

“INKLYUZIV TA'LIM: PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR ORQALI BARCHA O'QUVCHILAR UCHUN TENG IMKONIYATLAR YARATISH ISTIQBOLLARI”

**RESPUBLIKA MIQYOSIDA O'TKAZILADIGAN
ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
25-OKTYABR**

DENOV-2025

**INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
DENOV TADBIRKORLIK VA PEDAGOGIKA INSTITUTI**

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA KAFEDRASI

**RESPUBLIKA ILMIY – AMALIY ANJUMAN
INKLYUZIV TA'LIM: PSIXOLOGİK YONDASHUVLAR ORQALI
BARCHA O'QUVCHILAR UCHUN TENG İMKONIYATLAR YARATİSH
İSTİQBOLLARI**

MATERIALLAR TO'PLAMI

**«ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ
СОЗДАНИЯ РАВНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ДЛЯ ВСЕХ
УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ
ПОДХОДЫ»**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ**

**“INCLUSIVE EDUCATION: PROSPECTS FOR CREATING EQUAL
OPPORTUNITIES FOR ALL STUDENTS THROUGH PSYCHOLOGICAL
APPROACHES”**

**COLLECTION OF MATERIALS OF THE REPUBLICAN SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE**

(25 oktyabr 2025)

**“Inklyuziv ta’lim: psixologik yondashuvlar orqali barcha o‘quvchilar uchun
teng imkoniyatlar yaratish istiqbollari” mavzusidagi Respublika ilmiy – amaliy
anjuman materiallari to’plami, Denov, 2025. – 709 b.**

Anjuman mavzusi. Anjuman fan, ta’lim va tarbiyaning integratsion jarayonlaridagi ilmiy va tashkiliy asoslariga qaratiladi.

Fan, ta’lim va tarbiyadagi integratsiyasi sharoitida o‘zaro innovatsion hamkorlikni yanada rivojlantirish orqali Inklyuziv ta’limda innovatsion texnologiyalarni shakllantirish va joriy etish muammolarini yechish hamda respublikada integratsion aloqalarni mustahkamlashni ta’minlashdan iborat. Bunda soha yo‘nalishlari bo‘yicha o‘zaro hamkorlikdagi innovatsion loyihalar va ilmiy-tadqiqot ishlari natijalarining tahlili va ishlab chiqarishga tatbiq etish, olingan natijalarni o‘quv jarayoniga uzviy bog‘liqligini qaror toptirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish.

Ushbu Respublika ilmiy–amaliy anjumani ta’lim sohasida faoliyat olib borayotgan professor o‘qituvchilar, doktorantlar, mustaqil tadqiqotchilar va iqtidorli talabalar tomonidan tayyorlangan ilmiy tezislar kiritilgan bo‘lib, unda ta’lim tizimida ilg‘or zamonaviy yutuqlar, natijalar, muammolar, yechimini kutayotgan vazifalar va ilm-fan taraqqiyotining istiqboldagi rejalari tahlil qilingan.

Mazkur to‘plam materiallaridan foydalanilganda mualliflik huquqini e‘tiborga olgan holda konferensiya to‘plamiga havola berilishi shart.

To‘plamga kiritilgan tezislardagi ma’lumotlarning haqqoniyligi va iqtiboslarning to‘g‘riligiga mualliflar mas’uldirlar.

TASHKILIY QO‘MITA A‘ZOLARI:

Ruziyev O.A. – DTPI rektori, f.f.d., professor qo‘mita raisi.

Shukurov R.E. – DTPI ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, qo‘mita raisi o‘rinbosari

Salomova R. V. – DTPI Pedagogika fakulteti dekani.

Boboqulova D. – “Pedagogika va psixologiya” kafedrası mudiri, p.f.f.d., dosent, qo‘mita a‘zosi.

Maxmudov Sh. – “Pedagogika va psixologiya” kafedrası p.f.f.d., dosent, qo‘mita a‘zosi.

Ismoilov B.I. – “Pedagogika va psixologiya” kafedrası stajyor-o‘qituvchi, qo‘mita a‘zosi.

MAS’UL MUHARRIRLAR:

Boboqulova D, Maxmudov Sh, Yo‘ldoshev T, Donayeva N, Saidova P.

©Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, 2025-y.
©“Pedagogika va psixologiya” kafedrası, 2025-y.

KIRISH

Hurmatli konferensiya ishtirokchilari, aziz mehmonlar!

Avvalo, sizlarni bugungi **“Inklyuziv ta’lim: psixologik yondashuvlar orqali barcha o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish istiqbollari”** mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiyada ko‘rib turganimdan mamnunman. Bugungi muhim anjumanimizning mavzusi — jamiyatimiz taraqqiyoti, ta’lim tizimining ochiqligi va insonparvarlik tamoyillarini hayotga tatbiq etishda alohida ahamiyatga ega bo‘lgan yo‘nalish — **inklyuziv ta’lim** masalalariga bag‘ishlangan.

Ma’lumki, zamonaviy demokratik jamiyatda har bir insonning ta’lim olish huquqi muqaddas sanaladi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, inklyuziv ta’lim — bu nafaqat ta’lim sohasidagi innovatsion yondashuv, balki **inson huquqlarini ta’minlash, adolatli va teng jamiyat barpo etish** yo‘lidagi muhim qadamlardan biridir.

Bugungi kunda ta’lim tizimimizda amalga oshirilayotgan tub islohotlar doirasida barcha bolalar, jumladan, nogironligi bo‘lgan, rivojlanishda orqada qolgan yoki ijtimoiy himoyaga muhtoj o‘quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish borasida sezilarli natijalarga erishilmoqda. Biroq bu yo‘nalishda hali amalga oshirilishi lozim bo‘lgan dolzarb vazifalar, hal etilishi kerak bo‘lgan muammolar mavjud.

Shu jihatdan olganda, inklyuziv ta’limga **psixologik yondashuvlar** tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Har bir bolaning o‘ziga xosligi, ehtiyojlari, psixologik holati va qobiliyatlarini inobatga olgan holda ta’lim berish — bu faqat bilim emas, balki qalbga yo‘l topishdir. Psixologik yondashuvlar nafaqat o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshiradi, balki ularning jamiyatga integratsiyalashuvi, ijtimoiy moslashuvi va ruhiy barqarorligiga xizmat qiladi.

Konferensiyamiz doirasida inklyuziv ta’limni rivojlantirishdagi ilg‘or tajribalar, zamonaviy yondashuvlar, psixologik qo‘llab-quvvatlashning samarali uslublari keng muhokama qilinadi. Ishonchim komilki, bugungi anjuman doirasida bildirilgan fikrlar, taklif va tavsiyalar — yurtimizda inklyuziv ta’limni yanada rivojlantirishga, barcha o‘quvchilar uchun ochiq, adolatli va teng sharoitlar yaratishga xizmat qiladi.

Hurmatli hamkasblar, ishtirokchilar!

Sizlarni ushbu dolzarb yo‘nalishdagi izlanishlaringizda muvaffaqiyatlar, samarali fikr almashuvlar va yangi tashabbuslar bilan chiqishingizni tilayman. Ushbu konferensiya barcha uchun foydali va ilhomlantiruvchi bo‘lishiga ishonaman.

E’tiboringiz uchun tashakkur!

Ruziyev Oybek Abdumo‘minovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti rektori

1-SHO‘BA. Inkluziv ta’limning nazariy va metodologik asoslari.

ИЖТИМОЙ ЖИХАТДАН ЧЕКЛАВИ БЎЛГАН ЎҚУВЧИЛАР БИЛАН ОЛИБ БОРИЛАДИГАН ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМНИНГ ЎЗИГА ХОС ҚОНУН-ҚОИДАЛАРИ ВА ТАМОЙИЛЛАРИ

Худайқулов Хол Жумаевич. Мирзо Улуғбек номиданги ЎзМУ “Педагогик таълим” кафедраси профессори, педагогика фанлари доктори. Халқаро педагогик таълим фанлар академиясининг академиги.
xol.xudayqulov.51@mail.ru. Тел: 90-128-47-10.,.

Аннотация: Ушбу мақолада таълимда ногирон, жисмоний ва ижтимоий жиҳатдан чекланган ўқувчи-ёшлар билан ишлашнинг ўзига хос қонун-қоидалари ва таъмойиларига алоҳида эътибор бериб, унда мактаб биносига киришда (зинапоялар аравачада юришга мослаштирилмаганлиги сабабли) ноқулайликлар кўзга ташланади. Бундай ҳолатда инклюзив таълим хизматлари умумий таълим тизимининг интеграция қилинган ва инклюзив таълим тизимидги вазифалар маҳаллий таълим органларига жавобгарлик имкониятлар маҳаллий шароитларга мослаштирилиши лозим. Инклюзив таълимнинг вазифалари ва таъмойиллари ногирон болаларга ўз ота-оналари билан бирга бўлиш, уларга худди тенгдошлари билан бирга бўлиш каби ўзларига яқин бўлган мактабларда таълим олиш имконини беради. Бу уларнинг шахсий сифатларининг шаклланишида муҳим аҳамиятга эга.

Калит сўзлар: Ногирон, жисмоний, ижтимоий жиҳатдан чекланган, зинапоялар аравачада юриш, етаклаб олиб чиқиш, ўз тенгдошлар билан бирга бўлиш, тенгдошлар муҳитига мослашиш.

СПЕЦИАЛЬНЫЕ ЗАКОНЫ, ПРАВИЛА И ПРИНЦИПЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ С УЧАЩИМИСЯ С СОЦИАЛЬНЫМИ ОГРАНИЧЕНИЯМИ.

Аннотация: В данной статье, уделяя особое внимание конкретным правилам и принципам работы с инвалидами, физически и социально ограниченными учащимися, освещаются неудобства при входе в здание школы (так как лестница не приспособлена для передвижения на инвалидных колясках). В этом случае услуги инклюзивного образования интегрируются в систему общего образования, а задачи системы инклюзивного образования должны быть адаптированы к местным условиям. Задачи и принципы инклюзивного образования позволяют детям с ограниченными возможностями находиться вместе со своими родителями, получать образование в близких к ним школах так же, как они со своими сверстниками. Это важно в формировании их личностных качеств.

Ключевые слова: Инвалид, физический, социально ограниченный, ходьба по лестнице в инвалидной коляске, ведущий, пребывание со сверстниками. Адаптация к среде сверстников.

SPECIFIC LAWS, RULES AND PRINCIPLES OF INCLUSIVE EDUCATION WITH STUDENTS WITH SOCIAL DISABILITIES.

Abstract: This article, paying special attention to specific rules and principles of working with disabled, physically and socially disabled students, highlights the inconveniences when entering the school building (since the stairs are not suitable for wheelchairs). In this case, inclusive education services are integrated into the general education system, and the objectives of the inclusive education system must be adapted to local conditions. The objectives and principles of inclusive education allow children with disabilities to be with their parents and receive education in schools close to them in the same way as they do with their peers. This is important in the formation of their personal qualities.

Key words: Disabled person, physical, socially disabled, walking up stairs in a wheelchair, leading, staying with peers. Adaptation to the peer environment.

Мавзунинг кириш қисмида ижтимоий жихатдан чеклави бўлган ўқувчиларда таълимда ногирони бўлган, жисмоний ва ижтимоий жихатдан чекланган ўқувчи-ёшлар билан ишлашнинг ўзига хос қонун-қоидалари ва таъмойиларига алоҳида эътибор берилиб маданий ва ижтимоий жихатдан четлаштирилган гуруҳлар учун бир хил таълим имкониятларини яратишга қаратилган ҳолат ҳақида сўз юритилади. Сўнгги пайтларда алоҳида таълимга муҳтож болаларни ўқитиш ва тарбиялашнинг тобора кўпроқ инновацион усуллари таклиф қилинмоқда. Таълим тизимини жорий этиш ҳар доим маълум бир қонун қоидаларга, тамойилларга асосланишни талаб этади.

Бу борада 1990 йилдан буён махсус эҳтиёжли болаларни умумтаълим муассасалари тизимида ўқитиш борасида бир қанча жаҳон миқёсида декларациялар ва қарорлар қабул қилинди. Уларни жаҳоннинг кўплаб давлатлари эътироф этдилар. Аммо бугунги кунга қадар уларни ҳаётга жорий қилиш борасида кўплаб муаммолар мавжуд. Баъзи давлатларда эса умумий таълим

борасида қонун ёки қарорлар қабул қилинганда ногирон болаларнинг таълим масаласи унга киритилмайди. Аммо инклюзив таълимни тан олиш фақатгина қонун чиқариш билангина боғлиқ бўлмайди. Дискриминатция (одамларни ажратиш) ва ижтимоий нотўғри фикрлашга қарши курашиш энг муҳим нарсадир. Яъни инклюзив таълимни эътироф этган ҳолда, аҳоли ўртасида тарғибат-ташвиқот ишларини олиб бориш энг биринчи галдаги масаладир.

Инклюзив таълимнинг барча учун очик бўлиши тамойили. Ўтган йигирма йил давомида махсус эҳтиёжли болаларни умумтаълим муассасалари тизимида ўқитиш борасида сезиларли ишлар амалга оширилди. Аммо инклюзив таълими тизимини жорий қилиш асосан шаҳарлар миқёсида бўлиб қишлоқлардаги ҳудудларда ҳали-ҳамон махсус эҳтиёжли болалар таълимдан четда қолиб кетмоқда ёки қишлоқлардаги ота-оналар ногирон фарзандини шаҳарлардаги махсус муассасаларга қатнашларини таъминлаш учун қийинчиликларга дуч келмоқдалар. Шунинг учун ҳам махсус эҳтиёжли болаларни инклюзив таълимга жалб этиш барча ҳудудларда барча махсус эҳтиёжли болаларни қамраб олган бўлиши таъминланиши лозим.

Боғланишнинг мавжуд бўлиши тамойили. “Боғланиш”-бу сўзнинг заминида-оммавий биноларнинг сифати, айниқса ногирон болалар учун мактабларга киришнинг осон бўлиши кабилар ётади. Бола мактаб биносига (зинапоялар аравачада юришга мослаштирилмаганлиги сабабли) кира олмаганми ёки мактаб хожатхонаси аравачада ҳаракатланувчиларга мослаштирилмаганлиги учун оддий мактабдан чиқариб ташламаслиги керак. Бу каби қулайликларни яратиш унчалик катта маблағ талаб қилмайди. Янги мактаб биноси ногирон болаларнинг эҳтиёжларини эътиборга олган ҳолда режалаштирилган пайтдан бошлаб қурилиши керак. Алатта ногирон болалар учун яхши бўлган қулайликлар нормал ривожланишдаги болалар учун ҳеч бир муаммо келтириб чиқармайди. Жисмонан боғланишларни яратиш инклюзив таълимнинг асосий муаммоларини ҳал этишга хизмат қилади.

Марказлаштирилмаган бўлиши тамойили.

Бу тамоилнинг мазмуни қуйидаги иккита аспект ёрдамида ифодаланади:

а) Инаклюзив таълим хизматлари умумий таълим тизимининг интеграсия қилинган қисми бўлиши керак.

б) Инклюзив таълим тизимидги вазифалар маҳаллий таълим органларига жақвабгарлик ва бошқарувни юклаш учун марказлашмаган ҳолда олиб борилиши керак ва имкониятлар маҳаллий шароитларга мослаштирилиши лозим.

Оптимал интегратсияга эришиш учун марказлаштирилмаган бўлиш муҳимдир. Бу айниқса қишлоқ шароитларида айтиш муддао бўлади. Инклюзив таълимнинг вазифалари ногирон болаларга ўз ота-оналари билан бирга бўлиш, уларга худди тенгдошлари каби ўзларига яқин бўлган мактабларда таълим олиш

имкони беради. Бу уларнинг шахсий сифатларининг шаклланишида муҳим аҳамиятга эга. Ногирон боланинг нормал ривожланишига ҳалал бериш, ногиронликдан ҳам оғирроқ ҳолатларга олиб келиши мумкин.

Инклюзив таълимда комплекс ёндашиши тамойили. Ногирон болаларга уларга ногирон деб фақатгина нуқсон жиҳатдан ёндашиши эмас, балки бу болаларга ҳар томонлама ёндашиш лозим. Бу эса махус эҳтиёжли болалар учун таълим масаласини режалаштираётган унинг бутун ҳаёти давомида юзага келиши мумкин бўлган эҳтиёжини ҳисобга олган ҳолда тузишни талаб этади. Бундан ташқари инклюзив таълимда ногирон боладаги мавжуд нуқсонларни бартараф этиш, коррексиялаш, компенсация қилиш билан бир қаторда билим кўникмаларга эга қилиш, касб ҳунарга ўргатиш ишларини параллел равишда олиб бориш талаб этилади. Бу тамойилнинг моҳиятида махсус эҳтиёжли болаларга илк ёш даврида эрта ёндашиш ҳам ётади. Махсус эҳтиёжли болалар таълими бошланғич ва ўрта-махсус таълимни олишлари билан якунланмаслиги керак. Ногирон болаларнинг касб-ҳунар таълими ва олий таълими ҳам амалга оширилиши таалаб этади. Чунки инклюзив таълим тизимининг вазифаларидан бири махсус эҳтиёжли болаларни ҳар томонлама ривожлантириш, уларнинг барча ҳуқуқларини таъминлашдан иборатдир.

Инклюзив таълимда мослашувчанлик тамойили. Бу тамойилнинг мазмуни шундаки, ўқув режа, дастур ва дарсликлар махсус эҳтиёжли болаларнинг имкониятларига мослашувчан бўлиши керак. Боланинг махсус таълимга бўлган эҳтиёжлари ҳар қандай интеграция фаолиятининг асосини ташкил этиши керак. Шахс эҳтиёжларининг даражалари ва турлари ҳар хил бўлганлиги туфайли бундай фаолиятлар мослашувчан, ўзгарувчан бўлиши талаб этилади. Махсус эҳтиёжли болалар инклюзив тарзда ўқитилаётган синфларда юқори малакали ўқитувчиларнинг дарс бериши талаб этилади. Бундан ташқари инклюзив синф ўқитувчиси дефектология соҳаси бўйича ҳам малака оширган бўлиши керак.

Хулоса қилиб айтганда, барча таълим жараёнларида олиб бориладиган ўзаро муносабатлар ва инклюзив тарзда ўқитилаётган жараёнлар уларга мос бўлиши ва барча тенгдошлар орасида бўлиши мақсадга мувофиқдир. Бундай ҳолат уларни жамоа орасида бўлиб ижтимоийлашиш имкони беради. Боланинг махсус таълимга бўлган эҳтиёжлари ҳар қандай интеграция фаолиятининг асосини ташкил этиши керак. Шахс эҳтиёжларининг даражалари ва турлари ҳар хил бўлганлиги туфайли бундай фаолиятлар мослашувчан, ўзгарувчан бўлиши талаб этилади. Махсус эҳтиёжли болалар инклюзив тарзда ўқитилаётган синфларда юқори малакали ўқитувчиларнинг дарс бериши талаб этилади. Бундан ташқари инклюзив синф ўқитувчиси дефектология соҳаси бўйича ҳам малака оширган бўлиши керак. Шунинг учун барча инклюзив таълим жамият талабларига мос бўлиш бугунги кун талабидир.

Фойдаланган адабиётлар:

1. Аинсow, М., Милес, С. Инклюзив таълим тизимларини ривожлантириш: Глобал нуқтаи назар. -Т.:Манчестер Университети. 2008 й.
2. Унессо. Инклюзивлик бўйича кўрсатмалар: Барчага таълим олиш имкониятини таъминлаш. Париж: Унессо. (2005)
3. Флориан, Л., Линклатер, Х. Инклюзивлик учун ўқитувчиларни тайёрлаш: Тадқиқот нуқтаи назари. -Т.:Таълим тадқиқотлари, № 52(3), 2010. 267-284.
4. Боотх, Т., Аинсow, М. Инклюзивлик индекси: Мактабларда ўқиш ва иштирокни ривожлантириш. Бристол: Инклюзив Таълимни Ўрганиш Маркази. 2011 й.
5. Шарма, У., Сими, Ж. Инклюзив таълим: Глобал нуқтаи назар. Халқаро Инклюзив Таълим Журнали, №20 (1), 2016 й. 1-15-бетлар.
6. Дъалессио, С. Инклюзив таълимнинг аҳамияти. Халқаро Таълим ва Тадқиқот Журнали, №2(8), 2014 й. 267-274.
7. Фаррелл, П. Ногиронлиги бўлган талабалар учун инклюзив таълим: Глобал нуқтаи назар. Халқаро Инклюзив Таълим Журнали, №14(6), 2010 й. 545-556.
8. Роусе, М. Инклюзив таълим: Глобал агенда. Таълим Шарҳи, №60(2), 2008 й. 135-148-бетлар.
9. Грохотова Ж.А. Игра "Стартинейджеры" на тему "Здоровый образ жизни". //Педсовет. №3-2011 г. - С. 5-6
10. Иванов А.В. Игры и п раздники в образовательной среде школы: методическое пособие. -М.: ЦГЛ, 2005 г. - 160 с.
11. Классные часы 6 класс. / Л.А. Егорова. - М.: ВАКО, 2008г. - 208 с.
12. Худайкулова Ф.Х. Родной язык как учебный предмет в общеобразовательной системе обучения- Экономика и социум, -Т.:2020 г
13. Худайкулов Х.Ж. Педагогика, Учебник, -Т.: Инновация-Зиё. 2022 г.С-342.
14. Худайкулов Х.Ж. Професоналний педагогика.-Т.: Навруз, 2023 г.С-275.

EKSKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILAR KREATIV FAOLIYATINI XALQARO PISA DASTURI ASOSIDA BAHOLASH (atrof-muhitni muhofaza qilish misolida)

**Mahmudov Yu. G'., Termiz davlat pedagogika institutining "Fizika"
kafedrasi professori, pedagogika fanlari doktori.**

Annotatsiya. Maqolada atrof – muhitni muhofaza qilishda o'quvchilar kreativ faoliyatini xalqaro baholash (PISA tadqiqotlari misolida) haqida ma'lumotlar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: ta'sir, muhit, kreativ, hurmat, munosabat, bilish, bilim, qo'llash, dunyo, avlod, iqlim, tadqiqot, daraja, faoliyat, muhofaza, muammo, mahalliy.

Аннотация. В статье излагается информация о международной оценке творческой активности учащихся в области охраны окружающей среды (на примере исследования PISA).

Ключевые слова: влияние, окружающая среда, творчество, уважение, отношение, знание, знания, применение, мир, Поколение, климат, исследования, степень, деятельность, сохранение, проблема, местный.

Annotation. The article provides information on the international assessment of students' creative activity in the field of environmental protection (using the PISA study as an example).

Keywords: influence, environment, creativity, respect, attitude, knowledge, knowledge, application, world, generation, climate, research, degree, activity, conservation, problem, local.

Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha tabiiy-ilmiy kompetensiya quyidagilarga bog'liq bo'lgan holda o'quvchi o'z qarashlarini namoyish eta olishi:

bilim; bilimlar mazmuni; bilimlarni qo'llash; tabiiy fanlarga bo'lgan o'z munosabatini aniqlash.

Tadqiqot va kreativ faoliyatning ilmiy istiqbolini yuqori ekanligini tan olish.

Tabiiy fanlar bo'yicha o'z munosabatiga ta'sir etuvchi elementlar.

Ekologik munosabat, unga bog'liq qarashlarni tushunish va himoya qilish Antropsentrik dunyoda o'sib borayotgan yosh avlod uchun iqlim o'zgarishi davrida vujudga kelayotgan muammolar yechimini topish turli kompensiyalarga ega bo'lish talab etiladi. "Antropotsen davrida faoliyat ko'rsatish" asosida yotadigan eng asosiy kompetensiyalar 2025-yilda o'tkaziladigan PISA tadqiqotlarida tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik darajasiga qarab baholanadi va ular o'z ichiga quyidagilarni oladi:

O'quvchi faoliyati bilan Yer sayyoraning o'zaro ta'sir faoliyatini tushuntirish; atrof-muhitni muhofaza qilish va qayta tiklash bo'yicha qabul qilingan yechimlarni turli manbalar asosida baholash, ma'lumotlarga kreativ va mantiqiy fikrlash orqali asoslab berish; ijtimoiy – ekologik inqirozning oldini olish bo'yicha ilgari surilagan nuqtai nazarlarga ijobiy munosabatda bo'lish va bu yechimlarni qidirib topishga ishonch bilan qarash. Bu kompetensiyalar asosida turli kognitiv va kognitiv bo'lmagan elementlar mavjud ekanligini e'tiborga olish kerak.

Atrof-muhitni muhofaza qilish kompetensiyasiga ega o'quvchilar quyidagilarga ega bo'lishlari kerak: tirik organizmlarning bir-biriga va atrof-muhitga bo'lgan ta'sirini tushuntirish; zamon talabi asosida inson o'zini o'rab turga jonli va jonsiz tabiat doirasida tadqiqotlar olib borish va uni muhofazasiga o'z bilimlarni tatbiq eta olishlari; egallagan bilimlarni tabiatga nisbatan salbiy va ijobiy qarashlarni taxlil qilishga yo'naltirish bu tizimni inson ta'siriga yillar davomida ta'siri darajasi bo'yicha farazlarni ilgari surish; atrof-muhit muhofazasiga jamiyat, madaniy va iqtisodiy ta'sirlarni tushuntirib berish.

Tabiiy-ilmiy kompetensiya elementlari (hodisalarni ilmiy asoslash) bilimlar mazmuniga bog'liq holda, ularni qo'llash darajasini talab etadi. Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha kompetensiya. Atrof-muhitni himoya qilish va qayta tiklash bo'yicha qabul qilingan yechimlarni ilmiy jihatdan turli manbalarga asoslanganligini kreativ va

mantiqiy fikrlash orqali ilmiy asoslangan yechimlarni qabul qilish. O'quvchilar bu kompetensiyalarni amalga oshirish uchun quyidagilarni bajara olishlari kerak:

turli manbalardan ma'lumotlarni qidirib topish tahlil qilish va isbotlash; ijtimoiy, ekologik muammolar va shu bilan birga atrof-muhit muhofazasigi hozirgi va kelajak avlodni e'tiborini jalb etish uchun eng muhim yechimlarni ishlab chiqish va baholash; bu yechimlarni topish uchun individual, jamoaviy yechimlarni muhokama qila olishda ishtirok etish.

Turli masshtablarda mahalliydan to global darajadagi muammolar yechimini topish uchun boshqa o'quvchilar bilan hamkorlik qilish. Ushbu kompetensiya elementlari (tabiiy-ilmiy tadqiqotlarni tanqidiy nuqtai nazaridan isbot qilish uchun uning ishlab chiqish va baholash, namoyish qilish) ikkinchi kompetensiya bilan o'lchanadi va tabiiy-ilmiy kompetensiya qabul qilingan yechim va harakatlarni isbotlash, baholash uchun ilmiy axborot va tadqiqotlardan foydalanish. Bu kompetensiya ilmiy asoslangan va egallagan ko'nikmalarni tatbiq etishni talab etadi.

Atrof-muhitni himoya qilish va qayta tiklash bo'yicha qabul qilingan yechimlarni ilmiy jihatdan turli manbalarga asoslanganligini kreativ va mantiqiy fikrlash orqali ilmiy asoslangan yechimlarni qabul qilish. O'quvchilar bu kompetensiyalarni amalga oshirish uchun quyidagilarni bajara olishlari kerak:

turli manbalardan ma'lumotlarni qidirib topish, tahlil qilish va isbotlash; ijtimoiy, ekologik muammolar va shu bilan birga atrof-muhit muhofazasini hozirgi va kelajak avlod e'tiborini jalb etish uchun eng muhim yechimlarni ishlab chiqish va baholash; bu yechimlarni topish uchun individual, jamoaviy yechimlarni muhokama qilishda ishtirok etish.

Turli masshtablarda mahalliydan to global darajadagi muammolar yechimini topish uchun boshqa o'quvchilar va kattalar bilan hamkorlik qilishni maqsad qilib olish. Bu kompetensiya elementlari (tabiiy-fanlar bo'yicha ilmiy tadqiqotlar modelini ishlab chiqish va baholash, bu ilmiy dalillarni tanqidiy nuqtai nazaridan isbotlash bo'yicha o'z bilimlarini namoyish etadi) tabiiy-ilmiy kompetensiyalar tomonidan o'lchanadi va tabiiy-ilmiy kompetensiyalar (tadqiqotchilik, har qanday harakat va yechimlar qabul qilish, baholash uchun ilmiy axborotlardan foydalana olish) uchun zamin tayyorlaydi. Bu kompetensiya chuqur bilim va ko'nikmalarni tatbiq etishni talab etadi.

O'quvchilar bu kompetensiyalarni qo'llash borasida quyidagilarni amalga oshirishlari kerak:

insonlarning kelgusi ekomarkazlarni tarkibiy qismi ekanligi undan aloxidalangan holda bo'lmasligi va odamlarning atrof-muhitning bir qismi sifatida ekanligini tabiatning barcha turlari bir-biriga bo'lgan munosabatni axloqiy xususiyatlarga tayangan holda baholash; jamiyatdagi tengsizlikni yuzaga keltiradigan va barcha o'quvchilarga jamoalar va ekotizimlarni saqlashga hissa qo'shish imkoniyatini berishga harakat qilishning ko'plab usullarini tan olish.

Tabiiy fanlarni o'qitish orqali rivojlantiriladigan uch kompetensiya uch shakldagi bilimni talab etadi:

keng qamrovli bilim; bilimlarni tatbiq etish; epistemik bilim.

O'quvchilar uchun yuqorida berilgan har uchta tabiiy-ilmiy bilimlarni tarqatish uchun kerak.

2025-yilda o'tkazildigan tabiiy fanlar bo'yicha baholash tadqiqotlari faqat tabiiy fanlarning ma'lum qismlarini baholaydi. Tanlab olinadigan va baholanadigan bilimlar fizika, kimyo, biologiya, geografiyaning asosiy yo'nalishlarini qamrab oladi. Bu bilimlar:

real hayotiy jarayonlarga taaluqdi bo'lishi; eng yaxshi tomonlarini tavsiya etgan doimiy foydali ahamiyatga ega bo'lgan muhim ilmiy konsepsiyalarni qamrab olgan asosiy nazariy tushunchalarni ifodalagan; 15 yoshli o'smirlarni rivojlanish darajasiga mos.

Ayrim hollarda tabiiy fanlar atamasi o'rniga tizim termini ishlatiladi, chunki ishtirokchilar fizik bilimlar hayot haqidagi fanni yer va kosmos haqidagi bilimlarni fanlararo bog'lanishlarni tushnib olish uchun.

Materiyaning tarkibi va tuzilishi (misol uchun, zarrachalar modeli, kimyoviy bog', holatning o'zgarishi, elektr va issiqlik o'tkazuvchanlik).

Materiyaning kimyoviy o'zgarishi (misol uchun, kimyoviy reaksiyalar, energiyaning uzatilishi, kislota/asoslar).

Mexanik kuch va harakat (misol uchun, tezlik va ishqalanish) va masofadan ta'sir (misol uchun magnit, gravitatsion va elektrostatik kuchlar, ularning o'zaro ta'siri) Energiya va uni uzatilishi (misol uchun, energiya saqlanishi, parchalanishi, kimyoviy reaksiya).

Energiya va materiya o'rtasidagi o'zaro ta'sir (misol uchun yorug'lik va elektromagnit to'lqin, tovush va seysmik to'lqin, karbonat angidridni yutilishi):

organizm haqida tushuncha hayvonlar, o'simliklar va mikroorganizmlar (misol uchun, bakteriyalar, viruslar); genlar (misol uchun, ekspressivlik, irsiyat, irsiylanish, biotexnologiya) va ularning tashqi muxit bilan o'zaro ta'siri; hujayra (tuzilishi va funksiyasi, energiya, nafas olish); o'simliklar va hayvonot olami (misol uchun qon aylanish/transport funksiyasi, ko'payish, nafas olish, ayrish, ovqat hazm qilish) va ularning o'zaro bog'liqligi; biologik evolyusiya (bioxilma-xillik, genetik variatsiya, moslanish va tabiiy tanlanish); ekotizimlar (misol uchun modda va energiya oqimi, oziq zanjiri, ekologik piramida, yashash muhiti, parchalanish, ifloslanish); biosfera (misol uchun, ekotizimlar va ularning turg'unligi); odamlarning o'zaro va tabiatga ko'rsatadigan ta'siri, turg'unlik va uning boshqa turlari.

Yer sayyorasining tuzilishi (misol uchun, atmosfera, gidrosfera, geosfera, plitalar tektonikasi, seysmologiya). Zaxirasi tugallanadigan boyliklar, mineral resurslar, ulrdan foydalanishdagi tashqi muhitga ta'siri. Yer sayyorasidagi energiya manbalari, global isish jarayoni, plitalar tektonikasi, geologik sikl, suvning davriy aylanishi. Suv zaxiralari va ularni asrash (misol uchun, chuchuk suv, suv saqlovchi yer qatlamlari). Yer yuzidagi o'zgarishlar va ularning o'zaro ta'siri (misol uchun, iqlimning o'zgarishi, geoximik sikllar, tabiiy boyliklarni yaratuvchi va parchalovchi kuchlar, okeanning ifloslanishi). Yer tarixi (misol uchun, foydali qazilmalar, ularning kelib chiqishi va evolyusiyasi, eroziya jarayoni va qoldiqlar). Yer va koinot (misol uchun, oy fazalari, quyosh sistemasi, galaktikalar).

Quyosh tizimining paydo bo'lishi (misol uchun, yulduzlar evolyusiyasi, sayyoralarning paydo bo'lishi, yirik portlashlar nazariyasi) va turg'unligi.

Jarayonlarni bilishga doir misollarni baholash quyidagilarni o'z ichiga oladi:

qo'llash tushunchasi o'ziga nazarot uchun bog'liq va bog'liq bo'lmagan turlarni oladi; o'lchash konsepsiyasi, misol uchun, miqdoriy (o'lchash), sifatiy (kuzatish), shkalalarni qo'llash, doimiy va uzluksiz qo'llash tushunchalar; ayrim hollarda vujudga keladigan takrorlashlar va o'rtacha noaniqlikni minimal darajadagi noaniqlik holda o'lchash usullari; olingan ma'lumotlarning aniqligi (bir xil miqdordagi takroriy o'lchovlar o'rtasidagi moslik) va olingan ma'lumotlarni aniqligi (o'lchangan kattalik bilan uning haqiqiy qiymati o'rtasidagi bog'liqlik)ni ta'minlaydigan mexanizmlar; grafik, jadval, sxema va diagrammalar yordamida o'rtaga qo'yilgan ma'lumotlarni umumlashtirish

Nazorot strategiyasi eksperimentlar o'tkazishda xatoliklarga yo'l qo'ymaslikka imkon beradigan va natijalarga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarning oldini olish mexanizmlarini nazarot qilish mexanizmi. O'rtaga qo'yilgan ilmiy muammoni hisobga olgan holda, uni o'rganib chiqish uchun eng qulay yo'l misol uchun - eksperiment o'tkazish dala yoki qulay qonuniyatlarni izlash; jarayonlarni nazarot qilishdagi sabab-oqibatlarining o'zaro bog'liqligini hisobga olish. Bilimlar va ularning aniqligini isbotlash uchun olimlar jamoasi tomonidan qanday ekspert tekshiruvlardan o'tkazishni ta'minlash.

Epistemik bilim – ilmiy savodxonlik – bu fan bo'yicha egallangan bilimlarni aniqlash, asoslash imkonini beradigan bilish elementlari. Shunday qilib, ilmiy savodxonlik amaliy jarayonlarni ilmiy asoslash imkonini beradi, bu bilan olimlar ko'proq shug'ullanishadi, bilish jarayoni va uning tasniflashni aniqlovchi, shuningdek, tabiatga bo'lgan munosabatni ilmiy jihatdan dalillarining ishonchliligini ko'rsatuvchi jarayon.

U quyidagilarni tushunib olishni o'z ichiga oladi: ilmiy kuzatishlar, faktlar, farazlar, modellar va nazariyalarni tasniflashni; fanning maqsad va vazifalari (tabiatga nisbatan uning kelajagini oldindan aytib berish uchun ishonchli farazlarni ilgari surish) texnologiyadan farqli tomonlari (inson ehtiyoji uchun optimal yechimlarni ishlab chiqish); ilm-fan qiymati, ya'ni ekspertlar tomonidan baholashdagi holislik, obektivlik, tarafkashlikni bartaraf etish; ilmiy savodxonlik, kontekstda amaliy jihatdan tekshiriladi, bunda o'quvchilardan muammoning yechimini topishda sharxlash talab etiladi. Misol uchun o'quvchilardan xulosalar ilmiy jihatdan tasdiqlanganligi yoki topshiriqda berilgan nazariyani tasdiqlash uchun qaysi dalillar nima uchun to'g'ri ekanligini qo'llab-quvvatlashlarini so'rash mumkin.

Ilmiy savodxonlik o'z maqsadidan kelib chiqqan holda, to'rt elementdan iborat. Ular quyidagilar: ilmiy modellarni fandagi roli; dalil va ma'lumotlarni fandagi roli; ilmiy fikrlash tabiati; ilmiy tadqiqotlarni jamoaviy va hamkorlikdagi roli.

Ularni umumiy holda quyidagi modellar asosida tasdiqlash mumkin: olamning qanday tuzilganligini tushunish uchun fan doirasida fizik, konseptual, tizimli va matematik modellardan foydalanish. Reallik bilan yaratilgan model o'rtasidagi farq, model nima – haddan tashqari yirik narsalarni tasavvur qilish uchun nihoyatda kichraytirilgan yoki juda kichik narsani ko'rish uchun kattalashtirilgan tasviri.

Ilmiy dalillarni isbotlash va unga oid ma'lumotlar:

fanda ilmiy tdaqiqotlarni turli metodlar, mulohazalar, ma'lumotlar yordamida tasdiqlanish va baholanishi; ilmiy dalillarni yaratilishi, olimlar tomonidan amalga

oshirilgan tadqiqot faoliyat xarakterini tasdiqlanishi; ilmiy bilimlar ishonchlilik darajasida yo‘l qo‘yilgan xatoliklarni aniqlash qanday ta’sir qilishi.

Ilmiy farazlar tabiati. Ba’zi turli xildagi empirik tadqiqotlar shakli misol uchun, eksperimentlar, dalada olib boriladigan tadqiqotlar va ularning roli, nazarot eksperimentlar, ularning o‘zaro bog‘liqlik qonuniyatlarini izlash. Mulohaza tiplari (deduksiya, abduksiya, induksiya, fikrlash ehtimolligi), bilimlarni qo‘llash va ularning maqsadi (tushuntirishda qo‘llanilayotgan farazlar yoki ularning izchiilligi va mohiyatini aniqlash) va har biriga o‘ziga xos misollar ketirish. Masalan, Nyutonning harakatlanish qonuni, (deduksiya), mendel genetikasi (induksiya), evolyusion nazariya (abduksiya).

Etik dilemmalar, ilmiy amaliyot davomida vujudga keladigan tortishuvlar, hayvonlar ustida tajribalar o‘tkazish bo‘yicha vujudga keladigan tortishuvlar.

Ijtimoiy va texnologik muammolar yechimini topishda ilmiy bilimlar bilan birga boshqa bilimlarning roli.

Fanda isbotlangan ma’lumotlarning roli. Ilmiy muohazalar xarakteri

Ilmiy tadqiqotlarni jamoaviy hamkorlik tavsifi.

Olib borilayotgan tadqiqotlar davlat va xususiy tadbirkorlar tomonidan qanday qo‘llab-quvvatlanishi va moliyalashtirish mexanizmlari bo‘yicha qanday yechimlar qadbul qilinishi

Tadqiqotlarning ta’minlanishi konsensusning muhimligi.

Ilmiy – tadqiqotlarning ishonchliligini ta’minlashda ilmiy jamoatchilik tomonidan beriladigan taqrizlar qanday yordam berishi?

Umumiy bilimlar olish uchun olimlar tomonidan qo‘llaniladigan tayanch ilmiy amaliyotlarni hamkorlikda bajariladigan laboratoriyaning roli.

Ilmiy xulosalardagi aniqlik va ishonch chegaralari, ular ifodalanganda, aniqlik evolyutsiyasi va konsensusning roli.

Ilmiy – tadqiqot natijalari jamaotchilikka yetkazilishi (misol uchun, nashr etish, taqriz qilinadigan jurnallar orqali, ommabop nashrlar yordamida).

2025-yilga rejalashtirilgan PISA tizimiga asosiy jihat sifatida tabiiy fanlarni o‘qitishda o‘z munosabatini bilidirish Konsepsiyasi eng asosiy jihat sifatida qaralishi muhim bo‘lsa-da, yoshlar uchun ilmiy bilimlar va kompetensiyalar juda muhim. Jadal rivojlanib borayotgan davrda o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlarini qo‘llab-quvvatlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ladi.

2025-yilda o‘tkazilishi rejalashtirilgan PISA tabiiy fanlarga nisbatan bo‘lgan o‘z munosabatini va inson uchun eng muhim sanalgan yuqori darajadagi tabiiy-ilmiy savodxonlikni baholashda quyidagilarga asoslanadi:

Ilmiy asoslar konsepsiyasi:

1. Fan bo‘yicha olib boriladigan tadqiqotlarga bo‘lgan munosabatiga oid savodxonlik darajasini. 2. Ilmiy asoslar (tabiiy fanlar bilan bog‘liq bo‘lgan bilim, munosabat, chetlashish, resurslar, xatti-harakat va ijtimoiy munosabatlar).

Munosabatlar konsepsiyasi:

3. Tabiiy fanlar kontekstida o‘z-o‘zini his etish (tabiiy fanlarni o‘rganishga bo‘lgan munosabatini keyingi faoliyatini hisobga olgan holda his eta olish). 4. Tabiiy fanlar kontekstidaga o‘z samaradorligi. 5. Tabiiy fanlarda rohatlanish. 6. Instrumental motivatsiya.

Atrof-muhit konsepsiyasi:

7. Ekologik savodxonlik. 8. Atrof-muhitga g'amho'rlik qilish. 9. Tabiat muhofazasiga ongli munosabatda bo'lish.

Bu konsepiyalar o'z munosabatini aniqlashning uchta asosiy o'lchov birligini tashkil etadi:

tadqiqotlarga bo'lgan ilmiy qarashlar va yondashuvlarni ahamiyatini yuqori ekanligini tan olish; tabiiy fanlarga bo'lgan munosabatiga ta'sir etuvchi omillarga munosabatini belgilash; ekologik madaniyat va atrof-muhitga g'amxo'rlik qilish.

Tabiiy fanlarga bo'lgan munosabatini quyidagi mezonlarga qarab baholanadi:

moddiy dunyoni tushuntirish uchun asosiy dalillarga nisbatan ishonch; zarur bo'lganda tadqiqot uchun ilgari surilgan ilmiy yondashuvlarga nisbatan ishonch; har qanday farazlarni ilmiy asoslanganligiga tanqidiy yondashish; ilmiy hodisalar va unga tegishli bo'lgan modellarni tushuntirishga qiziqishni rivojlantirish; olimlar va ekspertlar tomonidan aniq yo'nalishlar bo'yicha ilgari surilgan qarashlarni qanchalik ishonchli ekanligini boshqa manbalarda keltirilgan ma'lumotlar bilan taqqoslash orqali tasdiqlash; har qanday ilmiy tadqiqot natijasida extimollik uning ajralmas qismi ekanligini tan olish; ilmiy bilimlarni doimo rivojlanib borishi va o'zgarishini tan olish; fan ijtimoiy va ekologik muammolar yechimini topishda muhim rol o'ynashini tushunish.

Tabiiy fanlarga nisbatan munosabatiga ta'sir etuvchi elementlar.

Tabiiy fanlarga nisbatan bo'lgan o'z munosabatlarini o'lchov ko'rsatkichlari:

o'quvchilarning tabiiy fanlar bo'yicha kapitali – bu ularning tabiiy fanlar bo'yicha bilimlari, munosabatlari, fanni o'rganishga bo'lgan ishtiyoqi, bilim olish resurslari, ijtimoiy munosabat va aloqalar; tabiiy fanlar bilan bog'liq savollar va muammolar bilan shug'ullanish, bu muamolar yechimini topishda mantiqiy va tahliliy, tanqidiy yondashuvga tabiiy fanlarga oid va boshqa bilimlarga asoslanishga tayyorlik; insonning o'z bilimlarni fan bilan muvofiqlashtirish: o'zini va boshqalarni tabiiy fanlarga bog'liq hodisalar bilan shug'ullanish imkoniyatlarini tan olish; o'quvchilarning tabiiy fanlar bo'yicha o'zlarini qobiliyatli deb bilish darajasi; o'quvchilar maktabni bitirishgan so'ng o'z kareralarini rivojlantirishga bo'lgan qiziqishlarini tabiiy fanlardan olgan bilimlarini rolini tushunish darajasi; o'quvchilarning dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda tabiiy fanlar bilan shug'ullanishi spektri; o'quvchilarning tabiiy fanlar bilan maktabda va maktabdan tashqari sharoitda o'rganishdagi zavqlanish darajasi [88; 62-b.].

Ekologik muhitga nisbatan g'amho'rlik va ongli munosabatda bo'lish.

2025-yilda o'tkaziladigan PISA tadqiqotlari uchun oldingi konsepsiyada keltirilgan ekologik xabardorlik va ekologik optimizm atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish va ekologik savodxonlikka o'zgartirishlar kiritish orqali yanada kengaytiriladi.

Bu o'zgarishlar quyidagilarni belgilaydi:

o'quvchilarning ekologik muammolarni yechishga oid asoslangan faktlar va tasdiqlangan ma'lumotlarga nisbatan tanqidiy munosabati shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, bunda ekologik xabardorlik, ekologik madaniyat, muhofaza qilish hamda mas'uliyat bilan yondashish kabi jihatlar o'z ifodasini topadi; o'quvchilar barqaror ekologik tamoyillar asosida yuzaga keladigan muhim ekologik muammolarni ilmiy va ijtimoiy nuqtai nazardan anglab yetishlari, barqaror hayot tarzini ta'minlash, tabiatni muhofaza qilish bo'yicha olib borilayotgan chora-tadbirlarning haqiqatligini tushunishlari zarur.

Ular barqaror rivojlanish jarayonida fan va boshqa ijtimoiy omillarning rolini baholay olishlari, barqaror ekologik usullarni qabul qilish va ilgari surishga qiziqishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shaxsiy faoliyatning ilmiy va ekologik tushunchalar asosida shakllanishi 2025-yilda o'tkaziladigan PISA tadqiqotlarida tabiiy fanlarni o'qitish bilan bog'liq kompetensiyalarni baholashda muhim o'rin tutadi. Ushbu tadqiqot ma'lum kontekstda turli savol va topshiriqlar, shuningdek, muammolarni qamrab olgan bilim va ko'nikmalarni aniqlashga yo'naltirilgan.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 - yil 29-apreldagi PF-5712-son "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/-4312785>.
2. Никифоров Г.Г., Пентин А.Ю., Ковалева Г.С., Никишова Е.А. Естественно-научная грамотность. Сборник эталонных заданий //Выпуск 1. 2022.08.24.
3. Пентин А.Ю., Ковалёва Г.С., Давыдова Е.И., Смирнова Е.С. Особенности школьного естественнонаучного образования в России в ракурсе международных исследований TIMSS и PISA. Институт стратегии развития образования Российской академии образования, 2017.
4. Shernazarov I.E. Umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarini Xalqaro baholash dasturi PISA tadqiqotiga tayyorlashdagi vazifalar va ularning yechimlari// "Ta'limdagi xalqaro tadqiqotlarning yangi O'zbekiston taraqqiyotidagi o'rni" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya ilmiy ishlar to'plami I-jild 31.03.2022 yil № 314/1. -B.38-43.

IJTIMOIIY HIMOIYAGA MUHTOJ BOLALAR BILAN TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA PEDAGOGNING PSIXOLOGIK TAYYORLIGI VA O'Z- O'ZINI BOSHQARISHI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
Pedagogika va psixologiya kafedrası, dotsenti
Maxmudov Shokir Kamolovich**

ORCID ID:<https://orcid.org/0009-0002-8066-5434>

UDK: 159.9.072

Email: mahmudovshokir0@gmail.com

Annotatsiya: mazkur maqolada ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlovchi pedagoglarning psixologik tayyorligi va o'z-o'zini boshqarish qobiliyati ta'lim-tarbiya

jarayonida nechogʻlik muhim ekani ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Tadqiqot davomida pedagoglarning psixologik barqarorligi va reflektiv kompetensiyasi taʼlim samaradorligiga taʼsiri oʻrganildi.

Kalit soʻzlar: ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar, psixologik tayyorgarlik, oʻzini boshqarish, refleksiya, stress, pedagog, taʼlim-tarbiya.

АННОТАЦИЯ: В данной статье научно обоснована значимость психологической подготовки и способности к саморегуляции педагогов, работающих с детьми, нуждающимися в социальной защите, в процессе обучения и воспитания. В ходе исследования была изучена степень влияния психологической устойчивости и рефлексивной компетентности педагогов на эффективность образовательного процесса.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: ДЕТИ НУЖДАЮЩИЕСЯ В СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЕ, ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА, САМОРЕГУЛЯЦИЯ, РЕФЛЕКСИЯ, СТРЕСС, ПЕДАГОГ, ОБУЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ.

ANNOTATION: THIS ARTICLE SCIENTIFICALLY SUBSTANTIATES THE IMPORTANCE OF PSYCHOLOGICAL PREPAREDNESS AND SELF-REGULATION SKILLS OF EDUCATORS WORKING WITH SOCIALLY VULNERABLE CHILDREN IN THE EDUCATIONAL AND UPBRINGING PROCESS. THE STUDY EXAMINED THE IMPACT OF TEACHERS' PSYCHOLOGICAL STABILITY AND REFLECTIVE COMPETENCE ON THE EFFECTIVENESS OF THE EDUCATIONAL PROCESS.

KEYWORDS: SOCIALLY VULNERABLE CHILDREN; PSYCHOLOGICAL PREPAREDNESS; SELF-REGULATION; REFLECTION; STRESS; EDUCATOR; EDUCATION AND UPBRINGING.

Kirish

Mamlakatimizda taʼlim sohasini rivojlantirishda ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning huquq va manfaatlarini taʼminlashga alohida eʼtibor qaratilmoqda. Ushbu toifadagi bolalar bilan ishlash pedagogdan nafaqat kasbiy bilim va koʻnikmalarni, balki yuqori darajadagi psixologik tayyorgarlik va oʻz-oʻzini boshqarish koʻnikmalarini ham talab etadi. Pedagogning emotsional barqarorligi, stressga bardoshliligi, reflektiv yondashuvi bola shaxsiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi.

Maqolaning asosiy maqsadi — ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda pedagogning psixologik tayyorligi va oʻzini boshqarish qobiliyatining oʻrni va ahamiyatini ilmiy tahlil qilishdir.

Ta'lim-tarbiya tizimi alohida e'tibor talab qiladigan guruhlardan biri bu – ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalardir. Bunday bolalar turli og'ir ijtimoiy sharoitlar, oilaviy muammolar, iqtisodiy yetishmovchilik yoki yetimlik tufayli psixologik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'lib, ularning sog'lom rivojlanishi va jamiyatga integratsiyalashuvi ko'p jihatdan maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya jarayoniga bog'liq.

Mazkur jarayonda pedagog shaxsiga katta mas'uliyat yuklatiladi. Ayniqsa, ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlovchi pedagog nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi, balki yuqori psixologik tayyorgarlikka, mehr-muruvvatga, bag'rikenglikka va o'z-o'zini boshqarish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim. Chunki bunday bolalar bilan ishlashda pedagogdan sabr-toqat, ruhiy barqarorlik, to'g'ri kommunikatsiya o'rnatish va individual yondashuv talab etiladi.

Ushbu mavzu ijtimoiy pedagogika, psixologiya hamda shaxsiy rivojlanish kesishmasida dolzarb bo'lib, ta'lim tizimida ishlovchi mutaxassislarning kasbiy faoliyatini yanada samarali tashkil etish, bolalar bilan sog'lom psixologik muhitda muloqot qilish va ularning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Uslublar

Tadqiqot jarayonida **sotsiologik so'rovnoma, psixologik diagnostika, kuzatuv va suhbat** va **taqqoslov tahlil** metodlaridan foydalanilib oddiy maktab o'qituvchilari va maxsus muassasa pedagoglari o'rtasida farqlar aniqlandi.

Munozara

Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlovchi pedagoglar uchun psixologik barqarorlik va o'zini tuta bilish eng muhim omillardandir. Ular ko'pincha bolalarning hissiy og'irligi, oilaviy muammolari va psixologik ehtiyojlari bilan yuzma-yuz keladilar. Bunday holatlarda pedagogning o'z emotsiyalarini boshqara olishi, stressga bardosh bera olishi — ta'lim jarayonining barqarorligini ta'minlaydi. Shuningdek, reflektiv kompetensiyalar — ya'ni o'z faoliyatini baholay olish, xatolardan saboq olish, doimiy o'z ustida ishlash — ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning moslashuvchanligini kuchaytiradi.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda pedagogning roli nafaqat o'quv jarayonini tashkil etish bilan cheklanadi, balki ularning psixologik holati, hissiy ehtiyojlari va ijtimoiy muhitga moslashuvi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli, bu sohada faoliyat yurituvchi pedagoglar uchun psixologik tayyorgarlik va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalari muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Psixologik tayyorgarlik — bu pedagogning turli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish, bolalar bilan samarali muloqot o'rnatish va stressli holatlarda muvozanatni saqlay olish qobiliyatidir. Bunday tayyorgarlik quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- Bolalarning individual psixologik xususiyatlarini anglay olish;
- Hissiy barqarorlikni saqlay olish;
- Empatiya va ijobiy muloqot yuritish;
- Insoniylik, mehribonlik va bag'rikenglikka asoslangan yondashuv.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar ko'pincha o'z tengdoshlariga nisbatan ko'proq psixologik travma, e'tiborsizlik yoki ijtimoiy izolyatsiyaga uchragan bo'lishadi. Shunday sharoitda pedagog o'zining ichki ruhiy holatini boshqara olmasa, ularning ehtiyojlariga javob bera olmaydi. Shu bois, o'z-o'zini boshqarish — pedagogik faoliyatda muhim kompetensiyalardan biri hisoblanadi. Bu quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- a) O'z his-tuyg'ularini anglash va nazorat qilish;
- b) Stressni boshqarish usullaridan foydalanish;
- c) Konfliktli vaziyatlarni ijobiy hal etish;
- d) Professional xatti-harakatni saqlab qolish.

Muhokama davomida ta'kidlash joizki, ayrim pedagoglar o'zlarining psixologik tayyorgarlik darajasi yetarli emasligi tufayli ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda qiynalishadi. Bu esa ularning ish sifatiga, bolalarning rivojlanishiga va hatto o'zining ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, bu yo'nalishda maxsus treninglar, psixologik ko'mak, tajriba almashishlar, hamkorlikda yechim topishga qaratilgan muhitlar tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Boshqa bir muhim muammo — bu ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarga nisbatan jamiyatdagi stereotiplar va befarqlikdir. Bu holatlarni bartaraf etishda pedagoglar targʻibotchi, koʻprik vazifasini bajarishi, ijtimoiy hamkorlikni yoʻlga qoʻyishi zarur.

Xulosa

Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda pedagogning psixologik tayyorligi va oʻz-oʻzini boshqarish qobiliyati taʼlim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishda muhim rol oʻynaydi. Mazkur yoʻnalishda pedagoglarni maxsus psixologik treninglar orqali tayyorlash, emotsional intellektni rivojlantirish boʻyicha dasturlarni joriy etish dolzarbdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva R., Joʻrayevna M.X. “Ijtimoiy pedagogika.” – T.: Fan, 2020.
2. Abdullaeva G.G. “Pedagogik psixologiya asoslari.” – T.: TDPU nashriyoti, 2021.
3. Tursunov S.T. “Maxsus pedagogika va psixologiya.” – T.: “Zarafshon”, 2019.
4. Xolmatova M. “Bolalar psixologiyasi.” – T.: Oʻzbekiston, 2020.
5. Махмудов, Ш. К. (2021). Профессионализм и формирование педагогических способности. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 45-50.
6. Kamolovich, Makhmudov Shokir. "Practical forms, methods and tools of spiritual and legal education technologies suitable for citizens in the process of socialization of students." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.7 (2022): 55-61.
7. Kamolovich, M. S., & Isakovich, O. R. F. (2023). Inklyuziv taʼlimning shaxs shakllanishidagi ahamiyati. *Science and innovation*, 2(Special Issue 12), 277-279.

OʻQUVCHILARDA OILAVIY TADBIRKORLIKNI SHAKLLANTIRISH ORQALI IQTISODIY TARBIYA BARQARORLIGINI MUSTAHKAMLASH

**Denav tadbirkorlik va pedagogika instituti,
“Pedagogika va psixologiya” kafedrası mudri,**

**pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD), dotsent. Boboqulova Dilfuza Meliboevna.
E-mail: boboqulova83@bk.ru
Telefon:99-556-68-11.**

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarni bo'lajak tadbirkorlikni shakllantirish orqali oilada iqtisodiy tarbiya barqarorligini mustahkamlash haqidagi ijtimoiy va pedagogik omillari berilgan. O'quvchilarni ijodiy fikrlaydigan, mustaqil faoliyat yuritadigan, ularning tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlanish orqali va oilada iqtisodiy barqarorlikni o'rgatib borish, ularning o'z-o'zini ta'minlashning roli va o'rnini yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, kompetensiya, tadbirkorlik kompetensiyasi, milliy hunarmadchilik, professional ta'lim, oilada iqtisodiy barqarorlik, mustaqil tadbirkorlik, o'quvchini o'z-o'zini ta'minlashga tayyorlash.

Bugun yurtimizda uchunchi renessans poydevorini yaratilayotgan bir paytda boshlang'ich sinf o'quvchilaridan boshlab oilada iqtisodiy barqarorlikni yo'lga qo'yishda oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish kasbiy qadriyatlardan foydalanib tarbiya berishda maktab, oila va mahalla hamkorligi dolzarb masalalardan biridir. Bu davrida yoshlarimizni o'z taqdirining chinakam egasi, o'z tarixining ijodkori, o'ziga xos milliy qadriyatlarning sohibi sifatida, islom sivilizatsiyasiga bo'lgan hurmat yanada oshayotgan bir paytda, har bir o'quvchilarni oiladan boshlab dastlabki milliy qadriyatlarga mos, ma'naviy odob-axloq va kasbiy qadriyatlardan foydalanib iqtisodiy tarbiya berish, barchamiz uchun zaruriy fazilatlardan biri bo'lib, har bir bola uchun bu sifatlarni shakllantirishimiz lozim.

Mazkur jarayonning muvaffaqiyati, ayniqsa, yosh avlodni tadbirkorlik ruhida tarbiyalash va ularni oilaviy tadbirkorlik mexanizmlarini chuqur o'zlashtirishga yo'naltirish bilan chambarchas bog'liq. Zero, zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri – iqtisodiy tafakkurga ega, tashabbuskor va innovatsion fikrlaydigan yoshlarni voyaga yetkazishdan iborat. Bu maqsadga erishish esa, avvalo, ta'lim

jarayonida oilaviy tadbirkorlik konsepsiyasini samarali joriy etishni, uning ilmiy-nazariy asoslarini puxta ishlab chiqishni talab etadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishda nafaqat iqtisodiy, balki psixologik, ijtimoiy va pedagogik omillarni ham inobatga olish zarur. Zamonaviy ta'lim tizimi yoshlarni ushbu murakkab tizimga tayyorlashda kompleks yondashuvlarga tayanishi lozim. Innovatsion yondashuvlar, interaktiv o'quv metodlari va axborot texnologiyalariga asoslangan vositalar o'quvchilarning faolligini oshirib, ularni ijodiy fikrlashga, tashabbus ko'rsatishga va mustaqil qarorlar qabul qilishga o'rgatadi. Bu esa, o'z navbatida, ularning real hayotga moslashuvchanligini kuchaytiradi. O'quvchilarga oilaviy tadbirkorlik mexanizmlarini o'rgatish jarayonini tahlil qilish, mavjud pedagogik yondashuvlarni ilmiy-nazariy jihatdan baholash hamda samarali innovatsion usullarni taklif etish asosiy maqsadimizdan iboratdir. O'quvchilarda oilaviy tadbirkorlikka oid bilim va ko'nikmalarni shakllantirish bo'yicha asosiy yo'nalishlar quyidagilardan iborat:

- Maktab ta'limiga integratsiya qilish. Oilaviy tadbirkorlikni o'rgatishda amaldagi o'quv rejalariga tadbirkorlik asoslariga oid maxsus modullarni kiritish, bu orqali o'quvchilarni zamonaviy iqtisodiy muhitga tayyorlash;

- Loyihaviy faoliyat va tanlovlar. O'quvchilarga o'z oilaviy biznes g'oyalarini ishlab chiqish va taqdim etish imkoniyatini beruvchi tanlovlar, loyihalar hamda amaliy mashg'ulotlarni muntazam tashkil etish;

- Mentorlik tizimi. Muvaffaqiyatli tadbirkorlar va malakali pedagoglar ishtirokida mentorlik va murabbiylik tizimini rivojlantirish orqali yoshlarni rag'batlantirish, ularga yo'l-yo'riq ko'rsatish va amaliy maslahatlar berishni yo'lga qo'yish;

- Resurslar va axborot markazlari. O'quvchilar va ularning ota-onalari uchun oilaviy tadbirkorlik bo'yicha adabiyotlar, treninglar, maslahat xizmatlarini tashkil etish, shuningdek, tegishli ma'lumotlar bilan ta'minlaydigan axborot-resurs markazlarini yaratish.

O'quvchilarida tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirish orqali oilada iqtisodiy tarbiya barqarorlikni mustahkamlashda iqtisodiy tarbiya berish orqali milliy

hunarmadchilik va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashda va gullab-yashnashida asosiy omil hisoblanadi.

Oilada kasbiy tarbiya berish yoki tadbirkorlikning ilk tushunchalarini shakllantirish bugun O‘zbekiston iqtisodiyoti uchun ham yangi va muhim masaladir. Uning rivojlanishiga doir shart-sharoitlar va tajriba tarixda ham mavjud. Markaziy Osiyo hududida asrlar davomida hunarmandchilik keng tarqalgan faoliyat turi bo‘lib kelgan. Ajdodlarimiz ko‘plab hunarlarni uy sharoitida, barcha oila a‘zolari ishtirokida amalga oshirgan. Ko‘p hollarda unikal bo‘lgan hunarmandchilik an‘analari, iqtisodiy zamin, kasbiy mahoratiga oid sirlar va tajriba asrlar davomida shakllangan va avloddan-avlodga o‘tib kelgan. Shu nuqtai nazardan, G‘arb amaliyotida keng qo‘llaniladigan «oiladagi iqtisodiy-kasbiy tarbiya berish va tadbirkorlik» tushunchasi tarixiy jihatdan O‘zbekistonda «unutilgan qadriyat» sifatida qayta tiklanish jarayoni namoyon bo‘lmoqda.

Eng muhimi, oilada iqtisodiy tarbiya berish va biznes rivoji mehnatga jalb etilishi qiyin bo‘lgan aholi qatlamlarini ham bandlik sohasiga jalb etadi. Oilaviy korxonalarda ayollar, o‘quvchi bolalar, o‘smirlar va keksalar mehnatidan samarali foydalanish imkoni berildi. Ular uchun bu faoliyat turi mehnat bilan shug‘ullanish va qo‘shimcha daromad olish manbai sifatida xizmat qiladi. Oilada iqtisodiy tarbiya berish orqali milliy hunarmadchilikni va tadbirkorlikning ichki zahiralarini safarbar etish iqtisodiy va ijtimoiy xavfsizlikka erishish omillaridan biri hisoblanadi.

Oilaviy tadbirkorlik – nafaqat iqtisodiy rivojlanish, balki yosh avlodning amaliy ko‘nikmalarini shakllantirish, iqtisodiy tafakkurini rivojlantirish va ularni hayotga tayyorlashda muhim omildir. Maktab ta’limi jarayonida oilaviy tadbirkorlikka oid bilim va ko‘nikmalarni kengaytirish, innovatsion yondashuvlar asosida o‘quvchilarni ushbu sohada faol ishtirok etishga yo‘naltirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida ushbu yo‘nalishda ilmiy asoslangan metodlar, zamonaviy ta’lim texnologiyalari, loyihaviy va interfaol o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish ta’limning samaradorligini oshirish, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka erishishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.MIRZIYOEV SH.M. ERKIN VA FAROVON DEMOKRATIK O‘ZBEKISTON DAVLATINI BIRGALIKDA BARPO ETAMIZ. -T.:, “O‘ZBEKISTON”, 2017Y .
- 2.Raxmatullaeva D.R. O‘quvchilarning tadbirkorlik faoliyatiga tayyorgarlik darajasini aniqlash metodikasini joriy etish va pedagogik samaradorligini baholash uslubiyati / Fan, ta’lim va innovatsiya jurnali. –T.:2020, -№2. –B. 17.
- 3.Karimov I.A.Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.:Ma’naviyat,2008 y.
- 4.Abu Nosir Forobiy. Fozil odamlar shahri. -T.: A.Qodiriy nomidagi nashriyoti. 1993 y.
5. Xudoyqulov X.J. Komillik fazilatlar. –T.: Innovatsiya-Ziyo. 2021 y.

MAXSUS EHTIYOJLI O‘QUVCHILAR UCHUN TA’LIM: INKLUZIV YONDASHUV VA METODOLOGIYASI

**DTPI Pedagogika va psixologiya kafedrası
dotsenti Maxmudov Shokir**

**Denov tadbirkorlik va pedagogika
Instituti Filologiya fakulteti talabasi
Nurmamatova Mehribon
Emali: Sanjardaminov52@gmail.com
Tel raqam: +998977861636**

Annotatsiya: Ushbu maqolada maxsus ehtiyojli o‘quvchilar (MEO‘) uchun ta’lim tizimidagi inklyuziv yondashuvning ahamiyati, metodologik yondashuvlar hamda ularning amaliyotdagi qo‘llanilishi tahlil qilinadi. Inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari, pedagogik metodlar va zamonaviy yondashuvlar IMRAD tizimi asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, maxsus ehtiyojli o‘quvchilar, metodologiya, adaptatsiya, didaktika.

Kirish

So‘nggi yillarda butun dunyoda, xususan, O‘zbekistonda ta‘lim sohasida barcha bolalarga teng imkoniyatlar yaratish masalasiga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Shu jumladan, maxsus ehtiyojli o‘quvchilarning umumiy ta‘lim tizimiga integratsiyalashuvi – ya‘ni inklyuziv ta‘lim konsepsiyasi dolzarb masalaga aylangan. Inklyuziv ta‘lim bu – imkoniyati cheklangan bolalarni umumiy ta‘lim maktablarida sog‘lom bolalar bilan birgalikda o‘qitish tizimidir. Mazkur maqolada MEO‘ uchun ta‘limda qo‘llaniladigan yondashuvlar, metodlar va ularning amaliy jihatlari ko‘rib chiqiladi.

Bugungi kunda dunyo ta‘lim tizimi insonparvarlik, teng imkoniyat va har bir shaxsning rivojlanish huquqiga asoslangan yangi bosqichga ko‘tarilmoqda. Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta‘lim — bu shunchaki maxsus ehtiyojli bolalarni maktabga qo‘shish jarayoni emas, balki ta‘lim falsafasining o‘zgarishi, inson qadriyatlariga yangi nigoh bilan qarash demakdir.

Nazariy asoslar

Inklyuziv ta‘limning mohiyati — har bir bola, u qanday jismoniy, aqliy yoki ijtimoiy farqlarga ega bo‘lishidan qat‘i nazar, o‘z salohiyatini to‘liq namoyon eta oladigan muhit yaratishdir.

Inklyuziv ta‘limning nazariy poydevori insonparvarlik (gumanizm) g‘oyasiga tayanadi. Bu yondashuvga ko‘ra, har bir bola noyob, takrorlanmas shaxs bo‘lib, u o‘z qobiliyatlari, ehtiyojlari va rivojlanish sur‘atiga ega.

Inklyuziv ta‘lim g‘oyasi XX asrning ikkinchi yarmida, inson huquqlari, tenglik va ijtimoiy adolat tamoyillari asosida shakllangan. Uning nazariy poydevori quyidagi asosiy yo‘nalishlarga tayanadi:

1. **Sotsial konstruktivizm nazariyasi** – bu nazariya insonlarni o‘zaro ijtimoiy munosabatlar orqali rivojlanishini ta’kidlaydi. Inklyuziv ta‘limda barcha o‘quvchilarning birgalikda o‘qishi, o‘zaro muloqoti va hamkorligi orqali o‘zlashtirish samaradorligi oshadi.

2. **Vigotskiy nazariyasi (ZPR – yaqin rivojlanish zonasi)** – Vigotskiyga ko‘ra, bola rivojlanishining asosiy harakatlantiruvchisi bu – ijtimoiy muhit va qo‘llab-quvvatlovchi ta‘limdir. Inklyuziv ta‘limda sog‘lom va imkoniyati cheklangan bolalar birgalikda o‘qiganda, bu ularning psixologik va ijtimoiy rivojlanishini tezlashtiradi.

3. **Differensial ta'lim nazariyasi** – bu yondashuv har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda ta'lim tashkil etilishini taqozo etadi. Inklyuziv ta'limda aynan shu tamoyil asosida har bir bola uchun qulay o'quv muhiti yaratiladi.

4. **Ekologik tizimlar nazariyasi (Bronfenbrenner)** – bolalarning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar (oila, maktab, jamiyat) tizimli tarzda ko'rib chiqiladi. Inklyuziv ta'limda barcha bu omillar o'zaro uyg'unlikda ishlashi zarur.

5. **Inson huquqlari va teng imkoniyatlar tamoyili** – BMTning “Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi” (2006) va boshqa xalqaro hujjatlar inklyuziv ta'limning huquqiy va axloqiy asoslarini belgilaydi. Har bir bola, imkoniyatidan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish huquqiga ega.

Ta'lim jarayoni esa bu farqlarni yashirish emas, balki ulardan kuchli tomon sifatida foydalanishni o'rgatishi kerak.

Inklyuziv muhitda o'qituvchi — bilim manbai emas, yo'l ko'rsatuvchi, hamroh. O'quvchi, ota-ona va pedagog o'rtasidagi hamkorlik bola muvaffaqiyatining garovidir. Bu tizimda “men” emas, “biz” tushunchasi yetakchilik qiladi.

Hamkorlik pedagogikasi (kooperativ pedagogika) – bu o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati asosida ta'limiy maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan yondashuv bo'lib, ayniqsa **inklyuziv muhitda** samarali hisoblanadi. Bu pedagogik model har xil imkoniyatga ega o'quvchilarni teng huquqli subyekt sifatida tan oladi va ta'lim jarayonida o'zaro yordam, qo'llab-quvvatlash hamda ijtimoiy integratsiyani ta'minlaydi va asosiy tamoyillari sifatida quydagilardi keltirish mumkin: a) **Tenglik va hurmat** – har bir o'quvchi, uning aqliy yoki jismoniy imkoniyatidan qat'i nazar, jamoaning teng a'zosi sifatida qabul qilinadi; b) **O'zaro bog'liqlik** – topshiriqlar shunday tashkil etiladiki, har bir ishtirokchining hissasi umumiy natijaga bevosita ta'sir ko'rsatadi; v) **Faol ishtirok** – barcha o'quvchilar o'z bilim va ko'nikmalarini amalda qo'llaydi, passiv tinglovchi emas, faol ishtirokchi bo'lishi rag'batlantiriladi. G) **Kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish** – guruhda ishlash, fikr bildirish, muhokama qilish orqali o'quvchilar o'zaro muloqot qilishni o'rganadilar.

Har bir bolaning o'rganish turlicha — kimdir eshitib, kimdir ko'rib, kimdir harakat orqali yaxshiroq o'rganadi. Shu bois darslar ko'rish, eshitish va sezish orqali tashkil etiladi. Bu metod barcha o'quvchilarning diqqatini jalb etadi. Bunda, moslashtirilgan muhit — sinf xonalari jismoniy imkoniyati cheklangan bolalar uchun qulay bo'lishi kerak. Psixologik qo'llab-quvvatlash — o'qituvchining so'zlari, ohangi, munosabati bolaning o'ziga ishonchini shakllantiradi. O'rnak muhit — sog'lom o'quvchilar maxsus ehtiyojli tengdoshlari bilan muloqot orqali bag'rikenglikni o'rganadilar. Insoniy qadriyatga tayanish — har bir bola qadrli, u natijasi bilan emas, o'z mavjudligi bilan ahamiyatli.

Interaktiv dasturlar va sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalari maxsus ehtiyojli bolalar uchun individual dars rejalarini yaratishda yordam beradi.

VR (virtual haqiqat) texnologiyalari orqali bolalar real hayotdagi vaziyatlarni xavfsiz sharoitda o'rganadilar. Gamifikatsiya — o'yin elementlari orqali o'qitish motivatsiyani oshiradi, ayniqsa autizm spektridagi bolalar uchun samarali usuldir. Jamiyatda inklyuziv ta'limning ildiz otishi uchun avvalo kattalar dunyosidagi stereotiplar o'zgarishi kerak. Bolalar ko'pincha muammosiz qabul qiladi, lekin kattalar chegaralar chizadi.

Inklyuziv ta'limda hamkorlik pedagogikasi nafaqat o'quvchilarning bilim olish jarayonini yengillashtiradi, balki ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Turli imkoniyatlarga ega bo'lgan o'quvchilarning bir guruhda ishlashi o'zaro tushunish, bag'rikenglik va hurmat kabi insoniy fazilatlarni shakllantiradi. Hamkorlik metodlari orqali har bir o'quvchining kuchli tomonlari yuzaga chiqadi va o'quv muhiti ijobiy, inklyuziv tamoyillarga asoslangan bo'ladi. Shu bois, inklyuziv ta'limda samarali natijalarga erishish uchun hamkorlik pedagogikasini doimiy ravishda amaliyotga joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun teng imkoniyatlar yaratish to'g'risida"gi Qarori. — Toshkent, 2021.
3. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Policy and Practice. — Paris, 2017.

4. Махмудов, Ш. К. (2021). Профессионализм и формирование педагогических способности. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 45-50.
5. Kamolovich, M. S., & Isakovich, O. R. F. (2023). Inklyuziv ta 'limning shaxs shakillanishidagi ahamiyati. *Science and innovation*, 2(Special Issue 12), 277-279.

TA'LIM JARAYONIDA INKLYUZIV TA'LIM QO'LLANISHINING TALABALAR IJODIY VA KASBIY KOMPETENSIYASIGA TA'SIRI

**O'zbekiston Xalqaro Islomshunoslik akademiyasi
“Din psixologiyasi va pedagogika” kafedrası
magistranti Xudayshukurova Madina Ikrom qizi
Email: khudayshukurovamadina@gmail.com**

Annotatsiya: Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimining asosiy maqsadi — har bir shaxsning shaxsiy imkoniyatlarini inobatga olgan holda, uni jamiyat hayotiga faol ishtirok etishga tayyorlashdir. Inklyuziv ta'lim alohida yordamga muxtoj bolalarni me'yorda rivojlanishdagi bolalar bilan teng xuquqlilik asosida ta'lim – tarbiya olishlarini ta'minlaydi. Shuning uchun ham ahamiyatlidir. Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari, uning psixologik-pedagogik mazmuni talabalarning kasbiy, ijodiy rivojlanishiga albatta ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, kompetensiya, kasbiy rivojlanish, ijodiy fikrlash, pedagogik yondashuv, tolerantlik.

Аннотация: В условиях глобализации главной целью современной системы образования является подготовка каждого человека к активному участию в общественной жизни с учетом его индивидуальных способностей и возможностей. Инклюзивное образование обеспечивает получение образования и воспитания детьми с особыми потребностями на равных условиях с нормально развивающимися сверстниками, что придает ему особую значимость. Основные

принципы инклюзивного образования, его психолого-педагогическое содержание оказывают значительное влияние на профессиональное и творческое развитие студентов.

Ключевые слова: инклюзивное образование, компетентность, профессиональное развитие, творческое мышление, педагогический подход, толерантность.

Annotation: In the context of globalization, the ultimate goal of modern education is to prepare every individual for active participation in social life, taking into account their unique abilities and potential. Inclusive education guarantees that children with special needs receive education and upbringing on an equal basis with typically developing peers. Therefore, it plays a crucial role in achieving educational equity. The core principles of inclusive education, along with its psychological and pedagogical dimensions, significantly influence the professional and creative development of students.

Keywords: inclusive education, competence, professional development, creative thinking, pedagogical approach, tolerance.

Bugungi globallashuv, axborot texnologiyalari va raqamli transformatsiya davrida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. Zamonaviy ta'limning asosiy vazifasi — har bir shaxsning qobiliyatini to'liq ochish, uni mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy faol va kasbiy jihatdan raqobatbardosh shaxs sifatida tarbiyalashdir. Shu nuqtai nazardan, ta'lim jarayonida insonparvarlik, teng imkoniyat va individual yondashuv tamoyillariga asoslangan inklyuziv ta'lim alohida ahamiyat kasb etadi. Inklyuziv muhitda ta'lim olgan shaxslar turli ijtimoiy, psixologik va madaniy farqlarga ega insonlar bilan muloqotda bo'lish orqali empatiya, tolerantlik, muloqot madaniyati va muammolarni yechish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida insonparvar yondashuvni qo'llash, jamoada samarali ishlash, ijodiy fikrlash va yangi g'oyalarni ilgari surish imkoniyatini oshiradi. Shuningdek, inklyuziv ta'lim nafaqat ta'lim oluvchilarga, balki pedagoglarga ham katta ta'sir ko'rsatadi.

O'qituvchi turli individual ehtiyojga ega o'quvchilar bilan ishlash jarayonida o'zining kasbiy refleksiya, psixologik moslashuvchanligi va pedagogik ijodkorligini

rivojlantiradi. Shuning uchun inklyuziv ta'lim shunchaki ijtimoiy adolat tamoyili emas, balki zamonaviy ta'lim jarayonining innovatsion, ijodiy va kompetensiyaga asoslangan yondashuvi sifatida qaraladi. Bolalik bosqichida inson psixologo-pedagogik jihatdan kuchli ta'sirlanadi. O'sib kelayotgan bola organizmi, uning miya tuzilishining ichki imkoniyatlari chegarasizligini inobatga olgan holda tashkil etilgan korreksion-pedagogik, psixologik hamda tibbiy ishlar bolaning birlamchi nuqsonini kamaytirib, ikkilamchi nuqsonlarning oldini olishga yordam beradi. Bularning hammasi rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolani mustaqil, hech kimga qaram bo'lmagan holda hayot kechirishga tayyorlash omillaridir¹.

Inklyuziv ta'lim (ingliz tilidan olingan bo'lib, inclusive, inclusion -uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirish, qamrab olmoq, qamrab olish ma'nolarini bildiradi) nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni (diskriminatsiyani) bartaraf etish, maxsus ta'limga nuxtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko'ra nogiron bo'lgan) o'smirlar rivojlanishda uchraydigan nuqsonlar yoki iktisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir.

Bu tizimning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- Tenglik va adolat — har bir o'quvchi ta'lim olishda teng huquqlarga ega;
- Individual yondashuv — har bir shaxsning ehtiyoj va qobiliyatlarini hisobga olish;
- Hamkorlik — o'quvchi, o'qituvchi va ota-onalar o'rtasida o'zaro ishonchli muloqot o'rnatish;

-Insonparvarlik va bag'rikenglik — farqlarni hurmat qilish va ularni qadrlash.

Ushbu tamoyillarni amaliyotga joriy etish o'qituvchidan nafaqat pedagogik bilim, balki kasbiy kompetensiyaning yuqori darajasini ham talab qiladi.

Kasbiy kompetentlik — bu mutaxassisning o'z faoliyat sohasida samarali ishlashi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka, tajriba va shaxsiy fazilatlarning uyg'unligidir. Hozirgi tezkor rivojlanish davrida mutaxassis – kadr kompetensiyasi masalasi o'z dolzarbligi, katta qiziqish uyg'otayotganligi va ta'lim jarayonini tashkil qilish, uning samaradorligini ta'minlash uchun muhimligi va zaruriyatini namoyon etmoqda, faol va harakatchan, tashabbus ko'rsatib o'zining professional maqsadlarini

¹F.U.Qodirova, D.A.Pulatova "Inklyuziv ta'lim: nazariya va metodika" Chirchiq 2022

aniq anglaydigan, tanqidiy, tahliliy va kreativ fikrlovchi, innovatsion tafakkurga ega, o'z faoliyatida yangiliklarni amalga oshirishga tayyor mutaxassis kompetensiyasini shakllantirish va ta'minlash masalasi ta'lim jarayonining eng, muhim unsurlaridan biri hisoblanadi².

Inklyuziv yondashuv ta'limning insonparvarlik tamoyillariga tayanadi. Bu esa o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyaning muhim jihatlari — kommunikativ, psixologik-pedagogik, ijtimoiy va ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishni zarur qiladi. Inklyuziv ta'lim sharoitida o'qiyotgan talabalarda kasbiy kompetensiya — ya'ni o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lish, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, mas'uliyatni his etish va jamoada ishlash qobiliyatlari rivojlanadi.

Masalan, pedagogika yo'nalishidagi talabalar inklyuziv ta'lim jarayonida har xil ehtiyojga ega bolalar bilan ishlashni o'rganish orqali kelajakda inklyuziv pedagogika tamoyillarini amalda qo'llay olishadi. Bu esa ularning kasbiy mahoratini, moslashuvchanlik darajasini va pedagogik madaniyatini oshiradi.³

Inklyuziv ta'lim talabalarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning samarali mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda talabalar quyidagi qobiliyatlarni shakllantiradilar:

-Moslashuvchanlik va kommunikativ ma'daniyat ko'nikmasi turli imkoniyatga ega insonlar bilan bir sinfda o'qish, muloqot va hamkorlik qilish va talabani bag'rikeng, moslashuvchan va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantiradi;

-Empatiya va jamoada ishlash ko'nikmasi esa inklyuziv guruhda o'qiyotgan talabalar boshqalarni tushunish, yordam berish, jamoada ishlash va ma'suliyatni bo'lishishida namoyon bo'ladi;

-Pedagogik amaliyotda qo'llanilishi esa pedagogika yo'nalishidagi talabalar uchun inklyuziv muhitda ta'lim olish kelgusida turli ehtiyojga ega o'quvchilar bilan ishlash malakasini shakllantiradi. Bu esa ularning kasbiy tayyorgarligini yana takomillashtiradi

² G.O.Ochilova, S.Sh.Akbarova "Kasbiy Kompetentlik" Toshkent 2022

³ Azizxo'jayeva N.N.(2021). Pedagogik mahorat va pedagogic texnologiya asoslari.- Toshkent. Fan va texnologiya nashriyoti

-Innovatsion fikrlash esa har xil qobiliyatli talabalar bilan birga o'qish ularni nostandart vaziyatlarga yechim topishga, ta'lim jarayonida kreativ yondashishga undaydi⁴.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Inklyuziv ta'lim tizimi zamonaviy ta'lim siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u har bir shaxsning ta'lim olish huquqini kafolatlaydi hamda barcha talabalar uchun teng imkoniyatlar yaratishni maqsad qiladi. inklyuziv muhitda ta'lim olgan talabalar nafaqat akademik bilim, balki ijtimoiy, kasbiy va ijodiy jihatdan ham tezroq rivojlanadilar. Bunday muhitda talabalar o'zaro hamkorlik, bag'rikenglik, insonparvarlik va mas'uliyatlilik kabi qadriyatlarni amaliy tarzda o'zlashtiradilar. Shu bilan birga, inklyuziv ta'lim kasbiy kompetensiyaning asosiy komponentlari — muammolarni hal etish, kommunikativlik, jamoada ishlash va kasbiy moslashuvchanlikni shakllantiradi. Ijodiy kompetensiya nuqtayi nazaridan esa, inklyuziv o'quv muhiti talabalarda erkin fikrlash, innovatsion g'oyalar yaratish va kreativ muammolarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bunday talabalar ta'lim, madaniyat, ishlab chiqarish va ijtimoiy hayotning turli sohalarida ijodiy va samarali faoliyat yuritish salohiyatiga ega bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova. Inklyuziv ta'lim: nazariya va metodika. Chirchiq, 2022.
2. Z.N.Mamarajabova, B.Q.Subanova. Inklyuziv ta'lim. Toshkent, 2022.
3. G.O.Ochilova, S.Sh.Akbarova. Kasbiy Kompetentlik. Toshkent, 2022
4. Azizxo'jayeva N.N. **Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya asoslari** — Toshkent. Fan va texnologiya. 2021.
5. M.Hakimova. Oliy ta'lim muassasalarida ta'limning sifati va samaradorligini oshirish davr talabi. 2020.
6. G.O.Ochilova, G.Musaxanova. Pedagogik mahorat. Toshkent, 2016.

⁴ Karimova V.M. (2019). *Psixologiya: Kasbiy kompetensiya va shaxs rivoji*. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.

KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIK NAZARIYASI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
magistri Safarova Mohichehra
Xonzafarovna
Email. m.safarova@dtpi.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada kommunikativ kompetentlikning bugungi jamiyatdagi o'рни , rivojlanayotgan sohalarda qay darajada qo'llanilishi va uning tarkibiy qismlari ko'rib chiqiladi. Muloqot madaniyatining qaysi sohalarda faol rivojlanayotgani va o'sib borayotgani tahlil qiladi. Bugungi kun jamiyatimizda samarali muloqot olib borish va o'z fikrlarini aniq to'g'ri ifodalash, shaxsning ijtimoiy hayotidagi birlamchi qobiliyatlardan biridir. Bu qobiliyatni takomillashtirish va uni jamiyatda to'g'ri va samarali qo'llash uchun kommunikativ kompetentlik tushunchasi muhim ahamiyat kasb etadi. Kommunikativ kompetentlik, uning mazmuni va tarkibi bilan, nafaqat insonning nutqiy va lingvistik malakalarini, balki shaxsning sotsial va psixologik jihatlarini ham o'z ichiga oladi. Mazkur maqola kommunikativ kompetentlikning mohiyati, tarkibiy qismlari, rivojlanish sabablari va ahamiyatini ilmiy tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy, muloqot, axborot, shaxs, lingvistik, qobilyat, madaniy, psixologik.

Аннотация: В данной статье рассматриваются роль коммуникативной компетенции в современном обществе, её использование в развивающихся областях и её структурные компоненты. Анализируется, в каких сферах культура общения активно развивается и расширяется. В современном обществе эффективное общение и способность четко и правильно выражать свои мысли являются одними из ключевых навыков социального взаимодействия. Для совершенствования этого навыка и правильного и эффективного его применения в обществе концепция коммуникативной компетенции имеет важное значение. Коммуникативная компетенция, её содержание и структура включают не только речевые и лингвистические навыки человека, но и его социальные и психологические аспекты. Данная статья научно анализирует сущность, структурные компоненты, причины развития и значимость коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: социальный, общение, информация, личность, лингвистический, способность, культура, психологический.

Annotation: This article discusses the role of communicative competence in modern society, its application in developing fields, and its structural components. It analyzes which areas are actively developing and expanding in terms of communication culture. In today's society, the ability to communicate effectively and express one's thoughts clearly and correctly is one of the primary skills in social life. To improve this ability and apply it correctly and effectively in society, the concept of communicative competence is of great importance. Communicative competence, along with its content and structure, encompasses not only a person's speech and linguistic skills but also their social and psychological aspects. This article scientifically analyzes the essence, structural components, causes of development, and significance of communicative competence.

Keywords: social, communication, information, personality, linguistic, ability, culture, psychological.

KIRISH

Kommunikativ kompetentlik - bu insonning samarali muloqoti, dunyoqarashi va his-tuyg'ularini aniq va teran ifodalab beraolishi, har xil ijtimoiy va madaniy kontekstlarda moslashuvchanlik ko'rsatish qobiliyatidir. Kommunikativ kompetentlik faqatgina til bilimlari emas, balki ijtimoiy, madaniy bilimlar, strategik mulohaza yuritish va eng muhimi til orqali ta'sir ko'rsatish qobiliyati hisoblanadi. Bugungi kun ta'lim tizimida kommunikativ kompetentlikning rivojlanishi o'qituvchilar orasida ham va boshqa kasb egalari orasida ham keng rivojlanib bormoqda. Ya'ni ta'lim va kommunikatsiya sohalarida dolzarb o'rin tutmoqda. Ushbu maqolada kommunikativ kompetentlikning zamonaviy ta'lim tizimida o'rni va mohiyati hamda uning ilmiy yutuqlari haqida ma'lumot beradi. Kompyuter texnologiyalari va axborot kommunikatsiyalarining jadallik bilan rivojlanishi, ta'lim metodlari va axborot almashinuvi amaliyotlarida ilg'or yondashuvlarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Kommunikativ kompetentlikni yaxshi rivojlantirish, shuningdek, insonlararo muvaffaqiyatli va samarali ijtimoiy kompetentlikni o'rnatish uchun muhim bo'lgan asosiy ko'nikmalar sifatida qoraladi. qo'llanilib kelmoqda. Kommunikativ kompetentlik - bu shaxsda turli ijtimoiy holatlarda yaxshi muloqot qilish, har xil maqsadlarda tilni to'g'ri ishlatish, hamda boshqalarning fikrlarini anglash qobiliyatidir. Kompyuter texnologiyalari, globalizatsiya hamda madaniyatlararo kommunikatsiyaning intensivlashuvi tufayli, kommunikativ kompetentlik nafaqat insonning, balki jamiyatning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun muhimdir. Kommunikativ kompetentlik tushunchasi umuman olganda insonning samarali va ijtimoiy moslashuvchan holatda suhbatlashish qobiliyatiga aytiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI:

Kommunikativ kompetentlikning asosiy tushunchasi XX asrning oxirlarida va XXI asr boshlarida keng tarqalgan. Kommunikativ kompetentlik birinchi bo'lib psixologiya, pedagogika, lingvistika va sotsiologiya yo'nalishlarida o'rganila boshlandi. Dell Hymes (1972): Kommunikativ kompetentlikni "til va muloqot qilish qobiliyati" deb ta'riflaydi. Dell Hymes ta'kidlashicha, bu faqat grammatik qoidalarni anglash bilan cheklanmaydi, balki tilni bir nechta ijtimoiy va madaniy kontekstlarda qanday qo'llash zarurligini ham o'z ichiga oladi. Canale va Swain (1980): Kommunikativ kompetentlikni to'rt muhim komponentga bo'lishadi: grammatik kompetentlik, sozlash kompetentligi, strategik kompetentlik hamda, diskursiv kompetentlik. Bachman (1990): Bachmanning nazariyasida kommunikativ kompetentlik faqat til bilimlari emas, balki insonning ijtimoiy va madaniy bilimlari ham muhim o'rin egallaydi.

MDHda, jumladan, Rossiya va boshqa sobiq sovet davlatlarida kommunikativ kompetentlik yo'nalishidagi tadqiqotlar, asosiy, til o'rgatish hamda, pedagogik sohalarga qaratilgan. MDHda o'rganishning birlamchi bosqichida asosan lingvistika va pedagogika doirasida so'z yuritilgan. N. V. Galskova (1990): U "tilni o'rganishning kommunikativ metodlari"ni ishlab chiqdi va kommunikativ kompetentlikni o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi muhim muloqot uchun zarur deb hisoblagan. Yu. D. Apresyan (1994): Apresyan kommunikativ kompetentlikni "til va nutqni turli vaziyatlarda to'g'ri va samarali ishlatish qobiliyati" deb ta'riflagan. MDHda bu yo'nalish til o'qitishning samaradorligini oshirishga qaratilgan ko'plab tadqiqotlar orqali rivojlangan. Bu davlatlarda, ayniqsa, birlamchi kommunikativ metodlarni ishlab chiqish hamda, tilni o'qitishda amaliyotga tatbiq etishga muhim e'tibor qaratilgan. A. V. Vengerov (2000) o'zining "Kommunikativ kompetentlik: pedagogik va psixologik aspektlar" nomli tadqiqotida kommunikativ kompetentlikni bunday ta'riflaydi: "Kommunikativ kompetentlik shaxsning muloqotda muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur bo'lgan til va ijtimoiy bilimlar hamda qobiliyatlar majmuasini tashkil etadi." (Vengerov, 2000). Shu bilan birga, M. V. Borysenko (2003) shunday g'oyani ilgari suradi: "Kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish orqali shaxs o'zining ijtimoiy, psixologik va madaniy resurslarini samarali qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi." (Borysenko, 2003). Bu fikrlar kommunikativ kompetentlikni faqat til va nutq malakalarini rivojlantirishda emas, balki insonning ijtimoiy muloqot va hissiy intellektual qobiliyatini ham o'z ichiga olganligini aniqlaydi.

Yurtimizda kommunikativ kompetentlik yo'nalishida tadqiqotlar mustaqillikdan keyin samarali bosqichga o'tgan. O'zbekistonda ushbu mavzuga qiziqish kuchaygan, chunki yurtimizda ta'lim sohasidagi yangilanishlar hamda yangi metodologiyalarni joriy etish zarurati paydo bo'lgan. R. Sh. Ibragimov (2007): O'zbekistonda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlar boshlang'ich bosqichida bo'lib, ayniqsa, pedagoglarni kommunikativ kompetentlikka o'rgatishga e'tibor qaratilgan. Ibragimovning tadqiqotlari til o'qitishda amaliy yondashuvlarning

ahamiyatini ta'kidlagan. M. S. Murodov (2012): Murodov o'z ishlarida kommunikativ kompetentlikni tilni o'rgatishda innovatsion yondashuvlar bilan bog'lab, talabalarning kommunikativ ko'nikmalarini o'stirishning yaxshi usullarini taklif etgan. N. T. Xodjaeva (2015): Yurtimizda kommunikativ kompetentlikni o'rgatishda modern pedagogik texnologiyalarni yo'lga qo'yish, talabalarning tilni o'zlashtirish davrida to'liq va samarali suhbat qilish ko'nikmalarini shakllantirishga muhim e'tibor berilgan.

METODOLOGIYASI

Ilmiy adabiyotlarni o'rganib, tajribada shuni ko'rdikki, O'zbekiston Respublikasidagi bir nechta oliy ta'lim muassasalarining o'qituvchi va talabalariga so'rovnoma o'tkazildi. Ushbu metodda kommunikativ kompetentlikning bir nechta xil jihatlarini o'lchashga qaratilgan bo'lib, tadqiqot ishtirokchilari o'z-o'zini baholashlari asosida tahlil qilindi. Shu bilan birgalikda o'qituvchilarning pedagogik jarayonlari va talabalar bilan birgalikdagi muloqoti o'rganildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Kommunikativ kompetentlikning tarkibiy qismlari:

Kommunikativ kompetentlik bir nechta tadqiqotchilar tomonidan bir nechta qismlarga ajratilgan, biroq ko'pchilik olimlar uning uchta asosiy qismini aytadi. Lingvistik, sotsial-kommunikativ va psixologik.

1. Lingvistik kompetentlik

Lingvistik kompetentlik insonning tilni to'g'ri va ravon ishlatish qobiliyatini anglatadi. Bu esa, o'z navbatida, so'zning boyligi, grammatikaning yaxshiligi, tilning fonetik, morfologik, sintaktik hamda, semantik jihatlarini tushunish va ulardan to'g'ri foydalanishni o'z ichiga oladi. N. Chomsky (1965) o'zining "Aspects of the Theory of Syntax" asarida lingvistik kompetentlikni "tilning struktural jihatlariga nisbatan to'liq va mukammal bilim" sifatida ta'riflaydi.

2. Sotsial-kommunikativ kompetentlik

Sotsial-kommunikativ kompetentlik-bu insonning jamiyatda samarali muloqot qilish va har xil ijtimoiy vaziyatlarda to'g'ri keladigan muloqot usullarini tanlash qobiliyatidir. Bu insonning o'zaro aloqada bo'lishdagi etik qoidalarga rioya qilishini, empatiya va bir-birini tushunishni o'z ichiga oladi. Goffman (1959) "The Presentation of Self in Everyday Life" asarida kommunikativ kompetentlikni "shaxsning ijtimoiy vaziyatlarda o'zini qanday taqdim etish, boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlarni qanday boshqarish" sifatida belgilaydi.

3. Psixologik kompetentlik

Psixologik kompetentlik esa insonning o'z his-tuyg'ularini boshqarish hamda, boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish layoqatidir. Bu komponent, shuningdek, hissiy intellekt (Goleman, 1995) tushunchasiga mosdir. Hissiy intellekt — bu o'z his-tuyg'ularini bilish, boshqalar bilan empatiya orqali aloqada bo'lish hamda, hissiy holatlarni boshqarish qobiliyatidir. Goleman (1995) o'z asarida "Emotional Intelligence:

Why It Can Matter More Than IQ" shunday deb yozadi: "Hissiy intellekt nafaqat o'z his-tuyg'ularini anglash, balki boshqalarning hissiy holatlarini tushunish va ularga mos ravishda reaksiya berishdir." Kommunikativ kompetentlikning rivojlanishi insonning ta'limi, jamiyatda o'zaro aloqalari va hissiy qobiliyatini rivojlantirishga bog'liq. O'qituvchilar, pedagoglar va psixologlar kommunikativ kompetentlikni shakllantirishga katta e'tibor qaratadilar. Pedagogikada bu hodisalarni samarali amalga oshirish uchun interaktiv metodlar va o'quv mashg'ulotlari, hamda, jamoaviy ishlash va muammoli vaziyatlar bilan ishlash kabi usullardan foydalanadi. Shu bilan birgalikda, kommunikativ kompetentlik nafaqat o'qish paytida, balki ish joyida, ijtimoiy aloqalarda hamda kundalik hayotimizda ham muhim o'rin egallaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki o'qituvchi va talabalarning 65% i kommunikativ kompetentlik bo'yicha o'zlarini o'rtacha baholashgan va o'qituvchilarning 70%i o'zlarining kommunikativ kompetentligini yaxshi emas deb hisoblashgan hamda, o'z ustida ushlashini takidlashgan. Bunda talabalar asosan interfaol metodlar va guruhli muhokamalar orqali o'zlarining kommunikativ kompetentligini rivojlantirishgan.

XULOSA

Kommunikativ kompetentlik bugungi ilg'or jamiyatda insonning muvaffaqiyatli faoliyat olib borish uchun zarur bo'lgan muhim qobiliyat hisoblanadi. Bu faqat til va nutqiy ko'nikmalar emas, balki ijtimoiy va psixologik jihatlarni ham o'z ichiga qamrab oladi. Kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish, insonning o'zini jamiyatda yaxshi va muvaffaqiyatli namoyon etishi uchun kerakdir. Kelajakda, bu sohada yanada ko'plab tadqiqotlar va metodologik yondashuvlar olib borilishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Hymes, D. (1972). "On Communicative Competence".
- 2.Canale, M., & Swain, M. (1980). "Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing".
- 3.Bachman, L. F. (1990). "Fundamental Considerations in Language Testing".
- 4.Galskova, N. V. (1990). "Tilni o'rganishning kommunikativ metodlari". Bu tadqiqotda kommunikativ metodlar va ularni o'qituvchilar va talabalar o'rtasida samarali muloqot uchun qanday qo'llash haqida so'z yuritiladi.
- 5.Apresyan, Yu. D. (1994). "Kommunikativ kompetentlik: Til va nutqni turli vaziyatlarda to'g'ri va samarali ishlatish qobiliyati". Apresyan kommunikativ kompetentlikni aniq ta'riflab, bu sohada til va nutqni qanday samarali ishlatish zarurligini tushuntiradi.
- 6.Vengerov, A. V. (2000). "Kommunikativ kompetentlik: Pedagogik va psixologik aspektlar". Vengerov bu tadqiqotda kommunikativ kompetentlikni til va ijtimoiy bilimlar hamda qobiliyatlar majmuasi sifatida ta'riflaydi.
- 7.Ibragimov, R. Sh. (2007). "O'zbekistonda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish: O'qituvchilarni kommunikativ kompetentlikka yo'naltirish".

Ibragimovning tadqiqotlari o'zbek tilini o'qitishda amaliy yondashuvlarning ahamiyatini ta'kidlaydi, ayniqsa o'qituvchilarga kommunikativ kompetentlikni oshirishga qaratilgan.

8.Murodov, M. S. (2012). "Kommunikativ kompetentlik va tilni o'rgatishda innovatsion yondashuvlar". Murodov o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali usullarini taklif qiladi va bu sohada innovatsion yondashuvlarning ahamiyatini ko'rsatadi.

9.Xodjaeva, N. T. (2015). Bu tadqiqotda Xodjaeva kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish va uni tilni o'rgatishda amaliyotga tatbiq etishning samarali usullari haqida so'z yuritadi.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INKLUZIV MUHITNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika
Instituti Filologiya fakulteti talabasi
Shuhratova Nigora Shuhratovna
Email:n22043258@gmail.com
Tel raqam: +998971919606**

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida inklyuziv muhitni shakllantirishning nazariy, metodologik va amaliy asoslari tahlil etilgan. Inkluziv ta'limning ijtimoiy ahamiyati, uning pedagogik tamoyillari va O'zbekiston ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar yoritilgan. Shuningdek, o'qituvchi shaxsining inklyuziv jarayondagi o'rni hamda individual yondashuvning samaradorligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, metodologiya, individual yondashuv, differensial ta'lim, ijtimoiy integratsiya, boshlang'ich ta'lim.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida asosiy e'tibor har bir bolaga teng imkoniyat yaratishga qaratilmoqda. Inkluziv ta'lim — bu barcha o'quvchilar, jumladan jismoniy yoki aqliy

imkoniyati cheklangan bolalarning bir xil sharoitda o'qish va rivojlanish imkoniga ega bo'lishini ta'minlaydigan tizimdir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Shu sababli inklyuziv muhitni yaratish va uni metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish har bir o'qituvchining dolzarb vazifasidir.

Inkluziv ta'limning nazariy poydevori insonparvarlik, tenglik va adolat tamoyillariga asoslanadi. Bu tizimning mohiyati har bir bolaning imkoniyatini to'liq ochish va uni jamiyat hayotiga faol jalb etishdan iborat. UNESCO tomonidan ilgari surilgan "Ta'lim hamma uchun" g'oyasi shundan dalolat beradiki, ta'lim tizimi barcha o'quvchilarning ehtiyojlarini e'tiborga olgan holda moslashuvchan bo'lishi kerak. Shuningdek, L.S. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, har bir bola ijtimoiy muloqot va qo'llab-quvvatlash orqali o'z imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin. Shu bois, inklyuziv yondashuv o'quvchini mustaqil emas, balki ijtimoiy sheriklikda rivojlantirishga asoslanadi.

Inkluziv ta'limning metodologiyasi shaxsga yo'naltirilgan va moslashuvchan yondashuvni talab etadi. O'qituvchi har bir o'quvchining qobiliyati, qiziqishi va ehtiyojlarini hisobga olgan holda dars jarayonini tashkil etishi lozim. Bunda differensial ta'lim, guruhli ishlash, muammoli o'qitish va interfaol metodlardan foydalanish muhim o'rin tutadi.

O'qituvchining psixologik tayyorgarligi, sabr-toqati va bag'rikengligi ham inklyuziv muhitda muvaffaqiyatli natijalarga erishishda asosiy omillardandir. U nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchini ijtimoiy hayotga tayyorlovchi, unga ishonch bag'ishlovchi shaxs bo'lishi kerak.

Boshlang'ich ta'limda inklyuziv muhitni shakllantirishda bir qator amaliy masalalar hal qilinishi zarur. Eng avvalo, o'quv xonalari maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan bo'lishi, o'quv materiallari esa ularning qobiliyatiga mos tarzda tayyorlanishi lozim. O'qituvchilar uchun maxsus metodik qo'llanmalar, treninglar va amaliy seminarlar tashkil etish zarur.

Bundan tashqari, ota-onalar bilan muntazam hamkorlik o'rnatish, o'quvchilarning o'zaro hurmat va qo'llab-quvvatlash madaniyatini shakllantirish ham inklyuziv

muhitning ajralmas qismidir. Psixologik yordam xizmati orqali o'quvchilarga motivatsiya berish, ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish inklyuziv ta'limning samaradorligini belgilovchi omil hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda inklyuziv ta'lim davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonun asosida barcha ta'lim muassasalarida inklyuziv sharoitlarni yaratish belgilangan. Hozirgi kunda ko'plab umumta'lim maktablarida inklyuziv sinflar faoliyat yuritmoqda, o'qituvchilar esa maxsus malaka oshirish kurslarida tayyorlanmoqda.

Kelgusida inklyuziv ta'lim tizimini yanada rivojlantirish, raqamli ta'lim vositalarini joriy etish va metodik bazani mustahkamlash orqali har bir bolaga sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratish rejalashtirilgan.

Xulosa

Boshlang'ich ta'limda inklyuziv muhitni shakllantirish — bu jamiyatning insonparvarlik darajasini aks ettiruvchi jarayondir. Har bir bola, u qanday imkoniyatga ega bo'lishidan qat'i nazar, ta'lim olish va o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish huquqiga ega. Inkluziv ta'limning nazariy va metodologik asoslarini chuqur o'rganish, o'qituvchilar malakasini oshirish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlov tizimini takomillashtirish orqali bu yo'nalishda barqaror natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
3. UNESCO. Inclusive Education: The Way of the Future. Geneva, 2008.
4. Karimova M. (2021). Inkluziv ta'limning nazariy va amaliy asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti.
5. Rasulova N. (2022). Boshlang'ich ta'limda differensial yondashuv metodlari. Toshkent: TDPU nashriyoti.

INKLUZIV TA'LIMNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika insitituti
Pedagogika Yo'nalishi 4 kurs 8P-22-guruh
talabasi Toshpulatova barchinoy
Muxiddinovna, Madina Mamadramova Olim
qizi

Barchinoytoshpolatova086@gmail.com

Tel.+99886917278

mamadramovamadina714@gmail.com

Tel. +998910790549

Annatatsiya: Ushbu maqoladan maqsad alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarga ta'lim berish bo'yicha olib borilayotgan ishlar haqida ma'lumot berishdan iborat. Maqolada inklyuziv ta'limning nazariy va metodologik asoslari, shuningdek, mamlakatimizda imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash yo'nalishida amalga oshirilayotgan islohotlar va ularning natijalari tahlil qilinadi. Shuningdek, davlatimiz tomonidan ta'lim tizimini yanada inklyuziv qilish yo'lida amalga oshirilayotgan amaliy chora-tadbirlar ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: Inkluziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, mahsus maktablar, ijtimoi adaptatsiya, ta'lim-tarbiya, integratsiya, xulq-atvor, indikatorlar.

KIRISH:

Hozirgi glaballashuv davrida Jahon ta'lim tizimida ta'lim oluvchilarga ehtiyojlarini o'rganish va shunga qarab ta'lim berish eng asosiy maqsadlardan. Har bir bolaning imkoniyatlariga mos ta'lim sharoitini yaratish maqsadida imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta'lim olishlari uchun ularning imkoniyatlarini hisobga olinmoqda. Moslashuvchan ta'lim tizimi esa imkoniyati cheklangan bolalarga inkluziv ta'limni tavsiya qilmoqda. BMT ning ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri balalarning alohida ta'lim ehtiyojlari xilma- xilligini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda

tutadigan inkluziv ta'lim g'oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini taminlash hisoblanadi. YUNOSCONing inson huquqlari va erkinligini taminlashga qaratilgan dasturlari alohida ta'lim oluvchilarning ehtiyojini hisobga olib inkluziv ta'limga e'tibor kuchaymoqda. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida belgilangan ijtimoiy tenglik qoidalarini amalga oshirishda ta'lim barcha uchun ochiqligini, gender jihatdan tenglikka asoslanganligini ta'minlovchi mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mamlakatimizda inkluziv ta'limni ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlarini va shaxsiy manfaatlarini hisobga olgan holdan keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi " O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712- son Farmoniga muvofiq O'zbekistonda inkluziv ta'lim rivojlantirish, alohida ta'lim rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida, "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori shu jumladan.

Asosiy qism: Inklyuziv ta'lim-barcha o'quvchilar uchun maxsus ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning farqliligini inobatga olgan holda ta'lim muassasalarida ilm olishda teng huquqlilikni ta'minlashdir.

Inklyuzivlik-inglizcha so'z bo'lib, inklusif- qo'shish, birlashtirish manolarini anglatadi. Mazkur atama alohida ehtiyojga ega bo'lgan o'quvchilarni umumta'lim maktablarida sog'lom bolalar bilan qo'shib birgalikda o'qitish jarayonini ifodalaydi.

Inklyuziv ta'limni oiladan maktabgacha ta'lim muassasalarida, umumta'lim maktablarida, kasb-hunar kollejlari va oliy o'quv muassasalarida joriy etish natijasida imkoniyati cheklangan insonlarga nisbatan umumiy munosabat o'zgarayotgani ma'lum bo'ldi. Bu esa ularning hayotda muvaffaqiyat qozonishi uchun omil bo'lib xizmat qilishi mumkin. Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarga umumta'lim jarayonidagi barcha tadbirlarda faol va muntazam ishtirok etish imkonini beradi. Buning natijasida stereotiplar shakllanishining oldi olinib, ko'rsatiladigan individual yordam imkoniyati

cheklangan bolalarni jamiyatdan ajratib qo'ymaydi. Ular olgan ko'nikmalarini umumlashtirish imkoniga ega bo'lishadi. Imkoniyati cheklangan insonlar uchun ishlab chiqilgan va jamiyatga reja asosida joriy etilayotgan inklyuziv ta'lim strategiyasi o'qishning uzluksiz va muttasilligini ta'minlaydi. Oila – bolalar bog'chasi – maktab – kasb-hunar kolleji –ish bilan ta'minlash – ushbu tizim kelajakda ota-onalarga imkoniyati cheklangan bolalarini umumta'lim muassasalari va oliy o'quv yurtlariga bemalol, xavfsiramasdan olib kelishlari uchun zamin yaratadi.

Inklyuziv ta'limning maqsadi - alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat qiladigan sifatli ta'lim berishni ta'minlashdan iborat.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar ta'limining keng ko'lamliligi va serqirraliligini hisobga olgan holda umumiy o'rta ta'lim jarayonini tashkil etish talab qilinadi. Ularda me'yorda rivojlanuvchi tengdoshlari bilan qiyoslagan holda umumiy o'rta ta'lim jarayonida hayot uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish maqsadga muvofiqdir. O'quv jarayonida imkoniyati cheklangan o'quvchilarning pedagogik-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda bilimlarni taqdim etish asosida o'z tengdoshlari va yaqinlari bilan birgalikda hayotiy ko'nikmalarni egallashlari uchun sharoit yaratiladi.

Meynstriling – bu shunday strategiyaki, bunda nogiron bolalar o'z tengdoshlari bilan bayramlarda, turli xil darsdan tashqari vaqtlarda muloqot qiladilar, ayrim bolalar ommaviy maktablarning sinflariga ham kiritilib, ular ta'lim olish maqsadida emas, balki o'z tengdoshlari bilan ijtimoiy munosabatlarga kirishish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida kiritiladi.

Integratsiya-bu ruxiy va jismoniy nuqsonga ega bo'lgan bolalarehtiyojlariga ko'ra ta'lim jarayonini amalgam oshirish; ular nogiron bolalar uchun moslashtirilmagan maktablarga boradilar, lekin maktabga borish majburiy emas, bu ularning xoxish-istaklaridan kelib chiqadi.

Birinchi inklyuziv ta'lim muassasalari 1980-1990 davrida Rossiyada paydo bo'ldi. 1991-yilda Moskvada terapevtik pedagogika markazi va ota-ona jamoat tashkiloti tashabbusi bilan "Ark" inklyuziv ta'limining birinchi maktabi ochildi. 1992 yilning kuzida "maxsus tarbiyaga muhtojligi bo'lgan shaxslarni integratsiyalashtirish" loyihasi yaratildi, buning natijasida mamlakatning o'n bir hududida maxsus tarbiyaga muhtojligi bo'lgan bolalarni integratsiyalashgan holda o'qitish bo'yicha tajriba maydonchalari tashkil etildi.

Ta'lim va fan vazirligi hay'ati 1996 yilda ovoz bilan bolalar bilan ishlash uchun o'qituvchilar tayyorlash uchun pedagogika oliy o'quv yurtlari o'quv rejalari "maxsus asoslari (tuzatish) pedagogika" va "sog'liqni saqlash maxsus tarbiyaga muhtoj bolalar psixologiya xususiyatlari" kurslar joriy qildi. 2001- yil 31-yanvar kuni xalqaro ta'lim ilmiy-amaliy konferensiyasida OO'MTV bilan integratsiyalangan shaxslarni tashkil etish konsepsiyasi qabul qilindi. Juda uzoq vaqt davomida maxsus yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim muassasalariga nisbatan maxsus segregatsion ta'lim muassasalarida ta'lim tarbiya berish samarali deb hisoblanib kelindi. 1970-1980 yillarga kelib jahon miqyosida insonparvarlik va kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik g'oyasining ilgari surilishi maxsus ehtiyojli bolalarga oladilar. Inkyuziya tushunchasi zamonaviy talim siyosatiga Madlen Well honimning talim siyosatidagi ishlari asosida kiritilgan.

Madlenning takidlashicha pedagoglar ko'pchilik maxsus tarbiyaga muhtoj bolalar uchun "pull-out" xizmati samarasiz ekanligini takidlamogda. "pull aut" xizmati shunday xizmatki sinfdan dars olib o'quvchilarni darsdan chiqib ketishlarini talab etadi. Gap shundaki ko'pchilik mahsus sinflarga turli guruhlardagi bolalar: pedagogik qarovsiz bo'lgan, maxsus tarbiyaga muhtoj, aqli zaif, hulqida kamchiligi bo'lgan , diqqati tarqoq, va gipper aktif bolalar yuborilar edi. Bundan tashqari tadqiqotchilar mahsus muassasalarga kelgan bolalar hech qachon ommaviy maktablarga qaytib kelmasligidan tashvishlanar edilar.

XULOSA. O'zbekistonda maxsus ta'lim tizimi rivojlangan bo'lib mkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlar ta'limini davr talabi darajasida samarali takomillashtirishga davlatimiz tomonidan katta e'tibor berilib kelinmogda va maxsus

hamda inklyuziv ta'limni joriy qilish masalalari yuqorida qayd etilgan davlat qonunlari hamda xalqaro huquqlarida qayd etilgan.

Bu ta'lim muassasalarida bolalarni alohida o'qitilishi uzoq yillardan beri davom ettirilib kelinmoqda. Imkoniyati cheklangan bolalarni sog'lom tengdoshlaridan ajratilib o'qitilishi natijasida ularning ishga joylashishi, boshqa maktabni bitiruvchi tengdoshlariga nisbatan ancha past foizni tashkil etadi. Imkoniyati cheklangan bolalarni sog'lom bolalar bilan birgalikda maktablarda o'qitish ularni jamiyatga faol integratsiyalashning alternativ bir turidir. Mavjud bo'lgan muammolar bilan bir qatorda uni yechimi ham asta-sekin hal qilinmoqda. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim strategiyasini rivojlantirish ko'p muddatli vaqtni talab qiladi. Bu ta'limni rivojlantirish uchun uni tatbiq qilishga bosqichma-bosqich kompleks yondashuvni amalga oshirish kerak. Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati, mutaxassislarning fikri bo'yicha imkoniyati cheklangan bolalarni qayerga borib o'qishiga va inklyuziv ta'lim dasturiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 13.10.2020 yildagi PQ-4860-son
2. O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni (2023-yil 23-sentyabr qabul qilingan).
3. Махмудов, Ш. К. (2021). Профессионализм и формирование педагогических способности. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 45-50.
4. Kamolovich, M. S., & Isakovich, O. R. F. (2023). Inklyuziv ta'limning shaxs shakillanishidagi ahamiyati. *Science and innovation*, 2(Special Issue 12), 277-279.

INKLYUZIV TA'LIMNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI

DTPI Fiologiyani fakulteti O'zga tilli guruhlarda Rus-tilli yo'nalishi 2- bosqich 203-guruh talabasi Qurbonov Diyorbek Boysunovich
Email adres: diyorbekq675@gmail.com
Telefon raqami: +998332911806

Annotatsiya: Mazkur ishda inklyuziv ta'limning nazariy va metodologik asoslari chuqur tahlil qilingan. Unda har bir o'quvchiga teng imkoniyat yaratish, maxsus ehtiyojli bolalarning ta'lim jarayoniga to'liq qo'shilishini ta'minlash tamoyillari yoritilgan. Shuningdek, o'qituvchining kasbiy mahorati va pedagogik yondashuvlarning ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar. Inklyuziya Sotsial Model Universal Dizayn (UDL). Adolat Tenglik Differensial O'qitish Shaxsiy O'quv Rejasi (ShO'R). Tizimli Yondashuv Interprofessional Hamkorlik To'siqsiz Muhit Xilma-xillik (Diversity) .Inson Huquqlari Pedagogik Antropologiya. Korreksion Pedagogika Erta Aralashuv Individual Yondashuv

Аннотация. В данной работе глубоко проанализированы теоретические и методологические основы инклюзивного образования. Раскрыты принципы обеспечения равных возможностей для каждого учащегося и полного включения детей с особыми образовательными потребностями в учебный процесс. Также обосновано значение профессионального мастерства педагога и педагогических подходов.

Ключевые слова. Инклюзия Социальная модель Универсальный дизайн обучения (UDL) Справедливость Равенство Дифференцированное обучение Индивидуальный учебный план (ИУП) Системный подход Межпрофессиональное сотрудничество Безбарьерная среда Разнообразие (Diversity) Права человека Педагогическая антропология Коррекционная педагогика Раннее вмешательство Индивидуальный подход Гибкость.

Annotation. This paper provides a thorough analysis of the theoretical and methodological foundations of inclusive education. It highlights the principles of ensuring equal opportunities for every learner and full inclusion of children with special

educational needs in the learning process. The importance of teachers' professional skills and pedagogical approaches is also substantiated.

Keywords. Inclusion Social Model Universal Design for Learning (UDL) Justice Equality Differentiated Instruction Individual Learning Plan (ILP) Systematic Approach Interprofessional Collaboration Barrier-Free Environment Diversity Human Rights Pedagogical Anthropology Correctional Pedagogy Early Intervention Individual Approach Flexibility

KIRISH. Inklyuziv ta'lim nazariyasi bu ta'limga bo'lgan qarashlarni tubdan o'zgartiruvchi, keng qamrovli ijtimoiy-pedagogik falsafa bo'lib, uning asosiy maqsadi har bir shaxsning ta'lim olishga bo'lgan teng huquqini ta'minlashdir. Bu nazariya shunchaki nogironligi bor bolalarni umumiy sinfga kiritish emas, balki butun ta'lim tizimini xilma-xillikni qabul qilishga va unga moslashishga undaydigan fundamental paradigma o'zgarishi (paradigm shift) hisoblanadi.

Inklyuziv Ta'lim Nazariyasining Asosiy Ustunlari Inklyuziv ta'lim nazariyasi uchta fundamental ustunga tayanadi: Inson Huquqlari Nazariyasi (Aksiyologik Asos) Bu nazariyaning asosiy g'oyasi ta'lim universal inson huquqi ekanligini belgilaydi. Tenglik tushunchasi: Har bir bola, uning shaxsiy xususiyatlaridan qat'iy nazar (jismoniy, aqliy, ijtimoiy, etnik va hokazo), ta'lim olish uchun teng imkoniyatlarga ega bo'lishi kerak. Adolat tushunchasi: Bu nafaqat teng imkoniyat, balki tenglikka erishish uchun individual yordam zarurligini anglatadi. Ya'ni, ta'lim tizimi har bir o'quvchining ehtiyojlariga moslashib, ularga kerakli sharoitlarni yaratib berishi shart. Unga ko'ra, davlatlar nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ajratilgan (segregatsiya qilingan) tizimlarni emas, balki inklyuziv ta'lim tizimini ta'minlashi kerak. Sotsial Model (Sotsiologik Asos)

Bu nazariy yondashuv nogironlik tushunchasini tubdan o'zgartiradi va zamonaviy inklyuzivlikning asosiy nazariy negizidir. Muammo markazining siljishi: An'anaviy (tibbiy) model nogironlikni bolaning o'zidagi biologik yoki psixologik nuqson deb tushungan bo'lsa, Sotsial model nogironlikni bolani o'rab turgan tizimdagi to'siqlar natijasi deb hisoblaydi. To'siqlar turlari: Institutsional to'siqlar: Qattiq o'quv dasturlari, me'yoriy baholash. Ekologik to'siqlar: Moslashmagan binolar, transport muammosi.

Munosabat to'liqlari: Kamsitish, noto'g'ri stereotiplar. Maqsad: Nazariya maktab va jamiyatni o'zgartirish orqali ushbu to'liqlarni olib tashlashga yo'naltirilgan. Ta'lim Xilma-xilligi Nazariyasi (Pedagogik Asos) Inklyuziv ta'lim nazariyasi pedagogik amaliyotning markaziga xilma-xillikni (diversitet) qo'yadi. Rivojlanish me'yori: Barcha bolalar bir xil rivojlanishi kerak degan an'anaviy qarashdan voz kechiladi. Har bir o'quvchining o'rganish sur'ati, uslubi va ehtiyoji me'yoriy farq sifatida qabul qilinadi. Foydali aloqa: Nogironligi bo'lgan va bo'lmagan bolalarning birga o'qishi nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar uchun, balki ularning tengdoshlari uchun ham ijtimoiy kompetensiya, bag'rikenglik va o'zaro yordam tuyg'ularini rivojlantirish uchun foydalidir. Integratsiyadan inklyuziyaga o'tish: Integratsiya — bolani tayyor tizimga moslashtirishni talab qiladi (bola o'zgarishi kerak). Inklyuziya — tizimni bolaga moslashtirishni talab qiladi (tizim o'zgarishi kerak).

Asosiy qism. Nogironlik shaxsning nuqsoni emas, balki atrof-muhit, tizim va jamiyat yaratgan to'liqlar (ingl. barriers) natijasidir.

Implikatsiya: Muammoni bolani "tuzatish" o'rniga, tizimni (maktabni, dasturni, binolarni) moslashtirish orqali hal qilish lozim. Bu yondashuv inklyuziyani segregatsiyadan ajratuvchi fundamental chegaradir. Ta'lim universal inson huquqi bo'lib, barcha bolalar diskriminatsiyasiz umumiy ta'lim muhitida o'qish huquqiga ega. Huquqiy Asos: BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi (24-modda). Adolat tushunchasi: Tenglik (hamma bir xil munosabatda bo'ladi) emas, balki Adolat (hamma teng natijaga erishishi uchun individual qo'llab-quvvatlash) zarur. Har bir inson o'zining rivojlanish salohiyatiga ega bo'lgan noyob va qadrli shaxsiyatdir. Ta'lim jarayoni uning biologik xususiyatlaridan qat'i nazar, shaxsiyatning barcha qirralarini rivojlantirishga qaratilishi kerak. Maxsus ehtiyojli har bir bola uchun tuziladigan Individual Dastur bo'lib, u aniq diagnostikaga, maqsadlarga, resurslarga va baholash mezonlariga asoslanadi. Bu reja eng muhim metodologik hujjat hisoblanadi.

Bu zamonaviy inklyuziv metodologiyaning markazida turadi. Agar binolarni hamma uchun qulay qilish uchun Pandus (rampa) qurilsa, o'quv dasturini ham hamma uchun qulay qilish kerak.

Mohiyati: O'quv materiallari, usullari va baholash tizimi boshidanoq barcha o'quvchilarning (ko'rish, eshitish, o'rganishdagi) ehtiyojlarini hisobga olgan holda loyihalashtiriladi. Asosiy qoidalar: Ma'lumotni turli usullarda taqdim etish (audio, vizual, matn), o'quvchilarga o'z bilimlarini namoyish qilishda tanlov berish (yozma, og'zaki, loyiha). B. Differensial O'qitish (Tabaqalashtirish) Bu, bitta sinfdagi turli o'rganish tezligi va uslubiga ega bo'lgan bolalarning har biriga mos keladigan maxsus strategiyalarni qo'llashdir.

Xulosa. Nimalar farqlanadi: Kontent (Mundarija): O'quvchiga taqdim etilayotgan ma'lumot. Jarayon: O'quvchi ma'lumotni o'rganish uchun foydalanadigan faoliyatlar. Mahsulot: O'quvchining o'rganishni namoyish etish usuli (Test, loyiha, og'zaki javob). C. Shaxsiy O'quv Rejasini Yaratish (ShO'R yoki IEP) Maxsus ehtiyojli har bir bola uchun tuziladigan individual dastur bo'lib, u bolaning maqsadlari, kutilayotgan natijalar, zarur xizmatlar (logoped, psixolog yordami) va baholash mezonlarini qamrab oladi. Bu reja ota-onalar, o'qituvchilar va mutaxassislar hamkorligida tuziladi. D. Korreksion-Rivojlantiruvchi Yondashuv Inklyuziv ta'lim umumiy ta'limga qaratilgan bo'lsa-da, maxsus pedagogika metodlaridan voz kechmaydi. O'qituvchi va mutaxassislar bolaning mavjud rivojlanish nuqsonlarini bartaraf etish, tuzatish (korreksiya) yoki kompensatsiya qilishga qaratilgan maxsus mashg'ulotlarni ham olib borishi kerak

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) Hujjati: Nomi: Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya (24-modda – Ta'lim).

2.Salamanka deklaratsiyasi (1994 y.) va Inklyuziv Ta'limni Tashkil Etish bo'yicha Harakatlar Dasturi.

3..Muallif/Konsept: Vigotskiy, L.S. ning "Rivojlanishning eng yaqin zonasi" (ZPD) nazariyasi.

4..Konsept: Universal Dizayn Tamoyili (UDL – Universal Design for Learning) bo'yicha qo'llanmala.

INKLYUZIV TA'LIM: TENG IMKONIYATLAR SARI NAZARIY VA METODOLOGIK YONDASHUV

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi
Raxmonova Mexriniso Shuxratovna
Email:mexrinisoraxmonova252@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning nazariy va metodologik asoslari, shuningdek, uning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati yoritilgan. Globallashuv va demokratik islohotlar sharoitida ta'lim tizimida inson huquqlarini ta'minlash va teng imkoniyatlarni yaratish prinsiplariga asoslangan inklyuziv ta'lim konsepsiyasi tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, teng imkoniyatlar, ta'lim islohotlari, pedagogik metodlar, islohotlar.

Инклюзивное образование: теоретический и методологический подход к обеспечению равных возможностей

Аннотация: В данной статье освещены теоретические и методологические основы инклюзивного образования, а также его роль и значение в современной системе образования. Рассмотрена концепция инклюзивного образования, основанная на принципах обеспечения прав человека и создания равных возможностей в условиях глобализации и демократических реформ в системе образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, равные возможности, образовательные реформы, педагогические методы, реформы.

Inclusive education: Theoretical and methodological paproaches towards equal opportunities

Annotation: This article highlights the theoretical and methodological foundations of inclusive education, as well as its role and significance in the modern education system. The concept of inclusive education based on the principles of human rights protection and creating equal opportunities in the context of globalization and democratic reforms in the education system is analyzed.

Keywords: inclusive education, equal opportunities, education reforms, pedagogical methods, reforms.

KIRISH: Hozirgi globallashuv va demokratik islohotlar sharoitida jamiyatimizda inson huquqlarini ta'minlash, hech kimni e'tibordan chetda qoldirmaslik prinsipiga asoslangan ta'lim tizimi shakllanmoqda. Shaxsiy kuzatishlarimga ko'ra, bu boradagi eng dolzarb yo'nalishi biri-inklyuziv ta'lim hisoblanadi.

Inkluziv ta'lim deganda, men barcha bolalar-jumladan, nogironligi bor, ijtimoiy himoyaga muhtoj yoki boshqa rivojlanish ehtiyojlariga ega bolalar ham- umumiy ta'lim muassasalarida bir xil sharoitda, birgalikda ta'lim olishini tushunaman. Bu yondashuv bolalarning jamiyatga to'laqonli qo'shilishi, ijtimoiy integratsiyasi va teng imkoniyatlar yaratishda muhim o'rin tutadi.

ASOSIY QISM: Inkluziv ta'lim bugungi kunda nafaqat pedagogik tushuncha, balki inson huquqlari va ijtimoiy adolatning ifodasi sifatida qaralmoqda. Ushbu yondashuv jamiyatda har bir bola-uning sog'lig'i, qobiliyati yoki ijtimoiy holatidan qat'i nazar-sifatli ta'lim olish huquqiga egaligini tan oladi. Inkluziv ta'limning nazariy asoslarini chuqurroq tahlil qiladigan bo'lsak, bu yondashuv ko'plab mashhur pedagogik g'oyalar bilan chambarchas bog'liq. Jumladan, V. S. Vigotskiyning ["Yaqin rivojlanish zonasi"] nazariyasi,

J. Deweyning ["Tajribaga asoslangan ta'lim"] kontsepsiyasi, M. Montessori va H. Gardner kabi olimlarning ko'p qirrali aql konsepsiyalari inkluziv ta'limning psixologik-pedagogik poydevorini tashkil etadi. Vigotskiy fikricha, bola faqat mustaqil emas, balki boshqalar bilan o'zaro muloqotda rivojlanadi. Inkluziv ta'lim muhiti esa aynan turli ehtiyojga ega bolalarni bir joyda to'plab, ularning bir-biridan o'rganishiga imkon yaratadi. Dewey esa ta'limni hayotiy faoliyat bilan bog'lab, o'quvchilarning shaxsiy tajribasini qadrlaydi. Bu metodologiya aynan shaxsga yo'naltirilgan ta'limning, ya'ni har bir bolaning ehtiyojini individual ravishda hisobga olish tamoyilining ilmiy asosidir.

Bugungi kunda zamonaviy metodologik yondashuvlarda shaxsiylashtirilgan ta'lim, differensial yondashuv, ko'maklashuvchi texnologiyalar (assistive technologies), interaktiv metodlar va universal o'quv dizayni (Universal Design for Learning – UDL)

keng qo'llanilmoqda. UDL modeli o'quv materiallarini turli formatlarda taqdim etish orqali o'quvchilarning barcha toifalarini qamrab olishni maqsad qiladi. Masalan, eshitishda qiynalayotgan o'quvchi uchun vizual materiallar, ko'rishda muammosi bo'lganlar uchun audiomateriallar, harakat bilan o'rganadiganlar uchun faol mashg'ulotlar taklif etiladi. Shuningdek, turli darajadagi topshiriqlar, alternativ baholash tizimlari ham har bir bolaning salohiyatini ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi. Shu bois, o'qituvchilardan nafaqat o'z fanini bilish, balki pedagogik moslashuvchanlik, psixologik sezgirlik va ijtimoiy empatiya ham talab etiladi.

O'zbekiston sharoitida inklyuziv ta'lim sohasida so'nggi yillarda sezilarli yutuqlar kuzatilmoqda. 2020-yilda "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi, 2021–2025-yillarga mo'ljallangan Milliy inklyuziv ta'lim strategiyasi, ayrim eksperimental maktablarda maxsus sinflar tashkil etilishi bu boradagi ijobiy islohotlar sirasiga kiradi. Xolmurzaeva Madina Sayfullaevna va Jalolova Shakhnoza Mukhamedjanovnaning ["Challenges and Strategies in Inclusive Education for Students with Sensory Impairments"] ushbu tadqiqoti ingliz tilini o'rgatishda eshitish, ko'rish, nutq bilan bog'liq cheklovlarga ega bolalar duch keladigan to'siqlar va ularni yengish metodlarini o'rganadi. Shu bilan birga, mavjud muammolar ham yo'q emas. Xususan, ko'plab umumta'lim maktablari jismoniy infratuzilma jihatdan nogiron bolalar uchun moslashtirilmagan, pedagogik kadrlar maxsus tayyorgarlikdan o'tmagan, o'quv dasturlari esa ko'p hollarda bir xil uslubga asoslangan va o'quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olmaydi. Abdullayeva Gavhar Saporovna ham ["Features of inclusive education with children with special educational needs in Uzbekistan"] maqolasi orqali ko'rish imkoniyati cheklangan bolalar va ko'r bo'lmagan bolalar uchun ingliz tili darslarida universal kirish tizimi (universal access), audio-lingval va kommunikativ metodlar ishlatilishi va ular yordamida darsni qanday moslashtirish mumkinligini misollar bilan ko'rib chiqadi. Shuningdek, jamiyatda, ayniqsa ayrim oilalar orasida, inklyuziv ta'limga nisbatan noto'g'ri qarashlar saqlanib qolmoqda — ba'zilar alohida ehtiyojli bolalar "oddiy" bolalarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, deb hisoblaydi. Aslida esa, tajriba shuni ko'rsatadiki, inklyuziv muhitda o'qigan bolalar

ko‘proq bag‘rikeng, ijtimoiy jihatdan faolligi yuqori va emotsional jihatdan barqaror bo‘ladi.

Mening shaxsiy kuzatuvimga ko‘ra, ayrim maktablarda o‘qituvchilar o‘z tashabbusi bilan darslarda moslashtirilgan materiallar, vizual ko‘maklar yoki yakka tartibda ishlash usullaridan foydalanishga harakat qilmoqda. Bu, albatta, quvonarli holat. Biroq bu tashabbuslarni tizimlashtirmasdan, ularni umumta‘lim darajasiga olib chiqmasdan, inklyuziv ta‘limni to‘liq joriy qilish mushkul. Shu sababli, ta‘lim tizimining barcha darajalarida quyidagi choralarni ko‘rish muhim deb hisoblayman: birinchidan, pedagog kadrlar uchun majburiy inklyuziv ta‘lim kurslarini joriy etish; ikkinchidan, maktablar infratuzilmasini jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarga moslashtirish; uchinchidan, ijtimoiy stereotiplarni yengish uchun ota-onalar va jamoatchilik bilan ko‘proq tushuntirish ishlarini olib borish; to‘rtinchidan, har bir hududda inklyuziv ta‘lim bo‘yicha resurs markazlarini tashkil etish. Bu markazlar o‘qituvchilarni metodik jihatdan qo‘llab-quvvatlashi, o‘quvchilarga psixologik yordam ko‘rsatishi va ota-onalar uchun maslahatlar berishi mumkin.

Su o‘rinda ta‘kidlash lozimki, inklyuziv ta‘lim faqat nogiron bolalar masalasi emas, balki butun jamiyatda tenglik, ijtimoiy birlashuv va insonparvarlik tamoyillarini qaror toptirish yo‘lida muhim vositadir. Bu tizim orqali har bir bola o‘zini qadrlangan, tushunilgan va qo‘llab-quvvatlangan his qiladi. Carmen del Rosario Navas-Bonillaning [“Inclusive Education through Technology: a systematic review of types, tools and characteristics”] nomli maqolasida texnologiyaning inklyuziv ta‘limdagi roli va qanday qurilmalar-vositalar samarali ekanligi, shuningdek, mualliflar tomonidan resurslar yetishmasligi, o‘qituvchilarning tayyorgarligi kabi muamolar ham ko‘tariladi. Shu sababli, inklyuziv yondashuvni ta‘lim siyosatining markaziga aylantirish - kelajak avlodni ijtimoiy mas‘uliyatli va tolerant shaxslar sifatida tarbiyalashning eng muhim omillaridan biridir.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta‘limni rivojlantirish - bu faqat ta‘lim tizimidagi texnik yoki tashkiliy o‘zgarishlar bilan cheklanib qolmaydi. Bu jarayon butun jamiyatning dunyoqarashi, qadriyatlar va munosabatlarining tubdan yangilanishini talab qiladi. Chunki haqiqiy inklyuziya - bu nafaqat nogironligi bo‘lgan bolalarni ta‘lim

jarayoniga jalb qilish, balki har bir insonning teng huquqli va qadrli ekanligini anglashdan boshlanadi.

Bundan tashqari, inklyuziv yondashuv jamiyatda bag'rikenglik, hamjihatlik va mehr-oqibat tamoyillarini mustahkamlashga yordam beradi. Bolalar va yoshlar bu muhitda bir-birining farqliligini qabul qilib, o'zaro hurmat, hamkorlik va yordam ko'rsatish madaniyatini egallaydilar. Bu esa uzoq muddatda jamiyatda ijtimoiy integratsiya va barqarorlikni ta'minlaydi

Shuningdek, inklyuziv ta'lim tizimini shakllantirishda barcha darajalarda - maktabdan tortib oliy ta'limga qadar-o'qituvchilar, ota-onalar, hukumat organlari, nogironlar tashkilotlari va keng jamoatchilikning faol ishtiroki muhim. Har bir kishi bu jarayonda o'z roli va mas'uliyatini anglab, ta'limning teng va sifatli bo'lishi uchun birgalikda harakat qilishi zarur.

Natijada, har bir bola-uning imkoniyati qanday bo'lishidan qat'iy nazar- to'laqonli rivojlanish, o'z salohiyatini to'liq namoyon etish va jamiyat hayotida faol, hurmatga sazovor a'zo bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu nafaqat ta'lim tizimining, balki butun jamiyatning haqiqiy taraqqiyoti va insoniy barkamolligi kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayeva, G. S. (2024). Features of Inclusive Education with Children with Special Educational Needs in Uzbekistan.
2. Dewey, J. (1938). "Tajribaga asoslangan ta'lim" (Experience and Education).
3. Navas-Bonilla, C. del R., Guerra-Arango, J. A., Oviedo-Guado, D. A., & Murillo-Noriega, D. E. (2025). Inclusive Education through Technology: A Systematic Review of Types, Tools and Characteristics.
4. Vygotskiy, L. S. (1934). "Yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi.
5. Xolmurzaeva, M. S., & Jalolova, S. M. (2025). Challenges and Strategies in Inclusive Education for Students with Sensory Impairments.

INKLYUZIV TA'LIM TIZIMINI SHAKLLANTIRISHDA NAZARIY VA METODIK QARASHLAR

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
talabasi Abdullayeva Manzura**

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning nazariy va metodologik asoslari, uning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati, shuningdek, maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun yaratilgan qulay o'quv muhiti haqida fikr yuritiladi. Zamonaviy ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvning dolzarbligi va uni amalga oshirishda duch kelinadigan muammolar hamda ularning yechimlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziya, inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyoj, pedagogik metodologiya, integratsiya, didaktik yondashuv.

Kirish.

Bugungi kunda dunyo bo'ylab ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri — har bir bolaga sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratishdir. Bu yo'nalishda **inklyuziv ta'lim** konsepsiyasi markaziy o'rin tutadi. Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalarning, shu jumladan nogironligi bo'lgan yoki boshqa maxsus ehtiyojga ega o'quvchilarning umumiy ta'lim muassasalarida birgalikda o'qishlarini ko'zda tutadigan pedagogik tizimdir.

O'zbekiston Respublikasida ham inklyuziv ta'limning huquqiy-me'yoriy bazasi shakllanmoqda, xususan, 2021-yilda qabul qilingan “Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida”gi Qonun va boshqa qarorlar orqali bu sohaning rivoji uchun huquqiy zamin yaratilmoqda.

Asosiy qism

Inklyuziv ta'lim tushunchasi birinchi navbatda inson huquqlari va ijtimoiy tenglik g'oyalariga asoslanadi. Uning nazariy negizini quyidagi yondashuvlar tashkil etadi:

- **Gumanistik pedagogika:** har bir o'quvchi shaxsini hurmat qilish, uning qadr-qimmatini tan olish.
- **Konstruktivistik yondashuv:** bilimlar o'quvchi tomonidan faol ravishda o'zlashtiriladi, o'qituvchi esa yo'naltiruvchi rolini bajaradi.

- **Differensial yondashuv:** har bir bola individual o'quv ehtiyojlariga ega ekanligini tan oladi.

Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish uchun chuqur va puxta metodologik yondashuv talab etiladi. Bu yondashuvlar, avvalo, ta'lim oluvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish, moslashuvchan o'quv muhiti yaratish va turli mutaxassislar hamkorligiga tayanadi.

Har bir o'quvchi — o'ziga xos o'quv ehtiyojlariga ega shaxsdir. Inklyuziv ta'limda darslar va o'quv rejalarini shunday loyihalash kerakki, ular o'quvchilarning yoshi, qobiliyati, nogironlik darajasi yoki boshqa maxsus ehtiyojlarini inobatga olsin. Bunda IOP (Individual o'quv dasturi) muhim rol o'ynaydi.

Inklyuziv ta'limning metodologik asoslari o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim jarayonini moslashtirishni, ularning faolligini oshirishni, shuningdek, barcha ta'lim ishtirokchilari o'rtasida hamkorlikni ta'minlashni nazarda tutadi. Bunday yondashuvlar orqali ta'lim jarayoni adolatli, insonparvar va samarali tus oladi.

Inklyuziv ta'lim g'oyasi barcha bolalar, shu jumladan nogironligi yoki boshqa maxsus ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning umumiy ta'lim muassasalarida o'qish huquqini ta'minlaydi. Biroq, bu tizimni amaliyotga tatbiq etish jarayonida turli muammolar yuzaga chiqmoqda. Ushbu muammolar tizimli yondashuvni, keng qamrovli islohotlarni va jamiyatdagi ongni o'zgartirishni talab qiladi. Quyida inklyuziv ta'limni joriy qilishdagi asosiy to'siqlar yoritiladi.

O'zbekiston sharoitida, ayniqsa viloyat va tumanlardagi ta'lim muassasalarida defektolog, logoped, tiflopedagog, surdopedagog kabi tor soha mutaxassislarining yetishmasligi dolzarb muammo hisoblanadi. O'qituvchilarning ko'pchiligi inklyuziv ta'limga oid yetarli bilim va ko'nikmaga ega emas, bu esa dars jarayonining sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ko'plab pedagoglar inklyuziv ta'limni faqat nogironligi bo'lgan bolalarni o'qitish deb tushunishadi. Bu tor doiradagi qarash natijasida ular o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlarini to'g'ri baholay olmaydilar va samarali metodlarni qo'llashda qiynaladilar. Shuningdek, differensial yondashuv, individual o'quv dasturlar

tuzish, baholash tizimini moslashtirish kabi ko‘nikmalarning yetishmasligi ham muhim muammo sanaladi.

Jamiyatda inklyuziv ta’limga nisbatan salbiy munosabat va noto‘g‘ri tushunchalar saqlanib qolmoqda. Ba’zi ota-onalar farzandining nogiron bolalar bilan bir sinfda o‘qishini istamaydilar, bu esa ijtimoiy integratsiyaga to‘sqinlik qiladi. Shu bilan birga, nogironligi bo‘lgan bolalarning ota-onalari esa farzandining kamsitilishi yoki e’tiborsiz qolishidan xavotirda bo‘lishadi.

Inklyuziv ta’limni amalda joriy etish murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, uni to‘liq yo‘lga qo‘yish uchun kadrlar tayyorlash, moddiy-texnik bazani rivojlantirish, ijtimoiy ongni o‘zgartirish hamda huquqiy mexanizmlarni kuchaytirish zarur. Muammolarni aniqlab, ular ustida tizimli ish olib borilsa, inklyuziv ta’lim jamiyatda chinakam tenglik va adolat tamoyillarini qaror toptirishga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari

- Pedagoglarni inklyuziv ta’lim bo‘yicha qayta tayyorlash va malakasini oshirish.
- Maxsus pedagogik texnologiyalarni joriy etish.
- Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish.
- Ijtimoiy sheriklik asosida NNT va xalqaro tashkilotlar bilan ishlash.

Xulosa

Inklyuziv ta’lim — bu shunchaki ta’lim tizimidagi yangilik emas, balki har bir bolaning hayotda munosib o‘rin egallashi uchun yaratilgan imkoniyatdir. Uni amalga oshirish uchun chuqur nazariy bilim, puxta metodologik yondashuv va jamoaviy hamkorlik talab etiladi. O‘zbekistonning inklyuziv ta’lim yo‘lidagi harakati hali boshida bo‘lsa-da, bu borada sezilarli ijobiy o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Kelajakda har bir bola o‘z imkoniyatlaridan qat’i nazar, sifatli ta’lim olish huquqiga ega bo‘lishi muqarrar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 2020.
2. “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun, 2021.
3. UNESCO (2020). Inclusive education: The way of the future.
4. A.V. Mastuykova. “Defektologiya asoslari”, Moskva, 2018.

5. Murodova N., Qodirova G. “Maxsus pedagogika va inklyuziv ta’lim”, Toshkent, 2022.

INKLYUZIV KASBIY INNOVATSION FAOLIYATNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika
instituti pedagogika fakulteti pedagogika ta’lim
yo’nalishi 3-bosqich talabasi Jalilova Farzona
Sirojiddin qizi**

Annotatsiya: Ushbu tezisda inklyuziv kasbiy innovatsion faoliyatning mohiyati, mazmuni va uning zamonaviy ta’lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Unda inklyuziv ta’lim sharoitida pedagoglarning kasbiy mahoratini innovatsion yondashuvlar asosida rivojlantirish zarurligi asoslab beriladi. Shuningdek, innovatsion faoliyatning inklyuziv muhitda qo‘llanishi, o‘qituvchining kreativ fikrlashi, moslashuvchan pedagogik texnologiyalarni tanlay bilish qobiliyati va ijtimoiy-psixologik qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, kasbiy faoliyat, innovatsion yondashuv, pedagogik texnologiya, kreativlik, kompetensiya.

Аннотация: В диссертационной работе анализируются сущность, содержание инклюзивной профессиональной инновационной деятельности и её значение в современном образовательном процессе. Обосновывается необходимость развития профессионального мастерства педагогов инклюзивного образования на основе инновационных подходов. Рассматриваются особенности применения инновационной деятельности в инклюзивной среде, творческое мышление педагога, умение выбирать гибкие педагогические технологии и механизмы социально-психологической поддержки.

Ключевые слова: инклюзивное образование, профессиональная деятельность, инновационный подход, педагогическая технология, креативность, компетентность.

Abstract: This thesis analyzes the essence, content of inclusive professional innovative activity and its significance in the modern educational process. It justifies the need to develop the professional skills of teachers in inclusive education based on innovative approaches. It also highlights the application of innovative activity in an inclusive environment, the teacher's creative thinking, the ability to choose flexible pedagogical technologies, and mechanisms of socio-psychological support.

Keywords: inclusive education, professional activity, innovative approach, pedagogical technology, creativity, competence.

O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’limning insonparvarlik, uzluksizlik, izchillik va inklyuzivlik tamoyillari alohida e’tirof etilgan. Ushbu hujjatga ko‘ra, har bir shaxsning ta’lim olish huquqini ta’minlash, uning ehtiyoj va imkoniyatlaridan kelib chiqib, o‘qitish jarayonini moslashtirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylandi⁵.

Zamonaviy ta’lim jarayonida inklyuziv kasbiy innovatsion faoliyat o‘qituvchilardan yangi pedagogik yondashuvlar, kreativ fikrlash, texnologik yangiliklardan samarali foydalanish hamda turli ehtiyojli o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlashni talab qiladi. Shuning uchun pedagoglarning kasbiy faoliyatida innovatsion g‘oyalarni amalga oshirish, ularni inklyuziv muhitga tatbiq etish nafaqat ta’lim sifati, balki ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlarni ta’minlashning ham muhim omiliga aylanmoqda.

Inklyuziv ta’lim bu maxsus yordamga muhtoj bolalar va yoshlar uchun individuallashtirish va sharoitga qarab o‘zgaruvchan, g‘amxo‘rlik bilan yondasha oladigan ta’lim tizimidir⁶. Ushbu ishlar oddiy, me’yorda rivojlangan bolalar o‘quv

⁵ O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahriri). — Toshkent: Lex.uz, 2020-yil 23-sentabr.

⁶ Darslik / Madatov I.Y.; O‘zR Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Samarqand davlat universitetining Kattaqo‘rg‘on

muassasalarida amalga oshiriladi. Buni amalga oshirish uchun har bir bolaga individual yondashish, nuqsonidan kelib chiqqan holda ma'lum, u uchun qulay sharoit yaratish, kerak bo'lsa, dastur va rejani qisman o'zgartirish lozim. Maxsus tarbiyaga muhtoj bola uyiga yaqin, o'ziga qulay ommaviy bog'cha yoki maktabga qatnaydi. U yerda asosiy ishni tarbiyachi yoki sinf rahbari amalga oshiradi. Inklyuziv ta'lim markazida jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor bola turadi, unga har tomonlama g'amxo'rlik ko'rsatiladi. Alohida yordimga muhtoj bo'lgan bolalar uchun tashkil etilgan ta'lim tizimida, birinchi navbatda, bolaning talablari o'rganiladi. Ijobiy tomonlari, qobiliyati hisobga olinadi, kamchiliklari kuzatiladi. Ushbu ta'lim tizimida ma'lum sharoit yaratilishi lozim. Bunga modifikasiya, kompensasiya, adaptasiya, reabilitasiyalar kiradi. Masalan, agarda bola eshitmasa, uni eshitish apparati bilan; yura olmasa – maxsus tarbiyaga muhtojlar aravachasi bilan ta'minlash, qo'lida oddiy qoshiqni ushlay olmasa, uni boshqa qulay uskuna bilan ta'minlash zarur.

Inklyuziv kasbiy innovatsion faoliyatning asosiy turlari:

Innovatsion faoliyat - yangi ijtimoiy talablarning an'anaviy me'yorlarga mos kelmasligi yoki yangi shakllanayotgan g'oyalarning mavjud g'oyalarni inkor etishi natijasida vujudga keladigan majmualar muammolari yechishga qaratilgan faoliyat⁷. Ta'limdagi pedagogning innovatsion faoliyati tuzilishini tahlil qilishda turli xil yondashuvlar mavjud. Masalan, innovatsion faoliyat 4 bosqichda olib boriladi, ya'ni:

- tayyorgarlik bosqichida muammoni tahlil etish asosida aniqlaydi,
- mo'ljallanayotgan ta'lim tizimini loyihalaydi;
- o'zgarishlar va yangiliklarni rejalashtiradi;
- o'zgarishlarni amalga oshiradi.

Innovatsion faoliyatga nisbatan yondashuvlar:

Gumanistik aksiologiya - aksiologiyaga insonga oliy qadriyat va ijtimoiy taraqqiyotning birdan-bir maqsadi sifatida qaraydi. Innovatsion faoliyatga aksiologik yondashuv insonning o'zini yangilik yaratish jarayoniga bahshida qilishi, uning tomonidan yaratilgan pedagogik qadriyatlar majmuasini anglatadi.

filiali, 2024.-10 bet

⁷

Z.N.Mamarajabova, B.Q.Subanova, Inklyuziv ta'lim, O'quv qo'llanma, Toshkent 2022; -65-66 bet

Akmeologik yondashuv - akmelogiya (acme) yunoncha oliy nuqta, o'tkir, gullagan, yetuk, eng yangi davr degan ma'nolarni bildiradi.

Creativ yondashuv - termini AQShda XX asrning 60-yillarida paydo bo'ldi. U individning yangi tushuncha yaratishi va yangi ko'nikmalar hosil qilish qobiliyati, xislatini bildiradi.

Maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim tizimida o'qitish o'qituvchilardan ikki karra mas'uliyat bilan ishlashni talab etadi. Shuning uchun ham oliy pedagogik ma'lumotli va malaka oshirish kurslarini o'tab inklyuziv ta'lim pedagogik kvalifikatsiyasini olgan o'qituvchilarga inklyuziv sinf o'qituvchisi etib tayinlanishi mumkin. Inklyuziv sinf o'qituvchisi umumiy o'rta ta'lim muassasa Ustavida belgilangan vazifalar bilan bir qatorda:

- tarbiyalanuvchilarning jismoniy va ruhiy rivojlanishini korreksiyalash va me'yorga keltirish ishlarini olib boradi;

- bolalarning faolligini, ta'lim samaradorligini oshiruvchi metodlarni qo'llaydi;

- bolaning diqqat-e'tibori, xotirasi, kuzatuvchanlik, sinchkovlik va boshqa qobiliyatlarini tarbiyalaydi;

- bolaning o'z-o'zini nazorat qilish malakalarini, bolalarning bilishga doir qiziqishlarini va qobiliyatini rivojlantiradi. Inklyuziv ta'lim jarayonida muassasa tarbiyachisi ham alohida o'rin egallaydi. Tarbiyachi ish faoliyatini tashkil etishda o'qituvchi-defektologlar, ota-onalar va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda sog'lom va alohida ehtiyojli bolalar bilan olib boriladigan mashg'ulotlarni rejalashtirishi hamda shu asosida olib borishi kerak⁸.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv kasbiy innovatsion faoliyat — zamonaviy ta'lim tizimida pedagoglarning kreativligi, moslashuvchanligi va innovatsion yondashuvlar orqali turli ehtiyojga ega o'quvchilarga teng imkoniyat yaratish faoliyatidir. Bu faoliyatning samarali bo'lishi pedagoglarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tushunishi, individual yondashuv ko'nikmasi, psixologik qo'llab-quvvatlash va doimiy professional o'sishga intilishi bilan bevosita bog'liq. Shunday

⁸ U.U.Turamuratov, Z.M.qurbonova, O.K.Mamatmurodov, A.E.Oltiboyev, S.E.Zaripova. Inklyuziv ta'lim.Gospital pedagogika.O'quv qo'llanma; Termiz 2024

qilib, inklyuziv kasbiy innovatsion faoliyat ta'lim sifatini oshirish va ijtimoiy adolatni ta'minlashga xizmat qiladigan strategik yo'nalishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri). — Toshkent: Lex.uz, 2020-yil 23-sentabr.
2. Darslik / Madatov I.Y.; O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali, 2024.-10 bet.
3. Z.N.Mamarajabova, B.Q.Subanova, Inklyuziv ta'lim, O'quv qo'llanma, Toshkent 2022; -65-66 bet.
4. U.U.Turamuratov, Z.M.qurbonova, O.K.Mamatmurodov, A.E.Oltiboyev, S.E.Zaripova. Inklyuziv ta'lim. Gospital pedagogika. O'quv qo'llanma; Termiz 2024

INKLYUZIV TA'LIMNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI

Denov Tadbirkorlik va pedagogika insitituti
Pedagogika yo'nalishi 101-guruh talabasi
Ergashova Nozima Qahramon qizi

Annotatsiya. Mazkur maqolada inklyuziv ta'limning nazariy va metodologik asoslari, uning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni hamda insonparvarlik tamoyillari asosidagi rivojlanish yo'nalishlari keng yoritilgan. Inklyuziv ta'lim — bu har bir bolaning individual imkoniyatlarini inobatga olgan holda ta'lim jarayoniga to'liq jalb etish tizimi bo'lib, uning asosiy maqsadi barcha bolalarga teng ta'lim olish sharoitini yaratishdan iborat. Maqolada inklyuziv ta'limning nazariy poydevorini tashkil etuvchi insonparvarlik, demokratik, sotsiopsixologik va pedagogik yondashuvlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, nazariy asoslar, metodologik tamoyillar, insonparvarlik, teng imkoniyatlar, demokratik yondashuv, individual rivojlanish, ijtimoiy integratsiya, differensial o'qitish, maxsus ehtiyojli bolalar, pedagogik qo'llab-quvvatlash.

Kirish.

XXI asr ta'lim tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biri bu — inklyuziv ta'limdir. Inklyuziv ta'lim (lotincha “*includere*” – “ichiga kiritmoq”, “qo'shmoq”) degani – barcha bolalar, shu jumladan jismoniy, aqliy, ruhiy yoki ijtimoiy jihatdan farq qiluvchi bolalarni umumiy ta'lim tizimiga to'liq jalb etish, ularning ta'lim olish huquqini teng asosda ta'minlash demakdir.

Inklyuziv ta'limning asosiy g'oyasi — “Hech kimni orqada qoldirmaslik” tamoyiliga asoslanadi. Bu tizimda barcha bolalar, ularning ehtiyojidan qat'i nazar, birgalikda o'qish, rivojlanish va ijtimoiy hayotda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Mazkur yondashuvning maqsadi – jamiyatda adolatli va insonparvar muhit yaratish, bolalarning o'z salohiyatini to'liq namoyon etishlariga imkon berishdir. Inklyuziv ta'lim nafaqat maxsus ehtiyojli bolalarga, balki butun sinfdagi bolalarning o'zaro hurmat, bag'rikenglik, hamjihatlikni o'rganishlariga ham yordam beradi.

Bu tizimning mohiyati quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Ta'lim jarayonida barcha bolalarning ehtiyojlarini e'tiborga olish;

Maxsus ehtiyojli bolalarni jamiyat hayotiga integratsiya qilish;

Ta'lim jarayonini shaxsga yo'naltirish;

Ota-onalar, o'qituvchilar, psixologlar va ijtimoiy xodimlarning hamkorligini yo'lga qo'yish;

Farqlarni muammo emas, balki boylik sifatida ko'rish. Inklyuziv ta'lim – bu faqat “nogiron bolalar” ta'limi emas, balki barcha farqli ehtiyojli bolalar uchun moslashgan yagona tizimdir.

Asosiy qism.

Hozirgi davrda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri — har bir shaxsga, u kim bo'lishidan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish imkonini yaratishdir. Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim zamonaviy pedagogika fanining ustuvor yo'nalishiga aylangan.

Inklyuziv ta'lim deganda — jismoniy, aqliy, ijtimoiy yoki boshqa imkoniyati cheklangan bolalar bilan bir qatorda, barcha bolalarning umumiy ta'lim muassasalarida birgalikda o'qishi va tarbiyalanishi tushuniladi. Bu tizim nogironligi bo'lgan yoki

ijtimoiy jihatdan himoyaga muhtoj bolalarning jamiyatga moslashuvini, ijtimoiy integratsiyasini ta'minlaydi.

Inklyuziv ta'limning dolzarbligi shundan iboratki,
har bir bolaning insoniy qadr-qimmatini e'tirof etadi;
ta'limda teng imkoniyat yaratadi;
jamiyatda diskriminatsiyani kamaytiradi.
ijtimoiy adolat va hamjihatlik g'oyalarini mustahkamlaydi.

Dunyo miqyosida inklyuziv ta'lim inson huquqlarini himoya qiluvchi xalqaro hujjatlar asosida shakllangan. Xususan, BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi (2006), Salamanka deklaratsiyasi (1994) va UNESCO tavsiyalari bu borada asosiy hujjatlar hisoblanadi.

Inklyuziv ta'limning nazariy poydevori bir nechta ilmiy yondashuvlar asosida shakllangan bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

Bu yondashuv ta'lim jarayonida har bir bolani shaxs sifatida tan olishni, uning qadr-qimmatini hurmat qilishni nazarda tutadi. Har bir bola o'ziga xos, takrorlanmas shaxsdir va u ta'lim olish, rivojlanish huquqiga ega. O'qituvchi bolaning kamchiliklariga emas, balki uning kuchli jihatlariga tayangan holda ta'limni tashkil etadi.

Demokratik yondashuv ta'limni barcha uchun ochiq qilishni, tenglik va erkinlikni ta'minlashni maqsad qiladi. Bu yondashuvda ta'lim muassasasi nafaqat o'qitish joyi, balki ijtimoiy hamkorlik makoni sifatida qaraladi.

Inklyuziv muhitda bolaning ijtimoiy moslashuvi muhim o'rin tutadi. Shuning uchun bu yondashuv bola shaxsining psixologik holati, o'ziga ishonchi, ijtimoiy munosabatlari va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Inklyuziv muhitda sog'lom bolalar ham empatiya, bag'rikenglik va mehr-shafqat tuyg'ularini o'zlashtiradilar.

Bu yondashuvga ko'ra, bola bilimni tayyor holatda emas, balki faol o'zlashtirish, ya'ni tajriba, o'yin, muloqot orqali o'rganadi. O'qituvchi bu jarayonda yo'naltiruvchi rol o'ynaydi. Bu nazariya inklyuziv ta'limda ayniqsa muhim, chunki u turli qobiliyatdagi bolalarni birgalikda faol o'rganishga undaydi.

Inklyuziv ta'limning metodologiyasi — bu ta'limni rejalashtirish, tashkil etish, o'qitish va baholashning ilmiy asoslangan tizimidir. U quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiriladi:

Asosiy metodologik tamoyillar

1. Tenglik va adolat — barcha bolalar uchun bir xil sharoit yaratish.
2. Individual yondashuv — har bir bolaning ehtiyojiga mos ta'lim metodini tanlash.
3. Moslashuvchanlik — o'quv dasturlari va uslublarni turli ehtiyojlarga qarab o'zgartirish.
4. Hamkorlik — o'qituvchi, ota-ona, psixolog va defektologlar o'rtasida doimiy aloqani ta'minlash.
5. Qo'llab-quvvatlash — bolalarga doimiy ruhiy va pedagogik yordam ko'rsatish.

Differensial o'qitish metodi – bolalarning bilim darajasiga qarab mashg'ulotlarni moslashtirish;

Multisensorli o'qitish – eshitish, ko'rish, harakat sezgilarini birgalikda qo'llash orqali o'rganish;

Kooperativ (hamkorlikda o'qitish) – bolalar bir-biriga yordam berish orqali bilim olishadi;

Raqamli texnologiyalar – interaktiv taxta, audio-video vositalar, maxsus ilovalardan foydalanish;

O'yinli metodlar – ijtimoiy rolli o'yinlar orqali muloqot, empatiya va jamoaviylikni rivojlantirish.

Inklyuziv ta'limda baholash har bir bolaning shaxsiy rivojlanish darajasini e'tiborga olgan holda amalga oshiriladi. An'anaviy “baho” tizimidan ko'ra, bolaning rivojlanish dinamikasi, harakatlanish yo'nalishi tahlil qilinadi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda inklyuziv ta'lim sohasida katta islohotlar amalga oshirilmoqda. 2021-yilda qabul qilingan “Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi (2021–2025)” ushbu yo'nalishdagi huquqiy asosni yaratdi.

Mazkur hujjatga ko'ra quyidagi yo'nalishlarda ishlar olib borilmoqda:

Maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan ta'lim muassasalarini tashkil etish;

Pedagoglarning malakasini oshirish, inklyuziv ta'lim bo'yicha trening va kurslar tashkil etish;

Infratuzilmani moslashtirish — panduslar, liftlar, akustik tizimlar, maxsus texnika bilan jihozlash;

Ta'lim dasturlarini yangilash, bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olish;

Jamiyatda ijobiy qarashlarni shakllantirish, inklyuziya madaniyatini rivojlantirish.

Bugungi kunda inklyuziv ta'lim O'zbekistonda nafaqat maktablarda, balki maktabgacha ta'lim muassasalarida ham keng joriy etilmoqda. Maktabgacha ta'limda bu tizim bolalarni tengdoshlar bilan birga o'ynash, o'rganish, muloqot qilish orqali ijtimoiylashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Inklyuziv ta'lim — bu zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim va insonparvar yo'nalishlaridan biri bo'lib, har bir bolaning ta'lim olish, rivojlanish va jamiyatda o'z o'rnini topish huquqini to'liq ta'minlashga qaratilgan tizimdir. Uning asosiy g'oyasi “Hech kimni chetda qoldirmaslik” tamoyiliga asoslanadi. Mazkur tadqiqot shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limning nazariy asoslari insonparvarlik, demokratik va konstruktivistik yondashuvlarga tayangan holda rivojlangan. Ularning barchasi bolani shaxs sifatida qadrlash, uning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini inobatga olish zarurligini ta'kidlaydi. Bu yondashuvlar ta'limni faqat bilim berish emas, balki insonning ijtimoiy va ma'naviy kamolotini ta'minlovchi jarayon sifatida ko'rishga undaydi. Inklyuziv ta'limning metodologik asoslari ham zamonaviy pedagogika tamoyillariga tayanadi. Xususan, tenglik, moslashuvchanlik, individual yondashuv, hamkorlik va ijtimoiy integratsiya tamoyillari bu tizimning amaliy poydevorini tashkil etadi. Har bir bola o'ziga xos o'rganish uslubiga ega bo'lganligi uchun, inklyuziv ta'limda o'qituvchi metodlarni moslashtiradi, turli vositalar, texnologiyalar va o'yinli yondashuvlardan foydalanadi. Inklyuziv muhitda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki ruhiy tayanch, yo'l ko'rsatuvchi va motivator sifatida ham muhim o'rin tutadi. Uning kasbiy madaniyati, bag'rikengligi, psixologik sezgirliги bolalarning o'z imkoniyatlarini namoyon etishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu bois o'qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasini oshirish, ularga maxsus metodik yordam ko'rsatish ta'lim sifati uchun zarur shartdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–4884-son qarori. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun teng imkoniyatlarni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–4860-son qarori. – Toshkent, 2020.
3. “Maktabgacha va umumiy o‘rta ta’lim to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2021.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Inklyuziv ta’limni joriy etish konsepsiyasi” to‘g‘risidagi qarori. – Toshkent, 2021.
5. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi hisobotlari. – Toshkent, 2023.
6. UNESCO. Inclusive Education: The Way of the Future. – Geneva: International Conference on Education, 2008.
7. UNICEF. The Right of Children with Disabilities to Education: A Rights-Based Approach to Inclusive Education. – New York, 2012.
8. Booth, T. & Ainscow, M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: CSIE, 2011.
9. Florian, L. Reimagining Special Education: Why New Approaches are Needed. – Educational Review, 2019.

INKLYUZIV TA’LIMNING NAZARIY JIHATLARI

***Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti, Psixologiya***

yo‘nalishi 112PS- guruh talabasi

Eshmurodova Mushtariy Jo‘rabek qizi

mushtariy2567gmail.com

***Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti, Psixologiya***

yo‘nalishi 112PS- guruh talabasi

Astatanaqulova Moxinur Baxrom qizi

AstanaqulovaMoxinurb12003860@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim tizimining nazariy-metodologik asoslari, uni tashkil etishning psixologik-pedagogik tamoyillari hamda ta’lim jarayonida maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy integratsiyasi masalalari yoritilgan.

Shuningdek, inklyuziv ta'limni amalga oshirishda pedagogning kasbiy kompetensiyasi va metodik yondashuvlarning ilmiy asoslari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, integratsiya, pedagogik yondashuv, maxsus ehtiyoj, differensial ta'lim, adaptiv muhit, psixologik qo'llab-quvvatlash.

Kirish. XXI asr ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri — inson huquqlari va teng imkoniyatlar tamoyillariga asoslangan inklyuziv ta'limni rivojlantirishdir. Inklyuziv ta'lim — bu har bir bolaga, uning jismoniy, aqliy yoki ijtimoiy holatidan qat'i nazar, ta'lim olish huquqini kafolatlaydigan jarayondir. UNESCO (1994) tomonidan qabul qilingan “Salamanka deklaratsiyasi”da ta'kidlanganidek, har bir ta'lim muassasasi barcha bolalar uchun ochiq bo'lishi, ularning o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olgan holda moslashuvchan ta'lim muhitini yaratishi zarur.

Inklyuziv ta'limning nazariy asoslari. Inklyuziv ta'lim g'oyasi bir necha ilmiy paradigmalarga tayanadi:

1. Gumanistik paradigma – shaxsning individual qadr-qimmati, rivojlanish huquqi va ijtimoiy faolligini asosiy qadriyat sifatida e'tirof etadi.

2. Sotsiokultural yondashuv (L.S. Vygotskiy) – bola rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirda kechishini, shu sababli nogironligi bo'lgan bolalar uchun ham ijtimoiy o'rganish sharoitini yaratish muhimligini ta'kidlaydi.

3. Konstruktivistik nazariya – har bir o'quvchi bilimni faol ravishda o'zlashtiruvchi subyekt sifatida qaraladi; bu esa ta'lim jarayonini individualizatsiya qilishni talab etadi.

4. Sistemali faoliyat yondashuvi (A.N. Leontyev) – ta'lim jarayonida bolaning psixik faoliyati, motivlari va faol ishtiroki asosiy omil sifatida talqin etiladi.

Mazkur yondashuvlar asosida inklyuziv ta'limning asosiy nazariy tamoyillari quyidagilardan iborat:

Tenglik va adolat tamoyili;

Individual yondashuv tamoyili;

Ijtimoiy integratsiya va hamkorlik tamoyili;

Moslashuvchan o'qitish tizimi tamoyili;

Psixologik qo'llab-quvvatlash tamoyili.

Inklyuziv ta'limning metodik asoslari

Inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirish uchun metodik yondashuvlar quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. Differensial va individual ta'lim metodikasi.

O'quvchilarning imkoniyatlari, bilish sur'ati, psixologik holati va qiziqishlarini hisobga olib, moslashtirilgan o'quv dasturlari qo'llaniladi.

2. Kooperativ (hamkorlikda o'qitish) metodlari.

Guruhli o'qitish, o'zaro yordam mexanizmlarini joriy etish orqali sog'lom va nogiron o'quvchilar o'rtasida ijtimoiy hamkorlik shakllantiriladi.

3. Multimodal ta'lim texnologiyalari.

Audio, vizual, taktil vositalardan foydalanish orqali har xil sezgi kanallarini faollashtiruvchi metodlar tatbiq etiladi.

4. Adaptiv o'quv muhiti yaratish.

O'quv xonalari, jihozlar va o'qitish vositalari maxsus ehtiyojga ega bolalarning fiziologik imkoniyatlariga moslashtiriladi.

5. Psixologik-pedagogik monitoring.

Bola rivojlanish dinamikasini doimiy tahlil qilish, psixodiagnostik usullar orqali individual yutuq va qiyinchiliklarni aniqlash jarayoni yo'lga qo'yiladi.

Pedagogning roli va kompetensiyasi. Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati, avvalo, pedagogning kasbiy kompetensiyasi, emosional yetukligi va inklyuziv madaniyati darajasiga bog'liq. O'qituvchi quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim:

maxsus pedagogika va psixologiya bo'yicha nazariy bilimlar;

empatiya, tolerantlik va muloqot madaniyati;

o'quvchilarning individual rivojlanish xaritasini tuzish malakasi;

interaktiv va multimodal o'qitish usullarini qo'llay olish qobiliyati.

Xulosa

Inklyuziv ta'lim — bu nafaqat maxsus ehtiyojga ega bolalarga ta'lim berish tizimi, balki jamiyatning insonparvarlik darajasini ifodalovchi ijtimoiy hodisadir. Uning nazariy asoslari gumanistik, sotsiokultural va konstruktivistik yondashuvlarga tayanadi, metodik asoslari esa individual, differensial va kooperativ o'qitish uslublari bilan uyg'unlashadi. Shu boisdan, inklyuziv ta'lim tizimini yanada takomillashtirish uchun

pedagoglar, psixologlar va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik, shuningdek, davlat darajasida qo'llab-quvvatlovchi siyosiy va huquqiy mexanizmlarni kuchaytirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. UNESCO. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. – Paris, 1994.
2. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.
3. Florian, L. (2014). What counts as evidence of inclusive education? European Journal of Special Needs Education.
4. Karimov, I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
5. Xodjayeva, N., Jo'rayev, M. Inklyuziv ta'lim metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.

INKLYUZIV TA'LIMNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
“Maktabgacha ta'lim” yo'nalishi 4-MT guruh
talabasi Turdialiyeva Gulbahor Pardayevna

Annotatsiya: Ushbu maqolada, inklyuziv ta'limning nazariy va metodologik asoslari haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. Inklyuziv ta'limning siyosati turli xil ehtiyojli bolalarni ta'lim olishini qo'llaydi, va yutuqqa erishishiga yordam beradi. Yaxshi hayot qurishiga imkon yaratadi. Inklyuziv ta'lim bu davlat siyosati bo'lib nogironligi yoki boshqa sabablar tufayli maxsus yordamga muhtoj bolalar va yoshlar uchun moslashuvchan va individuallashtirilgan yordam tizimidir. Barcha bolalarni teng ko'rishni ko'zda tutadigan ta'lim. Ya'ni millati, irqi, tanasining rangi, ijtimoiy kelib chiqishi, oilasining jamiyatda tutgan o'rnini, manbai, moddiy va ma'naviy ahvoli, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida kamchiligi bo'lishidan qat'iy nazar barcha bolalarni teng ko'rish, ulardagi har qanday imkoniyatni qadrlash, rivojlantirishni ko'zda tutadigan ta'limdir.

Kalit soʻzlar: Inklyuziv taʼlim, nazariya va metodologiya, alohida taʼlim ehtiyoji, emotsional-irodaviy sohasi, taʼlim-tarbiya metodi, bolalarga teng munosabatda boʻlish, ijtimoiy muhit yaratish, bagʻrikenglik munosabatini shakllantirish, psixologik-pedagogik jihatdan qoʻllab-quvvatlash, bilish faoliyatini faollashtirish.

Kirish.

Jahon taʼlimi amaliyotida taʼlim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan oʻquv muhitini yaratish, variativ oʻquv dasturlaridan foydalanishga boʻlgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. BMT ning taʼlim sohasidagi siyosati yoʻnalishlaridan biri bolalarning alohida taʼlim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda taʼlim berishni nazarda tutadigan inklyuziv taʼlim gʻoyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini taʼminlash hisoblanadi. YUNESKOning inson huquqlari va erkinliklarini taʼminlashga qaratilgan dasturlari alohida taʼlim ehtiyoji boʻlgan bolalar va kattalar uchun xavfsiz va qulay taʼlimni taʼminlashga qaratilgan meʼyorlar, standartlar hamda intellektual hamkorlikni modernizatsiyalashga yoʻnaltirilmoqda. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida belgilangan ijtimoiy tenglik qoidalarini amalga oshirishda taʼlimning barcha uchun ochiqligini, gender jihatdan tenglikka asoslanganligini taʼminlovchi mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mamlakatimizda inklyuziv taʼlimni taʼlim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan, taʼlim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini taʼminlash asosida tashkil etishning huquqiy – meʼyorlari ishlab chiqilgan. “Alohida taʼlim ehtiyoji boʻlgan bolalar uchun inklyuziv taʼlimni tashkil etish maqsadida taʼlim muassasalari moddiy texnika bazasini mustahkamlash, oʻquv dasturlarini adaptivlashtirish, sogʻlomlashtiruvchi sifatli taʼlim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish hamda bu jarayonga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash” kabi muhim vazifalar belgilandi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 1 dekabrda PF-5270-son “Nogironligi boʻlgan shaxslarni davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”, 2019 yil 29 aprelda PF5712-son “Xalq taʼlimi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi toʻgʻrisida”, 2020 yil 6 noyabrda PF-6108-son “Oʻzbekistonning yangi taraqqiyot davrida taʼlim-tarbiya va

ilm-fan sohalarini rivojlantirish choratadbirlari to'g'risida"gi, 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida", farmonlari, 2020 yil 13 oktyabrdagi PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktyabrdagi 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ huquqiy xujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori va boshqa xujjatlarda kadrlar masalasi, ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, jarayonni metodik va didaktik ta'minlash vazifalari belgilab berilgan.

Inklyuziv -inglizcha so'z bo'lib, *inclusif* - qo'shish, birlashtirish ma'nolarini anglatadi. Mazkur atama alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalarni ta'lim tashkilotlarida sog'lom bolalar bilan qo'shib birgalikda o'qitish jarayonini ifodalaydi. **Inklyuziv ta'lim** – bolalarning imkoniyatlari, individual-psixologik, jismoniy nuqson va o'zlashtirish xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladigan ta'lim jarayonidir.

Inklyuziv ta'lim jismoniy va psixik imkoniyatlari cheklangan o'quvchilarni sog'lom o'quvchilar bilan birgalikda o'qitishni anglatadi. Inklyuziv ta'lim bir qator muhim tamoyillarga tayanilgan holda amalga oshiriladi. Jumladan:

- inson qadri uning layoqatlari va yutuqlariga bog'liq emasligi prinsipi;
- har bir shaxsning his qilish va o'ylash layoqatiga egaligi prinsipi;
- har bir shaxsning muloqot qilish va tinglash huquqiga egaligi prinsipi;
- har bir shaxsning bir-biriga kerakligi prinsipi;

➤ shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim jarayonining aniq hamkorlik asosida amalga oshirilishi prinsipi;

Inklyuziv taʼlimning maqsadi - alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalar uchun taʼlim tashkilotlarida maxsus vosita va metodlarni qoʻllash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda toʻsiqsiz moslashtirilgan taʼlim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda toʻlaqonli uygʻunlashuviga xizmat qiladigan sifatli taʼlim berishni taʼminlashdan iborat. Inklyuziv taʼlimning vazifalari quyidagilardan iborat:

➤ rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega boʻlgan bolalar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda boʻlishni taʼminlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;

➤ jamoatchilik hamda taʼlim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalar muammolariga nisbatan bagʻrikenglik munosabatini shakllantirish;

➤ taʼlim jarayonida sogʻlom bolalar bilan bir qatorda alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;

➤ barcha bolalar uchun davlat taʼlim standartlariga muvofiq maktabgacha, umumiy oʻrta, kasb-hunar va oliy taʼlim dasturlarini oʻzlashtirish uchun imkoniyat yaratish;

➤
olalarnin
g har
tomonla
ma
rivojlanis
hi,
emotsion
al-
irodaviy

sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko‘nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

➤ alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta‘lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta‘lim-tarbiya metod va vositalarini qo‘llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo‘llab-quvvatlash.

Mamlakatimizda inklyuziv ta‘limni ta‘lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda, fan, ta‘lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta‘minlash asosida tashkil etishning huquqiy me‘yorlari ishlab chiqilgan.

Insonlarning nogironlarga nisbatan munosabatini o‘zgartirish, atrofdagilarni ularning jamiyatda to‘liq va teng huquqli ishtiroki haqida xabardor qilish nogironlarning dolzarb muammolarini hal etishda o‘ta muhim ahamiyatga ega. “Nogiron” tushunchasini muomaladan chiqarish va uning, eng avvalo, inson ekanligini hisobga olgan holda umume’tirof etilgan “nogironligi bo‘lgan shaxs” atamasini kiritish va BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasini ratifikatsiya qilishga tayyorgarlik ko‘rish bo‘yicha amaliy chora-tadbirlar tashkil etilishi ham inklyuziv ta‘limning nazariy va metodologik vazifalaridan biridir.

Nuqsonli bolalarning o‘quv imkoniyatlari asosiy o‘rinda turadi. Barcha nuqsonli bolalarning nuqsonlarini erta aniqlab ta‘limga jalb qilish imkoniyatini topmoq kerak. Shunday qilib, yuqorida keltirilgan barcha huquqiy me‘yoriy hujjatlar, xalqaro forum Konferensiyalar asosida maxsus ehtiyojli bolalar hamjamiyatning to‘laqonli va tenghuquqli a‘zosi ekanligi e’tirof etilib, ular ta‘limida alohida yangicha yondashuv maydongan keldi. Ushbu ta‘lim shakllari inklyuziv va integratsion ta‘lim deb ataldi.

Inklyuziv ta‘lim guruhi tarbiyalanuvchilarida dunyoqarash va e’tiqodlar tizimini shakllan

ko‘rsat

shunda

talabla

“Nogironlar shaxsiyatini hurmat qilish huquqi ularida tug‘ilishi bilan mavjud bo‘ladi. Nogironlikning kelib chiqishi, tabiati va jiddiylik darajasidan qat’iy nazar, fuqaro o‘z yoshidagi tengdoshlari bilan bir xil huquqlarga egadirlarkim, shu bilan birga ular mumkin qadar to‘laqonli yaxshi hayot kechirish huquqiga ham ega” (“Nogiron shaxslar huquqlari to‘g‘risida”gi Deklaratsiya, 3-modda) .

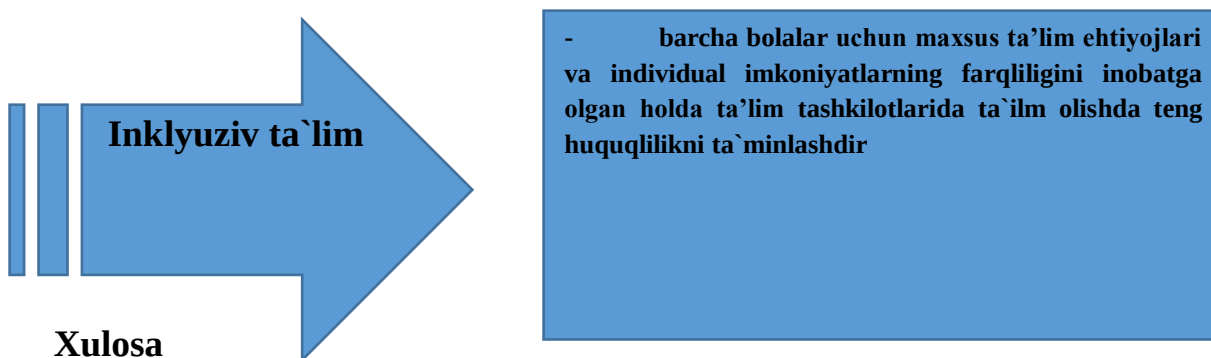
omonlama ta‘sir

ning mohiyati

n qo‘llayotgan

Inklyuziv ta'lim tarbiyalanuvchilarini tarbiyalashda tarbiyachi dasturxon atrofida, ko'chada, kattalar bilan muomalada to'g'ri xatti-harakatlar qilish odatlarini tarkib toptirishga, ana shu muomaladan zavqlanish, yaxshi xulqi uchun kattalar maqtovidan mamnun bo'lish tuyg'usini shakllantirishga ko'proq e'tibor beradi. Inklyuziv ta'lim guruhlarida tushuntirish e'tiqod hosil qilishning keng qo'llaniladigan usulidir.

Tushuntirishdan maqsad-bolaga hatti-harakatlar, voqealar, hodisa-larga nisbatan u yoki bu talablarning ijtimoiy, ma'naviy, estetik mazmunini ochib berishda, unga xulq-atvor va insoniy munosabatlarga to'g'ri baho berishni shakllantirishda ko'maklashishdan iborat.

Mamalakatimizda yosh avlodni mustaqillikka o'rgatish borasida keng qamrovli amaliy ishlar bajarishga kirishildi. Bu masala O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni, Kadrlar tayyorlash milliy dasturida alohida o'rin egallaydi. Zero, har ikkala hujjatda o'sib kelayotgan yosh avlodning ijtimoiy-siyosiy hayotda ongli ravishda mustaqil ishtirok etishi, ijtimoiy jarayonga faol ta'sir etishi, o'z qadr-qimmatini xis qilishi, o'zida erkin fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishi dolzarb vazifalar sifatida belgilab berilgan.

«Odamda qanday tashxis ekanligi muhim emas. Unga hurmat bilan munosabatda bo'lish va munosib hayot kechirish imkonini berish muhim» degan shiorga yondashgan holda ta'lim bersak, inklyuziv guruhlarda tarbiyalanib kelayotgan yosh avlodlardan kelajakda yetuk mutaxassislar yetishib chiqishiga ishonamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi ПФ-4947-сонли Фармони.

2. Inklyuziv ta'lim: nazariya va metodika F.U.Qodirova, D.A.Pulatova

3. Nurmuhamedova L.SH. Nogiron bolalarning huquqiy asosalari va ilmiy-nazariy masalalari. Defektolog kadrlarni tayyorlash jarayoniga innovatsion ta'lim texnologiyalarini

tadbiq etish: muammolar va istiqbollar.-T.,2014 18. D.S.Qaxarova —Inklyuziv ta'lim texnologiyasi|| Toshkent. 2014

4. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2020 yil 13 oktyabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son Qarori. <https://lex.uz/docs/5044711>

2-SHO'BA. Maxsus ehtiyojga ega bolalarni o'qitishda psixologik yordam.

ESHITISHIDA YOKI KO'RISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR BILAN ISHLASHDA PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Pedagogika va Texnologik ta'lim kafedrası

PhD katta o'qituvchi Xolmurotova Shoxista Mirzaliyevna

Аннотация. Mazkur maqolada eshitishida yoki ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda psixologik yondashuvlarning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan.

Inklyuziv ta'lim sharoitida bunday bolalarning psixik rivojlanish xususiyatlari, o'qish, idrok etish, muloqot va ijtimoiy moslashuv jarayonidagi psixologik muammolar tahlil qilingan. Maqolada psixologik yordamning asosiy yo'nalishlari — emotsional qo'llab-quvvatlash, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish, ota-ona bilan hamkorlik, shaxsiy yondashuv va inklyuziv muhitni shakllantirish tamoyillari asoslab berilgan. Tadqiqotda xalqaro tajribalar (Marschark, Edwards, Dodds, Dale) asosida O'zbekiston ta'lim tizimi uchun moslashtirilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, psixologik qo'llab-quvvatlash maxsus ehtiyojga ega bolalarda o'ziga ishonchni oshiradi, o'quv motivatsiyasini kuchaytiradi va ijtimoiy integratsiyani yaxshilaydi.

Kalit so'zlar: eshitishida nuqson, ko'rishida nuqson, psixologik yondashuv, inklyuziv ta'lim, emotsional yordam, rehabilitatsiya.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические основы психологического подхода к обучению и сопровождению детей с нарушениями слуха и зрения. Анализируются особенности их психического развития, трудности восприятия, коммуникации и социальной адаптации в условиях инклюзивного образования. Основное внимание уделяется направлениям психологической помощи: эмоциональной поддержке, развитию коммуникативных навыков, сотрудничеству с родителями, индивидуальному подходу и созданию благоприятной образовательной среды. Изучен международный опыт (Marschark, Edwards, Dodds, Dale), на основе которого предложены адаптированные рекомендации для системы образования Узбекистана. Результаты показывают, что психологическая поддержка способствует укреплению уверенности в себе, формированию положительной мотивации и успешной социальной адаптации.

Ключевые слова: дети с нарушением слуха, дети с нарушением зрения, психологическая поддержка, инклюзия, эмоциональное развитие, реабилитация.

Abstract. This article discusses theoretical and practical foundations of psychological approaches in working with children who have hearing or visual impairments. It analyzes their psychological development, difficulties in perception, communication, and social adaptation in the context of inclusive education. The paper focuses on the main directions of psychological assistance — emotional support, development of communication competence, cooperation with parents, individualized approach, and creation of inclusive environments. Based on international research (Marschark, Edwards, Dodds, Dale), methodological recommendations have been adapted for the educational system of Uzbekistan. Findings indicate that psychological support increases self-confidence, strengthens motivation, and enhances social integration among children with special educational needs.

Keywords: children with hearing impairment, children with visual impairment, psychological approach, inclusive education, emotional support, rehabilitation.

Kirish. Bugungi kunda inklyuziv ta'lim tizimi barcha bolalarning, jumladan, eshitishda yoki ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ham sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashni ko'zda tutadi. Bu jarayonda psixologik yondashuvlar muhim o'rin tutadi, chunki bunday bolalar nafaqat jismoniy, balki emotsional va ijtimoiy rivojlanishda ham maxsus qo'llab-quvvatlashga muhtojdirlar.

Mazkur kurs ishining dolzarbligi shundan iboratki, u maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda samarali psixologik metodlarni aniqlash, ularning psixik rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va jamiyatda to'liq ijtimoiylashuviga erishish imkonini beradi.

Inson psixik rivojlanishining muhim jihatlaridan biri — idrok, sezgi va tahlil jarayonlarining uyg'un faoliyatidir. Eshitish yoki ko'rish sezgi a'zolarida nuqson mavjud bo'lgan bolalarda bu jarayonlarning tabiiy kechishi murakkablashadi, natijada ularning atrof-muhitni idrok etish, ijtimoiy munosabatlarga kirishish va o'quv faoliyatini tashkil etish jarayonida o'ziga xos psixologik muammolar vujudga keladi. Shu sababli, bunday bolalar bilan ishlashda psixologik yondashuvlar chuqur ilmiy asosga ega bo'lishi zarur.

“Maxsus ehtiyojli bola” tushunchasi ta’lim jarayonida jismoniy, aqliy yoki hissiy rivojlanishida cheklanishi mavjud bo’lgan bolalarni anglatadi. Bunday bolalarning rivojlanishi o’ziga xos bo’lib, ularning psixik faoliyati ko‘pincha kompensator mexanizmlar orqali amalga oshadi. Psixologiyaning asosiy vazifasi — bu farqlarni o‘rganish, aniqlash va ularga individual yordam ko‘rsatishdir.

L. S. Vygotskiy o‘zining “defektologiya nazariyasi”da nuqsonli bolalar rivojlanishida “yaqin rivojlanish zonasi” tushunchasini kiritgan. Unga ko‘ra, bola o‘z imkoniyatlaridan to‘liq foydalana olishi uchun unga psixologik va pedagogik yordam zarur. Bu yordam bolaning aqliy va emotsional rivojlanishini tezlashtiradi hamda uni jamiyatga moslashtiradi.

Psixologik yondashuvning markazida bola shaxsining individualligini hurmat qilish, uning kuchli tomonlarini aniqlab, shu asosda rivojlantirish yotadi.

Eshitishda nuqsoni bo’lgan bolalar odatda tashqi muhit bilan aloqa o‘rnatishda qiyinchilikka duch keladilar. Eshitish signallarining yo‘qligi natijasida nutq, tafakkur va xotira rivojlanishida sekinlashuv kuzatiladi. Ammo bu holat bolaning umumiy intellektual imkoniyatlarini cheklamaydi — aksincha, ularni boshqa sensor tizimlar (ko‘rish, sezish) orqali kompensatsiya qilish mumkin.

Psixologik yondashuvda bunday bolalar bilan ishlashda jest (imo-ishora) tili, labdan o‘qish, vizual materiallar va mimik ifodalar muhim ahamiyat kasb etadi. Bolaga muloqotning o‘ziga xos shakllarini o‘rgatish orqali u o‘z fikrini ifoda etishni o‘rganadi, bu esa ijtimoiy faolligini oshiradi. Shuningdek, psixologik qo‘llab-quvvatlash bolaning o‘ziga ishonchini oshiradi, emotsional holatini barqarorlashtiradi va stress holatlarini kamaytiradi.

Dolzarbligi

Eshitish yoki ko‘rish imkoniyati cheklangan bolalarda asosiy muammolardan biri — atrof-muhit bilan muloqotning cheklanganligi va axborot almashinuvi imkoniyatining pastligidir. Bu esa ularning idrok, tafakkur, nutq va ijtimoiy ko‘nikmalari shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nogironligi bo’lgan shaxslar huquqlarini himoya qilish” to‘g‘risidagi qonuni hamda “Inklyuziv ta’lim konsepsiyasi”

asosida maxsus ehtiyojli bolalarga psixologik yordam ko'rsatish, ularni umumiy ta'lim tizimiga kiritish dolzarb masalaga aylandi. Shu sababli ushbu mavzu ilmiy-amaliy jihatdan nihoyatda muhimdir.

Eshitish yoki ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda dastlabki bosqichda psixologik diagnostika muhim o'rin tutadi. Diagnostika orqali bolaning individual rivojlanish darajasi, idrok, xotira, tafakkur, diqqat va emotsional holati aniqlanadi. Bu jarayon natijasida psixolog bolaning shaxsiy va intellektual imkoniyatlarini baholab, unga mos korreksion dastur tuzadi.

Psixologik korreksiya jarayonida har bir bolaning imkoniyatlari va cheklovlari inobatga olinadi. Masalan, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda ko'rgazmali qurollar, mimika va imo-ishora tili asosiy vosita bo'lsa, ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan esa eshituv, nutq va teginish orqali o'rganish usullari qo'llaniladi. Shu sababli psixolog har ikki toifa bilan ishlashda maxsus metodik yondashuvni tanlaydi.

Psixologik yordamning yana bir muhim jhati — bu bolaning o'ziga ishonchini mustahkamlash va ijtimoiy moslashuvini qo'llab-quvvatlashdir. Eshitishida yoki ko'rishida nuqsoni bo'lgan bola o'zini “boshqalardan farqli” deb his qilmasligi uchun psixolog tomonidan doimiy emotsional yordam zarur bo'ladi.

Tadqiqotning maqsadi — eshitishida yoki ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarning psixik rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va ular bilan ishlashda samarali psixologik yondashuvlarni ishlab chiqishdir.

Eshitish va ko'rish nuqsonli bolalarning psixik rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilish;

Ularning o'qish, muloqot va idrokda qiyinchiliklarini aniqlash;

Xalqaro tajribalardan samarali psixologik usullarni o'rganish;

Ota-onalar bilan hamkorlikda psixologik yordam tizimini shakllantirish;

Inklyuziv muhitda qo'llanilishi mumkin bo'lgan metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, quyidagi xulosalarga kelindi:

Psixologik yordamning individual yondashuvi bolaning nuqson darajasi va ruhiy holatiga moslashtirilganda samaradorlik sezilarli darajada ortadi.

Emotsional qo'llab-quvvatlash bolaning o'zini qadrlashi va ijtimoiy faolligini oshiradi. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish (imo-ishora, labdan o'qish, audio treninglar) ijtimoiy integratsiyani osonlashtiradi. Ota-ona bilan hamkorlik bolaning ruhiy barqarorligi uchun muhim omil hisoblanadi. Inklyuziv muhit yaratish sog'lom va nuqsonli bolalar o'rtasida empatiya, bag'rikenglik va o'zaro tushunishni kuchaytiradi.

Xulosa

Eshitishda yoki ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda psixologik yondashuvlar tizimli, individuallashtirilgan va emotsional qo'llab-quvvatlashga asoslangan bo'lishi lozim. Psixologlar, pedagoglar va ota-onalar o'zaro hamkorlikda ishlagan taqdirda, bunday bolalarning o'ziga ishonchi, ijtimoiy faolligi va o'quv motivatsiyasi sezilarli darajada ortadi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarda idrok va tasavvur eshitish, hid bilish va sezish orqali shakllanadi. Ularning psixik faoliyati asosan kompensator mexanizmlar orqali rivojlanadi. Bu bolalarda eshitish xotirasi, fazoviy tasavvur va mantiqiy fikrlash yuqori darajada bo'lishi mumkin. Psixolog bu jarayonda quyidagi vazifalarni bajaradi:

bolaning hissiy holatini kuzatish va boshqarish;

ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish;

o'z-o'zini anglashni kuchaytirish;

o'qituvchi va ota-onalar bilan hamkorlikda psixokorreksion ishlarni tashkil etish.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda audio-trening, taktil mashqlar, musiqa asosidagi relaksatsiya, ovoz va ritm mashqlari juda foydali hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Тошпулатов А. Maxsus pedagogika. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” nashriyoti, 2018. – 240 b.
- 2.Мамажонов Г. Psixologik-pedagogik yondashuv asoslari. – Toshkent: TDPU, 2020. – 198 b.
- 3.Хасанов III. Inklyuziv ta'lim va psixologik yondashuvlar. – Samarqand: Zarafshon, 2021. – 210 b.
- 4.Сувонова D. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashning psixologik xususiyatlari // Pedagogika va psixologiya jurnali. – 2022. – №3. – B. 45–52.
- 5.Ибрагимова М. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning emotsional rivojlanishi // Ilmiy-amaliy psixologiya jurnali. – 2023. – №2. – B. 34–40.
- 6.Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

7. Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. *Exceptional Learners: An Introduction to Special Education*. – Boston: Pearson Education, 2017.
6. Холмуротова, Ш. М. (2022). АЁЛЛАР ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРИНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ДИАГНОСТИКАСИ. *Science and innovation*, 1(В3), 129-133.
7. Холмуротова, Ш. М. (2022). АЁЛЛАРДА ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОР ХУСУСИЯТЛАРИ ПСИХОПРОФИЛАКТИКАСИДА ДИНИЙ БИЛИМЛАРНИ ҚЎЛЛАШ. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(6), 286-294.

STRESSNI BARTARAF ETISHDA TRENINGLARNI AHAMIYATI

SHOMUROTOV ULUGBEK MELIKBOBOYEVICH

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika
fakulteti, Pedagogika va psixologiya kafedrası
o'qituvchisi (maqola ilmiy raxbari)
ulugbekshomurotov986@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0008-8004-499X>

YULDASHEVA SEVINCH RUSTAM QIZI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Psixologiya ta'lim yo'nalish talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada insonlardagi asab buzilishlarining sabablari va namoyon bo'lishi, uni oldini olish, stressing bartaraf etishdagi psixotreninglarning ahamiyati haqida to'xtalib o'tilgan

Kalit so'z: stress, kayfiyat, qaxr-g'azab, tushkunlik, agressiya, terapiya, suxbat, kuzatish

Psixologlarning ta'kidlashlariga ko'ra, insonning ichki olami uning tana harakatlarida o'z aksini topadi, ya'ni inson tana harakatlarining qay darajada bo'lishi uning ichki hissiyotlari, fikro'ylari, dunyoqarashlariga bevosita bog'liq holda kechadi. Hayotda ba'zan shunday odamlarni uchratish mumkin, bunday odamlarning kulishi qiyin. Ular hatto gapirlashayotganlarida ham noverbal muloqot ifodalarini (yuz-ko'z mimikalarini, imo-ishoralarni) juda kam qo'llashadi, ular aksariyat hollarda - ko'pchilikning orasida, ayniqs-, ko'pchilikning diqqat-e'tiborida bo'lib qolgan kezlarda erkin harakat qila olmaydilar, o'zlarini ramkaga solingandek sezadilar va odamlar orasida ham o'zini haddan tashqari yolg'iz his qiladilar.

Aytish mumkin, bunday kishilar odamlar orasida bo'lganida "Noo'rin harakat qilib yoki gap aytib kulguga qolmay yoki atrofdagilarda o'zim haqimda salbiy fikr uyg'otib qo'ymay", degan hadik bilan biror-bir harakat qilishga, fikr aytishga ham qo'rqishadi.

Buning sababi — uning ichki dunyosida qandaydir muammoning mavjudligi bo'lishi mumkin. Masalan, kishi o'zini baxtlilar ichida baxtsizligini (otasi, onasi, eri,

farzandi yo'qligi) ni bildirib qo'ymaslik uchun nihoyatda ehtiyotkor bo'lib qolishi mumkin. Chunki u o'z muammosini boshqalar bilib qolishidan va bu uning jamiyatdagi statusiga, obro'siga putur yetkazishidan cho'chidi, xuddi shu sabab bilan o'z muammosini boshqalardan yashirib yuradi. Mana shu muammolar uning tana harakatlarida namoyon bo'ladi.

Trening jarayonida uning tanasi bilan ishlash, turli usullar orqali lining muammosini aytirish, muammoning ob'ektiv va sub'ektiv jihatlarini tahlil qilish orqali uning yechimini ko'rsatishga erishiladi. Alohida ta'kidlash lozim, bunday vo'nalishdagi treninglar juda kam sonli (3-5 nafar) ishtirokchilar bilan o'tkazilishi maqsadga muvofiq. Aks holda, trening ishtirokchilarida o'z qobig'idan chiqa olmaslik, muammosini gapirmaslik va muammoning hal etilmay qolishiga sabab bo'lish mumkin. Shuningdek, bu sohadagi treninglarda ishtirokchilar o'rtasida jda kuchli ishonch mhitining yaratilishiga va "sir saqlash normasi" ning kuchli darajada amal qilinishiga erishish lozim bo'ladi.

Insonlarda stressga berilish sabablari

Bugungi kunda juda ko'p insonlar stress muammosidan, to'g'rirog'i uni kechirish va undan chiqib ketish yo'larini bilmaslikdan azob chekmoqdalar Ma'lumki, inson o'z hayoti davomida turli xil favqulodda vaziyatlarga muammolarga, g'am-tashvishlarga duch keladi. Har qanday inson ham bunday vaziyatlardan tezroq xalos bo'lishni istaydi, albatta. Yana bir toifa kishilar mavjudki, ular hayotiy muammolarga duch kelmaslaridan turib undan qo'rquv va xavotirga tushadilar. Bunday kishilar mutaxassilaming ta'kidlashlariga ko'ra, stress holatlariga tezroq tushadilar va undan chiqib ketishi ham qiyin kechadi.

Aksariyat kishilar esa muammoli vaziyatlardan hal etishning turli xil usullarini qo'llashga harakat qiladilar. Mutaxassislaming qayd etishlaricha, individning bunday reaksiyasi ma'lum muddatga qadar davom etadi. Ya'ni shaxsning muammo bilan to'qnashuv jarayoni o'ziga xos holatlarda kechsa, u holda istalgan kishida stress yuzaga kelish ehtimoli ortadi. Bunday holatlar quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

1. Agar muammoli vaziyat inson hayoti yoki shaxsiyati uchun haddan ortiq xavfli bolsa yoki shaxs tomonidan shunday deb qabul qilinsa;
2. Agarda inson hayoti va shaxsi uchun muhim bo'lgan muammoli vaziyat kutilganidan ko'ra ancha uzoqroq muddatga cho'zilsa;
3. Individ bir vaqtning o'zida hayoti uchun jiddiy ahamiyatga ega bo'lgan bir nechta muammoga duch kelsa.

Stress holati — aksariyat kishilaming nazarida, insonning ruhiy olamida kechadigan tushkunlik holatidir. Lekin mutaxassislarning stressning ijobiy jihatlarini ham mavjudligini ta'kidlashgan.

Shuningdek, G. Selening ta'biri bilan aytganda "inson faqat olimdan keyingina stressni his qilmasligi mumkin". Ya'ni inson organizmi, aqli va uning ruhiyati tizimida stress holati bo'lmasligi mumkin emas.

Stressning fiziologik va psixologik turlari mavjudligini bilamiz. Fiziologik stress - bu o'ta kuchli jismoniy zo'riq-sh, biror og'riq, qo'rquv, kasalliklar natijasida vujudga keladi. Fiziologik stress organizm o'ta zo'riqishi, temperaturaning baland yoki past bo'lishi, nafas olishning qiyinlashishi bilan bog'liq bo'ladi. Masalan, ba'zida odam organizmida qattiq og'riq bo'lganda, og'riq nimadan kelib chiqqanligini tushunib yeta

olmaslik oqibatida odamda qo'rquv, xavotirlanish paydo bo'ladi va bu stress holatiga olib keladi.

Psixologik stress - kishining ruhiy holatiga tashq- muhitdagi voqea- hodisalarning ta'siri tufayli paydo bo'ladigan stressdir. Psixologik stress informasion stress va emotsional stress turlariga ajratiladi.

Informasion stress axborotlarni haddan tashqari ko'p qabul qilish, faoliyat jarayonida bajariladigan muhim vazifalar nihoyatda ko'payib ketganda ulardan aniq qay birini (anlashda qiynalish, juda tez fiirsatda mas'uliyatli qaror qabul qilish kerak bo'lganda ikkilanishlar natijasida kelib chiqishi mumkin.

Emotsional stress - ta'hdid, falokat, hayotiy o'zg-rishlar (oilaviy nizo va janjallar, to'satdan ishdan bo'shatish, yaqin kishisini yo'qotish, uzoq muddatli sevgidan qutila olmaslik) sababli inson shaxsi, to'g'rironog'i uning shaxsiyati xavf ostida qolganda, atrofdagilar tomonidan noto'g'ri munosabat bildirilganda va hokazolarda namoyon bo'ladi.

Olimlarning o'tkazgan tadqiqotlari natijalari shuni ko'rsatadiki, inson hayotidagi kutilmagan falokat va halokatlar ularning hayotiy o'zgarishlari va kundalik tashvishlariga nisbatan kuchliroq stressogen hisoblanar ekan. Falokatlarga yurtdagi turli xil notinchliklar, urushlar, yer qimirlashi, suv toshqinlari, avto va aviahalokat kabilar hodislar kiradi.

Bularning hammasi inson ruhiy holatiga juda katta salbiy ta'sir ko'rsatadi. Olimlar shuni ta'kidlashadiki, qattiq yer qimirlashi, suv toshqinlari, yong'in bo'lishi kabi falokatlarning natijasida xavotirlanish darajasi yuqori bo'lganligi uchun ularning inson ruhiyatiga katta ta'sir ko'rsatishi kuzatiladi.

-Kuzatishlarning ko'rsatishicha, stressning kechishi ayrim odamlarda yengilroq va ayrim odamlarda jiddiroq, qiyinroq o'tadi. Buning asosiy sabablari sifatida quyidagilarni qayd etish mumkin:

- A) Stressli vaziyatga qanday munosabatda bo'lish;
- B) Stressli vaziyat yoki holatni baholash;
- V) Stress bilan kurashish darajalariga bog'liqdir.

-Masalan, optimist odamlar stress holatini taqdimning bir sinovi deb qabul qilsa, pessimist odamlar uning hayotiga xavf-xatar tug'ildi deb qabul qilar ekanlar. Pessimistlarda xavotirlanish darajasi yuqori bo'ladi va ular vaqtida ovqatlanmasalar ham stress holatiga tushib qolaveradilar.

Stressni bartaraf etishga mo'ljallangan trening ishtirokchilari boshqa trening ishtirokchilariga nisbatan emotsional jihatdan juda nozik bo'lishadi, shuning uchun ular bilan ishlash jarayonida trener ham o'ta ehtiyotkorlik bilan ish olib borishi lozim. Shuning uchun mashg'lot boshida umumiy normalarga qo'shimcha ravishda quyidag nimalarni ishlab chiqishga e'tibor qaratish lozim bo'ladi:

• Sirililik - treningda bo'lib o'tayotgan ho—isa va aytilayotgan gaplar tashqariga chiqmasligi uchun;

• Tuyg'ular bilan bo'lishish - faqat o'z kechinmalari haqida -apirish; • Xatolar yo'q - treningda to'g'ri yoki xato de-an tushunchaning boimasligi;

• Javobgarlik - mashg'ulotni qoldirish kerak.

Stressni bartaraf etuvchi treninglar va ularning turlari

“Stressni bartaraf etishga qaratilgan treninglar yoki stress-menedjment” hozirgi kunda eng mashhur treninglardan biridir. N. Vodopyanova va Ye. Starchenkovaning fikriga ko'ra, stressmenedjmentni menedjmenlning bir boiimi sifatida qarash mumkin hamda uni tashkilotdagi stresslarni boshqarash nazariyasi va amaliyotiga qaratilgan qism sifatida o'rganish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari ular stressmenedjmentning kasbiy stress profilaktikasi va ishchilarning stressga chidamliligini oshirishga qaratilganligini ham alohida qayd etib o'tishgan.

Stress tushunchasining ko'plab ta'riflari bo'lgani kabi u bilan bog'liq treninglarni ham turlicha nomlash mumkin. Treningning asosiy maqsad va vazifalariga muvofiq stressni bartaraf etuvchi treninglarni umumiy qilib antistressli treninglar deb ham atash mumkin. Antistressli treninglar - amaliy psixologiyaning alohida-sohasi bo'lib, interaktiv, autoaktiv, psixokorreksion metodlarga yondashgan holda shaxsning stressga chidamliligini rivojlantirishga qaratilgan treninglardan iboratdir.

Stressni bartaraf etishga qaratilgan treninglarning turli ko'rinishlari mavjud bo'lib, ular avvalo, auditoriyasining maqsadiga ko'ra quyidagilarga bo'linadi:

• **Rahbarlar uchun tashkil etiladigan treninglar.** Bu treninglarda tashkilotning barcha qanday omadi va omadsizliklariga juda ham emotsional tarzda javob qaytaruvchi, o'z ishchilari bilan muloqotda "qat'iy yonib ketuvchi", ko'pincha jamoa a'zolari hurmat qilmaydigan, lekin qo'rqadigan barcha rahbarlar qatnashishlari kerak. Stress-menedjment treninglari rahbarlarga jamoada sog'lom muhitni tashkil etishga va ish bilan bog'liq har qanday muammolarni sovuqqonlik bilan hal etishga o'rgatadi.

• **Ishchilar uchun tashkil etiladigan treninglar.** Bu treninglarni doimo ishchilari o'rtasida paydo bo'ladigan nizolar mavjud bo'lgan tashkilotlarda o'tkazish maqsadga muvofiq, chunki ishchilar o'rtasidagi nizolar tashkilotning umumiy samarasiga putur yetkazadi. Bunday jamoalarda o'tkaziladigan treninglar xodimlarda nizoli vaziyatlarning oldini olish yo'llarini hamda barcha ishchilarning o'z kasbiy burchlariga diqqatlarini qaratishga o'rgatadi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, odatiy hollarda treningga murojaat etuvchilar mashg'ulotlarga maxsus trening markazlariga borib qatnashishadi. Lekin biron bir tashkilot rahbari o'z xodimlari uchun trening tashkil qilayotgan bo'lsa uning oldida turgan vazifalardan biri treningni qayerda o'tkazish bilan bog'liq masaladir. Tashkilot rahbari trenemi tashkilot binosiga taklif qilishni yoki xodimlarni markazga yuborishni o'ylaydi. Mutaxassslar stressni bartaraf etishga qaratilgan treninglarni ofislarda o'tkazish tavsiya qilinmasligini ta'kidlashadi. Treningga xodimlarini yuborayotgan rahbar o'z xodimlari haqida, ularning xarakteri, kim ko'proq agressivligini, trening nima sababdan tashkil qilayotganini trenerni batafsil gapirib berishi lozim, shu bilan birga xodimlarning yoshi va jinsi ham inobatga olinadi.

• **Maktab bitiruvchilari va talabalar uchun tashkil etiladigan treninglar:** Bunday treninglarda yoshlarga imtihonlardan qo'rqmaslik o'rgatiladi, tinglovchilarda imtihonlarga tayyorlanish chog'ida zo'riqishlarini paydo bo'lgan darajasini susaytirish uchun ekstremal topshiriqlar beriladi va ularni bajarishda nimalarga e'tibor qaratish o'rgatiladi. Shu bilan birga imtihonlar paytida o'z-o'zini nazorat qilish, shiddatli (haddan ortiq) o'qishning sog'lomga negatib ta'sirini profilaktika qilish va yengish usullariga oid ko'nikmalar shakllantiriladi.

• **Ayollar uchun tashkil etiladigan treninglar.** Bunday treninglarda asosan oilaviy ichki stressli vaziyatlarini yengishga, o'ziga bo'lgan ishonchni shakllantirishga, o'z hissiyotlarini boshqara olish ko'nikmalarini egallashga qaratilgan bo'ladi.

Stressni bartaraf etishga oid treninglarda qo'llaniladigan o'yin va mashqlar
Tanishuv: "Ism va xususiyat" o'yini

Qatnashuvchilar doira bo'lib o'tiradilar va bir-biriga koptok uzatishadi. Koptok olgan ishtirokchi o'z ismini aytadi va o'zining ismi, familiyasi, sharifidagi bosh harifidan boshlanadigan o'zining yaxshi xususiyatini aytadi. Har bir qatnashuvchi undan oldingi aytilganlarni takrorlab, o'z ismi va xususiyatini qo'shib aytadi. O'ym shu zayilda so'nggi ishtirokchiga qadar davom etadi. Trener ushbu jarayonda natijalarni sinchkovlik bilan kuzatib, qatnashchilarning har xil xususiyatli ekanligini va ular bir-biri bilan qanday ishlashi kerakligini tushunishga harakat qilishi kerak.

"Vizitka to'ldirish" mashqi

Har bir ishtirokchi o'ziga berilgan vizitkani quyidagicha to'ldiradi: Boshqa qatnashchilar unga qanday murojaat etishlarini istasa, har bir ishtirokchi qo'lga berilgan vizitkaga shunday ismni yozadi.

Psixogimnastik mashq: "Oynadagi salomlashish"

Qatnashchilar doira shaklida turib olishadi, bir-birlari bilan so'zlar va harakatlar yordamida salomlashadi. Qarshisidagi ishtirokchi o'zini oyna deb faraz qilib harakatlarni takrorlaydi.

Asosiy qism. "Daraxt" o'yini Maqsad: Hayotdagi o'z o'rnini anglashga yordam berish

Qatnashchilar tezlik bilan o'zlariga berilgan daraxt nomlari, parodiyalarini aytishadi, ulardagi bir-biriga o'xshashlik (yaproq'i, ildizi), bir-biridan farqi haqida gapiradi. Har bir ishtirokchi "Agar men daraxt bo'lganimda, uning (ildizi, bargi, tanasi) bo'lar edim" jumlasini davom ettiradi.

Ishtirokchilar tanloviga qarab (ildizi, yaproq'i, bargi) 3 guruhga bo'linadi. Qog'ozga daraxt rasmini chizishadi. Bu rasmga umumiy yoki shaxsiy ta'rif beriladi. Rasmlar doira o'rtasiga qo'yilib, ularning metaforik ma'nosini tushunishga harakat qilinadi. Qiyinchilik tug'ilsa, trener yordam berishi mumkin: daraxtni hayotdagi o'lim deb qarasa bo'ladi (ildiz-daraxtga ozuqa yetkazadi, tanadaraxtni ushlab turadi, yaproqlar unga nafas olishga imkon beradi).

"Muhim bekat" o'yini

Maqsad: Hayotda o'z o'rnini topish yo'larini izlashga va anglashga o'rgatish
Stollar yordamida xonaning bir cheti avtobus ko'rinishiga keltiriladi. Qatnashchilar tiqilinch paytdagi kabi salonga joylashadilar. Boshqaruvchi o'rtaroqdagi yo'lovchiga qarab bekatga kelganini va tezda avtobusdan tushishi kerakligini ma'lum qiladi. Shunday yo'nalishda 3-4 kishi qolguncha yo'lovchilar avtobusni tark etishadi. Keyin salon yana yo'lovchilarga to'raladi. 2-etap. Qiziqishni kuchaytirish uchun bekatning nomini qiziqarli nomlash zarur (oldindan kelishib olish lozim): kim hayotda nimaga erishishni istaydi (sevgi, boylik, Ivozim, go'zallik...). Javoblar qog'ozga yozib olinib, yoniga qo'shimchalar kiritish m-n (vafoli sevgi, katta lavozim.) Ishtirokchilar har bir bekatda faqat bir yo'lovchi tushishi mumkinligi, oldindan qaysi bekat kelishi noma'lumligi, chiqish vaqti cheklanganligi haqida ogohlantiriladi.

Yakuniy qism: “Chiroyli ta’rif” o’yini Maqsad: Ishtirokchilar bir-birlariga pozitiv emotsional ta’riflar berishga o’rganishadi

Boshlovchi inson o ziga nisbatan chiroyli so'zlami, ta'riflami eshitish qanchalik yoqimli ekanini aytib o'tadi. Keyin har bir ishtirokchi o'zidan keyingi ishtirokchiga chiroyli so'zlar va ta'riflar aytabdi. Har bir ishtirokchi o'zi haqida birorta'rif yoki pozitiv so'z eshitishi lozim.

“Emotsional holatimning rangi” o’yini Maqsad: o’zining emotsional holatini tushunishga o’rgatish

Ishtirokchilar doira shaklida otirib bir-bir\ariga koptok uzatishadi. Koptokni olgan ishtirokchi hozirgi holatining qaysi ra n g b ila n b o g ‘liqligini aytabdi. O ‘yin tugagach, boshlovchi umumiy xulosa chiqarib, yorqin va ochiq turdagi ranglar pozitiv xush kayfiyatni bildirishini aytib o'tadi.

“Gapni davom ettiring” o’yini Maqsad: Guruhning hamjihatligini oshirish

Boshqaruvchi ishtirokchilardan “Men ham xuddi qolganlar singari ... jumlasini davom ettirishini so'raydi.

Qayta aloqa bosqichida “Bizni nima birlashtirib turadi?” degan savol muhokama etiladi.

Adabiyotlar:

1. V.Y.Ahrorov SOTSIAL PSIXOLOGIYA.O‘quv qo‘llanma. – Samarqand 2020-y.-246b.
2. V.M.Karimova, O.E.Hayitova, N.Sh.Umarova Sotsial psixologiya. Darslik. – Toshkent, 2020y.-225 b.
3. Z.E.Abduraxmanova Oilaviy munosabatlar psixologiyasi. O‘quv qo‘llanma. T.:2023y.-140 b.

Axborot manbaalari

1. <http://www.koob.ru>
2. <http://www.psychology-online.net>
3. <http://psylib.kiev.ua/>
4. <http://www.psychology.ru/Library>
5. <http://psychology.net.ru/articles>

BOSHLANG‘ICH SINF IMKONIYATI CHEKLANGAN O‘QUVCHILARDA KREATIV QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute

“Boshlangich ta’lim metodikasi” kafedrası

o‘qituvchisi Amirqulov Azamjon Joniqul

Annotatsiya: Ushbu maqolada imkoniyati cheklangan o'quvchilarda kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishning nazariy asoslari, psixologik-pedagogik xususiyatlari va samarali metodik yondashuvlar tahlil qilinadi. Boshlang'ich ta'lim jarayonida inklyuziv muhit yaratish, interfaol metodlardan foydalanish, hamda o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan innovatsion yondashuvlar asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: kreativlik, imkoniyati cheklangan bolalar, boshlang'ich ta'lim, metodika, inklyuziv ta'lim, rivojlantiruvchi muhit, ijodkorlik.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы, психолого-педагогические особенности и эффективные методические подходы к развитию креативных способностей у учащихся с ограниченными возможностями. Обосновывается необходимость создания инклюзивной образовательной среды в процессе начального обучения, применения интерактивных методов, а также внедрения инновационных подходов, направленных на поддержку личностного развития учащихся.

Ключевые слова: креативность, дети с ограниченными возможностями, начальное образование, методика, инклюзивное обучение, развивающая среда, творчество.

Annotation: This article analyzes the theoretical foundations, psychological and pedagogical characteristics, and effective methodological approaches to developing creative abilities in students with disabilities. It substantiates the importance of creating an inclusive learning environment in primary education, using interactive teaching methods, and implementing innovative approaches aimed at supporting students' personal development.

Keywords: creativity, children with disabilities, primary education, methodology, inclusive education, developmental environment, creativity.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimi insonparvarlik, inklyuzivlik va individuallashtirish tamoyillariga asoslanmoqda. Har bir bola - u jismoniy yoki aqliy imkoniyati cheklangan bo'lishidan qat'i nazar - o'z salohiyatini to'la ro'yobga chiqarish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Shu nuqtai nazardan, imkoniyati cheklangan o'quvchilarda kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish masalasi dolzarb ilmiy-pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Kreativlik - bu o'quvchining mustaqil fikrlashi, noodatiy yechim topa olishi, yangi g'oya yaratish qobiliyatidir. Bu sifat, ayniqsa, imkoniyati cheklangan bolalarda o'z-o'zini anglash, o'z qadrini his qilish, jamiyatga integratsiyalashuvi uchun muhim omildir. Zamonaviy ta'lim tizimida har bir o'quvchining shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, ularning mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashda kreativ qobiliyatlarni shakllantirish pedagogik jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi. Bunday bolalar uchun ta'lim jarayonida individual yondashuv, moslashtirilgan metodlar va inklyuziv muhit yaratish zarurdir

Asosiy qism. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning psixologik-pedagogik xususiyatlari. Imkoniyati cheklangan bolalar deganda, eshitish, ko'rish, harakat, nutq yoki aqliy rivojlanishda turli darajada cheklovlarga ega o'quvchilar tushuniladi. Ular uchun o'quv jarayonini tashkil etishda alohida yondashuv zarur. Bu o'quvchilarda quyidagi xususiyatlar kuzatiladi: e'tiborning tez charchashi, axborotni qabul qilish va qayta ishlashning sekinligi, o'z-o'zini baholashning pastligi, emotsional qo'llab-quvvatlashga ehtiyoj yuqoriligi. Shu sababli, dars jarayonida o'qituvchi bolaning imkoniyatiga mos o'quv topshiriqlarini tanlashi, ijobiy rag'bat orqali motivatsiyani oshirishi, hamda har bir kichik yutug'ini qadrlashi lozim.

Kreativ qobiliyat tushunchasi va uning tarkibiy qismlari. Kreativ qobiliyat - shaxsning yangi g'oyalar yaratish, mustaqil fikrlash, muammoni noodatiy tarzda hal etish salohiyatidir. U quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi: imaginatsiya (xayol), original fikrlash, muammoni tahlil qilish, ijodiy ifoda. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun kreativlikni rivojlantirish o'yin, ijodiy mashg'ulot, tasviriy san'at, loyihaviy faoliyat orqali samarali kechadi. Inklyuziv ta'lim sharoitida kreativlikni rivojlantirish tamoyillari Inklyuziv ta'lim - bu barcha bolalar uchun teng imkoniyat yaratishga qaratilgan ta'lim tizimidir. Asosiy tamoyillar: individual yondashuv, moslashtirilgan muhit, hamkorlik va ijodiy faoliyatga jalb etish. Bu yondashuvlar o'quvchilarning ijodiy salohiyatini ochishga yordam beradi.

Kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishning samarali metodlari. Boshlang'ich sinfda imkoniyati cheklangan o'quvchilarda kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish quyidagi metodlar orqali amalga oshiriladi:

1. **O'yinli metodlar** – “Rolli o'yinlar”, “Ijodiy topshiriqlar”, “Muammo top va yech” texnikalari.
2. **Vizual metodlar** – rasm, kollaj, loydan modellashtirish, grafik hikoyalar tuzish.
3. **Interfaol metodlar** – “Aqliy hujum”, “Fikrlar buluti”, “Sinkveyn” usullari.
4. **Texnologik yondashuv** – AKT asosida ta'lim berish, interaktiv doska, audio-video materiallardan foydalanish.

5. **Motivatsion qo'llab-quvvatlash** – o'quvchilarni rag'batlantirish, ularning ijodiy ishlarini namoyish etish. Bu metodlar o'quvchilarning tafakkurini faollashtiradi, o'z fikrini erkin ifoda etish va o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi. O'qituvchi faoliyatining o'rni. O'qituvchi - kreativlikni rivojlantirish jarayonining markaziy figurasi. U nafaqat bilim beruvchi, balki yo'l boshchi, rag'batlantiruvchi va motivatsiya manbai bo'lishi kerak. Kreativ o'qituvchining fazilatlar: ijodkorlik, mehr-shafqat, sabr-toqat, refleksiya va bolalar psixologiyasini tushunish.

Xulosa. Boshlang'ich sinf imkoniyati cheklangan o'quvchilarda kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish - bu ularning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy integratsiyasi va kelajak hayotga tayyorgarligi uchun muhim omildir. Metodikani takomillashtirish orqali o'qituvchilar har bir bola qobiliyatini namoyon etishi uchun qulay pedagogik sharoit yaratadi. Innovatsion, interfaol va individual yondashuvlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni nafaqat bilim, balki ijodkorlik, mustaqil fikrlash va ijtimoiy faollikni ham rivojlantiradi. Imkoniyati cheklangan boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish-ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasi uchun muhim omildir. Tavsiyalar: darslarda ijodiy topshiriqlarni oshirish, qiziqishlarni aniqlash, o'qituvchilarni malaka oshirish, inklyuziv hamkorlikni kuchaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova V.M. Psixologiya va pedagogika asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2021.
2. Abdurahmonov Q.X. Inklyuziv ta'lim nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Fan, 2020.
3. Torrance, E.P. Creativity and Education. – Lexington, 2018.
4. UNESCO. Inclusive Education Guidelines. – Paris, 2019.
5. Zokirova D.N. Boshlang'ich ta'limda interfaol metodlar. – Toshkent, 2022.

**KO'RISH VA ESHITISH QOBILIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILAR
UCHUN DASTURIY VOSITALAR AMALIY YONDASHUV VA
ISTIQBOLLARI
OTOBOYEVA AZIZA**

**Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar
universiteti**

“Axborot texnologiyalari, tabiiy va aniq fanlar” kafedrası o‘qituvchisi

Email: otoboyevaaziza@gmail.com

BAXROMOVA MUXLISA

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti magistranti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası talabasi

Email: muxlisabaxromova@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada ko‘rish va eshitish qobiliyati cheklangan o‘quvchilar uchun mo‘ljallangan dasturiy vositalar tizimi tahlil qilinadi. Unda mavjud texnologiyalar screen readerlar, **Optical Character Recognition** — Optik belgilarni tanish texnologiyasi (OCR), subtitr va nutqni-matnga vositalari, Braille integratsiyasi va boshqalar, ularni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish metodikasi, samaradorlikni baholash mezonlari hamda istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlari sun’iy intellekt, Virtual Reality - Virtual reallik (VR) **Augmented Reality**- Kengaytirilgan reallik (AR), **Internet of Things** - Narsalar interneti (IoT) yoritiladi. Shuningdek, ilmiy-amaliy tavsiyalar va O‘zbekiston sharoiti uchun amalga oshiriladigan loyihalar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: inkluziv ta’lim, assistiv texnologiyalar, ekran o‘qiydigan dasturlar, subtitr, OCR, Universal Design for Learning (UDL), sun’iy intellekt.

Аннотация: В статье анализируется система программных средств, предназначенных для учащихся с нарушениями зрения и слуха. Рассматриваются существующие технологии — программы экранного чтения, технологии оптического распознавания символов (OCR), субтитры и инструменты преобразования речи в текст, интеграция шрифта Брайля и другие. Освещаются методика интеграции этих средств в образовательный процесс, критерии оценки эффективности, а также перспективные направления развития, включающие искусственный интеллект, виртуальную реальность (VR), дополненную реальность (AR) и интернет вещей (IoT). Кроме того, приводятся научно-

практические рекомендации и примеры проектов, реализуемых в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: инклюзивное образование, ассистивные технологии, программы экранного чтения, субтитры, OCR, универсальный дизайн обучения (UDL), искусственный интеллект.

Abstract: This article analyzes the system of software tools designed for students with visual and hearing impairments. It discusses existing technologies such as screen readers, Optical Character Recognition (OCR), subtitles and speech-to-text tools, Braille integration, and others. The paper highlights methods for integrating these technologies into the educational process, criteria for evaluating their effectiveness, and future development directions including Artificial Intelligence (AI), Virtual Reality (VR), Augmented Reality (AR), and the Internet of Things (IoT). In addition, the article provides scientific and practical recommendations and examples of projects being implemented in Uzbekistan.

Keywords: inclusive education, assistive technologies, screen readers, subtitles, OCR, Universal Design for Learning (UDL), artificial intelligence.

KIRISH. Inkluziv ta'lim prinsiplari doirasida barcha bolalarga, jumladan ko'rish va eshitish imkoniyati cheklangan o'quvchilarga ham teng ta'lim olish sharoitlarini yaratish muhim vazifa hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va maxsus mo'ljallangan dasturiy vositalar assistiv texnologiyalar bu vazifani bajarishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Dasturiy vositalar o'quv jarayonini moslashtirish, o'qituvchi va oila bilan samarali aloqani ta'minlash hamda o'quvchilarning mustaqilligini oshirish imkonini beradi. Maqola olamdagi eng amaliy yondashuvlarni tahlil qiladi, muvaffaqiyatli yechimlar va asosiy muammolarni ko'rsatadi hamda kelajak uchun istiqbollarni belgilaydi. Maqsad — o'quv muassasalarida integratsiyalashgan, barqaror va baholab bo'ladigan dasturiy yechimlarni joriy etish uchun tizimli tavsiyalar berish.

ASOSIY QISIM. Sungi yillarda inkluziv ta'limga oid xalqaro hujjatlar Salamanca Declaration va UNESCO qoidalari ta'limda tenglik va moslashtirish talabini belgilab

kelmoqda. Bu sohalarda Assistiv texnologiyalar ikki muhim nazariy yoʻnalish koʻriladi: Universal Design for Learning — taʼlim resurslarini barcha turdagi oʻquvchilarga moslash usullari, va Accessible by Design — dasturiy mahsulotni ishlab chiqishda foydalanish qulayligini hisobga olish. Shuningdek, W3C tomonidan belgilangan Web Content Accessibility Guidelines onlayn resurslarning kirishliligi mezonlarini belgilovchi ramkadir. Ushbu nazariy asoslar texnologik yechimlarni baholash va ishlab chiqishda yoʻriqnoma vazifasini oʻtaydi, bu borada xorij davlatlar va mamalakatimizda bir qancha tadqiqotlar olib borilgan.

Xorijiy tadqiqotlardan Mc Nicholl, A. 2021 yildagi. The impact of assistive technology use for students with disabilities in higher education: a systematic review mavzusida yangi “Tizimli koʻrib chiqish — oliy taʼlimda AT assistiv texnologiyalar taʼsiri va taʼlimning psixososial natijalarga oid dalillarni keltiegan. Psycinfo, PubMed, CINAHL, Erik va veb of Science beshta maʼlumotlar bazasini tizimli qidirish orqali sifatli, miqdoriy va aralash metodlarni ishlab chiqqan.[1]

Fernández - Batanero, J. M., 2022 yildagi. Assistive technology for the inclusion of students with disabilities. Educational Technology Research and Development - mavzusida axborot texnologiyani inkluzivlikdagi roli, muammolar oʻqituvchilarni tayyorlash, resurs yetishmasligi va muvaffaqiyat omillari tahlil qilingan. Ushbu maqola IT integratsiyasining amaliy jihatlarini yoritadi.[2]

Oʻzbekiston Respublikasida soʻnggi yillarda inkluziv taʼlimni rivojlantirish davlat siyosati darajasiga koʻtarildi. 2020-yilda “Taʼlim toʻgʻrisida”gi qonunga kiritilgan oʻzgartishlarda maxsus ehtiyojli bolalarga taʼlim olish uchun zarur sharoit yaratish masalasi alohida qayd etilgan. Oliy taʼlim muassasalari, xususan, Toshkent davlat pedagogika universiteti va Qarshi davlat universitetida koʻrish yoki eshitish imkoniyati cheklangan oʻquvchilar uchun metodik taʼminot, elektron resurslar va moslashtirilgan oʻquv dasturlari boʻyicha ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shuningdek, ayrim nodavlat tashkilotlar masalan, “Inclusive Education Uzbekistan” tomonidan Braille shriftidagi elektron darsliklar, audio qoʻllanmalar va maxsus mobil ilovalar ishlab chiqilmoqda. [3]

Xozirgi kunda taʼlimda elektron didaktik taʼminot, raqamli savodxonlik, metodik va texnologik vositalar joriy etish, shuningdek oʻqituvchilarning elektron resurslar

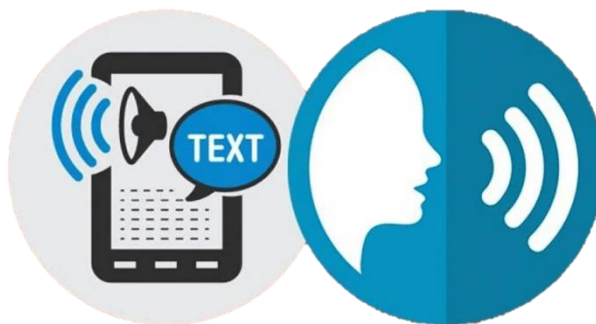
yaratish imkoniyatlari va metodik jihatdan tayyor bo'lishlarini tahlil qilish amalga oshirilgan bu borada 2025-yilda UNICEF bilan hamkorlikda "O'zbekistonda ta'lim natijalarini yaxshilash va inklyuziv, kompetensiyaga asoslangan ta'limni rivojlantirish" "SmartED" loyihasi ishga tushirildi. U maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi bilan hamkorlikda amalga oshirilmoqda. Maqsadi har-bir bolani zamonaviy, inklyuziv va adolatli kompetensiyaga asoslangan ta'lim bilan qamrab olish [4]

Yuqoridagi ta'limni tizimlarni samarali boshqarish uchun mos keladigan bir qancha ilovalar mavjud bo'lib ular asosida biz imkoniyati cheklangan o'quvchilarni sifatli ta'lim olishida foydalanishimiz mumkin, masalan ko'rish imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun dasturiy vositalar ekran o'qiydigan dasturlar Screen readers, JAWS, NVDA va VoiceOver ilovalardan foydalanib ekrandagi matn va interfeys elementlarini sintetik ovoz yoki Braille display orqali ma'lumotlarni o'qitish imkoniga ega bo'lish mumkin 1-rasm. Ularning imkoniyatlari jadval, ro'yxatlar va forma elementlarini o'qish hamda PDF va web kontentni sifatli o'qish imkonini yaratadi.

1-rasm. Screen readers, NVDA va VoiceOver ilovalari.

Text-to-Speech va Speech-to-Text texnologiyalari matnni ovozga aylantirish va nutqni matnga aylantirish imkonini beradi. Text-to-Speech o'quv materiallarini audio formatga o'tkazib, foydalanuvchiga qulaylik yaratsa, Speech-to-Text real vaqt darslarda avtomatik subtitrl yaratishda foydalaniladi[5].

2-rasm. Text-to-Speech va Speech-to-Text texnologiyalari.

Text-to-Speech texnologiyasi yozma matnni inson tovushiga o‘xshash tarzda ovoqli nutqqa aylantiradi. Bu texnologiyani ishlatish bosqichi bir necha qadamdan iborat ya'ni foydalanuvchi yozma matn dasturga kiritadi, dastur til qoidalari, tinish belgilari, qisqartmalar, sonlar tahlil qilinadi keyin so‘zlarning talaffuzi va urg‘usi aniqlanadi va tayyor fonemalar tovush birliklari ovoz modeliga yuboriladi natijada ovoz chiqadi bunda sun’iy ovoz sifatida neyron tarmoqlar yordamida ovoz chiqariladi.

STT texnologiyasi inson nutqini yozma shaklga — matnga aylantiradi. Buning ishlatish bosqichlari mikrofon orqali nutq yoziladi keyin shovqin olib tashlanadi, to‘liq shakli tahlil qilinadi va mel-spektrogram yoki MFCC belgilar olinadi. Bundan tashqari akustik model yordamida tovushlarni fonemalarga moslashtiradi hamda fonemalardan so‘z va gaplarni tiklaydi. Natijaviy matn chiqarish foydalanuvchiga yozma shaklda taqdim etiladi [6].

STT sxemasi:

Eshitish imkoniyati cheklangan o‘quvchilar uchun dasturiy vositalar
Avtomatik subtitrlar va transkripsiya tizimlari Zoom, Google Meet kabi platformalardagi real vaqt subtitrlari va Google Live Transcribe, Otter.ai kabi xizmatlar dars davomida nutqni matn shaklida taqdim etadi. Subtitrlar sifatini oshirish uchun til modellarini lokalizatsiya qilish, terminlarni sozlash zarur. Bu tizimlar yuqori sifatli subtitrlar yaratish uchun yarimavtomatik vositalar avtotranskript va inson tahriri tavsiya etiladi. Shuningdek, video materiallarga qo‘shiladigan vizual diagramma va animatsiyalar eshitish qobiliyati zaif bo‘lgan o‘quvchilar uchun qo‘shimcha izoh vazifasini bajaradi [7].

Imkoniyati cheklanganlar uchun video yordam orqali sign language tarjimonlari bilan bog‘lanish (VRS) tizimlari muhim. Dasturiy echimlar sign language (ISL, UzSL kabi) modellarini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qilishi mumkin. Bundan tashqari laboratoriya sharoitida ogohlantirish tizimlari yengil indikatorlar va titrashli signaller

yordamida eshitish qobiliyati cheklangan o'quvchilarni xabardor qilish uchun ishlatiladi [8].

Bu texnologiyalar asosida dasturiy mahsulotni ishlab chiqishda asosiy qadam - ehtiyojlarni aniqlash: o'quvchi guruhining profilini, texnik infratuzilma holatini, o'qituvchilarning malakasini o'rganish. Eng samarali yondashuv hisoblanadi. Bu dasturiy vositalar o'quvchilarning qobiliyatiga qarab material tezligini, murakkablikni va formatini avtomatik moslashtira olishi kerak. Bu uchun learning analytics va moslashuvchi algoritmlar qo'llanadi. Bu algoritmlar samarali ishlashi uchun o'qituvchilarning malakasini oshirish muhim: dasturiy vositalardan pedagogik maqsadda foydalanish, subtitrlar va qo'llab-quvvatlovchi materiallar tayyorlash, onlayn darslarni tashkil etish bo'yicha treninglar tashkil qilinishi kerak [9].

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun tashkil etilgan loyihalarda yuqoridagi ilovalardan foydalanish yaxshi samara beradi. Tashkil etilgan loyihalar-maktab yoki oliy ta'lim muassasasida ko'rish va eshitish imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun moslashtirilgan kursni amalga oshirishda dasturiy vositalarning ta'lim natijalariga ta'sirini sinash, foydalanish muammolari va samaradorlikni baholash mumkin bu loyihalarda:

1-oy. Ehtiyojlar tahlili va texnik audit; o'qituvchilarni tanlash va trening.

2-oy. Kontentni moslashtirish: matnlar TTS ga moslash, darsliklarni OCR orqali raqamlashtirish, video uchun subtitrlar.

3-oy. Qurilmalar o'rnatilishi Braille displeylar, magnifierlar, AR/VR bo'lsa test qurilmalar.

4-oy. 4-5- to'liq darsliklar o'tkazilishi, o'quvchilarning progress monitoringi.

6-oy. Baholash o'rganish natijalari, qoniqish, UX audit va yakuniy hisobot.

Baholash mezonlarida:

- Darslarni tamomlagan o'quvchilar ulushi (%) — maqsad $\geq 80\%$.
- O'quvchilarning baholashdagi o'rtacha o'sishi.
- O'qituvchilar va ota-onalarning qoniqish indeksi.
- Texnik muammolar soni va ulushi.
- Accessibility audit natijalarini ko'rish mumkin.

Ko‘rish va eshitish imkoniyati cheklangan o‘quvchilar uchun dasturiy vositalar inkluziv ta’limni amalga oshirish uchun zarur vositalardir.

Xulosa. Ko‘rish va eshitish imkoniyati cheklangan o‘quvchilar uchun mo‘ljallangan dasturiy vositalar — inkluziv ta’limni amalda ta’minlashning eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bunday texnologiyalar nafaqat ta’lim jarayonini soddalashtiradi, balki o‘quvchilarning o‘z imkoniyatlariga ishonchini oshiradi, mustaqil o‘rganish va ijtimoiy integratsiyani kuchaytiradi. Hozirgi kunda assistiv texnologiyalar sohasida qator amaliy yechimlar keng qo‘llanmoqda Text-to-Speech va Speech-to-Text texnologiyalari yordamida matn va nutq o‘rtasida ikki tomonlama aloqa o‘rnatish, subtitrlash va Braille asosidagi raqamli qurilmalar orqali o‘quv materiallarini keng doirada foydalanishga imkon berish mumkin. Ushbu vositalar o‘quvchilarga o‘quv jarayonida mustaqillik, qulaylik va motivatsiyani ta’minlaydi. Bu texnologiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish uchun metodik, pedagogik va tashkiliy qo‘llab-quvvatlash juda muhim. Xususan, o‘qituvchilarni maxsus tayyorlash, adaptiv darsliklar yaratish, o‘quv dasturlarini moslashtirish va ularning samaradorligini baholash mexanizmlarini ishlab chiqish talab etiladi. Shuningdek, davlat miqyosida inkluziv ta’lim siyosatini takomillashtirish, texnologik infratuzilmani rivojlantirish va milliy standartlarni ishlab chiqish zarur. Kelajakda sun‘iy intellekt, virtual va kengaytirilgan reallik , hamda IoT kabi ilg‘or texnologiyalar inkluziv ta’lim sohasini yangi bosqichga olib chiqishi kutilmoqda. Shunday qilib, assistiv texnologiyalarni ta’lim tizimiga keng joriy etish — bu nafaqat texnik innovatsiya, balki ijtimoiy adolat, inson huquqlari va ta’limdagi tenglikni ta’minlash yo‘lida muhim qadamdir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Hersh, M. (2019). **The impact of assistive technology on inclusion and well-being of people with disabilities. Disability and Rehabilitation: Assistive Technology**, 14(5), 468–478.

2. Karimova, M. (2021). Ko‘rish imkoniyati cheklangan o‘quvchilar uchun elektron o‘quv resurslarining didaktik asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti.

3. Abduraxmonov, S. & To‘laganova, D. (2023). O‘zbek tilida matnni ovozga aylantirish texnologiyasi asosida ta’limiy dastur yaratish. Informatika va axborot texnologiyalari jurnali, №3, 45–50.

4. Xolmatova, N. (2024). **Inkluziv ta’limda assistiv texnologiyalarni qo‘llash tajribasi.** TDPU “Pedagogika va psixologiya” jurnali, №1, 89–96.

5. M. Sulaymonov - Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Axborot texnologiyalari va tabiiy fanlar kafedrasida o‘qituvchisi - Ta’lim jarayonida tabiiy fanlarini o‘qitishda virtual laboratoriya dasturidan crocodile physics dasturi imkoniyatlaridan foydalanish. 2025 yil

TALABALARDA O‘Z-O‘ZINI ANGLASH VA REFLEKSIYA JARAYONINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
“Pedagogika va psixologiya” kafedrasida stajyor-
o‘qituvchisi
Ko‘chkinova Mahliyo Norbutayevna
Elektron pochta manzili: mkuchkinova@dtpi.uz
Tel: (99) 711-17-68

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarda o‘z-o‘zini anglash va refleksiya jarayonining psixologik xususiyatlari, ularning shaxsiy rivojlanishdagi ahamiyati hamda ta’lim jarayonida ushbu jarayonlarni shakllantirishning samarali usullari yoritilgan. Shuningdek, refleksiya jarayonining psixologik mexanizmlari, ularning o‘quv faoliyatiga ta’siri hamda o‘qituvchining bu jarayondagi pedagogik roli ilmiy asosda ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: o‘z-o‘zini anglash, refleksiya, psixologik rivojlanish, motivatsiya, shaxs, ta’lim jarayoni, huquqiy asoslar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются психологические особенности самопознания и рефлексии у студентов, их значение в личностном развитии, а

также эффективные методы формирования этих процессов в образовательной среде. Кроме того, анализируются психологические механизмы рефлексии, их влияние на учебную деятельность и педагогическая роль преподавателя в данном процессе с научной точки зрения.

Ключевые слова: самопознание, рефлексия, психологическое развитие, мотивация, личность, образовательный процесс, правовые основы.

Abstract: This article examines the psychological features of self-awareness and the reflection process in students, their significance for personal development, and effective methods for fostering these processes in the educational context. Additionally, the psychological mechanisms of reflection, their impact on learning activities, and the teacher's pedagogical role in facilitating these processes are analyzed from a scientific perspective.

Keywords: self-awareness, reflection, psychological development, motivation, personality, educational process, legal framework.

KIRISH. Bugungi globallashuv va raqobatbardosh ta'lim sharoitida talabalarda o'z-o'zini anglash va refleksiya jarayonini rivojlantirish muhim psixologik vazifa sifatida e'tirof etilmoqda. Shaxs o'z fikrlari, his-tuyg'ulari, xatti-harakatlarini anglash orqali o'zini boshqarish, mustaqil qaror qabul qilish va o'z faoliyatini takomillashtirish imkoniga ega bo'ladi. Ayniqsa, talabalik davri — inson hayotida kasbiy va shaxsiy "men"ni shakllantirish jarayonining eng muhim bosqichidir. Mazkur yo'nalishning huquqiy asoslari quyidagi hujjatlarda mustahkamlab qo'yilgan:

O'zbekiston Respublikasining "Psixologik xizmat to'g'risida"gi nizomi (Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 9-apreldagi 279-son qarori) mazkur nizomda ta'lim muassasalarida psixologik xizmat ko'rsatishning asosiy yo'nalishlari, shu jumladan, talabalarda o'z-o'zini anglash, ijobiy refleksiya va shaxsiy barqarorlikni shakllantirishga oid psixoprofilaktik ishlar belgilab qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va intellektual jihatdan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori (PQ–3907,

2018-yil 14-avgust) Qarorda yoshlarning psixologik madaniyatini oshirish, o'zini anglash, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy faolligini rivojlantirish masalalari alohida e'tiborga olingan.

Demak, talabalarda refleksiya va o'z-o'zini anglash jarayonini rivojlantirish — nafaqat psixologik, balki ta'lim siyosati va huquqiy me'yorlar bilan belgilangan zaruriy jarayondir. Shu jihatdan, mazkur maqola ushbu masalaning nazariy, psixologik va huquqiy asoslarini bir butun holda yoritishga qaratilgan.

Refleksiya — bu insonning o'z fikr, his-tuyg'u, xatti-harakatlarini anglash, ularni tahlil qilish, o'zini baholash va o'z ustida ishlash jarayonidir. O'z-o'zini anglash esa insonning o'z shaxsiy fazilatlarini, imkoniyatlarini, ijtimoiy rolini va hayotdagi o'rnini idrok etishdan iborat. Talabalar uchun bu jarayonlar nafaqat o'quv faoliyatida, balki shaxsiy o'sishda, muloqotda va kasbiy tayyorgarlikda ham muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy ta'lim jarayonida shaxsning o'z-o'zini anglash, o'z faoliyatiga tanqidiy va tahliliy yondashish, o'zini baholash qobiliyatlarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

O'z-o'zini anglash va refleksiya masalalari psixologiya fanida uzoq tarixga ega. Bu sohada ko'plab olimlar — U. Jeyms, K. Rojers, A. Bandura, L. S. Vygotskiy, A. N. Leontyev, S. L. Rubinshteyn, hamda zamonaviy tadqiqotchilar — A. A. Bodalev, Yu. M. Orlov, M. I. Lisina, N. V. Kuzmina tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan.

U. Jeyms (1890) o'z-o'zini anglashni inson ongining asosiy tarkibiy qismi sifatida ko'rsatgan. K. Rojers (1951) esa “men-konsepsiya” tushunchasini kiritib, shaxsning o'zini qanday idrok etishi uning xulqi va rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ta'kidlagan. L. S. Vygotskiy o'z-o'zini anglash jarayonini ijtimoiy muloqot orqali shakllanadigan psixik tizim sifatida talqin etgan.

Zamonaviy tadqiqotlarda (masalan, D. A. Leontyev, 2016; I. S. Kon, 2020) refleksiya talabalarning o'quv motivatsiyasi, mustaqil fikrlash, kasbiy yo'nalish hamda shaxsiy o'sishida asosiy psixologik mexanizm sifatida ko'riladi.

O'zbekistonlik olimlar orasida R. S. Sunnatova, D. Qodirova, M. Qurbonova va boshqalar talabalarda refleksiv tafakkurni rivojlantirish bo'yicha psixologik

mexanizmlarni tahlil qilganlar.⁹Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, refleksiya va o'z-o'zini anglash talabalarning mustaqil ta'lim olish, mas'uliyatni his etish va ijtimoiy moslashuv qobiliyatlarini kuchaytiradi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR:

O'z-o'zini anglash jarayoni talabalik davrida quyidagi bosqichlarda namoyon bo'ladi:

1. **Kognitiv bosqich** – talaba o'z fikrlari, hissiyotlari, kuchli va zaif tomonlarini idrok etishni o'rganadi.
2. **Emotsional bosqich** – o'ziga nisbatan ijobiy yoki salbiy hissiy munosabat shakllanadi.
3. **Ijtimoiy bosqich** – talaba o'zini jamoa a'zosi sifatida baholay boshlaydi, o'z xatti-harakatlarini boshqalar bilan solishtiradi.
4. **Kasbiy-refleksiv bosqich** – o'z kasbiy faoliyatiga tanqidiy qarash, o'zini takomillashtirish istagi paydo bo'ladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'z-o'zini anglash darajasi yuqori bo'lgan talabalar:

- o'quv faoliyatida yuqori motivatsiyaga ega;
- o'z fikrini mustaqil ifoda eta oladi;
- stress holatlarida barqarorlikni saqlaydi;
- ijtimoiy muloqotda o'z pozitsiyasini himoya qila oladi.

Refleksiya jarayonini rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida quyidagi psixologik yondashuvlar muhim:

- **Refleksiv suhbatlar va tahlil mashg'ulotlari** (o'qituvchi va talabalar o'rtasida o'z faoliyatini muhokama qilish);
- **Shaxsiy kundalik yuritish**, unda talaba o'z his-tuyg'ulari va muvaffaqiyatlarini qayd etadi;
- **Psixologik treninglar va rolli o'yinlar**, bu o'z-o'zini baholashni shakllantiradi;
- **Portfel metodikasi**, ya'ni talabaning o'z yutuqlarini tizimli ravishda tahlil etishi.

⁹ Sunnatova R. *Refleksiya psixologiyasi*. – Toshkent, 2020 y 201-bet

Natijalar shuni ko'rsatadiki, refleksiya va o'z-o'zini anglash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim shakllari (masalan, muammoli o'qitish, interfaol metodlar, jamoaviy tahlil) talabalarning psixologik yetukligini oshiradi, ularni mustaqil va ijodkor shaxs sifatida shakllantiradi.

XULOSA

Talabalarda o'z-o'zini anglash va refleksiya jarayoni — shaxsning o'zini tushunish, o'z faoliyatini tahlil qilish va o'zini rivojlantirishga yo'naltirilgan murakkab psixologik mexanizmdir. Ushbu jarayon talabaning shaxsiy o'sishi, kasbiy yetukligi va ijtimoiy moslashuvining asosi hisoblanadi.

O'z-o'zini anglash va refleksiya darajasini rivojlantirish orqali talabalarda:

- o'zini baholash va o'zini boshqarish ko'nikmalari mustahkamlanadi;
- o'quv faoliyatiga ijobiy munosabat shakllanadi;
- kasbiy mas'uliyat hissi ortadi;
- shaxsiy qadriyatlar tizimi boyiydi.

Shu bois, oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etishda refleksiv yondashuvni joriy etish, psixologik treninglar o'tkazish va talabalarda o'z-o'zini tahlil qilish madaniyatini shakllantirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-5847-sonli qarori "Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida". – 2019-yil 8-oktabr.
3. Qodirova D. *O'z-o'zini anglash va shaxsiy o'sish psixologiyasi*. – Toshkent: Fan, 2021 341-bet
4. Sunnatova R. *Refleksiya psixologiyasi*. – Toshkent, 2020 y 201-bet
5. **Zimmerman, B. J. (2022).** *Self-Regulated Learning and Academic Achievement: Theoretical Perspectives*. — Routledge.
6. **Grant, A. M., & Franklin, J. (2021).** *The Self-Reflection and Insight Scale: A New Measure of Private Self-Consciousness*. — *Social Behavior and Personality Journal*, 49(3), 245–258.

KICHIK MAKTAB YOSHI DAVRIDAGI BOLALARNING SHAKLLANISHIDA ART-TERAPIYANING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Qayumova Samigul Zokir qizi,
Qarshi davlat universiteti tayanch doktranti
qayumovasamigul@gmail.com

Ikromova Dildora Baxromjonovna
Uzun tumani 11- maktab psixologi
Ikromovadildora682@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada kichik maktab yoshi davridagi bolalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida art-terapiya usullarining pedagogik-psixologik xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida art-terapiyaning nazariy asoslari, uning psixologik mexanizmlari va 6-10 yoshli bolalarga ta'siri ko'rib chiqilgan. Maqolada tasviriy san'at, musiqa, dramaterapiya va boshqa ijodiy faoliyat turlarining bolalarning emotsional intellekti, muloqot ko'nikmalari va o'z-o'zini anglash qobiliyatini rivojlantirishdagi roli ochib berilgan.

Kalit so'zlar: art-terapiya, kichik maktab yoshi, ijodiy faoliyat, emotsional rivojlanish, psixologik korreksiya, pedagogik texnologiyalar, tasviriy san'at, shaxs shakllanishi.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АРТ-ТЕРАПИИ В ФОРМИРОВАНИИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические и психологические особенности методов арт-терапии в личностном и социальном развитии детей младшего школьного возраста. В рамках исследования рассмотрены теоретические основы арт-терапии, её психологические механизмы и воздействие на детей 6-10 лет. В статье раскрывается роль изобразительного искусства, музыки, драматерапии и других видов творческой деятельности в развитии эмоционального интеллекта, коммуникативных навыков и способности к самопознанию детей.

Ключевые слова: арт-терапия, младший школьный возраст, творческая деятельность, эмоциональное развитие, психологическая коррекция, педагогические технологии, изобразительное искусство, формирование личности.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF ART THERAPY IN THE DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL-AGE CHILDREN

Annotation. This article analyzes the pedagogical and psychological features of art therapy methods in the personal and social development of primary school-age children. The study examines the theoretical foundations of art therapy, its psychological mechanisms, and its impact on children aged 6-10 years. The article reveals the role of visual arts, music, drama therapy, and other types of creative activities in developing children's emotional intelligence, communication skills, and self-awareness abilities.

Keywords: art therapy, primary school age, creative activity, emotional development, psychological correction, pedagogical technologies, visual arts, personality formation.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash muammosi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Kichik maktab yoshi (6-10 yosh) bolaning shaxsiy va ijtimoiy shakllanishining muhim bosqichi hisoblanadi. Bu davrda bolalar yangi ijtimoiy rolga – o'quvchi rolga moslashadilar, o'z emotsiyalarini boshqarishni o'rganadilar va muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Shu munosabat bilan pedagogik-psixologik amaliyotda innovatsion yondashuvlarni qo'llash zaruriyati tug'iladi.

Art-terapiya – san'at vositalari orqali shaxsning psixologik holatini yaxshilash va rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy usuldir. Bu yondashuv bolalarning ichki dunyosini ochishga, emotsional yukni kamaytirishga va ijodiy salohiyatni rivojlantirishga yordam beradi. Art-terapiyaning asosiy afzalligi shundaki, u verbal muloqotga qaraganda ko'proq imkoniyatlar beradi va bolalar uchun tabiiy va qiziqarli faoliyat shaklidir.

Art-terapiya konsepsiyasi XX asrning o'rtalarida shakllanib, Zigmund Freyd, Karl Yung, Margaret Naumburg va boshqa olimlarning ishlari asosida rivojlandi. Yung art-terapiyani ongsiz jarayonlarni anglanganlik darajasiga ko'tarish vositasi sifatida ko'rib chiqdi[1]. Zamonaviy tadqiqotlar art-terapiyaning neyrofiziologik asoslarini ham aniqladi: ijodiy jarayon miyaning turli qismlarini faollashtiradi, bu esa kognitiv va emotsional rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Art-terapiyaning asosiy tamoyillari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- havfsizlik muhiti: bola o'zini erkin his qilishi va tanqidsiz ijod etishi zarur
- jarayonga e'tibor: natijaga emas, balki ijodiy jarayonning o'ziga urg'u beriladi
- individual yondashuv: har bir bolaning xususiyatlari hisobga olinadi
- metaforiklik: san'at vositalari orqali murakkab emotsiyalarni ifodalash imkoniyati

6-10 yoshdagi bolalar bir qator o'ziga xos psixologik xususiyatlarga ega:
Kognitiv rivojlanish: Bu yoshda bolalarda mantiqiy fikrlash shakllana boshlaydi, ammo konkret-operatsion fikrlash ustunlik qiladi. Diqqat va xotira hajmi oshadi, ammo ixtiyoriy diqqatni ushlab turish qobiliyati hali to'liq rivojlanmagan[5].

Emotsional holati: Kichik maktab yoshidagi bolalar o'z emotsiyalarini tanib olish va ifodalashni o'rganadilar. Shu bilan birga, ular tashqi baholashlarga juda sezgir va emotsional yuklarni boshdan kechirishlari mumkin.

Ijtimoiy rivojlanish: Maktab muhiti yangi ijtimoiy talablarni qo'yadi. Bolalar tengdoshlari bilan munosabatlarni o'rnatishni, qoidalariga bo'ysunishni va jamoa faoliyatida ishtirok etishni o'rganadilar.

Ijodiy faoliyat: Bu yoshda bolalar ijodiy faoliyatga katta qiziqish bildiradilar. Rasm chizish, modellashtirish, musiqa va harakat ijodiy ifodaning tabiiy shakllaridir.

Ijodiy faoliyat bilan bog'liq bo'lgan art terapiyani bugungi kunda quydagi turlari bo'lib, qisqacha bayon etamiz:

1. Tasviriy art-terapiya. Rasm chizish va ranglar bilan ishlash – kichik maktab yoshidagi bolalar uchun eng qulay art-terapiya shakli. Tasviriy faoliyat orqali bolalar:

- O'z hissiyotlarini so'zsiz ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladilar;
- Motor ko'nikmalarini rivojlantiradilar;
- Ranglar va shakllar orqali ichki dunyoni tashqi dunyoga proyeksiyalaydilar;
- Stress va xavotirni kamaytirishadi.

2. Musiqa terapiyasi. Musiqa bolalarning emotsional holatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi va quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- Emotsional taranglikni yumshatish;
- Ritmik ko'nikmalarni rivojlantirish;
- Ijtimoiy o'zaro ta'sirni yaxshilash (guruh musiqiy faoliyati);
- Nutq va harakat koordinatsiyasini rivojlantirish.

3. Dramaterapiya. Rol o'yinlari va teatrlashtirilgan faoliyat orqali bolalar:

- Turli ijtimoiy rollarni o'zlashtirishadi;
- Empatiya qobiliyatini rivojlantiradilar;
- O'z xatti-harakatlarini anglaydilar;
- Muammoli vaziyatlarni xavfsiz sharoitda «o'ynab chiqadilar».

4. Biblioterapiya. Adabiy asarlar bilan ishlash, hikoyalar yaratish va ularni muhokama qilish bolalarga:

- O'z tajribalarini boshqalarning tajribalari orqali anglashga yordam beradi

- Verbal ifoda ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- Axloqiy-ma'naviy qarashlarni shakllantiradi.

5. Harakatli art-terapiya (xoreoterapiya). Raqs va harakatlar orqali:

- Tananing va emotsiyalarning uyg'unligini rivojlantirish;
- Jismoniy taranglikni yumshatish;
- O'z-o'zini his qilish va ifodaning yangi usullarini kashf etish[3].

Art-terapiyaning pedagogik-psixologik samaradorligi:

1)Emotsional intellektning rivojlanishi. Art-terapiya mashg'ulotlari bolalarning emotsional intellektini shakllantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Ijodiy jarayonda bolalar:

- O'z his-tuyg'ularini tanib olishni o'rganadilar;
- Turli emotsiyalarni farqlash qobiliyatini rivojlantiradilar;
- Emotsiyalarni konstruktiv yo'l bilan ifoda etish usullarini o'zlashtiradilar;
- Boshqalarning emotsional holatini tushunish qobiliyatini oshiradilar.

2)Muloqot ko'nikmalarining yaxshilanishi. Guruhli art-terapiya mashg'ulotlari ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi:

- Hamkorlikda ishlash tajribasi ortadi;
- Konfliktlarni tinch yo'l bilan hal qilish ko'nikmalari shakllanadi;
- O'z fikrini ifoda etish va boshqalarni tinglash qobiliyati rivojlanadi;
- Empatiya va o'zaro tushunish darajasi oshadi.

3)O'z-o'zini anglash va o'ziga ishonchning kuchayishi. Ijodiy muvaffaqiyatlar bolalarda:

- Ijodiy o'z-o'zini baholashni shakllantiradi;
- Shaxsiy yutuqlarga ishonchni oshiradi;
- O'z kuchiga ishonchni kuchaytiradi;
- O'ziga nisbatan ijobiy munosabatni rivojlantiradi.

4)Kognitiv jarayonlarning faollashuvi. Art-terapiya mashg'ulotlari bolalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi:

- Diqqat va konsentratsiya darajasi oshadi;
- Xotira va tasavvur rivojlanadi;

- Ijodiy va tanqidiy fikrlash shakllarini oshiradi;
- Muammolarni ijodiy hal qilish qobiliyati kuchayadi.

Pedagogik amaliyotda art-terapiyani qo'llash metodikasi quydagicha:

1. Ta'lim jarayoniga integratsiya qilish. Art-terapiya elementlarini darslik faoliyatiga kiritish:

- Matematik masalalarni tasviriy usulda yechish;
- Tabiatshunoslikda kuzatishlarni rasm orqali ifodalash;
- Adabiyot darslarida obrazlarni modellashtirish;
- O'qish darslarida illustratsiyalar yaratish.

2. Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda. Maxsus art-terapiya to'garaklari va mashg'ulotlari:

- Haftalik 2-3 marta 40-45 daqiqalik mashg'ulotlar;
- 8-12 kishilik kichik guruhlar;
- Erkin mavzular va yo'naltirilgan mashqlarning kombinatsiyasi;
- Yaratilgan asarlarni namoyish qilish va muhokama qilish.

3. Individual ishlash. Alohida e'tibor talab qiladigan bolalar bilan:

- Moslashuv qiyinchiliklariga duch kelgan bolalar;
- Emotsional muammolarga ega bolalar;
- Ijtimoiy ko'nikmalar kamchiligiga ega bolalar;
- Travmatik tajribani boshdan kechirgan bolalar.

Turli mamlakatlarda olib borilgan tadqiqotlar art-terapiyaning samaradorligini tasdiqlaydi. Masalan, bir tadqiqotda art-terapiya mashg'ulotlarida qatnashgan bolalarda: qo'rqinch va xavotir darajasi 45% kamayganligi, ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari 60% yaxshilanganligi, akademik ko'rsatkichlar 30% oshganligi, o'z-o'ziga ishonch darajasi 55% yuqorilaganligi kuzatilgan.

O'zbekistonda ham bir qator ta'lim muassasalarida art-terapiya elementlari muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Toshkent, Samarqand va Buxoro shahrlaridagi maktablarda olib borilgan tajribalar ijobiy natijalar ko'rsatdi.

Xulosa. Kichik maktab yoshi davridagi bolalarning shakllanishida art-terapiya samarali pedagogik-psixologik vosita hisoblanadi. U bolalarning emotsional intellektini,

ijtimoiy ko'nikmalarini, o'z-o'zini anglash qobiliyatini va kognitiv jarayonlarini rivojlantirishga yordam beradi. Art-terapiyaning asosiy afzalligi shundaki, u bolalar uchun tabiiy va qiziqarli faoliyat shakli bo'lib, verbal muloqot qiyinchiliklarini bartaraf etadi. Zamonaviy ta'lim tizimida art-terapiya elementlarini faol qo'llash bolalarning psixologik salomatligi va garmonik rivojlanishini ta'minlashga hissa beradi. Pedagoglar va psixologlar bu usullarni o'z amaliyotlarida qo'llash orqali ta'lim jarayonini samaraliroq va bolaga yo'naltirilgan qilishlari mumkin. Kelajakda art-terapiya sohasida qo'shimcha tadqiqotlar olib borish, milliy ta'lim tizimiga moslashtirilgan dasturlar ishlab chiqish va pedagoglarni qayta tayyorlash zarur. Bu zamonaviy ta'lim sifatini oshirish va yangi avlodning sog'lom shaxs sifatida shakllanishiga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Malchiodi, K. (2012). "Handbook of Art Therapy". Guilford Press.
2. Rubin, J. (2016). "Approaches to Art Therapy: Theory and Technique". Routledge.
3. Lebedeva, L.D. (2016). "Praktika art-terapii: podxodi, diagnostika, sistema zanyatii". Sankt-Peterburg: Rech'.
5. Vigotskiy, L.S. (1991). "Voobrazenie i tvorchestvo v detskom vozraste". Moskva: Prosveshchenie.
6. G'oziev, E. va boshqalar (2018). "Yoshlar psixologiyasi". Toshkent: Fan.

ALOHIDA EHTIYOJLI O'QUVCHILARNI INKLYUZIV MUHITDA O'QITISH TEXNOLOGIYALARI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti "Pedagogika va psixologiya kafedrası" mustaqil tadqiqotchisi
Narziyeva Xabiba Xudoyberdiyevna

Annotatsiya. Ushbu maqola boshlang'ich ta'limda alohida ehtiyojli alohida ehtiyojli o'quvchilarni inklyuziv muhitda o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyalariga bag'ishlangan. Maqolada inklyuziv ta'limning asosi hisoblangan

universal dizayn tamoyillari, uning ta'lim jarayoniga tatbiqi mexanizmlari, shuningdek, alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlashda bevosita qo'llaniladigan amaliy metodlar tahlil qilingan. Xususan, individual rivojlanish rejasini amaliyotga integratsiya qilish, Differensial o'qitish yondashuvini qo'llash hamda "Skalafolding" (Yordamchi ko'priklar) texnologiyasi batafsil ko'rib chiqilgan. Shuningdek, xulq-atvorni boshqarishda Token tizimi va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda Ijtimoiy Hikoyalar kabi motivatsion texnologiyalarning ahamiyati yoritilgan. Maqola boshlang'ich sinf o'qituvchilari, maxsus pedagoglar, tyutorlar va inklyuziv ta'lim masalalariga qiziquvchi mutaxassislar uchun amaliy qo'llanma vazifasini o'taydi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, boshlang'ich sinf, alohida ehtiyojli o'quvchilar, universal dizayn, differensial o'qitish, individual rivojlanish rejasi, skalafolding, token tizimi, ijtimoiy hikoyalar, pedagogik texnologiyalar, boshlang'ich sinf.

Abstract: This article is devoted to modern pedagogical technologies for teaching students with special needs in an inclusive environment in the primary education system. The article analyzes the principles of universal design, which are the basis of inclusive education, the mechanisms of its implementation in the educational process, as well as practical methods directly used in working with children with special needs. In particular, the integration of the individual development plan into practice, the use of the Differential Learning Approach, and the "Skalafolding" (Supportive Bridges) technology are considered in detail. The importance of motivational technologies such as the Token System in behavior management and Social Stories in the development of social skills is also highlighted. The article serves as a practical guide for primary school teachers, special educators, tutors, and specialists interested in inclusive education issues.

Keywords: Inclusive education, students with special needs, universal design, differentiated instruction, individual development plan, scaling, token system, social stories, pedagogical technologies, primary school.

Аннотация. Статья посвящена современным педагогическим технологиям обучения детей с особыми потребностями в инклюзивной среде в системе начального образования. В статье анализируются принципы универсального

проектирования, лежащие в основе инклюзивного образования, механизмы его реализации в образовательном процессе, а также практические методы, непосредственно используемые в работе с детьми с особыми потребностями. В частности, подробно рассматриваются интеграция индивидуального плана развития в практику, применение дифференцированного подхода к обучению и технология «Скалафолдинг» (Supportive Bridges). Также подчеркивается значение мотивационных технологий, таких как система жетонов в управлении поведением и социальные истории в развитии социальных навыков. Статья служит практическим руководством для учителей начальной школы, педагогов-дефектологов, тьюторов и специалистов, интересующихся вопросами инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми потребностями, универсальное проектирование, дифференцированное обучение, индивидуальный план развития, масштабирование, система жетонов, социальные истории, педагогические технологии, начальная школа.

Kirish. Imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalash masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyatlari, xususiyatlari va qobiliyatlariga ko'ra maxsus yoki umumiy ta'lim tizimida ta'limni amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim tizimi amalga oshirilmoqda.

Mamlakatimizda istiqomat qiluvchi Mehnatga layoqatsiz va yolg'iz keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar hamda aholining ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand boshqa toifalarining huquqlari davlat himoyasiga olinib, ularning ta'lim olishlari kafolotlangan. [1, 57-modd]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori bilan "2020 – 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi" tasdiqlanganligi inklyuziv ta'lim tizimi sohasini yangi rivojlanish bosqichiga olib chiqdi.

Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari quyidagilardir:

a) inklyuziv ta'lim tizimi uchun pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

b) inklyuziv ta'limda o'qitish usullarini takomillashtirish, mazkur jarayonga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish;

v) inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, bolaning jismonan sog'lom va baquvvat shakllanishiga erishish;

g) alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash;

d) inklyuziv ta'lim sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish;

e) inklyuziv ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va ularni budjetdan moliyalashtirish samaradorligini oshirish;

j) inklyuziv ta'limga jalb qilingan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish[3].

Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadi — ta'lim olish uchun teng imkoniyatni ta'minlash va barcha bolalarning individual xususiyatlaridan, oldingi ta'lim yutuqlaridan, tili, madaniyati, ota-onalarning ijtimoiy va iqtisodiy holatidan qat'iy nazar ta'limda muvaffaqiyatga erishishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdir[3].

Inklyuziv ta'lim barcha bolalarning sinfda ishtirok etishini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, bu jarayonning muvaffaqiyati bevosita pedagogik "texnologiyalarning" samaradorligiga bog'liqdir [2]. Boshlang'ich sinf o'quvchilari (6-10 yosh) aynan shu davrda o'quv faoliyatiga moslashgani sababli, alohida ehtiyojli bolalar uchun maxsus moslashtirilgan o'qitish metodlari ularning muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega [4].

1. Inklyuziv ta'lim texnologiyalarining asosiy konsepsiyasi.

Inklyuziv texnologiyalar o'quv jarayonini barcha bolalarning turli xil bilish usullari, sur'atlari va qiziqishlariga moslashtirishni ta'minlovchi usullar va vositalar majmuidir.

A. Universal dizayn

Bu konsepsiya inklyuziv ta'limning texnologik asosini tashkil etadi[5]. Universal dizaynning maqsadi – ta'lim muhitini va materiallarini boshidanoq turli ehtiyojlarga moslashtirishdir. U quyidagi uch tamoyilga asoslanadi:

1. Axborotni taqdim etishning turli usullari: vizual, eshitish, taktil, matnli.
2. Javob berish va ifodalashning turli usullari: og‘zaki, yozma, chizma, amaliy harakatlar.
3. Jalb qilishning turli usullari: har xil motivatsiya, qiziqish va vazifalarni tanlash imkoniyati.

2. Darsni rejalashtirish va o‘qitish texnologiyalari.

Boshlang‘ich sinfda alohida ehtiyojli o‘quvchini o‘qitishda quyidagi amaliy texnologiyalardan foydalanishi zarur:

2.1. Individual rivojlanish rejasini amaliyotga tatbiq etish.

Individual rivojlanish rejasi faqat qog‘ozdagi hujjat emas, balki real texnologik vositadir [6]. Unda aniq maqsadlar (Masalan: 3 oy ichida o‘qish tezligini so‘z/daqiqaga yetkazish), moslashtirilgan topshiriqlar va o‘lchash usullari belgilanadi.

Texnologiya: Individual rivojlanish rejasini sinf daftariga integratsiya qilish va har haftalik taraqqiyotni qayd etib borish.

2.2. Differensial o‘qitish texnologiyasi

Bu – o‘qituvchining bir vaqtning o‘zida turli ehtiyojli guruhlar bilan ishlashi, ammo umumiy maqsadga erishishi.

Texnologik element	Qo‘llanishi	Alohida ehtiyojli bolaga foydasi
Materialni taqdim etish	Bir xil mavzuni uch xil usulda berish: 1. Matn; 2. Video/Audio; 3. Amaliy maket.	Eshitish/ ko‘rish/ harakat xotirasi ustun bo‘lgan bolaning materialni mustaqil o‘zlashtirishi.
Guruhlash	O‘quvchilarni qobiliyatga qarab emas, balki ehtiyojga qarab guruhlash (Masalan, biri o‘qiydi, ikkinchisi yozadi, uchinchisi kuzatadi).	Hamkorlik ko‘nikmasini kuchaytiradi, o‘zining kuchli tomonini namoyish etish imkoniyatini beradi.

Javob berish usuli	Javobni og‘zaki, yozma yoki imo-ishora (vizual karta) orqali qabul qilish.	Nutqi zaif yoki disgrafiyaga ega bo‘lgan bolaning bilimini to‘liq namoyish etishi.

2.3. "Skalafolding" (yordamchi ko‘priklar) texnologiyasi

Bu – murakkab vazifani bosqichma-bosqich bajarish uchun tashqi yordam tizimini yaratishdir [7].

Vizual skalafolding: Vazifani mayda qismlarga bo‘lish va har bir qadamni belgilovchi rasm/sxemalarni stol ustiga qo‘yish (Masalan, masalani yechish algoritmi).

Og‘zaki skalafolding: O‘qituvchi tomonidan beriladigan yo‘naltiruvchi savollar sonini, bola mustaqil bajara olgan sari kamaytirib borish.

3. Motivatsiya va xulq-atvorni boshqarish texnologiyalari

Inklyuziv sinfda alohida ehtiyojli o‘quvchilarning emotsional-irodaviy sohasini qo‘llab-quvvatlash muhimdir.

3.1. Token tizimi (Mukofot belgilari)

Bu – ijobiy xulq-atvorni mustahkamlash uchun ishlatiladigan texnologiya [8]. Bola qoidalarga rioya qilgani uchun "token" (kichik nishon, rasm) oladi. Ma’lum miqdordagi token yig‘ilganda, u o‘ziga yoqqan rag‘bat (masalan, o‘yinchoq, 5 daqiqa o‘yin vaqti) ga almashtirishi mumkin.

3.2. Ijtimoiy hikoyalar texnologiyasi

Bu – avtizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarga ijtimoiy vaziyatlarni tushunishga yordam beruvchi qisqa, sodda, vizual hikoyalardir [9]. Hikoya bolaga, qandaydir ijtimoiy vaziyatda (masalan, sinfda qo‘lni ko‘tarish, janjalni tinch yo‘l bilan hal qilish) o‘zini qanday tutishni o‘rgatadi.

Xulosa va tavsiya

Boshlang‘ich sinflarda inklyuziv ta’limning samaradorligi innovatsion texnologiyalarni qo‘llashga asoslanadi. Universal dizayn tamoyillarini o‘zlashtirish, Individual Rivojlanish Rejasini amaliyotga tatbiq etish va differensial yondashuvni kundalik darslarga singdirish har bir o‘qituvchining professional burchi hisoblanadi. Faqatgina texnologik jihatdan tayyorlangan o‘qituvchigina barcha bolalar uchun

muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini ta'minlab, sinfni haqiqiy inklyuziv va tenglik makoniga aylantira oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi 2020-yil 23-sentyabrdagi O'RQ-637-son Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori.
4. UNESCO. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. Paris: UNESCO. 1994-yil.
5. CAST. Universal Design for Learning Guidelines version 2.2. Wakefield, MA: Author. (UDL asosiy tamoyillari manbasi) 2018-yil.
6. Karimova V.M. Inklyuziv ta'lim: Nazariya va amaliyot. Toshkent., 2018-yil
7. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press., 1978-yil.
8. Cooper, J. O., Heron, T. E., & Heward, W. L. Applied Behavior Analysis (2nd ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall. 2007-yil
9. Gray, C. A. The New Social Story Book. Arlington, TX: Future Horizons. 2015-yil.

SALOMATLIGI CHEKLANGAN KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNING O'QISHGA BO'LGAN MOTIVATSIYANI SHAKLLANTIRISH

**O'zbekiston Milliy Universiteti, Psixologiya
kafedrası 2- kurs magistranti Davronova
Muharram To'lqinovna**

Annotatsiya: Ushbu maqolada salomatligi cheklangan kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'qishga bo'lgan motivatsiyani shakllantirish jarayonida o'qituvchining roli O'qituvchining individual yondashuvi, rag'batlantirish usullari o'yinli va ko'rgazmali metodlarning samaradorligi tahlil qilibbingan. Shuningdek, salomatligi cheklangan o'quvchilarning ehtiyojlari va psixologik xususiyatlariga moslashtirilgan ta'lim jarayonini tashkil etishning afzalliklari ko'rsatib berilgan. Maqolada dars jarayonida va darsdan tashqari mashg'ulotlarda motivatsiyani oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ham bayon etilgan. Natijada, o'qituvchining to'g'ri pedagogik yondashuvi o'quvchilarda o'qishga nisbatan ijobiy munosabat, ishonch va faollikni rivojlantirishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Motivatsiya, rag'batlantirish, o'qituvchi roli, kichik maktab yoshi, individual yondashuv, inkluziv ta'lim, amaliy metodlar, psixologik qo'llab- quvvatlash, o'qishga qiziqish, salomatligi cheklangan o'quvchilar.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль учителя в процессе формирования учебной мотивации у младших школьников с ограниченными возможностями здоровья. Проанализированы индивидуальный подход учителя, методы поощрения, эффективность игровых и наглядных методик. Также показаны преимущества организации учебного процесса, адаптированного к потребностям и психологическим особенностям учащихся с ограниченными возможностями здоровья. В статье приведены методические рекомендации, направленные на повышение мотивации в ходе уроков и внеурочной деятельности. В результате обосновано, что правильный педагогический подход учителя способствует формированию у учащихся положительного отношения к учебе, уверенности в себе и активности.

Ключевые слова: Мотивация, поощрение, роль учителя, младший школьный возраст, индивидуальный подход, инклюзивное образование, практические методы, психологическая поддержка, интерес к обучению, учащиеся с ограниченными возможностями здоровья.

Annotation: This article examines the role of the teacher in the process of forming learning motivation among primary school students with disabilities. The study analyzes the teacher's individual approach, methods of encouragement, and the effectiveness of game-based and visual teaching methods. It also highlights the advantages of organizing an educational process adapted to the needs and psychological characteristics of students with disabilities. The article presents methodological recommendations aimed at increasing motivation during lessons and extracurricular activities. As a result, it is substantiated that the teacher's proper pedagogical approach contributes to the development of a positive attitude toward learning, self-confidence, and activity among students.

Keywords: Motivation, encouragement, teacher's role, primary school age, individual approach, inclusive education, practical methods, psychological support, interest in learning, students with disabilities.

Bugungi kunda ta'lim tizimida inklyuziv yondashuv, ya'ni barcha bolalarga, jumladan, salomatligi cheklangan o'quvchilarga ham sifatli ta'lim berish dolzarb masalaga aylanmoqda. Salomatligi cheklangan kichik maktab yoshidagi bolalarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini shakllantirish o'qituvchidan alohida yondashuv, psixologik bilim va metodik mahoratni talab etadi. Motivatsiya- bu o'quv faoliyatining ichki harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, bola o'qish jarayoniga ijobiy munosabatda bo'lishi va muvaffaqiyatga intilishi uchun asos bo'ladi. Motivatsiya tushunchasi psixologiyada shaxsning faoliyatini harakatlantiruvchi ichki omil sifatida izohlanadi. Misol uchun A.Maslou, L.S.Vigotiskiy, S.L.Rubinshteynlarning ilmiy qarashlarida motivatsiya shaxs rivojining ajralmas qismi sifatida talqin etiladi. [7] O'quv motivatsiyasi esa bola tomonidan o'qish faoliyatini anglab yetish, unga qiziqish va

ehtiyoj asosida yondashish jarayonidir. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar uchun motivatsiya ko'pincha tashqi rag'batlantiruvchi omillar – maqto'v, ota- ona e'tibori va baho orqali shakllanadi, ammo o'qituvchi bu jarayonni ichki motivlarga aylantira olishi lozim.

Salomatligi cheklangan bolalar (psixofizologik va fizologik rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar) o'ziga xos ehtiyoj va imkoniyatlarga ega. Ular o'qish jarayonida tez charchash, diqqatning sustligi, xotiraning zaifligi, ijtimoiy faollikning pastligi, o'ziga ishonchsizlik kabi psixologik to'siqlarga duch keladi. Shuning uchun ularning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini shakllantirishda o'qituvchi individual yondashuv, ijobiy emotsional muhit yaratish va qo'llab- quvvatlash tizimiga tayanishi zarur. Masalan, o'quvchini kichik yutuqlari uchun rag'batlantirish, sinfda o'zini qadrlash hissini shakllantirish, O'yin va ijodiy faoliyatni o'qitish jarayoniga kiritish samarali natijalar beradi. [3] Yana shuni ta'kidlab o'tishim joizki, bunday bolalarga dars beruvchi o'qituvchilarni o'zlarini bunday bolalar bilan ishlashga psixologik tayyorgarliklarini aniqlab olish kerak. Kuzatuvlar natijasi shuni ko'rsatdiki, juda ko'p o'quvchilarni nafaqat o'quvchilarni balki ustozlarini ularga qilayotgan muomilasini ham ko'ngildagidek emas. Bunday o'quvchilar ham jamiyatimiz a'zosi hisoblanadi, salomatligida muammosi bor bolalar bilan ikki karra ko'proq ishlash joiz deb hisoblaymiz. Chunki ularda sog'lom bolalarga qaraganda diqqat barqarorligi ancha past, xotira sust ba'zi o'quvchilarni harakatlanishida yoki nutqida muammosi bo'lganligi sababli ular yozishga, og'zaki gapirishga qiynaladi. Darsdan so'ng bu bolalar bilan o'qituvchi, psixolog birgalikda ishlashi kerak. Faqat dars jarayonida emas, balki uy sharoitida ham ota- onasi unga alohida vaqt ajratib birga dars qildirsa, bolani o'zlashtirishi ancha yaxshilanadi. Dars jarayonida vazifalarni to'g'ri bajargan payt o'qituvchi unga motivatsiya berishi bolani yanada darsga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi.

O'qituvchi salomatligi cheklangan o'quvchilar bilan ishlashda nafaqat bilim beruvchi, balki motivatsiya manbai hamdir. Uning so'zi, munosabati, baholash uslubi o'quvchining o'z kuchiga ishonchi va o'qishga bo'lgan ishtiyoqni belgilab beradi. Motivatsiyani shakllantirishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

1. *Individual yondashuv* - har bir bolaning qiziqishlari va imkoniyatlariga mos topshiriqlar berish. Ya'ni xotirasi sust va diqqati tez ko'chuvchan salomatligi cheklangan bolalarga kamroq topshiriq berish lozim.

2. *Ijobiy muloqot*- bolaning xatti - harakatini tanqid qilish o'rniga uni qo'llab - quvvatlash. Misol uchun eslab qolishi qiyin bo'lgan bolalarni "Sen nega eslab qololmayabsan", deb tanqid qilmasdan unga yarasha yani qancha so'zni yoki gapni eslab qolishiga qarab vazifa berib, vazifani bajargandan so'ng qo'llab quvvatlovchi motivatsiya beruvchi so'zlardan foydalanish zarur.

3. *O'yin texnologiyalari* – dars jarayonida qiziqarli o'yin elementlarini kiritish. Dars faqat o'qituvchining gapirishidan iborat bo'lib qolmasligi kerak. Unda o'quvchilarga mos texnikalar, o'yinlar bilan dars jarayonini tushuntirish bolani xotirasida tez va uzoq muddatli saqlanadi va bola ham faol ishtirok etadi.

4. *Hamkorlik muhiti* – o'quvchilar o'rtasida do'stona raqobat va o'zaro yordamni rag'batlantirish. Ya'ni raqobat bu yuqori bahoga nisbatan bo'lishi mumkin. Bolalarni bajargan vazifasiga qarab to'g'ri baholash va rag'batlantirish eng samarali usullardan biri hisoblanadi. Hamkorlik qilishda a'lochi o'quvchilarni past o'zlashtirayotgan o'quvchilarga yordamlashishini ta'minlash zarur. Bu o'zlashtirish jarayonida ancha yuqori natijalar beradi. Lekin shuni unutmasligimiz ham kerakki bu ikki jarayon raqobat va hamkorlik me'yorda bo'lishi lozim, haddan tashqari raqobat stressga olib kelishi mumkin faqat hamkorlik bo'lsa o'quvchida shaxsiy tashabbus pasayadi.

5. *Rag'batlantirish tizimi* – og'zaki maqto'v, kichik sovg'alar, yulduzchalar orqali ijobiy baholash. Bola bu jarayonda ya'ni rag'batlantirishdan motivatsiya oladi va o'qishga bo'lgan ishtiyoq yanada oshadi.

O'qituvchining shaxsiy fazilatlari- sabr, empatiya, ijodkorlik va mehribonlik motivatsion muhitini yaratishdagi eng muhim omillardir. Mahoratli o'qituvchi motivatsion muhitni hech bir to'siqlarsiz tashkil qila oladi. Psixologik jihatdan, ijobiy motivatsiya bola miya faoliyatida dopamin va serotonin darajasini oshishiga olib keladi. Bu esa o'z navbatida kayfiyat, xotira va e'tibor jarayonlarini yaxshilaydi. Demak, o'qituvchi tomonidan berilgan ijobiy so'zlar, maqto'vlar, illiq muomala bola ongida "Men ham eplay olaman" degan hissiyot paydo qiladi. Salomatligi cheklangan bolalar

uchun dars jarayonida o'z yutuqlarini ko'ra olish imkonini berish, ularning harakatini qadrlash motivatsiyani kuchaytiradi. Masalan, oddiy topshiriqni bajargan bola ham “Alo bajarding” , “Senga ishonaman”, “Buni uddalay olasan” kabi so'zlar orqali ruhiy ko'tarinkilikni his qiladi.[5]

Salomatligi cheklangan kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda motivatsiyani shakllantirish jarayoni oddiy o'quvchilarnikidan farq qiladi. Chunki bu bolalarda fiziologik, kognitiv va psixologik rivojlanishdagi ayrim cheklovlar mavjud bo'lib, ularning o'qishga munosabatini to'g'ridan -to'g'ri shakllantirish emas, balki bilvosita rag'batlantirish orqali yo'naltirish zarur. O'qituvchi bu jarayonda quyidagi bosqichlarni amalga oshiradi:

1. Bolani individual o'rganish- uning qiziqishlari, ehtiyojlari, qobiliyatlari, sog'lig'i va hissiy holatini kuzatish. Bunda eng muhimi bolani sog'lomlik darajasini hisobga olgan holatda yondashish lozim.

2. Moslashtirilgan o'qitish usullarini qo'llash- ko'rgazmali vositalar, o'yinli topshiriqlar, sensomotor mashg'ulotlar. Salomatligi cheklangan bolalar bilan ishlashda eng samarali usullarda biri ko'rgazmali vositalardan foydalanish yoki audio vositalarni qo'llash.

3. Motivatsion muhitni yaratish – darsda quvonchli, xavfsiz, ijobiy atmosfera hosil qilish. Bu o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq.

4. Doimiy rag'batlantirish va mustahkamlash – bolani kichik yutuqlari uchun maqtov, belgilar, ramziy sovg'alar bilan qo'llab- quvvatlash. Masalan, nogironligi bo'lgan bola darsda faqat bir topshiriqni to'g'ri bajargan bo'lsa ham, o'qituvchi : “Sen bugun juda yaxshi ishlading, rahmat!” deb aytsa, bu oddiy so'z bola uchun katta ruhiy turtki bo'ladi. Ruhiy turtki esa bolani o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Salomatligi cheklangan bolalar bilan ishlashda samarali metodlarni bir nechtasini keltirib o'taman.

- *“Qadam – baqadam o'qitish” metodi* . Bu usulda murakkab bilimlar kichik, soda bosqichlarga ajratiladi. Har bir bosqich muvaffaqiyatli yakunlangach, bola yangi topshiriqqa o'tadi.

- *Ko'rgazmali va multimediya vositalardan foydalanish*. Rangli rasmlar, piktogrammalar, videoroliklar o'quvchini ko'proq diqqat bilan o'qishga undaydi.

- *Jamoaviy ish metodlari* . Kichik guruhlarda ishlash orqali bola o‘zini jamoaning bir qismi deb his qiladi, bu esa ichki motivatsiyani kuchaytiradi.

- *O‘yin orqali o‘qitish*. Didaktik o‘yinlar- ayniqsa autizm spektridagi bolalarda o‘qishga bo‘lgan ijobiy hissiyotlarni uyg‘otadi.

- *“Mening yutug‘im” burchagi*. Har bir bolaning kichik yutuqlari rasmlar, belgilar yoki sertifikatlar ko‘rinishida devorga ilib qo‘yiladi. Bu bolalarda o‘z qadrini his qilishni oshiradi.

Rag‘batlantirish, ijobiy turtki va shaxsiy yondashuv haqida ham to‘xtalib o‘tish joiz. Motivatsiyani kuchaytirishning eng muhim omili – ijobiy rag‘batdir. O‘qituvchi salomatligi cheklangan bolalar bilan ishlaganda quyidagi shakllardan foydalansa, natijasi ancha yuqori bo‘ladi:

- Og‘zaki rag‘bat: “ Ajoyib!” , “Sen bunga qodirsan!”, “Yana urinib ko‘r, men senga ishonaman!”

- Ramziy rag‘bat: yulduzchalar, yurakchalar, rasmlar, stikerlar;

- Ijtimoiy rag‘bat: sinf oldida e‘tirof etish, kichik tantana qilish;

- Tanlovli rag‘bat: bola ma’lum topshiriqni bajargach, o‘zi yoqtirgan o‘yin yoki mashg‘ulotni tanlash huquqiga ega bo‘ladi;

Shaxsiy yondashuvda o‘qituvchilar har bir bolaning individual ehtiyojini inobatga oladi. Masalan, eshitishida muammosi bo‘lgan o‘quvchiga yozma va ko‘rgazmali topshiriqlarni ko‘proq beradi, autistik spektrdagi bolalar bilan esa qisqa, aniq, takrorlanuvchi ko‘rsatmalar orqali muloqot qiladi. Darsdan tashqari mashg‘ulotlar-salomatligi cheklangan bolalarda o‘qishga qiziqishni shakllantirishda juda muhim. Chunki bu faoliyatlarda bola o‘zini erkinroq his qiladi, muvaffaqiyatni tezroq his etadi.

1. Ijodiy to‘garaklar – rasm chizish, loydan yasash, qo‘g‘irchoq yasash bolalarda diqqatni va sabrni rivojlantiradi.

2. Musiqa va ritm mashg‘ulotlari- eshitish va hissiy idrokni kuchaytiradi.

3. Ekskursiyalar va ko‘rgazmalar - o‘quv jarayoniga hayotiy mazmun kiritadi, bolalarda bilimga ishtiyoqni oshiradi.

4. “ Kichik loyihalar” usuli – bolalar oddiy tajribalar yoki maketlar tayyorlab, sinf oldida taqdim etadilar.

Motivatsiyani shakllantirishda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki psixolog, tashkilotchi va qo'llab – quvvatlovchi sifatida ham faoliyat yuritadi. Uning shaxsiy yondashuvi, ijobiy muomalasi va moslashtirilgan metodlari o'quvchining o'qishga bo'lgan ishtiyoqni sezilarli darajada oshiradi. Salomatligi cheklangan kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'qishga bo'lgan motivatsiyani shakllantirish – bu oddiy pedagogik vazifa emas, balki o'qituvchining yuragidan, kasbiy mahoratidan, insoniy mehridan, kelib chiqadigan murakkab, ammo yuksak ma'noga ega jarayondir. Har bolaning ichki imkoniyatini ko'ra bilish, uni ruhlantirish, o'z kuchiga ishonch uyg'otish- o'qituvchi shaxsining eng katta yutug'idir. Chunki bu bolalar uchun har bir so'z, har bir e'tibor, har bir tabassum – butun bir dunyo demakdir. [6]

O'qituvchi faqatgina bilim berish bilan cheklanib qolmasdan balki ruhiy tayanch, psixologik qo'llab – quvvatlovchi va yo'l ko'rsatuvchi sifatida maydonga chiqadi. Salomatligi cheklangan bola uchun o'qish – ko'p hollarda sinov, kurash, ba'zan esa qo'rquv manbai bo'lishi mumkin. Ammo mehr bilan yondashgan o'qituvchi ana shu qo'rquvni qiziqish, ishonch va o'ziga bo'lgan hurmat hissiga aylantira oladi. Shu sababli o'qituvchining eng muhim vazifasi – bolaning ichki ishtiyoqini uyg'otish, uni “men ham qila olaman” degan ishonch sari yetaklashdir.

Motivatsiya shakllanishi uchun o'qituvchi bolani faqat bilim nuqtai nazaridan emas, balki shaxs sifatida ko'ra bilish zarur. Har bir bolaning qiziqishi, his-tuyg'usi, qo'rquvi, orzusi bor. Ana shu jihatlarni sezgan pedagog har bir mashg'ulotni bolaning hayotiy tajribasiga bog'lay oladi. Shu tarzda dars o'quvchi uchun majburiyatdan quvonchga, zerikishdan ilhomga aylanadi. Ta'lim jarayonida rag'batlantirish, ijobiy so'zlar, kichik yutuqlarni e'tirof etish, jamoaviy o'yinlar va ijodiy topshiriqlarni motivatsiyaning kuchli harakatlantiruvchi omillari hisoblanadi. Bu usullar o'quvchida o'z imkoniyatlariga ishonch uyg'otadi, mustaqil fikrlashni rivojlantiradi va har bir kichik yutuqni katta g'alabaga aylantiradi. Shuningdek, o'qituvchi yaratgan ijobiy psixologik muhit o'quvchi uchun xavfsiz, qulay va ishonchli o'quv makoniga aylanadi. Bolaning fikri eshitaladigan, harakati qadrlanadigan, xatosi uchun jazolanmay, balki to'g'ri yo'naltiriladigan muhit – bu haqiqiy motivatsiya manbai hisoblanadi. Shunday sinfda bola o'qishdan qo'rqmaydi, aksincha o'zini erkin, qadrlangan va muvaffaqiyatli

his qiladi. Salomatligi cheklangan bolalar bilan ishlashda o'qituvchi har bir kichik natijani yirik g'alaba sifatida ko'ra olishi kerak. Chunki ularning rivojlanishdagi har bir qadam – sabr, mehnat va mashaqqat bilan olingan natijadir. Ana shu yutuqlarni qadrlash, ularni jamiyat e'tiboriga olib chiqish – o'qituvchi faoliyatning insoniy va ijtimoiy qadriyatlardir.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchining roli bu jarayonda faqat bilim berish bilan cheklanmaydi. U bolaning qalbini uyg'otuvchi, orzularini yo'lga soluvchi, ruhini tiklovchi shaxsdir. Salomatligi cheklangan bolalarda o'qishga bo'lgan motivatsiya – o'qituvchi mehridan, ishonchidan, sabridan va bolaga bo'lgan samimiy e'tiboridan o'sib chiqadi. Ana shundagina ta'lim jarayoni nafaqat bilim manbai, balki insoniylik, ishonch va hayotga muhabbat maktabiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. L.S.Vigotskiy Pedagogika psixologiya . Moskva. Pedagogika 1984.
2. S. Davletova. “Maxsus ehtiyojli bolalar ta'limda ijtimoiy moslashuv jarayonlari”. – Toshkent “ Yangi asr avlodi” 2022.
3. G.O'razaliyeva.” Psixologik qo'llab – quvvatlashning ahamiyati maxsus ta'limda. – “Ijtimoiy fanlar” jurnali – 2023
- 4.S.Norqulova “ Salomatligi cheklangan bolalar bilan ishlash metodikasi. – Toshkent: “Fan” 2022.
5. M.Islomova “ Motivatsiya va o'quv faoliyatni faollashtirishda pedagogning ro'li”. – Ta'lim taraqqiyoti” ilmiy jurnali. 2021.
6. M.Jumayeva va N.Karimova “ Pedagogik psixologiya”.- Toshkent “ Fan va texologiya” 2019.
7. R.Jo'rayeva “ Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning psixologik xususiyatlari. – Toshkent: “O'qituvchi” 2020.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ В ОБУЧЕНИИ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Муллажонова Рисолат Абубакровна
Студентка Денаусского института
предпринимательства и педагогики
Email: risolatmullajonova1996@gmail.com

Аннотация: В статье рассматриваются особенности оказания психологической помощи детям с особыми образовательными потребностями (ООП) в процессе обучения. Подчеркивается значимость психолого-педагогического сопровождения в инклюзивной образовательной среде, раскрываются основные направления и методы психологической поддержки. Особое внимание уделяется роли педагога-психолога в развитии эмоциональной устойчивости, социальной адаптации и формировании позитивной самооценки у детей с ООП.

Ключевые слова: образовательные потребности, инклюзивное образование, психологическая помощь, адаптация, педагог-психолог, эмоциональное развитие.

Abstract: The article discusses the features of providing psychological assistance to children with special educational needs (SEN) in the learning process. The importance of psychological and pedagogical support in an inclusive educational environment is emphasized. The main directions and methods of psychological assistance are revealed. Special attention is paid to the role of the educational psychologist in developing emotional stability, social adaptation, and positive self-esteem in children with SEN.

Keywords: children with special educational needs, inclusive education, psychological assistance, adaptation, educational psychologist, emotional development.

Введение. Современная система образования ориентирована на создание равных возможностей для всех обучающихся, включая детей с особыми образовательными потребностями. Инклюзивное обучение (было бы хорошо если напишешь правило) требует не только адаптации образовательных программ, но и комплексной психологической поддержки. Такие дети часто сталкиваются с эмоциональными трудностями, неуверенностью в себе, трудностями в общении и социальной интеграции.

Роль психолога в данной системе заключается не только в диагностике проблем, но и в создании условий для успешного личностного развития каждого ребенка. Психологическая помощь должна быть направлена на укрепление мотивации к обучению, развитие познавательной активности, формирование адекватной самооценки и позитивных межличностных отношений.

Основная часть

Главной целью психологической поддержки детей с ООП является содействие их полноценному личностному, эмоциональному и когнитивному развитию. Среди основных задач можно выделить:

- выявление индивидуальных особенностей развития ребёнка;
- разработка индивидуальных маршрутов обучения и коррекции;
- формирование положительного отношения к учебной деятельности; поддержка родителей и педагогов в процессе воспитания и обучения.

Основные направления психологической помощи включают:

1. Эмоциональная поддержка.

Помощь детям справляться с тревогой, страхами, стрессом, которые могут возникать из-за трудностей в обучении или общения с окружающими.

2. Развитие коммуникативных навыков.

Обучение навыкам общения, умению выражать свои мысли и чувства, что способствует лучшей социальной адаптации.

3. Коррекционно-развивающая работа.

Использование специальных методик и техник, направленных на развитие когнитивных, моторных и эмоциональных способностей ребенка.

4. Психологическая диагностика.

Выявление особенностей психического развития, определение уровня эмоционального состояния и выявление возможных проблем.

5. Консультирование родителей и педагогов.

Объяснение особенностей ребенка, помощь в выборе правильного подхода к воспитанию и обучению, рекомендации по поддержке ребенка дома и в школе.

6. Формирование позитивной самооценки.

Помощь ребенку увидеть свои сильные стороны, развивать уверенность в себе и мотивацию к обучению.

Значение психологической помощи:

Улучшение эмоционального состояния ребенка.

Повышение эффективности обучения.

Снижение уровня конфликтов и поведенческих проблем.

Содействие успешной социальной адаптации и интеграции.

Поддержка семьи в сложных ситуациях.

1. Цели и задачи психологической помощи

Главной целью психологической поддержки детей с ООП является содействие их полноценному личностному, эмоциональному и когнитивному развитию. Среди основных задач можно выделить:

выявление индивидуальных особенностей развития ребёнка;
разработка индивидуальных маршрутов обучения и коррекции;
формирование положительного отношения к учебной деятельности;
поддержка родителей и педагогов в процессе воспитания и обучения.

Психологическая помощь включает несколько направлений работы:

1. Диагностическое направление.

Психолог проводит психодиагностику, оценивает уровень эмоционального состояния, тревожности, когнитивных процессов и адаптационных возможностей ребёнка.

2. Коррекционно-развивающее направление.

Используются арт-терапия, игровые и релаксационные методики, элементы сказкотерапии, направленные на снятие тревожности и развитие коммуникативных навыков.

3. Консультативное направление.

Психолог консультирует родителей и педагогов, обучая их способам взаимодействия с детьми с ООП.

4. Профилактическое направление.

Включает мероприятия, направленные на предупреждение эмоционального выгорания и формирование благоприятного психологического климата в классе.

Роль педагога-психолога в инклюзивном образовании:

Педагог-психолог является ключевым участником команды сопровождения ребёнка с ООП. Он помогает педагогам адаптировать учебный процесс, содействует формированию толерантного отношения среди сверстников, а также проводит системную работу с семьёй. Эффективность психологической помощи во многом зависит от взаимодействия между всеми участниками образовательного процесса — ребёнком, родителями, педагогом и специалистами сопровождения.

Методы и формы работы

Наиболее эффективными формами психологической работы считаются:

- индивидуальные и групповые занятия;
- тренинги личностного роста;
- арт-терапевтические занятия (рисование, лепка, музыка);
- игровые технологии и элементы когнитивно-поведенческой терапии;
- работа с родителями (тренинги, лекции, совместные проекты).

В заключении можно сказать, что психологическая помощь детям с особыми образовательными потребностями является неотъемлемой частью современного инклюзивного образования. Она обеспечивает успешную адаптацию ребёнка в обществе, способствует его личностному росту, эмоциональной стабильности и учебной мотивации.

Для повышения эффективности такой помощи необходимо формировать командный подход, развивать профессиональные компетенции педагогов и внедрять инновационные психолого-педагогические технологии. Только при условии комплексного взаимодействия всех специалистов можно добиться полноценной социализации и раскрытия потенциала каждого ребёнка с ООП.

Психологическая помощь детям с ООП должна быть комплексной, учитывающей индивидуальные особенности каждого ребенка и включать сотрудничество психолога, педагогов и родителей.

Список использованной литературы

1. Выготский Л. С. **Психология развития ребенка.** — М.: Педагогика, 1984.
2. Малофеев Н. Н. **Инклюзивное образование: теория и практика.** — М.: Академия, 2017.

3. Лубовский В. И. Дети с ограниченными возможностями здоровья. — М.: Просвещение, 2019.4. Данилова Е. Е. Психолого-педагогическое сопровождение детей с ОВЗ в условиях инклюзии. — СПб., 2020.

**TA'LIM MUASSASALARIDA INKLYUZIYYANI JORIY ETISHNING
IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MUOMMOLARI**

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika instituti talabalari

Abduqodirova Gulnora Shuhrat qizi

agulnora2106@gmail.com

Tel:+91 231 82 68

Mardonova Gulsanam Damin qizi

mardonovagulsanam9452@gmail.com

Tel:+94 475 46 06

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni joriy etish jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy va psixologik muammolar tahlil qilingan. Inklyuziya tamoyillarini amalga oshirishda o'qituvchi va o'quvchilarning psixologik tayyorgarligi, jamiyatning nogironligi bo'lgan shaxslarga nisbatan munosabati, shuningdek, ota-onalarning inklyuziv ta'limga bo'lgan qarashlari o'rganilgan. Muallif inklyuziv muhitni shakllantirishda pedagogik jamoaning hamkorligi, psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish va ijtimoiy stereotiplarni bartaraf etishning ahamiyatiga e'tibor qaratgan. Tadqiqot natijalari asosida inklyuziv ta'limni samarali joriy etish uchun ijtimoiy-psixologik sharoitlarni yaxshilash bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, ijtimoiy moslashuv, psixologik qo'llab-quvvatlash, integratsiya, ta'lim muassasasi, sifatli ta'lim, o'quv dasturlarini moslashtirish

Annotation: This article analyzes the social and psychological issues that arise in the process of implementing inclusive education in educational institutions. The study examines the psychological readiness of teachers and students in applying the principles of inclusion, the society's attitude towards persons with disabilities, and parents' perceptions of inclusive education. The author emphasizes the importance of cooperation within the pedagogical community, the improvement of psychological support systems, and the elimination of social stereotypes in creating an inclusive environment. Based on the results of the study, recommendations are provided for improving socio-psychological conditions to ensure the effective implementation of inclusive education.

Keywords: Inclusive education, social adaptation, psychological support, integration, educational institution, quality education, curriculum adaptation

Аннотация: В данной статье проанализированы социальные и психологические проблемы, возникающие в процессе внедрения инклюзивного образования в учебных заведениях. Рассматриваются психологическая готовность учителей и учащихся к реализации принципов инклюзии, отношение общества к людям с инвалидностью, а также взгляды родителей на инклюзивное образование. Автор уделяет внимание важности сотрудничества педагогического коллектива, совершенствованию системы психологической поддержки и устранению социальных стереотипов при формировании инклюзивной среды. На основе результатов исследования предложены рекомендации по улучшению социально-психологических условий для эффективного внедрения инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, социальная адаптация, психологическая поддержка, интеграция, учебное заведение, качественное образование, адаптация учебных программ.

Kirish: Inklyuziv ta'lim - bu har bir bolaning ehtiyojlarini yagona tizim doirasida qondirishga intiladigan ta'limga yondashuvdir. Bu jismoniy yoki psixologik xususiyatlaridan qat'i nazar, barcha bolalar uchun sifatli ta'limning teng imkoniyatlari va mavjudligi g'oyasiga asoslanadi. Inklyuziv ta'lim g'oyasi uzoq rivojlanish tarixiga ega. U birinchi marta 1970-yillarda an'anaviy ta'lim tizimi turli xil nogironligi bo'lgan bolalarning ehtiyojlarini hisobga olmasligi aniq bo'lganida ishlab chiqilgan. Bunday bolalar ko'pincha sifatli ta'lim olish qiyin bo'lgan maxsus o'quv yurtlariga borishga majbur bo'lishdi. Inklyuziv ta'limning asosiy printsiplari barcha bolalarning qobiliyatlari yoki xususiyatlaridan qat'i nazar, to'liq ijtimoiylashishi uchun sharoit yaratishdir. Bunga o'quv dasturini moslashtirish, har bir bolaga individual yondoshish va mutaxassislarni qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga olgan turli xil choralarni ko'rish orqali erishiladi. Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillaridan biri bu tenglik tamoyilidir.

Barcha bolalar hech qanday kamsitishsiz yoki asosiy tizimdan ajralmasdan sifatli ta'lim olish uchun teng imkoniyatlarga ega bo'lishlari kerak. Bu shuni anglatadiki, barcha maktablar hamma uchun ochiq bo'lishi kerak va ularning xususiyatlari tufayli hech kim chiqarib tashlanmasligi kerak. Yana bir muhim tamoyil-bu kompleks yondashish. Inklyuziv ta'lim o'quv jarayonining barcha ishtirokchilarining faol ishini o'z ichiga oladi: o'qituvchilar, ota-onalar, mutaxassislar va bolaning o'zi. Hamkorlik har bir bolaning muvaffaqiyatli o'qishi uchun maqbul sharoitlarni yaratishga imkon beradi, shuningdek uning salohiyatini rivojlantirishga yordam beradi. Inklyuziv ta'lim, shuningdek, har bir bolaga individual yondashuvni taklif qiladi. O'qituvchilar har bir

talabaniing ehtiyojlarini tahlil qilishlari va uning xususiyatlarini hisobga olgan holda individual o'quv rejalarini ishlab chiqishlari kerak.

Bu materialni muvaffaqiyatli o'zlashtirish va bolaning rivojlanishi uchun maqbul sharoitlarni yaratishga yordam beradi. Biroq, inklyuziv ta'limni joriy etish bir qator muammolarga duch kelmoqda. Ulardan biri malakali mutaxassislarning etishmasligi. Birinchi va, ehtimol, eng muhim muammo – bu o'qituvchilar tarkibining tayyorgarligi va malakasining etishmasligi. Inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun turli yoshdagi va ijtimoiy-iqtisodiy maqomdagi bolalar, shuningdek, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan ishlashga qodir mutaxassislar bo'lishi kerak.

Umuman olganda, inklyuziv ta'lim jiddiy ko'rib chiqishni talab qiladigan muhim mavzudir. U barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishga va ularning salohiyatiga erishishga yordam berishga intiladi. Muammolarga qaramay, inklyuziv ta'limni joriy etish alohida bolalar uchun ham, butun jamiyat uchun ham katta foyda keltirishi mumkin. Inklyuziv ta'limni amalga oshirishdagi to'siqlar va qiyinchiliklar inklyuziv ta'limni amalga oshirish bir qator to'siqlar va qiyinchiliklarga duch keladigan murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Inklyuziv ta'lim har bir bolaning ta'lim olish huquqining ajralmas qismi bo'lsa-da, uni amalga oshirishga turli omillar to'sqinlik qilishi mumkin.

Asosiy qism: Butun dunyo hamjamiyati tomonidan qabul qilingan bola huquqlariga doir xalqaro va O'zbekistonda qabul qilingan qonunlar, qarorlarni bilishi va ularga amalga oshirishi zarur. Ta'lim-tarbiya jarayonini davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quv reja va dastur asosida maxsus korreksion tuzatish usullaridan foydalanilgan holda olib boradi. Alohida ehtiyojlari bo'lgan bolalarning psixologik xususiyatlarini bilishi va ta'lim jarayonini shunga mos ravishda olib bora olishi, alohida ehtiyojlari bo'lgan bolalarning imkoniyatiga mos ravishda individual yondoshuvni amalga oshirish dars davomida va darsdan tashqari ta'lim jarayonida hamkorlikda faoliyat olib borishning samaradorlikka erishish va unda ota-onaning o'rnini ko'rsatib berish, ta'limda zamonaviy, innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish kompyuter, monitor, tarqatma materiallar, inklyuziv ta'lim bo'yicha rivojlangan davlatlar tajribasini doimiy ravishda o'rganib borish va ularning ish faoliyatida qo'llash, innovatsion bilim, malaka hamda ko'nikmalar bilan qurollanib yurishi, har qanday vaziyatda ham qiziquvchilarning savollariga javob beraoladigan bo'lishi kerak.

Ta'lim muassasalarida psixologik xizmatlarining shakllanishi va rivojlanishi, insoniyat tarixida ma'naviy va ijtimoiy ehtiyojlarning rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. O'zbekistonda ham ta'lim muassasalarida psixologik xizmatlar ko'proq 20-asrning ikkinchi yarmidan boshlab keng tarqaldi. Bu yo'nalishning shakllanishi, avvalambor, psixologiyaning ta'limda rol o'ynashi va ta'lim jarayonida o'quvchilarning ruhiy holatini yaxshilashga bo'lgan ehtiyojdan kelib chiqqan. Psixologiyaning o'qitishdagi o'rnini Psixologiya ilmi XVII-XVIII asrlarda ilmiy asosda rivojlana boshladi. Ammo ta'limda psixologik xizmatlarning tizimlashtirilgan shakli

faqat XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida yuzaga keldi. O'sha davrda ta'lim va psixologiya bir-biridan ajralib bo'lmas bo'lib, o'quvchilarning aqliy va emotsional holatlari, ularning rivojlanishi va individual xususiyatlari bilan shug'ullanish boshlandi.

XIX asr oxirida Amerika va Yevropada psixologiyaning ta'limdagi ahamiyati tan olinib, pedagogik psixologiya yo'nalishi shakllandi. Birinchi psixologik xizmatlar ta'lim muassasalarida o'quvchilarning ruhiy holatini aniqlash va ta'limda muvaffaqiyatga erishish uchun yordam ko'rsatish maqsadida tashkil etila boshladi. Bu davrda psixologlar o'quvchilarning kognitiv va emotsional rivojlanishini kuzatib, ularni individual yondashuvlar bilan qo'llab-quvvatlashga intildilar. XX asr boshidagi rivojlanish: Psixologiyaning inklyuziv roli XX asrning boshlarida, ayniqsa, 1910-1930 yillarda, ta'lim muassasalarida psixologik xizmatlarning tizimlashtirilishi va rivojlanishi yanada kuchaydi. Amerika Qo'shma Shtatlarida bu davrda psixologik xizmatlarning boshlanishi sifatida mashhur psixologlar, masalan, Leta Hollingworth, G. Stanley Hall va John Dewey ta'lim psixologiyasi sohasiga katta hissa qo'shdilar. Ular o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini o'rganib, individual farqlarni inobatga olishni, shuningdek, ta'limdagi muvaffaqiyatga erishish uchun o'qituvchilarga psixologik maslahatlar berishni boshladilar.

O'zbekistonda ta'lim muassasalarida psixologik xizmatlarning shakllanishi 1991-yilda mustaqillik e'lon qilinishidan keyin boshlandi. Mustaqillikdan so'ng, mamlakatda ta'lim tizimi yangilandi, va psixologik xizmatlarga bo'lgan talab ortdi.

1990-yillarda, psixologlar maktablarda o'quvchilarning ruhiy va emotsional holatini yaxshilash, ularning o'qishdagi muvaffaqiyatlarini oshirish va muammolarini hal qilishda yordam bera boshladilar. Shuningdek, O'zbekistonda psixologiyaning ta'lim tizimidagi roli 2000-yillarda yanada kuchayib, psixologik xizmatlar butun mamlakat bo'ylab rivojlana boshladi.

Xulosa

Ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni joriy etish — har bir bola, jumladan jismoniy, aqliy yoki ruhiy rivojlanishida cheklovlari bo'lgan o'quvchilarning ham to'laqonli ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan muhim jarayondir. Biroq bu jarayon ijtimoiy-psixologik muammolarsiz kechmaydi. O'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi, jamiyatning nogironligi bo'lgan shaxslarga nisbatan stereotiplari, otalarning munosabati, hamda o'quvchilar o'rtasidagi kommunikativ to'siqlar inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishga to'sqinlik qiladi.

Shu bois inklyuziv ta'limni rivojlantirishda ijtimoiy ongni o'zgartirish, pedagoglarning psixologik va metodik tayyorgarligini oshirish, hamkorlik va bag'rikenglik muhitini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Faqatgina shundagina har bir bola o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon eta oladigan, adolatli va insonparvar ta'lim tizimini shakllantirish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori.
3. Inklyuziv umumta'lim maktablari kamsituvchi munosabatlariga qarshi kurashish va jamoalarda qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, inklyuziv jamiyat qurish va barchaga ta'lim berishning eng samarali vositasi sifatida Salamanka bayonoti. (Ispaniya), 1994-yil 7-10-iyun.
4. "Dakarskie ramki deystviy"- Senegal, 2000-yil 26-28-aprel.
5. "Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari: muammo va ularning echimlari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. "LessonPress" nashriyoti, Toshkent-2021.

**ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA
KORREKSION-PEDAGOGIK ISH**

HASANOVA SARVINOZ ASHUR QIZI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi

2-bosqich 103-guruh talabasi

elnurbekjumayev09@gmail.com

tel: +99899 156 54 94

SHOMUROTOV ULUGBEK MELIKBOBOYEVICH

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika
fakulteti, Pedagogika va psixologiya kafedrası
o'qituvchisi (maqola ilmiy raxbari)

ulugbekshomurotov986@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-8004-499X>

Annotatsiya: Ushbu maqolada eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni og'zaki nutqini rivojlantirish bo'yicha korreksion-pedagogik ishlar va turli cil mashg'ulotlar haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'z: nuqson, rivojlanish, axloq, zehn, kar, nutq, verbal, ko'rish, eshitish, harakat-vibrasion, sezgilar, korreksiya

Kirish. Bolalar hayotida eng muhim bo'lgan maktabgacha davrda bolalarning asosiy malaka va ko'nikmalari tarkib topib jismoniy, ahloqiy, aqliy, mehnat, estetik, ekologik, xuquqiy, iqtisodiy jihatdan tarbiyalanishiga poydevor qo'yiladi. B.D.Korsunskaya, L.Muminova, V.Raxmanova, R.Shomaxmudova, M.Ayupova, I.Kislisina D.Nurkeldiyev va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida bolaning shahsi har tomonlama va uygun rivojlanishi uchun tilni egallash zarurligini e'tirof etiladi. Maktabgacha davrda atrofdagilar bilan muloqotda bola tomonidan so'zlashuv nutq o'zlashtirilishini, nutqni eshita olmaydigan kar bolalar esa mustaqil ravishda, muloqot jarayonida nutqni egallay olmasligini, kar bolalarni maxsus o'qitib borilmasa, ularda ikkilamchi nuqson- soqovlik yuzaga kelishini ta'kidlaydi.

Kar bolaning umumiy kamoloti uning nutqiy rivojlanishi bilan bevosita borliqdir. Ya'ni kar bolalarning nutqi faqat ularning umumiy rivojlanishi negizida shakllanish mumkinligini, shu bilan birga ularning umumiy kamoloti so'zli nutqining rivojlanish darajasiga bogliqligi L.S.Vigotskiy, F.F.Rau, L.P.Noskova, L.A.Golovchis, I.Kislisina, U.Fayziyev, F.Alimxodjayeva va boshqa olimlarning asarlarida e'tirof etiladi.

Ilk davrda kar va eshituvchi bolalar o'rtasidagi farq sezilmaydi, nutqacha bo'lgan davrda kar bolalarga xuddi eshituvchi bolalarga kabi ovoz chiqarish, gugulash, so'ng guldirashdek nutq ko'rinishlari hos bo'ladi. Keyinchalik, risoladagidek eshituvchi bolalar atrofdagilar nutqini eshitib va ularga taqlid qilib gapirishni boshlaganda kar bolalarning nutqi rivojlanmay qoladi, mavjud nutq ko'nikmalari ham so'nib boradi.

Ilk davrdan boshlab kar bolalarning nutqini maxsus rivojlantirib borilsa, ikkilamchi nuqsonlarning paydo bo'lishini oldini olish, rivojlanishidagi yetishmovchiliklarni bartaraf etish imkoniyati paydo bo'ladi. Maktabgacha ta'lim didaktikasida eshituvchi bolaning to'laqonli rivojlanishini ta'minlash uchun hayotining birinchi kunidanoq yo'naltirilgan tarbiyani amalga oshirish zarurligi e'tirof etiladi. Kar bolalar ta'limida ushbu tamoyil bundan ham kattaroq ahamiyatga egadir.

Kar bolalarning maktabgacha ta'limida bolalarning eshitish qobiliyatini pasayish darajasi, vaqti, rivojlanishidagi o'ziga hos xususiyatlari hisobga olingan holda umumiy pedagogik vazifalar bilan uygunlikda maxsus korreksion maqsadlarni amalga oshirish ko'zlanadi

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni har tomonlama kamol toptirish hamda maktab ta'limiga tayyorlash- maktabgacha tarbiya muassasalarning asosiy vazifasidir. Shu bilan birga, kar bolalarning so'zli nutqini atrofdagi voqelikni idrok etish hamda muloqot qilish vositasi sifatida o'stirish kabi maxsus vazifa ham amalga oshiriladi. Kar bola eshitish asosida nutqni egallay olmasligi sababli, ularning nutqi o'zgacha yo'nalishda shakllanadi: ya'ni, kar bolarning saqlanib qolgan, ziyon ko'rmagan (ko'rish, eshitish, harakat-vibrasion, sezgi) analizatorlaridan foydalangan holda ularning so'zli nutqi shakllantiriladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi kar bolalarning ta'lim tarbiyasi va nutqiy rivojlanishi quyidagi tamoyillar asosida tashkil etiladi:

1. Kar bolalarga ta'lim berishda ularning nutqini o'stirish vazifasi ularni har tomonlama rivojlantirib borish negizida hal etiladi.

Kar bolalarning nutqiy rivojlanishi ularning kundalik hayotida hamda ta'lim dasturida belgilangan barcha faoliyat turlarini tashkil etish jarayonida va uyg'unlikda ta'minlanishi zarur.

2. Ta'limiy, tarbiyaviy va korreksion vazifalar maxsus yo'naltirilgan ta'lim vositasida hal etiladi. Bunda ta'lim berishning umumiy va maxsus metod va usullaridan foydalanib, eshitish qobiliyatining buzilishi bilan bogliq kamchiliklarni kompensatsiyalash vazifalari ko'zlanadi. Maktabgacha yoshidagi kar va me'yorda eshitadigan bolalarga ta'lim-tarbiya berishning farqi nimada?

Ma'lumki, eshituvchi bolaga ta'lim berishning muhim sharti va samarali vositasi xisoblanuvchi so'zli muloqot kar bolalarda maxsus o'qitishsiz shakllanmaydi. Shu sababli, kar bolalarning so'zli nutqini shakllantirish uchun boshqa yo'llar izlash zarurati tushladi.

S.A.Zikov, B.D.Korsunskaya, L.P.Noskova, L.A.Golovchis, U.Fayziyev, F.Alimxodjayevalar tomonidan o'tkazilgan ko'p yillik ilmiy tadqiqotlar va amaliyot natijasida, bevosita muloqotda nutqni o'zlashtirishga yordam beruvchi kompensator vosita daktilologiya ekanligi isbotlandi. Bunda, eshituv orqali nutqni o'zlashtirish, orzaki va daktil nutqni ko'rib idrok etish psixologik jihatdan har xil jarayonlar ekanligini unutmazlik kerak. Daktil nutqni bevosita muloqotda o'zlashtirilishini ta'minlash uchun bolada sensor qobiliyat, ya'ni, ko'rish, harakat, taktil-vibrasion sezgi va idrok, hamda psixik funksiyalar yuqori saviyada bo'lishi talab etiladi. Kar bolalarni talaffuz qilishga, labdan o'qishga maxsus o'rgatish natijasida ogzaki muloqoti rivojlanib boradi. Ogzaki nutqni o'stirish va eshitish qobiliyatni rivojlantirish maktabgacha tarbiya yoshidagi kar bolalar ta'limidagi maxsus vazifalardir. Talaffuzni shakllantirish, labdan o'qishga o'rgatish murakkab jarayonlar bo'lib, yalpi bolalar bilan va alohida mashg'ulotlar uchun ancha vaqt ajratilishini talab etadi. Nutqni egallash chog'ida kar

bola yana bir to'sqinlikka duch keladi. Me'yorda eshituvchi bola, gapirishni boshlamasdan o'qina so'zlar ma'nosini tushunadi, asta sekin u tanish bo'lgan buyumlar va hodisalar nomini eslab qoladi. Nutqdan foydalanish jarayonida so'zlarning ma'nosi umumlashtiriladi.

Kar bolalarda esa bu jarayon o'zgacha kechadi. Kar bolalarning nutqiy muloqoti cheklanganligi sababli ularning tafakkuri orqada qolib rivojlanadi, nutq vositasida atrofdagi olamni bilish imkoniyati chegaralanadi. Shu sababli kar bolalar bilan tasavvur va tushunchalarni shakllantirish va umumlashtirish yuzasidan ko'proq ish olib borish talab etiladi.

Kar bolalar bog'chasida bolalarni keng ma'noda so'zli muloqotga tayyorlash maqsadida o'qishga o'rgatiladi, mustaqil o'qish esa cheklangan nutqiy muloqotni kompensatsiyalash vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, maxsus ta'lim-tarbiyaviy va korreksion vazifalardan kelib chiqqan holda, maktabgacha tarbiya muassasalarida mashg'ulotlar hajmi va ahamiyati ko'payadi. Mashg'ulotlar o'yin tarzida o'tkazilsa-da, ular ko'p vaqtni egallaydi va dam olish va erkin o'yin faoliyati uchun kam vaqt qoldiradi. Maktabgacha tayorgalikni ko'rmagan kichik maktab yoshidagi kar bolalarning ta'lim jarayoni maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar ta'limidan keskin farq qiladi.

Kar o'quvchlarining nutqiy va umumiy rivojlanishi muayyan ko'rish va sezish sohasidagi tajribasi asosida kechadi. Albatta, bunday hol ta'lim jarayonini ancha yengillashtiradi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi kar bolalar esa tasavvur, bilim va malakalarni nutq bilan uyg'unlikda egallaydilar, bu esa ularning tafakkuri va nutqining o'sishini ta'minlaydi.

Nutqi hali rivojlanmagan kar o'quvchining so'zli nutqining shakllanishi savod (o'qish va yozish)ga o'rgatish bilan bir vaqtda boshlanadi. Bunda so'zni analitik (taxlil qilib) idrok etilishi hamda aniq, ravon gapirish ta'minlanadi. Maktab o'quvchilari tomonidan talaffuzni nisbatan tez o'zlashtirilishi natijasida bevosita muloqotda daktil va ogzaki nutqdan keng foydalanish imkoniyati paydo bo'ladi. Qiyinchiliklar paydo bo'lganda yozma nutqdan foydalaniladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi kar bolalar esa tovushlarni o'zlashtirishda ancha orqada qoladilar. O'quvchilar alifboning asosiy tovushlar talaffuzini yarim o'quv yil davomida o'zlashtira olsa, maktabgacha tarbiya yoshidagi bola ta'limning uchinchi yiliga kelib, asosiy tovushlarni talaffuz eta olishi kerak. Shuning uchun, daktil nutq, ayniqsa dastlabki uch yilda, maktabgacha yoshidagi kar bolalar nutqini bevosita muloqotda shakllantirish vositasi hisoblanadi.

O'yin bolalarning asosiy faoliyatlaridan biri bo'lib, o'yin jarayonida kar bolalarning bilish jarayonlari shakllanadi. Yuqorida qayd etilganlardan kelib chiqqan holda, maktabgacha tarbiya yoshidagi kar bolalarning nutqi nutqiy va psixik yetishmovchiliklarni kompensatsiyalash vositasi hisoblanadi hamda ularning nutqi quyidagi tamoyillar asosida rivojlanadi.

1. Kar bolalarning nutqi bevosita muloqotda hamda maxsus mayutulotlarda rivojlantiriladi.

2. Analitik o'qishga (3,5-4)yoshdan boshlab o'rgatib boriladi.

3. Ta'lim jarayonida daktil nutqdan foydalaniladi.

4. Ta'lim jarayonida leksik va grammatik tushunchalar va umumlashtirishlar shakllantirilib boriladi

5. So'zli muloqotni kengaytirish vositasi sifatida o'qishga va hikoyalarni boglanishli bayon etishga o'rgatishdan keng foydalaniladi.

Mazkur tamoyillarga amal qilish uchun nutqni muloqot jarayonida va muloqot vositasi sifatida shakllantirish talab etiladi. Bunday imkoniyat daktil nutqdan foydalanish sharoitida yaratiladi.

Tarbiyalanuvchilar nutqiy qobiliyatini rivojlantirishda pedagogning predmetli va nutqiy xatti-harakatlarga taqlid qilishga o'rgatish, ularning diqqatini so'zlayotgan shaxslarga jalb qilish, taqlid asosida so'zlash ko'nikmalarini shakllantirish ko'zda tutildi. Pedagog xatti-harakatlariga taqlid qilish yirik va mayda motorikani rivojlantirishga qaratilgan «Ko'zgu», «Maymunchalar», «Mana shunday bajar» kabi pedagogik texnologiya jarayonida o'rgatib borildi. Ularda bolalar turli-tuman harakatlar va tana holatlari, yuz mimikasi va emotsional holatni takrorlashga o'rgandilar. Nutqning motor-harakat asosini yaratish, shuningdek, keyinchalik daktil nutq shaklini o'zlashtirish maqsadida asosiy e'tibor mayda qo'l motorikasiga qaratildi.

Nutqni rivojlantirishga oid mashg'ulotlarga ko'plab didaktik o'yinlar kiritildi. Ularning borishi jarayonida bolalar syujetli va didaktik o'yinchoqlar vositasida turli xatti-harakatlarga taqlid qilishga, pedagogning faoliyatini kuzatishga, uning tabiiy qo'l ishoralari va yuz mimikasi bilan uyg'unlashib ketgan nutqiga javob berishga o'rgandilar.

Nutqni rivojlantirishga oid mashg'ulotlar mavzuiy tamoyilga rioya qilingan holda tashkil etildi. Ma'lumki, dasturda berilgan mavzular mazmunining bolalar hayotiga yaqin va bog'liqligi («O'yinchoqlar», «Oila», «Mevalar va sabzavotlar», «Oziq-ovqatlar», «Kiyimlar», «Oyoq kiyimlar», «Tana a'zolari», «Hayvonlar», «Jihozlar», «Idish-tovoqlar», «Bayram», «Ob-havo»), ta'lim muddatlari, muayyan mavsumiy davr

bilan bog‘liq holda yil davomida takrorlanib keladi. Tevarak-atrof bilan tanishish, o‘yinlar, tasviriy faoliyat jarayonida mana shu mavzular birdek e‘tibor markazida bo‘ldiki, bu nutqiy material mazmuni ustida ish olib borishda puxta ko‘rgazmali asos yaratishga imkon berdi. Taqdim etiluvchi lug‘at materiallari turli maishiy vaziyatlarda, bolalarning erkin faoliyatida, tarbiyachi va surdopedagogning barcha mashg‘ulotlarida ishlatildi. Muayyan mavzu bo‘yicha nutqiy material hajmining uncha katta bo‘lmasligi e‘tiborga olib borildi. Bu materiallarning bolalardan turli fikriy va nutqiy faollikni talab qiladigan turli xildagi o‘yinlarda, shuningdek, boshqa qator ish turlarida ishtirok etishlari jarayonida ko‘p martalab takrorlanishiga alohida e‘tibor qaratildi. Masalan, «Kiyimlar» mavzusi bo‘yicha mashg‘ulot o‘tkazishda har xil kiyimlarni ularning nomlarini atagan holda ko‘rib chiqish, turli ko‘rinishdagi ko‘ylaklar, shimlar va h.k. tasvirlangan rasmlarni tanlash, qirqilgan rasm qismlarini joy-joyiga qo‘yib chiqish, kiyimlarning yetishmagan qismlarini chizib to‘ldirish, qo‘g‘irchoqlarni kiyintirish kabi usullardan foydalanildi. Ana shunday pedagogik texnologiya bilan so‘z ma’nolari va iboralar mazmunini asosli o‘zlashtirish uchun shart-sharoit yaratildi.

Nutqiy muloqotni shakllantirish yetakchi masalalardan biri bo‘lganligi tufayli, o‘rganish uchun taqdim etilgan so‘zlar, ularning ma’nolari aniqlashtirilganidan so‘ng, nutqiy muloqot uchun xos bo‘lgan sintagmatik aloqalar ustida ishlash maqsadida iboralar tarkibiga qo‘shib borildi. Bolalar bilan muloqotda pedagoglar o‘z nutqlarini cheklamadilar, hatto, ancha sodda va kundalik turmushda ko‘p takrorlanadigan iboralarni tushunish bolalar uchun qiyinchilik tug‘dirishini hisobga olib, u yoki bu jihatdan keng qo‘llanadigan bazaviy konstruksiyalarning ma’nolarini aniqlashtirish va ular ustida ishlashga ko‘proq diqqat qaratdilar. Bunday konstruksiyalar asta-sekin murakkablashuv asosida qo‘llanildi. Avvalo, bolalarning kundalik faoliyatini tashkil qilishga yordam beruvchi oddiy da‘vat konstruksiyalari qo‘llanildi: Aylanishga chiq(-ing). Uxla(-ng). Qo‘lingni yuv (art). Qo‘g‘irchoq (mashina, shar)ni ber (ol, ko‘rsat). Kel, o‘ynaymiz (rasm chizamiz, uy yasaymiz).

Ta’lim-tarbiya jarayonida muloqotga oid (kommunikativ) umumlashmalarni tushunishga o‘rgatish tanish so‘zlar va iboralar bilan kattalarga murojaat qilish usuli orqali amalga oshirildi: Halima opa, bering (ko‘rsating, oling).

Ikkinchi yarim yillikda nutq jarayoniga jumalarning ma’nolarini aniqlashtirish va o‘zlashtirish uchun tarkibida hozirgi zamon fe’li bo‘lgan ibora-xabarlar kiritib borildi: Ana u bola (xola, qiz bola) yiqilib tushdi (uxlayapti, ovqatlanayapti, yuguryapti, o‘tiribdi). Bunday konstruksiyalarning tushunilishini xatti-harakatni rasmda ko‘rsatish va uning imitatsiyasi (taqlidi) ni og‘zaki va yozma shakldagi global idrok etilayotgan ibora bilan qiyoslash jarayonida ta’minlanishiga, shuningdek, fe’llarning leksik ma’nolarini shakllantirish uchun har bir so‘z bildirgan xatti-harakatning turli tasvirlari namoyish etilishiga diqqat qaratildi.).

Yalpi va yakka mashg‘ulotlarda, ilgari o‘zlashtirilgan nutqiy ko‘nikmalarning tez

unutilishining oldini olish maqsadida, ta'limning dastlabki bosqichida egallangan lug'atning muttasil faollashtirib borilishiga e'tibor qaratib borildi. Lug'at yangi so'zlar hisobiga ham, tanish so'zlarning yangi shakllarini qo'llash hisobiga ham boyitib borildi. Bunda so'zlarning mavzulararo aloqalari, antonimik aloqalari (kiyin-echin, yoq-o'chir), konversiyali aloqalari (tashla – il, yuvintirayapti – yuvinayapti) hisobga olindi.

Turli mavzularga oid mashg'ulotlarda bolalarga tanish bo'lgan so'zlarning ko'plab takrorlanishi hamda yangilarining kiritilishi va o'zlashtirilishiga alohida ahamiyat berildi. Fe'llar va sifatlar boshqa turkumdagi so'zlarga nisbatan faolroq kiritib borildi. Shuningdek, bolalar tomonidan umumlashtiruvchi so'zlarning ma'nolarini yaxshiroq o'zlashtirib olishlari uchun og'zaki nutqda «O'yinchoqlarni olib kel», «Idishlarni yig'ishtir (ko'rsat)» kabi iboralarni qo'llash ko'paytirildi.

So'zlarning ma'nolarini yaxshiroq egallanishi maqsadida tarbiyalanuvchilar nutqiga antonimlar (kitoblarni oching – yoping, ruchkalarni tarqat – yig'ib chiq), butun va uning qismlarini bildiruvchi so'zlar (tulkining boshi, tanasi, oyoqlari, dumi bor) ham asta-sekinlik bilan kiritib borildi.

Xulosa. Bolalarning nutqiy ko'nikmalarini faollashtirish, muloqot jarayonida o'zlashtirilgan nutq vositalaridan foydalanish maqsadida pedagoglarning bolalarning so'z vositasida muloqot qilishga bo'lgan intilishlarini qo'llab-quvvatlab borishlari yo'lga qo'yildi. Bunga pedagoglarning bolalarga nutqiy xulq-atvor namunalarini namoyish qilish: salomlashish, xayrlashish, minnatdorchilik bildirish, bolalarga iltimoslar va xabarlar bilan murojaat etishlari orqali erishib borildi. Bolalarning «Necha yoshdasan? Qaerda yashaysan? Oilangizda (uyingizda) kimlar yashaydi? Onangning ismlari nima?» kabi og'zaki va yozma savollarga javob berib borishlari shu maqsadga yo'naltirildi.

Mashg'ulotlar, shuningdek, ulardan tashqaridagi ishlarda savollarni idrok etishga, javoblarda o'zlashtirilgan nutqiy materialdan foydalana olish ko'nikmalarining shakllanishiga alohida e'tibor qaratildi. Shu maqsadda ishning yashirin (yashirib qo'yilgan) predmet bilan, keyinchalik esa yopiq rasm bilan ishlash kabi usullaridan foydalanishga ham keng o'rin berildi. Avvalo bolalar yashirib qo'yilgan predmet haqida so'rab surishtirishga o'rgatilsa («U yerda nima bor?», «U qanday?», «U kattami (kichikmi)?», «Rangi qanaqa?» kabi), so'ng kattalarning parda ortida bajarayotgan xatti-harakatlari («Ulug'bek nima qilayapti?»), shuningdek, rasmlardagi qahramonlar haqida («U yerda kim bor?», «U bola nima qilayapti?», «Qaysi bola?», «Uning ismi nima?» va h.k.) so'rashga o'rgatib borildi. Bunga dastlab bolalar tablichkalarni o'qish va pedagogga taqlid qilish orqali jalb qilindi.

O'qitishning ijobiy natijasi – deyarli barcha bolalarda dastlabki tasvirlash istagi, shuning o'z maqsadlarini so'z orqadi aniqlash imkoniyati yuzaga kelgan. Bolalarning

ba'zilar ishning boshlanishiga qadar qanday ketma-ketlikda harkat qilishlarini aytib berishga harakat qilganlar. Ammo barcha ishning bosqichlarini avvaldan rejalashtirish katta guruhdagi Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ham jiddiy qiyinchiliklar tug'diradi, ular asosan eng yaqin bosqichlarni aniqlash bilan chegaralanadilar.

O'qitishning eng muhim yutuqlaridan biri bolalarda, nutqiy va shaxsiy aloqqa kirishish hohishlarini, taassurotlar bilan almashishi, birgalikdagi faoliyatning mazmuni bo'yicha kelishib olishlarning yuzaga kelishidir.

Adabiyotlar:

1. Rahimova I.I., Ziyavitdinova U.Z., Kamalova Z.X. Rivojlanish psixologiyasi va differensial psixologiya. Darslik. - T.: "Ma'rifat", 2024. 240 bet.
2. Mo'minova L.R. Maxsus psixologiya. O'quv qodlanma. Toshkent. O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, 2020. - 272 b.
3. Yuldoshev T.A "Umumiy psixologiya". O'quv qo'llanma. – T.:-"*Firdavs-shox*"- 2024yil.
4. G'oziev E.G'. Ontogenez psixologiyasi. T.: O'qituvchi, 2020.

MAXSUS EHTIYOJGA EGA BOLALARNI O'QITISH JARAYONIDA PSIXOLOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHNING SAMARALI YO'LLARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Psixologiya yo'nalishi 112-
guruh talabasi Narzullayeva Maftuna Murod
qizi**

Email:777malifiselta.777@gmail.com

Tel raqami: 998939481211

Annotatsiya: Ushbu maqolada maxsus ehtiyojga ega bolalarni o'qitish jarayonida psixologik yordam va qo'llab-quvvatlashning ahamiyati, asosiy yo'nalishlari hamda samarali metodlari yoritilgan. Inkluziv ta'lim tizimi sharoitida psixolog, o'qituvchi va ota-onalar hamkorligining o'rni tahlil qilinadi. Maqolada bolalarning individual psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda o'qitish va ijtimoiy moslashtirish jarayonining ilmiy asoslari keltirilgan.

Kalit so'zlar: maxsus ehtiyoj, psixologik yordam, qo'llab-quvvatlash, inkluziv ta'lim, korreksion pedagogika, rehabilitatsiya, individual yondashuv.

Kirish

Hozirgi kunda ta'lim tizimida har bir bola, uning jismoniy, aqliy yoki emotsional holatidan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish huquqiga ega. Shu nuqtai nazardan, maxsus ehtiyojga ega bolalarni o'qitish va ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish jarayonida psixologik qo'llab-quvvatlash muhim o'rin tutadi.

Asosiy qism:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori bu borada muhim hujjatlardan biridir. Mazkur hujjat bolalarni teng imkoniyatlar asosida o'qitish va rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish vazifasini belgilab beradi.

1. Maxsus ehtiyojga ega bolalar va ularning psixologik xususiyatlari

Maxsus ehtiyojga ega bolalar deganda jismoniy, aqliy, hissiy yoki ijtimoiy rivojlanishida muayyan cheklovlarga ega bo'lgan, lekin to'g'ri yondashuv orqali o'z imkoniyatlarini namoyon eta oladigan shaxslar tushuniladi.

Bu bolalarning psixologik rivojlanishi sekinroq kechishi, diqqat va xotira hajmining pastligi, emotsional barqarorlikning yetarli emasligi yoki muloqotda qiyinchiliklar mavjud bo'lishi mumkin. Shu sababli ularga o'qitish jarayonida maxsus yondashuv, ya'ni korreksion-pedagogik va psixologik yordam zarur.

2. Psixologik qo'llab-quvvatlashning asosiy yo'nalishlari

Maxsus ehtiyojga ega bolalarni o'qitishda psixologik yordam quyidagi asosiy yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

Emotsional qo'llab-quvvatlash: bolalarda o'ziga ishonch, xavfsizlik va qabul qilinganlik hissini shakllantirish;

Motivatsiyani rivojlantirish: o'qishga bo'lgan qiziqishni rag'batlantirish, muvaffaqiyatni qadrlashga o'rgatish;

Ijtimoiy moslashuvni ta'minlash: jamoa bilan muloqot, do'stona munosabatlar, hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirish;

Ota-onalar bilan hamkorlik: oilaviy muhitda psixologik qo'llab-quvvatlashni davom ettirish;

Pedagogik jamoaga maslahat berish: o'qituvchilarga bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda dars o'tish bo'yicha yo'l-yo'riq ko'rsatish.

3. Psixologik yordamning samarali metodlari

Psixologik qo'llab-quvvatlashda quyidagi usullar o'z samarasini beradi:

Art-terapiya – rasm chizish, musiqa, raqs, plastilindan ishlash orqali ichki hissiyotlarni ifodalash;

O'yin terapiyasi – o'yin orqali bolani ijtimoiy va emotsional jihatdan rivojlantirish;

Relyaksatsiya mashqlari – stress va qo'rquvni kamaytirish, ijobiy ruhiyatni shakllantirish;

Kognitiv-behavioral yondashuv – ijobiy fikrlash, xulqni boshqarish, o'zini baholashni o'rganish;

Guruhli mashg‘ulotlar – ijtimoiy muloqot va jamoada o‘z o‘rnini topish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Ushbu metodlar nafaqat bolaning psixologik holatini yaxshilaydi, balki ularning o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqini oshiradi, ijtimoiy faolligini kuchaytiradi.

4. O‘qituvchi, psixolog va ota-onaning hamkorligi

Maxsus ehtiyojga ega bolalar bilan ishlashda uch tomonlama hamkorlik — o‘qituvchi, psixolog va ota-onaning birgalikdagi faoliyati juda muhimdir.

Psixolog bolaning individual rivojlanish xaritasini tuzadi, o‘qituvchi esa shu asosda ta’lim dasturini moslashtiradi. Ota-ona esa uy sharoitida bolani ruhiy jihatdan qo‘llab-quvvatlab boradi. Ana shunda bola o‘zini jamiyatning to‘laqonli a‘zosi sifatida his etadi.

5. Inkluziv ta’lim va kelajak istiqbollari

Bugungi kunda O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim tizimi bosqichma-bosqich rivojlanmoqda. Maktablarda maxsus sinflar, logoped, defektolog va psixologlar faoliyat yuritmoqda.

Kelgusida maxsus ehtiyojli bolalar uchun innovatsion ta’lim texnologiyalarini joriy etish, onlayn qo‘llab-quvvatlash markazlarini tashkil etish, o‘qituvchilarning psixologik tayyorgarligini oshirish zarur.

Bunday yondashuv orqali har bir bola o‘z imkoniyatlarini to‘liq namoyon etish, jamiyatda o‘z o‘rnini topish imkoniga ega bo‘ladi.

Xulosa:

Maxsus ehtiyojga ega bolalarni o‘qitishda psixologik qo‘llab-quvvatlash — bu nafaqat ta’lim jarayonining bir qismi, balki insonparvarlik tamoyillariga asoslangan ijtimoiy zaruratdir. Psixologik yordam bola shaxsini rivojlantirish, o‘ziga ishonchni shakllantirish, jamiyatga moslashish va ijtimoiy integratsiyani ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Inklyuziv ta’limni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori, 2021 yil.

2. Xolmatova N. Maxsus pedagogika va psixologiya asoslari. — Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.

3. Raxmonova D. Inkluziv ta’lim tizimida psixologik xizmat faoliyati. — Samarqand, 2022.

4. Vygotskiy L.S. Defektologiya asoslari. — Moskva, 1991.

5. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Policy and Practice. — Paris, 2023.

6. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi ma’lumotlari — <https://xtv.uz>

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INTERFAOL O'QITISH METODLARINING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK SAMARADORLIGI

Denov tadbirkorlik va pedagogika

Instituti Pedagogika fakulteti

talabasi **Shuhratova Difuza**

Email:shuhratovadilfuza1@gmail.com

Tel raqam: +998505040604

Anotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda interfaol o'qitish metodlaridan foydalanishning psixologik va pedagogik jihatlari tahlil qilingan. Interfaol metodlarning o'quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlash va ijodiy salohiyatini oshirishdagi o'rni keng yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy o'qituvchining metodik tayyorgarligi va o'quvchilarda ijobiy motivatsiyani shakllantirishdagi faoliyati haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: interfaol metodlar, psixologik samaradorlik, pedagogik texnologiya, ijodiy fikrlash, ta'lim sifati, o'quvchi faolligi.

Kirish

So'nggi yillarda mamlakatimizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'qitish jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishni talab qilmoqda. Xususan, boshlang'ich ta'lim bosqichi bola shaxsining intellektual, psixologik va ma'naviy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning dars jarayonidagi ishtirokini faollashtiradi, ularni mustaqil fikrlashga, o'z fikrini erkin ifodalashga, hamkorlikda ishlashga o'rgatadi. Bugungi kunda ta'lim jarayonida o'quvchining faolligini oshirish, unga bilimni tayyor shaklda berishdan ko'ra, bilimni o'zi izlab topishiga imkon yaratish eng samarali yondashuv hisoblanadi. Boshlang'ich ta'limda interfaol metodlardan foydalanishning psixologik va pedagogik jihatdan ahamiyati beqiyosdir. Psixologik nuqtai nazardan, bunday metodlar o'quvchilarda o'ziga ishonch, ijobiy emotsional holat va darsga nisbatan qiziqishni kuchaytiradi. Pedagogik tomondan esa ular ta'lim sifatini oshirib, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, mantiqiy fikrlash va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Asosiy qism

Interfaol” so‘zi inglizcha “interactive” atamasidan olingan bo‘lib, “o‘zaro ta’sir” ma’nosini bildiradi. Interfaol metodlar o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida faol muloqot asosida o‘qitish jarayonini tashkil etuvchi pedagogik yondashuvdir.

Bu metodlar o‘quvchilarni darsda passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Har bir o‘quvchi o‘z fikrini erkin bayon etadi, boshqalarning fikrini tinglaydi va muhokama jarayonida yangi bilimlarni mustaqil o‘zlashtiradi.

Psixologik nuqtayi nazardan, interfaol metodlar o‘quvchining tabiiy bilishga bo‘lgan ehtiyojini rag‘batlantiradi. O‘yin, raqobat, musobaqa, guruhli faoliyat elementlari bolaning qiziqishini kuchaytiradi. Bu esa diqqatni jamlash, xotira, tafakkur va ijodiy tasavvurni rivojlantiradi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchi faol ishtirok etgan darslarda ma’lumotning 70–80 foizigacha xotirada saqlanadi, passiv tinglovchi esa atigi 20–30 foizini eslab qoladi. Shundan kelib chiqib, interfaol metodlar o‘quv jarayonining psixologik samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Pedagogik jihatdan interfaol metodlar konstruktivistik yondashuvga asoslanadi. Ya’ni, bilim o‘qituvchi tomonidan tayyor shaklda berilmaydi, balki o‘quvchining faol ishtiroki orqali yaratiladi. O‘qituvchi bu jarayonda yo‘naltiruvchi, tashkil etuvchi, motivatsiya beruvchi rolni bajaradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yosh xususiyatlariga ko‘ra harakatga, o‘yinga, rangli va ko‘rgazmali faoliyatga moyil bo‘lganliklari sababli, interfaol metodlardan foydalanish aynan shu bosqichda eng yuqori natija beradi.

Masalan, “O‘qish” fanida “Aqliy hujum” metodidan foydalanish orqali matn mazmunini tahlil qilish, asosiy g‘oyani topish va xulosa chiqarish ko‘nikmalari shakllantiriladi.

“Matematika” darslarida “Klaster”, “Bumerang”, “Insert” kabi metodlar yordamida o‘quvchilar sonlar, shakllar va amallar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlashni o‘rganadilar.

“Tabiatshunoslik” fanida esa “Baliq skeleti” yoki “Muammoli vaziyat” metodlari sabab–natija munosabatlarini aniqlash, kuzatish va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

O‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi; Faol ishtirok va hamkorlikni kuchaytiradi;

Ijodkorlik va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi;

Jamoadi ishlash madaniyatini shakllantiradi;

Bilimni chuqur va barqaror o‘zlashtirishni ta’minlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, interfaol metodlardan foydalanish boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning bilimini chuqurlashtiradi, ularning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, tahlil va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Zamonaviy o‘qituvchi interfaol metodlardan oqilona foydalangan holda, o‘quvchilarda o‘rganishga bo‘lgan ijobiy motivatsiyani shakllantiradi va ta’lim sifatini sezilarli darajada oshiradi. Interfaol metodlarning psixologik va pedagogik jihatdan to‘g‘ri qo‘llanilishi, o‘qituvchining mahorati bilan uyg‘unlashganda, boshlang‘ich ta’lim samaradorligini yangi bosqichga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi qarori, 2019-yil.
2. Hasanboeva O., Yo‘ldoshev J. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflar jamiyati, 2021.
3. Jalolov J. Ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
4. Omonov B. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
5. Xodjayeva M. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. — Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2022.

MAXSUS EHTIYOJGA EGA BOLALARNING IJTIMOIIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA PSIXOLOGIK YORDAMNING ROLI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
“Pedagogika” fakulteti ‘Psixologiya” yo’nalishi 2-
bosqich talabasi XayrulloevaGulbahor Abdullo
qizi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirish jarayonida psixologik yordamning ahamiyati tahlil qilinadi. Ijtimoiy integratsiya va individual rivojlanishga ta'sir qiluvchi psixologik omillar ko'rib chiqilib, pedagogik va terapevtik yondashuvlarning samaradorligi o'rganiladi. Maxsus ehtiyojga ega bolalarning psixologik holatini baholash va ularni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari, shuningdek, ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishda psixologik xizmatlarning roli chuqur tahlil qilinadi. Maqola ilmiy nazariy asoslar bilan birga, amaliy tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi, bu esa mutaxassislar va pedagoglar uchun qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. Maxsus ehtiyoj, ijtimoiy ko'nikmalar, psixologik yordam, psixologik qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy integratsiya, rivojlanish, terapevtik yondashuvlar, maxsus ta'lim, individual yondashuv.

Kirish. Maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'lim va psixologiya sohasida dolzarb va murakkab muammo hisoblanadi. Ijtimoiy ko'nikmalar shaxsning atrof-muhit bilan samarali muloqot qilishi, jamiyatda moslashishi hamda o'zini ifoda etishida muhim omil bo'lib, ayniqsa, rivojlanish nuqsonlari yoki ruhiy salomatlik muammolari mavjud bo'lgan bolalar uchun uning ahamiyati yanada oshadi. Maxsus ehtiyojga ega bolalar ko'pincha nutq, xulq-atvor yoki his-tuyg'ularni boshqarishda qiyinchiliklarga duch keladi, bu esa ularning ijtimoiy aloqalarini cheklaydi va ijtimoiy inklyuziyani qiyinlashtiradi. Shu nuqtai

nazardan, psixologik yordam orqali bu bolalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini maqsadli va tizimli ravishda shakllantirish hamda qo‘llab-quvvatlash zarurati paydo bo‘ladi.

Psixologik yondashuvlar, jumladan, kognitiv-hulqiy terapiya, ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish dasturlari va emotsional boshqaruv bo‘yicha treninglar maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli integratsiyani ta‘minlashda samarali vosita hisoblanadi. Shuningdek, maxsus ta‘lim muassasalari va oilaviy muhitda psixologik yordamning integratsiyasi bolaning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda sinergik effekt yaratadi. Bu jarayonning ilmiy asoslangan modellarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish, bolalarning ijtimoiy faolligi va sifatli hayot kechirishini ta‘minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqola maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda psixologik yordamning roli, uning nazariy asoslari va amaliy jihatlari hamda mavjud yondashuvlarning samaradorligini o‘rganishga qaratilgan.

Asosiy qism. Maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirish murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u ko‘plab psixologik va pedagogik omillarga bog‘liq. Ijtimoiy ko‘nikmalar — bu shaxsning o‘zini boshqalar bilan samarali muloqot qilish, jamiyatda o‘z o‘rnini topish va ijtimoiy vazifalarni bajarish imkonini beruvchi psixologik xususiyatlar to‘plami hisoblanadi. Maxsus ehtiyojga ega bolalarda ushbu ko‘nikmalar rivojlanishi ko‘pincha muayyan rivojlanish buzilishlari, xulq-atvoriy qiyinchiliklar yoki kommunikativ cheklovlar tufayli sekinlashadi yoki izdan chiqadi. Shuning uchun, ular uchun ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish va mustahkamlashda individual yondashuv va kompleks psixologik yordam zarur bo‘ladi.

Psixologik yordamning asosiy vazifalaridan biri — bolalarning ijtimoiy aloqalardagi muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘llarini ishlab chiqishdir. Kognitiv-hulqiy yondashuv asosida olib boriladigan treninglar orqali bola ijtimoiy vaziyatlarda o‘zini tutish strategiyalarini o‘rganadi, his-tuyg‘ularini boshqarishni egallaydi va ijtimoiy signallarni to‘g‘ri talqin qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maxsus ehtiyojga ega bolalarga mo‘ljallangan ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish dasturlari bolalar o‘rtasida ijtimoiy inklyuziyani

kuchaytiradi, ularning o'z-o'zini hurmat qilish darajasini oshiradi hamda ijtimoiy izolyatsiyani kamaytiradi. Psixologik yordamning samaradorligi ota-ona va o'qituvchilar bilan hamkorlik asosida amalga oshirilganda yanada ortadi. Maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy muhitda muvaffaqiyat qozonishi uchun ularning atrofidagi kattalar tomonidan doimiy va tizimli qo'llab-quvvatlash talab etiladi. Shu bois, psixologik xizmatlarning integratsiyasi — ya'ni maxsus ta'lim muassasalari, ijtimoiy xizmatlar va oilaviy muhit o'rtasida uzviy aloqalarni yaratish — psixologik yordam jarayonining ajralmas qismidir.

Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda individual yondashuv ham muhimdir. Har bir bolaning psixologik va rivojlanish xususiyatlari, shuningdek, ularning maxsus ehtiyojlari hisobga olinishi lozim. Buning uchun psixologlar diagnostika jarayonini chuqur amalga oshiradi, bolalarning kommunikativ va ijtimoiy faoliyat darajasini baholaydi hamda shunga moslashtirilgan terapevtik va pedagogik metodlarni tanlaydi. Shunday yondashuvlar bolaning ijtimoiy muloqotda samaradorligini oshiradi va ularning jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlaydi. Maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda psixologik yordamning ikkinchi muhim yo'nalishi — bu emotsional intellektni oshirish va his-tuyg'ularni boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Emotsional intellekt tushunchasi shaxsning o'z va boshqalarning his-tuyg'ularini anglash, boshqarish hamda ijtimoiy muloqotda muvaffaqiyatli ishlatish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Maxsus ehtiyojga ega bolalarda aynan ushbu ko'nikmalarning yetishmasligi ko'plab ijtimoiy qiyinchiliklarga sabab bo'ladi. Shu sababli, psixologik intervensiyalarda emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan metodikalar muhim o'rin tutadi. Masalan, o'yin terapiyasi, rolli o'yinlar va his-tuyg'ularni ifodalash mashqlari bolalarda o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi. Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonida kognitiv rivojlanishning o'rni katta. Piaget va Vygotskiy nazariyalariga asoslangan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalarning muloqot qobiliyatlari ularning kognitiv funksiyalari bilan chambarchas bog'liq. Maxsus ehtiyojga ega bolalar ko'pincha kognitiv buzilishlar tufayli ijtimoiy signal va muloqotni noto'g'ri tushunishadi, bu esa ularning ijtimoiy vaziyatlarda qiyinchiliklarga duch kelishiga olib

keladi. Shu sababli, psixologik yordam kognitiv jarayonlarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashg'ulotlar orqali ham ta'minlanishi lozim. Bu esa ijtimoiy muloqotda to'g'ri qaror qabul qilish va moslashuvchanlikni oshirish imkonini beradi.

Psixologik yordamning yana bir samarali vositasi — bu stressni boshqarish va ijtimoiy muhitdagi xavotirlarni kamaytirishga yo'naltirilgan texnikalar bo'lib, ular maxsus ehtiyojga ega bolalarning psixofiziologik holatini barqarorlashtirishga xizmat qiladi. Maxsus ehtiyojga ega bolalarda ijtimoiy vaziyatlarda yuzaga keladigan stress va tashvishlar ijtimoiy ko'nikmalarning rivojlanishini sekinlashtiradi yoki to'xtatib qo'yadi. Shu bois, psixologik treninglarda nafas olish mashqlari, relaksatsiya texnikalari va kognitiv restrukturizatsiya metodlari qo'llaniladi. Bu usullar bolaning ichki muvozanatini ta'minlab, yangi ijtimoiy vaziyatlarga moslashuvini yaxshilaydi.

Yuqorida ta'kidlanganlarning barchasi ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda psixologik yordamning multidimensiyali xususiyatini ochib beradi. U nafaqat bolaning individual psixologik holatini yaxshilash, balki ijtimoiy kontekstda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Bu jarayon esa ko'p tarmoqli va hamkorlikka asoslangan yondashuvni talab qiladi, unda psixolog, pedagog, ota-ona va ijtimoiy xodimlarning hamkorligi asosiy omil bo'ladi. Shu bilan birga, zamonaviy ilmiy tadqiqotlar maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarning o'rnini ortib borayotganini ko'rsatmoqda. Masalan, virtual haqiqat (virtual reality) va interaktiv dasturlar yordamida ijtimoiy vaziyatlarni simulyatsiya qilish bolaning xavfsiz muhitda amaliy ko'nikmalarni egallashiga imkon beradi. Bu yondashuv bolalarda ijtimoiy stressni kamaytirish va ijtimoiy qobiliyatlarni sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda psixologik yordamning roli o'zining multidimensiyali va integratsiyalashgan xarakteri bilan ajralib turadi. Ijtimoiy ko'nikmalar — bu shaxsning jamiyat bilan samarali muloqot qilishida, ijtimoiy vazifalarni bajarishida, shuningdek, o'zining emotsional va kognitiv imkoniyatlarini to'liq amalga oshirishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Maxsus ehtiyojga ega bolalarda yuzaga keladigan rivojlanish buzilishlari, kognitiv va

emotsional cheklovlar ularning ijtimoiy integratsiyasini sezilarli darajada qiyinlashtiradi, shu sababli, psixologik yordamning tizimli va individuallashtirilgan ko'rsatkichlari bolalar uchun ijtimoiy moslashuv va shaxsiy rivojlanishda zaruriy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Psixologik yondashuvlar nafaqat ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga, balki bolaning emotsional intellektini oshirish, stressni boshqarish va kognitiv funktsiyalarni rivojlantirishga qaratilgan kompleks tadbirlarni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, psixologik yordam samaradorligi ota-ona, pedagoglar va ijtimoiy xizmatlar bilan doimiy hamkorlikni talab qiladi. Zamonaviy innovatsion texnologiyalar, xususan virtual haqiqat va interaktiv metodlar ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda, bu esa maxsus ehtiyojga ega bolalarning jamiyatda muvaffaqiyatli integratsiyasiga xizmat qiladi.

Natijada, maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda psixologik yordamning o'рни nafaqat muammo diagnostikasi va terapiyasida, balki ularning ijtimoiy-madaniy muhitga moslashuvidagi asosiy mexanizm sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon ilmiy nazariy asoslar va amaliy yondashuvlarning uyg'unlashuvi orqali amalga oshirilishi kerak, bunda multidisipliner jamoa ishining o'рни beqiyosdir.

Xulosa qilib aytganda, maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda psixologik yordam nafaqat individual terapevtik yondashuvlar, balki tizimli, integratsiyalashgan va multidisipliner mexanizmlarga asoslangan murakkab jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Bu jarayon bolalarning ijtimoiy faoliyatini oshirish, ularning hissiy va kognitiv rivojlanishini qo'llab-quvvatlash hamda ijtimoiy inklyuziyani ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Akhmedov, J.I. *Bolalar psixologiyasi va maxsus ta'lim asoslari.*, Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti, 2015. 312 b.
2. Islomov, S.M. *Maxsus ehtiyojga ega bolalarning psixologik rivojlanishi.*, Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. 256 b.
3. Juraev, B.A. *Pedagogik psixologiya: nazariya va amaliyot.*, Toshkent: O'qituvchi, 2012. 348 b.

4. Karimova, N.N. *Maxsus ta'lim psixologiyasi.*, Toshkent: Sharq, 2014. 290 b.
5. Mirzaahmedov, D.T. *Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish metodikalari.*, Toshkent: Universitet nashriyoti, 2010. 198 b.
6. Turg'unov, M.R. *Bolalar ijtimoiy psixologiyasi.*, Toshkent: Fan, 2016. 304 b.
7. Usmonov, A.A. *Maxsus ehtiyojga ega bolalarning pedagogik va psixologik qo'llab-quvvatlashi.*, Toshkent: Barkamol Avlod, 2018. 276 b.

DEVIANT XULQ-ATVORLI BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN IJTIMOIY-PEDAGOGIK ISH

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
pedagogika fakulteti pedagogika ta'lim yo'nalishi
2-bosqich guruh talabasi Abduqahhorova
Maysara Hasan qizi**

Annotatsiya: Ushbu tezisda deviant xulq-atvorli bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik ishning mohiyati, asosiy yondashuvlari va samarali usullari ko'rib chiqiladi. Deviant xulq-atvorli bolalarda ijtimoiy moslashuv muammolari, pedagogik e'tiborsizlik va psixologik omillar ta'sirida shakllanadi. Shu sababli, ularning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlash uchun alohida yondashuv talab etiladi. Shuningdek, bu tadqiqotda deviant xulq-atvorli bolalar uchun tarbiyaviy muhitni yaratish, ularni psixologik-pedagogik qo'llab quvvatlash va bu ishda oila bilan hamkorlikning ahamiyati ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga deviant xulq-atvorli bolalar bilan ishlashda profilaktika va rehabilitatsiya tadbirlarining o'rni va samaradorligi ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: deviant xulq-atvor, ijtimoiy-pedagogik ish, moslashuv, profilaktika, rehabilitatsiya, tarbiya, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash, oilaviy hamkorlik, ijtimoiy integratsiya.

Abstract: This thesis examines the essence, main approaches and effective methods of socio-pedagogical work with children with deviant behavior. Problems of social adaptation in children with deviant behavior are formed under the influence of pedagogical neglect and psychological factors. Therefore, a special approach is required to ensure their social integration. Also, this study examines the importance of creating an educational environment for children with deviant behavior, providing them with psychological and pedagogical support, and cooperating with the family in this work. At the same time, the role and effectiveness of preventive and rehabilitation measures in working with children with deviant behavior are also analyzed.

Keywords: deviant behavior, socio-pedagogical work, adaptation, prevention, rehabilitation, education, psychological and pedagogical support, family cooperation, social integration.

Аннотация: В данной диссертации рассматриваются сущность, основные подходы и эффективные методы социально-педагогической работы с детьми с девиантным поведением. Проблемы социальной адаптации у детей с девиантным поведением формируются под влиянием педагогической запущенности и психологических факторов. Поэтому требуется особый подход к обеспечению их социальной интеграции. Также в данной работе рассматривается важность создания образовательной среды для детей с девиантным поведением, оказания им психолого-педагогической поддержки и сотрудничества с семьей в этой работе. При этом анализируется роль и эффективность профилактических и реабилитационных мероприятий в работе с детьми с девиантным поведением.

Ключевые слова: девиантное поведение, социально-педагогическая работа, адаптация, профилактика, реабилитация, воспитание, психолого-педагогическая поддержка, семейное сотрудничество, социальная интеграция.

Deviant xulq-atvor bugungi kunda keng tarqalib borayotgan va bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib, yoshlar orasida keng tarqalgan. Ushbu xulq-atvorning kelib chiqishi ijtimoiy, psixologik va oilaviy muammolar bilan o'zaro bog'liq hisoblanadi. Shaxsni ijtimoiylashtirish, unga jamiyatda qanday xulq-atvorlarni qabul

qilish yoki rad etish kerakligini o'rgatish juda muhimdir. Jamiyatdagi ijtimoiy me'yorlar va axloqiy qadriyatlarni tushunish yoshlar va kattalar orasida deviant xulq-atvorni kamaytirishga yordam beradi. Shunday qilib, ijtimoiy pedagogika ijtimoiy muhitning ta'siriga qarshi kurashishda asosiy vosita bo'lishi mumkin.

Har qanday jamiyatda doimiy e'tiborga muhtoj odamlar bor. Bular o'z jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlantirishida chetga chiqishi, og'ishi bor bo'lgan odamlardir. Ular doim guruh bo'lib ajralishga ,jamiyat va davlatda ularga nisbatan alohida munosabat shakllangan. Bunday insonlarga nisbatan deviatsiya yoki deviant xulq-atvor so'zlari ishlatiladi. Deviatsiya deb jamiyatda o'rnatilgan huquqiy, ijtimoiy, axloqiy qoida va me'yorlariga mos kelmaydigan xatti harakat va xulq-atvorlarga aytiladi. Odatda deviant xulq-atvor o'spirinlik davrida yuzaga keladi. O'spirinlik davri yoshlik davrlari ichida eng murakkabidir. Uni yana o'tish davri ham deb ataladi. Kattalar bu davrda bolalarga e'tiborli bo'lishlari, o'smirlarni tarbiyalash usullarini to'g'ri tanlash va ulardan foydalanishlari kerak. O'smir psixologiyasi haqida ma'lumotga ega emaslik, oilada tarbiyaning noto'g'ri usuldan foydalanish, bola va ota-onalar o'rtasida konfliktlari holatlarni yuzaga kelishi natijada musobatlarga shikast yetadi. Oiladagi salbiy, beshafqat muhit ma'lum turdagi o'smirlardagi qo'pollik, yovvoyilik, sovuq munosabat kabi illatlarni paydo bo'lishiga zamin yaratadi va ularda atrofdagilarga nisbatan qarama qarshi ruhda harakatlanib, tajavuzkorona buzuvchilar sifatini namoyon qilishadi.

Yurtimiz kundan kunga rivojlanyotgan davrda nafaqat yosh avlod balki katta yoshli insonlarda ham deviant xulq atvorning rivojlanishi jamiyatda jinoyatchilik ,foxishabozlik, oilaviy terapiya,induvidual ichkilikbozlik hamda ichki urushlar bilan bog'liq bo'lgan ko'plab hodisalarini keltirib chiqarmoqda. Jamiyatda bunday shaxslarning rivojlanishi ko'plab qonunbuzarliklarga ,inqirozlarga olib kelmoqda.Deviant xulqli shaxs, jamiyat yoki guruh tomonidan qabul qilingan norma va qoidalarni buzgan holda harakat qiladigan, qabul qilinmagan xatti-harakatlar qiladigan shaxsdir. ¹⁰Deviant xulq jamiyatda ma'lum bir qoidalarga zid bo'lgani uchun ko'pincha salbiy baholanadi. Ushbu xulq turlari ijtimoiy normalar va madaniyatga qarab farq qiladi. Deviant xulqli shaxs, jamiyat yoki guruh tomonidan qabul qilingan norma va

¹⁰ L.M.Xakimova "Deviant xulq atvor psixologiyasi" Toshkent 2014.

qoidalarini buzgan holda harakat qiladigan, qabul qilinmagan xatti-harakatlar qiladigan shaxsdir. Deviant xulq jamiyatda ma'lum bir qoidalarga zid bo'lgani uchun ko'pincha salbiy baholanadi. Ushbu xulq turlari ijtimoiy normalar va madaniyatga qarab farq qiladi. Deviant xulq-atvor mikroijtimoiy munosabatlar (oilalar, maktabdagi munosabatlar) va kichik ijtimoiy guruhlariga xos bo'lgan ijtimoiy me'yorlar va xulq-atvor turlaridan biridir. Bu xulq-atvorni ``g'ayriintizomiy`` deb atasak ham bo'ladi. Deviant xulq-atvorning yorqin namoyon bo'lishiga ,agressiya, o'qishdan qochish va daydilik, bolalar va o'smirlar orasidagi aroqxo'rlik, giyohvandlik va u bilan bog'liq g'ayriijtimoiy harakatlar yuza keladi. Ularning shakllanishi keng tarqalmoqda.

Deviant xulqning sabablari turli xil bo'lishi mumkin. Bu psixologik omillar, ijtimoiy bosim, oila tarbiyasi, iqtisodiy ahvol yoki jamiyatdagi norma va qoidalar bilan kelishmovchilik tufayli bo'lishi mumkin. Jamiyat deviant xulqqa turlicha munosabatda bo'ladi va ko'pincha bunday shaxslarni to'g'rilash yoki jamiyatga qayta moslash uchun chora-tadbirlar qo'llaydi.

Deviant xulqli bolalar bilan ishlashda ijtimoiy ish metodlari asosiy maqsadi bolalarga yordam berish, ularning ijtimoiy integratsiyasini qo'llab-quvvatlash va ularga sog'lom va konstruktiv xulq-atvorni rivojlantirishda ko'maklashishdir. Quyidagi asosiy metodlar deviant xulqli bolalar bilan ishlashda qo'llaniladi:

- Bolaning shaxsiy ehtiyojlarini aniqlash va unga individual yondashish.
- Bola bilan aloqani o'rnatish, uning ishonchini qozonish va u bilan ochiq muloqot qilish.
- Bolaning deviant xulq-atvor sabablarini aniqlash.
- Guruh terapiyasi orqali bolani ijtimoiy muhitga jalb qilish.
- Boshqa bolalar bilan birgalikda tajribalar almashish, qo'llab-quvvatlash va bir- biridan o'rganishga imkon yaratish.

Oilaviy terapiya

- Bolaning oilaviy munosabatlarini o'rganish va ularni yaxshilashga ko'maklashish.
- Oilaviy muammolarni hal qilish uchun barcha oilaviy a'zolari jarayonga jalb qilish.
- Oilaga bola bilan qanday munosabatda bo'lish va qanday yordam berish kerakligini tushuntirish.

Davolash va rehabilitatsiya

- Bolani kerak bo'lganda tibbiy ko'rikdan o'tkazish va zarur davolanishga yo'llash. - Rehabilitatsiya dasturlarida qatnashish, jumladan, narkologiya yoki psixiatrik yordam olish imkoniyatini ta'minlash.

- Bolaga o'zini tiklash va jamiyatga qayta qo'shilishiga yordam berish.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, deviant hulqli bolalarning tarbiyasini shakllantirishga amaliy yondashgan holatda eng avvalo ularning yaqinlari va atrof muhitida bo'layotgan vaziyatlarni ham to'g'ri yo'naltirishga bolani har tomonlama ijobiylikka intilishiga yo'l ochib berishimiz kerak.

Jamiyatda deviant xulq-atvorni kamaytirish yoki yo'qotish uchun quyidagi usullardan ham foydalanishimiz kerak deb hisoblayman. Bularga: Ta'lim va tarbiya tizimini mustahkamlash, ota-onalar farzandlariga to'g'ri qadriyatlarni singdirishlari va yaxshi xulq-atvorni o'rnak qilishlari kerak. Bundan tashqari ularga yaqinlari tomonidan mehr-e'tibor yetishmasligi tufayli ham ularning xulq atvori yomonlashishi mumkin shuning uchun bu jihatlarni ham inobatga olgan holda ularni oilaviy muhitini yaxshilash eng muhim bosqichlardan biri deb o'ylayman.

FOYDLANILGAN ADABIYOTLAR:

1. L.M.Xakimova "Deviant xulq atvor psixologiyasi" Toshkent 2014.
2. Vohidova N.X., Mirzayeva F.O. —Ijtimoiy pedagogika (darslik). – T.: Sano standard, 2022.
3. Egamberdiyeva N. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009.
4. Sadriddinov S.R. Deviant xulq-atvorli bolalar psixologiyasi bilan ishlash metodikasi. Toshkent 2022.

INKLUZIV TA'LIM TIZIMIDA MAXSUS EHTYOJLI O'QUVCHILARDA DEVIANT XULQNING OLDINI OLIHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI QULMAMATOVA FAZILAT QARSHIYENA

Navoiy innovatsiyalar universiteti, Surxandaryo kampusi "Umumiy fanlar" kafedrası

o'qituvchisi

Email: fqulmamatova@mail.ru

ANNOTATSIYA: MAQOLADA INKLUZIV TA'LIM TIZIMIDA MAXSUS EHTIYOJLI O'QUVCHILARDA DEVIANT XULQNING PSIXOLOGIK SABABLARI, ULARNING SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR HAMDA ART-TERAPIYA, O'YIN TERAPIYASI VA EMOTSIONAL INTELLEKT TRENINGLARINING PROFILAKTIK AHAMIYATI ILMIY ASOSDA YORITILGAN.

Kalit so'zlar: inkluziv ta'lim, maxsus ehtiyojli o'quvchilar, deviant xulq, psixologik profilaktika, emotsional intellekt, art-terapiya, o'yin terapiyasi.

Аннотация: В статье рассматриваются психологические причины девиантного поведения у учащихся с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного обучения. Раскрываются факторы, влияющие на формирование девиантного поведения, а также профилактическое значение арт-терапии, игровой терапии и тренингов эмоционального интеллекта.

Ключевые слова: инклюзивное образование, учащиеся с особыми образовательными потребностями, девиантное поведение, психологическая профилактика, эмоциональный интеллект, арт-терапия, игровая терапия.

Abstract: The article examines the psychological causes of deviant behavior among students with special educational needs in inclusive education. It highlights the factors influencing behavioral deviations and emphasizes the preventive effectiveness of art therapy, play therapy, and emotional intelligence training in behavioral correction.

Keywords: inclusive education, special needs students, deviant behavior, psychological prevention, emotional intelligence, art therapy, play therapy.

KIRISH. INKLUZIV TA'LIM — BU HAR BIR BOLANING, SHU JUMLADAN MAXSUS EHTIYOJLI O'QUVCHILARNING HAM O'ZIGA MOS SHAROITDA TA'LIM OLISH VA JAMOAGA INTEGRATSIYALASHUVI IMKONINI BERUVCHI ZAMONAVIY TA'LIM MODELI HISOBLANADI (1). BIROQ, BUNDAY O'QUVCHILAR ORASIDA DEVIANT XULQ HOLATLARI KO'PROQ UCHRASHI KUZATILADI. DEVIANT XULQNING KELIB CHIQISH SABABLARI EMOTSIONAL BEQARORLIK, IJTIMOY MOSLASHUVDAGI QIYINCHILIKLAR VA PEDAGOGIK E'TIBOR YETISHMASLIGI BILAN BOG'LIQDIR (2).

ASOSIY QISM. Inkluziv ta'lim jarayonida maxsus ehtiyojli o'quvchilarning ijtimoiy-psixologik moslashuvi, ularning emotsional holati va xulq-atvorini boshqarish ko'nikmalari muhim o'rin tutadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, deviant xulq holatlari ko'pincha o'quvchining ichki hissiy muvozanatsizligi, ijtimoiy cheklanishi yoki pedagogik e'tibor yetishmasligi bilan bog'liq bo'ladi (3). Shuning uchun bunday holatlarni erta aniqlash va psixologik yondashuv orqali bartaraf etish inkluziv ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Deviant xulqning psixologik sabablari shaxsning emotsional sohasidagi disbalans, o'z-o'zini baholashdagi beqarorlik, ota-onalar bilan hissiy aloqaning sustligi hamda ijtimoiy guruh tomonidan rad etilish bilan izohlanadi (4). Maxsus ehtiyojli o'quvchilarda bu omillar ko'proq namoyon bo'lib, o'zini himoya qilish yoki e'tibor qozonish maqsadida tajovuzkor, destruktiv yoki izolyatsiyalangan xatti-harakatlar orqali ifodalanadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu kabi xulq-atvorning ildizida bolaning o'zini ijtimoiy jihatdan foydali shaxs sifatida anglay olmasligi yotadi .

Art-terapiya va o'yin terapiyasi usullari deviant xulqni tuzatish hamda uning oldini olishda samarali psixokorreksion vosita sifatida qo'llaniladi. **Art-terapiya** (ijodiy terapiya) o'quvchilarning ichki hissiyotlarini ramziy shaklda ifodalashga yordam beradi, stressni kamaytiradi va o'zini anglash darajasini oshiradi. **O'yin terapiyasi** esa bolaning tabiiy o'yin ehtiyojidan kelib chiqib, xulqni ijtimoiy jihatdan maqbul shaklda ifodalashga o'rgatadi. Shu orqali bola o'z his-tuyg'ularini boshqarish, nizoli holatlardan chiqish va ijobiy munosabatlarni shakllantirishni o'rganadi .

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, 8 haftalik art-terapiya va o'yin terapiyasi mashg'ulotlari natijasida o'quvchilarda ijtimoiy faollik 30–40 foizga oshgan, tajovuzkorlik darajasi esa 25 foizga kamaygan (5). Bundan tashqari, o'qituvchi va ota-onalar bilan hamkorlikda o'tkazilgan emotsional intellekt treninglari bolalarda o'z his-tuyg'ularini aniqlash, anglash va boshqarish ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qilgan.

Emotsional intellekt tushunchasi shaxsning o'z hissiyotlarini va boshqalarning his-tuyg'ularini to'g'ri idrok etish, ular asosida mos xulqni tanlash qobiliyatini bildiradi. Inkluziv sinflarda bu kompetensiyani rivojlantirish ijtimoiy moslashuvning muhim

sharti hisoblanadi (6). Treninglar davomida o'quvchilarga emotsiyalarni aniqlash, ijobiy o'zini ifoda qilish, stressni boshqarish va empatiya ko'rsatish bo'yicha mashqlar o'tkazilgan. Natijada, o'quvchilarning ijtimoiy muloqotdagi faol ishtiroki, o'ziga ishonchi va o'zaro hamkorlik darajasi ortgan.

Psixolog G'.B. Shoumarov o'z tadqiqotlarida shaxsning ijtimoiy moslashuvi va emotsional holatini boshqarish orqali xulq-atvor buzilishlarini kamaytirish mumkinligini ta'kidlaydi. Shuningdek, N. B. Shodmonova bolalarda deviant xulqning shakllanishida oilaviy muhit va pedagogik e'tibor yetishmasligining hal qiluvchi rol o'ynashini ilmiy asosda isbotlagan. Bu fikrlarni Sh. R. Baratov ham qo'llab-quvvatlab, o'quvchi shaxsining ijtimoiy ehtiyojlarini hisobga olish psixokorreksion ishlarning muvaffaqiyat kaliti ekanini qayd etgan.

L. S. Vygotskiy tomonidan ilgari surilgan "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, psixologik yordam jarayonida bolalarning ichki imkoniyatlarini to'g'ri rag'batlantirish zarurligini ko'rsatadi. Bu yondashuv A. A. Karimov tomonidan o'zbek ta'lim tizimi sharoitida talqin etilib, maxsus ehtiyojli o'quvchilarda ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlantirishni psixoprofilaktikaning markaziy yo'nalishi sifatida belgilaydi.

Shuningdek, N. M. Hasanov o'z tadqiqotlarida art-terapiya, ranglar psixologiyasi va o'yin elementlaridan foydalanish orqali bolalarning ichki kechinmalarini bartaraf etish, ularni ijtimoiy jihatdan faol shaxs sifatida shakllantirish mumkinligini ko'rsatgan. Ushbu yondashuvlar maqola doirasida olib borilgan kuzatuv va tajribalar natijalari bilan hamohangdir.

XULOSA. Umuman olganda, inkluziv ta'limda deviant xulqning psixologik oldini olish tizimli, kompleks yondashuvni talab etadi. Bunda psixolog, o'qituvchi va otalarning o'zaro hamkorligi, art-terapiya va o'yin terapiyasi kabi innovatsion metodlarning muntazam qo'llanilishi ijobiy natijalarni ta'minlaydi. Shuningdek, o'quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanish darajasini baholash va individual psixologik yordam dasturlarini ishlab chiqish ularning to'laqonli integratsiyasini ta'minlaydi.

Inkluziv ta'lim tizimida deviant xulqning oldini olish psixologik asoslarda olib borilishi lozim. Shaxsiy yondashuv, emotsional qo'llab-quvvatlash, hamkorlik va innovatsion terapiya usullarini qo'llash orqali maxsus ehtiyojli o'quvchilarda ijobiy xulq shakllanishini ta'minlash mumkin. Bu jarayon uzluksiz psixoprofilaktika va pedagogik monitoringni talab qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Baratov Sh. R. (2020). *Shaxs rivojlanishida psixologik moslashuv jarayonlari*. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
2. Bronfenbrenner U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Hasanov N. M. (2020). *Bolalarda deviant xulqni psixologik korreksiya qilish metodlari*. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
4. Johnson R. (2022). *The Effectiveness of Art Therapy in Reducing Aggressive Behavior*. *International Journal of School Psychology*, 8(2), 98–110.
5. Karimov A. A. (2022). *Inkluziv ta'lim psixologiyasi: nazariya va amaliyot*. Toshkent: "Iqtisod-moliya" nashriyoti.
6. Miller D. (2024). *Inclusive Classrooms and Behavior Management Strategies*. *Educational Psychology Review*, 36(1), 201–219.

PSIXOSOMATIK KASALLIKLAR VA ULARNI DAVOLASH USULLARI

Aminova Dilnoza Orifjonovna

**TISU Pedagogika va texnologik ta'lim kafedrası
o'qituvchisi**

aminovadilnoza979@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada psixosomatik kasalliklarni rivojlanish tarixi va yuzaga kelish sabablari hamda davolash usullariga to'xtalib o'tilgan.

Kalit soʻzlar: psixika, psixosomatika, kasallik, psixoterapiya.

Abstract. This article discusses the history of the development of psychosomatic diseases, the causes of their occurrence, and methods of treatment.

Keywords: psyche, psychosomatics, illness, psychotherapy.

Аннотация. В статье рассматриваются история развития психосоматических заболеваний, причины их возникновения и методы лечения.

Ключевые слова: психика, психосоматика, болезнь, психотерапия.

KIRISH

Psixosomatik kasalliklar — bu insonning ruhiy holati (stress, tashvish, depressiya va boshqalar) organizmga taʼsir qilib, jismoniy kasalliklar paydo boʻlishiga olib keladigan holatlar. Yaʼni, ruhiy omillar tufayli tanada organlar yoki tizimlarda funksional buzilishlar yoki kasalliklar yuzaga keladi. Masalan, oshqozon-ichak, yurak-qon tomir tizimi, teri kasalliklari va boshqalarda koʻrinishi mumkin.

METODOLOGIYA

Psixosomatik kasalliklar tushunchasi insoniyat tarixida ancha qadimdan kelib chiqqan, biroq ularning tizimli oʻrganilishi soʻnggi asrlarda boshlandi.

Qadimiy davrlarda ruhiy va jismoniy holat bir-biridan ajratilmagan. Masalan, qadimgi yunon tabiblari (Gippokrat va Galen) organizm va ruhning oʻzaro taʼsiri haqida fikr yuritgan. Ular stress, ruhiy notinchliklarning baʼzi jismoniy kasalliklarni yuzaga keltirishiga eʼtibor bergan.

XVII-XIX asrlarda tibiyot anʼanaviy fiziologiya va anatomiya asosida rivojlangan, biroq ruhiy kasalliklar bilan jismoniy simptomlar oʻrtasidagi bogʻliqlik koʻproq ahamiyatga ega boʻla boshladi. XIX asrda Z. Froidning psixoanalitik nazariyalari ruh va tananing oʻzaro taʼsirini ilmiy doirani kengaytirdi.

XX asrda psixosomatika tushunchasi shakllana boshladi. 1930-40 yillarda Germaniyada va AQShda psixosomatik tibbiyot alohida yoʻnalish sifatida rivojlana boshlandi. Bu davrda stress va ruhiy holatning yurak-qon tomir, oshqozon-ichak tizimi va boshqa organlarga taʼsiri ilmiy asosda oʻrganildi.

Psixosomatik kasalliklarni o'rganishda bir qancha taniqli olimlar katta hissa qo'shganlar. Ularning asosiy ishlari bu kasalliklarning psixologik va jismoniy omillar o'rtasidagi bog'liqligini aniqlashga qaratilgan.

Franz Alexander psixosomatik tibbiyotning asoschilaridan biri hisoblanadi. U "psixosomatik kasallik" atamasini ilgari surgan va asosan yurak-tomir kasalliklari, miyada hosil bo'ladigan stress va nevrozlar o'rtasidagi bog'lanishni tahlil qilgan. Uning nazariyasiga ko'ra, psixosomatik kasalliklar asosan emotsional konfliktlarning organizmga ta'siridan kelib chiqadi.

Helen Flanders Dunbar psixosomatik kasalliklarni psixoterapiya orqali davolash usullarini rivojlantirdi. U organizmdagi jismoniy alomatlar va ruhiy holatlar o'rtasidagi murakkab munosabatni o'rganib, kasalliklarning ruhiy ildizlarini tushunishga katta hissa qo'shdi.

Franz Alexander va Maburnd psixosomatik yondashuvning klassik modellarini ishlab chiqqan. Ular stress va emotsional konfliktlarning o'ziga xos jismoniy ta'sir mexanizmlarini ochib berishgan.

George Engel "Biopsixososial model"ni rivojlantirgan. Bu model faqat fiziologik jarayonlarga e'tibor qaratish emas, balki psixologik va sotsiologik omillarni ham hisobga olish kerakligini ta'kidlaydi.

Psixosomatik kasalliklar sabablari sifatida quyidagilar keltiriladi:

- Uzluksiz stress va zo'riqish
- Ruhiy travmalar, depressiya
- Ijtimoiy va oilaviy muammolar
- Shaxsiy xususiyatlar — haddan tashqari tashvishchil yoki perfektsionist bo'lish va boshqalar.

Psixosomatik kasalliklar tashxisida ruhiy va jismoniy holat birgalikda baholanadi:

- Keng qamrovli tibbiy tekshiruv (organlar funksiyasini baholash)
- Psixologik maslahat va testlar
- Ruhiy holatni aniqlash (masalan, stress darajasi, depressiya)

Psixosomatik kasalliklar ruhiy holatning tanaga ta'siri natijasida yuzaga keladigan jismoniy belgilar yoki kasalliklardir. Ularning ko'rinishlari turli organ va tizimlarda namoyon bo'ladi. Asosiy ko'rinishlari quyidagilar:

1. Yurak-qon tomir tizimi

- Yurak sohasida og'riq, tez urish, aritmiya
- Qon bosimining pasayishi yoki ko'tarilishi
- Yengil nafas qiyinlishuvi

2. Nafas olish tizimi

- Nafas qisishi va og'irlashishi
- Astma yoki bronxit kabi alomatlarining kuchayishi

3. Hazm qilish tizimi

- Oshqozon og'rig'i, qayt qilish, kislota qaytishi
- Ich ketishi yoki qabziyat
- Ichburug', ovqat hazm bo'lmasligi

4. Teri va teri osti to'qimalari

- Teridagi qichishish, toshma, ekzema
- Ter bezlarining ko'payishi yoki kamayishi

5. Mushak-skelet tizimi

- Mushaklarda og'riq, siqilish hissi
- Bo'g'imlarda noqulaylik va yallig'lanish

6. Nerv tizimi

- Bosh og'rig'i, bosh aylanish
- Tiriklik va uyqu buzilishi
- Qattiq charchoq va konsentratsiya qiyinlishuvi

7. Boshqa alomatlar

- Chidamsizlik, harorat ko'tarilishi (yo'q sabab bilan)
- Immun tizimi zaiflashishi, ko'p kasal bo'lish

Psixosomatik kasalliklarning ko'plab belgilari jismoniy kasalliklar bilan o'xshash bo'lib, ularning sababini aniqlash uchun psixologik diagnostika zarur. Ayniqsa, stress va

ruhiy zo‘riqish alomatlari bo‘lsa, psixoterapiya va stressni boshqarish usullarini qo‘llash muhimdir.

NATIJALAR VA KASALLIKNI DAVOLASH USULLARI

Psixosomatik kasalliklarni davolash usullariga quyidagilarni kiritish mumkin:

Psixosomatik kasalliklar murakkab tabiatga ega bo‘lgani uchun ularni davolash integrativ yondashuvni talab qiladi. Asosiy maqsad – ruhiy va jismoniy holatni yaxshilash, stressni kamaytirish va simptomlarni bostirish.

1. Psixoterapiya

- Kognitiv-behavioral terapiya (KBT) – stress, xavotir va salbiy fikrlarni boshqarishga yordam beradi.

- Psixoanalitik terapiya – ichki ruhiy konfliktlarni aniqlash va yechishga yo‘naltirilgan.

- Stress boshqarish texnikalari – relaksatsiya mashqlari, meditatsiya va nafas olish usullari.

2. Dori vositalari

- Anksiolitiklar (tashvish kamaytiruvchi)

- Antidepressantlar (ruhiy holatni barqarorlashtirish uchun)

- Mushak spazmlari va og‘riqni kamaytiruvchi vositalar

3. Meditsina yondashuvi

- Jismoniy simptomlarga qarshi dori-darmonlarni qo‘llash (masalan, qon bosimini tushiruvchi yoki oshqozon-ichak faoliyatini normallashtiruvchi).

- Mutaxassislar tomonidan kasallik sabablarini aniqlash va kuzatish.

4. Hayot tarzi o‘zgarishlari

- Yetarli uyqu va muntazam jismoniy faollik.

- Sog‘lom ovqatlanish va chekish hamda spirtli ichimliklardan voz kechish.

- Stressni kamaytirish uchun vaqt ajratish, dam olish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash.

5. Komplementer metodlar

- Akupunktura, massaj, fizioterapiya – stressni kamaytirishga yordam beradi.

- Yoga va tai chi kabi harakatli meditatsiya usullari.

XULOSA

Psixosomatik kasalliklarni muvaffaqiyatli davolash uchun shifokor, psixolog, psixiatr va boshqa mutaxassislarning hamkorligi zarur. Har bir bemor uchun individual re'ja tuzish, ruhiy va jismoniy muammolarni birgalikda hal qilish muhimdir. Psixosomatik kasalliklarni o'rganish sohasida bir qancha olimlar — Franz Alexander, Helen Flanders Dunbar, George Engel va boshqalar — psixologiya va tibbiyot o'rtasidagi chegarani bartaraf etib, bu kasalliklarni kompleks tarzda tushunishga yordam bergan. Ularning ishlari zamonaviy tibbiyotda psixosomatik kasalliklarni tashxislash va davolashda muhim ahamiyatga egadeb xulosa qilishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida.
2. Luriya A.R. Основы нейропсихологии. М. 1973
3. Z.R.Ibodullayev. Tibbiyot psixologiyasi. O'quv qo'llanma. T. "Iqtisod moliya", 2008 y.
4. Ya.M.Fayziyev, E.X.Eshboyev. Umumiy va tibbiy psixologiya. O'quv qo'llanma T. "Ibn Sino" 2003 y.

MAKTABGACHA MAXSUS EHTIYOJGA EGA BOLALARNI O'QITISHDA PSIXOLOGIK YORDAM

**Denov tadbirkorlik pedagogika insitituti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich
talabasi Xolmatova Shaxnoza Xatamjonovna**

Annotatsiya: Ushbu maqolada maxsus ehtiyojga ega bollarni o'qitish jarayonida psixologik yordamning mazmuni, ahamiyati va amaliy yo'nalishlari yoritilgan. Mulalif bolalarning psixik rivojlanishdagi o'ziga xosliklarni hisobga olgan holda, psixolog tomonidan olib boriladigan diagnostik, koreksion va motivatsion ishlarning mo- hiyatini

tahlil qiladi. Shuningdek, art-terapiya, sand-terapiya, logoritmik mashgʻulotlar kabi zamonaviy psixologik yordam usullari haqida söz yuritiladi. Maqolada **L. S. Luriya** kabi olimlarning ilmiy qarashlariga tayangan holda maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda individual yondashuv va jamoaviy hamkorlikning ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalariga köra tizimli psixolog yordam bolalarning özüga ishonchini oshiradi, ishtimoiy moslashuvini yengillashtiradi hamda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta'minlaydi.

Kalit soʻzlar; maxsus ehtiyojli bolalar psixologik yordam koreksion ish, individual yondashuv, art terapiya, ijtimoiy moslashuv.

Kirish. Hozirgi davrda Özbekiston Respublikasida ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, inson parvarlik, teng imkoniyatlar va inklyuzivlik tamoyillarida asoslanmoqda. Davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri har bir bolaning, shu jumladan, maxsus ehtiyojga ega bolalarning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashdir. Prezident. Sh.M. Mirziyoyev rahbarligida sönggi yillarda maktabgacha va umumiy oʻrta talim tizimida inklyuziv ta'limni joriy etish, maxsus ehtiyojli bolalar uchun qulay muhit yaratish, ularning psixologik pedagogik va ijtimoiy qöllab-quvatlanish tizimini takomillashtirish borasida muhim choralar -tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Maxsus ehtiyojga ega bola-bu nafaqat jismoniy yoki aqliy nuqsonli bolgan shaxs, balki u özüga xos imkoniyatlarga, ijodiy salohiyatga ega Insondir. Bunday bolalar uchun öqitish jarayonida oddiy talim metodlari yetarli bölmazligi sababli, psixologik yordami, koreksion yondashuv va individual rivojlanish dasturlari muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologning vazifasi faqatgina bolaning holatini tahlil qilish emas, balki ularning ichki dunyosini tushunish, özüga ishonchini mustahkamlash, emotsional barqarorligini shakllantirish hamda ishtimoiy hayotga moslashuviga kömaklashishdan iboratdir.

Bugungi kunda jamiya maxsus ehtiyojga ega bolalarga bölgan munosabat asta-sekin özgarib, ularni “cheklangan imkoniyatli” emas, balki turli rivojlanish xususiyatlariga ega shaxslar sifatida qabul qilish tamoyili qaror topmoqda. Shuning

uchun ta'lim muassasalarida psixoglarning faol ishtirokini kuchaytirish, ulalning maxsus pedagog va tarbiyachilar bilan hamkorligini yolg'a qoyish, ota-onalarni psixalogig-ma'naviy jihatdan qo'llab-quvatlash bugungi kun talabidir.

Maxsus ehtiyojga ega bolalarni o'qitish va tarbiyalash masalasi ilimiy-psixologik jihatdan chuqur o'rganilgan bo'lib, ko'plab olimlar qimmatli ilmiy meros qoldirganlar. Ularning qarashlari bugungi kunda ham psixologik yordam tizimini shakllantirishda asosiy manba bo'lib xizmat qilmoqda.

L. S. Vygotskiyning fikricha, har bir bolaning, rivojlanishi uchun " yaqin rivojlanish zonasi"ga tayanadi. Olim shunday degan.

" Bola kattalar yoki ko'mak beruvchi shaxs yordamida bajara oladigan ishni mustaqil bajarishga, o'rgatilsa, uning haqiqiy rivojlanish darajasi yuqoriga kotariladi".Bu nazariya maxsus ehtiyojli bolalarga nisbatan individual yondashuvning zarurligini ko'rsatadi. Psixolog bolaningimkoniyatlarini to'g'ri baholab, unga shaxsiy rivojlanish zonasiga mos yordam berishi lozim.

S. L. Rubinshteyn esa inson psihikasini faoliyat bilan Chanbarchars bog'liq holoda o'rganib shunday degan.

"Insonning ruhiy rivojlanishi uning faol ishtiroki, harakat va tajriba jarayonida shakillanadi".

A.R. Luriya o'zining neyropsixologik tadqiqotlarida miya faoliyati va inson xulq-atvori o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur tahlil. gilib, shunday degan.

"Har qanday psixik jarayon - bu butun shaxs faoliyatining natijasi bo'lib, u turli funksiyaning tizimlarning o'zaro hamkorligi orqali amalga oshadi",

V.I. luboskiy va **R. E. Levinalarning** tadqiqotlarida esa, Boladagi nuqsonni emas, uning imkoniyatini ko'rish, o'sha imkoniyat asosida Shaxsiy o'sishga sharoit yaratish - bu psixologning asosiy vazifasidir. Shuningdek, zamonaviy xorijiy olimlar- **M. Coll. J. Piaget, E. Erikson**lar ham bolalarning psixik rivojlanishida sotsial muhit va o'yin faoliyatining rolini yuqori baholaganlar.

E. Erikson esa inson rivojlanishini sakkiz bosqichga ajratib, har bir bosqichda ijtimoiy va hissiy go'llab-quvatlashning ahamiyatini ko'rsatgan. Uning ishonchiga erishgan" bosqichi ayniqsa maktabgacha yoshdagi maxsus ehtiyojli bolalar uchun

muhim bölib, bu davrda psixologning yumshog,mehribon yondashuvi bolaning ruhiy holatini mustahkamlaydi.

Olimlar L.S. Vygotskiy, A.R. Luriya, S.L.Rubinishteyn. V.I.Lubovskiylarning ilmiy qarashlari shuni ko`rsatadiki, bolaning rivojlanishidagi asosiy manba bu uning faol ishtiroki va ijtimoiy muhit bilan o`zaro ta'siridir.

Xulosa qilib aytganda maxsus ehtiyojli bolalarga psixologik yordani ko`rsatish - ularning hayot, sifati o`ziga bölgan ishonchi va ijtimoiy faolligini oshiruvchi eng muhim pedagog - psixologik vositadir. Psixolog, pedagog va Ota-onaning, birgalikdagi sayi - herakati orqati bunday bolalarda jamiyatda öz örnini topish,mustaqil fikrlash va ijobiy hayotiy pozitsiyani shakillantirish imkoniyatini yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.Özbekiston Respublikasi **Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev-** ning “ Ta'lim-tarbiya tizimini yangi bosqichga ko`tarish chora-tadbirlari to`g`risidagi farmoni Toshkent, 2021 yil.

2.Özbekiston Respublikasining Ta'lim –to`g`risida"gi Qonun Toshkent.O`z-n 2020 y

3. Öz-n Res-si Vazirlar Mahkamasining 2021 y 13 maydagi 287- son qarori “Maxsus ta'lim muassasasida inklyuziv ta- limni joriy etish to`g`ri sida.

4. **L. S Vygotskiy.** Umumiy psixologiya asoslari Moskva: Pedagogika. 1982.

5. **S. L. Rubinshteyn.** Asosiy psixologik tushunchalar inson faoliyatining psixologik asoslari. - Mosksa: Nauka 1976.

6. **AR. Juriya.** Inson miya faoliyati va nutq jarayonlari. - Moskva Akademiya 1980

3-SHO‘BA. Amaliy tajribalar va innovatsion texnologiyalar.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA MILLIY HUNARMADCHILIKNING DASTLABKI MEXANIZMLARNI RIVOJLANTIRISH ORQALI KASBIY TARBIYA BERISHNI TAKOMILLASHTIRISHNING AMALIY SHAKL, USUL VA VOSITALARI

Xudoyqulov Xol Jumayevich

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universiteti
Pedagogika va umumiy psixologiya kafedrası p.f.d., professori,

khudaykulov51@gmail.ru

Odinaboboyev Fazliddin Bahriddin o‘g‘li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika va psixologiya kaderası o‘qıtuvchısı

odinaboboyevf@dtpi.uz

<https://orcid.org/0009-0007-0995-2189>

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy hunarmandchilikning dastlabki mexanizmlarini rivojlantirish orqali kasbiy tarbiya berishning amaliy shakl, usul va vositalari yoritilgan. Milliy hunarmandchilik o‘quvchılarda mehnatsevarlik, sabr-toqat, estetik did va milliy qadriyatlarga hurmatni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada sharqona kasbiy qadriyatlar asosida tarbiya berishning zamonaviy yondashuvları, o‘quvchılar faoliyatini tashkil

etishning innovatsion usullari va ustoz-shogird an'analarining ta'limdagi o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, milliy hunarmandchilik, kasbiy tarbiya, sharqona qadriyatlar, amaliy shakl va usullar, pedagogik texnologiyalar, ustoz-shogird an'anasi, estetik tarbiya.

Аннотация: В данной статье раскрываются практические формы, методы и средства совершенствования профессионального воспитания учащихся начальных классов через развитие первоначальных механизмов народных ремесел. Народные ремесла способствуют формированию у учащихся трудолюбия, терпения, эстетического вкуса и уважения к национальным ценностям.

Ключевые слова: начальное образование, народные ремесла, профессиональное воспитание, восточные ценности, практические формы и методы, педагогические технологии, традиция наставничества, эстетическое воспитание.

Annotation: This article explores the practical forms, methods, and means of improving vocational education for primary school students through the development of initial mechanisms of national craftsmanship. National crafts play an important role in fostering diligence, patience, aesthetic taste, and respect for national values.

Keywords: primary education, national handicrafts, vocational education, oriental values, practical forms and methods, pedagogical technologies, master-apprentice tradition, aesthetic education.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida milliy qadriyatlar asosida tarbiya berishning ahamiyati yanada ortib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida "kichik yoshdan o'quvchilarda o'qishga sog'lom, kuchli va ta'sirchan motivatsiyani shakllantirish hamda kasb tanlash, kasbiy o'sishini mustaqil rejalashtirish, zamonaviy kasblarni egallash qobiliyatini rivojlantirish" [1; 1-b.]. Mavzuning qanchalik dolzarbligini ushbu normativ-huquqiy hujjatda ham o'z aksini topganidan ham anglashimiz mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy hunarmandchilik elementlarini o'rgatish orqali ularning kasbiy yo'nalishlarini aniqlash, mehnatsevarlikni shakllantirish, ijodiy

fikrlashni rivojlantirish mumkin. Milliy hunarmandchilik qadimdan xalqimizning madaniy merosi, estetik qarashlari va mehnat an'analarining ifodasi bo'lib kelgan [6;150-b.]. Shu bois, uni ta'lim jarayoniga tatbiq etish yosh avlodni milliy ruhda, mehnatsevarlik va halollik asosida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Kichik maktab yosh davrida sifatli ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lgan bolalar kognitiv va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish ehtimoli ko'proq bo'lib, ularni maktabga va undan keyin tayyorlaydi. O'zbekistonda kasbiy tarbiyani takomillashtirish juda muhim, chunki bu nafaqat bolalarni mehnatga tayyorlash, balki umumiy o'quv muhitini ham yaxshilash imkonini beradi. Bu takomillashtirish erta bolalik davridagi ta'limdan boshlanishi kerak, chunki bolalar ushbu bosqichda o'rganishni eng yaxshi qabul qilishadi. 1-4-sinflarda asosiy e'tibor bolalarda an'anaviy hunarmandchilik bo'yicha mustahkam poydevor yaratishga qaratilishi kerak, bu nafaqat ularning madaniy merosi bilan faxrlanish tuyg'usini uyg'otadi, balki ularda mehnat faoliyatida qo'llanilishi mumkin bo'lgan qimmatli ko'nikmalarni ham beradi. Natijada, ular O'zbekiston iqtisodiyotiga ijobiy hissa qo'shish bilan birga, o'zlarining kelajakdagi kareralarida muvaffaqiyat qozonishlari uchun yaxshi shakllanadi. Bundan tashqari, kasbiy ta'lim o'quvchilarga ma'lum kasbiy ko'nikmalarni egallashdan tashqari ko'plab imtiyozlarni beradi. Bu amaliy, o'rganishni rag'batlantiradi va muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshiradi. Amaliy ta'limga urg'u berish orqali kasbiy ta'lim mehnat bozorida muhim bo'lgan muammolarni hal qilishda ijodkorlik va innovatsiyalarni rag'batlantiradi. Kasb-hunar ta'limiga intilayotgan o'quvchilar nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki har qanday kelajak kasbiy sohalarida qimmatli bo'lgan jamoada ishlash, etakchilik va muloqot qobiliyatlarini ham rivojlantiradilar. Qolaversa, kasb-hunar ta'limi o'quvchilarga o'z qo'llari bilan moddiy narsalarni yaratish, mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarishda ishtirok etish imkonini berib, ularda g'urur va muvaffaqiyat tuyg'ularini uyg'otadi. Shuningdek, u boshlang'ich sinf o'quvchisida maqsad va yo'nalish hissini beradi, ularning kelajakdagi martabalariga nisbatan optimistik nuqtai nazarga yordam beradi. Kasb-hunar ta'limi talabalarda tadbirkorlik ongini ham rivojlantirishi mumkin. Biznes va marketing asoslarini o'rganish orqali kelajakda o'z korxonalarini ochish va boshqarish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va

bilimlarni rivojlantirishlari mumkin, bu esa ish o‘rinlari yaratish va iqtisodiy o‘shishga hissa qo‘shishi mumkin. Shu tariqa, kasb-hunar ta’limi yoshlar o‘rtasidagi ishsizlikni bartaraf etish va iqtisodiy taraqqiyotni rag‘batlantirishda muhim o‘rin tutadi. Umuman olganda, kasb-hunar ta’limi o‘quvchilarni kelajakdagi faoliyati va shaxsiy hayotida yaxshi xizmat qiladigan keng ko‘lamli ko‘nikma, bilim va munosabatlar bilan qurollantiradi.

Asosiy qism. Mamlakatimizda A.Xo‘jaev, R.Djuraev, U.Nishonaliev, N.Muslimov, O‘.Tolipov, Sh.Sharipov, I.Choriev, X.Xudoyqulov, Yu.Maxmudov, B.Muranov, A.Xo‘jaboev, M.Shomirzaev kabi olimlar texnologiya fanida milliy hunarmandchilikni fanlararo takomillashtirishga bag‘ishlangan tadqiqot ishlarini olib borishgan. Boshlang‘ich ta’limda milliy hunarmandchilikni o‘qitish o‘quvchilarda kasbga qiziqish uyg‘otish, estetik didni shakllantirish va milliy qadriyatlarga hurmatni oshirishning muhim vositasidir. Hunarmandchilik faoliyati bolalarni ijodiy mehnatga jalb etadi, ularning tafakkurini, qo‘l mehnati ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Xolmatov va Raximov fikricha, kasbga yo‘naltirish jarayonida o‘quvchilarga milliy hunarmandchilik asoslarini bosqichma-bosqich o‘rgatish ularning mehnatsevarlik va ijtimoiy faolligini oshiradi [4;65-b.].

Adabiyotlarni o‘rganishga ko‘ra, kasbiy ta’limda mexanizmlarni ishlab chiqishning nazariy asoslari amaliy metodika, ijtimoiy konstruktivizm va muammoli ta’lim tamoyillariga asoslanadi. Amaliy metodikada o‘quvchilarning o‘z bilimlarini tajriba asosida o‘rganish va mulohaza yuritish orqali qurishdagi faol rolini ta’kidlaydi. Ushbu yondashuv o‘quvchilarni tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradigan amaliy mashg‘ulotlarga jalb qilishga qaratilgan. Ijtimoiy konstruktivizm esa ta’lim jarayonida ijtimoiy o‘zaro ta’sirning muhimligini ta’kidlaydi. Kichik maktab yoshidagi bola o‘z tengdoshlari bilan muloqot va muhokama orqali ma’no va bilimlarni qurish uchun hamkorlik qilishga da’vat etiladi.

Ushbu yondashuv turli nuqtai nazarlarning ahamiyatini tan oladi va o‘quvchilarni muammolarni hal qilishda turli nuqtai nazarlarni hisobga olishga undaydi. Nihoyat, muammoli ta’lim o‘quvchilarning o‘z bilim va ko‘nikmalarini real muammolarni hal qilishda qo‘llash zarurligini ta’kidlaydi. Bunday yondashuv o‘quvchilarni muammolarni

aniqlash va tahlil qilishga, yechimlarni ishlab chiqish va amalga oshirishga hamda ularning samaradorligini baholashga undaydi. Ushbu tamoyillarni o'zida mujassam etgan nazariy asos kasbiy ta'limning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish uchun mustahkam asos bo'lishi mumkin. O'quvchilarni o'quv jarayoniga faol jalb etish, ijtimoiy o'zaro ta'sir va hamkorlikni rag'batlantirish hamda muammoli ta'lim imkoniyatlarini ta'minlash orqali o'qituvchilar o'quv jarayonida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni egallashga yordam beradigan samarali mexanizmlarni ishlab chiqishi mumkin.

Sharipov Sh. o'z tadqiqotlarida o'quvchilarning kasbiy ijodkorligini shakllantirishda uzviylik va tizimlilik muhimligini ta'kidlaydi [5;84-b.]. Bu jarayonda milliy hunarmandchilik elementlaridan foydalanish o'quvchilarning individual imkoniyatlarini namoyon etish, mustaqil fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Sharq mutafakkirlari – Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, Ahmad Donish kabi allomalar mehnat va hunarning inson kamolotidagi o'rnini alohida ta'kidlaganlar [2;528-b.]. Milliy hunarmandchilikni o'qitishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni qo'llash o'quvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda muhim omil ekanini ko'rsatadi [6;50-b.]. Shuningdek, sharqona qadriyatlarga tayanilgan kasbiy tarbiya jarayonida o'quvchilar o'z mehnatini qadrlashni, ustoz-shogird an'anasiga hurmatni o'rganadilar.

Kasbiy tarbiyada amaliy mashg'ulotlar, ko'rgazmali o'qitish, ustaxona faoliyatlari va loyiha asosida o'qitish metodlari yuqori samaradorlik beradi. Usmonxo'jayev T.S.ning fikricha, o'yin texnologiyalari o'quvchilarning faoliyatini faollashtiradi va ularni ijodiy mehnatga tayyorlaydi [3;112-b.]. Amaliy mashg'ulotlar davomida bolalar milliy naqshlar, bezaklar, oddiy hunarmandchilik buyumlarini yasash orqali o'z ijodiy qobiliyatlarini namoyon etadilar. Ustoz-shogird an'ansi asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarda o'zaro hurmat, mas'uliyat va hamkorlikni rivojlantiradi.

Boshlang'ich ta'limda kasbiy tarbiya jarayonining muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq. O'qituvchi o'quvchining qiziqishini uyg'otuvchi, unga yo'l-yo'riq beruvchi va har bir faoliyatda motivatsiya manbai bo'lishi zarur [5;92-b.]. O'quvchi esa o'z navbatida o'rganishga, tajriba orttirishga, ijodiy

faoliyatda ishtirok etishga intilishi kerak. Bu o‘zaro hamkorlikning natijasida kasbiy tarbiya samaradorligi oshadi va milliy qadriyatlar chuqurroq singadi.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy hunarmandchilikning dastlabki mexanizmlarini rivojlantirish orqali kasbiy tarbiya berish – yosh avlodni milliy ruhda, mehnatsevarlik va ijodkorlik asosida tarbiyalashning muhim omilidir. Sharqona qadriyatlarga asoslangan pedagogik yondashuv o‘quvchilarning kasbiy shakllanish jarayonini tabiiy, bosqichma-bosqich va samarali amalga oshirish imkonini beradi. Amaliy mashg‘ulotlar, ustoz-shogird tizimi, o‘yinli metodlar va individual yondashuvlar bu jarayonning ajralmas qismidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni. Manba: <https://lex.uz/uz/docs/-4312785>

2. O‘G‘Li, O. F. B. (2024). SHARQ MUTAFAKKIRLARINING HUNARMANDCHILIK ASOSIDA KASBIY TARBIYA BERISH HAQIDAGI QARASHLARI. Eurasian Journal of Academic Research, 4(7S), 526-529.

3. Usmonxo‘jayev T.S. Harakatli o‘yinlar. - T.: O‘qituvchi. 2010-y.

4. Xolmatov P.Q., Raximov B.X. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘llash texnologiyasi.-T.: Fan. 2006-y.

5. Sharipov Sh.O‘quvchilar kasbiy ijodkorligi uzviyligini ta’minlashning nazariyasi va amaliyoti. Dis.ped.f.nom. -T.: 2012-y.

6. Bahriddin o‘g‘li, O. F. (2025). Individual Practical Forms and Means of Improving Vocational Education Through Developing the Initial Mechanisms of National Craftsmanship in Primary Grade Students. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 5(01), 49-51.

**XORIJIY TILLARNI O‘QITISH JARAYONIDA SUN’IY INTELLEKT
ASOSIDA SHAXSGA MOSLASHTIRILGAN TA’LIM TIZIMLARINI
TASHKIL ETISH.**

SAFAROVA LOLA

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar
universiteti

“Axborot texnologiyalari, tabiiy va aniq fanlar” kafedrası mudiri, texnika fanlari
nomzodi, dotsent, DSc

Email: Lola.safarova.81@inbox.ru

JURAYEVA SEVARA

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti magistranti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası talabasi

Email: ibrohimazamatov39@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanib xorijiy tillarni o‘qitish jarayonida shaxsga moslashtirilgan ta’lim tizimlarini yaratishning dolzarbligi tahlil qilinadi. Shaxsiylashtirilgan ta’limning afzalliklari, sun’iy intellekt algoritmlari va ushbu yondashuvning ta’lim jarayoniga ta’siri haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, sun’iy intellekt yordamida shaxsiylashtirilgan ta’limni rivojlantirishda duch kelinadigan muammolar va ularning yechimlari haqida fikr bildiriladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, shaxsga moslashtirilgan ta’lim, mashinali o‘rganish, neyron tarmoqlar, adaptiv ta’lim, ta’lim texnologiyalari,

Аннотация: В данной статье анализируется актуальность создания персонализированных образовательных систем на основе технологий искусственного интеллекта в процессе обучения иностранным языкам. Рассматриваются преимущества персонализированного обучения, алгоритмы искусственного интеллекта и влияние данного подхода на образовательный процесс. Кроме того, обсуждаются проблемы, возникающие при внедрении персонализированного обучения с использованием искусственного интеллекта, и предлагаются возможные пути их решения.

Ключевые слова: искусственный интеллект, персонализированное обучение, машинное обучение, нейронные сети, адаптивное обучение, образовательные технологии.

Abstract: This article analyzes the relevance of developing personalized learning systems based on artificial intelligence technologies in the process of teaching foreign languages. It discusses the advantages of personalized education, AI algorithms, and the impact of this approach on the learning process. In addition, the paper examines challenges encountered in implementing AI-driven personalized learning and proposes potential solutions to overcome them.

Keywords: artificial intelligence, personalized learning, machine learning, neural networks, adaptive learning, educational technologies.

KIRISH. Zamonaviy ta'lim jarayonida individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etmoqda. An'anaviy ta'lim tizimlari barcha o'quvchilarga bir xil yondashuvni taklif qiladi, bu esa turli qobiliyat va ehtiyojlarga ega o'quvchilar uchun samaradorlikni pasaytirishi mumkin. Sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi ta'limni shaxsga moslashtirish imkonini beruvchi yangi metodlarni yaratishga zamin yaratmoqda. Shaxsga moslashtirilgan ta'lim – bu har bir o'quvchining individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlariga moslashtirilgan o'qitish usuli bo'lib, sun'iy intellekt algoritmlari orqali avtomatlashtirilgan tarzda amalga oshiriladi. Ushbu yondashuv ta'lim samaradorligini oshirish va o'quv jarayonini yanada interaktiv qilish uchun keng imkoniyatlar taqdim etadi.

ASOSIY QISM. Xalqaro miqyosda sun'iy intellekt asosida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tizimlari yuzasidan ko'plab ilmiy ishlanmalar va amaliy yechimlar mavjud bo'lib Woolf B.P. 2010 yildagi “Building Intelligent Interactive Tutors” nomli asarda muallif sun'iy intellektga asoslangan yo'riqchi tizimlarini yaratish nazariyasi va metodologiyasini chuqur tahlil qilgan. Asar shaxsiylashtirilgan o'qitishdagi muhim komponentlar — foydalanuvchi modeli, domen modeli va pedagogik model haqida batafsil ma'lumot beradi.[7]

Kulik J.A. 2013 yilda tomonidan olib borilgan meta-tahlilda shaxsga moslashtirilgan ta'limning an'anaviy yondashuvlarga nisbatan o'quv natijalariga ijobiy ta'siri isbotlangan.

So'nggi yillarda O'zbekiston ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar, xususan, sun'iy intellekt imkoniyatlarini ta'lim jarayoniga integratsiyalash bo'yicha ilmiy izlanishlar kuchaymoqda. Bu jarayonda shaxsga yo'naltirilgan, individual qobiliyat va ehtiyojlarga mos o'quv muhiti yaratish masalalari dolzarb hisoblanadi. Islomova N.N. 2022 yilda o'z tadqiqotida sun'iy intellekt asosida diagnostika vositalari masalan, test natijalarini tahlil qilish orqali o'quvchilarni bilim darajasiga mos dasturlarni avtomatik tanlash imkoniyatlarini tahlil qilgan. [8]

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-fevraldagi PQ-128-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Raqamli ta'lim" konsepsiyasi doirasida shaxsga moslashtirilgan o'quv tizimlarini joriy etish bo'yicha milliy strategiyalar ishlab chiqilgan.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, xorijiy tillarni o'qitishda shaxsga moslashtirilgan ta'lim tizimlarini tashkil etishda sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishda o'quvchilarning ehtiyoj va qobiliyatlarini chuqur aniqlash, o'qitish usullarini moslashtirish, o'quv jarayonini avtomatlashtirish va baholashda obyektivlikni ta'minlash kabi ustunliklarga ega bo'lamiz.

Mahalliy adabiyotlarda suniy intellekt texnologiyalarini amaliy joriy etish bo'yicha dastlabki tajribalar jamlangan bo'lsa, xorijiy manbalarda keng qamrovli nazariy modellardan tortib, real tizimlarga qadar bo'lgan tajribalar taqdim etilgan. Shuning uchun, ilmiy tadqiqotlarda har ikki manbani uyg'unlashtirish muhim ahamiyatga egadir.

An'anaviy baholash usullaridan farqli o'laroq, ko'p modal sun'iy intellekt texnologiyalari o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini kengroq spektrda tahlil qilish imkonini beradi. xorijiy tillarni o'qitishda sun'iy intellekt asosida shaxsga moslashtirilgan ta'lim tizimlarining mohiyati shundaki shaxsga moslashtirilgan ta'lim tizimlari quyidagi to'rta asosiy tamoyillarga asoslanadi:

1. O‘quvchilarning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlashda sun’iy intellekt o‘quvchilarning bilim darajasi, o‘rganish tezligi, qiziqishlari va kuchli hamda zaif tomonlarini aniqlash uchun katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qiladi.

2. Dinamik o‘quv materiallarini taqdim etish bunda o‘quvchi qaysi mavzuni yaxshi o‘zlashtirganini yoki qaysi jihatlarida qiyinchilikka duch kelayotganini aniqlab, sun’iy intellekt mos ravishda o‘quv materiallarini taklif qiladi.

3. Adaptiv baholash tizimida sun’iy intellekt asosidagi tizimlar test natijalarini tahlil qilib, o‘quvchilarning zaif jihatlarini aniqlaydi va ularga mos qo‘shimcha topshiriqlarni taklif etadi.

4. Interaktiv o‘quv muhitini yaratish bunda sun’iy intellekt chatbotlar, virtual o‘qituvchilar yoki o‘quv platformalari orqali o‘quvchilarga individual maslahatlar va ko‘rsatmalar bera oladi.

Bu tamoyillar asosida shaxsga moslashtirilgan ta’lim tizimlari turli sun’iy intellekt algoritmlari yordamida ishlaydi. [1]

Mashinali o‘rganish (Machine Learning, ML): bu o‘quvchilarning xulq-atvori va o‘zlashtirish darajasiga asoslanib, kelajakdagi ta’lim ehtiyojlarini bashorat qiladi.

Neyron tarmoqlar (Artificial Neural Networks, ANN): bunda o‘quvchilarning o‘rganish jarayonini modellashtirish va individual ta’lim yo‘nalishini shakllantirish uchun ishlatiladi.

Tabiiy tilni qayta ishlash (Natural Language Processing, NLP): bu algaritimlar talabalarning javoblarini tahlil qilib, ularning tushunish darajasini baholaydi va mos javoblarni shakllantiradi.

Rekomendatsiya tizimlari: buna o‘quvchilarga qiziqishlari va ehtiyojlariga mos keladigan ta’lim resurslarini tavsiya qiladi.

Ushbu sun’iy intellekt algoritmlari yoradmida biz xorijiy tillarni o‘qitishda shaxsga moslashtirilgan ta’lim tizimlarini rivojlantirishimiz mumkin. Bu sun’iy intellektlar quyidagi imkoniyatlarni beradi:[2]

Ovoz va nutqni tahlil qilish: O‘quvchilarning ovoz ohangi, ritmi va talaffuzi asosida ularning qiziqishlari va mavzuga qanchalik qiziqayotgani aniqlanadi. Masalan, matn o‘qiyotganda pauzalar yoki urg‘u berilgan joylarni sun’iy intellekt qayd qilib,

tushunish darajasini baholaydi. Bu imkoniyatlarni quyidagi ilovalar yordamida amalga oshish mumkin - Google Speech-to-Text, IBM Watson Speech to Text, Amazon Transcribe, Audacity, Praat, VoiceBase, Microsoft Azure Speech Service, Sonnox Oxford, OpenSmile, Sound Forge Audio Studio. 1-rasm.

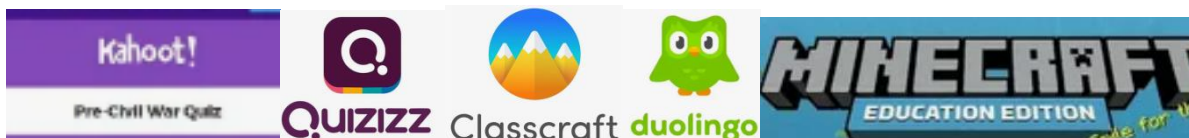
1-rasm. Ovoz va nutqni tahlil qilish.

Yuz ifodalari va tana harakatlarini tahlil qilish: Kamera orqali yuz ifodalarini tanib olish texnologiyasi orqali o‘quvchilarning dars jarayonidagi qiziqish darajasi yoki tushunmovchilik holatlari aniqlanadi. Masalan, sun’iy intellekt asosida qurilgan tizim dars davomida o‘quvchi charchash yoki zerikish alomatlarini namoyon qilsa, unga mos kontent taklif qiladi. Bu vazifalarni quyidagi dasturlar yordamida amalga oshiramiz.[3]. - Microsoft Azure Face API, Amazon Rekognition, Affectiva Emotion AI, OpenCV (Open Source Computer Vision Library), FaceReader, DeepFace, Affdex (Affectiva), Face++ (Megvii Technology), Emotient, FACS (Facial Action Coding System). 2-rasm.

2-rasm. Yuz ifodalari va tana harakatlarini tahlil qilish.

Geymifikatsiya va interaktiv o‘quv muhitlarining natijalari: bunda o‘quvchilarning o‘yinlar, interaktiv testlar va simulyatsiyalarga bo‘lgan munosabati ularga mos ta’lim uslublarini tanlashga yordam beradi. Masalan, vizual o‘quvchilar grafikaviy resurslarga ko‘proq e’tibor berishi mumkin, auditor o‘quvchilar esa ovozli materiallarni afzal ko‘radi. O‘yinli interaktiv darslarni tashkil etish uchun quyidagi dasturlar yordam beradi. [5] Kahoot!, Quizizz, Classcraft, Duolingo, Minecraft, Education Edition, Nearpod, Edmodo, Breakout EDU, Flipgrid, GoGuardian Teacher, BrainPOP, Prodigy Math Game. 4-rasm.

4-rasm. Geymifikatsiya va interaktiv o‘quv muhitlari.

Bundan tashqari o‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlarning himoyasini ta’minlash uchun maxsus shifrlash va autentifikatsiya tizimlari ishlab chiqilishi lozim. Ta’lim tizimlarini shaxsiylashtirish uchun aniq ma’lumotlar talab qilinadi, bu esa katta hajmdagi axborotni tahlil qilishni talab etadi. Sun’iy intellekt tizimlari bilan ishlashda ba’zi o‘quvchilar o‘zlarini boshqarishda qiyinchilikka duch kelishlari mumkin. Buning uchun interaktiv maslahat tizimlari joriy qilinishi kerak.[4].

Bu suniy intellekt algaritimlariga asoslangan dasturiy ilovalar yordamida, xorijiy tillarni o‘qitishda shaxsga moslashtirilgan ta’lim texnologiyasini dars jarayonida tashkil etish uchun yangi bir metodni tavsiya qiladigan bo‘lsak bu o‘quvchilarning ijodiy va emosional holatini boshqarish uchun yordam beradi, bunda biz quyidagi amaliy jadval yordamida ifodalaymiz. 1-jadval.

/R	Qadamlar.	Amalga oshirilishi.
.	Ovoz va nutqni tahlil qilish.	Dars boshlanganidan so‘ng o‘quvchilar ovozlari tahlilga olinadi.
.	Yuz ifodalari va tana harakatlarini tahlil qilish	Kamera va sensorlar orqali o'quvchilar holatini kuzatib chiqiladi.
.	Geymifikatsiya va interaktiv o‘quv muhitlari	Virtual realitet, smartboard va geymifikatsiya orqali mashg‘ulotlar amalga oshiriladi.

1-jadval. Amaliy jadval.

Biz bu metodlardan foydalanidigan bo‘lsak natijada:

- O‘quvchilar o‘zining emotsional va jismoniy holatiga qarab darsni optimallashtiradi.
- Interaktiv va geymifikatsiya usullari orqali o'quvchilar motivatsiyasi oshadi.
- Tizim o‘quvchining progressini kuzatib chiqadi va kerak bo‘lganda darsni yaqinlashtirish imkoniyatini beradi.

Bu metodlarni biz “Emotsionallik va Interaktivlik asosidagi Mashg‘ulotli O‘quv Metodi” (EIMOM) - deb yuritishimiz mumkin.

Bu texnologiyalar asosida biz o‘quvchilarning qobiliyatlarini an‘anaviy testlarga tayanmasdan, tabiiy sharoitlarda tahlil qilish, real vaqtda moslashtirilgan ta‘lim resurslarini taklif qilish va individual yondashuvning samaradorligini oshirish imkoniyatiga ega bo‘lishimiz mumkin. Ushbu innovatsion yondashuv sun‘iy intellekt yordamida xorijiy tillarni o‘qitishda shaxsga moslashtirilgan ta‘limni yangi bosqichga olib chiqishi va har bir o‘quvchiga eng mos o‘quv uslubini taqdim etishi mumkin.

Biz bu yangi texnologiyalar asosida o‘quv jarayonining samaradorligi oshirishimiz mumkin. Bu esa har bir o‘quvchiga individual dastur ishlab chiqish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari o‘qituvchilarning yuklamasi kamayadi, yangi sun‘iy intellekt avtomatlashtirilgan tahlillar orqali o‘qituvchilarga yordam beradi.

Bu yangi texnologiyalar o‘quvchilarni qiziqtirish kuchayadi va o‘quvchilar mustaqil ravishda o‘z bilimlarini oshirishga yordam beradi.

XULOSA Sun‘iy intellekt asosida xorijiy tillarni o‘qitishda shaxsga moslashtirilgan ta‘lim tizimlari ta‘lim jarayonining sifatini oshirish, individual yondashuvni ta‘minlash va har bir o‘quvchi uchun optimal o‘quv sharoitini yaratish imkonini beradi. Ushbu texnologiyalar yordamida ta‘lim samaradorligi oshishi, o‘quv jarayoni yanada moslashuvchan bo‘lishi va har bir o‘quvchining ehtiyojlariga mos keladigan ta‘lim muhiti yaratilishi mumkin. Kelajakda sun‘iy intellekt asosida yanada takomillashgan ta‘lim tizimlarini yaratish uchun ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish, ma‘lumotlar bazalarini boyitish va innovatsion algoritmlarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xo‘jamqulov U. - Yoshlarning ma‘naviy-axloqiy tarbiyasini axborot xurujlaridan himoya qilish va uning shartlari / “Ta‘lim tizimida innovatsiya, integratsiya va yangi texnologiyalar” mavzusidagi V Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. I-kitob. НамДУ. 2020 йил. Б.124.

2. I.Q.Ximmatov, M.A.Sulaymonov - Zamonaviy raqamli axborot tizimlaridan talaba-yoshlarning foydalanishida ta'limtarbiyaning ahamiyati.
<https://mppam2024.qarshidu.uz>

3. Schneier, B. - *Data and Goliath: The Hidden Battles to Collect Your Data and Control Your World.* (2015).

4. Maxsudov R. - Umumta'lim maktablari o'quvchilarini xalqaro baholash tadqiqotlariga tayyorlash (Uslubiy qo'llanma).–Samarqand:Zar-News, 2018.–174.b

5. M.A.Sulaymonov - O'zbekiston respublikasi oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi toshkent davlat pedagogika universitetida tashkil etilgan "Ta'limda raqamli transformatsiya: holati va istiqbollari" mavzusidagi Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiyasi (2024-yil 13-iyun, Toshkent) [228-231].b.

6. https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=TS5t9QS_Y00

7. https://www.researchgate.net/publication/232322117_Building_Intelligent_Interactive_Tutors_Student-Centered_Strategies_for_Revolutionizing_E-Learning

8. https://journal.nordicuniversity.org/article/raqamli-texnologiyalar-va-suniy-intellekt-vositalari-yordamida-talim-jarayonini-moslashtirish?utm_source=chatgpt.com

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KREATIV QOBILIYATNI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK USULLARI

Raxmonov Azamat Ruzvonovich
ChDPU "Umumiy pedagogika"
kafedrasida pedagogika fanlari bo'yicha
(PhD) falsafa doktori
Tel: +998(94)5145579,
a.raxmonov@cspi.uz

Annotatsiya: maqolada pedagogning kreativ yondashuv asosida zamonaviy texnologiyadan keng foydalanishi haqida mulohazalari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Kreativlik, ijodkorlik, noan'anaviylik, motivatsiya, texnologiya,

tajriba almashish, trening, ilmiy izlanish, erkin fikrlash, malaka oshirish, hamkorlik.

Аннотация: В статье изложены соображения педагога о широком использовании современных технологий на основе творческого подхода.

Ключевые слова: креативность, креативность, нетрадиционность, мотивация, технологии, обмен опытом, обучение, научные исследования, свободомыслие, развитие навыков, сотрудничество.

Abstract: The article presents the author's reflections on the widespread use of modern technology by a teacher based on a creative approach.

Keywords: creativity, creativity, nonconformity, motivation, technology, experience sharing, training, scientific research, Freethought, skill development, collaboration.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimidagi rivojlanish muhim bosqichlarni amalga oshirayotgani asosiy e'tiborimizda. Bu esa ta'lim sohasida faoliyatga kreativ yondashishni talab etmoqda. Pedagogik kreativlik - bu muammolarni hal qilishda qarorlar qabul qilish, yangiliklar yaratish qobiliyatiga mavjud resurslardan ijodiy foydalanishdir. Pedagogik kreativlikni shakllantirish usullari quyidagilar hisoblanadi:

1. Erkin va ijodiy muhit yaratish pedagog uchun yangi loyihalar o'ylab topishga ularni sinab ko'rishga va innovatsion yondashuvlarni shakllantirishga yordam beradi.
2. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish hozirgi davr talabi, balki o'qituvchilarda onlayn darslar virtual olam bilan ham uygunlashgan holda o'quvchi ruhiga ta'sir qiladi.
3. Noan'anaviy o'qitish metodlar. Bu muammoli vaziyat va ularni hal qilishda har xil noan'anaviy metod va usullardan foydalanish imkonini beradi.
4. Malaka oshirish va o'z-o'zini rivojlantirish. Bunda pedagog bilim va ko'nikmalarini oshirib borishi kerak va buni malaka oshirish kurslari treninglar va seminarlar orqali o'quvchilarga va ommaga korasata olishi kerak.
5. Tajriba almashish va hamkorlik. Bunda har bir pedagog jamoaviy loyihalar orqali o'z safdoshlari bilan muloqot almashishi kerak. Kreativlik shaxsni rivojlantiruvchi kategoriya sifatida inson tafakkuri, ma'naviyatining ajralmas qismi hisoblanadi, u shaxsga ega bo'lgan bilimlarning ko'pqirrali ekanligida emas, balki yangi goyalarga

intilish, o'zgartirish, kutilmagan va noodatiy qarorlar chiqarishda namoyon bo'ladi.

Pedagogik kreativlikni shakllantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar faqatgina ko'ngilochar xarakterdagi topshiriq, mashq yoki vazifalardan iborat bo'lib qolishi kerak emas. Pedagoglarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslarida tinglovchilarda kreativlik qobiliyati va sifatlari mavjudligini aniqlashda P.Torrensning "Tugallanmagan rasmlar," testidan foydalanish samarali natijalarni berdi. Talabalar tomonidan bajarilgan testlar bo'lajak pedagoglarning qay darajada kreativlik sifatlariga egaligi, tasavvurining qanchalik boyligini ifodalaydi.

Interfaol metodlar, mashg'ulotlarda interfaol metod (strategiya, grafik organayzer) lar bilan ishlash talaba tomonidan o'qiv axborotlarini tizimli, yaxlit holda o'zlashtirish imkoniyatini yaratadi. Obyekt, jarayon hodisalarning umumiy mohiyatini aniqlash kabi ko'nikma malakalarni o'zlashtirishga muvaffaq bo'ladi.

Zamonaviy ta'limda talabalarga tayyor bilimlarni berish emas, balki ularni bilimlarni mustaqil o'zlashtirishga yo'naltirish tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. P.Torrens tashkil etgan shaxs kreativligini aniqlovchi sinov ishlab chiqqan. Ular quyidagilar:

- 1) savollar, moddiy yoki bir-biriga zid ma'lumotlarga e'tibor bermaslik;
- 2) masala uchun harakat qilish, oldindan surilgan taxminlar asosida sud qarorini topishga intilish. Zamonaviy pedagogikada kreativ tafakkur amaliyotini bildiruvchi ma'lum tizim shakllantirilgan:

1. Analitik tahlil jarayoni - bu tayyorgarlik jarayoni bo'lib, u axborotlarni yig'ish va tahlil qilish, mavjud ahvol tahlili, axborotlarni umumlashtirish, ko'rsatkichlarni taqqoslash jarayoni.

2. Konsentratsiya jarayoni - ma'lum bir muammo atrofida aqliy salohiyatining mujassamlashuvi, tahlili olib boriladi. Ong faolligining ba'zan ko'tarilishi yoki pasayishi, insonning muammo tahliliga berilishi natijada turli yangi nostandart goyalarning tugilish va shakllanish jarayoni. Bugungi kunda psixologiyada shaxs kreativligi uning faoliyatiga xos ikki jihatga ko'ra aniqlanmoqda. Bunda faoliyatning ikki jihatini yorituvchi testlardan foydalaniladi. E.P.Torrensning shaxs kreativ sifatlarini namoyon bo'lishini aniqlovchi testlarning turlari mavjud. Ular quyidagilar:

1.Ijodiy tafakkur va uning natijalari (tezkorlik, samaradorlik, mahsuldorlikka b.) bu aniqlovchi testlar. 2.Shaxsning hayotiy tajribasi va shaxsiy sifatlarni aniqlovchi testlar keativlikni rivojlanish bosqichi-muayyan kreativlik sifatlarining rivojlanganlik darajasi.

Pedagog kreativlik potensialining ustuvor tamoyillari;

- tafakkurning tezkorligi va egiluvchanligi;
- yangi g‘oyalarni yaratish qobiliyati;
- bir qolipda fikrlamaslik;
- o‘ziga xoslik;
- tashabbuskorlik;
- noaniqlikka toqat qilish;
- zakovatli bo‘lish.

Xorijiy mamlakatlarda talabalar o‘rtasida kreativ sifadni shakllantirishga katta e’tibor berilmoqda. Kreativ shaxslar ikki toifaga bo‘linadi :

- 1.katta kreativlik;
- 2.kichik kreativlik;

Pedagogik kreativlik sifatlarini rivojlantirish murakkab jarayon hisoblanadi. Ta'lim jarayonini kuzatish,bevosita pedagogik jarayonni tashkil etish jarayonida quyidagi metodlar talabalarning pedagogik tafakkurini rivojlantirish bilan birga pedagoglarda kasbiy faoliyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

- 1.guruhlashtirish;
- 2.reja tuzish;
- 3.tayanch tushunchalarni aniqlash;
- 4.mavzu ichida kichik mavzularni hosil qilish;
- 5.turkumlashtirish;
- 6.sxemalashtirish;
- 7.mavjud tushunchalarni boyitish kabilar.

Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishda bir qator interfaol metodlardan foydalanish bu borada samaradorlikka erishishda yordam beradi.Ushbu shartlar shuni ko‘rsatadiki,hamma narsa o‘quv jarayonini shunday tashkil etishga,uning yaxlitligiga yo‘naltirilishi kerak.Bu yerda barcha fanlar insonning ijodiy salohiyatini faollashtiradi,

uning ma'naviy kuchlarini, ijodga chanqoqligini uygʻotadi ,bu yerda har qanday fanni oʻqitish metodikasi tayyor bilim xulosalar va nuqtayi nazarlarining passiv idrokini istisno qiladi. Kreativ tafakkur maqsadga yo'naltirilgan ammo shu vaqtgacha ma'lum bo'lmagan va an'anaviy tarzda tajribaga kiritilmagan batamom yangi usul ,yol ,vosita yondashuvlarning tanlanishi va ishlab chiqarilishini anglatadi. Kreativ fikrlar inson ongini yuqori chegarasidagi va urganmagan fikrlar noan'anaviy usullar mavjud holat negizida yangi qarashlar asosida yangicha faoliyatini tashkil etishga qaratilgan mustaqil mushohadalardir. Kasbiy faoliyatini samaradorligini baholashda pedagogning ijodkorligi kreativ potensial darajasini baholash muhim ahamiyatga ega amerikalik olim Viksler kreativlik fikrining shunday turiki u shaxsga bir muammo yoki masala yuzasidan birdaniga bir nechta yechimlar paydo bo'lishini taqozo etadi va shablonli zerikarli fikrlashdan farq qilib, narsa va hodisalar mohiyatidagi o'ziga xoslik, noyoblik sifatlarini anglashga yordam beradi deb deb tarif beradi. Maslou ham kreativlikni barchaga xos tug'ma ijodiy yo'nalish atrof-muhitni tasvirda ko'pchilikday yo'qolib ketuvchi faoliyat deb hisoblagan. Amerikalik psixolog olim Dj pol Gilfort o'zining ilmiy tadqiqot ishlarida kreativlik va intellektni birinchi marotaba taqqosladi u intellekt strukturasi modelini yaratishda tafakkurni konvergent va divergent turiga ajratdi. Xulosa qilib aytganda, bolajak pedagoglarga kreativlik muvozanatdsizlik hissini yuzaga keltirishini anglatish bezotalik qo'rquv hissadan xalos bo'lishiga yordam berish kreativ fikrlash ko'nikmalarini boshqa kuniikmalar bilan rivojlantirishga yordam berish qutqarib qolish emas balki yo'l yoriq ko'rsatish; suhbatlar orqali rag'batlantirish konstruktiv sharhlar bilan ta'minlash yangi ko'rsatmalar bilan tanishtirib borish o'zlarida kreativlikning boshqa turlarini rivojlantira olishlari guruhda ishlay olishlari, hissiy jihatdan erkin va ijobiy fikrlarga ega bo'lishlari uchun poydevor bo'ladigan muhit yaratish.

O'qituvchining ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik,kreativlik ruhida tashkil etish,yangi g'oyalarni talim jarayonida sinab ko'rishga intilishi zarurdir.

Xulosa pedagoglarda kreativlikni shakllantirish nafaqat ularning shaxsiy va professional balki ta'lim sifatini oshirish uchun ham muhimdir.Kreativ pedagog o'quvchilarni ijodiy

fikrlash va amaliy ko'kikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Shu sababli ta'lim tizimida ijodkor pedagoglarni qo'llab –quvvatlash va rag'batlantirishga e'tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ozbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “Ozbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish boyicha Harakatlar Strategiyasi to'g'risida”gi ПФ–4947-сон Farmoni // Ozbekiston Respublikasi qonun hujjatlari toplami, 2017 й., 6-son, 70-modda
2. Vigotskiy L.S. Tanlangan psixologik tadqiqotlar. M.1996-yil
3. A.R.Raxmonov “Ijtimoiy pedagogika,” Darslik. Olmaliq-prints nashryoti. 2023 yil. 113 bet.
3. Barisheva T A. Jigalov Yu.A Psixologo-pedagogik osnovy razvitiya kreativnosti SPb.SPGUTD 2006-y -S 16.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH

Mirzayev Mutalib Jurayevich,

Termiz davlat universiteti, Pedagogika va ijtimoiy ish kafedrasini mudiri. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiyasi. Ushbu maqolada kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash texnologiyasi nazariy asoslarini, bo'lajak bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning noan'anaviy texnologiyalarini ishlab chiqish, kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash texnologiyasining didaktik ta'minoti kabi masalalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Kompetensiya, kompetentlik, faoliyat, shart –sharoit, tajriba, modernizatsiya, tizim, kreativ, texnologiya, kognitiv, yondashuv, kasbiy faoliyat, rivojlantirish.

Kirish.Respublikamizda ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, farzandlarimizning jahon andozalariga mos sharoitlarida zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallashlari, jismoniy va ma'naviy jihatdan yetuk insonlar bo'lib voyaga yetishlarini ta'minlash, ularning qobiliyat va iste'dodi, intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, yoshlarimiz qalbida ona yurtga sadoqat va fidoyillik tuyg'ularini kamol toptirish kabi ulkan vazifalar qo'yilgan.

O'zbekistan Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontsepsiyasida talabalarda mustaqil ta'lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli taxlil qilish, tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, o'quv jarayoniga kompetentsiyalarni rivojlantirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o'quv jarayonini amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirish, bu borada o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy materiallarni keng joriy etish kabi muhim vazifalar belgilab berildi¹¹. Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev 2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida maktabgacha talim tizimiga aloxida to'xtalib o'tganlar va bir kancha vazifalar bergilab berganlar Maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish Maktabgacha ta'lim muassasalari xodimlarining professional tayyorgarligi va mahoratini oshirib borishning takomillashtirilgan tizimini joriy etish. 2022-2026 yillarda 160 mingdan ziyod pedagog kadrlarning malakasini oshirish. Maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayonlarini ilmiy asoslangan yondashuvlar asosida takomillashtirish to'grisida alohida to'xtalib o'tganlar"². Shu bilan birga mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ko'plab islohotlarda xam demokratik tamoyillar asosidagi fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida oliy ta'lim tizimida talabalarning mutaxassisligi bo'yicha kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishda pedagoglarning kasbiy kompetentsiyalarini yanada rivojlantirish.

Asosiy qism.Bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida ustuvor o'rin egallagan kuchli raqobatga bardoshli bo'lish xar bir mutaxassisdan kasbiy kompetentlikka ega bo'lish, uni izchil ravishda oshirib borish zarurligini ko'rsatmoqda.

¹¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi-O'zbekiston Respublikasining Oliy Ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi PF-5847 sonli farmoni.Lex.uz

Bu vazifalarni amalga oshirishda ta'lim kontekstida ko'p bosqichli uzviylik, uzluksizlik va izchillik tamoyillariga asoslangan samarali innovasion modellarni yaratish, pedagoglarning kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirishni taqozo qilmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida tayyorlanayotgan kasb ta'limi pedagoglari faoliyatini tahlil etish shuni ko'rsatadiki, ularning o'z faniga va barkamol avlod ta'lim-tarbiyasiga oid kasbiy kompetentligini shakllantirish va ularni bo'lajak kasbiy faoliyatida izchil qo'llay olish mahoratiga ega bo'lishini talab etadi.

Zamonaviy jamiyatda u yoki boshqa mamlakatlarning rivojlanish darajasini nafaqat uning texnik xolati, balki oliy ta'lim muassasalarida tayyorlanayotgan mutaxassislar kasbiy kompetentligini xam belgilaydi. Ta'lim tizimini modernizatsiyalash, kasb ta'limi tizimida yuzaga keladigan o'zgarishlar ta'lim muassasasi xodimlarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish uchun zaruriyat tug'diradi. Hozirgi vaqtda oliy kasbiy ta'limning davlat ta'lim standartlari joriy etilib, bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlash sifatini oshirishga qaratilgan ta'lim mazmuni va texnologiyasida innovasiyalar keng joriy etilmoqda.

Inglizcha "competence" tushunchasi lug'aviy jihatdan bevosita "qobiliyat" ma'nosini ifodalaydi. Mazmunan esa "faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish" ma'nosini anglatadi. "Kompetentlik" tushunchasi noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan xollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalikni anglatadi.

Kompetentlik deganda, ko'pincha shaxsning faoliyat yuritishga umumiy qobiliyati va uning kasbiy tayyorgarligidan oyon bo'luvchi bilim va tajribalarga asoslangan integrallashgan sifatlar nazarda tutiladi. Demak, kompetentsiya va kompetentlik tushunchalari bilim, malaka va kunikma tushunchalaridan kengroq, chunki ular mutaxassis bilimlarining amaliy faoliyatga yo'naltirilganligi, muammolarni oldindan ko'ra bilish, nostandart kasbiy vaziyatlar va murakkab vazifalarni hal etishdagi tezkorlik, natijadorlikni namoyon qila olishi, mehnat sharoitining talablariga

moslashuvchanlik va ijodiy fikrlash ko'nikmalariga egalik kabi sifatlarni o'zichiga oladi.

Yosh avlod tarbiyasida bo'lajak o'qituvchilarning metodik kompetentligini shakllantirish orqali inson hayotga, shaxs tarbiyasiga, ijtimoiy munosabatlar rivojlanishiga ma'lum ta'sir ko'rsatishi mumkin. Darhaqiqat, shaxs va jamiyat rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi eng asosiy omillardan biri bu ijod sanaladi. Shaxsning ijodiy tafakkuri o'z navbatida o'ziga xos yangi g'oyalar, kashfiyot va ixtirolar, bilimlarni kengaytirish, fan-texnikani rivojlantirishga xizmat qiluvchi kasbiy-innovasion tadqiqotlarning asosi hisoblanadi.

Oliy ta'lim muassasasi pedagog kadrlarining tadqiqotchilik kompetentligini shakllantirishning metodologik asoslarini tahlil etar ekanmiz, bu borada xam turli o'ziga xos qarashlar va kontseptsiyalar shakllanganligini ko'rishimiz mumkin buladi. Masalan, I.A.Zimnyaya tadqiqotchilik kompetentligini inson faoliyati uchun zarur bo'lgan tayanch kompetentsiyalar tarkibiga kiritsa, T.A.Voronova esa tadqiqotchilik kompetentligi pedagoglardagi nazariy bilimlarni amaliyotda qayta ishlash ehtiyojining mavjudligi, pedagogik tadqiqot metodlarini egallaganlik, empirik ma'lumotlarni tahlil qilish, ulardan foydalana olish va xulosalarni shakllantirish bilan bog'liq ko'nikmalar yig'indisi sifatida izohlaydi A.V.Xutorskiy tadqiqotchilik kompetentsiyasini shaxs qadriyatlari tizimi (aksiologiya) va ichki motivatsiyasi bilan bog'lik holda yoritadi, V.V.Dumin tadqiqotchilik kompetentligi pedagogning ilmiy faoliyatidagi yuqori natijadorligi, uning ilmiy tafakkur uslubi, ehtiyojlari va qobiliyatlari, o'z qarashlarini olg'a surish, innovasiyalarga nisbatan xayrixoxligi bilan bog'laydi, Sh.S.Sharipovning ilmiy izlanishlarida esa tadqiqotchilik, ixtirochilik tushunchalari mutaxassisning bilish saviyasini oshiruvchi va mustahkamlovchi, faol va mustaqil fikrlash xislatlari, ma'naviyma'rifiy saviyasini sezilarli darajada o'sishiga olib keluvchi jarayon ekanligi xususida fikr yuritiladi.

Adabiyotlar tahlilida pedagog kadrlarning tadqiqotchilik kompetentligining asosiy tarkibiy qismlari sifatida motivatsion, kognitiv va texnologik jihatlari ko'rsatiladi. Bunda motivatsion jihat - tadqiqotchilik kompetentligining kasbiy faoliyatdagi o'ziga xosligi va muhimligining namoyon bo'lishi, kognitiv jihati ilmiy ma'lumotlarni

o'rganish va tadqiqotchilik vazifalarini bajarish uchun zarur bo'lgan bilimlarni o'zlashtirish hamda uning natijalarini kasbiy faoliyatiga tatbik etish, texnologik jihati esa qo'yilgan vazifalarni bajarish uchun zarur bo'ladigan ko'nikma va malakalar yig'indisi sifatida izohlanadi. Shu bilan birga pedagogning tadqiqotchilik kompetentligi uning fikrlash jarayonlari va tadqiqotchilik faolligi, muammolarni ko'ra bilish va ajrata olish, vazifalarni qo'ya olish, muammo yechimiga qaratilgan farazlarni shakllantirish va yechimlarni asoslay olishi, empirik ta'lim metodlarini qo'llay olishida o'z aksini topadi. Yuqorida keltirilgan fikrlardan xulosa qiladigan bo'lsak, kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga yo'naltirish kasbiy kompetentligining muhim tarkibiy qismi hisoblanib, innovatsiyalarga nisbatan ochiqlik, analitik tafakkur, ijodkorlik va tadqiqotchilik ko'nikma va malakalariga ega bo'lish hamda kasbiy faoliyatda ulardan samarali foydalanishga tayyorgarlik darajasi, shuningdek shaxsiy sifatleri yig'indisidir. Tadqiqotchilik kompetentsiyalari esa o'z navbatida fanning zamonaviy tendentsiyalari va ilg'or pedagogik tajribalarni o'zlashtirish negizida mutaxassisning har tomonlama kasbiy rivojlanishi, o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etishiga xizmat qiladi.

Shunday ekan, bugungi ta'limni modernizatsiyalash sharoitida oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining kompetentsiyasini rivojlantirish va bu jarayonda quydagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

- pedagog kadrlarda kasbiy faoliyat va sohaga tegishli yangi kompetentsiyalar va ko'nikmalarni faol o'zlashtirish motivatsiyasini rivojlantirish;
- ta'lim jarayonida sifatga urg'u berish orqali pedagogik jarayonga ijodiy yondashuv va novatorlikni rivojlantirish;
- hamkorlikdagi ta'lim, loyihaviy va muammoli ta'lim elementlarini o'z ichiga olgan "tadqiqotlar orqali ta'lim" kontseptsiyasini amaliyotga keng joriy etish;
- ijodiy seminarlar, kastinglar, master klasslar tashkillashtirish orqali pedagoglar va talabalarni hamkorlikdagi tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish va pedagoglarda tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish va boshqarish sohasidagi zaruriy ko'nikma va malakalarni rivojlantirish;

- pedagoglarning innovasion g'oyalarni ishlab chiqish va tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi maxsus kurslarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish muhim yo'nalishlardan sanaladi.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy shakllantirish uchun quyidagi bir qancha kompetensiyalarni hisobga olish lozim:

1.Aksiologik kompetensiya (rivojlanish va takomillashuv) – shaxs qadriyatlari, individligi, kasbiy pedagogik faoliyat maqsadlarini chuqur anglashi, kasbiy etik madaniyatga ega bo'lishi, o'z kasbini yashashdan maqsadi deb bilishi, talabalarni o'qitish jarayonlarini ijtimoiy-madaniy qadriyatlarni kashf etish deya bilishi, pedagogik fanlarning insopparvarlik funksiyalarini chuqur idrok qilishi.

2.Ijtimoiy-huquqiy kompetensiya-ta'limjarayoniningme'yoriyhuquqiyasoslari, xususan, uni modernizatsiyalash borasidagi hujjatlar yuzasidan bilimlar, mehnatni muhofaza qilish va texnika xavfsizligi qoidalari hamda me'yorlariga amal qilish, bolalar va o'smirlarni ijtimoiy yomon illatlardan muhofaza qilishni bilish, ta'lim jarayonida talabalarning hayoti va salomatligini asrashni bilish, oliy ta'lim muassasasi va auditoriya hujjatlarini yuritish ko'nikmasiga ega bo'lish demakdir.

3.Ma'lumotlilik kompetensiyasi – kasbiy faoliyati bo'yicha belgilangan vazifalarni yechish uchun umumiy va maxsus nazariy fan asoslarini to'laligicha bilish, pedagogik fanlar va ta'lim tarqqiyotining asosiy yo'nalishlari haqida bilimga ega bo'lish, axborot texnologiyalarining turli manbalari bilan ishlashni bilish (bosma, elektron, internet) ma'lumotlardan maqsadga muvofiq samarali foydalanishni bilish ko'nikmasidir.

5.Metodik-texnologik kompetensiya – kasbiy faoliyatni chuqur anglash va uning ijodiy tabiatini ro'yobga chiqarish. O'z malakasini takomillashtirish uchun bilimlarini oshirib borishga tayyorligi, oliy ta'lim darsliklari va dasturlari borasidagi bilimlari, ular yordamida yillik mavzularga oid rejalar ishlab chiqishni bilishi, ta'lim-tarbiya jarayonlarini o'zi o'qiyotgan fan, soha talablaridan kelib chiqqan holda darsda va darsdan tashqarida faoliyat olib borishi, turli-tuman metodlar, usullar va o'quv jihozlari (kompyuter va boshqalar)dan foydalanishni bilishi, ta'limga shaxsiy yo'naltirilganlik nuqtai nazaridan yondoshuv, mazmun-mohiyatini yaxshi tushunishi, guruh rahbari vazifasini bajara olishga tayyorgarligi, bunda shaxs madaniyatining barcha yo'nalishlari

bilan bog'liq barcha vazifalarni yecha bilishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, belgilangan maqsad va vazifalarni yechishga mos tarzda qo'llay bilishi, talabalarning shaxs sifatida shakllanishi uchun tarbiyaviy va yo'l-yo'riq ko'rsatish ishlari orqali turli ijtimoiy tabaqalar bilan hamkorlikda (talabalar jamoasi, oila, qo'shimcha ta'lim tizimi, madaniy-ma'rifiy ishlar) ta'sir ko'rsata olishidan iborat.

6. Kommunikativ kompetensiya. Hamkorlikda ta'lim faoliyatini tashkil etishni bilishi, bag'rikenglik bilan ishyuritishi, ziddiyatli vaziyatlarda o'zini munosib tutishni bilishi, guruh jamoasini demokratik boshqarish va o'zini boshqarish faoliyatida ishtirok etishi, talabalar ijtimoiy faoliyati uchun ko'maklashishi, o'zining ilmiy metodik faoliyati natijalarini taqdim etishni bilishi va boshqalar.

7. Tahliliy nazorat kompetensiyasi. Pedagogik jarayonlar ning bir butunligini ta'minlovchi, psixologik mexanizmlarni tahlil qila olishi, o'quv tarbiyaviy jarayonlarning barcha bosqichlarida hushyorlik bilan faoliyat ko'rsata olishi, ta'lim natijalarini baholashning an'anaviy va zamonaviy vositalarini (test, reyting, portfolio) bilishi, shaxs, talaba va guruh jamoasini o'rganish va bashorat qilishni turli pedagogik-psixologik usullariga ega bo'lishidan iborat.

8. Loyiha tadqiqotchilik kompetensiyasi. O'zining kasbiy faoliyatidan qoniqmaslik va shu asnoda uni yangilash, takomillashtirishni bilishi, ta'lim jarayonlari qatnashchilari bilan barcha tashkiliy ishlarning mazmun-mohiyati va metodlari borasida o'zaro hamkorlik qilishi, o'quv- dasturiy hujjatlarni tayyorlash asoslarini bilishi va ulardan ta'lim mazmundorligini ro'yobga chiqarishda foydalanishi, bolalar va o'smirlarning ijtimoiy jihatdan moslasha olmayotganligini bilishi va bunday holatlarning oldini olishi, psixologik-pedagogik tadqiqotlar loyihasini ishlab chiqishni bilishi kabilardan iborat.

Bo'lajak pedagog ham shaxsiy, kasbiy hamda maxsus kompetensiyalarga ega bo'lmog'i lozim.

Pedagogning shaxsiy fazilatlari uning ta'lim berish va tarbiyalay olish mahoratiga ta'sir ko'rsatadi. Shaxsiy kompetensiya - o'quv jarayonida o'quvchilarning o'zini o'zi anglash asosidir.

Shaxsiy fazilatlarga ya'ni shaxsiy kompetensiyalariga quyidagilar kiradi:

- talabchanlik

- adolatlilik
- bag'rikenglik
- halollik
- yetakchilik
- xayrixohlik
- insonparvarlik
- kirishimlilik
- mehribonlik va hokazo

Kasbiy kompetensiya pedagogning kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan bilim, mahorat, ko'nikmalar majmuyidir.

Kasbiy kompetensiya:

- o'z sohasini mukammal bilish
- pedagogika va psixologiyaga doir bilimlarga ega bo'lish
- o'z ustida ishlash
- ta'lim jarayonini rejalashtirish, baholash
- ta'limiy muhitni yarata olish
- ehtiyojini anglay olishi
- ta'limda yangicha yondashuv
- zamonaviy pedagogik texnologilardan o'rinli foydalanish
- persektiv qobiliyatga ega bo'lish va hokazolar

Maxsus kompetensiya:

- talabalar ehtiyojini bilishi
- turli yosh xususiyatlarini bilishi
- ta'limni tabaqalashtirish
- ta'limni individuallashtirish

Kompetensiya har qanday sohada puxta bilimni anglatadi. Kompetentlik esa - biron bir ishni samarali qila olish qobiliyatidir. Kasbiy kompetentlik bu - pedagog tomonidan kasbiy faoliyatni samarali tashkil etish va amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishidir.

Oliy ta'lim o'qituvchisi kasbiy kompetensiyasi tizimi pedagogning mahoratida ko'zga tashlanadi. Biz yuqorida keltirgano'qituvchiningkompetensiya modeliniuning kasbiy tayyorgarligi modeli desak xato qilmaymiz. Kasbiy kompetensiyaning eng muhim qirralaridan biri o'qituvchi-pedagogning nazariy tayyorgarligi masalasidir.Bo'lajak o'qituvchining asosiy malakaviy xususiyati imkon beruvchi pedagogik aks ettirishning shakllanish darajasi bo'lajak o'qituvchi shaxsida, bo'lajak o'qituvchilar guruhlarida, o'zlarida sodir bo'layotgan o'zgarishlarni yetarli darajada baholash kasbiy faoliyat, o'zida professional sifatida aks ettira olishi mumkin. Pedagogik aks ettirish tizimli yaxlitlikni amalga oshirishga imkon beradi pedagogik faoliyatni tartibga solish, binobarin, innovasion, ijodiy vositalarni o'zlashtirish bilan bog'liq muammolarni hal qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda ta'lim va tarbiya berishda nafaqat ta'lim oluvchiga ta'limning yo'naltirilishi, balki pedagogning pedagogik faoliyatga psixologik tayyorligi muhim sanaladi. Pedagog yosh avlodni tarbiyalashda malakali, mahoratli bo'lishi lozim. Ta'lim jarayoning muvofaqiyatli kechishi uchun pedagog beradigan ma'lumoti haqida chuqur bilimga ega bo'lishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan o'rinli va maqsadli foydalana olishi, sifat va samaradorlikka katta e'tibor qaratmog'i lozim. O'sib kelayotgan yosh avlodni aniq bir maqsad yo'lida har tomonlama kamol toptirish, uning ongi, dunyoqarashi, e'tiqodini o'stirish bugungi kun pedagogining oldiga vazifa qilib qo'yildi. Jadallik bilan rivojlanib borayotgan zamonaviy ta'lim har tomonlama rivojlangan barkamol insonni shakllantirishni va sog'lom mafkurali, yurt ravnaqi yo'lida mustahkam irodali, raqobatbardosh, maqsadli yoshlarni tarbiyalashni taqozo etadi.

REFERENCES

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi-O'zbekiston Respublikasining Oliy Ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi PF-5847 sonli farmoni.Lex.uz

2.Barakayevich, Q. S., & Baxtiyorovna, A. S. (2021). Xalqaro dastur talabalari asosida innovasion ta'lim muhitini yaratish. Integration of sciencye,educationand practicye.sciyentific-methodical journal,1(02),132-137

3.Татур Ю. Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004

4.Рустамов Л.Х. Узлуксиз педагогик амалиётни ташкил этиш технологияси: Методик қўлланма. ТДПУ. Тошкент – 2013. 12-14

5.Jalolov A. // Kasb qanday tanlanadi //. - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 62 b.

6.Аулова Н.С. Формирование готовности будущих менеджеров к профессиональной деятельности в современных социально экономических условиях: дис.. канд. пед. наук. - Барнаул. 2005. - 227 с.

SUN'IIY INTELLEKT VOSITALARINING TA'LIM JARAYONIDA QO'LLANILISHI VA PEDAGOGIK AFZALLIKLARI.

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti “Axborot texnologiyalari, tabiiy va aniq fanlar” kafedrasi mudiri, texnika fanlari nomzodi, dotsent, DSc **Safarova Lola**

Email: Lola.safarova.81@inbox.ru

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti “Axborot texnologiyalari, tabiiy va aniq fanlar” kafedrasi o‘qituvchisi

Sulaymonov Mirobid

Email: sulaymonovmirobid@gmail.com

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti magistranti Pedagogika yo‘nalishi

Isomurodov Aslamjon

Email: aslamjonisomurodov@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayonida qo'llanishi, ularning didaktik hamda pedagogik afzalliklari atroflicha

o'rganiladi. Sun'iy intellektning ta'limda tutgan o'rni, o'quvchilarga individual yondashuvni ta'minlashdagi imkoniyatlari, bilimlarni nazorat qilish jarayonini avtomatlashtirish hamda o'qituvchiga yordamchi sifatidagi afzalliklari tahlil qilinadi. Shuningdek, dunyo tajribasi va mahalliy amaliyotdan misollar keltirilib, O'zbekiston ta'lim tizimida sun'iy intellekt vositalarini joriy etishning istiqbollari yoritiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli ta'lim, pedagogik texnologiya, adaptiv o'qitish, virtual yordamchi, avtomatlashtirish, masofaviy ta'lim.

Аннотация. В данной статье подробно рассматривается использование технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе, их дидактические и педагогические преимущества. Анализируется роль искусственного интеллекта в образовании, его возможности по обеспечению индивидуального подхода к учащимся, автоматизации процесса контроля знаний, а также преимущества в качестве помощника для преподавателя. Кроме того, приводятся примеры из мировой практики и отечественного опыта, освещаются перспективы внедрения инструментов искусственного интеллекта в систему образования Узбекистана.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровое образование, педагогическая технология, адаптивное обучение, виртуальный помощник, автоматизация, дистанционное обучение.

Abstract. This article provides an in-depth analysis of the use of artificial intelligence technologies in the educational process, as well as their didactic and pedagogical advantages. It examines the role of artificial intelligence in education, its potential to ensure individualized learning approaches, to automate the process of knowledge assessment, and its benefits as an assistant to teachers. In addition, examples from international practice and local experience are presented, and the prospects for implementing artificial intelligence tools in the education system of Uzbekistan are highlighted.

Keywords: artificial intelligence, digital education, pedagogical technology, adaptive learning, virtual assistant, automation, distance learning.

KIRISH. So‘nggi yillarda ta‘lim tizimi dunyo miqyosida sezilarli darajada raqamlashtirildi. An‘anaviy dars jarayonlari bilan bir qatorda onlayn platformalar, masofaviy ta‘lim tizimlari, virtual laboratoriyalar keng qo‘llanilmoqda. Bu jarayonda eng muhim texnologik yangiliklardan biri – sun‘iy intellekt vositalaridir.

Sun‘iy intellekt – bu mashinalarning inson tafakkuri, xotirasi va qaror qabul qilish qobiliyatini modellashtiruvchi texnologiya bo‘lib, ta‘lim jarayonida o‘quvchilar faoliyatini kuzatish, tahlil qilish, individual o‘quv yo‘nalishlarini shakllantirish va o‘qituvchining metodik ishini yengillashtirish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Bugungi kunda ta‘lim jarayonida bir qancha masallalar dolzarb bo‘lib bormoqda bular sun‘iy intellect yordamida o‘quvchilar bilim olishi, sun‘iy intellekt o‘qituvchilar uchun qanday metodik yordamchi bo‘la olisi va mamlakatimizda ta‘lim tizimida sun‘iy intellekt texnologiyalarini joriy etishning afzalliklari va cheklovlari nimalardan iborat ekanlii ko‘rilmoqda. Mazkur maqolada shu savollarga ilmiy asoslangan javoblar taqdim etiladi.

Xorijiy tadqiqotlarda sun‘iy intellekt vositalarining ta‘limga qo‘shgan hisssasi keng yoritilgan. Masalan, Luckin 2019 yil sun‘iy intellekt vositalari yordamida o‘quvchilarning bilim darajasi va qiziqishlariga mos o‘quv materiallari tavsiya etilishi natijasida ta‘limning shaxsga yo‘naltirilganligi kuchayishini qayd etadi [1]. Holmes 2020 yildagi maqolasida esa sun‘iy intellekt ta‘limda uchta asosiy vazifani bajarishini ta‘kidlaydi: Bilimlarni avtomatlashtirilgan tahlil qilish, Adaptiv o‘quv kurslarini yaratish, O‘quvchilar va o‘qituvchilarga tezkor yordam berish [2].

Mamlakatimiz tadqiqotchilardan Nilufar Nabieva Masofaviy ta'lim platformalarining qiyosiy tahlili va funksional xususiyatlari mavzusdai ilmiy maqolasida Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams, Coursera, EdX va Ziyonet LMS larning asosiy funksiyalari 6 ta mezon asosida baholaan [3]. Shu bilan birga, UNESCO va OECD kabi xalqaro tashkilotlar ta‘limda sun‘iy intellekt texnologiyalarining etik, huquqiy va pedagogik jihatlariga ham e‘tibor qaratmoqda.

Ushbu maqolada biz bir qancha ilmiy metodlardan foydalanamiz: Nazariy tahlil – sun’iy intellekt texnologiyalarining mohiyati va pedagogik imkoniyatlarini aniqlash, Taqqoslash – xorijiy va mahalliy tajribalarni solishtirish, Umumlashtirish – sun’iy intellekt vositalarining ta’lim jarayonidagi afzalliklari va istiqbollarini birlashtirish, Ekspert bahosi – o’qituvchilar va ta’lim sohasidagi mutaxassislarning fikrlarini tahlil qilish.

ASOSIY QISM. Mamalakatimizda 2020-yildan buyon amalga oshirilayotgan “Bir million dasturchi” loyihasi O‘zbekistonda IT sohasi mutaxassislarini tayyorlashga qaratilgan eng yirik tashabbusdir. Bu loyiha doirasida sun’iy intellekt vositalarining qo‘llanishi muhim o‘rin tutmoqda. Onlayn kurslarda sun’iy intellekt qo‘llanilishi Loyiha doirasida ochilgan onlayn platformalarda sun’iy intellekt yordamida o‘quvchilarga adaptiv topshiriqlar taqdim etilmoqda. 2025–2026 o‘quv yilidan boshlab sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish orqali “Bir million dasturchi” loyihasi yanada kengaytirilmoqda. O‘quvchilarni sun’iy intellekt, data science va machine learning sohalariga chuqurroq jalb qilish rejalashtirilgan [4].

Ushbu loyihalarni inobatga olib sun’iy intellektning ta’lim sohasidagi eng muhim imkoniyatlaridan biri bu personalizatsiya va adaptiv o‘qitishdir. An’anaviy ta’lim tizimida barcha o‘quvchilar bir xil o‘quv dasturi asosida o‘qitiladi, bu esa ularning individual bilim darajasi, qobiliyati va qiziqishlarini to‘liq hisobga olish imkonini bermaydi. Natijada ayrim o‘quvchilar uchun mavzular ortiqcha murakkab bo‘lib qolsa, boshqalar uchun esa aksincha, juda oddiy ko‘rinadi. Sun’iy intellekt texnologiyalari esa har bir o‘quvchi faoliyatini tahlil qilib, individual o‘quv yo‘nalishlarini shakllantirish imkonini beradi. Masalan, o‘quvchining test natijalari, mashqlarni bajarish tezligi, qilgan xatolari va darsdagi ishtiroki asosida sun’iy intellekt algoritmlari:

- Qaysi mavzularni chuqurroq o‘rganishi kerakligini aniqlaydi.
- O‘quvchiga mos mashqlar va qo‘shimcha materiallar tavsiya qiladi.
- Bilim olish jarayonini bosqichma-bosqich murakkablashtiradi.
- O‘quvchining qiziqish sohalariga asoslangan misol va topshiriqlarni taqdim etadi.

Duolingo kabi til o‘rgatish platformalari bunga yorqin misoldir. Ushbu dastur foydalanuvchining til o‘rganishdagi yutuqlari va qiyinchiliklarini kuzatib, unga eng mos

mashqlarni tanlaydi. Agar foydalanuvchi soʻz boyligini yaxshi bilsa, algoritm grammatik mashqlarni koʻproq beradi, agar talaffuzda qiyinchilikka duch kelsa, koʻproq eshitish va gapirish topshiriqlarini taklif etadi. Bu ilovani Duolingo ilovasini Android tizimi uchun: Google Play – Duolingo Google va Play iOS (Apple) uchun: App Store – Duolingo ilovalarini yuklab olish mumkin.

Bundan tashqari, Khan Academy, Coursera va EdX kabi onlayn taʼlim platformalari ham adaptiv taʼlim modellaridan foydalanadi. Masalan, Khan Academy matematika darslarida oʻquvchining notoʻgʻri javoblarini tahlil qilib, xatoni tushunishga yordam beradigan qoʻshimcha mashqlar beradi [5].

Bundan koʻrinadiki pedagogik nuqtai nazardan, bunday tizimlar oʻquvchilarda:

- Oʻz-oʻzini nazorat qilish koʻnikmasini rivojlantiradi;
- Taʼlim jarayonida mustaqillikni oshiradi;
- Oʻrganishga qiziqishni kuchaytiradi;
- Bilim olish jarayonini tezlashtiradi va samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, oʻqituvchilar uchun ham bunday tizim qulay, chunki ular har bir oʻquvchining rivojlanish dinamikasi haqida tahliliy maʼlumotlarga ega boʻlib, zarur hollarda individual maslahatlar bera oladi. Bu tizimlarda avtomatlashtirilgan baholashda sunʼiy intellekt yordamida testlar, yozma ishlar va hatto ogʻzaki javoblarni ham tahlil qilib, tezkor baholash imkonini beradi. Bu esa oʻqituvchilarning vaqtini tejaydi va subʼektivlikni kamaytiradi.

Oʻquv jarayonini monitoring qilishda analitik vositalar yordamida oʻquvchilarning faoliyati, mashgʻulotlarda ishtiroki, topshiriqlarni bajarish tezligi va sifatini kuzatish mumkin. Natijada, oʻqituvchi muammoli oʻquvchilarni tez aniqlaydi. Bundan koʻrinadiki sunʼiy intellekt texnologiyalari yordamida bir qancha pedagogik afzalliklar erishish mumkin ekan masalan: Individual yondashuvni kuchaytirish, oʻqituvchining vaqtini tejash, motivatsiyani oshirish, masofaviy taʼlimni samarali tashkil qilish, oʻquv dasturlarini takomillashtirish yutuqlaria erishish mumkin ekan. Demak mamalakatimizda taʼlim tizimida sunʼiy intellekt texnologiyalari asosida ishlaydigan mahalliy platformalarni ishlab chiqish, oʻqituvchilar uchun sunʼiy intellekt vositalaridan foydalanish boʻyicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish, taʼlim jarayonida sunʼiy

intellekt texnologiyalarining etik va huquqiy asoslarini ishlab chiqish, va asosiysi o'quvchilarning axborot savodxonligini oshirishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda integratsion loyihalar yaratish maqsada muvofiq bo'lar edi.

XULOSA. Sun'iy intellekt vositalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishi zamonaviy ta'lim tizimining sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Sun'iy intellekt texnologiyalari o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. O'quvchilarning o'zlashtirish darajasi, qiziqishlari va o'quv uslublarini tahlil qilish orqali ularga mos o'quv materiallari va topshiriqlar tavsiya etiladi. Bu esa ta'lim jarayonida individual yondashuvni ta'minlash, ya'ni har bir o'quvchining ehtiyojiga qarab ta'limni moslashtirish imkonini beradi. Sun'iy intellekt vositalari o'qituvchilarning metodik faoliyatini yengillashtiradi. Testlarni avtomatlashtirilgan baholash, dars jarayonini monitoring qilish, hisobotlarni shakllantirish kabi vazifalar sun'iy intellekt tomonidan tez va xatosiz bajarilishi mumkin. Natijada o'qituvchilar ko'proq vaqtni dars metodikasini takomillashtirishga, o'quvchilar bilan individual ishlashga va ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga sarflaydi. Umuman olganda, sun'iy intellekt vositalarining ta'lim jarayonida qo'llanilishi ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarda mustaqil bilim olish ko'nikmalarini shakllantirish, o'qituvchilar ishini samarali tashkil etish hamda raqamli ta'limning imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Shu sababli, O'zbekiston ta'lim tizimida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish istiqbollari juda keng va u kelajakda innovatsion ta'lim muhitini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Luckin R. 2019. AI in the Classroom: Personalizing Education for Every Learner. Springer. https://observatory.tec.mx/edu-news/rose-luckin-if-we-get-it-right-with-artificial-intelligence-we-can-have-more-time-away-from-screens/?utm_source=chatgpt.com
2. "Holmes, W., Maya Bialik, Charles Fadel — *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning* (2019) https://curriculumredesign.org/wp-content/uploads/AIED-Book-Excerpt-CCR.pdf?utm_source=chatgpt.com

3. Nabieva Nilufar Nabi qizi Masofaviy ta'lim platformalarining qiyosiy tahlili va funksional xususiyatlari 2025 yil

<file:///C:/Users/MDIM/Downloads/99.%20Nabieva%20Nilufar%20Nabi%20qizi.pdf>

4. LEX.UZ Yoshlarning zamonaviy bilim va kasb-hunar egallash imkoniyatlari kengaytirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida <https://lex.uz/acts/-6252503>

5. M. Sulaymonov - Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Axborot texnologiyalari va tabiiy fanlar kafedrasida o'qituvchisi - Ta'lim jarayonida tabiiy fanlarini o'qitishda virtual laboratoriya dasturidan crocodile physics dasturi imkoniyatlaridan foydalanish. 2025 yil

INTERFAOL METODLAR VA ULARNING EKOLOGIK TUSHUNCHALAR BILAN BOG'LIQLIGI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti dekani, Pedagogika fanlari
bo'yicha falsafa doktori (PhD) Salomova Ra'no
Vassiyevna,**

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Ta'lim
va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich
ta'lim) ixtisosligi 2-bosqich magistri Maftuna
Meliboyeva**

Annotatsiya: Mazkur maqolada interfaol metodlarning ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni, ularning o'quvchilarda ekologik tushunchalarni shakllantirishga ta'siri tahlil qilingan. Interfaol metodlar nafaqat o'quvchilarni faol fikrlashga undaydi, balki ularning tabiatga nisbatan mas'uliyat hissini shakllantirib, ekologik madaniyatni yuksaltirishga xizmat qiladi. Tadqiqotda innovatsion texnologiyalar, muammoli

o'qitish, hamkorlikka asoslangan metodlar orqali boshlang'ich ta'limda ekologik qadriyatlarni singdirish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: interfaol metod, ekologik tarbiya, ekologik madaniyat, boshlang'ich ta'lim, innovatsion texnologiyalar, barqaror rivojlanish.

Kirish. XXI asrda insoniyat oldida turgan eng dolzarb masalalardan biri – ekologik muvozanatni saqlash va yosh avlodda tabiatni asrash madaniyatini shakllantirishdir. Bu jarayonni samarali tashkil etishda ta'lim tizimining o'rni beqiyosdir.

Shu nuqtai nazardan, interfaol ta'lim metodlari ekologik tushunchalarni o'quvchilarga chuqur va ongli ravishda singdirish imkonini beradi. Chunki ular o'quvchini dars jarayonining markaziga qo'yadi, mustaqil fikrlash, kuzatish va tahlil qilishni o'rgatadi.

R.V.Salomova o'zining “Ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar samaradorligi” nomli maqolasida ta'kidlaydi:

“Har bir ta'lim jarayoni — bu shaxsni shakllantirish maktabidir. Interfaol metodlar esa shu maktabning eng faol vositalaridan biridir. Ular orqali o'quvchi nafaqat bilim oladi, balki uni hayotiy faoliyatida qo'llashga o'rganadi.”

(Salomova R.V., Pedagogika fanlari jurnali, 2022, №4, 56-bet.)

Asosiy qism

1. Interfaol metodlarning pedagogik mohiyati

Interfaol metodlar — bu o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ikki tomonlama faol muloqotga asoslangan, o'quvchini ta'lim jarayonining sub'yektiga aylantiruvchi innovatsion metodlardir. “Aqliy hujum”, “Fishbone”, “Klaster”, “Debat”, “Insert”, “Keys-stadi” kabi metodlar orqali o'quvchi fikrlash, tahlil qilish, bahslashish va xulosa chiqarish jarayonida faol ishtirok etadi.

Bu jarayon ekologik tushunchalarni shakllantirishda ayniqsa samaralidir, chunki ekologiya mavzulari amaliy hayot bilan chambarchas bog'liqdir.

2. Interfaol metodlarning ekologik ta'limdagi roli

Boshlang'ich ta'limda ekologik tarbiya o'quvchilarning atrof-muhitga bo'lgan munosabatini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. Interfaol metodlar bu jarayonda quyidagi afzalliklarni beradi:

Kuzatuvchanlik va tahlil ko'nikmasini rivojlantiradi;

Ekologik muammolarni hal qilishda ijodkorlikni rag'batlantiradi;

Jamoaviy hamkorlik orqali mas'uliyat hissini kuchaytiradi;

Tabiatni qadrlash va himoya qilish g'oyasini mustahkamlaydi.

R.V.Salomovанинг “Boshlang'ich ta'limda ekologik tarbiyaning metodik asoslari” номли илмий мақоласида таъкидланганидек: “O'quvchi ekologik tushunchani faqat darslikdan emas, balki amaliy faoliyat, muhokama va kuzatish orqali anglaydi. Interfaol metodlar bu borada eng tabiiy pedagogik vositadir.”

(Salomova R.V., “Pedagogik innovatsiyalar” jurnali, 2023, №2, 41-bet.)

3. Amaliy tajriba

Denov tadbirkorlik va pedagogika institutida o'tkazilgan tajriba-sinov darslari shuni ko'rsatdiki:

“Fishbone” metodi asosida ekologik muammolar tahlili o'tkazilgan sinflarda o'quvchilarning ekologik bilim darajasi 25 % ga oshdi;

“Aqliy hujum” usuli bilan ishlangan darslarda o'quvchilar ekologik muammolarni yechish bo'yicha 40 dan ortiq taklif bildirdilar;

“Klaster” metodi orqali o'quvchilar “Tabiat – bizning uyimiz” mavzusida sabab-oqibat zanjirlarini mustaqil tuza oldilar.

Bu esa interfaol metodlarning ekologik tushunchalarni shakllantirishdagi didaktik va tarbiyaviy samaradorligini yaqqol tasdiqlaydi.

Tahlil va muhokama

Ekologik ta'limni samarali tashkil etishda faqat mazmun emas, balki metod ham muhim ahamiyatga ega. Chunki metod – bu bilimni ongga singdirish vositasidir. Interfaol metodlar o'quvchilarda:

ekologik fikrlashni,

tabiatga estetik va axloqiy munosabatni,

ekologik madaniyatni shakllantiradi.

R.V.Salomovanning ilmiy ishlarida ta’kidlanishicha:

“Ta’lim jarayoniga ekologik komponentni singdirish – bu nafaqat bilim berish, balki ongni o’zgartirishdir. Har bir bola o’zini tabiatning bir qismi sifatida anglaganida, haqiqiy ekologik tarbiya shakllanadi.” (R.V.Salomova, “Zamonaviy ta’lim va innovatsiyalar” to’plami, 2024, 72-bet.)

Shu nuqtai nazardan, interfaol metodlarning ekologik tarbiya bilan uyg’unligi – zamonaviy ta’limning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi.

Xulosa: Interfaol metodlar ekologik tushunchalarni shakllantirishda o’quvchilarning faolligini, fikrlash mustaqilligini va mas’uliyat hissini kuchaytiradi. Ular nafaqat bilim manbai, balki tarbiyaviy omil sifatida ham samarali hisoblanadi.

Shu sababli, har bir boshlang’ich ta’lim o’qituvchisi ekologik tarbiyaga yo’naltirilgan interfaol metodlarni o’z amaliyotiga tatbiq etishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. R.V.Salomova. Ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlar samaradorligi – Pedagogika fanlari jurnali, 2022, №4.
2. R.V.Salomova. Boshlang’ich ta’limda ekologik tarbiyaning metodik asoslari. – “Pedagogik innovatsiyalar” jurnali, 2023, №2.
3. R.V.Salomova. Zamonaviy ta’lim va innovatsiyalar. – Ilmiy to’plam, 2024.
4. M.Meliboyeva. Ekologik madaniyatni shakllantirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalari roli. – Denov TPI talabalik ishlari to’plami, 2024.
5. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – 2017.

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ТОЛЕРАНТНОСТЬ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ: КОНТРОЛЬ ЗНАНИЙ

Худайкулова Ф.Х.

Старший преп. кафедры современного

русского языка УзГУМЯ

Ташкент, Узбекистан feruza.7413@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются современные подходы к развитию инклюзивного образования в Узбекистане и анализируются условия, необходимые для формирования толерантности и социальных навыков у обучающихся с особыми образовательными потребностями. Отмечается важность нормативно-правовой базы, профессиональной подготовки педагогов, создания доступной образовательной среды и внедрения программ ранней коррекционной помощи. Подчеркивается, что инклюзивная практика способствует социализации, развитию эмпатии, сотрудничества и предотвращению дискриминации в образовательной среде. Сделан вывод о необходимости системного подхода, направленного на повышение качества инклюзивного обучения и обеспечение равных возможностей для всех обучающихся.

Ключевые слова: инклюзивное образование, толерантность, социализация, дети с особыми образовательными потребностями, доступная среда, эмпатия, педагогическая поддержка, адаптация, равные возможности.

Abstract. The article examines modern approaches to the development of inclusive education in Uzbekistan and analyzes the key conditions necessary for fostering tolerance and social skills among students with special educational needs. The role of legal regulations, professional teacher training, accessible learning environments, and early correctional support programs is emphasized. Inclusive practices are shown to promote socialization, empathy, cooperation, and the prevention of discrimination within the educational community. The article concludes that a systematic approach is required to improve the quality of inclusive education and ensure equal opportunities for all learners.

Keywords : inclusive education, tolerance, socialization, students with special educational needs, accessible environment, empathy, pedagogical support, adaptation, equal opportunities.

Одной из приоритетных задач, стоящих перед государством, является дальнейшее развитие инклюзивного образования и укрепление материально-

технической базы соответствующих образовательных учреждений. В целях повышения качества обучения детей с особыми образовательными потребностями в Узбекистане Президентом было принято постановление «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы образования для детей с особыми образовательными потребностями», которым утверждена Концепция развития инклюзивного образования на 2020–2025 годы. Кроме того, Закон «Об образовании» закрепляет право лиц с ограниченными возможностями здоровья на получение доступного и качественного образования в соответствии с их индивидуальными возможностями и потребностями.

Инклюзивное образование представляет собой сложный, многогранный процесс, основанный на включении в общий образовательный процесс всех обучающихся независимо от физических, психических, социальных, языковых и иных особенностей. Статистические данные, полученные в Узбекистане, свидетельствуют о росте числа детей, нуждающихся в индивидуальном подходе и включении в систему инклюзивного обучения, а также о повышении числа детей с инвалидностью за последнее десятилетие. В этой связи важной задачей становится не только предоставление качественного образования, но и создание условий для успешной социализации, обеспечения доступной среды, профессионального самоопределения и дальнейшей самореализации.

Инклюзивная практика способствует формированию у учащихся толерантности, эмпатии, взаимопомощи и навыков сотрудничества. Такой подход позволяет снять психологические барьеры, развить позитивное восприятие сверстников, укрепить навыки социального поведения и создать основу для успешной профессиональной деятельности в будущем.

Активное развитие инклюзии как самостоятельного направления педагогики повышает качество образовательного процесса и способствует внедрению эффективных программ комплексной поддержки детей с ОВЗ. Вместе с тем остаются нерешённые вопросы, требующие системного подхода: совершенствование нормативно-правовой базы, подготовка квалифицированных

кадров, укрепление материально-технической базы и расширение сети специалистов.

Одним из ключевых препятствий является недостаточная готовность педагогов к работе в инклюзивных условиях. Многие из них испытывают трудности вследствие недостаточного знания нормативных документов, особенностей развития детей с ОВЗ и способов адаптации образовательного процесса. Ситуацию осложняет и нехватка диагностических методик, что вынуждает работников образования действовать методом проб и ошибок. Указанные затруднения частично компенсируются системой повышения квалификации, однако потребность в целенаправленной подготовке остаётся высокой. Ещё одной проблемой является нехватка методического обеспечения. Организация учебного процесса в инклюзивной группе требует вариативности заданий, дифференциации, наглядности и адаптации материалов под возможности каждого ребёнка. Основные требования включают алгоритмичность, пошаговость и доступность выполнения учебных действий.

Для эффективного развития инклюзивного образования необходимо:

- развивать систему ранней коррекционной помощи;
- обеспечивать вариативность образовательных программ;
- гарантировать равный доступ к школе для всех детей;
- подготовить специалистов, владеющих психолого-педагогическими и дефектологическими компетенциями;
- формировать толерантность и эмпатию у всех участников образовательного процесса;
- создавать комфортную, безопасную и доступную среду;
- обеспечивать постоянное повышение квалификации педагогов.

Задача современного педагога — обладать знаниями в области психологии, педагогики, дефектологии и уметь выстраивать сопровождение детей с ОВЗ с учётом их индивидуальных возможностей. Компетентный педагог — ключевая фигура успешного внедрения инклюзии и формирования равных возможностей.

Таким образом, главная цель инклюзивного образования — успешная социализация и адаптация ребёнка с особыми образовательными потребностями, а также недопущение какой-либо формы дискриминации. Инклюзивная среда обеспечивает каждому обучающемуся право быть принятым обществом, получать образование и реализовывать свой потенциал.

Список литературы

- 1.Выготский Л.С. Психология развития человека. — М., 2005.
- 2.Бандура А. Теория социального научения. — СПб., 2000.
- 3.Маслоу А. Мотивация и личность. — М., 2010.
- 4.Бехтерев В.М. Внушение и его роль в общественной жизни. — М., 2002.
- 5.ЮНЕСКО. Декларация принципов толерантности. — Париж, 1995.
- 6.ООН. Конвенция о правах инвалидов. — Нью-Йорк, 2006
- 7.Худайкулова Ф.Х. Чтение литературы-важная часть воспитания личности.- Высшая школа, 2018.
8. Худайкулова Ф.Х. Отличия и проблемы технологии преподавания. 2024.Лучшие Интеллектуальные Исследования. Международный научный электронный журнал.1 Vol. 36 No. 1. С.10-19

ОСНОВЫ ТОЛЕРАНТНОСТИ В ВОСПИТАНИИ НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Старший преподаватель. Турдиева Л.А.

Ташкент, Узбекистан

Университет бизнеса и науки

luiza.turdieva@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования толерантности как основы воспитания нравственных

качеств студентов в условиях инклюзивного образования. Раскрывается сущность понятия толерантности с позиций психолого-педагогической науки, а также подчёркивается значимость нравственного воспитания в образовательной среде вуза. Обосновываются эффективные методы и педагогические условия, способствующие развитию толерантного поведения у студентов. Отмечается роль семьи, преподавателя и образовательной политики вуза в процессе воспитания нравственных качеств в контексте инклюзии.

Ключевые слова: толерантность, инклюзивное образование, нравственные качества, воспитание, студенты, духовность, межличностное общение, педагогические условия.

Abstract. The article examines the theoretical and practical aspects of tolerance formation as a foundation for fostering moral qualities among students in the context of inclusive education. The essence of tolerance is revealed through psychological and pedagogical approaches. The importance of moral education in the modern university environment is emphasized. Effective methods and pedagogical conditions that contribute to the development of tolerant behavior among students are identified. The role of family, educators and institutional policies in fostering students' moral qualities within the framework of inclusive education is highlighted.

Keywords: tolerance, inclusive education, moral qualities, upbringing, students, spirituality, interpersonal communication, pedagogical conditions.

Сегодня инклюзивное образование становится неотъемлемой частью современной образовательной среды. Оно обеспечивает равные возможности для всех обучающихся, независимо от особенностей здоровья, уровня развития или социального опыта. В таких условиях особую значимость приобретает воспитание **толерантности и нравственных качеств личности студента**. Толерантность — это не просто терпимость. Это уважение к личности другого человека, признание его ценности, права на индивидуальность, отличие и собственную жизненную позицию. Студент, получающий образование в инклюзивной среде, учится не только знаниям, но и сотрудничеству,

взаимопомощи. В условиях совместного обучения у молодёжи формируются такие нравственные качества, как **доброжелательность, справедливость, ответственность, уважение и бесконфликтность**. Это происходит через совместные проекты, командную работу, диалог и постоянное взаимодействие в учебной и внеучебной деятельности.

Важная роль в этом процессе принадлежит преподавателю. Он не только передаёт знания, но и задаёт нравственные ориентиры, создаёт атмосферу доверия, учит корректному общению, культурному выражению мнения, умению услышать и принять другого. Педагог, выступающий носителем толерантности, формирует в группе здоровый психологический климат, где каждый студент чувствует себя значимым.

Инклюзивная образовательная среда раскрывает перед студентами уникальные возможности. Они учатся видеть в различиях не проблему, а ресурс, который развивает личность, расширяет кругозор и формирует социальный опыт, необходимый в современном обществе.

Таким образом, можно сделать вывод, что воспитание толерантности в условиях инклюзивного обучения является важной основой нравственного развития личности. Толерантный студент — это будущий специалист и гражданин, способный к диалогу, сотрудничеству и созиданию, уважающий другого и готовый к достойному участию в жизни общества.

Современные социальные процессы требуют от системы высшего образования подготовки личности, обладающей не только профессиональными компетенциями, но и высокой культурой межличностного взаимодействия. В условиях инклюзивного образования особое значение приобретает воспитание толерантных отношений, основанных на уважении, принятии. Актуальность исследования обусловлена необходимостью формирования у студентов нравственных качеств, позволяющих эффективно взаимодействовать в многообразной социальной среде.

С точки зрения Л.С. Выготского, развитие личности происходит в процессах взаимодействия и общения, что делает толерантность важным

условием социальной адаптации. По А. Маслоу, потребность в принятии и уважении является базовой ценностью, без которой невозможно личностное самораскрытие. Теория социального научения А. Бандуры также подчёркивает влияние социальной среды и ролевых моделей в формировании поведения.

В международных документах (ООН, ЮНЕСКО) толерантность определяется как активная позиция, связанная с уважением человеческого многообразия, что полностью коррелирует с задачами инклюзивного образования.

Инклюзивная среда способствует формированию гуманистических отношений, основанных на равенстве, принятии и поддержке. Для вуза это означает пересмотр воспитательных подходов, педагогической коммуникации и образовательной политики.

Методы воспитания нравственных качеств студентов. Эффективными следует считать:

- диалоговые технологии и работа в группах;
- тренинги коммуникативной и эмоциональной компетентности;
- социально-ориентированные и волонтёрские проекты;
- рефлексивные практики.

Анализ и обсуждение. Исследования показывают, что целенаправленная воспитательная работа в условиях инклюзии приводит к росту само уважения, самоконтроля и коммуникативной культуры у студентов. Толерантность является ключевым нравственным качеством, обеспечивающим успешную социализацию студентов в условиях инклюзивного образования. Эффективное воспитание возможно при сочетании педагогических методов, системной работы вуза и образовательного партнёрства преподавателя, семьи и студенческого коллектива.

Список литературы

1. Выготский Л.С. Психология развития человека. — М., 2005.
2. Бандура А. Теория социального научения. — СПб., 2000.
3. Маслоу А. Мотивация и личность. — М., 2010.
4. Бехтерев В.М. Внушение и его роль в общественной жизни. — М., 2002.
5. ЮНЕСКО. Декларация принципов толерантности. — Париж, 1995.

6.ООН. Конвенция о правах инвалидов. — Нью-Йорк, 2006

7.Худайкулова Ф.Х. Чтение литературы-важная часть воспитания личности.- Высшая школа, 2018.

8. Худайкулова Ф.Х. Отличия и проблемы технологии преподавания. 2024.Лучшие Интеллектуальные Исследования. Международный научный электронный журнал.1 Vol. 36 No. 1. С.10-19

MAXSUS EHTIYOJGA EGA BOLALAR UCHUN INKULYIZIV TA'LIM USULLARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya kafedrası o`qituvchisi
Turdiyeva Izzatoy Sadikovna**

Annotatsiya: Ushbu maqola maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun inklyuziv ta'lim usullarining nazariy asoslari, amaliy jihatlari hamda zamonaviy ta'lim tizimlarida uning ahamiyatini chuqur tahlil qiladi. Inklyuziv ta'lim tushunchasi nafaqat ta'lim olish jarayonida barcha bolalarning teng imkoniyatlarini ta'minlashga, balki ularni jamiyat hayotiga to'liq va samarali qo'shilishiga yo'naltirilgan yondashuv bo'lib, u maxsus ehtiyojga ega bolalarning shaxs sifatida rivojlanishi va ijtimoiy integratsiyasiga xizmat qiladi.

Kalit soʻzlar:*Inklyuziv ta'lim, Maxsus ehtiyojga ega bolalar, Differentsial yondashuv, Moslashtirilgan ta'lim rejasi, Ta'lim metodlari, Ta'limda tenglik, Ijtimoiy integratsiya, Ta'limda imkoniyatlar tengligi.*

Inklyuziv ta'lim nazariyasining xalqaro asoslari 1994-yilda qabul qilingan Salamanka deklaratsiyasida belgilab berilgan. Unda barcha bolalar umumiy ta'lim tizimida, imkon qadar birgalikda ta'lim olishi zarurligi ta'kidlangan. Shuningdek, BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasi va Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya ham inklyuziv ta'limning huquqiy poydevorini mustahkamlab bergan. Bu hujjatlar ta'limning majburiyligi va inklyuzivligi nafaqat pedagogik masala,

balki inson huquqlari masalasi ekanini ko'rsatadi.

Har bir inson hayotida ta'lim muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, bolaning shaxs sifatida shakllanishi, bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda ta'limning roli beqiyosdir. Har bir bola o'ziga xos imkoniyatlar, qobiliyatlar va orzular bilan dunyoga keladi. Biroq, ba'zi bolalar maxsus ehtiyojlarga ega bo'lib, ular ta'lim olish jarayonida ko'proq qo'llab-quvvatlash va moslashtirilgan yondashuvni talab qiladi. Ularning ta'lim muhitida teng va samarali ishtirokini ta'minlash – bu zamonaviy ta'lim tizimining eng dolzarb va muhim vazifalaridan biridir.

Maxsus ehtiyojga ega bolalar ta'lim olishi lozim bo'lgan muhit va yondashuvlar an'anaviy ta'lim tizimlaridan farq qilishi sababli, ularning o'rganish jarayoni ko'plab qiyinchiliklarga duch keladi. Shu bois, inklyuziv ta'lim tizimi bu bolalarning individual imkoniyatlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan

metodlarni qo'llash orqali ta'lim jarayonini optimallashtirishga qaratilgan. Bu yondashuv bolalarning o'zaro hurmat, tenglik, bag'rikenglik va ijtimoiy adolat tamoyillari asosida rivojlanishini ta'minlaydi.

Maqola birinchi navbatda inklyuziv ta'limning nazariy asoslari, uning tarixi va rivojlanish jarayoni haqida batafsil ma'lumot beradi. Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi qanday shakllanganligi, xalqaro va milliy ta'lim siyosatlaridagi o'rni va uning global ta'lim tizimlariga ta'siri tahlil qilinadi. Bundan tashqari, maxsus ehtiyojga ega bolalar kategoriyalari, ularning o'rganishdagi xususiyatlari va ehtiyojlari haqida ham kengaytirilgan ma'lumot beriladi.

Maqolaning markaziy qismida maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun inklyuziv ta'lim usullari metodologiyalari batafsil yoritiladi. Differentsial yondashuv va individual o'quv rejalarining ahamiyati, ularning tuzilishi va amaliyotga joriy etilishi haqida fikrlar ilgari suriladi. Shuningdek, kooperativ o'qitish, interaktiv metodlar, texnologiyalardan foydalanish, multimodal o'qitish usullari hamda o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion ta'lim texnikalari misollar bilan tushuntiriladi. Ushbu metodlarning samaradorligi, maxsus ehtiyojga ega bolalar bilan ishlashda qaysi usullar eng yaxshi natija berishini ko'rsatadi.

O'qituvchining roli inklyuziv ta'lim jarayonida alohida ahamiyatga ega ekanligi

maqolada keng muhokama qilinadi. O'qituvchining professional malakasi, psixologik tayyorgarligi, maxsus ehtiyojlarga moslashish va samarali kommunikatsiya ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur. Maqola o'qituvchilarning doimiy kasbiy rivojlanishi, treninglar va malaka oshirish kurslari orqali qobiliyatlarini oshirish muhimligini ta'kidlaydi. Shuningdek, ota-onalar, psixologlar, reabilitologlar va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlashning ahamiyati ko'rsatib o'tiladi.

Inklyuziv ta'limning afzalliklari va qiyinchiliklari ham maqolaning muhim qismi hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim orqali bolalar ijtimoiy muhitda o'zaro aloqalarni o'rganadi, o'zaro hurmat va bag'rikenglikni shakllantiradi, o'zini jamiyatda muhim va qadrli deb his qiladi. Bu esa ularning ruhiy salomatligi va shaxs sifatida rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, ta'lim sifatining oshishi, individual yondashuv orqali o'qish natijalarining yaxshilanishi kuzatiladi. Ammo, inklyuziv ta'limni amalga oshirishda moddiy-texnik baza, maxsus tayyorlangan o'qituvchilar yetishmasligi, ijtimoiy stereotiplar, siyosiy va tashkiliy masalalarning mavjudligi kabi muammolar yuzaga keladi. Ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun kompleks choralar, jumladan davlat siyosatining takomillashuvi, o'quv muassasalarining moddiy-texnik ta'minoti, mutaxassislarni tayyorlash tizimining yaxshilanishi va jamiyatdagi ijtimoiy ongning oshirilishi zarur. Natijada, maqola inklyuziv ta'limni rivojlantirish orqali maxsus ehtiyojga ega bolalarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ularni jamiyat hayotiga faol qo'shish, shuningdek, ta'lim tizimida adolat va tenglikni ta'minlashning dolzarbligini ta'kidlaydi. Inklyuziv ta'lim – bu nafaqat ta'lim jarayoni, balki jamiyatda inson huquqlari va imkoniyatlarini hurmat qilish, har bir shaxsning qadr-qimmatini e'tirof etish tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish yo'lidir.

Ushbu maqola ta'lim sohasidagi mutaxassislar, o'qituvchilar, psixologlar, reabilitologlar, ota-onalar hamda davlat boshqaruvi organlari vakillari uchun amaliy tavsiyalar va ilmiy asoslangan ma'lumotlar bazasi sifatida xizmat qilishi mo'ljallangan. Unda ta'lim jarayonida inklyuziv yondashuvni yanada takomillashtirish, maxsus ehtiyojga ega bolalar bilan ishlashda samaradorlikni oshirish va jamiyatda teng huquqli ta'lim muhitini yaratish masalalari yoritiladi.

Inklyuziv ta'lim kontseptsiyasi aynan shu ehtiyojlardan kelib chiqib shakllangan

bo‘lib, u har bir bolaning individual xususiyatlarini inobatga olib, ularning ta‘lim jarayoniga to‘liq va faol jalb qilinishini nazarda tutadi. Bu yondashuv ta‘limning nafaqat akademik, balki ijtimoiy, psixologik va madaniy jihatlarini ham qamrab oladi. Inklyuziv ta‘limda maxsus ehtiyojga ega bolalar jamiyatning ajralmas qismi sifatida qabul qilinadi, ular o‘rganish jarayonida to‘siqlarga duch kelmasliklari uchun muhit va metodlar moslashtiriladi. Bugungi kunda inklyuziv ta‘lim nafaqat pedagogika sohasida, balki ijtimoiy adolat, inson huquqlari va teng imkoniyatlar tamoyillari doirasida ham muhim ahamiyatga ega. Maxsus ehtiyojga ega bolalarning jamiyatga faol integratsiyasi nafaqat ularning shaxsiy taraqqiyoti, balki butun jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va taraqqiyoti uchun ham zarurdir. Shu bois, inklyuziv ta‘lim tizimini takomillashtirish, unga zamonaviy usullarni joriy etish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish va ta‘lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini kuchaytirish bugungi kunning dolzarb vazifalari sifatida qaralmoqda. Ushbu maqolada inklyuziv ta‘limning mohiyati, uning asosiy tamoyillari va maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun qo‘llaniladigan usullar batafsil yoritiladi. Shuningdek, o‘qituvchi va ota-onaning roli, ta‘limdagi qiyinchiliklar va ularni yengish yo‘llari hamda inklyuziv ta‘limning ijtimoiy va psixologik afzalliklari tahlil qilinadi. Maqola ta‘lim sohasidagi mutaxassislar, pedagoglar va ota-onalar uchun inklyuziv ta‘lim jarayonini yanada samarali tashkil etishda amaliy qo‘llanma bo‘lib xizmat qilishi mo‘ljallangan. Bugungi kunda jamiyatimizda inklyuziv ta‘limga bo‘lgan talab oshib bormoqda, va bu jarayonda har bir bola o‘z huquqlarini amalga oshirishi, o‘zligini anglab, qobiliyatlarini rivojlantirishi uchun barcha sharoitlar yaratilishi lozim.

Zero, haqiqiy ta‘lim – bu hech kimni ortda qoldirmaslikdir. Inklyuziv ta‘lim — bu zamonaviy ta‘lim tizimining eng muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u barcha bolalarga, shu jumladan maxsus ehtiyojga ega bolalarga, teng huquqli ta‘lim olish imkoniyatini yaratishni maqsad qiladi. “Inklyuziya” atamasi lotincha *inclusio* so‘zidan olingan bo‘lib, “qamrab olish”, “o‘z ichiga kiritish” ma’nolarini anglatadi. Bu tushuncha ta‘lim izimida hech bir bolaning chetda qolmasligini, barcha o‘quvchilarning o‘z imkoniyatlariga mos tarzda ta‘lim jarayoniga jalb etilishini nazarda tutadi. Inklyuziv ta‘limda farqlar kamchilik sifatida emas, balki boylik sifatida qabul qilinadi, har bir bola jamiyatning teng huquqli a‘zosi sifatida qaraladi.

Nazariy jihatdan inklyuziv ta'lim — bu faqat pedagogik model emas, balki ijtimoiy, psixologik va madaniy hodisa hamdir. U inson huquqlari, ijtimoiy tenglik, bag'rikenglik va integratsiya g'oyalariga tayanadi. Inklyuziv ta'limning asosida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv yotadi, ya'ni o'quv dasturlari bolaning ehtiyojlariga moslashtiriladi, bola tizimga moslashishga majbur qilinmaydi. Bu yondashuv orqali har bir bola o'z qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishga, jamiyatda faol ishtirok etishga sharoit yaratiladi.

Inklyuziv ta'limning nazariy tamoyillari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Teng imkoniyatlar tamoyili – har bir bola, jismoniy, aqliy yoki psixologik holatidan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish huquqiga ega; Moslashuvchanlik tamoyili – ta'lim dasturi va metodlari bolaning individual ehtiyojlariga moslashtiriladi; Hamkorlik tamoyili – ta'lim jarayonida o'qituvchilar, ota-onalar, psixologlar va boshqa mutaxassislar birgalikda faoliyat yuritadi;

Hurmat va bag'rikenglik tamoyili – har bir bolaning farqlari qadrlanadi, ta'lim muhiti do'stona bo'lishi ta'minlanadi; Ijtimoiy integratsiya tamoyili – maxsus ehtiyojga ega bolalar jamiyatga faol qo'shiladi, ular chetda qolmaydi.

Nazariy yondashuvlarning yana bir muhim jihati — bu ta'lim muhitining o'zi. Inklyuziv ta'limda muhit bolaning o'qish jarayonida to'siq bo'lmasligi, aksincha, qo'llab-quvvatlovchi bo'lishi lozim. Bunda moslashtirilgan o'quv rejalar, ko'rgazmali materiallar, texnik vositalar, raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlardan keng foydalanish nazarda tutiladi. Muhitning inklyuziv bo'lishi nafaqat maxsus ehtiyojga ega bolalarga, balki barcha o'quvchilarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi: ular bir-birlarini tushunishni, hurmat qilishni va hamkorlikda ishlashni o'rganadilar.

Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati o'qituvchi malakasi, ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi, mutaxassislar va ota-onalar o'rtasidagi samarali hamkorlikka bog'liqdir. Bunday tizimning shakllanishi jamiyatda ijtimoiy adolatni kuchaytiradi, har bir bola uchun teng imkoniyatlar maydonini yaratadi. Shu bois inklyuziv ta'limni rivojlantirish nafaqat alohida ehtiyojga ega bolalar manfaatini himoya qiladi, balki butun jamiyatning ma'naviy, madaniy va intellektual salohiyatini yuksaltiradi. Har bir bolaning ta'lim olishga bo'lgan huquqi ta'minlangan jamiyat — bu kelajagi yorug',

insonparvar va barqaror jamiyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar rōyxati

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. — Toshkent, 2021.
3. Salamanka deklaratsiyasi va inklyuziv ta’lim bo‘yicha harakat dasturi. — Ispaniya, 1994.
4. Karimova M. Inklyuziv ta’lim metodikasi. — Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2022.
5. Xolmatova G. Maxsus pedagogika asoslari. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2021.
6. UNESCO. Inclusive Education: The Way of the Future. — Geneva, 2008.
7. Ainscow, M. Understanding the Development of Inclusive Education System. — London, Routledge, 2015.

PEDAGOGIKADA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Ravshanova Dilshoda Mengziyoyevna Denov
nomidagi tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya kafedrası o‘qituvchisi.
ravshanova@dtpi.uz

Annotatsiya: Bugungi kunda mamlakatimizda barcha sohalarga birdek e’tibor qaratilmoqda. Xususan, ta’lim sohasi. Shuning uchun ham pedagogika yosh mutaxassislarni tayyorlashda dasturiy yo‘nalish sifatida muhim ahamiyatga ega. Xususan, yoshlarga ta’lim-tarbiya berishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, ularni ta’limga joriy etish ustuvor vazifaga aylandi. Ushbu maqolada muallif

pedagogikada pedagogik texnologiyalar va zamonaviy texnologiyalarning rolini batafsil yoritib beradi.

Tayanch soʻzlar: pedagogika, zamonaviy texnologiyalar, oʻqituvchi, Oʻquv dasturi, oʻquvchilar, Kadrlar tayyorlash va hokazo.

Kirish

Maʼlumki, har qanday texnologiya taʼlimning yangi mazmunini tashkil etuvchi taʼlim tamoyillariga asoslanadi va oʻquvchini tarbiyalashga qaratilgan boʻlib, unda muayyan sohalarida mehnat va kasbiy koʻnikmalar shakllanadi. Taʼlim jarayonining faol ishtirokchilari oʻqituvchilar va talabalar boʻlib, ularning hamkorlikdagi faoliyati muayyan mavzu (yoki fan asoslari) boʻyicha nazariy va amaliy bilimlarini kamroq kuch va vaqt bilan chuqurlashtirishga imkon beradi. Oʻqituvchining faol, samarali faoliyat koʻrsatishiga qaratilgan taʼlim jarayonining uslubiy rivojlanishidan farqli oʻlaroq, taʼlim jarayonini faollashtirish va tezlashtirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalar oʻquvchilarga, shuningdek, ularning oʻqituvchi bilan individual va hamkorlikda ishlashiga qaratilgan.

Taʼlim oʻquv jarayonining faoliyatini hisobga olgan holda oʻquv materialini oʻzlashtirish uchun shart-sharoitlarni yaratish bilan bir qatorda, dars davomida oʻquvchilarning faolligi va qiziqishini doimiy ravishda rivojlantirishni maqsad qilib qoʻyadi, oʻquv omillarini yaratishga asoslangan pedagogik texnologiya ularning talablarini oʻquv yoki ishlab chiqarish faoliyatiga tezda integratsiya qilish imkonini beradi. Aks holda kuchsiz, yetarlicha tushunarsiz yoki natijasi aniq boʻlmagan topshiriqlar mashgʻulotning samarasiz boʻlishiga olib kelishi mumkin.

Texnologiya soʻzining lugʻaviy maʼnosiga keladigan boʻlsak, u grekcha “tehnos” – mahorat, badiiy “logos” – oʻrgatish, fan degan soʻzlardan olingan boʻlib, shundan kelib chiqadiki, texnologiya soʻzi boshqa atamalar bilan qoʻshilib, sohani rivojlantirish maqsadida qoʻllaniladi. Umuman olganda, texnologiya - bu sifat jihatidan yangi muammolarni hal qilish uchun taʼlim evolyutsiyasi bosqichini tayyorlaydigan obʼektiv jarayon. Yangi texnologiyalar mavjud taʼlim olishda katta imkoniyatlar ochdi. Roʻy berayotgan sifat oʻzgarishlari odatiy tushuntirishda "taʼlim" jarayoni oʻqituvchilarning kasbiy imkoniyatlaridan tashqariga chiqa boshlaganini koʻrsatadi. Rivojlanayotgan

texnik, axborot, bosma, audio va vizual vositalar o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylanib, o'ziga xos tarzda o'qitish jarayoniga ko'plab yangiliklarni olib kirdi.

Texnologiyaning bunday tavsifi ta'lim jarayonidagi barcha ishlab chiquvchilar o'rtasidagi uzviy bog'liqlik, o'qituvchi va o'quvchining o'zaro ta'siri muhimligini ta'kidlaydi. Passiv ta'lim ob'ektidan o'quvchi faol shaxs, ta'lim va tarbiya sub'ektiga aylanadi va faol sub'ekt sifatida o'qituvchi bilan birga jarayonda ishtirok etadi, mustaqil bilim olishga intiladi.

Interfaol pedagogik texnologiyalarga asoslangan darslarning afzalligi shundaki, bunday dars tizimi tafakkurni charxlovchi, Vatanga cheksiz muhabbat, sadoqat, fuqarolik odob-axloqi va demokratik madaniyatni shakllantiradigan ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Guruhlarda ishlash, munozara, muammoli ta'lim, aqliy hujum kabi o'qitish usullari, shuningdek, elektron jadvallar bilan ishlash, mustaqil yozish, insho yozish o'quvchilarning faolligini oshiradi. Bu usullarga asoslangan bunday darslar nafaqat vaqtni tejaydi, balki o'quvchiga yangi bilimlar beradi, shuningdek, bolani fikrlashga, chuqur mushohada qilishga undaydi, bu esa barcha e'tiborni, muammoli vaziyatlarni, bahs-munozaralarni o'ziga tortadi. munozarada to'g'ri xulosalar bilan vaziyatdan chiroyli chiqib, boshqa mavzular bilan bog'lab bilimlarini umumlashtira oladi.

Zamonaviy ta'limning rivojlanishi yangi yo'nalish - innovatsion pedagogikaning paydo bo'lishiga olib keldi. "Innovatsion pedagogika" atamasi va uning o'ziga xos tadqiqotlari 1960-yillarda G'arbiy Yevropa va AQSHda paydo bo'lgan. Innovatsiyaning ijtimoiy-psixologik jihatida amerikalik InnovatorE tomonidan ishlab chiqilgan. Rojers. Unda innovatsion jarayon ishtirokchilarining tasnifi, ularning innovatsiyaga munosabati, uni idrok etishga tayyorligi tekshiriladi. Pedagogik texnologiya -ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish muammolarini o'rganadi.

Pedagogik mahorat – yuksak pedagogik tafakkur, ta'lim jarayoniga ongli, ijodiy yondashish, pedagogik bilimlarni, o'tmish qadriyatlarini, O'rta Osiyo mutafakkirlarining ijodiy merosini muntazam takomillashtirib boruvchi uslubiy bilimlarni samarali qo'llay olish qobiliyatidir. ilg'or xorijiy mamlakatlarda

o'qituvchilar malakasini oshirish texnologiyalarini nazariy o'rganish jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalari, portal yangiliklari haqidagi ma'lumotlar bilan bir qatorda murabbiylar tayyorlash bo'yicha ma'lumotlar. Yosh o'qituvchilar, shuningdek, ta'lim muassasasida bir necha yillik ish stajiga ega bo'lgan o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish uchun bir qator shart-sharoitlarga rioya qilishlari pedagogik mahoratini oshirmoqda. Ularni quyidagi vositalar asosida yanada rivojlantirish mumkin: mustaqil ta'lim (yangi adabiyotlar, internet materiallari, portal tizimi, davriy nashrlarda chop etilgan ma'lumotlar, shuningdek, pedagogika sohasidagi so'nggi yangiliklar haqida ma'lumot beruvchi ilg'or texnologiyalar bilan) tanishish, ularda ilgari surilgan g'oyalarni umumlashtirish, xulosa asosida mustaqil loyihalar tayyorlash. Tajribali o'qituvchilar faoliyatini o'rganish (ta'lim muassasasidan chiqmasdan tashkil etilgan va vaqt va xarajat jihatidan samaralidir. Tajribali o'qituvchilar faoliyatini o'rganish ular tomonidan tashkil etilgan darslarni kuzatish va tahlil qilish asosida amalga oshiriladi). bu borada olingan taassurotlarni umumlashtirish asosida xulosa chiqarish maqsadga muvofiqdir).

O'qitish jarayonini innovatsion usullarda, ya'ni zamonaviy pedagogik texnologiyalarni boshlang'ich ta'limdan boshlab tashkil etish ta'lim tizimida yuksak samaralar bermoqda. Demak, boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'limning asosidir. Buning uchun mustahkam poydevor yaratish kelajak avlodlarning o'rganishini osonlashtiradi. O'z-o'zidan ma'lumki, boshlang'ich ta'limdan boshlab o'rnatilgan pedagogik texnologiyalar ta'limning keyingi bosqichlarini shakllantirishda birinchi bosqich rolini o'ynaydi.

O'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini shakllantirishning muhim sharti bo'lib minglab hissiy holatni yaratish, bilish zarurati va ongli tafakkurni rivojlantirish bo'lishi mumkin. Jonli kognitiv faoliyat uchun bilimga har tomonlama, chuqur qiziqish, belgilangan maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan ma'lum miqdordagi harakat, diqqat, aqliy va jismoniy kuchlar yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Pedagogik texnologiya – bu bilim sohasi bo'lib, u orqali uchinchi ming yillikda ta'lim sohasidagi davlat siyosati tubdan o'zgaradi, o'qituvchilar faoliyati yangilanadi, o'quvchilarda ehtiyotkorlik, bilimga chanqoqlik, o'quvchilarda Vatanga muhabbat,

nasroniylik tuygʻulari tizimi shakllanadi. shakllangan. Maʼrifatparvarlikning bosh gʻoyasi – bagʻrikenglik, qanoatkorlik, oʻzgalar fikrini hurmat qilish, milliy-madaniy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qilish, mustabid va yolgʻon tafakkurdan voz kechish, tabiat va insonning oʻzaro bogʻliqligini anglash kabi shaxsiy fazilatlarni shakllantirishdan iborat. tutgan insoniylikdir. Bu muammoning yechimi maʼlum darajada taʼlim texnologiyasi bilan bogʻliq. Keling, avvalo "texnologiya" tushunchasiga aniqlik kiritaylik. Bu soʻz fanga 1872-yilda texnika taraqqiyoti munosabati bilan kirib kelgan boʻlib, ikki yunoncha soʻz – “technos” – sanʼat, mahorat, hunarmandchilik va “logos” (logos) – fan soʻzlaridan olingan.

Bu taʼrifni tadqiqot mavzusiga aylantiradigan boʻlsak, yaʼni: Pedagogik texnologiya - bu oʻqituvchi (pedagog)ning maʼlum sharoitlarda oʻquvchilarga taʼlim vositalari yordamida taʼsir koʻrsatish qobiliyatidir. va bu faoliyat mahsuli sifatida ularning oldindan belgilangan shaxsiy fazilatlarini shakllantirish jarayonidir. Yuqoridagi taʼrifdan koʻrinib turibdiki, pedagogik texnologiya tushunchasini izohlashda texnologik jarayon asos qilib olingan. Aslida, ushbu kontseptsianing koʻplab taʼriflari mavjud pedagogik adabiyotlar. Pedagogik adabiyotlarda “texnologiya” atamasining turli shakllari mavjud: “taʼlim texnologiyasi”, “taʼlim texnologiyasi”, “axborot texnologiyasi”, “oʻquv jarayoni texnologiyasi” va boshqalar. Tahlil psixologiyada gnoseologiya, bilish va amaliy faoliyat bilan bogʻliq barcha harakatlarni oʻz ichiga oladi, pedagogikada esa u kognitiv jarayonning qonuniyatlarini oʻrganuvchi individual narsalarni aks ettiruvchi va individual usullarni aks ettiruvchi usullar sifatida ifodalanadi.

O.O.ning soʻzlariga koʻra. Kashenko, falsafa va psixologiyada oʻz-oʻzini tahlil qilish oʻz-oʻzini anglash, oʻzini oʻzi bilish, oʻzini oʻzi boshqarish, oʻz-oʻzini anglashga asoslanadi. oʻz-oʻzini baholashning ajralmas qismi sifatida aks ettirilsa ham mustaqil kategoriya sifatida ishlatilmaydi. Ammo shuni unutmaslik kerakki, oʻz-oʻzini anglashning shakllanishi va rivojlanishi oʻz-oʻzini tahlil qilish asosida amalga oshiriladi. Chunki aynan pedagogik voqelikda oʻz-oʻzini tahlil qilish koʻnikmalarini shakllantirishning ahamiyati oʻzi haqidagi tasavvurlar, qiziqishlar, motivlar, ehtiyojlar

tizimi sifatida tushuniladigan “Men-kontseptsiya”ning rivojlanishiga turtki beruvchi asosiy ichki omillardan biridir.

Yuqorida ta’kidlanganidek, pedagogik texnologiya nazariyasi o’tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab asos qilib olingan bo’lsa-da, “pedagogik texnologiya” tushunchasiga turlicha yondashuvlar mavjud. Jumladan, pedagog olim V.P.Bespalko pedagogik texnologiyani “amaliyotda qo’llash mumkin bo’lgan aniq pedagogik tizim loyihasi” deb ta’riflab, o’quv jarayonini dastlabki loyihalashga e’tibor qaratadi. N.F. Talzina pedagogik texnologiya “fan va amaliyot o’rtasida ma’lum tamoyillarni targ’ib qiluvchi usullarni ishlab chiqish, ularni izchil qo’llash kabi muammolarni hal qilishga qaratilgan mustaqil fan” bo’lishi kerakligini ta’kidlaydi.

Adabiyotlar

- 1.Yo’ldoshev.J.G’.Yangi pedagogik texnologiya yo’nalishlari, muammolari, yechimlari //Xalq ta’limi, 1999, No4. B.-11.
- 2.Saidaxmedov N. «Yangi pedagogik texnologiyalari mavzui».“Xalq ta’limi” jurnali.1999,1-son
- 3.Farberman.B.L.Ilg’or pedagogik texnologiya.T.,2001
- 4.Ochilov M.Yangi pedagogik texnologiya.“Nasaf” nashriyoti.Yangi pedagogik texnologiya. T.,”Moliya”, 2003. 171 b.
- 5.Azizxo’jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat T., 2003.8.CHoriev A. Yangi pedagogik texnologiya b.

RANG TASVIR DARSLARIDA INKLYUZIV YONDASHUV: TENG IMKONIYATLAR VA PEDAGOGIK METODLAR

**Denov tadbirkorlik va pedagogika
instituti “Pedagogika” fakulteti**

Annotatsiya: Ushbu maqolada rang tasvir fanini o‘qitishda inklyuziv yondashuvni qo‘llash, barcha o‘quvchilar uchun, jumladan maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratish masalalari yoritilgan. Maqolada san’at darslarini o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etish, vizual ifoda orqali shaxsiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashga doir samarali pedagogik metodlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Inklyuziv ta’lim, rang tasvir, teng imkoniyatlar, pedagogik metodlar, san’at ta’limi, maxsus ehtiyojli o‘quvchilar, individual yondashuv, san’at-terapiya, ijodiy rivojlanish, didaktik muhit.

Аннотация: В данной статье освещаются вопросы применения инклюзивного подхода в преподавании предмета «изобразительное искусство» с целью создания равных образовательных возможностей для всех учащихся, включая детей с особыми образовательными потребностями. В статье проанализированы эффективные педагогические методы организации уроков искусства с учетом индивидуальных потребностей учащихся, а также поддержка личностного развития через визуальное самовыражение.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, изобразительное искусство, равные возможности, педагогические методы, художественное образование, дети с особыми потребностями, индивидуальный подход, арт-терапия, творческое развитие, дидактическая среда.

Abstract: This article explores the application of an inclusive approach in teaching the subject of visual arts to ensure equal educational opportunities for all students, including those with special educational needs. The paper analyzes effective pedagogical methods for organizing art lessons based on students’ individual needs, and emphasizes the role of visual expression in supporting personal development.

Keywords: Inclusive education, visual arts, equal opportunities, pedagogical methods, art education, students with special needs, individual approach, art therapy, creative development, didactic environment.

Kirish

Bugungi ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri – inklyuziv yondashuv asosida barcha o'quvchilarga teng sharoit yaratishdir. Ayniqsa, estetik tarbiya va tasviriy san'at fanlarida bu yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Rang tasvir darslari nafaqat texnik mahoratni shakllantirish, balki bolaning ichki dunyosini ochish, his-tuyg'ularini ifodalash, o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash vositasi hisoblanadi.

Shunday ekan, har bir bolaning – u jismoniy, aqliy yoki hissiy cheklovlarga ega bo'lishidan qat'i nazar – ijodiy ifoda qilish huquqini ta'minlash o'qituvchidan puxta metodik tayyorgarlik, psixologik sezgirlik va individual yondashuvni talab etadi.

Asosiy qism

Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalarning, jumladan, nogironligi, rivojlanishida turli cheklovlari yoki maxsus ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning umumiy ta'lim muassasalarida birgalikda o'qishlarini ta'minlovchi ta'limiy yondashuvdir. Ushbu tizimda asosiy maqsad — barcha o'quvchilarga individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda, teng imkoniyatlar yaratish va ularning jamiyatga to'laqonli integratsiyasini ta'minlashdan iborat.

Rang tasvir darslari (tasviriy san'at) inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirishda katta o'rin tutadi. Bunday darslar orqali o'quvchilar nafaqat tasviriy ko'nikmalarni egallaydi, balki o'z his-tuyg'ularini ifodalash, estetik didini shakllantirish, ichki dunyosini ochish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ayniqsa, og'zaki muloqotda qiynaladigan yoki hissiy jihatdan yopiq bolalar uchun rasm chizish — o'zini ifodalashning eng qulay va tabiiy vositalaridan biridir.

Shu nuqtai nazardan, rang tasvir darslari — nafaqat san'at ta'limining bir turi, balki inklyuziv ta'limni hayotga tatbiq etishning muhim vositasi sifatida ko'rilishi lozim. Bunday darslar har bir bolaga o'z dunyoqarashini ifodalash, estetik hissiyotini rivojlantirish va o'ziga bo'lgan ishonchni shakllantirishda keng imkoniyatlar yaratadi.

Inklyuziv ta'limda barcha o'quvchilarga, ularning jismoniy, aqliy yoki hissiy holatidan qat'i nazar, bir xil darajadagi ta'lim olish imkonini yaratish – asosiy tamoyildir. Ayniqsa, rang tasvir kabi fanlarda teng imkoniyatlarni ta'minlash, o'quvchilarning individual farqlarini e'tiborga olgan holda, ijodiy ifoda qilish huquqini kafolatlashni taqozo etadi. Bu jarayonda bir qator omillar muhim rol o'ynaydi:

➤ **Fizik muhitni moslashtirish:** rasm chizish uchun moslashtirilgan partalar, qo'llaniladigan moslamalar (masalan, harakatlanish cheklovi bor o'quvchilar uchun).

➤ **Didaktik materiallarni diversifikatsiya qilish:** turli darajadagi topshiriqlar, ko'rgazmali materiallar, namuna asarlar.

➤ **Kommunikativ yondashuv:** mimika, imo-ishoralar, vizual ko'rsatmalar yordamida o'rgatish.

➤ **Ruhiy qo'llab-quvvatlash:** bolani rag'batlantirish, muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqmaslikka o'rgatish.

Teng imkoniyatlarni ta'minlash – bu faqat texnik yoki tashkiliy masala emas, balki chuqur insoniy yondashuvdir. Rang tasvir darslarida bu tamoyilga amal qilinishi orqali har bir o'quvchi o'zini qadrli his qiladi, o'z fikrini erkin ifodalaydi va ijodiy rivojlanish yo'liga qadam qo'yadi.

Inklyuziv ta'limda asosiy maqsad — har bir o'quvchining ehtiyoj va imkoniyatlaridan kelib chiqib, ularni ta'lim jarayoniga to'laqonli jalb etishdir. Rang tasvir (tasviriy san'at) darslari bu borada keng imkoniyatlarga ega, chunki san'at orqali bola o'zini erkin ifoda etadi, ijod qiladi va ichki dunyosini namoyon etadi. Shu bois, darslarni tashkil etishda turli **inklyuziv metodlardan** foydalanish samaradorlikni oshiradi.

Bu metod har bir o'quvchining yoshi, tayyorgarlik darajasi, psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda individual topshiriqlarni taqdim etishni nazarda tutadi.

- a) Oson, o'rta va murakkab darajadagi mashqlar taklif etiladi;
- b) Ba'zi o'quvchilarga namuna asosida ishlash, boshqalarga esa erkin ijod qilish topshiriladi;
- c) Har bir bolaning o'ziga mos tempda ishlashiga imkon beriladi.

Inklyuziv metodlar — bu shunchaki texnika emas, balki har bir bolaning imkoniyatini ko‘rish va uni qadrlashga asoslangan insonparvarlik yondashuvining ko‘rinishidir. Rang tasvir darslarida bu metodlardan oqilona foydalanish orqali nafaqat ta’lim sifati, balki bolalarning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, ijodiy salohiyati va ijtimoiy faolligi ham oshadi.

Xulosa

Rang tasvir darslarida inklyuziv yondashuvni qo‘llash – bu nafaqat didaktik yondashuv, balki insonparvarlik va pedagogik mas’uliyat masalasidir. Har bir bola o‘z dunyoqarashini, tasavvurini va estetik his-tuyg‘ularini erkin ifoda etish huquqiga ega. O‘qituvchining vazifasi – bu huquqni ta’minlash, individual imkoniyatlarni hisobga olgan holda har bir o‘quvchining ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova D.X. – “Tasviriy san’at darslarida o‘quvchilar ijodiy fikrlashini rivojlantirish.” – T.: O‘zbekiston, 2020.
2. G‘ofurova M. – “Inklyuziv ta’lim asoslari.” – T.: Fan, 2019.
3. UNESCO. “Inclusive Education: Guidelines for School Development.” – Paris, 2009.
4. Gulomova D. – “San’at terapiya va bolalar psixologiyasi.” – T.: Ma’naviyat, 2021.
5. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 2021.
6. Vygotsky L.S. – “Psixologiya san’atda.” – M.: AST, 2004.

O‘QUVCHILARDA O‘QISHGA BO‘LGAN QIZIQISHNI RIVOJLANTIRISH VA IJODIY YONDASHUV ORQALI UNI MUSTAHKAMLASHNING IJTIMOIY-TARBIYAVIY ROLI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim 4 kurs talabasi
G‘afforova Shahnoza**

Annotatsiya: mazkur maqolada o'quvchilar va yoshlar orasida o'qish madaniyatini shakllantirish hamda unga kreativ yondashuvning ijtimoiy va pedagogik ahamiyati yoritilgan. O'qishga bo'lgan qiziqishni oshirish, kitobxonlikni targ'ib qilish va bu orqali ma'naviy hamda intellektual rivojlanishni ta'minlash masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar va kreativ vositalar orqali o'qish madaniyatini chuqurlashtirish yo'llari ko'rib chiqilgan. Ushbu jarayonning ijtimoiy tarbiya va shaxs kamolotidagi o'rni ilmiy-nazariy hamda amaliy nuqtai nazardan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: o'qish madaniyati, kreativlik, kitob, kitobxonlik, maktab, o'yin faoliyati.

Azal-azaldan xalqimiz ijod ahliga alohida mehr va hurmat bilan qarab kelgan. Kitobga bo'lgan muhabbat, uni e'zozlash va o'qishga ishtiyoq xalqimizning qon-qoniga singib ketgan. Zero, yaxshi kitob inson qalbida Vatanga muhabbat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat tuyg'ularini mustahkamlaydi, uni ezgulikka, yaxshilikka chorlaydi.

Jahon hamjamiyati kun sayin rivojlanib borayotgan XXI asrni "texnika asri", "yuksak texnologiyalar asri", "intellektual taraqqiyot asri" kabi e'tiroflar bilan atamoqda. Albatta, bu gaplarda to'la jon bor. Zero, uzoq va yaqin atrofga nazar solganda, bu sohalarida olamshumul kashfiyotlar yaratilib, odam bolasining aqlini lol qoldirgulik darajada buyuk ishlar amalga oshirilayotganini inkor etib bo'lmaydi.

Bugun taraqqiy etgan mamlakatlarda zavod va fabrikalar texnologik jihatdan elektronlashtirilib borilayotgani, badavlat oilalarning uylarini, u yerdagi xo'jalik ishlarini hatto robotlar boshqarayotgani haqidagi ma'lumotlardan xabardormiz. Biroq, hali "Bu ishlarning hammasiga aynan, tafakkur, ya'ni kitobning mislsiz qudrati tufayli erishilmoqda", deganga o'xshash jo'yali fikrlarni deyarli **o'qiyotganimiz** yo'q. Yoki biz yashab turgan asrni qaysidir xalqaro tashkilot bir ovozdan "Kitob asri", "Kitob mo'jizalari asri" deya ko'klarga ko'targanini eshitmadik. Nima uchun?

Fikri ojizimizcha, insoniyat bugungi kunga kelib, asosan iqtisodiy jihatdan foyda ko'rishga ruju qo'yib, deylik, sanoat ishlab chiqarish, farmatsevtika, maishiy xizmat, rangli metallurgiya, neft, gaz va ko'mir ishlab chiqarish kabi tarmoqlarni tez daromad olib keluvchi soha deb hisoblamogda va bor-budini shularga sarflamoqda. Biron aqli butun, ziyoli kishi "hoy, janoblar, bu yutuqlarning mohiyatida aynan, kitobga bo'lgan muhabbatimiz yotadi" degan haqiqatni baralla aytishni xayoliga keltirmayapti.

Kurrai zaminda ana shunday tushunarsiz qarashlar avj olgan bir paytda yurtimizda bu tafakkur mezoni inson hayoti, buguni va kelajagi uchun beqiyos ahamiyatga, yuksak qadr-qimmatga ega ekanligiga yana bir to'la ishonch hosil qildik.

Insonning dunyoqarashini kengaytirishda, mustaqil fikrlashda, hayot sinovlariga bardosh berishda, o'z kelajagini o'zi qurishda badiiy adabiyotning o'rni beqiyos. Ijod

ahlining xalqimizni kitob do‘konlarida, kutubxonalarda ko‘rishsa, ko‘ngllari tog‘dek ko‘tariladi. Zero, yurtimizda ancha vaqtlardan buyon “Navoiyxonlik”, “Boburxonlik”, “Qodiriyxonlik” kechalari o‘tkazilib kelinmoqda. Prezidentimizning mana shunday savobli ishlarga bosh bo‘layotgani esa, yosh avlodni nafaqat bilimdon, tadbirkor, ishbilarmonlar, keng jamoatchilik, balki kitob ijodkorlarining ham manfaatlarini himoya qilishini bildiradi.

“Beshinchi vazifa - kitoblarni chop etish va tarqatishdagi muammolarni hal qilishdir. Bu o‘rinda gap, eng avvalo, yoshlar va aholi o‘rtasida mamlakatimizning boy tarixini, uning betakror madaniyati va milliy qadriyatlarini keng targ‘ib qilish, jahon ilm-fani va adabiyoti yutuqlarini yetkazish uchun zarur muhit va shart-sharoit yaratish haqida bormokda. Bu borada zamonaviy kompyuter texnologiyalari va, ayniqsa, internet tizimi bizdan ancha ildamlab ketganini ham inobatga olish zarur”. [2] Yurtboshimiz tomonidan qo‘yilgan bu vazifalar izchillik bilan amalga oshirila boshlandi. Ta‘lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish masalasini kun tartibiga qo‘yildi.

Maktabgacha ta‘lim va boshlang‘ich ta‘lim jarayonida oiladagi bu an‘anani yanada rivojlantirib, mustahkam poydevorni qo‘yish juda katta ma’suliyat talab etadi. Yurtboshimiz SH. Mirziyoyev aytganlaridek - “Yosh avlod ta‘lim-tarbiyasida kitobning o‘rni va ahamiyati beqiyos”. [2]

Demak, milliy mentalitetimizning asrlar davomida avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan boy qadriyatlarining davomchisi, xazinasini bo‘lgan kitoblarga oshno qalblarga kitobxonlik madaniyatini shakllantirish bugungi kunning asosiy dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda “o‘qish madaniyati”, “kitobxonlik madaniyati”, mutolaa madaniyati, “axborot olish madaniyati” kabi atamalar bilan qo‘llanilib kelayotgan ijtimoiy hodisa taqriban deyarli bir ma‘noni anglatadi. “Mutolaa” so‘zi arabcha o‘qish degan ma‘noga ega bo‘lsada, bugungi kunda u kitob o‘qishdan ko‘ra kengroq tushunchani anglatmoqda. A.Umarov fikricha: “Mutolaa madaniyati ijtimoiy guruhlar, uyushmagan va alohida indvidlarning umumiy ma‘lumot olishga yo‘naltirilgan jarayon, xulq-atvor va faoliyatlari mazmuni hamda tarkibiy tizimlarida yuz beruvchi o‘zgarishlar majmuini ifodalovchi bilimlar, me‘yorlar, ijtimoiy hodisalar va boshqa atributlardir”. Bizning fikrimizcha, bu jarayonni aynan kichik yoshdagi maktab o‘quvchilari doirasida tadqiq etganda “o‘qish” terminini ishlatish maqsadga muvofiqdir. Chunki, o‘quv-biluv jarayoni o‘qish, o‘rganish, rivojlanish tizimida amal qiladi.

Prezidentimiz bu borada quyidagi fikrlari o‘rinli “...O‘qish-o‘rganish, doimiy izlanish, yangilikka, taraqqiyot cho‘qilarini egallashga intilib yashash bir umr hamrohingiz bo‘lsin.

Nega deganda, byuyuk mutafakkir yusuf Xos Xojib aytganlaridek, “Dunyoda ikki turli inson haqiqiy inson sanaladi: biri - o‘rgatuvchi, biri – o‘rganuvchi”. Men sizlarning har biringizga ana shunday haqiqiy inson bo‘lish baxti nasib etishini tilayman”. [3]

Hozirga qadar ilmiy-nazariy adabiyotlarda va amaliyotda bir qator hodisalar o'qish madaniyati tushunchasi ostida yuritiladi. Jumladan, o'qish madaniyati bolalarga badiiy adabiyotni to'g'ri tushunish yo'llarini, undan estetik zavq olishni o'rgatadi.[5] Yuqorida keltirib o'tilganidek, O'qish madaniyatini tarbiyalash jarayonini "kitobxonlik madaniyati" termini tarzida ham qo'llaniladi. Chunki aynan o'qish madaniyatini egallagan shaxsga nisbatan "kitobxon" terminini ishlatish o'rinlidir. Safo Matchon ta'biri bilan aytganda: "Kitobxonlik-o'qilgan kitoblar soni bilan belgilanmaydi, balki u tushunib o'qish, ya'ni maqsadli o'qishdir. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, kitobxonning yozuvchi aytmoqchi bo'lgan fikrini nechog'li o'qishni, ya'ni asar "tili"ga tushinishi kitobxonlik madaniyati, talanti darajasi ko'rsatadi. Shu tufayli adabiyotimiz talantli yozuvchilar bilan birga talantli kitobxonlarga ham hamisha ehtiyoj sezadi". [6] Uning fikricha kitobxonlik talanti tug'ma emas, balki tarbiya vositasida kamol topadi. Kitobxonlik haqida gap ketganda, olmon mutafakkiri Gyotening quyidagi fikrini keltirish joizdir: "Kitobxonlikka o'rganish uchun qanchalik ko'p vaqt sarf qilishini odamlar tasavvur qilmaydilar, buning uchun men hayotimning 80 yilini bag'ishladim, lekin hali ham o'rgandim, deb ayta olmayman".[7.1]

O'qish madaniyati – kitob bilan ishlash bo'yicha ko'nikmalar to'plami, shu jumladan mavzularni ongli ravishda tanlash, o'qishning tizimli va ketma-ketligi, shuningdek bibliografik vositalar yordamida kerakli adabiyotlarni topish, ma'lumotnoma va bibliografik apparatdan foydalanish, oqilona usullarni qo'llash. , o'qilgan narsalarni (tezis, eslatma yozish, izohlash, o'zaro tanishish va boshqalar) maksimal darajada o'zlashtirish va chuqur anglash, bosma asarlarga ehtiyotkorlik bilan ishlov berish.

O'qish madaniyati - o'qish jarayonini maqbul tashkil etish, uning ijtimoiy ahamiyati va boshqa maqsadlariga erishish uchun bilim, qobiliyat, ko'nikmalar to'plami; shaxsiy axborot madaniyati tarkibiy qismlaridan biri (Library Entsklopediya, 2007).

Kitob o'qish madaniyati - bu shaxs bilan umumiy madaniyatning ajralmas qismi bo'lib, u kitob bilan ishlash, shu jumladan mavzularni ongli tanlash, tizimli va izchil o'qish, shuningdek kerakli adabiyotlarni topa olish ko'nikmalarining to'plamidir. bibliografik vositalar yordamida ma'lumotnoma va bibliografik apparatdan foydalaning, oqilona usullarni qo'llang (guvohlik berish, eslatma olish, izohlash, ko'rib chiqish va boshqalar), o'qiganlaringizni maksimal darajada o'zlashtiring va chuqur idrok eting, bosma asarlarga g'amxo'rlik qiling (Gendina NI).

O'qish madaniyati - kitob bilan ishlash bo'yicha ko'nikma va ko'nikmalar to'plami, o'quvchilar tipologiyasining mezonlari, o'quv vositasi, insonning umumiy madaniyatining bir qismi; kitobga muhabbat, o'qishga qiziqish, o'qilgan narsalarni idrok etish va anglash, ijodiy o'qish, kitobning mohiyatini anglash, o'quvchining ongi, hissiyotlari va tasavvurlarini safarbar qilish (Grinyuk O.I., 2012).

Bugungi kunda jamiyatimizda kitobxonlikni rivojlantirishga, ayniqsa, yoshlar o'rtasida kitob o'qish madaniyatini oshirishga davlat tomonidan alohida e'tibor qaratilmoqda va ko'plab samarali ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Prezidentning 2017 yil 12 yanvardagi "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida" gi qarori va O'zbekistonning 2017 yil 13 sentyabrdagi "O'qish madaniyatini oshirish va targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi", 2018 yil 12 maydagi "Buyuk allomalar, yozuvchilar va mutafakkirlarning ijodiy merosini keng o'rganish va targ'ib qilish maqsadida yoshlar o'rtasida kitob o'qish musobaqalarini tashkil etish to'g'risida" gi qaror asosida o'zgarishlarga zamin yaratdi.[4]

Zamonaviy axborot jamiyati insonning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga intilmoqda. Ijodkor inson jamiyatga muvaffaqiyatli moslasha oladi, salbiy holatlarga qarshi tura oladi, qiyin hayotiy vaziyatlardan chiqishning ijobiy yo'llarini topadi, u o'z imkoniyatlarini, o'z-o'zini rivojlantirishni o'zi anglay oladi. Ammo ijodiy fikrlaydigan odamni tarbiyalashga bo'lgan ijtimoiy ehtiyoj maktab amaliyotida to'liq aks etmaydi. Shuning uchun ijodkorni, ijodiy fikrlaydigan odamni tarbiyalash ayniqsa dolzarb va ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biridir.

Yangi O'zbekistonning ta'limining vazifasi, avvalo, moslashuvchan ongli, har bir yangi narsani o'zlashtirish va ijodiy-kreativ qobiliyatlariga ega bo'lgan shaxsni shakllantirishdir. Tezkor munosabatda bo'ladigan, qo'shimcha bilim va mustaqil harakatlarga to'liq, rivojlangan ehtiyojlar bilan, yaxshi yo'nalish

O'zbek xalqining ma'naviy tiklanishini milliy ongni shakllantirishga badiiy adabiyot ta'sirisiz tasavvur qilib bo'lmaydi, chunki adabiyot xalq tarbiyasining vijdon, axloq, umuminsoniy qadriyatlarning faol omillaridan biridir. Hayotimizning barcha sohalaridagi o'zgarishlar to'g'ridan-to'g'ri maktab o'quvchilarining adabiy ta'limiga ta'sir qiladi, chunki adabiyot inson va jamiyatning badiiy turmush tarzidagi barcha qiyinchilik va muammolarga ega aksidir. Biroq, adabiyot o'zining tarbiyaviy rolini bajarishi uchun insonning badiiy asarlarni o'qish qobiliyatini rivojlantirish, badiiy shaklda aks etgan voqelikni to'g'ri idrok etish, ijobiy obrazlardan o'rnak olish istagini shakllantirish zarur. Bugungi kunda o'quv jarayoni o'quvchilarning bilim qiziqishini, o'z bilimlarini mustaqil ravishda to'ldirish qobiliyatini rivojlantiradigan tarzda qurish,

Hozirgi kunda yosh avlod hayotida kitoblarning o'rni o'zgarib bormoqda, chunki ulardan foydalanishga ham axborot texnologiyalari, ham televizor ta'sir ko'rsatmoqda. Ko'pincha o'quvchilar ma'lumot manbai sifatida kitob o'rniga shaxsiy kompyuterdan foydalanadilar. Ammo bilim, tasavvur, fikrlash va mulohaza yuritish mantiqi, ona tiliga muhabbat, mantiqiy va obrazli fikrlash qobiliyati faqat o'qish orqali tarbiyalanishini azaldan bilishadi. O'qish uchun, kitobxon bo'lish uchun — bu yuksak san'at, u ko'p o'qishi kerak. Bolalar uchun badiiy kitob - bu kichik o'quvchi aql va qalb

bilan anglaydigan alohida dunyo. Kitob bola hayotiga iloji boricha erta kirib borishi juda muhimdir, chunki u diqqatni, kontsentratsiyani rivojlantirishda, aqliy, axloqiy va boshqalarni tarbiyalashning ajralmas qismi hisoblanadi.

Boshlang'ich maktab asosan bolalar o'qishni yaxshi ko'radimi yoki ular adabiyotga befarq bo'lib qoladimi-yo'qligini aniqlaydi va tizimga solishda asosiy vazifani bajaradi. Aynan boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari o'quvchilarning qiziqishlarini shakllantirishlari va shaxsning axloqiy madaniyati uchun mustahkam poydevor yaratishlari kerak. O'qish mahorati kelajakda shaxsning ma'naviy va intellektual salohiyatini oshirishga asosdir. "Bolaning ruhi badiiy asarga javob berishi va sehrli musiqa bilan jiringlashi uchun uning torlariga teginishi kerak"- deydi V.O. Suxomlinskiy. [11.1]

Zamonaviy bolalar yangi muhit farzandlari bo'lib, ular yuksak axloqning eski g'oyalari tilini tushunmaydilar. Ularning hayoti jonli va samarali ma'noga, boy his-tuyg'ularga to'lishi kerak.

"Ona tili va o'qish savodxonligi" fanining mazmuni va metodikasi axloqiy, estetik tarbiya uchun katta imkoniyatlarga ega; bolalarni badiiy so'zlar yordamida nutq, intellektual va ijodiy rivojlantirish. Garchi o'qish qobiliyati barcha darslarda va hayotiy vaziyatlarda rivojlansa-da, faqat ona tili va o'qish savodxonligi darslarida u maqsadga muvofiq, tizimli rivojlanish ob'ekti bo'lib, bu qobiliyatni butun hayot davomida o'qitish vositasi bo'lgan to'laqonli mahoratga aylanishiga imkon beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qishga jalb qilish jarayonida biz o'quv jarayonida hissiyot bilan ishtirok etadigan, badiiy asar muallifi bilan suhbatlasha oladigan, o'qishda uning qalbidan joy olgan masalalarni faol muhokama qiladigan, kreativ o'quvchini tayyorlashimiz kerak.

Shunday qilib, ta'kidlanganidek, zamonaviy adabiy ta'limning asosiy vazifasi ijodiy, aqliy, bilish qobiliyatlari rivojlangan, asar ustida ishlash jarayonida muallif g'oyasiga iloji boricha yaqin, tanqidiy fikrlashga tayyor, o'z fikrlarini himoya qilish, uning fikrida munozara mavzusidagi boshqa qarashlarni taqqoslash, diqqatli o'quvchini shakllantirishdir.

Kichik o'quvchilarda o'qish qobiliyatini shakllantirish uchun quyidagi vazifalarni hal qilish kerak:

- o'quvchilarga o'qishni o'rgatish;
- o'quvchilarni o'qishga qiziqtirish;
- o'qishga doimiy ehtiyoj tug'dirish uchun ushbu qiziqishni rivojlantirish;
- yoshi va shaxsiy qiziqishlarini hisobga olgan holda kitob tanlashni o'rgatish;
- o'qilgan asarlarni idrok etish, tushunish va baholash uchun tegishli psixologik-pedagogik sharoitlarni yaratish;
- badiiy asarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish;
- maktab o'quvchilarining ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish;

- o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish;
- o'quvchilarning estetik didini doimiy ravishda takomillashtirish ustida ishlash.

[11.2]

Agar ushbu muammolarni hal etishga kompleks yondashsak, shunda haqiqiy o'quvchini – kitobxonni shakllantirishda kerakli yutuqlarga erishishimiz mumkin. O'quvchilarning muvaffaqiyatiga ko'plab turli xil omillar ta'sir qiladi. Ammo eng muhimlaridan biri ongli, to'g'ri, aniq va tez o'qish qobiliyatidir. Negaki yaxshi o'qishni bilmaydigan bola uy vazifasini bajarishda biroz qiynaladi, u darslarga qiziqmaydi, u aqliy cheklovlariga va yodlashga o'rganib qoladi. Bunday o'quvchi kutubxonaning faol o'quvchisi bo'lmaydi, kitob bilan aloqa qilishga ehtiyoj sezmaydi, chunki o'qish unga zavq emas, balki zerikish keltiradi.

O'yin faoliyati kichik o'quvchilarning o'qish darslarida badiiy asarlarni qabul qilish sifatini oshirishning samarali vositalaridan biridir. O'qish darsi tarkibida o'yin faoliyati didaktik o'yin, o'yin holati, o'yinni qabul qilish, o'yin mashqlari shaklida bo'ladi. O'yin yosh o'quvchining aqliy jarayonlarini faollashtiradi (his qilish, idrok etish, fikrlash, xayol, xotira, diqqat, iroda, til), bu bola rivojlanishida ijobiy o'zgarishlarga olib keladi. Didaktik o'yinlar va o'yin vaziyatlaridan darslarda foydalanish o'quv jarayonini qiziqarli qiladi, bolalarda quvnoq, ijodiy kayfiyatni yaratadi, o'quv materialini o'zlashtirishga yordam beradi. O'quvchini idrok etish jarayonini tashkil etish vositasi sifatida o'yinga murojaat qilish nafaqat kichik o'quvchining yosh xususiyatlari, balki, avvalo, badiiy asarga juda yaqin bo'lgan adabiy asarning o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi.

O'qish madaniyatini shakllantirish nafaqat ona tili va o'qish savodxonligi darslari balki boshqa fanlar tarkibida kreativ yondoshgan holda didaktik o'yinlarni tashkil etishning afzalligi, mazmuni dastlabki adabiy tushunchalar va hodisalardan iborat bo'lgan didaktik o'yinlardan muntazam foydalanib, badiiy asarni tahlil qilishda ularni o'zlashtirishga muammoli-qidiruv yondoshishda, kichik o'quvchilarning badiiy va ijodiy o'yin faoliyati davomida rivojlanib boradi.

O'qituvchi bolalar uchun kitob bilan doimiy muloqot jarayonida yangi, noma'lum narsani o'rganishga odatlanish imkoniyati mavjud bo'lgan har bir joyda o'qishi kerak. V. Suxomlinskiyning tavsiyalaridan ijodiy foydalanib, “Tabiat o'rtasidagi fikrlash darslari” da o'quvchilarning qiziqishlarini rivojlantirish mumkin. Bu “Atrofimizdagi olam”, “Tabiiy fanlar” bilan muloqot bolalarni ko'rgan narsalari haqida o'qigan ertaklari, hikoyalari, she'rlari orqali hissiyotlarni ifoda etishga o'rgatadi. Bunday darslarda bolalar o'zlariga tanish bo'lgan kitoblarni eslab qolishadi, fikrlashni, o'z fikrlarini erkin ifoda etishni o'rganadilar va obrazli adabiy tilni o'zlashtiradilar. “Tabiiy fanlar” darslarida “Tabiat haqida suhbat” mavzusida o'quvchilarning qiziqishini rivojlantirishi mumkin. Bu atrofimizdagi olam bilan muloqot bolalarni ko'rgan narsalari haqida yozilgan ertaklar, hikoyalar, she'rlar orqali

hissiyotlarni ifoda etishga o'rgatadi. Bunday darslarda bolalar o'zlariga tanish bo'lgan kitoblarni eslab qolishadi, fikrlashni, o'z fikrlarini erkin ifoda etishni o'rganadilar va obrazli adabiy tilni o'zlashtiradilar.

Shunday qilib, faqat kitob bilan doimiy tanishish va kreativ topshiriqlarni bajarish, bir tomondan, bolada kitobga qiziqishni uyg'otishi, boshqa tomondan — ongli va aniq o'qishga o'rgatishi mumkin. Biroq, bolani xohlaydigan va xohlamaydigan ko'proq o'qishga majbur qilish mumkin emas, chunki haddan tashqari talablar faqat o'rganish istagini aks ettiradi.

Adabiyotlar:

1. “Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida”gi farmoyishi. Toshkent, 2017 yil 13 yanvar, “Xalq so'zi” gazetasi.
2. SH. Mirziyoev /Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. TOSHKENT - «O'ZBEKISTON» NMIU,- 2017
- ³. Sh. Mirziyoyev. “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz”, Toshkent, O'zbekiston, NMIU, 2017 yil, 423-bet.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 13 sentyabr kuni qabul qilingan PQ-3271 sonli “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutoaalasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida”gi qarori.-T.: 2017 yil 13 sentyabr.
5. K. Qosimova va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi.T. Noshir.2009.296-b.
6. S. Matchonov va boshqalar, “O'qish darslarida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish”, Noshir, T. 2010.14-b.
7. Kitobxonlik saodatga eltadi: metodik-bibliografik qo'llanma / Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi; Tuzuvchi M.Baltabaeva; Muharrir SHukur Qurbon. - Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi, 2017. - 78 b.

MAXSUS EHTIYOJGA EGA BOLALAR UCHUN INKULYIZIV TA'LIM USULLARI

Denov tadbirkorlik va Pedagogika instituti
Pedagogika ta'lim yo'nalishi 1-bosqich
talabasi Mahmudova Mahbuba Mansur qizi
Email:

Annotatsiya Ushbu maqola maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun inklyuziv ta'lim usullarining nazariy asoslari, amaliy jihatlari hamda zamonaviy ta'lim tizimlarida uning ahamiyatini chuqur tahlil qiladi.

Inklyuziv ta'lim tushunchasi nafaqat ta'lim olish jarayonida barcha bolalarning teng imkoniyatlarini ta'minlashga, balki ularni jamiyat hayotiga to'liq va samarali qo'shilishiga yo'naltirilgan yondashuv bo'lib, u maxsus ehtiyojga ega bolalarning shaxs sifatida rivojlanishi va ijtimoiy integratsiyasiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojga ega bolalar, differentsial yondashuv, moslashtirilgan ta'lim rejasi, ta'lim metodlari, ta'limda tenglik, ijtimoiy integratsiya.

Inklyuziv ta'lim nazariyasining xalqaro asoslari 1994-yilda qabul qilingan Salamanka deklaratsiyasida belgilab berilgan. Unda barcha bolalar umumiy ta'lim tizimida, imkon qadar birgalikda ta'lim olishi zarurligi ta'kidlangan. Shuningdek, BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasi va Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya ham inklyuziv ta'limning huquqiy poydevorini mustahkamlab bergan. Bu hujjatlar ta'limning majburiyligi va inklyuzivligi nafaqat pedagogik masala, balki inson huquqlari masalasi ekanini ko'rsatadi.

Har bir inson hayotida ta'lim muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, bolaning shaxs sifatida shakllanishi, bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda ta'limning roli beqiyosdir. Har bir bola o'ziga xos imkoniyatlar, qobiliyatlar va orzular bilan dunyoga keladi. Biroq, ba'zi bolalar maxsus ehtiyojlarga ega bo'lib, ular ta'lim olish jarayonida ko'proq qo'llab-quvvatlash va moslashtirilgan yondashuvni talab qiladi. Ularning ta'lim muhitida teng va samarali ishtirokini ta'minlash – bu zamonaviy ta'lim tizimining eng dolzarb va muhim vazifalaridan biridir.

Maxsus ehtiyojga ega bolalar ta'lim olishi lozim bo'lgan muhit va yondashuvlar an'anaviy ta'lim tizimlaridan farq qilishi sababli, ularning o'rganish jarayoni ko'plab

qiyinchiliklarga duch keladi. Shu bois, inklyuziv ta'lim tizimi bu bolalarning individual imkoniyatlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan metodlarni qo'llash orqali ta'lim jarayonini optimallashtirishga qaratilgan. Bu yondashuv bolalarning o'zaro hurmat, tenglik, bag'rikenglik va ijtimoiy adolat tamoyillari asosida rivojlanishini ta'minlaydi.

Maqola birinchi navbatda inklyuziv ta'limning nazariy asoslari, uning tarixi va rivojlanish jarayoni haqida batafsil ma'lumot beradi. Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi qanday shakllanganligi, xalqaro va milliy ta'lim siyosatlaridagi o'rni va uning global ta'lim tizimlariga ta'siri tahlil qilinadi. Bundan tashqari, maxsus ehtiyojga ega bolalar kategoriyalari, ularning o'rganishdagi xususiyatlari va ehtiyojlari haqida ham kengaytirilgan ma'lumot beriladi.

Maqolaning markaziy qismida maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun inklyuziv ta'lim usullari metodologiyalari batafsil yoritiladi. Differentsial yondashuv va individual o'quv rejalarining ahamiyati, ularning tuzilishi va amaliyotga joriy etilishi haqida fikrlar ilgari suriladi. Shuningdek, kooperativ o'qitish, interaktiv metodlar, texnologiyalardan foydalanish, multimodal o'qitish usullari hamda o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion ta'lim texnikalari misollar bilan tushuntiriladi. Ushbu metodlarning samaradorligi, maxsus ehtiyojga ega bolalar bilan ishlashda qaysi usullar eng yaxshi natija berishini ko'rsatadi.

O'qituvchining roli inklyuziv ta'lim jarayonida alohida ahamiyatga ega ekanligi maqolada keng muhokama qilinadi. O'qituvchining professional malakasi, psixologik tayyorgarligi, maxsus ehtiyojlarga moslashish va samarali kommunikatsiya ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur. Maqola o'qituvchilarning doimiy kasbiy rivojlanishi, treninglar va malaka oshirish kurslari orqali qobiliyatlarini oshirish muhimligini ta'kidlaydi. Shuningdek, ota-onalar, psixologlar, reabilitologlar va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlashning ahamiyati ko'rsatib o'tiladi.

Inklyuziv ta'limning afzalliklari va qiyinchiliklari ham maqolaning muhim qismi hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim orqali bolalar ijtimoiy muhitda o'zaro aloqalarni o'rganadi, o'zaro hurmat va bag'rikenglikni shakllantiradi, o'zini jamiyatda muhim va qadrli deb his qiladi. Bu esa ularning ruhiy salomatligi va shaxs sifatida rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, ta'lim sifatining oshishi, individual yondashuv

orqali o'qish natijalarining yaxshilanishi kuzatiladi. Ammo, inklyuziv ta'limni amalga oshirishda moddiy-texnik baza, maxsus tayyorlangan o'qituvchilar yetishmasligi, ijtimoiy stereotiplar, siyosiy va tashkiliy masalalarning mavjudligi kabi muammolar yuzaga keladi. Ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun kompleks choralar, jumladan davlat siyosatining takomillashuvi, o'quv muassasalarining moddiy-texnik ta'minoti, mutaxassislarni tayyorlash tizimining yaxshilanishi va jamiyatdagi ijtimoiy ongning oshirilishi zarur.

Natijada, maqola inklyuziv ta'limni rivojlantirish orqali maxsus ehtiyojga ega bolalarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ularni jamiyat hayotiga faol qo'shish, shuningdek, ta'lim tizimida adolat va tenglikni ta'minlashning dolzarbligini ta'kidlaydi. Inklyuziv ta'lim – bu nafaqat ta'lim jarayoni, balki jamiyatda inson huquqlari va imkoniyatlarini hurmat qilish, har bir shaxsning qadr-qimmatini e'tirof etish tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish yo'lidir.

Ushbu maqola ta'lim sohasidagi mutaxassislar, o'qituvchilar, psixologlar, reabilitologlar, ota-onalar hamda davlat boshqaruvi organlari vakillari uchun amaliy tavsiyalar va ilmiy asoslangan ma'lumotlar bazasi sifatida xizmat qilishi mo'ljallangan. Unda ta'lim jarayonida inklyuziv yondashuvni yanada takomillashtirish, maxsus ehtiyojga ega bolalar bilan ishlashda samaradorlikni oshirish va jamiyatda teng huquqli ta'lim muhitini yaratish masalalari yoritiladi.

Inklyuziv ta'lim kontseptsiyasi aynan shu ehtiyojlardan kelib chiqib shakllangan bo'lib, u har bir bolaning individual xususiyatlarini inobatga olib, ularning ta'lim jarayoniga to'liq va faol jalb qilinishini nazarda tutadi. Bu yondashuv ta'limning nafaqat akademik, balki ijtimoiy, psixologik va madaniy jihatlarini ham qamrab oladi. Inklyuziv ta'limda maxsus ehtiyojga ega bolalar jamiyatning ajralmas qismi sifatida qabul qilinadi, ular o'rganish jarayonida to'siqlarga duch kelmasliklari uchun muhit va metodlar moslashtiriladi. Bugungi kunda inklyuziv ta'lim nafaqat pedagogika sohasida, balki ijtimoiy adolat, inson huquqlari va teng imkoniyatlar tamoyillari doirasida ham muhim ahamiyatga ega. Maxsus ehtiyojga ega bolalarning jamiyatga faol integratsiyasi nafaqat ularning shaxsiy taraqqiyoti, balki butun jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va taraqqiyoti uchun ham zarurdir. Shu bois, inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish,

unga zamonaviy usullarni joriy etish, o'qituvchilarning malakasini oshirish va ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini kuchaytirish bugungi kunning dolzarb vazifalari sifatida qaralmoqda.

Inklyuziv ta'limning mohiyati, uning asosiy tamoyillari va maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun qo'llaniladigan usullar batafsil yoritiladi. Shuningdek, o'qituvchi va ota-onaning roli, ta'limdagi qiyinchiliklar va ularni yengish yo'llari hamda inklyuziv ta'limning ijtimoiy va psixologik afzalliklari tahlil qilinadi. Maqola ta'lim sohasidagi mutaxassislar, pedagoglar va ota-onalar uchun inklyuziv ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etishda amaliy qo'llanma bo'lib xizmat qilishi mo'ljallangan. Bugungi kunda jamiyatimizda inklyuziv ta'limga bo'lgan talab oshib bormoqda, va bu jarayonda har bir bola o'z huquqlarini amalga oshirishi, o'zligini anglab, qobiliyatlarini rivojlantirishi uchun barcha sharoitlar yaratilishi lozim. Zero, haqiqiy ta'lim – bu hech kimni ortda qoldirmaslikdir.

Inklyuziv ta'lim — bu zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u barcha bolalarga, shu jumladan maxsus ehtiyojga ega bolalarga, teng huquqli ta'lim olish imkoniyatini yaratishni maqsad qiladi. “Inklyuziya” atamasi lotincha *inclusio* so'zidan olingan bo'lib, “qamrab olish”, “o'z ichiga kiritish” ma'nolarini anglatadi. Bu tushuncha ta'lim tizimida hech bir bolaning chetda qolmasligini, barcha o'quvchilarning o'z imkoniyatlariga mos tarzda ta'lim jarayoniga jalb etilishini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'limda farqlar kamchilik sifatida emas, balki boylik sifatida qabul qilinadi, har bir bola jamiyatning teng huquqli a'zosi sifatida qaraladi.

Nazariy jihatdan inklyuziv ta'lim — bu faqat pedagogik model emas, balki ijtimoiy, psixologik va madaniy hodisa hamdir. U inson huquqlari, ijtimoiy tenglik, bag'rikenglik va integratsiya g'oyalariga tayanadi. Inklyuziv ta'limning asosida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv yotadi, ya'ni o'quv dasturlari bolaning ehtiyojlariga moslashtiriladi, bola tizimga moslashishga majbur qilinmaydi. Bu yondashuv orqali har bir bola o'z qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishga, jamiyatda faol ishtirok etishga sharoit yaratiladi.

Inklyuziv ta'limning nazariy tamoyillari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Teng imkoniyatlar tamoyili – har bir bola, jismoniy, aqliy yoki psixologik holatidan qat’i nazar, sifatli ta’lim olish huquqiga ega; Moslashuvchanlik tamoyili – ta’lim dasturi va metodlari bolaning individual ehtiyojlariga moslashtiriladi; Hamkorlik tamoyili – ta’lim jarayonida o’qituvchilar, ota-onalar, psixologlar va boshqa mutaxassislar birgalikda faoliyat yuritadi;

Hurmat va bag’rikenglik tamoyili – har bir bolaning farqlari qadrlanadi, ta’lim muhiti do’stona bo’lishi ta’minlanadi; Ijtimoiy integratsiya tamoyili – maxsus ehtiyojga ega bolalar jamiyatga faol qo’shiladi, ular chetda qolmaydi.

Nazariy yondashuvlarning yana bir muhim jihati — bu ta’lim muhitining o’zi. Inklyuziv ta’limda muhit bolaning o’qish jarayonida to’siq bo’lmasligi, aksincha, qo’llab-quvvatlovchi bo’lishi lozim. Bunda moslashtirilgan o’quv rejalar, ko’rgazmali materiallar, texnik vositalar, raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlardan keng foydalanish nazarda tutiladi. Muhitning inklyuziv bo’lishi nafaqat maxsus ehtiyojga ega bolalarga, balki barcha o’quvchilarga ijobiy ta’sir ko’rsatadi: ular bir-birlarini tushunishni, hurmat qilishni va hamkorlikda ishlashni o’rganadilar.

Nazariy jihatdan inklyuziv ta’limning foydasi ikki yo’nalishda ko’rinadi:

Individual darajada – bola o’z qobiliyatlarini namoyon eta oladi, o’zini teng huquqli shaxs sifatida his qiladi, ijtimoiy ko’nikmalarga ega bo’ladi.

Jamiyat darajasida – inklyuziv ta’lim ijtimoiy adolatni mustahkamlaydi, bag’rikenglik va insonparvarlik tamoyillarini kuchaytiradi, kamsitishning oldini oladi.

Nazariy xulosaga ko’ra, inklyuziv ta’lim — bu faqat pedagogik metod emas, balki jamiyatning taraqqiyot darajasini ko’rsatuvchi ijtimoiy mezondir. Qanchalik ko’p bolalar ta’lim tizimiga to’liq jalb etilsa, jamiyat shunchalik adolatli, barqaror va taraqqiy etgan bo’ladi. Shu bois, inklyuziv ta’limni rivojlantirish — bu kelajak uchun sarmoya, barkamol avlodni tarbiyalash yo’lida eng muhim qadamlardan biridir. Amaliy qism

Inklyuziv ta’lim nazariy jihatdan qanchalik muhim bo’lmasin, uning haqiqiy natijasi amaliyotda, ya’ni ta’lim jarayonida qanday tashkil etilishiga bog’liqdir. Maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun samarali inklyuziv muhit yaratish — bu faqatgina ularni oddiy sinfga joylashtirish emas, balki o’quv jarayonini ularning imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos tarzda tashkil etish demakdir. Shu sababli amaliy bosqichda ta’lim

jarayonini tashkil qilishda bir nechta asosiy yo‘nalishlar muhim o‘rin tutadi.

Eng avvalo, maktab yoki ta’lim muassasasi maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun qulay bo‘lishi kerak. Bunda sinf xonalarini jismoniy imkoniyati cheklangan bolalar bimalol harakatlana oladigan shaklda jihozlash, panduslar, maxsus partalar, ko‘rgazmali vositalar, texnik yordamchi jihozlar bilan ta’minlash muhimdir. Shuningdek, eshitish yoki ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun maxsus moslamalar (braille alifbosi, audio vositalar, subtitrlar videolar) qo‘llanilishi samarali natija beradi.

Inklyuziv sinflarda har bir bola o‘ziga xos. Ba’zi bolalar mavzuni tezroq o‘zlashtiradi, boshqalari esa ko‘proq vaqt va qo‘shimcha tushuntirishni talab qiladi. Shuning uchun dars jarayonida o‘qituvchi individual va differentsial yondashuv asosida ishlashi lozim. Masalan, topshiriqlar murakkablik darajasiga qarab moslashtiriladi, ko‘rsatma va tushuntirishlar soddalashtiriladi yoki vizual tarzda beriladi. Bu esa bolalarning o‘zini erkin his qilishiga va faol ishtirok etishiga imkon yaratadi.

Innovatsion va interaktiv usullarni qo‘llash

Amaliyotda an’anaviy usullar ko‘p hollarda maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun yetarli bo‘lmasligi mumkin. Shu sababli texnologiyadan keng foydalanish, interaktiv o‘qitish usullarini joriy etish katta samara beradi. Multimedia vositalari, audio-vizual materiallar, ta’limiy o‘yinlar, sensorli qurilmalar, mobil ilovalar va AR/VR texnologiyalari o‘quvchilar e’tiborini jalb qiladi, ularning idrok qilish jarayonini yengillashtiradi.

Hamkorlik muhitini shakllantirish

Inklyuziv ta’lim samaradorligi ko‘p jihatdan ijtimoiy muhitga bog‘liq. O‘qituvchi nafaqat maxsus ehtiyojga ega bolalar bilan ishlashi, balki boshqa o‘quvchilarni ham bag‘rikenglikka, hurmatga, yordam berishga o‘rgatishi kerak. Guruh ishlari, juftlikda topshiriqlar bajarish, bir-biriga yordam berish orqali ijtimoiy integratsiya kuchayadi. Natijada sinfda o‘zaro tushunish, do‘stona muhit shakllanadi.

Mutaxassislar va ota-onalar bilan hamkorlik

Amaliy jarayonda o‘qituvchi yakka o‘zi barcha vazifani bajara olmaydi. Shu bois logoped, psixolog, defektolog, rehabilitolog kabi mutaxassislar bilan muntazam hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, ota-onalar bilan muntazam muloqot

qilish, ularni farzandining o'qish jarayoniga jalb etish bolada ishonch va motivatsiyani kuchaytiradi. Bu yondashuv bolaning faqat maktabda emas, balki uyda ham samarali o'qishiga zamin yaratadi.

Baholash tizimini moslashtirish

Inklyuziv ta'limda baholash faqat standart mezonlarga asoslanmasligi kerak. Bola imkoniyatlariga mos baholash tizimini qo'llash, jarayonni rag'batlantirishga yo'naltirilgan baholash usullarini joriy etish amaliyotda katta ahamiyatga ega. Masalan, og'zaki javoblar, ko'rgazmali ishlar, jamoaviy topshiriqlar orqali o'zlashtirish darajasi baholanadi.

O'qituvchilarni amaliy tayyorlash va tajriba almashish

Inklyuziv ta'limda muvaffaqiyatga erishish uchun o'qituvchilar maxsus tayyorgarlikdan o'tishi, yangi metodlar bilan tanish bo'lishi zarur. Doimiy seminarlar, amaliy treninglar, tajriba almashish uchrashuvlari ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Bu jarayon faqat nazariy bilim emas, balki real sinf sharoitida to'plangan tajriba orqali shakllanadi.

Amaliy jihatdan qaralganda, inklyuziv ta'lim tizimi faqat maxsus ehtiyojga ega bolalarning manfaatlariga emas, balki barcha o'quvchilarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ular birgalikda o'qib, bir-birlarini tushunishni, hurmat qilishni, yordam berishni o'rganadilar. Natijada, ta'lim tizimi nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy qadriyatlarni shakllantiruvchi kuchli mexanizmga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun inklyuziv ta'lim — bu shunchaki pedagogik yondashuv emas, balki insonparvarlik, tenglik va adolat tamoyillariga asoslangan ijtimoiy jarayondir. Har bir bola, u qanday holatda bo'lishidan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish va jamiyatning faol a'zosi bo'lish huquqiga ega. Inklyuziv ta'lim tizimi aynan shu huquqni ta'minlash, bolalarning imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish va ularni to'laqonli hayotga tayyorlashga xizmat qiladi.

Nazariy jihatdan inklyuziv ta'lim shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga asoslanadi, amaliy jihatdan esa bu jarayon moslashtirilgan ta'lim muhiti, individual metodlar, hamkorlikda ishlash va innovatsion texnologiyalar orqali amalga oshiriladi. Bu

yondashuv o‘quvchilarning o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik va ijtimoiy faolligini kuchaytiradi. Ayniqsa, maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun bu imkoniyat ularning o‘zini jamiyatda qadrli shaxs sifatida his qilishlariga sabab bo‘ladi.

Inklyuziv ta’limning muvaffaqiyati o‘qituvchi malakasi, ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi, mutaxassislar va ota-onalar o‘rtasidagi samarali hamkorlikka bog‘liqdir. Bunday tizimning shakllanishi jamiyatda ijtimoiy adolatni kuchaytiradi, har bir bola uchun teng imkoniyatlar maydonini yaratadi. Shu bois inklyuziv ta’limni rivojlantirish nafaqat alohida ehtiyojga ega bolalar manfaatini himoya qiladi, balki butun jamiyatning ma’naviy, madaniy va intellektual salohiyatini yuksaltiradi. Har bir bolaning ta’lim olishga bo‘lgan huquqi ta’minlangan jamiyat — bu kelajagi yorug‘, insonparvar va barqaror jamiyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar rōyxati

- 1.O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
- 2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. — Toshkent, 2021.
- 3.Salamanka deklaratsiyasi va inklyuziv ta’lim bo‘yicha harakat dasturi. — Ispaniya, 1994.
- 4.Karimova M. Inklyuziv ta’lim metodikasi. — Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2022.
- 5.Xolmatova G. Maxsus pedagogika asoslari. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2021.
- 6.UNESCO. Inclusive Education: The Way of the Future. — Geneva, 2008.
- 7.Ainscow, M. Understanding the Development of Inclusive Education System. — London, Routledge, 2015.

RAQAMLI O'QITISH PLATFORMALARI VA ULARNING TA'LIM JARAYONIDAGI O'RNI

Mamatg'aniyev Asadbek O'ktam o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti magistranti

mamatganiyevasadbek1@gmail.com

ORCID: 0009-0001-9431-1103

UDK: 37.018.4

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli o'qitish platformalarining ta'lim jarayonidagi ahamiyati, ularning imkoniyatlari hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada raqamli texnologiyalar yordamida ta'lim sifatini oshirishning dolzarb jihatlari hamda zamonaviy o'qituvchining raqamli kompetensiyasi masalalari ko'rib chiqiladi. Bu platformalar orqali o'qitish jarayonini interaktiv va ijodiy tashkil etishning samarali usullari taklif etilgan.

Kalit so'zlar. raqamli ta'lim, o'qitish, pedagogika, masofaviy ta'lim, electron qurilmalar, infratuzilma, platforma, raqamli texnologiya

Аннотация. В статье анализируется значение цифровых образовательных платформ в образовательном процессе, их возможности и влияние на деятельность преподавателей и студентов. Также рассматриваются актуальные аспекты повышения качества образования с использованием цифровых технологий и вопросы цифровой компетентности современного преподавателя. Предложены эффективные методы интерактивной и креативной организации образовательного процесса с использованием этих платформ.

Ключевые слова. цифровое образование, преподавание, педагогика, дистанционное обучение, электронные устройства, инфраструктура, платформа, цифровые технологии

Annotation. This article analyzes the importance of digital learning platforms in the educational process, their capabilities and impact on the activities of teachers and students. The article also considers the current aspects of improving the quality of

education using digital technologies and the issues of digital competence of a modern teacher. Effective methods for organizing the educational process interactively and creatively through these platforms are proposed.

Keywords. digital education, teaching, pedagogy, distance learning, electronic devices, infrastructure, platform, digital technology

XXI asrda ta'lim tizimining raqamlashtirilishi insoniyat taraqqiyotining muhim yo'nalishiga aylandi. Raqamli o'qitish platformalari ta'lim jarayonini masofadan turib, qulay va samarali tashkil etish imkonini beradi. Bu jarayon pandemiya davrida yanada jadallashdi va hozirda ko'plab ta'lim muassasalari o'z faoliyatini raqamli shaklga o'tkazmoqda. Shu bilan birga O'zbekiston ta'lim tizimida ham raqamli pedagogika muhim ahamiyat kasb etadi. Globallashuv asrida davlatning innovatsion imkoniyatlarini shakllantirish jarayonida asosiy vazifa o'qituvchilar zimmasiga tushmoqda. Bunday muhim vazifani zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini mukammal egallagan, o'z ustida doimiy ishlaydigan, bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtiruvchi, ishiga kreativ yondashuvchi o'qituvchigina hal eta oladi. Raqamli texnologiyalar talim jarayonlarini samaradorligini oshirish mavzusi hozirgi vaqtda juda muhimdir. Raqamli texnologiyalar, masofaviy ta'lim, onlayn darslar, interaktiv darsliklar va boshqa vositalar orqali ta'lim jarayonlarini o'rganish va o'qitish samaradorligini oshirishda katta ahamiyatga ega. Bu mavzuda ko'plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan va ular raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonlarining samaradorligi va ularning muhim ahamiyati haqida ma'lumotlar beradi. Raqamli texnologiyalar orqali tashkil etilgan ta'lim jarayonlari talabalarga interaktivlik, o'zlashtirish, muvofiqlik va samaradorlikni oshirishi mumkin. Bunday usullar talabalar uchun ilgari sinflarda olmagan imkoniyatlar yaratadi va ularga o'zlashtirilgan ta'lim imkoniyati beradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar talabalarni mustaqil o'rganishga imkon beradi bu esa ularning bilim darajasini ko'tarish uchun muhimdir. Raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali ta'lim jarayonlari samaradorligini oshirish turli strategiya va yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Biz ushbu maqolamizda aynan shu mavzuda so'z olib boramiz. Asosiy xususiyatlardan ba'zilari quyidagilardan iborat.

Raqamli ta'lim platformalari, internet orqali o'quvchilarga ta'lim berish imkoniyatini taqdim etadigan onlayn o'quv platformalardir. Bu platformalar, video darsliklar, interaktiv darslar, sinovlar va boshqa turdagi ma'lumotlar orqali o'quvchilarga ta'lim berish uchun mo'ljallangan. Ularning asosiy maqsadi, o'quvchilarning osonlik va qulaylik bilan bilim olishlari uchun yangi usullarni taqdim etishdir. Hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalarining barchasida o'qitish to'laqonligicha joriy etilmagan. Raqamli pedagogikani joriy etishda avvalo raqamli savodxonlikni rivojlantirish zarur. Chunki raqamli o'qitishda ATK vositalaridan foydalaniladi. Raqamli pedagogika asosan vujudga kelishi bir necha omillarga borib taqaladi:

Raqamli ta'lim platformalari, masofaviy ta'limning muhim qismi sifatida ko'riladi va global o'rinda keng tarqalgan. Bu platformalar YouTube Learning, Khan Academy, Coursera, Udemy va boshqalardir. Raqamli ta'lim platformalari yordamida istalgan mavzuda o'rganish uchun bir necha foydali kurslardan foydalanishingiz mumkin. Masofaviy ta'lim va gibridd modellar, o'quv jarayonini internet yoki boshqa tekshiruvlar orqali olib borish uchun mo'ljallangan. Masofaviy ta'lim, o'quvchilarning onlayn darslar, video darsliklar, interaktiv sinovlar va boshqa elektron ta'lim vositalari orqali o'zlashtiriladi. Interaktiv kontent va multimediya, o'quvchilarga ta'lim berishda o'zgaruvchan muhim ahamiyatga ega bo'lgan vositalardir. Bu turli-xil ta'lim vositalari, o'quvchilarga ma'lumotlarni oson va qiziqarli shaklda bilishlari uchun mo'ljallangan. Interaktiv kontent, o'quvchilarning ma'lumotlarni olish va tushuntirish jarayonlarini osonlashtiradi. Bu turli kontentlar, sinovlar, interaktiv darsliklar, animatsiyalar, virtual laboratoriyalar va boshqa interaktiv imkoniyatlarni qamrab oladi. O'quvchilar bu turdagi kontent orqali ma'lumotlarni oson va qiziqarli shaklda olishlari mumkin. Multimediya esa, matnlar, tasvirli materiallar, audio va video darsliklar, animatsiyalar va boshqa ko'rinishdagi media vositalari orqali ma'lumotlarni ko'rsatish uchun mo'ljallangan. Bu turdagi kontentlar o'quvchilarga bir qatorda yetarli bilimni eng muhim ko'rinishda ko'rsatib berish uchun ishlatiladi. Interaktiv kontent va multimediya ta'lim jarayonida foydali bo'ladi, chunki ular o'quvchilarning diqqatini jalb qilishda yordam beradi va ma'lumotlarni tushuntirishda qulaylik yaratadi. Ular ta'limni yanada qiziqarli va samarali qilish uchun muhim jihozlardir. Ta'lim kontekstida

moslashuvchanlik o'quv jarayonini o'quvchilarning individual ehtiyojlari va afzalliklariga moslashtirish qobiliyatini anglatadi. Bu an'anaviy ta'limning yagona yondashuvidan tashqariga chiqadi va talabalar qanday, nimani, qachon va qayerda o'rganishning turli usullarini o'z ichiga oladi. Onlayn ta'lim jarayonida foydalanadigan bir nechta baxolash vositalari mavjud. Bu vositalar o'quvchilar va o'qituvchilar uchun bilimni oshirish, darslarni oson o'rganish, hamda dastlabki bilimlarni baholash imkoniyatlarini ta'minlash maqsadida ishlatiladi. Quyidagi onlayn baxolash vositalari misollarini keltirib o'tish mumkin: Zoom, Microsoft Teams, Google Meet va boshqa onlayn muloqot vositalari: Bu platformalar video-konferensiyalar, o'quv darslari va interaktiv muhokama uchun xizmat qiladi. O'qituvchilar va o'quvchilar darslar, ma'ruzalar va ish olib boorish uchun ulardan foydalanishadi.

➤ Google Classroom va Microsoft Teams: Bu onlayn platformalar o'qituvchilar uchun darslar tayyorlash, vazifalarni yuborish, o'quvchilarning ishlarini baholash, ma'lumot almashish va qo'shimcha materiallarni joylashtirish uchun mo'ljallangan.

➤ Khan Academy: Bu bepul onlayn ta'lim platformasi, matematika, fizika, kimyo, tarix va boshqa fanlarda darslar beradi. O'quvchilar o'zlarini belgilangan fanlarda o'rganishlari mumkin.

➤ Coursera va edX: Bu platformalar oliy ta'lim kurslarini taklif qiladi.

Universitetlar va kasb-hunar o'quv markazlari tomonidan taklif qilingan kurslar orqali o'quvchilar o'zlarini o'zlariga qat'iy fanlarda rivojlanishga imkoniyat yaratadi **Xulosaa va Takliflar.** Bugungi globallashtirish davrida ta'lim tizimining raqamlashtirilishi insoniyat taraqqiyotining eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. O'qitish jarayonida raqamli platformalardan foydalanish — bu faqat texnologik yangilik emas, balki ta'limni boshqarish, nazorat qilish va samaradorlikni oshirishning strategik zaruriyatidir. Tadqiqot davomida tahlil qilingan Google Classroom, Moodle, Edmodo, Coursera, Microsoft Teams, Zoom, Khan Academy kabi xalqaro platformalar shuni ko'rsatadiki, ular ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarni o'qishga jalb etish va o'qituvchining mehnatini yengillashtirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu tizimlar yordamida o'quvchilar mustaqil ravishda bilim olishi, o'z natijalarini kuzatib borishi, o'qituvchi esa har bir talabaning o'quv faoliyatini tahlil qilishi mumkin

bo‘ladi. Shuningdek, O‘zbekiston ta’lim tizimida ham so‘nggi yillarda raqamli ta’limni rivojlantirish yo‘lida muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Ziyonet, MyEdu, Eduon, EduMarket kabi milliy platformalarning joriy etilishi ta’limni modernizatsiya qilish, zamonaviy axborot texnologiyalarini o‘quv jarayoniga tatbiq etish, shuningdek, masofaviy ta’limni kengaytirish imkonini bermoqda. Bu esa mamlakatimizda “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi maqsadlariga to‘liq mos keladi. Raqamli o‘qitish platformalari ta’lim jarayonini interaktiv, shaffof va individual yondashuvga asoslangan tizimga aylantiradi. Ular o‘quvchilarni mustaqil o‘rganishga undaydi. Bilimlarni vizual, amaliy va tahliliy yo‘nalishda mustahkamlaydi;

dars sifatini oshiradi va vaqt tejallishini ta’minlaydi;

ta’lim jarayonini uzluksiz va ochiq holatga keltiradi.

Biroq, raqamli platformalarni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud: ayrim hududlarda internet tezligining pastligi, texnik vositalar tanqisligi va o‘qituvchilarning raqamli savodxonlik darajasining yetarli emasligi bunga misol bo‘la oladi. Shu bois ta’lim muassasalarida raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish, o‘qituvchilarni zamonaviy platformalardan foydalanishga o‘rgatish, internet infratuzilmasini yaxshilash zarurdir.

Umuman olganda, raqamli o‘qitish platformalari zamonaviy ta’limning asosiy tayanchi bo‘lib, ular ta’lim jarayonini global standartlarga yaqinlashtiradi, shaxsning bilim olish jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlaydi hamda ta’limni yangi bosqichga olib chiqadi. Shu bois raqamli pedagogika va raqamli o‘qitish platformalarini yanada takomillashtirish — bugungi kunda har bir o‘qituvchi, talaba va ta’lim tashkilotining ustuvor vazifasiga aylanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-iyuldagi “Raqamli O‘zbekiston – 2030” dasturi to‘g‘risidagi qarori.
2. Bates, A. W. (2019). Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. BCcampus.
3. UNESCO (2020). "Education in a Post-COVID World: Nine Ideas for Public Action". UNESCO Publishing.

4. O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida Moodle, Google Classroom va Microsoft Teams kabi raqamli platformalarni joriy etish bo‘yicha tahliliy hisobotlar.
5. Karimova D. “Raqamli pedagogika va ta’limda innovatsion texnologiyalar.” – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2022.
6. Yo‘ldoshev J.G., Usmonova M. “Ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish.” – Toshkent: TDPU, 2021.
7. Qodirova G. “Masofaviy ta’limning afzalliklari va kamchiliklari.” – “Pedagogika va psixologiya” jurnali, 2023, №4.
8. Google for Education. “Getting started with Google Classroom.” (<https://edu.google.com/classroom>)
9. Al-Samarraie, H., Teng, B. K., Alzahrani, A. I., & Alalwan, N. (2018). E-learning continuance satisfaction in higher education: A unified perspective from instructors and students. *Studies in Higher Education*, 43(11), 2003–2019.

TARBIYACHI VA OTA-ONALAR HAMKORLIGIDA ATROF-MUHIT HAQIDAGI ISHLARNI TASHKIL ETISH

Amirova Hafiza Olimjonovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

“Maktabgacha ta’lim” kafedrasi magistri

*E-mail: **amirovahafiza38gmail.com***

UDK: 373.24

<https://orcid.org/0009-0009-1054-9922>

Annotatsiya: Maktabgacha ta’lim tizimi yosh avlodning porloq kelajagi sari qo’yilgan ilk qadami hisoblanadi. Bugungi globallashuv davrida esa maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga mehr, atrof-muhitni asrab avaylash nafaqat tarbiyachining balki ota-onalarning ham muhim vazifasidir. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim

tashkilotida bolalarni sog'lom muhitda ulg'ayishi uchun nafaqat tarbiyachi balki ota-ona hamkorligidagi ishlarni tashkil etish mazmuni va usullari keng yoritib berilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotining ota-onalar bilan hamkorlikdagi ishlarning yangi yondoshuvdagi shakllari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Ota-ona va tarbiyachi hamkorligi, ekologik loyiha, oilaviy hamkorlik, interaktiv metodlar, raqamli platformalar, bolalar shaxsiy rivojlanishi, ekologik tashabbuslar, oila va ta'lim muassasasi integratsiyasi.

Организация экологических мероприятий во взаимодействии воспитателей и родителей

Аннотация: Система дошкольного образования является первым шагом на пути к светлому будущему подрастающего поколения. В условиях глобализации воспитание любви к природе и бережного отношения к окружающей среде у детей дошкольного возраста является важной задачей не только воспитателей, но и родителей. В данной статье раскрывается содержание и методы организации совместной деятельности воспитателей и родителей по обеспечению здоровой среды для развития детей. Представлены современные формы сотрудничества дошкольных организаций с семьями.

Ключевые слова: Сотрудничество воспитателей и родителей, экологический проект, семейное взаимодействие, интерактивные методы, цифровые платформы, личностное развитие детей, экологические инициативы, интеграция семьи и образовательного учреждения.

Organization of Environmental Activities in Cooperation between Educators and Parents

Abstract: The preschool education system is considered the first step toward the bright future of the young generation. In today's era of globalization, fostering love for nature and cultivating environmental awareness among preschool children is not only the responsibility of educators but also of parents. This article highlights the importance and methods of organizing joint activities between teachers and parents to ensure

children's upbringing in a healthy environment. It also presents innovative forms of cooperation between preschool institutions and families.

Keywords: Cooperation between parents and educators, ecological project, family partnership, interactive methods, digital platforms, children's personal development, environmental initiatives, integration of family and educational institutions.

Kirish: Bugungi kunda O'zbekistonda ekologik ta'lim-tarbiya masalalari dolzarb muammolardan biri bo'lib kelmoqda. Global ekologik muammolarning kuchayib borishi, tashqi muhitning insonlar tomonidan ifloslanishi kabi muammolarning faol kuchga aylanishiga olib kelmoqda. Hozirda ekologik ta'lim bugunning talablariga to'liq javob beroladi deb aytolamiz. Biroq ona tabiatimizga ko'rsatilayotgan tajovuzkorona munosabat natijasida sodir bo'layotgan turli hil ekologik muammolarni oldini olishda tarbiyachilar va ota-onalar hamkorligida atrof-muhit haqidagi tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning o'rni beqiyos. "O'zbekiston Respublikasining Xalq ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'irisi"dagi PQ-5712-son farmoniga muvofiq o'quvchilarning tabiiy savodxonligini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ta'lim jarayoniga o'qitishning 70 innovatsion shakl va usullarini joriy etish maqsadida ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilab berildi. Bunday tabiiy fanlarning ta'lim jarayoniga joriy etilishi bolalarda maktabgacha yoshdan boshlab ushbu fanlarga qiziqishni shakllantiradi, bunday fanlar ularda olam haqida yaxlit tasavvur hosil qilishga ko'maklashadi. Natijada, bolalar fizika va kimyo kabi tabiiy fanlarning qiyin emas, balki juda ham qiziqarli ekanini anglaydi va ularni o'rganishga ichki ehtiyoj sezadi. Mavzular boshqa fanlar bilan uzviy bog'liq holda tashkil etilgani sababli ular bir-birini mantiqan to'ldiradi va fanlararo integratsiyani ta'minlaydi. Masalan, suvning holatini o'rganish jarayonida bolalar uning xususiyatlari, qaysi holatda bo'lishini tushunish orqali (qattiq, suyuq, gaz) kimyo, yomg'ir ta'sirida yer yuzida qanday o'zgarishlar sodir bo'lishi (ekologiya) haqida bilimga ega bo'ladi. Buning natijasida bolalar hayotiy muhim ko'nikmalarga ega bo'lib, atrof-muhitda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavfli vaziyatlarda o'zini hamda yon-atrofidagi insonlarni himoya qilish zarurligini tushunadilar. Shuningdek, sog'lom turmush tarziga amal qilishning

ahamiyatini ham anglab yetadilar. Hozirgi kunda bolaning shaxs sifatida shakllanishida oila va maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'zaro hamkorligi ham muhim ahamiyatga ega. Oila bolaning ilk tarbiya oladigan makoni bo'lsa, maktabgacha ta'lim tashkiloti esa ushbu tarbiyani tizimli tarzda davom ettiradi. Agarda bu ikki muhit o'zaro hamkorlikda faoliyat olib borsa, bolaning bilim, ko'nikma va malakalari yanada mustahkamlanadi. Ayniqsa ekologik tarbiya masalasida oila va tashkilot o'rtasidagi hamkorlik bolalarda tabiatga nisbatan ongli munosabatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bolaning fikrlash qobiliyati, dunyoqarashlari uy va ta'lim tashkilotida bir xil yo'nalishda shakllanadi. Tarbiyachi va ota-onaning hamkorlikdagi say-harakatlari tarbiyaviy ishlarni samarali qilishda hamda atrof-muhitni muhitni muhofaza qilish borasidagi nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni bolaga muntazam singdirish imkoniyati yaratiladi. Hozirgi kunda quyidagi hamkorliklarni tashkil etish mumkin.

1. Ota-onalar bilan yakka tartibdagi manaviy va marifiy uchrashuvlar - ota-onalar bilan alohida ishlagan holatda ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanib bolaning shaxsiy xususiyatlarini o'rganib chiqib ular uchun atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha seminar, davra suhbatlari va ochiq tabiat qo'ynida amaliy mashg'ulotlar tashkil etish.

2. Ota-onalar bilan jamoa tarzida olib boriladigan qo'shma tadbirlar- bular ota-onalarning guruh bo'yicha umumiy majlisi, ota-onalar maktabi, "Farzandim uchun bir kun", "Yashil bog'cha", "Gul va ko'chatlar ekish kuni", "Tabiatga g'amxo'rlik qilish kuni" kabi umumiy tadbirlardir.

3. Axborotlar almashish - ota-onalarga farzandlarining erishgan yutuqlari haqida doimiy tarzda malumotlar berish maqsadida ochiq eshiklar kuni, qo'l mehnatini namoyon qilish, oilaviy kitob o'qish kuni, ekologik bukletlarni tarqatish kabilardir.

4. Ijodiy faoliyat – ota-onalar va bolalar ishtirokida tabiatga oid rasm chizish, aplikatsiya yasash, meva urug'lari va barglardan hayvonlarni yasash, sahna ko'rinishlari.

5. Amaliy faoliyat- tabiat qo'ynida ekskursiyalar, sayohatlar, bog'cha sharoitida o'simlik va hayvonlarni parvarish qilish, sug'orish, yangi gullar va daraxtlar ekish, qushlar va hayvonlarni oziqlantirish (tipratikan, toshbaqa, to'tiqush, bedana).

Ekologik muammolar dunyo bo'ylab globallashtayotganda yosh avlodga tabiatni asrab-avaylash g'oyasini singdirish eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Maktabgacha yoshda ekologik ko'nikmalarni shakllantirish, bolaning ongida ekologik madaniyatni shakllantirish uchun tarbiyachi va ota-onalar o'rtasidagi hamkorliklar muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onalar bilan hamkorlikda ishlash usullari samaradorligini ko'plab shakl va vositalar orqali ko'rib chiqish mumkin. Ota-onalar uchun ekologik faoliyatni uy sharoitida amalga oshirish uchun metodik qo'llanmalar ishlab chiqish, tarbiyachilar tomonidan maslahatlar va individual suhbatlar asosida psixologik tavsiyalar berish mumkin. Ekologik bilimni oshirish hamda ota-onalar faol ishtirokchi sifatida jalb qilish uchun amaliy seminar va treninglar uyushtirish kabilardir. Bugungi kunda zamonaviy sharoitda ota-onalar bilan tezkor axborot almashish imkoniyatini Telegram, WhatsApp guruhlarini ta'minlaydi. Bu platformalar orqali esa ekologik videodarslar, testlar, fotohisobotlar joylashtirish ota-onalarni ham jarayonga faol jalb etadi. Sababi ko'pchilik ota-onalar ish vaqtida farzandlarining bog'cha faoliyatidagi faolligini kuzatib borish imkoniyatiga ega emas. Oila va bog'chaning uzviy hamkorligini tashkil etish orqali esa bolalarda mustahkam ekoko'nikmalar shakllanadi, uy va ta'lim muassasasi talablarida uyg'unlik yuzaga keladi, ekologik tarbiya izchil jarayonga aylanadi. Masalan, ayrim MTMLarda "Yashil haftalik" loyihasi o'tkazilib, unda ota-onalar va bolalar bog'chada daraxt va gul ekish, chiqindilarni ranglarga ajratib saralash, qayta ishlatiladigan buyumlarni qo'llash kabi faoliyatlarni birgalikda bajaradilar. Bu tajriba oilada ham ekologik tozalik odatlarni davom ettirishga xizmat qiladi. Hamkorlik yo'llarini kuchaytirish uchun esa ota-onalarni bevosita ekologik loyihalarga jalb etish kerak. Buning uchun bog'chada "oilaviy gulzor" loyihasini ishlab chiqish mumkin. Ota-onalar va MTTning hamkorlik usullarini kuchaytirish maqsadida "Blum kubogi" metodi taklif qilinadi. Bu metod bolalarda axborotlar tizimini qabul qilish va bilim o'zlashtirishni yengillashtiradi ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalar va ularning ota-onalari uchun bilimlarni o'zlashtirishni yengillashtirish uchun qo'llaniladi. Ota-onalar va tarbiyachilar tomonidan tuziladigan "ochiq" savollar va ularga javob topish vazifalarini belgilaydi. "Blum kubogi" metodining afzalliklari bisyor bo'lib, uni qo'llash jarayonida bolajonlarda savollarni

to'g'ri o'ylash, axborot almashinuvi, o'rganilayotgan materialni analiz-sintezlash qilish, ma'lumotlarni qiyoslash, solishtirish, taqqoslash, umumlashtirish, muammo yuzasidan oqilona qaror qabul qilish, masalani idrok etishda turli dalillarni keltirish va refleksiv faoliyat ko'nikmalari shakllanadi. Mazkur metod o'quv muammosini yechimini topishda uni har tomonlama o'rganish imkonini beradi. Buning uchun avvalo muammoni aniqlaymiz; kerakli jihozlarni tayyorlaymiz; tajriba rejasini tuzamiz; tajribani o'tkazamiz; tajriba natijalarini qayd etamiz; xulosa qilamiz.

Metodni amalga oshirish tartibi oddiy, bolalar uchun tushunarli va bajarishda ortiqcha zo'riqish, ruhiy kuch talab qilinmaydi, aksincha yuqori motivatsiya va refleksiyaga ehtiyoj seziladi. Metodni qo'llash bosqichlari ketma-ketlikda amalga oshirilsa samarali natijaga erishiladi. Ushbu metodni qo'llash uchun, oddiy kub kerak bo'ladi. Kubning har bir tomonida quyidagi so'zlar yoziladi:

1. Bog'changiz yon atrofini ta'riflab bering (bolalar uchun oddiy savol).
2. Nima uchun bog'imizga gullar va darraxtlar ekiladi (sabab-oqibatni aniqlashtiruvchi savol).
3. Nima uchun gullarga suv quyiladi tushuntirib bering (muammoga har tomonlama qarash savoli).
4. Plastik idishlar foydalimi yoki zararli o'ylab ko'ring va taklif bering (amaliyot bilan bog'liq savol).
5. Plasmassa chiqindilarni qizil sariq yoki yashil rangli idishlarga solish mumkin emasligini tushuntiring. (ijodkorlikni rivojlantiruvchi savol).
6. Bog'chani "Yashil makon" qilish uchun nima qilgan bo'lar edingiz (tahlil qilish va baholash savoli).

Xulosa: Maktabgacha ta'lim sohasida ekologik tarbiyani samarali yo'lga qo'yish bugungi kunda dolzarb vazifalardan biri sanaladi. Chunki globallashtirish davrida ekologik inqirozlar, resurslarning chegaralanganligi va inson faoliyati oqibatida yuzaga kelayotgan muhitdagi o'zgarishlar yosh avlodning ekologik ongini erta shakllantirish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Shu sababli ekologik tarbiyani tashkil etishda oila bilan ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlik hal qiluvchi o'rin tutadi. Oilaviy muhit bolaning dastlabki ijtimoiylashuv makoni bo'lib, u yerda shaxsiy qadriyatlar bilan bir

qatorda tabiatga nisbatan munosabatning ilk ko‘rinishlari ham shakllanadi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti esa bu jarayonni maqsadli va tizimli tarzda davom ettiruvchi pedagogik maydon sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu ikki tizimning uyg‘un faoliyati natijasida bolalarda ekologik tushunchalar, kundalik hayotda qo‘llaniladigan ko‘nikmalar hamda atrof-muhitga nisbatan ongli qarashlar paydo bo‘ladi. Hamkorlikni yo‘lga qo‘yishda turli shakl va metodlardan foydalanish mumkin. Masalan, individual suhbatlar, ota-onalarga maslahatlar berish, jamoaviy uchrashuvlar, qo‘shma loyihalar va oilaviy tadbirlar shular jumlasidandir. “Yashil bog‘cha”, “Tabiatni asraymiz”, “Oilaviy gulzor” kabi tashabbuslar nafaqat bolalarning, balki kattalarning ham ekologik madaniyatini rivojlantiradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalardan foydalanish ota-onalarni doimiy ravishda ta’lim jarayoniga jalb etishga yordam beradi. Umuman olganda, pedagog va ota-onalar o‘rtasida yo‘lga qo‘yilgan muntazam hamkorlik ekologik tarbiyaning samaradorligini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Bu jarayon natijasida bolalarda tabiat hodisalarini anglash, ekologik xavfsizlik qoidalariga rioya qilish hamda tabiatni muhofaza qilishga oid amaliy malakalar shakllanadi. Natijada, oila va maktabgacha ta’lim tashkilotining birgalikdagi faoliyati ekologik tarbiyani izchil jarayonga aylantirib, kelajak avlodning ekologik mas’uliyatli shaxs bo‘lib voyaga yetishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasining xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-5712-son Qarori. – T.: Lex.uz.
2. Xasanboyeva, O. M., & Yo‘ldosheva, D. R. ***Maktabgacha ta’lim metodikasi***. – Toshkent: Noshir, 2021. – 256 b.
3. Rasulova, D. M. ***Ekologik ta’lim va tarbiya nazariyasi***. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 210 b.
4. Sagdullayeva, N. Sh. “Oila va maktabgacha ta’lim muassasasi hamkorligida bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish”. – ***Maktabgacha ta’lim jurnali***, №3, 2022. – B. 45–52.

5. G‘ulomova, N. S. “Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongni shakllantirishda tarbiyachining o‘rni”. – *Ilm va jamiyat*, №5, 2021. – B. 112–117.
6. Mahmudova, G. K. *Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik bilim berish metodikasi*. – Samarqand: Zarafshon, 2019. – 180 b.
7. Vygotsky, L. S. *Imaginative Play and Developmental Psychology*. – Moscow: Pedagogika, 1996. – 320 p.
8. Elkonin, D. B. *Psixologiya igry*. – Moskva: Pedagogika, 1978. – 304 s.
9. UNESCO. *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. – Paris: UNESCO, 2017. – 62 p.
10. Bronfenbrenner, U. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. – Harvard University Press, 1979. – 352 p.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA HAMJIHATLIK ZANJIRI VA OTA-ONANING O‘RNI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 3 bosqich
talabasi Sobirova Sitara**

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining psixologik xususiyatlari, ta‘lim jarayonida hamjihatlik zanjirining ahamiyati hamda ota-onaning faol ishtiroki masalalari yoritilgan. Shuningdek, bolalar ta‘lim-tarbiyasida o‘qituvchi, ota-ona va jamiyatning hamkorligi muhim omil sifatida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: bola psixologiyasi, boshlang‘ich ta‘lim, hamjihatlik, ota-ona o‘rni, tarbiya, o‘qituvchi.

Annotation: This article explores the psychological characteristics of primary school students, the importance of the chain of unity in the educational process, and the active role of parents. It emphasizes the collaboration among teachers, parents, and society as a decisive factor in the education and upbringing of children.

Keywords: child psychology, primary education, unity, parents' role, upbringing, teacher

Аннотация: В данной статье рассматриваются психологические особенности учеников начальных классов, значение цепочки сплочённости в образовательном процессе и активная роль родителей. Особое внимание уделяется сотрудничеству учителя, родителей и общества как важному фактору воспитания и обучения детей.

Ключевые слова: психология ребёнка, начальное образование, сплочённость, роль родителей, воспитание, учитель.

Mustaqil mamlakatimiz taraqqiyotida ta'lim-tarbiya sohasining o'rni beqiyosdir. Prezidentimizning "Yoshlar – kelajagimiz poydevori" degan so'zlari ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning mazmun-mohiyatini belgilab beradi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi bolalarning shaxsiyati va dunyoqarashi shakllanadigan eng muhim davr hisoblanadi.

Bu davrda bola psixologiyasi, uning bilishga bo'lgan qiziqishi, o'zini anglash jarayoni, jamoadagi o'rni va ota-onaning tarbiyaviy yondashuvi bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Ta'lim samaradorligini oshirish uchun o'qituvchi, ota-ona va jamiyat o'rtasidagi hamkorlik — hamjihatlik zanjiri alohida ahamiyatga ega. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik xususiyatlari, hamjihatlik zanjirining ahamiyati va ota-onaning ta'limdagi o'rni tahlil qilinadi.

Boshlang'ich sinf davri (7–10 yosh) — bolaning bilish faoliyati jadal rivojlanadigan, emotsional dunyosi boyib boradigan davrdir.

1. Bilishga qiziqish va faollik. Bolalar bu davrda "Nega?", "Qanday?" degan savollarni tez-tez beradilar. Ularni ilmiy izlanishga, mustaqil fikrlashga yo'naltirish muhim.

2. E'tibor va xotira xususiyatlari. Ularning e'tibori tez chalg'iydi, biroq ko'rgazmali o'quv vositalari orqali bilimlarni mustahkam eslab qoladilar.

3. O‘z-o‘zini baholash. Bolalar o‘z yutuqlariga nisbatan ota-ona va o‘qituvchi bahosiga juda sezgir. Rag‘bat va maqto‘v ularning o‘ziga ishonchini oshiradi.

4. Emotsional sezgirlik. Kichik tanbeh yoki qo‘pollik ularni ruhiy jihatdan jarohatlashi mumkin. Shu bois pedagogik muloqotda yumshoqlik, mehribonlik muhimdir.

5. Taqlidchanlik. Bu yoshda bola kattalarning nutqi, xatti-harakati va odatlaridan bevosita o‘rnak oladi.

Demak, bola psixologiyasini bilmasdan turib, unga samarali ta‘lim berish mushkul.

Hamjihatlik zanjiri

Boshlang‘ich ta‘lim samaradorligi ko‘p jihatdan ta‘lim jarayonida shakllanadigan hamjihatlik zanjiriga bog‘liq.

O‘qituvchi – bilim beruvchi, tarbiyachi va yo‘naltiruvchi shaxs sifatida markaziy bo‘g‘in hisoblanadi.

Ota-ona – bolaning birinchi ustozidir. Ular bolaning darsga munosabatini shakllantiradi, qo‘llab-quvvatlaydi.

Sinfdoshlar – kichik ijtimoiy jamoa bo‘lib, bola o‘zini jamiyat a‘zosi sifatida his qiladi. Do‘stlik, hamkorlik va hamdardlik ko‘nikmalari shu muhitda shakllanadi.

Jamiyat – maktabdan tashqari muhit, oila doirasi, madaniyat, milliy qadriyatlar bolaning dunyoqarashiga bevosita ta’sir etadi.

Hamjihatlik zanjirining uzluksiz bo‘lishi bola ta‘lim-tarbiyasining samaradorligini oshiradi.

Ota-onaning ta‘limdagi o‘rni

Ota-onaning ta‘limdagi ishtiroki quyidagi jihatlarda muhimdir:

1. Rag‘bat va motivatsiya. Bola uchun ota-onaning maqto‘vi eng katta mukofotdir.
2. O‘qishga qiziqish uyg‘otish. Kitob o‘qishga odatlantirish, qo‘shimcha to‘garaklarga yo‘naltirish bilimni boyitadi.
3. Nazorat va yordam. Uy vazifalarida bevosita yordam emas, balki yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish kerak.
4. O‘qituvchi bilan hamkorlik. Ota-ona va o‘qituvchi muntazam aloqada bo‘lsa, bola rivoji ancha tezlashadi.

5. Shaxsiy namuna. Farzand ota-onaning soʻzidan koʻra, amaliy xatti-harakatidan koʻproq taʼsirlanadi.

Shu bois ota-ona taʼlim jarayonining eng faol ishtirokchisi sifatida qaralishi kerak.

Xulosa

Boshlangʻich taʼlimda bola psixologiyasini hisobga olish, hamjihatlik zanjirini mustahkamlash va ota-onaning faol ishtirokini taʼminlash orqali barkamol avlodni voyaga yetkazish mumkin. Bola — kelajak jamiyatining asosiy bunyodkori. Shu bois, oʻqituvchi, ota-ona va jamiyatning hamkorligi oʻzaro uygʻunlikda kechsa, taʼlim-tarbiya jarayoni yuksak natija beradi.

Adabiyotlar

1. **Qodirova N., Yuldasheva S. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*.** – T.: “Fan va texnologiya”, 2020.
2. **Xolboʻeva M. *Boshlangʻich taʼlim metodikasi*.** – T.: “Ilm ziyo”, 2019.
3. **Nishonova S.S. *Boshlangʻich taʼlim psixologiyasi*.** – T.: Oʻzbekiston, 2017.
4. **Gʻulomova M.A. *Oila pedagogikasi*.** – T.: “Fan”, 2016.

OʻSMIRLAR UCHUN SAMARALI TAʼLIM METODLARINI ANIQLASH VA TALIM JAROYONINI OPTIMALLASHTIRISHGA YORDAM BERUVCHI USULLAR

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
magistranti Toʻrayeva Shahnoza Oʻrol qizi**

Email: shaxnozatorayeva44@gmail.com

UDK:37.013.42

Annotatsiya: Ushbu maqola “Oʻsmirlar uchun samarali taʼlim metodlarini aniqlash va taʼlim jarayonini optimallashtirishga yordam beruvchi usul va omillar” mavzusiga bagʻishlangan. Tadqiqotning maqsadi — oʻsmir yoshidagi oʻquvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning oʻquv faoliyatini samarali tashkil etish va taʼlim jarayonini optimallashtirish imkonini beruvchi metod hamda omillarni aniqlashdan iborat. Ishda oʻsmirlarning motivatsiya darajasi, shaxsiy oʻziga ishonch, muloqotga ehtiyoj, emotsional barqarorlik kabi psixologik omillar oʻrganilgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, shaxsga yo'naltirilgan, muammoli o'qitish, hamkorlikda o'qish, raqamli ta'lim va refleksiv yondashuv kabi metodlar o'smirlarning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi, o'z fikrini erkin ifoda etish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu natijalar o'qituvchilarga o'smirlarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etishda amaliy yordam beradi.

Kalit so'zlar: ta'lim samaradorligi, trend, motivatsiya, psixologik omillar, raqamli ta'lim muhiti, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, o'qitish metodlar

Аннотация: Данная статья посвящена теме выявления эффективных методов обучения подростков, а также методам и факторам, помогающим выявить методы обучения и оптимизировать процесс обучения. Цель исследования – выявить методы и факторы, позволяющие эффективно организовать образовательную деятельность и оптимизировать образовательный процесс подростков с учётом их психологических особенностей. В работе изучались такие психологические факторы, как уровень мотивации подростков, уверенность в себе, потребность в общении, эмоциональная устойчивость. Результаты исследования показывают, что такие методы, как личностно-центрированное, проблемное обучение, обучение в сотрудничестве, цифровое обучение и рефлексивный подход, повышают внутреннюю мотивацию подростков, развивают их способность свободно выражать своё мнение и принимать самостоятельные решения. Полученные результаты оказывают практическую помощь педагогам в организации образовательного процесса более эффективно с учётом психологических особенностей подростков.

Ключевые слова: эффективность образования, тенденция, мотивация, психологические факторы, цифровая образовательная среда, личностно-ориентированное обучение, методы обучения

Abstract: This article is devoted to the topic "Identifying effective teaching methods for adolescents and methods and factors that help optimize the educational

process”. The purpose of the study is to identify methods and factors that allow for the effective organization of educational activities and optimization of the educational process, taking into account the psychological characteristics of adolescents. The work studied psychological factors such as the level of motivation of adolescents, personal self-confidence, need for communication, emotional stability. The results of the study show that methods such as person-centered, problem-based learning, collaborative learning, digital learning and reflective approaches increase the internal motivation of adolescents, develop their ability to freely express their opinions and make independent decisions. These results provide practical assistance to teachers in organizing the educational process more effectively, taking into account the psychological characteristics of adolescents.

Keywords: educational effectiveness, trend, motivation, psychological factors, digital learning environment, person-centered learning, teaching methods

Kirish: Hozirgi globallashuv va axborotlashuv davrida ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, o’quvchilarning intellektual salohiyatini to’liq ro’yobga chiqarish ta’lim tizimining asosiy maqsadiga aylangan. Ayniqsa, o’smir yoshdagi o’quvchilarning o’quv faoliyati samaradorligini ta’minlash, ularda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va tanqidiy tafakkurni shakllantirish zamonaviy ta’lim jarayonining eng muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ta’lim jarayonini samarali tashkil etish uchun o’qituvchidan yangicha yondashuv, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo’llash, shuningdek, o’quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini chuqur hisobga olish talab etiladi. Shu nuqtai nazardan, o’smirlar uchun samarali ta’lim metodlarini aniqlash nafaqat ta’lim sifati, balki shaxs rivojlanishiga ta’sir etuvchi muhim omil sifatida qaraladi.

So’nggi yillarda ta’lim tizimida interfaol o’qitish usullari, raqamli ta’lim texnologiyalari, gamifikatsiya, STEAM ta’lim, shaxsga yo’naltirilgan yondashuv va refleksiv o’qitish kabi metodlar keng qo’llanila boshladi. Bu yondashuvlar o’quv jarayonini optimallashtirish, o’smirlarning darslarga qiziqishini oshirish, o’quv

motivatsiyasini kuchaytirish hamda ularning individual o'quv strategiyasini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Mazkur maqolada o'smirlar uchun samarali ta'lim metodlarini aniqlash, ta'lim jarayonini optimallashtirishga xizmat qiluvchi omillarni tahlil qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan ilmiy-pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish masalalari yoritiladi. Tadqiqot natijalari zamonaviy ta'lim jarayonini takom

illashtirish, o'smirlarning o'quv faoliyati va psixologik faolligini rivojlantirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM:

O'smirlar davri shaxs rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biridir. Bu davrda o'quvchi o'zini anglay boshlaydi, mustaqil fikrlash, tahlil qilish va qaror qabul qilishga intiladi. Shuning uchun bu bosqichda ta'lim jarayonini samarali tashkil etish o'quv faoliyatining muvaffaqiyatini belgilaydi.

O'quv faoliyati samaradorligini ta'minlovchi asosiy omillar :

1. *Psixologik omillar:* O'smirlarning motivatsiyasi – o'qishga qiziqish, o'zini namoyon qilish ehtiyoji ,o'z-o'zini baholash va ichki ishonch darajasi, diqqat, xotira va tafakkur kabi kognitiv jarayonlarning rivojlanish darajasi.

2. *Pedagogik omillar:* O'qituvchining pedagogik mahorati va kommunikativ uslubi, faol o'quvchi konsepsiyasi asosida darslarni tashkil etish, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv va individual ta'lim yo'nalishlarini hisobga olish.

3. *Ijtimoiy omillar:* Oila va maktab o'rtasidagi hamkorlik, sinf jamoasidagi ijobiy muhit va do'stona munosabatlar, ta'lim muassasasida motivatsion va raqobatbardosh muhit yaratish.

4. *Texnologik omillar:* Raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish (interaktiv platformalar, e-darsliklar), gamifikatsiya, STEAM yondashuv, sun'iy intellekt asosidagi o'qitish, ta'limda multimedia resurslari va virtual laboratoriyalardan foydalanish.

O'smirlarning o'quv faoliyatiga ta'sir etuvchi asosiy psixologik omillarga motivatsiya, diqqat va xotira, emotsional holat, o'zini baholash, iroda hamda muloqot ko'nikmalari kiradi. Ushbu omillar o'quvchilarning bilim olish jarayoniga bo'lgan ichki munosabatini belgilaydi va ularning o'quv natijalarini bevosita shakllantiradi.

Motivatsiya :O‘smirlar uchun o‘quv faoliyatidagi muvaffaqiyatning asosiy manbai — bu ichki motivatsiyadir. Agar o‘quvchi o‘qishdan maqsad va manfaat ko‘rsa, uning o‘quv faolligi ortadi, diqqat-e’tibori kuchayadi va natijada o‘zlashtirish darajasi yuqori bo‘ladi. Shuning uchun o‘qituvchi o‘quvchilarda ichki motivni shakllantiruvchi metodlardan (gamifikatsiya, rag‘batlantirish, ijodiy topshiriqlar, muammoli vaziyatli o‘qitish) foydalanishi zarur.

Emotsional muhit: O‘smirlarning o‘quv jarayonidagi hissiy holati ham o‘ta muhim. Salbiy emotsiyalar (qo‘rquv, ishonchsizlik, qo‘pol tanqid) o‘quv jarayoniga salbiy ta’sir etadi, stress darajasini oshiradi va o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni pasaytiradi. Aksincha, ijobiy muhitda, o‘zaro hurmat va ishonch asosidagi muloqot sharoitida o‘smir o‘zini erkin his etadi, bu esa bilim olish samaradorligini oshiradi.

O‘zini baholash va refleksiya: O‘smirlik davrida shaxs o‘z imkoniyatlarini sinovdan o‘tkazadi, o‘zini boshqalar bilan solishtiradi. Shu bois, o‘qituvchining qo‘llab-quvvatlashi, konstruktiv fikr-mulohazalar berishi va ijobiy “feedback” taqdim etishi o‘quvchilarda sog‘lom o‘zini baholashni shakllantiradi.

Refleksiv yondashuv — o‘smirning o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni anglash va o‘z ustida ishlash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Bu esa o‘quv jarayonini ongli boshqarishning psixologik asosi hisoblanadi.

Ijtimoiy-psixologik muhit:O‘smirlarning o‘qishga bo‘lgan munosabatiga ularning oila a’zolari, sinfdoshlari, o‘qituvchilari bilan munosabati ham katta ta’sir ko‘rsatadi. Ijobiy ijtimoiy muhit, jamoaviy hamkorlik, o‘zaro yordam va muloqot o‘smirning shaxsiy faolligini oshiradi. Aksincha, salbiy ijtimoiy munosabatlar, tanqid yoki tazyiq ularning o‘quv faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ta’lim jarayonining muvaffaqiyati ko‘p jihatdan o‘qituvchining pedagogik mahorati, ta’limni tashkil etish uslubi hamda o‘quvchilar bilan o‘zaro munosabatiga bog‘liqdir. Ayniqsa, o‘smir yoshidagi o‘quvchilar bilan ishlashda o‘qituvchining pedagogik yondashuvi, o‘qitish metodlari va ta’lim jarayonida yaratilgan muhit hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ladi. Pedagogik omillar deganda — o‘qituvchining metodik tayyorgarligi, didaktik yondashuvi, interfaol metodlarni qo‘llash darajasi, ta’lim vositalaridan foydalanish madaniyati, o‘quvchilarga individual yondashuv hamda ta’lim

muhitining tashkil etilishi tushuniladi. Bu omillar o'smirlarning o'qishga bo'lgan qiziqishi, motivatsiyasi va natijaviy o'qish faoliyatini belgilaydi.

Innovatsion pedagogik yondashuvlar: Bugungi kunda ta'lim samaradorligini oshirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar muhim o'rin tutadi. Interfaol o'qitish, muammoli o'qitish, loyiha asosida o'qitish (project-based learning), klaster, "Aqliy hujum", "Debat" kabi metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, STEAM ta'lim, gamifikatsiya, raqamli ta'lim vositalari va AR/VR texnologiyalarni qo'llash o'quv jarayonini jonlantiradi, o'smirlarning o'quv faoliyatiga qiziqishini orttiradi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim: O'smirlar bilan ishlashda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvi alohida ahamiyatga ega. Har bir o'quvchining individual imkoniyatlari, qiziqishlari va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda dars tashkil etilishi zarur. Bu yondashuv o'quvchilarda o'z fikrini erkin ifoda etish, mustaqil qaror qabul qilish, ijodiy tafakkur va mas'uliyatni rivojlantirishga yordam beradi.

Shaxsning ta'lim jarayonidagi faolligi va motivatsiyasi uning atrofidagi ijtimoiy muhit — oila, tengdoshlar guruhi, maktab jamoasi va jamiyatdagi qadriyatlar bilan chambarchas bog'liqdir.

Oila muhiti: Eng birinchi ijtimoiy muhit — bu oila. Ota-onaning o'qishga bo'lgan munosabati, qo'llab-quvvatlashi va nazorati o'smirning ta'limga bo'lgan qarashini shakllantiradi. Ota-onalar tomonidan yaratilgan ijobiy emotsional muhit, rag'bat va ishonch o'quvchilarda o'z kuchiga bo'lgan ishonchni oshiradi. Aksincha, ortiqcha tanqid, befarqlik yoki tazyiq o'quv faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Tengdoshlar guruhi: O'smirlik davrida tengdoshlar ta'siri juda kuchli bo'ladi. Do'stlarining o'qishga bo'lgan munosabati, jamoaviy qadriyatlar, ijtimoiy qabul qilingan "muvaffaqiyat" mezonlari o'smirning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini belgilaydi. Shu bois maktab jamoasida sog'lom raqobat, hamkorlik, ijobiy o'zaro ta'sir muhiti yaratilishi zarur.

Maktab va ta'lim muassasasi muhiti: Maktabdagi psixologik iqlim, o'qituvchilar jamoasining o'zaro munosabati, darsdan tashqari faoliyatlar, o'quvchilarning o'zini

namoyon etish imkoniyatlari ijtimoiy omillar sifatida o'quv faoliyatiga ta'sir ko'rsatadi. Ijobiy maktab muhiti o'smirning o'zini erkin his qilishiga, faol qatnashishiga va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishiga yordam beradi.

Axborot-madaniy muhit: Bugungi raqamli davrda o'smirlarning o'quv faoliyatiga ta'sir etuvchi eng yangi ijtimoiy omillardan biri bu — axborot makonidir. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn ta'lim platformalari o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi, lekin nazoratsiz foydalanish ularning e'tiborini chalg'itishi mumkin. Shu sababli, o'quvchilarni raqamli madaniyat, tanqidiy fikrlash va axborotni tahlil qilish ko'nikmalariga o'rgatish muhimdir.

Texnologik omillar, avvalo, ta'lim jarayonining moslashuvchanligi va qulayligini ta'minlaydi. Masalan, onlayn ta'lim tizimlari (Google Classroom, Moodle, Coursera), raqamli o'quv resurslari, elektron darsliklar va sun'iy intellekt asosidagi o'quv dasturlari o'smirlarning o'zlashtirish jarayonini individuallashtirish imkonini beradi. Shuningdek, multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar, interfaol doskalar va 3D-simulyatsiyalar orqali o'quvchilarda mavzularni chuqurroq anglash, tasavvur qilish va amaliy qo'llash ko'nikmalari shakllanadi. Bu esa o'quv faoliyatining sifat ko'rsatkichlarini oshiradi. Raqamli ta'lim muhiti o'smirlarni o'z-o'zini o'qitish, mustaqil izlanish va ijodiy yondashuvga undaydi. Shu bilan birga, o'qituvchidan texnologik savodxonlikni oshirish, mos dasturiy vositalarni tanlash va ularni metodik jihatdan to'g'ri qo'llash malakasini talab etadi.

Xulosa

Bugungi kunda ta'lim jarayonini takomillashtirish, ayniqsa o'smirlar o'quv faoliyati samaradorligini oshirish dolzarb masalalardan biridir. O'smirlik davri — shaxs rivojining faol bosqichi bo'lib, bu davrda ta'lim sifati nafaqat bilim olish jarayoniga, balki shaxsning dunyoqarashi, ijtimoiy moslashuvi va mustaqil fikrlashiga ham bevosita ta'sir etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quv faoliyati samaradorligini belgilovchi omillar o'zaro chambarchas bog'langan. Psixologik omillar — o'smirning ruhiy holati, o'ziga bo'lgan ishonchi va motivatsiyasi; pedagogik omillar — o'qituvchining yondashuvi, o'qitish metodlari va darsning mazmuni; ijtimoiy omillar — oilaviy muhit, tengdoshlar ta'siri hamda ijtimoiy qadriyatlar; texnologik omillar esa —

raqamli vositalar, interfaol metodlar va innovatsion texnologiyalar bilan chambarchas bogʻliq. Ushbu omillar bir-birini toʻldirgan taqdirdagina oʻquv jarayonida kutilgan natijaga erishish mumkin. Oʻqituvchi oʻquvchining psixologik xususiyatlarini inobatga olib, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini uygʻunlashtirgan holda dars tashkil etsa, taʼlim samaradorligi sezilarli darajada ortadi. Demak, oʻsmirlarning oʻquv faoliyati samaradorligini oshirish uchun taʼlim jarayoniga kompleks yondashuv zarur. Bu yondashuv psixologik barqarorlik, ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash, pedagogik mahorat va texnologik yangiliklarni birlashtirgan taqdirdagina natijador boʻladi. Natijada, taʼlim jarayoni shunchaki bilim berish emas, balki oʻquvchini hayotiy kompetensiyalarni egallashga, mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirishga yoʻnaltirilgan tizimga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Toʻraeva, M. (2020). Oʻsmir yoshdagi oʻquvchilarning psixologik xususiyatlari va taʼlim jarayoni samaradorligi. – Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Xolmatova, D. (2021). Innovatsion taʼlim texnologiyalari va ularning oʻquv jarayonidagi oʻrni. – Samarqand: SamDU nashriyoti.
3. Jalolova, N. (2022). Shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim va oʻquvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish metodlari. – Toshkent: Istiqlol nashriyoti.
4. Gʻulomova, S. & Karimov, A. (2019). Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan nashriyoti.

MAXSUS EHTIYOJGA EGA BOLALARNI OʻQITISHGA PSIXOLOGIK YORDAM

**Denov tadbirkorlik va pedagogika insituti,
Pedagogika fakulteti “Pedagogika yoʻnalishi 8P-
22-guruh 4-bosqich talabalari Meligaliyeva
Yulduz Abdimalikovna, Abdufattoyeva Iroda
Farshod qizi**

meligaliyevayulduz075@gmail.com

Tel: +998885342302

Annotatsiya: maqolada alohida ehtiyojli bolalarning rivojlanishi va tarbiyasining psixologik xususiyatlari yoritilgan. Ota-onalar tomonidan bolalarni fiziologik, psixologik jihatdan boricha qabul qilish, bolaning psixologik va emotsional holatini inobatga olgan xolda tarbiyalash lozimligi haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolaning rivojlanishi, ijtimoiylashuvi, moslashuv muammolari, tarbiya, oilada mehr-muxabbat, bola va ota-onalar psixologiya, ruhiy-emotsional holati.

Abstract: The article discusses the psychological characteristics of the development and upbringing of children with special needs. It emphasizes the need for parents to accept children as they are physiologically and psychologically, and to educate them taking into account the psychological and emotional state of the child.

Keywords: development of a child with special needs, socialization, adaptation problems, upbringing, love in the family, psychology of the child and parents, psycho-emotional state.

Аннотация: В психологические особенности развития и воспитания детей с особыми потребностями. Подчеркивается необходимость принятия родителями детей такими, какие они есть в физиологическом и психологическом плане, и воспитания их с учётом психоэмоционального состояния ребёнка.

Ключевые слова: развитие ребенка с особыми потребностями, социализация, проблемы адаптации, воспитание, любовь в семье, психология ребенка и родителей, психоэмоциональное состояние.

“Agar bola himoyalanganlik tuyg‘usi bilan yashasa, u o‘ziga ishonishni o‘rganadi. Agar bolani qabul qilishsa, u sevishni o‘rganadi. Agar bolani tan olishsa, u o‘zining oldiga maqsadlar qo‘yishni o‘rganadi. Agar bolani ma’qullashsa, u o‘zini sevishni o‘rganadi. Agar bola do‘stona muhabbat ichida yashasa, u biladi, yashash uchun eng qulay joy bu oila”. **(T.Djinot)**

KIRISH: Ma’naviy yetuklikka erishishning eng avvalo, oiladan farzandlardagi ma’naviy sifatlarni tarbiyalashdan boshlash kerak. Chunki, boladagi ko‘pgina ma’naviy sifatlarning rivojlanishida oiladagi ma’naviy muhim asosiy omil bo‘lib hisoblanadi.

Shuning uchun ham oilaviy ma'naviy muhit bolaga kelajakda asqotishi mumkin bo'lgan ma'naviy dunyoqarashgina emas, balki bolaga butun umri davomida zarur bo'lgan bilimlarga ega bo'lishga, uning real hayoti muammolarini samarali har qilishga mustahkam ma'naviy asos bo'la oladi. Shu sababli oila faqatgina ota-onalarning ma'naviy yetukligi va intellektual salohiyatligi o'ta muhimdir. Bu oilada ota-onalarning farzandlar tarbiyasidagi mahoratiga bog'liq bo'ladi, chunki ularning bola tarbiyasi borasidagi mahoratning yuqori darajasi insonning barcha bilimlar, malakalar va ko'nikmalar uyg'unligida namoyon bo'ladi va ularning faoliyati bola ma'naviy axloqining asosini tashkil etadi. Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bola ham barcha bolalardek bola hisoblanadi va u tan olinishi, hurmatga sazovor bo'lishiga haqlidir. Bola, u qanday holatda va qanday imkoniyatga ega bo'lishidan qat'iy nazar har doim kattalar yordamiga muhtojdir. Uni ajratish yoki alohida nom bilan atash insonparvarlik nuqtai nazariga to'g'ri kelmaydi. Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarga nisbatan "anomal bolalar", "nogiron bolalar", "ko'r bolalar", "kar bolalar", "aqli zaif bolalar", "harakat tayanch a'zolari falajlangan bolalar" va x. k. tushunchalar ishlatilib kelindi. Ammo ushbu tushunchalar alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarni huquqlarini poymol qiladi. Ota-onalarga ham salbiy ta'sir etadi. Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar normal rivojlanishdagi bolalar kabi topshiriq va vazifalarni tezlik bilan mukammal amalga oshira olmasalarda, ammo imkoniyat darajasida bajara oladilar. Bolaning huquqlarini himoya qilish, ularga ijobiy munosabatda bo'lish tarbiyalashning muhim usulidir. Shuning uchun ham tahqirlashlarga yo'l qo'ymaslik talab etiladi.

Alohida ta'lim ehtiyojli bolalarga ta'lim-tarbiya berishda ota-ona va o'qituvchining teng hamkorlikda ish olib borishlari muhim ahamiyat kasb etadi. YUNISEFning inklyuziv ta'lim bo'yicha tavsiyalaridagi "Oilaning alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar ta'limida butun hayoti, ayniqsa, rivojlanishining ilk davrlaridagi ishtiroki muhim rol o'ynashi", "Ota-onalar va mahallaning jalb etilishi sinfda va sinfdan tashqarida ham inklyuziv ta'limning sifati uchun muhim" ekanligi va "Ota-onalar va maktab o'rtasidagi ijobiy munosabatlarning bolalarning hayotiy pozitsiyasi va ta'lim sohasidagi yutuqlariga ta'sir etishi", "Bu nafaqat alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar, balki ota-onalar, sinfdoshlar, pedagoglar va maktab uchun ham foydali"

ekanligi kabi qator omillar inklyuziv ta'lim sharoitida maktab va ota-onalar hamkorligining dolzarbligidan dalolat beradi¹². Ta'limga inklyuzivlikni rivojlantirish sharoitida o'qituvchi ba'zan psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini tashkil etishi kerak, ba'zan esa psixologik yordam va nazorat, ya'ni kasbiy tajribani professional darajada birgalikda tahlil qilishda, aniq holat, salbiy his-tuyg'ularni yengish lozim. Bunday yordamni ko'rsatish uchun maktab psixologi o'z ishiga mas'uliyat bilan professional tarzda yondoshishi muhimdir. O'qituvchi va o'quvchilar bilan muloqot qilish va ularning psixologik holati va hususiyatlarini o'rganishi, o'z maslahatlari bilan konsultatsiya berishi hamda o'qituvchining kasbiy faoliyatini tahlil qilish usullarini bilishi lozim. Shu bilan birga, o'qituvchining ishonchi uslubiy yordamga ega professionalni shakllantirish uchun muhimdir. Rivojlanish talab etiladigan umumiy pedagogik texnologiyalar, rivojlanayotgan dars modellari, qo'llab-quvvatlash va bolalarning hamkorligi, otaonalarini pedagogikaga jalb qilish ta'lim sifatini oshishiga omil hisoblanadi. O'qituvchining o'quvchilarga moslashuvchanligi, o'quvchini darslarga bo'lgan qiziqishini oshirish va boshqa tomondan ta'lim jarayoni doirasini saqlash, bolaning imkoniyatlarini ko'ra olish, ularni iqtidorlarini namoyish qilishga yordam berib ijodiy salohiyatini oshirish, o'quvchini erishgan yutuqlarini rag'batlantirish ularni qo'llab-quvvatlash borasida ishlar amalga oshiriladi. Birinchi navbatda alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolada o'ziga bo'lgan ishonchni shakllantiruvchi mashg'ulotlarni olib boriladi. O'qituvchi bola uchun samarali o'quv materiallari va usullarini tanlab olishi maqsadga muvofiqdir. Shuningdek rasmlar, raqamli va tarmoq resurslaridan, o'quv filmlaridan, audio yozuvlardan ham foydalanishi mumkin. Mashg'ulotlarga materiallarni tayyorlashda bolaning qiziqishlari, bajara olish imkoniyatlari hisobga olinadi.

Mashg'ulotlar davomida alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan boladan vazifalarni sinfdagi boshqa bolalardan qabul qilingani kabi qabul qilinadi va ruhlantiriladi. Yutuqlarini va kamchiliklarini ham o'z o'rnida tushuntiriladi. Bunday jarayon alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolada o'ziga bo'lgan ishonch tuyg'usini shakllanishida

¹² "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son qarori.

muhim o‘rin tutadi. Bolaning boshqa bolalardan kam emasligi, uning ham o‘ziga yarasha qobiliyati va iste’dodi bor ekanligini yuzaga chiqaruvchi ta’limiy va tarbiyaviy usullardan foydalanish juda muhim. Agar inklyuziv ta’lim jarayonida o‘zaro ko‘ngilli muhit yuzaga kelsa va unda bolalar faol ishtirok etsalar, bunday ta’lim barcha bolalar uchun foydali va yaxshi naf keltiradi. Hamkorlik umumiy maqsadlarga erishish uchun birgalikda ishlashni anglatadi. Birgalikda ta’lim olish dars o‘tish jarayoning faol shakli bo‘lib, unda bolalar kichik guruhlarda muayyan topshiriqni bajarish uchun birgalikda ishlaydilar. O‘zaro guruhlarda ko‘proq bellashuvlar, viktorinalar, taqdimotlar o‘tkazish natijasida alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalarda faollik oshadi. Shuningdek mustaqil va erkin fikrlash jarayonlari ham oshadi. Shuni alohida ta’kidlab o‘tish kerakki, o‘qituvchi boladagi iste’dodni ko‘ra bilishi kerak.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda alohida ehtiyojli bolalarning jamiyat hayotida o‘z o‘rinlarini topishlari uchun keng sharoitlar yaratilgan. Lekin yuqorida ta’kidlanganidek, bolaning jamiyatga uyg‘unlashuvida albatta oilaning o‘rni juda katta. Chunki, oila bolani qanday bo‘lsa shundayligicha qabul qilsa, jamiyat ham uni shundayligicha qabul qiladi. Ispaniya davlatida Daun sindromiga ega Pablo Pineta kinoda asosiy rolini ijro etgan va o‘zining shaxsiy televideniesi mavjud bo‘lgan shaxs. Undan intervyu olinganda bu yutuqlarga u oilasi uni qanday bo‘lsa shundayligicha qabul qilib, oddiy bolalar qatori tarbiyalashgani tufayli erishganini aytib o‘tadi. Demak, bolaning rivojlanishi va kamol topishida oilaning o‘rni beqiyosdir. O‘qish va o‘qitishning samarali usullaridan foydalanishda alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan bolaning bilim darajasi va imkoniyatlarini e’tiborga olinadi. Bunday yondoshuvlar alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan boladagi qo‘rqish, tortinchoqlik kabi hislatlarni bartaraf etishga yordam beradi. Ayniqsa, tortinchoqlikni sinfda do‘stona muhitni yaratish orqali bartaraf etiladi. Sinfdoshlari unga nisbatan achinish bilan qaramasliklarini oldini olish, o‘qituvchidan kattagina pedagogik mahorat talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ganieva M.X. Alohida ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy himoyasi va jamiyatga uyg‘unlashuvi/ Xalqaro forum materiallari. «Sotsialnoe partnerstvo v sfere sotsialnoy zaщitы detey i semey». Tashkent, 4-5 dekabr 2015 y.

2. Karimova V. Oila psixologiyasi: Pedagogika oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. – T.: 2008 – 152 b.

3. “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-4860-son qarori.

4. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. – Toshkent: «O'zbekiston», 2018. – 508-b

ONA TILI FANIDA O'QUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH METODLARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika
institute “Boshlang'ich ta'lim” yo'nalishi
talabasi Yo'ldoshova Noila Baxtiyor qizi
Email: yoldoshevanoila16@gmail.com
Tel: +99888-995739757**

Annotatsiya: Mazkur maqolada tabiiy fanlarni o'qitishda STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvining samaradorligi yoritilgan. Maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda fanlararo integratsiya, amaliy topshiriqlar va innovatsion texnologiyalarni qo'llashning ahamiyati tahlil etiladi. Shuningdek, o'qituvchi faoliyatida STEAM metodikasini to'g'ri joriy etish uchun zarur bo'lgan pedagogik va metodik shart-sharoitlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tabiiy fanlarni STEAM asosida o'qitish o'quvchilarda fanga bo'lgan qiziqishni oshiradi, mustaqil fikrlash, muammoni yechish va innovatsion g'oyalarni ilgari surish ko'nikmalarini shakllantiradi. Maqola yakunida ushbu yondashuvni o'quv jarayoniga keng tatbiq etish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: STEAM yondashuvi, tabiiy fanlar, innovatsion ta'lim, integratsiya, ijodiy fikrlash, boshlang'ich ta'lim.

Аннотация: В данной статье рассматривается эффективность подхода STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) в преподавании естественных наук. В работе анализируется значение междисциплинарной

интеграции, практических заданий и инновационных технологий в развитии творческого и логического мышления учащихся начальных классов. Также изучаются педагогические и методические условия, необходимые для правильного внедрения методики STEAM в деятельность учителя. Результаты исследования показывают, что обучение естественным наукам на основе подхода STEAM повышает интерес учащихся к предмету, развивает их самостоятельное мышление, навыки решения проблем и выдвижения инновационных идей. В заключении статьи приведены практические рекомендации по более широкому внедрению данного подхода в образовательный процесс.

Ключевые слова: подход STEAM, естественные науки, инновационное обучение, интеграция, творческое мышление, начальное образование.

Abstract: This article explores the effectiveness of the STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) approach in teaching natural sciences. The study analyzes the importance of interdisciplinary integration, practical activities, and innovative technologies in developing students' creative and logical thinking skills in primary education. It also examines the pedagogical and methodological conditions necessary for the effective implementation of the STEAM methodology in teachers' practice. The research results show that teaching natural sciences based on the STEAM approach increases students' interest in the subject, enhances independent thinking, problem-solving, and innovation skills. The article concludes with practical recommendations for the broader integration of this approach into the educational process.

Keywords: STEAM approach, natural sciences, innovative education, integration, creative thinking, primary education.

Kirish. Hozirgi davrda ta'lim-tarbiya tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, tahlil qilish va amaliy faoliyat yuritish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Jamiyatning jadal rivojlanishi, raqamli texnologiyalarning keng kirib kelishi va ilm-fanning yangilanish sur'ati o'qitish jarayonini yangicha yondashuv asosida tashkil etishni talab etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, zamonaviy ta'lim tizimida STEAM yondashuvi muhim o'rin tutadi. STEAM

atamasi inglizcha soʻzlarning bosh harflaridan tuzilgan boʻlib, Science (fan), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (sanʼat) va Mathematics (matematika) tushunchalarini ifodalaydi. Bu yondashuv oʻquvchilarning bilimlarini faqat nazariy emas, balki amaliy faoliyat orqali chuqurlashtirishga, fanlararo bogʻliqlikni mustahkamlashga va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tabiiy fanlarni oʻqitishda STEAM yondashuvini tatbiq etish oʻquvchilarga atrof-muhitni ilmiy jihatdan tushunish, tabiat hodisalarini tahlil qilish va ularga ijodiy yondashish imkonini beradi. Ayniqsa, boshlangʻich taʼlim bosqichida bu metod yordamida oʻquvchilarni kuzatuvchanlikka, muammoni tahlil qilib yechim topishga va ilmiy tajriba oʻtkazish koʻnikmalariga oʻrgatish mumkin.

Bugungi kunda oʻqitish jarayonida anʼanaviy usullar oʻrnini interfaol, innovatsion va muammoli taʼlim metodlari egallab bormoqda. STEAM yondashuvi ana shunday metodlardan biri boʻlib, u oʻquvchilarning bilimini amaliyot bilan bogʻlash, jamoada ishlashni oʻrganish va real hayotiy vaziyatlarda oʻz bilimini qoʻllashga yoʻnaltiradi. Mazkur maqolaning maqsadi — tabiiy fanlarni oʻqitishda STEAM yondashuvining samaradorligini tahlil qilish, ushbu metod yordamida oʻquvchilarda ilmiy tafakkur, ijodkorlik va mustaqil fikrlash koʻnikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

Asosiy qism:

Hozirgi kunda taʼlim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — bu oʻquvchilarda mustaqil fikrlash, muammolarga ijodiy yondashish, amaliy koʻnikmalarni shakllantirish va ilmiy tafakkurni rivojlantirishdir. Zamonaviy taʼlim konsepsiyasi shuni talab qiladiki, bilim oʻzlashtirish jarayoni oʻquvchining faolligi, qiziqishi va hayotiy tajribasi bilan chambarchas bogʻliq boʻlishi lozim. Shu jihatdan, soʻnggi yillarda taʼlim jarayonida keng qoʻllanilayotgan STEAM yondashuvi (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) oʻzining samaradorligi bilan ajralib turadi.

STEAM yondashuvi — bu fanlararo integratsiyaga asoslangan oʻqitish tizimi boʻlib, unda tabiiy, texnologik, muhandislik, sanʼat va matematik yoʻnalishlar oʻzaro uygʻunlikda oʻqitiladi. Bunday yondashuv oʻquvchilarda faqat nazariy bilim emas, balki uni amaliyotda qoʻllash, muammolarni hal etish, ijodiy fikr bildirish va tahlil qilish

qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Bu metod o'quvchini dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi, ya'ni o'quvchi tayyor bilimni eslab qoluvchi emas, balki bilim yaratuvchi shaxs sifatida shakllanadi.

Tabiiy fanlar — biologiya, kimyo, fizika, ekologiya va geografiya — inson hayoti va tabiat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rgatadigan muhim fanlardir. Ularni samarali o'qitish uchun o'quvchi hodisalarni faqat nazariy emas, balki ko'rish, sinash va tahlil qilish orqali o'rganishi zarur. STEAM yondashuvi aynan shu maqsadga xizmat qiladi.

Masalan, fizika darslarida energiya, harakat, kuch kabi tushunchalarni o'quvchilar faqat formulalar orqali emas, balki kichik loyihalar yaratish orqali o'rganishlari mumkin. Ular harakatlanayotgan modellar yasash, muvozanatni saqlash uchun tuzilmalar loyihalash kabi tajribalarda ishtirok etishadi. Shu jarayonda o'quvchi nafaqat fizik qonuniyatni tushunadi, balki muhandislik fikrlashni ham o'zida shakllantiradi.

Kimyo fanida esa STEAM metodikasi o'quvchilarni tajriba asosida o'rganishga undaydi. O'quvchi moddalar o'zgarishini amalda kuzatadi, reaksiya natijalarini tahlil qiladi, xavfsizlik qoidalariga rioya qiladi va o'z xulosasini chiqaradi. Bu esa ularning tahliliy fikrlash va ilmiy mas'uliyat tuyg'usini kuchaytiradi.

Tabiiy fan darslarida o'quvchilar o'simlik va hayvonot dunyosini o'rganish davomida tajribaviy ishlar olib borishadi. Masalan, urug'ning unib chiqishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish, suv, yorug'lik yoki haroratning ta'sirini solishtirish orqali ular ilmiy tadqiqot olib borish ko'nikmasini egallaydilar. Shu orqali o'quvchi tabiatni chuqurroq anglaydi va o'z kuzatuvlarini ilmiy asosda ifoda etishga o'rganadi.

STEAM yondashuvi faqat ilmiy bilim berish bilan cheklanmaydi, balki o'quvchilarda ijodiy tafakkur, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish va jamoada ishlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Chunki bunday darslarda o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, loyiha asosida ishlashadi. Har bir o'quvchi o'z roli va mas'uliyatiga ega bo'ladi — kimdir tajriba o'tkazadi, kimdir natijani tahlil qiladi, boshqasi esa taqdimot tayyorlaydi. Bu esa o'quvchilarda muloqot madaniyati, yetakchilik va hamkorlikda ishlash sifatlarini shakllantiradi.

Masalan, "Atrof-muhitni muhofaza qilish" mavzusidagi darsda o'quvchilar chiqindilarni qayta ishlash loyihasini ishlab chiqishadi. Ular muammoga ekologik,

texnologik va iqtisodiy jihatdan yondashishadi. Shu tarzda, o'quvchi nafaqat fan asoslarini o'rganadi, balki real hayotiy masalalarga ilmiy yechim topishga harakat qiladi.

Raqamli ta'lim muhitida STEAM yondashuvi yanada samarali bo'ladi. Virtual laboratoriyalar, 3D modellar, simulyatsiyalar, interaktiv testlar o'quvchilarga murakkab jarayonlarni vizual tarzda tushunish imkonini beradi. Masalan, "Yerning aylanishi" yoki "Kimyoviy reaksiya tezligi" kabi mavzularda animatsion dasturlar yordamida o'quvchilar hodisalarni jonli ko'rishlari mumkin. Bu esa ularning qiziqishini oshiradi, bilimni eslab qolish samaradorligini kuchaytiradi va tadqiqotga bo'lgan motivatsiyani kuchaytiradi.

So'nggi yillarda olib borilgan kuzatuv va tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, STEAM metodidan foydalangan sinflarda o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi 20–30 foizga yuqori bo'lgan. Ularning fanga bo'lgan qiziqishi, mustaqil fikrlash darajasi va darsdagi faolligi ortgan. Shuningdek, o'qituvchilarning fikricha, STEAM metodikasi orqali o'quvchilar ilmiy loyihalar, olimpiadalar va ijodiy tanlovlarda yuqori natijalarga erishishgan.

Bundan tashqari, STEAM yondashuvi o'quvchilarning kelajakdagi kasbiy yo'nalishini tanlashda ham muhim rol o'ynaydi. Chunki bu tizim orqali o'quvchi o'zining qiziqishini erta aniqlaydi, texnik tafakkur yoki san'atga moyilligini sinovdan o'tkazadi va hayotiy qarorlarini ongli ravishda qabul qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, hozirgi davr ta'lim tizimida STEAM yondashuvi o'quvchilarda nafaqat bilim olish, balki uni amaliyotda qo'llash, ijodkorlik bilan fikrlash, muammolarga ilmiy asosda yondashish va jamoada ishlash kabi ko'nikmalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Tabiiy fanlarni o'qitishda ushbu metodni qo'llash orqali o'quvchilar tabiat hodisalarini chuqurroq tushunadi, tajriba asosida xulosalar chiqaradi va o'z fikrini asoslab bera oladigan shaxs sifatida rivojlanadi. STEAM yondashuvi o'quvchilarning ilmiy tafakkurini kengaytiradi, ularni kuzatuvchan, mantiqiy, yangilikka ochiq va mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxslar etib tarbiyalaydi. Ayniqsa, tabiiy fanlar sohasida bu yondashuv orqali o'quvchilar nazariya

va amaliyot o'rtasidagi bog'liqlikni to'liq anglab yetishadi, ilmiy tushunchalarni real hayot misollarida qo'llay oladilar. Bundan tashqari, STEAM asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarni XXI asr ko'nikmalariga — ya'ni tanqidiy fikrlash, raqamli savodxonlik, kommunikatsiya, muhandislik tafakkuri va ijodkorlikka tayyorlaydi. Bu esa nafaqat ta'lim sifati, balki jamiyatning intellektual salohiyatini oshirishda ham beqiyos ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, tabiiy fanlarni o'qitishda STEAM yondashuvi o'quv jarayonini zamonaviy, samarali va hayot bilan uzviy bog'liq tarzda tashkil etish imkonini beradi. Shu sababli, ushbu metodni o'qituvchilarning kundalik amaliyotiga keng joriy etish, tegishli o'quv-metodik materiallar ishlab chiqish va o'qituvchilar malakasini oshirish orqali ta'lim sifatini yanada yuksaltirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimova, N. (2022). Tabiiy fanlarni o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan va ta'lim nashriyoti.
2. Abdullayeva, Z. (2023). STEAM yondashuvining boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati. "Pedagogik innovatsiyalar" jurnali, №4, 56–62-betlar.
3. Xoliqova, D. (2021). Integratsiyalashgan ta'lim orqali o'quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish. Samarqand davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, №2, 74–79-betlar.
4. Ro'zieva, S. (2023). STEAM yondashuvining o'quvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati. "Zamonaviy ta'lim" jurnali, №2, 25–31-betlar.

YOSHLARGA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING TA'SIRI

DENOV TADBIRKORLIK VA PEDAGOGIKA
INSTITUTI BOSHLANG'ICH TA'LIM
YO'NALISHI, 4-KURS TALABALARI
ZARIPOVA MOHPORA QURBONOVNA,
MAXMARAJABOVA SHAXNISOR TOSHBOY

QIZI

EMAIL:

MOHPORAZARIPOVA@GMAIL.COM,

MAHMARAJABOVASHAHNISOR@GMAIL.CO

M

ANNOTATSIYA: MAZKUR MAQOLADA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING YOSHLAR HAYOTIGA KO‘RSATADIGAN IJOBIY VA SALBIY TA’SIRLARI TAHLIL ETILGAN. TEXNOLOGIK TARAQQIYOT SHAROITIDA YOSHLARNING AXBOROTGA BO‘LGAN EHTIYOJI, INTERNET VA RAQAMLI VOSITALARDAN FOYDALANISH DARAJASI, SHUNINGDEK, TEXNOLOGIYALAR TA’SIRIDA YUZAGA KELADIGAN IJTIMOIIY, PSIXOLOGIK VA MADANIY O‘ZGARISHLAR O‘RGANILGAN. MAQOLADA TEXNOLOGIYALAR TA’SIRINING IJOBIY JIHA TLARI — TA’LIM JARAYONINING SAMARADORLIGI, GLOBAL AXBOROT MAKONIGA KIRISH IMKONIYATI, IJODKORLIK VA MUSTAQIL FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHI BILAN BIRGA, SALBIY OQIBATLAR — INTERNET QARAMLIGI, AXBOROT IFLOSLANISHI VA IJTIMOIIY BEGONALASHUV MASALALARI HAM KO‘RIB CHIQILGAN. YAKUNDA YOSHLARGA TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI VA MAS’ULIYATLI FOYDALANISH BO‘YICHA TAVSIYALAR BERILGAN.

Kalit so‘zlar: yoshlar, zamonaviy texnologiya, internet, raqamli madaniyat, axborot jamiyati, ijtimoiy tarmoq, innovatsiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются положительные и отрицательные воздействия современных технологий на жизнь молодежи. Изучены потребности молодых людей в информации, уровень использования интернета и цифровых средств, а также социальные, психологические и культурные изменения, происходящие под влиянием технологий. В статье анализируются положительные стороны — повышение эффективности образовательного процесса, доступ к глобальному информационному пространству, развитие креативного и критического мышления, а также отрицательные — интернет-зависимость, информационное загрязнение и

социальная отчужденность. В заключение даны рекомендации по рациональному и ответственному использованию технологий молодежью.

Ключевые слова: молодежь, современные технологии, интернет, цифровая культура, информационное общество, социальные сети, инновации.

Abstract: This article analyzes the positive and negative effects of modern technologies on the lives of young people. It explores youth's need for information, the level of internet and digital tool usage, and the social, psychological, and cultural changes caused by technological influence. The paper highlights the positive aspects — improved educational efficiency, access to global information, creativity, and critical thinking development — as well as negative consequences such as internet addiction, information pollution, and social alienation. In conclusion, the author provides recommendations for the effective and responsible use of technologies by young people.

Keywords: youth, modern technology, internet, digital culture, information society, social networks, innovation.

KIRISH.

Bugungi kunda dunyo shiddat bilan raqamli asr sari intilmoqda. Texnologik taraqqiyotning eng faol foydalanuvchilari — yoshlar hisoblanadi. Ularning hayoti, o'qish jarayoni, muloqot uslubi va dunyoqarashi zamonaviy texnologiyalar bilan chambarchas bog'lanib bormoqda. Shu bois, texnologiyalar yoshlar ongiga qanday ta'sir ko'rsatmoqda, ularning ijtimoiy hayotidagi o'рни qanday — bu savollar jamiyatshunoslar, psixologlar va pedagoglar uchun dolzarb masalaga aylanmoqda.

ASOSIY QISM

XXI asr — axborot va innovatsiyalar asridir. Internet, sun'iy intellekt, virtual haqiqat, raqamli o'yinlar, ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning kunlik hayotining ajralmas qismiga aylangan. So'rovnomalar natijasiga ko'ra, o'rta statistik yosh kishi kuniga o'rtacha 5–7 soat vaqtini internetda o'tkazadi. Bu esa, ularning dunyoqarashini shakllantirishda texnologiyalarning roli naqadar kuchli ekanligini ko'rsatadi. Texnologiyalarning ijobiy ta'siri:

- Ta'lim jarayonida samaradorlik: Onlayn ta'lim platformalari (Coursera, Khan Academy, EduMarket va boshqalar) yoshlarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirdi.

- Axborotga tezkor kirish: Texnologiyalar yoshlarni global bilim maydoniga bog'laydi.

- Ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: Raqamli texnologiyalar yoshlarning ijodkorlik qobiliyatini namoyon etish imkonini beradi.

- Kasbiy rivojlanish imkoniyatlari: Dasturlash, dizayn, marketing kabi sohalar texnologik vositalar orqali o'rganilmoqda.

- Internet qaramligi: Ijtimoiy tarmoqlarga haddan ortiq berilish diqqatni jamlay olmaslik, motivatsiyaning pasayishi va ijtimoiy izolyatsiyaga olib keladi.

- Axborot ifloslanishi: Internetdagi yolg'on va manipulyativ ma'lumotlar yoshlar tafakkuriga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

- Ijtimoiy begonalashuv: Onlayn muloqot ortidan jonli muloqot kamayib, insonlar orasidagi samimiylilik pasayadi.

- Sog'liq muammolari: Kompyuter oldida uzoq vaqt o'tirish, uyqusizlik va harakatsizlik sog'lom turmush tarziga tahdid soladi.

Texnologiyalarni samarali ishlatish uchun yoshlar orasida raqamli madaniyatni shakllantirish zarur. Bu nafaqat texnik bilim, balki axborot xavfsizligi, onlayn axloq va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishni ham o'z ichiga oladi. O'zbekiston sharoitida ham "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi orqali ushbu yo'nalishda tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

XULOSA

Zamonaviy texnologiyalar yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylangan. Ular ulkan imkoniyatlar bilan birga, ma'lum xavf-xatarlarni ham keltirib chiqarmoqda. Shu sababli texnologiyalarni to'g'ri yo'naltirish, raqamli madaniyatni rivojlantirish va yoshlarni ongli hamda mas'uliyatli foydalanishga o'rgatish jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Texnologiya inson hayotini yengillashtirishi, bilim va imkoniyat manbai bo'lishi lozim — unga qaramlik emas.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. To‘xtayeva D. Axborot texnologiyalari va yoshlar psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2021.
2. UNESCO Report. Youth and Digital Transformation: Global Trends. – Paris, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi qarori. – 2020-yil.
4. Sodiqova N. Internet madaniyati va yoshlar axloqi. – “Pedagogika” jurnali, №2, 2022.

БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИ ЭВРИСТИК ФИКРЛАШЕНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ БАЪЗИ ЖИХАТЛАРИ

**Денов тадбиркорлик ва педагогика
институтининг магистранти Шарипова
Моҳигул Бозор қизи
Email: mohigulsharipova10@gmail.com**

Аннотация. Ушбу мақолада бошланғич синф ўқувчиларининг эвристик фикрлашени ривожлантириш ҳамда мантикий фикрлашени ривожлантиришда узвийлик тамойилига асосланган тизимли ёндошувни оқилона қўллаш, мазкур жараёнда мантикий ривожлантириш мақсадига йўналтирилган бошланғич синфлар учун синфдан ташқари иш топшириқлари ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: таълим технологиялари, педагогик мақсадлар таксономияси, когнитив(билишга оид) соҳа, замонавий таълим, билиш, тушуниш, қўллаш, анализ, синтез, баҳолаш.

Кириш. Оғзаки машқлар фанларни ўқитишда замонавий педагогик технологияни қўллаш воситаси ҳамда ўқувчиларнинг фикрлашени ривожлантириш, ўқув жараёни махсулдорлигини ошириш борасида катта имкониятларга эга бўлиб, ўқувчи шахсини ривожлантирувчи асосий воситадир. Демак, мақсадга йўналтирилган оғзаки машқлар таълимнинг шахсга йўналтирилганлик ғояси билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, ўқувчиларнинг интеллектуал қобилиятларини ривожлантиришни асосий мақсад қилиб қўяди.

Шунинг учун, бошланғич синф ўқувчилари мантикий фикрлашини ривожлантиришда мақсадга йўналтирилган оғзаки машқлардан фойдаланиш муаммоси ўқув жараёнида таълим методларни қўллаш билан бевосита боғлиқ.

Бу соҳада қуйидаги муаммолар мавжуд:

-бошланғич синфларда таълимнинг ривожлантирувчи имкониятларини кучайтириш зарурияти билан уларда мантикий фикрлашни мақсадга йўналтирилган оғзаки машқлар воситасида шакллантириш ва ривожлантиришга хизмат қиладиган методикани ишлаб чиқилмаганлиги;

-бошланғич таълимда синфдан ташқари ишларни ташкил қилиш орқали ўқувчиларнинг мантикий фикрлашини ривожлантириш имкониятларининг батафсил очиб берилмаганлиги;

-ўқитиладиган дарсларда бошланғич синф ўқувчиларининг мантикий фикрлашини ташкил қилишда мақсадга йўналтирилган оғзаки машқлардан ўқувчи шахсини ривожлантириш учун фойдаланишнинг заруриятининг мавжудлиги.

Юқорида келтирилган муаммоларни ҳал этиш зарурияти биз танлаган мавзунинг долзарблигини кўрсатади[1].

Хусусий дидактикада ўқувчиларнинг фикрлашини равожлантиришга оид кўплаб илмий ёндашувлар мавжуд. Сўнгги йилларда фан-техниканинг ривожланиши натижасида ўқувчиларнинг ўқитишдаги таълим технологиялари ҳам такомиллаштирилди. Илмий изланишлар шуни кўрсатдики, таълимнинг янги парадигмасига ўтилиши муносабати билан ўқувчиларнинг мантикий фикрлашини ҳам янги сифат босқичига кўтариш эҳтиёжи кучайди. Ўқувчиларнинг фикрлашини ривожлантириш масаласида мутахассислар турлича ёндашувларни илгари сурганлар.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили. Хорижлик олимлар томонидан илгари сурилган дастлабки назариялардан бири ассоциатив йўналишга бағишланган. Бу йўналиш вакиллари ассоциацияни фикрлашнинг асоси деб ҳисоблаганлар. Англияда Давид Юм, Гартли Д., Пристли П., Жемс Милл, Джон Стюарт Миль, Александр Бен, Герберт Спенсер, Францияда Т.Рибо, Германияда Теодор Циген, Юлиус Эббингаузлар ассоциатив йўналиш вакиллари дидир. “Ассоциация” тушунчасини дастлаб Д.Локк [4] изоҳлаган. Унинг фикрича ассоциацияни бутун рухий кечинмалар, жараёнлар ва фикрлашнинг умумий механизми сифатида қараш мумкин.

Таҳлил ва натижалар. Муаллиф ушбу йўналишда учта асосий ғояни илгари

сурган:

-ассоциация тўғрисидаги;

-билимнинг ҳиссиётдан келиб чиқиши;

-фикрлаш жараёнининг бошқалардан ҳоли характери ҳақидаги ғоялар. Ушбу назариянинг камчилиги шундан иборатки, унда субъектнинг ақлий фаоллиги, ҳал қилинаётган муаммонинг моҳияти билан боғлиқлигига эътибор берилмаган. Ушбу назария фақат ўз-ўзича, ҳамда ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолда фикрлашга асосланади. Ақлий фаолликнинг энг ривожланган кўриниши ҳам хотиранинг қайта ишлаши маҳсули деб қараш ассоциатив ёндашув тарафдорларига хосдир.

Фикрлаш жараёни муаммолари бихевиоризм назариясида ўзига хос талқин қилинган.

Бихевиоризм - (инглизча behaviour – ҳуқ-атвор, хатти-ҳаракат) 19- асрнинг охирида шаклланиб, 20-асрда ривожланган Америка психологиясидаги етакчи оқимларидан бири. Бихевиоризм таълимоти асосида инсон ва жониворларда муҳитнинг таъсири, кўзғатувчиларга жавобан амалга ошириладиган ишлар, нутқий ва ҳиссий жавоблар тизимининг амалга оширилишини аниқлатади.

Бихевиоризм ғояси тарафдорлари фикрига кўра ташқи рағбатларга жавобан фикрлаш жараёни вужудга келади. Мазкур йўналиш тарафдорлари ўз тажрибаларини асосан ҳайвонларда ўтказганлар. Инсон ва ҳайвоннинг фикрлашини бир-бирига ўхшаш деб билган бихевиоризм тарафдорлари фикрлашни организмнинг муаммоли шароитга кўникишга қаратилган ҳаракати деб баён қилганлар.

А.И.Голиковнинг [2] аниқлашича, бу жараён миянинг ташқи оламни қабул қилиши ва жавоб ҳаракатлари шаклида намоён бўлади. Ушбу назариянинг камчилиги шундаки, инсон кўрмаган, ҳис қилмаган ва қабул қилмаган нарсалари ҳақида фикр юрита олмайди, ҳамда бу қобилият унда мавжуд бўлмаслиги керак деб ҳисоблайдилар. Шуниси аҳамиятлики, айрим ўқувчилар қулай шароитда ҳам билимларни яхши ўзлаштирмасдан, ноқулай шароитда ҳам муайян билимларни чуқур эгаллаши мумкин. Бу ҳолатлар бихевиоризмчилар назариясини инкор қилишга асос бўлади.

Гештальт психологларнинг асарларида фикрлаш жараёнига ўзига хос тарзда ёндашув кузатилади. Ўтган XX асрда юзага келган гештальт психология дунёнинг турли мамлакатлари психологларини ўз сафига бирлаштирди. Вертгаймер М., Дункер К., Секей Л. ва бошқалар гештальтизм ғояларини илгари сурганлар. Гештальтизмчилар ўз ғоялари таркибига яхлит маълумот (ўқиш), шакллар (ёки

гештальтлар) тўғрисидаги қарашларни асос қилиб олганлар. Фикрлаш фаолиятининг асосий механизми сифатида структура тамойилини илгари суриб бу ғоя фикрлаш жараёнининг бутун динамикасини фикрнинг таркибини алмашинувига олиб келди, яъни унинг таркиби фикрлаш фаолияти натижаларини ўрганиш билан алмаштирилди.

Гештальт психологияси тарафдорлари образ қисмлари орасидаги боғланиш асосида кечадиган фикрлаш жараёнини ўзлари учун асос қилиб олганлар.

Ўқувчиларни ўқитиш назариясига оид Выготский Л.С. томонидан аниқланган ақлий ривожланиш даражалари “тўғри ташкил қилинган ўқитиш болани ақлий ривожланишига олиб келади” деган хулосани илгари суришга имкон берди. Выготский Л.С. ва Блонскийлар П.П. ёшликда олинган илм фикрлаш қобилиятини жадал ривожлантиришини аниқлаганлар [3].

Изланишлардан маълумки, инсон тафаккури инсоният томонидан яратилган билим олиш жараёнида ривожланиб субъект учун фаол, яратувчанлик фаолиятидир.

Инсон фикрлашини ривожлантиришнинг назарий ёндашувлари қуйидаги таркибий қисмларни ажратиб кўрсатишга имкон беради:

-Яхлитлик ва тизимлилик.

-Рефлексивлик.

-Танқидийлик.

-Инновационлик.

-Қайишувчанлик.

-Ноаниқ вазиятда ўз тақдирини ўзи белгилай олиш қобилияти.

-Маҳсулдорлик.

Шахсга йўналтирилган таълим – таълим оловчиларнинг шахсий, индивидуал лаёқати, қобилияти ва имкониятларини инобатга олган ҳолда ўқув жараёнига илғор педагогик ва ахборот технологияларни татбиқ этиш асосида уларда маълум билим, кўникма, малакаларни ҳосил қилишгина эмас, балки, энг асосийси, ўқувчи шахсини шакллантиришга йўналтирилган таълим жараёнини англаувчи тушунча [2].

Шахсга йўналтирилган таълим асосини таълим оловчиларда онг, характер, дунёқарашни шакллантиришга хизмат қилувчи табақалаштириш ва

индивидуаллаштириш принциплари ташкил этади.

Шахсга йўналтирилган таълимнинг анъанавий таълимдан фарқи шундаки, у турли билим соҳалари бўйича шахснинг хилма-хил, мустақил ва мақсадга мувофиқ фаолиятини ташкил этилиши учун зарур шарт-шароитни яратиб бериш орқали таълим олувчининг интеллектуал ва ахлоқий жиҳатдан самарали ривожланишини таъминлайди.

Хулоса ва таклифлар. Биз изланишларимизда бошланғич синф ўқувчилари мантикий фикрлашни ривожланишининг эвристик, мантикий алгоритмик услубларидан фойдаланишга ҳаракат қилдик. Эвристик услублар реал ҳодисаларнинг математик моделларини куришнинг асосли эканлигини кўрсатди, мантикий услублар эса унинг “қатъий” талаблари билан математик модел ичидаги масалани ечишга хизмат қилди.

Фикрлаш жараёни топшириқни ечиш тартиби билан чегараланганлиги сабабли фанларни ўргатишда ўқувчиларнинг фикрлаш ходисасига нисбатан турлича қарашлар мавжуд. Мураккаблик даражасига эга бўлган топшириқларни ечишда, ўқув курсининг қўшимча бўлимларини ўзлаштиришда, ўқитишнинг муаммоли-изланиш услубидан фойдаланиш талаб қилинади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Педагогика. Энциклопедия. III жилд. жамоа // Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2017. – 400 б.
2. Голиков А. И. Теория и методика математического развития младших школьников в учебной деятельности: дисс. ... докт. пед. наук. -М., 2008. 323 с.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1991. 479 с.
4. Локк Д. Опыт о человеческом разуме. - М., 1898. - 739 с
5. Савенков А.И. Маленькие исследователи в реальной жизни // Дошкольное образование. № 7-2004. С. 6 -19.
6. Ҳошимов К., С.Очил Ўзбек педагогикаси антологияси. Икки жилдлик. - Тошкент: ўқитувчи, 1995. - 464 б.
7. Зуннунов А. Хайруллаев М., Ҳотамов Н., Шодиев Д. Ўрта Осиёда педагогик фикр тараққиётидан лавҳалар.—Тошкент, 1996.—350 бет.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA YOSHLARNING IJTIMOIYLASHUVI VA DINIY-AXLOQIY TARBIYASI.

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Pedagogika ta'lim

yo'nalishi 2-bosqich 101-guruh talabasi

Abdijapporova Nazokat Maxmud qizi

nazokatabdujabborova607@gmail.com

Tel:+998991342711

Annotatsiya: Maqolada raqamli texnologiyalar davrida yoshlarning ijtimoiylashuv jarayoniga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, xususan diniy va axloqiy tarbiyaning o'rni chuqur tahlil qilingan. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli ta'lim platformalari yoshlarning dunyoqarashi, qadriyatlari hamda xulqatvoriga qanday ta'sir etayotgani ilmiy asoslarda yoritiladi. Shuningdek, oila, maktab, diniyma'rifiy muassasalar va ommaviy axborot vositalarining ijtimoiylashuvdagi o'rni haqida fikr yuritiladi. Maqolada raqamli madaniyat, diniy-axloqiy immunitet va yoshlarning ma'naviy yetukligini ta'minlashning dolzarb yo'nalishlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, ijtimoiylashuv, yoshlar, axloqiy tarbiya, diniy qadriyatlar, oila, ta'lim, raqamli madaniyat, ma'naviyat, kommunikatsiya.

Abstract : This article examines the impact of digital technologies on youth socialization, emphasizing the role of moral and religious education. It explores how social networks, digital learning platforms, and online communication shape young people's value systems, behavior, and worldview. The paper highlights the role of families, schools, and spiritual institutions in ensuring balanced socialization and the development of digital ethics and moral resilience among youth in the digital era.

Keywords: digital technologies, socialization, youth, moral education, religion, family, education, digital culture, spirituality, media communication.

Аннотация: В статье рассматривается влияние цифровых технологий на процесс социализации молодежи, особое внимание уделяется роли религиозного

и нравственного воспитания. Анализируется воздействие социальных сетей, цифрового обучения и виртуальной коммуникации на ценностную систему и поведение молодежи. Раскрывается значение семьи, школы и духовных институтов в формировании цифровой этики и нравственной устойчивости молодых людей.

Ключевые слова: цифровые технологии, социализация, молодежь, нравственное воспитание, религия, семья, образование, цифровая культура, духовность, коммуникация.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli taraqqiyot asrida insoniyat hayoti tubdan o'zgarib bormoqda. Raqamli texnologiyalar kundalik hayot, ta'lim, fan, madaniyat, iqtisodiyot va ijtimoiy munosabatlarning ajralmas qismiga aylangan. Ayniqsa, yosh avlodning dunyoqarashi, tafakkuri, axloqiy qarashlari va ijtimoiy faolligini shakllantirishda raqamli texnologiyalar muhim o'rin tutmoqda¹³.

Axborot-kommunikatsiya vositalarining keng qo'llanilishi natijasida insonlar o'rtasidagi muloqot shakli, ijtimoiy o'zaro ta'sir, hatto diniy va ma'naviy qadriyatlarni qabul qilish jarayoni ham yangi bosqichga ko'tarildi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, virtual muhit va media platformalar orqali yoshlar tezkor axborot almashinuvi, onlayn ta'lim va madaniy integratsiya imkoniyatiga ega bo'ldilar. Shu bilan birga, ushbu jarayon ularning ongiga, xulq-atvoriga, ijtimoiylashuv jarayoniga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Raqamli makon — bu nafaqat bilim va axborot manbai, balki ijtimoiy tajriba, madaniyat, diniy e'tiqod va qadriyatlar shakllanadigan yangi ijtimoiy muhitdir. Yoshlar bu makonda o'z fikrlarini erkin ifoda etish, turli g'oyalar bilan tanishish, dunyoqarashini kengaytirish imkoniga ega. Shu bilan birga, raqamli dunyoda axborotlarning tez tarqalishi, noto'g'ri diniy talqinlar, yot mafkuralar va axloqiy me'yorlardan chetga chiqish holatlari ham uchrab turadi. Bu esa yoshlarning ma'naviy va diniy ongiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

¹³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi farmoni. — Toshkent, 2020-yil.

Shu nuqtai nazardan, raqamli texnologiyalar sharoitida yoshlarning ijtimoiylashuv jarayoni va diniy-axloqiy tarbiyasini muvofiqlashtirish dolzarb masala hisoblanadi. Chunki raqamli jamiyatda tarbiya jarayoni faqat o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlari bilan cheklanmaydi — endilikda raqamli platformalar, onlayn kommunikatsiya tizimlari, virtual hamjamiyatlar ham bu jarayonning faol ishtirokchisiga aylangan.

Raqamli makonda yoshlar ko‘p vaqtini o‘tkazayotganligi sababli, bu muhitda axborot madaniyatini shakllantirish, diniy va axloqiy immunitetni mustahkamlash zarur. Axborot madaniyatining asosiy belgisi — tanqidiy fikrlash, ma’lumotni tahlil qilish, ishonchli manbalarni ajrata olish, internetda axloqiy me’yorlarga amal qilish kabi ko‘nikmalardir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ham raqamli texnologiyalarni inson hayotining barcha sohalariga joriy etish bilan bir qatorda, yoshlarning ma’naviy barkamolligini ta’minlash, raqamli madaniyatini rivojlantirish, sog‘lom ijtimoiy fikrni shakllantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, fan, ta’lim va din sohalarining o‘zaro integratsiyasi bugungi kunda yoshlarni komil inson sifatida tarbiyalashda eng samarali yo‘nalishlardan biridir. Chunki din — axloqning ildizi, fan — tafakkurning asosi, ta’lim esa insonni ijtimoiy hayotga tayyorlovchi kuchdir. Shu uchlik uyg‘unligida raqamli davrning talablari va ma’naviy qadriyatlar muvozanatini ta’minlash mumkin.

Yoshlarning raqamli ijtimoiylashuvi jarayonida ularning diniy e’tiqodi, ma’naviy dunyosi va ijtimoiy mas’uliyat hissi shakllanishi bevosita axborot oqimi bilan bog‘liq. Shu sababli, pedagoglar, ota-onalar, diniy ulamolar va jamiyat a’zolari birgalikda yoshlarni to‘g‘ri axborot tanlash, axloqiy qadriyatlarga amal qilish, raqamli muhitda mas’uliyat bilan harakat qilishga o‘rgatishlari zarur.

Asosiy qism:

Raqamli texnologiyalar va yoshlarning ijtimoiylashuv jarayoni Raqamli texnologiyalar bugungi kunda ijtimoiy hayotning ajralmas qismiga aylandi. Ular nafaqat axborot almashish vositasi, balki insonlar o‘rtasida muloqot, o‘zaro ta’sir, ijtimoiy mavqe va o‘zlikni anglash jarayonining asosiy maydoniga aylangan. Ayniqsa, yoshlar

uchun internet, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn platformalar ijtimoiylashuvning asosiy makoniga aylangan.

Ijtimoiylashuv — bu shaxsning jamiyat tajribasini o‘zlashtirish, ijtimoiy rollarni egallash, jamiyatdagi qadriyatlar va me’yorlarni o‘z hayotida qo‘llash jarayonidir. Raqamli davrda bu jarayon an’anaviy muhitdan virtual muhitga ko‘chdi. Endilikda yoshlar do‘stlar, hamfikrlar va hatto o‘qituvchilar bilan ham asosan onlayn muloqotda bo‘lishadi. Shu jarayonda ular o‘z shaxsiyatini, ijtimoiy mavqeini va axloqiy pozitsiyasini shakllantiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Yoshlarimizni zamonaviy bilimlar, raqamli ko‘nikmalar va ma’naviy qadriyatlar uyg‘unligida tarbiyalash — kelajagimiz poydevoridir.”

Bu fikr yoshlarning ijtimoiylashuv jarayonida raqamli texnologiyalarni to‘g‘ri yo‘naltirish zarurligini anglatadi. Chunki raqamli makon shunchaki kommunikatsiya vositasi emas, balki yangi turdagi ijtimoiy muhitdir.

Masalan, “Telegram”, “Instagram”, “TikTok” va “YouTube” kabi platformalar orqali yoshlar o‘z fikrlarini ifoda etish, muammolarni muhokama qilish, o‘ziga o‘xshash fikrdoshlarni topish imkoniga ega bo‘lishadi. Ammo bu jarayon ularni har doim ijobiy yo‘nalishda ijtimoiylashtirmaydi. Shuning uchun pedagogik yondashuvda axborot tanqidchiligi, raqamli madaniyat va axloqiy nazorat tushunchalari asosiy ahamiyat kasb etadi.

2. Diniy-axloqiy tarbiya va raqamli makonning o‘zaro ta’siri.

Yoshlarning diniy va axloqiy tarbiyasi jamiyat barqarorligi va ma’naviy salomatligining asosidir. Diniy tarbiya yoshlarni halollik, sabr, mehr-oqibat, bag‘rikenglik, vatanparvarlik kabi fazilatlarga o‘rgatadi. Axloqiy tarbiya esa ularni insoniylik, odoblilik, adolat va javobgarlikka yo‘naltiradi.

Raqamli texnologiyalar bu qadriyatlarni singdirish uchun qudratli vositaga aylanishi mumkin. Hozirgi kunda ko‘plab diniy-ma’naviy onlayn loyihalar yoshlarning dunyoqarashini sog‘lomlashtirishga xizmat qilmoqda. Masalan:

“Islom.uz” sayti – yoshlar uchun diniy-ma’naviy bilim manbai;

“Azon.uz” platformasi – islom qadriyatlarini zamonaviy tilda tushuntiruvchi loyiha;

Imom Buxoriy xalqaro markazi – diniy-ma’rifiy ilmiy videolar va maqolalarni onlayn tarzda taqdim etadi.

Biroq, shu bilan birga, raqamli makon orqali noto’g’ri diniy talqinlar, ekstremistik targ’ibotlar va soxta “diniy liderlar” faoliyati ham kuzatilmoqda. Ular yoshlarning ishonchini suiiste’mol qilish orqali diniy ongini buzishga urinmoqda. Shu sababli, diniy-ma’naviy tarbiyada raqamli savodxonlik, diniy tafakkur va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muhimdir.

Davlat darajasida ham bu borada bir qator islohotlar olib borilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 19-maydagi qarori asosida “Yoshlar o‘rtasida diniy bag‘rikenglik va millatlararo totuvlikni mustahkamlash” bo‘yicha kompleks dastur tasdiqlangan. Bu dastur yoshlarning diniy-axloqiy tarbiyasida zamonaviy media vositalaridan to‘g‘ri foydalanishni nazarda tutadi¹⁴.

Shu bois, raqamli muhitda diniy-axloqiy tarbiyani shakllantirishda asosiy e’tibor quyidagilarga qaratilishi lozim:

Yoshlarning diniy e’tiqodini mustahkamlovchi ishonchli onlayn manbalarni kengaytirish; Soxta diniy axborotlarga qarshi raqamli immunitetni shakllantirish; Internetda axloqiy madaniyatni rivojlantirish — so‘z erkinligini mas’uliyat bilan uyg‘unlashtirish.

Fan, ta’lim, oila va dinning integratsiyasi. Raqamli davrda yoshlarning tarbiyasida fan, ta’lim, oila va dinning o‘zaro uyg‘unligi eng samarali tizim sifatida qaraladi. Chunki yoshlar axborotni asosan maktab, oila va internet orqali oladi.

Fan – yoshlarni ilmiy fikrlashga, dalil asosida qaror qabul qilishga o‘rgatadi. Ta’lim – ularni ijtimoiy hayotga tayyorlaydi.

Oila – axloqiy asoslarni singdiradi.

Din – bu jarayonni ma’naviy jihatdan to‘ldiradi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida so‘nggi yillarda “raqamli ta’lim”, “axborot madaniyati”, “media savodxonlik” tushunchalari keng qo‘llanila boshladi. Masalan,

¹⁴ Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. — Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

“ZiyoNET” tarmog‘i, “EduMarket”, “EduON” kabi platformalar orqali yoshlar bilim olmoqda. Shu jarayonda ota-onalarning ham raqamli savodxonligi oshirilsa, oila ichidagi tarbiyaviy nazorat mustahkamlanadi.

Diniy ulamolar ham zamonaviy texnologiyalar yordamida yoshlar bilan onlayn muloqot o‘rnatib, ularning ma’naviy ehtiyojlariga javob berishmoqda. Bu fan, din va oilaning birgalikdagi faoliyatining samarali natijasidir.

XULOSA

Raqamli texnologiyalar sharoitida yoshlarning ijtimoiylashuvi va diniy-axloqiy tarbiyasi zamonaviy jamiyat taraqqiyotining asosiy masalalaridan biridir. Raqamli muhit yosh avlod uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda, ammo bu imkoniyatlardan to‘g‘ri foydalanish uchun ma’naviy yetuklik, axborot madaniyati va diniy savodxonlik zarur.

Shu sababli:

Yoshlar orasida raqamli axloq va axborot madaniyatini shakllantirish;

Diniy-ma’naviy tarbiyani zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish;

Oila, ta’lim, fan va din o‘rtasida uzluksiz hamkorlikni yo‘lga qo‘yish — eng muhim vazifalardandir.

Faqat ana shunda yoshlar raqamli dunyoda o‘zligini yo‘qotmagan, sog‘lom e’tiqodli, mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy faol va ma’naviy barkamol shaxs sifatida kamol topadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi farmoni. — Toshkent, 2020-yil.
- 2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 19-maydagi “Yoshlar o‘rtasida diniy bag‘rikenglik va millatlararo totuvlikni mustahkamlash dasturi to‘g‘risida”gi qarori.
- 3.Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. — Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
- 4.Hasanov B., Mamatov A. “Axborot madaniyati va yoshlar”. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.

- 5.Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi materiallari. — Samarqand, 2023.
- 6.Islom.uz portali – Diniy-ma’naviy ta’limiy maqolalar to‘plami.

BOSHQARUVCHILIKKA OID MUTAFAKKIRLARNING SHARQONA QARASHLARI

Mahmudov Sherali Komilovich
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
magistratura bo‘limi boshlig‘i
Oyto‘rayeva Sayyora Asqar qizi
Pedagogika yo‘nalishi 3 – kurs talabasi
Email: oytorayevasayyora05@gmail.com
TEL:+998881932605

Annotatsiya: Ushbu maqola Sharq psixologiyasi nuqtai nazaridan boshqaruvchilikka oid tushunchalarni va mutafakkirlarning sharqona qarashlarini o‘rganadi. Maqolada boshqaruvchilik tamoyillari, insonning ichki dunyosi, ruhiyati va axloqiy qadriyatlari asosida shakllangan boshqaruv usullari tahlil qilinadi. Sharqona yondashuvda boshqaruvchi faqat tashkiliy jihat emas, balki jamiyat, madaniyat va insoniy mukammallik bilan ham uyg‘unlashgan otash sifatida ko‘riladi. Shu bois maqola Sharqning buyuk mutafakkirlari (Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Uzlug‘ Tarxon Forobiy; Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad Beruniy; Yusuf Xos Hojib; Temur ibn Tarag‘oy Bahodir; Nizomiddin mir Alisher; Ahmad Donish va Abdulla Avloniylar va boshqalar) boshqaruvga oid nazariyalarining zamonaviy boshqaruv konsepsiyalariga ta’siri va amaliy ahamiyati xususida qisqacha ma’lumot beradi.

Kalit so'zlar: sharq psixologiyasi, boshqaruvchilik, sharqona qarashlar, mutafakkirlar, axloqiy qadriyatlar, Ahmad Donish, Abdulla Avloniy, Yusuf Xos Hojib, madaniyat va boshqaruv, jamiyat boshqaruvi, psixologik yondashuv.

Аннотация: В данной статье рассматриваются концепции управления и взгляды восточных мыслителей с точки зрения восточной психологии. В статье анализируются принципы управления, методы управления, сформированные на основе внутреннего мира, психики и моральных ценностей человека. В восточном подходе менеджер рассматривается как огонь, который находится не только в организационном аспекте, но и в обществе, культуре и совершенстве человека. Поэтому в статье дается краткая информация о влиянии и практическом значении теорий управления великих мыслителей Востока (Абу Насра Мухаммада ибн Мухаммада ибн Узлуг' Тархана Фараби; Абу Райхана Мухаммада ибн Ахмада Беруни; Юсуфа Хоса Хаджиба; Темура ибн Тараг'ой Бахадира; Низамиддина мир Алишера; Ахмада Дониша и Абдуллы Авлони и др.) на современные концепции управления.

Ключевые слова: восточная психология, менеджмент, восточные взгляды, мыслители, моральные ценности, Ахмад Дониш, Абдулла Авлони, Юсуф Хос Хаджиб, культура и менеджмент, государственное управление, психологический подход.

Annotation: This article studies the concepts of management and the Eastern views of thinkers from the perspective of Eastern psychology. The article analyzes the principles of management, management methods formed on the basis of the inner world, psyche and moral values of a person. In the Eastern approach, the manager is seen as a fire that is not only in the organizational aspect, but also in society, culture and human perfection. Therefore, the article provides brief information on the influence and practical significance of the management theories of the great thinkers of the East (Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Uzlug' Tarkhan Farabi; Abu Rayhan Muhammad

ibn Ahmad Beruni; Yusuf Khos Hajib; Temur ibn Tarag'oy Bahadir; Nizamiddin mir Alisher; Ahmad Donish and Abdullah Avloni, etc.) on modern management concepts.

Keywords: eastern psychology, management, eastern views, thinkers, moral values, Ahmad Donish, Abdulla Avloni, Yusuf Khos Hajib, culture and management, public management, psychological approach.

KIRISH

Rahbar shaxsini o'rganish muammosi kishilik jamiyatining barcha davrlarida muhim masala bo'lib kelgan. Buning asosiy sababi, birinchidan, har bir davrdagi ijtimoiy munosabatlar o'ziga xos ravishda ijtimoiy mavqe jihatidan kimningdir yuqori darajada turishini taqozo etgan bo'lsa, ikkinchidan, insonlarning hayot kechirish tarzi, ravnaqi, darajasi, farovonligi, baxtli turmush kechirishi shu yuqori mavqedagi shaxsga, uning turli fazilatlar va xislatlariga bog'liq bo'lganligidir. Mutafakkir ajdodlarimiz ta'lim otida, xalq ijodi mahsullarida adolatli va adolatsiz munosabatlarning yuzaga kelishi rahbar shaxsi, ya'ni shohga bog'liq ekanligi to'g'risidagi fikrlarni o'qiymiz.

Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Uslug' Tarxon Forobiy (873-950)
Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida aholining ma'naviy va psixologik jihatdan boshqarilishida fozil odamlar shahrida shahar aholisining stratometrik xususiyatlarga ko'ra tabaqalanishi lozimligi uqtiriladi. Bunda jamiyat a'zolarining o'zlarini boshqarishlarida jamiyatning o'zini o'zi boshqarilishiga olib kelish lozim, lekin bu bilan bir vaqtning o'zida har bir a'zo o'z psixologik ma'naviy kamolotini usul ham da yo'nalishiga ko'ra yakkahol tarzda mavjud bo'ladi. "Shularning hammasini ikki yo'l bilan olish mumkin. Birinchidan, yuqoridagi hodisalar aslida qanday mavjud bo'lsa, inson qalbiga, ko'ngliga o'shanday o'rnashib qolsa, boshqalarning ko'nglida bu bilimlar qiyosiy yoxud taqlid asosida vujudga keladi. Ba'zi odamlar o'sha narsalami o'zlari his etishlari tufayli ko'ngillarida shu bilimlar vujudga keladi". Forobiy bu fikmi davom ettirib: "Ikkinchidan, ushbu sifatlariga ega bo'lmagan odamlar birikmasi esa, jaholatdagi va adashgan shaharlarning aholisini tashkil qiladi. Fikrlashlar, g'azab, hasad, nafratga asoslangan bunday shahar aholisi doimo bir-birlariga qarshi kurashib, bir-birlariga dushmanlik qiladilar, eng kuchlilari boshqalarga nisbatan mukammalroq tuzilgan bo'ladi. G'olib kelganlar ham bir-birlarini

yo‘qotishga urinadilar, go‘yo boshqa mavjudotlar nomukammalday, ularning borligi bularga zarar keltiradiganday, yoxud boshqalar ularga faqat qulday xizmat qilish uchun yaratilganday, barchasi bir-birini ezib ishlatishga intilishadi”. Forobiy shuningdek, insonlarning yaxshi hayot kechirishi boshqaruvchi ya‘ni rahbar shaxsiga bog‘liq ekanligini uning turli fazilatlari bu borada unga yordam berishini uqtiradi. Uning fikricha, bu o‘rinda rahbar shaxsi uchun gumanistik, insonparvarlik xususiyatlari muhimdir: “Kimki birovni baxt va saodatga erishtirish uchun zarur bo‘lgan ish-harakatlarga ruhlantira olish qobiliyatiga ega bo‘lmasa va bu ish-harakatni bajara olishga qudratsiz bo‘lsa, bunday odam sira ham rahbar bo‘la olmaydi. Ular yo‘l-yo‘riqlarni o‘tmishda yashab o‘tgan boshliqlardan o‘rganadilar, lekin shu bilan birga, rahbar kelajak o‘tmishdagi rasm-rusum, yo‘l-yo‘riqlarni isloh qilishni lozim topsa, turmush sharoiti taqozosiga qarab o‘zgartiradi. Shuningdek, yomon odatlarni o‘zida ifodalovchi o‘tmishni ham o‘zgartirmog‘i kerak. Aks holda o‘tmishning talablariga rioya etib, uning kayfiyati saqlansa, turmushda hech qanday yengillik, o‘zgarish va o‘sish ham bo‘lmaydi”. Forobiyning bu fikrlaridan ko‘rinadiki, rahbar shaxsi birinchi navbatda o‘zini yomon odatlardan ozod qila olishi, boshqalarni yaxshi ishlarga ruhlantira olishi kerak ekan. Bu fikrlarning bugungi kunimiz uchun ham ahamiyati pasaymaganligini kuzatish mumkin.

Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad Beruniy (973-1048) Markaziy Osiyoning buyuk donishmandlaridan biri bo‘lmish Abu Rayhon Beruniy ham boshqaruv va boshqaruvchi shaxsi xususida o‘zining bir qator fikr-mulohazalarini bayon etgan. U har bir kishiga baho berish uchun, uning qilgan ishini kuzatish mumkinligini ta’kidlaydi: “Har bir odamning bahosi o‘z ishini ajoyib bajarishidadir” Beruniy o‘zining “Hindiston” asarida ushbu g‘oyani ilgari suradi: “Tabiati jihatidan boshqarish va siyosat ishlariga qiziquvchi, boshliq bo‘lishga fazilat va kuchi bilan haqli, fikr va maqsadda sabotli, davlatni o‘zidan keyingilarga qoldirib, ularning o‘z otabobolariga qarshi bo‘lmasliklarini maqsad qilib olgan kishi tomonidan berilgan har bir buyruq, buyurilgan kishi oldida turg‘un tog‘lar singari mahkam bo‘lib, u buyruqqa ko‘p vaqtlar va uzoq zamonlar o‘tsa-da, keyingilar ham bo‘ysunadilar”. Uning fikricha, tabiatan boshqarishga moyil bo‘lgan hokim o‘z fikri va qarashlarida qat’iy bo‘lishi, o‘z

ishlarini amalga oshirishda donishmandlar tomonidan bildirilgan ilg'or mulohazalarga bo'ysunishi lozim. Odil hokimning asosiy vazifasi oliy va past tabaqalar, kuchlilar va kuchsizlar orasida tenglik va adolat o'rnatishdan iboratdir. Hokimning muhim vazifalaridan yana biri fan taraqqiyotiga, olimlarga g'amxo'rlik qilishdir. Demak, Beruniy o'z insonparvarlik g'oyalari bilan boshqaruv va rahbarlik psixologiyasi ta'limotlari rivojiga o'z hissasini qo'sha oldi. U insonlar orasida o'zaro tushunish, tenglik va boshqaruvda adolatni himoya qilib chiqdiki, bu fikrlar hamisha ham qadrlidir.

Yusuf Xos Hojib (1020/21—?) XI asrning yirik allomalaridan Yusuf Xos Hojib o'zining “Qutadg'u bilig”, ya'ni “ Saodatga boshlovchi bilim ” asarida boshqaruvchi shaxsi, ya'ni podsho xalq bilan birga va adolatli bo'lishi lozimligi g'oyasi ilgari suriladi. Uning o'git va nasihatlari hokimlarga qaratilgan bo'lib, boshqaruvchi rahbar tevaragida tabiatan yaxshi niyatli, yuksak axloq sohibi bo'lgan kishilar bo'lgandagina, u to'g'ri ishlar qilishi, to'g'ri farmonlar chiqarishi mumkin, shundagina mamlakat farovon bo'lib, ravnaq topadi. Yusuf Xos Hojibning fikricha: “Kishi qanchalik yuqori martabaga erishmasin, u baribir kamtar bo'lib qolishi lozim ”.

Temur ibn Tarag'oy Bahodir (1336-1405) Buyuk sarkarda, sohibqiron Amir Temur ham katta bir saltanatning asoschisi, rahbari sifatida boshqarish va rahbarlik masalalariga oid kuchli tamoyillarni yaratgan. Uning tuzuklari o'z davrining ijtimoiy voqeligiga xos bo'lgan stratometrik tuzilma hamdir. U o'z tuzuklarida 12 ta ijtimoiy tabaqani farqlab beradi:

- 1) sayidlar, ulamo, mashoyix, fozil odamlar;
- 2) ishbilarmon, donishmand odamlar;
- 3) xudojo'y, tarki dunyo qilgan kishilar;
- 4) noyonlar, amirlar, mingboshilar;
- 5) sipoh va raiyat;
- 6) maxsus ishonchli kishilar;
- 7) vazirlar, sarkotiblar;
- 8) hokimlar, tabiblar;
- 9) tasavvuf va hadis olimlari;

- 10) ahlihunar va san'atchilar;
- 11) so'fiylar;
- 12) savdogar va sayyohlar.

Amir Temur fikricha, bu toifa kishilarning taqdirini podshoh, xazina va askarlar hal qiladi. Ko'rinib turibdiki, bu turlanish asosini tabaqaning ijtimoiy voqelikka nisbatan bo'lgan munosabatlari va xulq-atvorlari tashkil etadi. Ijtimoiy hayotni boshqarishda bunday ijtimoiy-psixologik yondashuv Amir Temur uchun o'z davrida katta bir saltanatga asos solish imkonini bergan edi. Amir Temur davlatni boshqarish vositalari haqida to'xtalib, shunday yozadi: "Saltanat ishlarida to'rt narsaga amal qilish lozim:

- 1) kengash;
- 2) mashvarat-u maslahat;
- 3) qat'i qaror, tadbirkorlik, hushyorlik;
- 4) ehtiyotkorlik".

Uning fikricha: "Ishbilarmon, mardlik va shijoat sohibi, azmi qat'i, tadbirkor va hushyor bir kishi ming-minglab tadbirsiz, loqayd kishilardan yaxshidir" Bundan tashqari, o'rta bo'g'in rahbarlarini tanlash, ulardan hukumatni boshqarish ishlarida samarali foydalanishda uni nafaqat sinab ko'rish lozimligi, balki rahbarning individual-psixologik xususiyatlari, shaxsiy yo'nalganligi, e'tiqodi, ehtiyoji, motivi kabilarni inobatga olish, bu rahbarlarni rag'batlantirish, yuqori lavozimlarga ko'tarish yoki jazolash usullaridan foydalanish maqsadga muvofiq ekanligi ham Amir Temur tuzuklarida bayon etib berilgandir. Ko'rinib turibdiki, bundan 650-700 yil avval davlatni boshqarish va rahbarlik tamoyillariga oid g'oyalar nihoyatda progressiv bo'lgan. Chunki bu tamoyillar hozirgi zamon demokratik huquqiy davlatlar xarakteriga mos keladi. Bu donishmandlarimizning rahbarlik uchun zarur bo'lgan fazilatlar, davlatni idora etish uslubi va rahbarlik odobiga doir fikrlari ulkan ahamiyatga ega. O'rganilayotgan mavzuga oid adabiyotlar tahlilidan ko'rinadiki, sharq mutafakkirlari qarashlarini boyitgan holda, mazkur mavzu doirasida xalqimizning juda ko'plab atoqli shoir va davlat arboblari ham o'z fikrlarini bildirib ketganliklari tarixdan ma'lum. Ulaming ayrimlari xususida qisman to'xtalamiz.

Nizomiddin mir Alisher (1441-1501) Davlat arbobi bo'lgan, klassik namoyanda Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostonida jamiyatni adolat bilan boshqarish uchun shaxsda mavjud bo'lishi lozim bolgan sifatlar majmui Iskandar obrazi orqali bayon etilgan: "Dili, niyati pok, xayr va saxovatli, kamtarin va muloyim shaxs, dono podsho va dunyo sirlarini bilishga qiziquvchi aql-zakovat egasi rahbar bo'lishi kerak. Podsho bo'lishda manman, o'zini boshqalardan ustun qo'yish, o'zgalarni pisand qilmaslik, avom xalq bilan birga bo'lolmaslik xislatlari nuqsondir".

Ahmad Donish Maxdum ibn Nosir (1827-1897) Ma'rifatparvar shaxs Ahmad Donish fikriga ko'ra, agar boshqaruvchi odil va donishmand bo'lsa, xalqni qashshoqlikdan saqlab qolishi mumkin. Davlat bir guruh kishilargagina emas, balki xalq manfaatlariga xizmat qilishi zarur. Bu uchun esa, hukmdor shaxsi bilimdon, odil, donishmand bo'lmog'i lozim. Mamlakatni idora etishda hukmdor nafaqat o'z fikriga suyanishi, balki muhim davlat arboblari bilan maslahatlashib ish yuritishi lozim ekanligi ta'kidlanadi. Uning fikricha, mamlakatni shunday kishilar boshqarganda jamiyatda tartib va intizom o'rnatiladi.

Abdulla Avloniy (1878-1934) Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloqqa oid" asarida: "Har qanday nisbatan katta miqyosdagi bevosita ijtimoiy yoki birgalikdagi qilinadigan mehnat idora qiluvchiga ma'lum darajada muhtojdir, bu idora qiluvchi shaxsiy ishlarni bir-biriga muvofiqlashtiradi va ishlab chiqarish organizmini mustaqil organlari harakatidan kelib chiqadigan vazifalarni bajaradi", degan fikrlari keltirilgan bo'lib, bu, o'z navbatida, "yakkabosh rahbar"ning bo'lishi muhim ekanligidan dalolat beradi. Busiz boshqaruv to'g'ri va to'liq bolmaydi. To'g'ri rahbarlik qilish uchun oldindan ko'ra bilish, ro'y berishi mumkin bo'lgan o'zgarish va qiyinchiliklarni oldindan payqash va nazarga olish zarur. Har bir boshqarish vositasi faoliyatida muayyan tizimning bo'lishi shart. Buning ma'nosi shundan iboratki, bu ish tasodifiy bir-biriga aloqasi bo'lmagan tadbirlar yig'indisidan iborat bo'lmay, balki aniq sharoitni, vaziyat xususiyatini hamda jamoa oldidagi, shuningdek, uning ayrim bo'g'inlari oldida turgan vazifalarning xususiyatlarini qat'iy sur'atda tartibga solingan, bir-biri bilan bog'langan va

chuqur o'ylab ko'rilgan reja va tadbirlar majmuasidan iborat bo'lishi kerakligi ta'kidlangan.

MUHOKAMA QISMI

Biz yuqorida to'xtalib o'tgan mutafakkirlarimizga, ularning asarlariga e'tiborimizni kuchaytirishimiz kerak. Maktablar uchun alohida shunday asarlar, yetuk shaxslar darsliklarini yaratish, kutubxonalarda bu asarlarni yanada ko'paytirishimiz kerak. Zero biz yoshlar kimlarning avlodlari ekanligimizni doimo his etaylik. Bu asarlar shunchaki tarix bo'lib qolib ketmasin, ularni kelajakka tadbiq qilaylik. Axir nega tarixni o'rganamiz tarixda qilgan xatolarimizni qaytarmaslik uchun emasmi. Butun dunyoga O'zbekiston buyuklar yurti ekanligini bildiraylik. Ajdodlarimizni fikrlarini bugungi kunimizga tadbiq etadigan bo'lsak, yurtimiz rivoji uchun hissa qo'shilgan bo'lardi. Bizning yurtimizda bunday dono insonlarning son-sanog'i yo'q, ularning merosini o'rganish biz uchun ham farz ham qarz. Chunki tarixsiz kelajak yo'q!

XULOSA

Ushbu mavzu bo'yicha olib borilgan tahlillar va muhokamalardan ko'rinib turibdiki, mavzu zamonaviy hayotning muhim qirralarini qamrab oladi. U insonning jamiyat, iqtisodiyot, madaniyat yoki texnologiya sohalaridagi o'zgarishlari va ulardan kelib chiqadigan ijtimoiy, iqtisodiy yoki ma'naviy ta'sirlarni o'rganadi. Mavzu atrofida tahlil qilingan faktlar va ma'lumotlar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, har qanday jarayon va hodisa o'zining ijobiy va salbiy tomonlariga ega, ammo ushbu o'zgarishlarni ongli ravishda boshqarish va ulardan samarali foydalanish jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladi.

TAKLIFLAR

Mavzuga oid bilim va ma'lumotlarni ko'paytirish, odamlar o'rtasida tushunchalarni oshirish, ishlarni reja asosida olib borish va ularni doimiy ravishda takomillashtirish, texnologiyalarni hayotga keng joriy qilib, ularning imkoniyatlaridan to'liq foydalanish, har xil vakillar o'rtasida fikr almashish va yaqin hamkorlik tashkil etish qonun-qoidalar va me'yorlarni zamon talablariga moslashtirish bo'yicha ishlarni davom ettirish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hayitov O.E. Boshqaruv psixologiyasi: 0 ‘quv qo‘llanma / O.E. Hayitov; 0 ‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi. - T.: TIQXMMI, 2019. - B. 24-32.
2. Karimova V.M., Daitov O.E., Jhalapova S.M. Boshqaruv psixologiyasi. Uquv qo‘llanma. Oliy uquv yurtlari magistratura bosqichi talabalari uchun // Prof. V.M. Karimovning umumiy taxiri ostida. - T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2008. - 208 b.
3. Karimova V.M., Hayitov O.E., Umarova N.Sh. Boshqaruv sohasidagi professional kompetentia asoslari: Monografiya. / Prof. V. M. Karimova taxiri ostida. - X: “Fan va texnologiya”, 2008. - 120 b.
4. Forobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shari. - X: A. Kardiyni nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. - B. 167-170.
5. Yusuf Xos Xojib. Kutadgu bilig. - X: “Fan”, 1972. - B. 163.
6. Amir Xomur uqitlari. Tuplam. Xuzuvchilar: B. Axmedov, A. Aminov. - X: “Navruz”, 1992. - B. 75.
7. Avloniy A. Xurkiy guliston e‘hud axlok. - X: 1997. - B. 7-105.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MILLIY HUNARMADCHILIKNING DASTLABKI MEXANIZMLARNI RIVOJLANTIRISHDA SHARQONA KASBIY QADRIYATLAR ASOSIDA TARBIYA BERISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA AHAMIYATI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
Pedagogika va psixologiya kadersi
o‘qituvchisi Odinaboyev Fazliddin
Bahridin o‘g‘li**

odinaboyevf@dtpi.uz

<https://orcid.org/0009-0007-0995-2189>

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy hunarmandchilikning dastlabki mexanizmlarini rivojlantirish jarayonida sharqona kasbiy qadriyatlar asosida tarbiya berishning mohiyati, mazmuni va ahamiyati yoritiladi. Hunarmandchilik orqali o'quvchilarda mehnatsevarlik, estetik did, sabr-toqat va milliy g'urur tuyg'ularini shakllantirishning samarali yo'llari tahlil qilinadi. Maqolada pedagogik yondashuvlar, amaliy mashg'ulotlar, ustoz-shogird an'analarining ta'limdagi o'rni va sharqona qadriyatlarning ahamiyati keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: milliy hunarmandchilik, sharqona qadriyatlar, kasbiy tarbiya, boshlang'ich ta'lim, mehnatsevarlik, estetik tarbiya.

Аннотация: В данной статье раскрывается сущность, содержание и значение воспитания на основе восточных профессиональных ценностей в процессе развития первоначальных механизмов народных ремёсел у учащихся начальных классов. Анализируются эффективные пути формирования у учащихся трудолюбия, эстетического вкуса, терпения и чувства национальной гордости через ремесленное обучение. В статье подробно освещаются педагогические подходы, практические занятия, роль традиций наставничества и значение восточных ценностей в образовании.

Ключевые слова: народные ремёсла, восточные ценности, профессиональное воспитание, начальное образование, трудолюбие, эстетическое воспитание.

Annotation: This article explores the essence, content, and significance of education based on Eastern professional values in the process of developing the initial mechanisms of national craftsmanship among primary school students. It analyzes effective ways of fostering diligence, aesthetic taste, patience, and a sense of national pride through craftsmanship education. The article highlights pedagogical approaches, practical activities, the role of the master-apprentice tradition, and the importance of Eastern values in education.

Keywords: national craftsmanship, Eastern values, professional education, primary education, diligence, aesthetic education.

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida yosh avlodni milliy ruhda, o‘z xalqining qadriyatlari va an‘analariga hurmat ruhida tarbiyalash dolzarb masalaga aylandi. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichi – bu bolaning tafakkuri, didi, qiziqishlari va dunyoqarashi shakllanadigan davrdir. Shu bois o‘quvchilarda milliy hunarmandchilikning dastlabki mexanizmlarini rivojlantirish, ularni mehnatsevarlik va ijodkorlikka yo‘naltirish nafaqat kasbiy, balki ma‘naviy-axloqiy tarbiyaning muhim yo‘nalishidir. Sharq xalqlari qadimdan mehnatni ulug‘lagan, ustoz-shogird an‘anasini muqaddas qadriyat sifatida e‘zozlagan. Shu asosda shakllangan kasbiy qadriyatlar yosh avlod tarbiyasida o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Markaziy Osiyo mutafakkirlari tanqidiy fikrlash qobiliyatlari va amaliy kasbiy ta‘limga urg‘u beradigan yangi pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish orqali mintaq ta‘lim tizimiga katta hissa qo‘shdilar. Ushbu yondashuvlar iqtisodiy o‘rishni ta‘minlash uchun malakali ishchi kuchiga ehtiyoj va yanada demokratik jamiyat zarurligi kabi mintaqadagi o‘zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga javoban ishlab chiqilgan.

Markaziy Osiyo mutafakkirlari tomonidan ishlab chiqilgan asosiy pedagogik yondashuvlardan biri kompleks kasb-hunar ta‘limi g‘oyasidir. Ushbu yondashuv nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar va amaliy tajriba bilan uyg‘unlashtirish muhimligini ta‘kidlaydi. Yondashuv o‘quvchilarni zamonaviy ishchi kuchida muvaffaqiyat qozonishi uchun nazariy va amaliy bilimlar o‘rtasidagi mutanosiblik zarur, degan ishonchga asoslanadi. Yondashuv asrlar davomida Markaziy Osiyo madaniyatining ajralmas qismi bo‘lib kelgan shogirdlik va ish joyida o‘qitish an‘analariga tayanadi.

Markaziy Osiyo mutafakkirlari tomonidan ishlab chiqilgan yana bir asosiy pedagogik yondashuv faol ta‘lim g‘oyasi bo‘lib, u o‘quvchilarning o‘zi bilim olishida faol ishtirok etishining muhimligini ta‘kidlaydi. Bu yondashuv o‘quvchilar bilimning passiv qabul qiluvchisi bo‘lishdan ko‘ra, o‘quv jarayonida faol ishtirok etganda yaxshiroq o‘rganadi, degan ishonchga asoslanadi.

Aynan sharq mutafakkirlaridan Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asarida inson kamoloti, kasb-hunar egallash va mehnat madaniyatining axloqiy asoslari chuqur tahlil qilinadi. Muallifning fikricha, insonning haqiqiy baxti bilim, mehnat va o‘doba orqali yuzaga chiqadi. U shunday yozadi:

“Bilim — insonni yuksaltiradi, mehnat esa unga sharaf baxsh etadi” [1;112-b.]. Mazkur g‘oya hozirgi davr ta’lim jarayonida ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga milliy hunarmandchilik asoslarini o‘rgatish, ularni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash — aynan “Qutadg‘u bilig”da ilgari surilgan hayotiy hikmatlarning amaliy ifodasidir. Sharqona kasbiy qadriyatlar orqali o‘quvchilarda kasbga hurmat, ijodiy yondashuv va halollikni shakllantirish zamonaviy ta’limning ustuvor vazifasidir.

Zamonaviy olib borilayotgan tadqiqotlarda ham xususan, X.Shayxova va N.Nazarov o‘z tadqiqotlarida ta’kidlaganidek, inson ma’naviy kamoloti — bu faqat axloqiy tarbiya natijasi emas, balki umuminsoniy qadriyatlar asosida shakllanadigan ichki ehtiyoj va ongli harakatdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy hunarmandchilikka qiziqish uyg‘otish jarayonida ana shu ma’naviy qadriyatlar asosiy yo‘naltiruvchi omil bo‘lib xizmat qiladi. Chunki o‘quvchi xalq hunarmandchiligi bilan tanishar ekan, nafaqat amaliy ko‘nikma hosil qiladi, balki qadimiy mehnatsevarlik, halollik, sabr-toqat kabi fazilatlarni ham o‘zida mujassamlashtiradi.

X.Shayxova va N.Nazarovlar ta’kidlaganidek, “ma’naviy kamolotga erishish yo‘lida inson o‘z qadriyatlarini xalq madaniyati bilan uyg‘unlashtirgan taqdirdagina haqiqiy barkamollikka erishadi” [2;45-bet]. Shu bois boshlang‘ich ta’limda milliy hunarmandchilikni o‘qitish jarayonida sharqona qadriyatlarni singdirish, o‘quvchilarning kasbiy tarbiyasida barqaror motivatsiyani shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Milliy hunarmandchilik xalq madaniyatining asrlar davomida shakllangan bebaho boyligidir. U nafaqat estetik zavq bag‘ishlaydi, balki insonda mehnatsevarlik, sabr-toqat va mas’uliyat tuyg‘ularini shakllantiradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun milliy hunarmandchilik elementlarini o‘rganish ularning qo‘l mehnati ko‘nikmalarini, tasviriy didini, ijodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, milliy naqshlar bilan tanishish, gilam naqshlarini chizish, loydan oddiy buyumlar yasash, matoga bezak solish, yog‘ochdan o‘yinchoqlar yasash orqali bolalar o‘z xalqining san’atiga mehr qo‘yadilar. Bu jarayon ularning milliy g‘ururini oshiradi va o‘zligini anglashga yordam beradi. Ammo kasbiy ta’lim va o‘qitish tizimlari dastlab

yaratilgan paytlarda, kasbiy pedagogika haqidagi munozaralar odatda umumiy ta'lim tamoyillaridan kelib chiqqan. Bugungi kunda ham kasbiy pedagogika go'yo "oraliq maydonda" — ya'ni ta'lim muassasalarida o'qitilayotgan narsalar bilan ish joyida talab etiladigan ko'nikmalar orasida — joylashgandek. Ko'pincha ish beruvchilar o'quv dasturi mazmuni muayyan kasbning amaliy talablariga yetarlicha mos kelmasligidan shikoyat qilishadi. [3;50-b.]. Bunga yechim sifatida esa aynan ta'lim oluvchini qiziqishlaridan kelib chiqib kelajak kasbiga mos ravishda hunarga yo'naltirish kabi noan'anaviy qarashlarni ilgari surishni ko'rsatish mumkin.

Sharq xalqlarining tarbiyaviy tizimi qadimiy ustoz-shogird an'analariga asoslanadi. Ustoz o'z shogirdiga nafaqat hunar, balki axloq, sabr, halollik, mas'uliyat kabi fazilatlarni ham singdirgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini hunarmandchilik ruhida tarbiyalashda aynan shu qadriyatlar zamonaviy pedagogik jarayonga uyg'unlashtirilishi lozim. Bunda quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi:

- Ustoz-shogird an'anasi asosida o'quvchilarga hunar o'rgatish;
- Mahalliy ustalar bilan uchrashuvlar o'tkazish;
- "Ustozimdan hunar – hayotimga zafar" mavzusida amaliy mashg'ulotlar tashkil etish;
- Hunarmandchilik jarayonida xalq maqollari, hikmatlaridan foydalanish.

Bu yondashuvlar o'quvchilarni faqat hunar egallash emas, balki insoniy qadriyatlarga sodiq bo'lishga ham o'rgatadi.

Boshlang'ich ta'limda milliy hunarmandchilikni o'qitish jarayonini samarali tashkil etish uchun turli metodik yondashuvlardan foydalanish zarur. Avvalo, bu jarayon integrativ yondashuv asosida amalga oshiriladi, ya'ni mehnat, tasviriy san'at, texnologiya va ma'naviyat darslari o'zaro bog'liq holda olib boriladi. Shuningdek, loyiha asosida o'qitish usuli ham muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, o'quvchilar "Milliy bezakli buyum yasaymiz" nomli loyiha doirasida turli materiallardan foydalangan holda amaliy ish bajarishlari mumkin. Natijada bolalarda ijodkorlik, mustaqil fikrlash va mehnatni qadrlash ko'nikmalari rivojlanadi.

Bundan tashqari, o'qituvchi o'quvchilarda motivatsiyani kuchaytirish uchun xalq ustalari, san'atkorlar bilan uchrashuvlar tashkil etishi, milliy bayramlarda

hunarmandchilik ko'rgazmalarida ularning ishtirokini ta'minlashi lozim. Bu orqali bolalar o'z mehnatining natijasini ko'radi, o'ziga ishonch ortadi va ijodiy faoliyatga rag'bat paydo bo'ladi.

Sharqona qadriyatlar insonni komil shaxs sifatida shakllantirishga qaratilgan. Bu qadriyatlarga ehtirom, mehnatsevarlik, sabr-toqat, halollik, kattalarga hurmat, tabiatga mehr, va mehnatni qadrlash kiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bu qadriyatlarni singdirish o'quv jarayonining tabiiy qismiga aylanishi kerak. Masalan, hunarmandchilik mashg'ulotlarida "Mehnat go'zallik manbai", "Qo'lda yaratilgan san'at" kabi mavzular orqali bolalarga estetik va axloqiy saboqlar beriladi. Bu orqali ularning kasbiy motivatsiyasi kuchayadi, milliy o'zlik va vatanparvarlik tuyg'ulari rivojlanadi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy hunarmandchilikning dastlabki mexanizmlarini rivojlantirish orqali ularda mehnatsevarlik, sabr-toqat, estetik did, ijodkorlik kabi fazilatlarni shakllantirish mumkin. Sharqona kasbiy qadriyatlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchining nafaqat amaliy, balki ma'naviy rivojiga ham xizmat qiladi. Bunday yondashuv kelajakda kasbiy jihatdan yetuk, milliy ruhda tarbiyalangan, Vatanga sadoqatli yosh avlodni voyaga yetkazishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Yusuf Xos Hojib. Kutadg'u bilig. - Toshkent: Yulduzcha, 1990. - 112 b.
2. Shayxova X., Nazarov N. Umuminsoniy qadriyatlar va ma'naviy kamolot. - Toshkent: Fan, 1992. - 45 b.
3. Bahriddin o'g'li, O. F. (2025). Individual Practical Forms and Means of Improving Vocational Education Through Developing the Initial Mechanisms of National Craftsmanship in Primary Grade Students. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 5(01), 49-51.
4. O'G'Li, O. F. B. (2024). SHARQ MUTAFAKKIRLARINING HUNARMANDCHILIK ASOSIDA KASBIY TARBIYA BERISH HAQIDAGI QARASHLARI. Eurasian Journal of Academic Research, 4(7S), 526-529.

5. Norqulova M. Milliy hunarmandchilik – xalq ma’naviyatining durdonasi. – “Ta’lim va tarbiya”, 2021.

6. UNESCO. Traditional craftsmanship as intangible cultural heritage. – Paris, 2020.

SUN’IY INTELLEKT ASOSIDA MATEMATIKA O’QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

**Pedagogika fakulteti boshlang’ich yo’nalishi 3-
bosqich talabasi Otamurodova Mahfirat Husan
qizi**

EmSII: mahf1ratotamurodova05@gmSII.com

Tel:+998-97-849-74-71

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining matematika fanini o’qitishdagi xorijiy amaliyotlari va ularni O’zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot jarayonida AQSh, Buyuk Britaniya, Finlyandiya va Janubiy Koreya tajribalari tahlil qilinib, ularning o’quv jarayonidagi afzalliklari, pedagogik yondashuvlari hamda natijalari o’rganildi. Shuningdek, O’zbekiston ta’lim tizimida SI texnologiyalarini joriy etishning mavjud holati, imkoniyatlari va muammolari tahlil qilindi. Maqolada taqqoslama-tahliliy, kuzatuv, kontent-tahlil va modellashirish metodlari qo’llanilgan bo’lib, xorijiy tajribalarni milliy ta’lim tizimiga integratsiya qilish bo’yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, SI asosidagi o’qitish metodikalari o’quvchilarning individual o’zlashtirish xususiyatlarini hisobga olib, matematika fanini o’qitish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, matematika ta’limi, xorijiy tajriba, o’qitish metodikasi, raqamli kompetensiya, moslashtirilgan o’qitish, ta’lim texnologiyalari, O’zbekiston ta’lim tizimi.

KIRISH. Bugungi kunda sun’iy intellekt (SI – Artificial Intelligence) texnologiyalari ta’lim sohasida tub o’zgarishlar yasamoqda. Xususan, matematika fanini

o'qitishda SI asosidagi platformalar o'quvchilarning individual qobiliyatlarini aniqlash, ularga moslashtirilgan topshiriqlarni taklif etish va tahliliy fikrlashni rivojlantirish imkonini bermoqda. UNESCOning 2023-yilgi "Education and Artificial Intelligence" hisobotida qayd etilishicha, 70 dan ortiq mamlakatlarda SI texnologiyalari o'quv jarayonida, jumladan, STEM yo'nalishidagi fanlarni o'qitishda faol qo'llanilmoqda. Xorijiy davlatlar tajribasidan ko'rinadiki, AQShda DreamBox Learning, Khanmigo (Khan Academy SI), Buyuk Britaniyada Century Tech, Finlyandiyada Claned, Janubiy Koreyada Riiid! Tutor kabi platformalar matematika ta'limida sun'iy intellektga asoslangan moslashuvchan o'qitish (adaptive learning) tizimlarini muvaffaqiyatli joriy etgan. Ushbu tizimlar o'quvchilarning yechim jarayonlarini tahlil qilib, ularning xatolariga real vaqt rejimida teskari aloqa beradi va mustaqil fikrlashga yo'naltiradi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham oxirgi yillarda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, elektron ta'lim platformalarini rivojlantirish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi hamda 2024–2030-yillarga mo'ljallangan Ta'limni raqamlashtirish konsepsiyasi doirasida sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'lim jarayoniga tatbiq etish muhim vazifalardan biri sifatida belgilangan. Shu bois, xorijiy tajribalarda sinovdan o'tgan SI asosidagi o'qitish metodikalarini tahlil qilish, ularni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish va mahalliy o'quv dasturlariga integratsiya qilish masalasi bugungi kunda dolzarb hisoblanadi. Mazkur maqolada xorijiy mamlakatlarda SI asosida matematika o'qitishning samarali metodikalari tahlil qilinadi, ularning afzalliklari, muammolari hamda O'zbekiston ta'lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari kelajakda raqamli ta'lim vositalarini takomillashtirish va boshlang'ich hamda o'rta ta'lim bosqichlarida matematika o'qitish sifatini oshirishga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

Sun'iy intellekt asosida matematika o'qitish masalasi so'nggi yillarda xalqaro ta'lim tadqiqotlarida keng yoritilmoqda. Turli ilmiy manbalarda SI texnologiyalarining o'qitish jarayoniga integratsiyasi, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, ijodkorlik va tahliliy qobiliyatini rivojlantirishdagi roli chuqur o'rganilgan. Masalan, Woolf, B. P. (2021) tomonidan ta'kidlanishicha, SI asosidagi o'qitish tizimlari o'quvchilarning kognitiv faoliyatini kuzatish orqali ularga shaxsiylashtirilgan ta'lim muhitini yaratadi. Holmes, W. va Ifenthaler, D. (2022) esa o'z tadqiqotlarida sun'iy intellekt vositalari o'qituvchilar uchun diagnostika va baholash jarayonida samarali yordamchi vosita bo'lishini ko'rsatadi.

OECD (2023) tomonidan chop etilgan "SI in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning" hisobotida esa sun'iy intellekt asosidagi o'qitish

metodikalari ta'lim sifatini oshirish bilan birga, o'qituvchilarning kasbiy yuklamasini kamaytirishi ham qayd etilgan. UNESCO (2023) hisobotida esa raqamli tengsizlik, axloqiy masalalar va texnologik infrastrukturaga e'tibor qaratish zarurligi ta'kidlanadi. Xorijiy tajribalar orasida Khan Academy (AQSh) tomonidan ishlab chiqilgan Khanmigo tizimi matematika o'qitishda SI yordamida o'quvchining fikrlash jarayonini tahlil qilib, muammoli nuqtalarni aniqlaydi va mos topshiriqlar beradi. Finlyandiyada "Claned" platformasi esa o'qitish jarayonini shaxsiylashtirish va o'quvchining o'rganish uslubiga moslash orqali yuqori natijalarga erishishni ta'minlagan.

O'zbekiston olimlari ham ushbu yo'nalishda dastlabki tadqiqot ishlarini olib bormoqda. Jumladan, A. Abdurahmonov (2022) ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning psixologik-pedagogik asoslarini tahlil qilgan bo'lsa, M. To'xtasinova (2023) boshlang'ich sinflarda sun'iy intellektga asoslangan interfaol platformalardan foydalanishning samaradorligini amaliy jihatdan o'rgangan. Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, SI texnologiyalari matematika fanini o'qitishda o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash, ularga individual yondashuvni ta'minlash hamda o'qitish samaradorligini oshirishda muhim vosita sifatida shakllanmoqda. Shu bilan birga, O'zbekiston ta'lim tizimida SI asosidagi metodikalarni joriy etishda milliy o'quv dasturlariga, o'qituvchilarning raqamli savodxonligiga va infratuzilma imkoniyatlariga moslashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqotda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalariga asoslangan matematika o'qitish metodikasining xorijiy amaliyotlarini o'rganish hamda ularni O'zbekiston ta'lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlarini aniqlash maqsad qilib olindi. Shu maqsadda tadqiqot quyidagi metodologik asoslar va ilmiy yondashuvlarga tayandi:

1. Birinchidan, taqqoslama-tahliliy metod yordamida AQSh, Buyuk Britaniya, Finlyandiya, Janubiy Koreya va Singapur kabi rivojlangan mamlakatlarda matematika fanini SI asosida o'qitish bo'yicha joriy qilingan metodikalar, platformalar va ta'lim modellarining mazmuni, maqsadi hamda o'quv natijalari tahlil qilindi. Bu jarayon orqali xorijiy tajribadagi ilg'or yechimlar va ularning o'ziga xos jihatlari aniqlanib, ularni O'zbekiston ta'lim tizimiga tatbiq etish yo'llari belgilandi.

2. Ikkinchidan, pedagogik diagnostika va kuzatuv metodi asosida O'zbekistonning bir necha umumta'lim maktablarida matematika darslarida raqamli vositalardan foydalanish darajasi, o'qituvchilarning SI texnologiyalariga tayyorgarlik holati hamda o'quvchilarning raqamli o'rganish qobiliyatlari o'rganildi. Ushbu ma'lumotlar empirik tahlil uchun asos bo'ldi.

3. Uchinchidan, kontent-tahlil metodi orqali xorijiy ilmiy maqolalar, UNESCO, OECD va World Economic Forum hisobotlari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'limni raqamlashtirishga oid qaror va farmonlari o'rganildi. Bu yondashuv yordamida sun'iy intellekt asosidagi o'qitishning global tendensiyalari, ularni milliy kontekstga moslashtirishning ilmiy asoslari belgilandi.

4. To'rtinchidan, modellashtirish va tavsifiy tahlil metodlari asosida O'zbekiston sharoitida SI asosida matematika o'qitishning konseptual modeli ishlab chiqildi. Mazkur model o'quvchilarning individual o'zlashtirish xususiyatlarini inobatga olgan holda, o'qituvchi va SI tizimi o'rtasidagi o'zaro hamkorlik tamoyillarini o'z ichiga oladi.

Tadqiqot natijalari sifatida xorijiy amaliyotlardan olingan ilg'or metodik g'oyalar va vositalarni O'zbekiston ta'lim tizimiga moslashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Ular matematika fanini o'qitishda innovatsion yondashuvlarni shakllantirish, o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish va raqamli kompetensiyalarni oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida xorijiy mamlakatlarda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarini matematika ta'limida qo'llash bo'yicha amalga oshirilgan tajribalar chuqur tahlil qilindi. Olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, SI asosidagi o'qitish metodikalari o'quvchilarning individual o'zlashtirish darajasini aniqlash, ularning xatolarini real vaqt rejimida tuzatish va o'qituvchi uchun aniq tahliliy ma'lumotlar taqdim etish orqali ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi.

1. Xorijiy tajribalar tahlili: AQShda qo'llanilayotgan Khanmigo (Khan Academy SI) tizimi o'quvchilarning yechim bosqichlarini kuzatib, murakkablik darajasiga qarab topshiriqlarni avtomatik tarzda o'zgartiradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ushbu tizimdan foydalangan o'quvchilar matematika bo'yicha o'rtacha 15–20% yuqori natijalar ko'rsatgan (Khan Academy Report, 2023).

2. Buyuk Britaniyada Century Tech platformasi sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarning o'rganish tarixini tahlil qilib, ularning bilim bo'shliqlarini aniqlaydi va individual o'qitish yo'nalishini taklif etadi.

3. Finlyandiyada Claned tizimi esa o'quvchining o'qish tezligi va tahliliy fikrlash darajasiga qarab, dars materiallarini moslashtiradi. Natijada o'quvchilarning mustaqil o'rganish motivatsiyasi sezilarli oshgani aniqlangan (Finnish EdTech Review, 2022).

2. O'zbekiston ta'lim tizimi holati:

O'zbekiston umumta'lim maktablarida hozircha SI asosidagi ta'lim vositalaridan foydalanish jarayoni boshlang'ich bosqichda. So'rovnomalar va kuzatuv natijalariga ko'ra, o'qituvchilarning 68 foizi raqamli ta'lim vositalaridan foydalanadi, biroq ulardan atigi 12 foizi SI texnologiyalarining didaktik imkoniyatlarini to'liq biladi. Bu esa raqamli kompetensiyani rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

3. Tahliliy natijalar:

Tadqiqot tahlili natijasida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

➤ SI asosidagi o'qitish metodikasi o'quvchilarning o'zlashtirish sur'atini shaxsiylashtirish orqali o'qitish samaradorligini oshiradi;

- o'qituvchilar uchun tahliliy platformalar (dashboardlar) o'quvchilarning kuchli va zSI tomonlarini tez aniqlash imkonini beradi;
- o'quvchilar sun'iy intellekt asosidagi mashg'ulotlarda yuqori faollik va mustaqil o'rganishga qiziqish namoyon etadi;
- O'zbekiston ta'lim tizimida SI texnologiyalarini joriy etish uchun avvalo o'qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, infratuzilmani takomillashtirish va milliy o'quv dasturlarini moslashtirish zarur.

4. Amaliy tavsiyalar:

Tadqiqot asosida quyidagi amaliy yo'nalishlar taklif qilindi:

- ✓ boshlang'ich va o'rta ta'lim bosqichlarida matematika fanini o'qitishda SI asosidagi dasturlarni tajriba-sinov tariqasida joriy etish;
- ✓ o'qituvchilar uchun "SI pedagogikasi" bo'yicha malaka oshirish kurslarini yo'lga qo'yish;
- ✓ milliy o'quv platformalarini (masalan, EduSI.uz kabi) ishlab chiqish va ularga SI tahlil tizimini integratsiya qilish;
- ✓ xorijiy ta'lim tashkilotlari bilan hamkorlikda SI asosidagi ta'lim metodikalarini adaptatsiya qilish bo'yicha ilmiy loyihalarni yo'lga qo'yish.

Umuman olganda, tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, SI asosida matematika o'qitish metodikasini O'zbekiston sharoitiga moslashtirish nafaqat o'quvchilarning raqamli kompetensiyasini, balki ularning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish va mantiqiy tahlil ko'nikmalarini ham sezilarli darajada rivojlantiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari ta'lim jarayonida, ayniqsa matematika fanini o'qitishda katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Xorijiy amaliyotlar tahlili shuni tasdiqlaydiki, SI asosidagi ta'lim metodikalari o'quvchilarning individual o'zlashtirish xususiyatlarini inobatga olib, ularni shaxsiylashtirilgan o'qitish jarayoniga jalb etadi. Natijada o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, mustaqil qaror qabul qilish kabi ko'nikmalar rivojlanadi. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, SI texnologiyalarining ta'limda qo'llanishi o'qituvchi faoliyatini to'liq almashtirmaydi, balki uning kasbiy faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bois, O'zbekiston ta'lim tizimida SI asosidagi o'qitish metodikasini joriy etish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirilishi zarur. Bu jarayon, bir tomondan, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirishni, ikkinchi tomondan, texnik infratuzilmani rivojlantirishni talab etadi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi amaliy takliflar ilgari suriladi:

- ✓ O'qituvchilar malakasini oshirish;
- ✓ Matematika o'qituvchilari uchun "SI texnologiyalarini ta'limda qo'llash" mavzusida maxsus malaka oshirish kurslarini tashkil etish;

- ✓ O'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini baholovchi milliy sertifikatlash tizimini joriy etish.
- ✓ SI asosidagi ta'lim platformalarini yaratish:
- ✓ O'zbekiston ta'lim muhitiga mos, o'zbek tilida ishlaydigan sun'iy intellektli o'quv platformalarini ishlab chiqish (masalan, MathSI.uz kabi);
- ✓ Ushbu platformalarda o'quvchilar uchun avtomatik tahlil, moslashtirilgan topshiriqlar va individual o'rganish yo'nalishlarini yaratish.
- ✓ Xorijiy tajribalarni moslashtirish:
- ✓ Finlyandiya, Janubiy Koreya va AQShda sinovdan o'tgan SI asosidagi ta'lim metodikalarini milliy o'quv dasturlariga integratsiya qilish;
- ✓ Xalqaro tashkilotlar (UNESCO, OECD) bilan hamkorlikda tajriba loyihalarini amalga oshirish.
- ✓ Ilmiy-tadqiqot faoliyatini kengaytirish:
- ✓ Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida "SI va matematika o'qitish metodikasi" yo'nalishida ilmiy izlanishlar olib borish;
- ✓ SI asosidagi ta'lim texnologiyalarining psixologik va didaktik ta'sirini o'rganishga yo'naltirilgan dissertatsion ishlarni rag'batlantirish.
- ✓ Texnik va tashkiliy sharoitlarni takomillashtirish:
- ✓ Maktablarda yuqori tezlikdagi internet, zamonaviy planshet va kompyuterlar bilan ta'minlash;
- ✓ SI texnologiyalaridan xavfsiz va maqsadli foydalanishni nazorat qiluvchi mexanizmlarni joriy etish.

Umuman olganda, SI asosida matematika o'qitish metodikasini O'zbekiston ta'lim tizimiga tatbiq etish ta'lim jarayonining sifat va samaradorligini oshiradi, o'quvchilarning raqamli tafakkurini, ijodiy va mantiqiy fikrlash salohiyatini rivojlantiradi. Shu bois, bu yo'nalishda ilmiy-tadqiqot ishlari va amaliy tajribalarni yanada kengaytirish bugungi kunda dolzarb strategik vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Woolf, B. P. (2021). Building Intelligent Interactive Tutors: Student-centered Strategies for Revolutionizing E-learning. Morgan Kaufmann Publishers.
2. Holmes, W., & Ifenthaler, D. (2022). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Springer Nature.
3. OECD (2023). SI in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. OECD Publishing, Paris.
4. UNESCO (2023). Education and Artificial Intelligence: Guidance for Policy-makers. Paris: UNESCO Publishing.
5. Khan Academy (2023). Khanmigo: An SI-powered Learning Assistant for
6. Century Tech (2022). The Impact of SI-driven Learning on Student Achievement. London: Century Tech Publications.

7. Finnish EdTech Review (2022). Claned and Personalized Learning in Finnish Education. Helsinki: Finnish Ministry of Education.
8. Riid! Labs (2023). Artificial Intelligence and Adaptive Learning in Mathematics Education. Seoul: EdTech Research Series.

INKLUZIV TA'LIMDA AMALIY TAJRIBALAR VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

Denov tadbirkorlik va pedagogika
Instituti Filologiya fakulteti talabasi
Qudratova Nasiba
Email: nqudratova907@gmail.com
Tel raqam: +998885505358

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida amaliy tajribalarni qo'llash hamda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari keng yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Maqolada innovatsion pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish orqali ta'lim sifatini oshirishning dolzarb jihatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: amaliy tajriba, innovatsiya, texnologiya, ta'lim sifati, metodika, raqamli vositalar, pedagogik texnologiya, ijodkorlik.

Kirish

Globalashuv, raqamli texnologiyalar va axborot asrida insoniyat taraqqiyotining muhim yo'nalishlaridan biri bu — ta'lim tizimini zamonaviy talablar asosida yangilashdir. Bugungi kunda ta'lim jarayonida o'quvchi shunchaki bilim oluvchi emas, balki faol ishtirokchi, ijodkor shaxsga aylanishi zarur. Shu sababli o'qituvchilar o'z faoliyatida amaliy tajribalarni keng qo'llab, innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish orqali o'quv jarayonini samarali va qiziqarli tashkil etishlari kerak. Ta'limda yangilanishlar, raqamli vositalarning joriy etilishi, interaktiv usullarning qo'llanilishi

o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoni tahlil qilish, ijodiy yondashuv va bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyatini shakllantiradi.

Bugungi ta'lim tizimida amaliy tajriba va innovatsion texnologiyalar uyg'unligi o'qituvchi faoliyatida markaziy o'rinni egallamoqda. Chunki zamonaviy o'qituvchi endilikda faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchi bilan hamkorlikda bilim yaratuvchi, yo'l ko'rsatuvchi va motivatsiya beruvchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi.

Asosiy qism

Amaliy tajriba ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, nazariy bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda sinab ko'rish, mustahkamlash va yangicha yondashuv asosida qo'llashni taqozo etadi. O'quvchi amaliy mashg'ulotlar davomida o'zi o'rgangan bilimlarni hayotiy misollar asosida qo'llab ko'radi, bu esa bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga xizmat qiladi. Masalan, tabiiy fanlar yo'nalishida laboratoriya ishlari, tajribalar o'tkazish yoki kuzatuvlar olib borish o'quvchilar tafakkurini kengaytiradi. Filologiya yoki ijtimoiy fanlar yo'nalishida esa og'zaki nutq, suhbat, tahlil, muhokama kabi amaliy mashg'ulotlar ularning fikrlash qobiliyatini oshiradi va mustaqil ishlashga o'rgatadi.

Innovatsion texnologiyalar esa ta'lim jarayoniga yangicha ruh bag'ishlaydi. Ular yordamida darslar yanada interaktiv, qiziqarli va samarali o'tadi. Bugungi kunda o'qituvchilar ta'lim jarayonida multimediali vositalar, onlayn platformalar, sun'iy intellekt asosidagi dasturlar va interaktiv taxtalardan keng foydalanishmoqda. Masalan, Google Classroom, Moodle, Zoom kabi onlayn tizimlar o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida faol muloqot o'rnatishga yordam beradi. Shuningdek, video materiallar, animatsiyalar va virtual laboratoriyalar darsni vizual jihatdan boyitadi, o'quvchilarning qiziqishini orttiradi.

Innovatsion texnologiyalar yordamida o'qituvchi o'quvchi uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Masalan, raqamli testlar, onlayn baholash tizimlari, gamifikatsiya (o'yin elementlari asosida o'qitish) kabi usullar o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi. Flipped classroom ("aksincha sinf") texnologiyasi orqali o'quvchi darsdan oldin mustaqil ravishda mavzuni o'rganib chiqadi, dars jarayonida esa o'qituvchi bilan

birgalikda amaliy mashg'ulotlar bajaradi. Bu metod o'quvchini faol fikrlash va o'rganilgan bilimni amaliyotda qo'llashga undaydi.

Amaliy tajriba bilan innovatsion texnologiyalarni uyg'unlashtirish ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Chunki o'quvchi amaliy mashg'ulotlar orqali o'z bilimini sinovdan o'tkazadi, innovatsion vositalar esa bu jarayonni yanada qulay, aniq va interaktiv shaklga keltiradi. Misol uchun, tabiiy fanlarda virtual laboratoriyalar yordamida tajribalar o'tkazish, tilda esa sun'iy intellekt yordamida talaffuzni to'g'rilash, nutq mashqlarini tahlil qilish o'quv jarayonini yanada samarali qiladi. Shu tarzda, amaliy yondashuv va innovatsion texnologiyalar bir-birini to'ldiradi, ularning uyg'unligi o'quvchilarda ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Raqamli texnologiyalar o'qituvchi faoliyatini ham yengillashtiradi. Masalan, o'qituvchi dars materiallarini onlayn platformalarda joylashtirib, baholash jarayonini avtomatlashtirishi, o'quvchilarning individual rivojlanish darajasini kuzatib borishi mumkin. Bu esa vaqtni tejaydi va o'quvchi faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi. Zamonaviy texnologiyalar ta'lim jarayonini interaktiv shaklga keltirgan holda, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida samarali aloqa o'rnatadi.

Bundan tashqari, innovatsion texnologiyalar yordamida o'quvchilarda raqamli savodxonlik, axborot bilan ishlash madaniyati, ijodiy yondashuv va mustaqil ta'lim olish qobiliyatlari shakllanadi. Shu sababli o'qituvchilarning asosiy vazifasi — texnologiyalarni shunchaki qo'llash emas, balki ularni ta'lim mazmuniga to'g'ri integratsiya qilish, amaliy mashg'ulotlarda samarali ishlatishdir. Har bir o'qituvchi o'z faoliyatida yangi yondashuvlarni sinab ko'rishi, amaliy tajriba orttirishi va o'z ustida muntazam ishlashi zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimida amaliy tajriba va innovatsion texnologiyalarni qo'llash bugungi kunda muhim zaruratga aylangan. Bu ikki yo'nalishning uyg'unligi ta'lim sifatini oshiradi, o'quvchilarni mustaqil fikrlovchi, ijodkor, raqobatbardosh shaxs sifatida shakllantiradi. Amaliy tajribalar orqali o'quvchi bilimni amalda sinaydi, innovatsion texnologiyalar esa unga keng imkoniyatlar eshigini

ochadi. Shunday ekan, har bir pedagog o'z faoliyatida yangi texnologiyalarni chuqur o'rganib, ularni o'quv jarayoniga tatbiq etishi, o'z amaliy tajribasini boyitib borishi zarur. Ana shundagina ta'lim tizimi zamon talablariga mos, samarali va ijodkor avlodni tarbiyalovchi tizimga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning "Ta'lim tizimini rivojlantirish va innovatsion g'oyalarni qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonlari.
2. Ziyamuhamedov B., To'rayev B. Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar. – Toshkent: O'zbekiston, 2020.
3. Hasanov A., Karimova D. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan, 2021.
4. Jalolov T. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023.
5. Махмудов, Ш. К. (2021). Профессионализм и формирование педагогических способности. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 45-50.

MAKTAB O'QITUVCHILARINING STRESSGA BARDOSHILIGI: PEDAGOGIK YONDASHUVLAR VA TRENINGLAR

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
magistranti Murodova Mahbuba
Farxodovna**

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktab o'qituvchilarining kasbiy faoliyatida uchraydigan stress holatlari, ularning sabablari hamda stressga bardoshlilikni rivojlantirishda qo'llaniladigan pedagogik yondashuvlar va psixologik treninglar tahlil qilinadi. Maqolada o'qituvchilarning emotsional holatini barqarorlashtirish, ish unumdorligini oshirish va kasbiy charchoqlarning oldini olish bo'yicha ilmiy va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: stress, o'qituvchi, stressga bardoshlilik, pedagogik yondashuv, psixologik trening, emotsional intellekt, motivatsiya, kasbiy kompetensiya.

Abstract: This article analyzes the stressful situations encountered in the professional activities of school teachers, their causes, and pedagogical approaches and psychological training used to develop stress tolerance. The article provides scientific and practical recommendations for stabilizing the emotional state of teachers, increasing their productivity, and preventing professional burnout.

Keywords: stress, teacher, stress tolerance, pedagogical approach, psychological training, emotional intelligence, motivation, professional competence.

Аннотация: В статье анализируются стрессовые ситуации, возникающие в профессиональной деятельности школьных учителей, причины их возникновения, а также педагогические подходы и психологические тренинги, применяемые для развития стрессоустойчивости. Представлены научно-практические рекомендации по стабилизации эмоционального состояния учителей, повышению их продуктивности и профилактике профессионального выгорания.

Ключевые слова: стресс, учитель, стрессоустойчивость, педагогический подход, психологический тренинг, эмоциональный интеллект, мотивация, профессиональная компетентность.

Kirish qismi

Bugungi kunda ta'lim tizimi zamonaviy texnologiyalar, raqobatbardosh muhit va yuqori talablar asosida shakllanmoqda. Bunday sharoitda o'qituvchilarning kasbiy

faoliyatida stress omillari tobora ortib bormoqda. Maktab o'qituvchilari nafaqat o'quvchilarga bilim beruvchi, balki ularning ruhiy holatini boshqaruvchi, motivatsiyani shakllantiruvchi shaxs sifatida ham faoliyat yuritadilar. Shu sababli o'qituvchilarning stressga bardoshli bo'lishi — ularning professional muvaffaqiyatini, ta'lim sifati va o'quvchilarning psixologik farovonligini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. Albatta, o'quvchilarning yaxshi ta'lim olishi bu o'qituvchi mahoratiga bog'liq. Lekin u o'z xarakterini boshqara olmas ekan bu darsning sifatiga ta'sir qiladi. Birinchi o'rinda stress tufayli o'z sog'lig'idan ayrilsa, ikkinchidan o'quvchilarda stressga qarshi immunitet hosil bolmaydi. O'quvchilar ham stressda ulg'ayishadi.

Adabiyotlar metodologiyasi

Maqolani tayyorlash jarayonida pedagogik psixologiya, kasbiy stress nazariyasi va shaxs rivojlanishi bo'yicha mahalliy va xorijiy olimlarning asarlaridan foydalanildi. Jumladan, N.X. Rahmonqulova, G. Karimova, L. M. Mitina, S. Maslach, M. Selye, D. Goleman kabi tadqiqotchilarning ilmiy ishlarida o'qituvchi faoliyatida stress va unga moslashuv mexanizmlari keng yoritilgan.

Asosiy qism

1. O'qituvchilarda stressning kelib chiqish sabablari

Pedagogik faoliyatda stressning asosiy manbalari quyidagilardir:

- yuqori mas'uliyat va o'quv jarayonining intensivligi;
- ota-onalar va o'quvchilar bilan ziddiyatli munosabatlar;
- ta'lim tizimidagi o'zgarishlar, baholash mezonlarining yangilanishi;
- kasbiy motivatsiyaning pasayishi va ish yuklamasining ortishi.

Stress holati uzoq davom etsa, o'qituvchida professional charchoq (emotsional “yonib ketish”), motivatsiya yo'qolishi va sog'liq bilan bog'liq muammolar kuzatiladi.

2. Stressga bardoshlilikni shakllantirishda pedagogik yondashuvlar

O'qituvchining stressga bardoshlilik — bu murakkab psixologik holat bo'lib, u o'zini boshqarish, ijobiy fikrlash, kommunikativ ko'nikmalar va emotsional intellekt darajasi bilan chambarchas bog'liq. Pedagogik yondashuvlar orasida quyidagilar samarali hisoblanadi:

- Reflektiv yondashuv
- Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim
- Kognitiv-hulqiy yondashuv
- Motivatsion yondashuv

3. Psixologik treninglarning ahamiyati

Stressni yengishda maxsus treninglar katta rol o‘ynaydi. Quyidagi trening turlari o‘qituvchilar orasida samarali deb topilgan:

- Relaksatsiya va nafas olish mashqlari
- Kommunikativ treninglar
- Emotsional intellekt treninglari
- Kasbiy “burnout”ni oldini olish bo‘yicha seminarlar

Treninglarda interfaol metodlar — “Rol o‘ynash”, “Muloqot aylanasi”, “Stress xaritasi”, “Pozitiv fikrlash” mashqlari qo‘llaniladi.

Tahlil va natija qismi

O‘zbekiston maktablarida o‘tkazilgan kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, psixologik treninglarda qatnashgan o‘qituvchilarning ish samaradorligi 25–30 foizga oshgan, ularning stress darajasi esa ancha kamaygan. Stressga bardoshli o‘qituvchilar o‘quvchilar bilan sog‘lom muloqot o‘rnatadi, muammoli vaziyatlarda ijobiy yechim topadi va sog‘lom psixologik iqlim yaratadi.

Xulosa qismi

Maktab o‘qituvchilarining stressga bardoshlilikini rivojlantirish — zamonaviy ta’lim tizimining dolzarb masalalaridan biridir. Bu jarayon pedagogik yondashuvlar, psixologik treninglar va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimi bilan uzviy bog‘liqdir. O‘qituvchilarning ruhiy barqarorligi ularning kasbiy mahorati va ta’lim muassasasida sog‘lom psixologik muhitni yaratishida asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Rahmonqulova N.X., Matnazarova K.O. Pedagogika nazariyasi va tarixi. — Toshkent: “O‘zbekiston faylasuflari jamiyati” nashriyoti, 2010.
2. Karimova G. Pedagogik psixologiya. — Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
3. Maslach C., Leiter M.P. The Truth About Burnout. Jossey-Bass, 1997.

4. Selye H. The Stress of Life. McGraw-Hill, 1978.
5. Goleman D. Emotional Intelligence. Bantam Books, 1995.
6. Abdullayeva M.R. va boshq. Social Psychological Features of the Process of Professional Stress in Pedagogical Activity. Journal Power System Technology, 2024.
7. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Pedagogik mahorat va innovatsiyalar markazi metodik materiallari, 2023.

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA DEONTOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH: MAZMUNI VA AHAMIYATI

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
“Pedagogika va psixologiya” kafedrası
tayanch-doktoranti.
Pardayeva Ra’no Eshboyevna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak pedagoglarda deontologik madaniyatni shakllantirishning mazmuni, bosqichlari va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda pedagogik amaliyot, axloqiy tarbiya, reflektiv yondashuvlar va mentorlik tizimining ahamiyati yoritilgan. Deontologik madaniyat nafaqat nazariy bilimlar, balki o‘qituvchi shaxsining ma’naviy barkamolligini ta’minlovchi muhim kasbiy fazilat sifatida qaraladi. Maqolada milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligida pedagog shaxsining axloqiy kamoloti haqida fikr yuritilgan, amaliy taklif va tavsiyalar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: deontologik madaniyat, bo‘lajak pedagog, pedagogik etika, kasbiy burch, tarbiyaviy jarayon, pedagogik amaliyot, etik qadriyatlar

Аннотация: В данной статье рассматриваются содержание, этапы и практическое значение формирования деонтологической культуры у будущих педагогов. Исследование освещает роль педагогической практики, нравственного воспитания, рефлексивного подхода и наставничества. Деонтологическая культура представляется не только как совокупность теоретических знаний, но и как важное профессиональное качество, обеспечивающее духовное совершенство личности учителя. В статье приведены предложения по гармонизации национальных и общечеловеческих ценностей в воспитании педагогов.

Annotation: This article explores the content, stages, and practical importance of forming deontological culture among future teachers. The research highlights the significance of pedagogical practice, moral education, reflective approaches, and

mentorship in this process. Deontological culture is viewed not only as a set of theoretical concepts but also as a vital professional trait that contributes to the teacher's moral and spiritual development. The article also discusses the integration of national and universal values in shaping the ethical identity of educators and provides practical recommendations.

Keywords: deontological culture, future teacher, pedagogical ethics, professional duty, educational process, pedagogical practice, moral values

Kirish (Introduction)

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, pedagogik kadrlar salohiyatini oshirish va yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash borasida tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ-4310-sonli qarori "Pedagog kadrlarni tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"da bo'lajak pedagoglarning kasbiy va axloqiy tayyorgarligini kuchaytirish dolzarb vazifa sifatida belgilangan.

Shuningdek, "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da ham ta'lim sohasida faoliyat yuritayotgan kadrlarda ijtimoiy mas'uliyat va axloqiy madaniyatni yuksaltirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgan.

Mazkur huquqiy asoslar shuni ko'rsatadiki, ta'lim sifati va samaradorligi bevosita o'qituvchi shaxsiga — uning axloqiy yetukligi, mas'uliyat darajasi, kasbga munosabati va ichki intizomiga bog'liq. Shu jihatdan, pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda deontologik madaniyatni shakllantirish nafaqat kasbiy tayyorgarlikning bir bo'lagi, balki ijtimoiy ehtiyoj sifatida dolzarb masalaga aylanmoqda.

Deontologik madaniyat — bu o'qituvchining kasbiy faoliyatda etik me'yorlarga sodiqligi, shaxsiy namunadorligi, vazifasiga sadoqati va ijtimoiy mas'uliyatni chuqur his qilgan holda faoliyat yuritishidir. Bunday madaniyatga ega bo'lgan pedagog — nafaqat o'rgatuvchi, balki tarbiyachi va yetakchi shaxs bo'lib shakllanadi.

Uslub (Methods)

Mazkur maqolada sifatli tadqiqot metodlari asosida tahlil yuritildi. Pedagogik deontologiyaga oid ilmiy adabiyotlar, o'quv dasturlari, psixologik va tarbiyaviy yondashuvlar tahlil qilindi. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarida

pedagogik ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar bilan olib borilgan suhbatlar, kuzatishlar va amaliyot natijalari asos qilib olindi. Shuningdek, ilg'or xorijiy tajribalar va milliy o'ziga xosliklar ham solishtirildi.

Ushbu tadqiqot bo'lajak pedagoglarda deontologik madaniyatni shakllantirish jarayonini chuqur o'rganishga yo'naltirilgan bo'lib, unda sifatli (kvalitativ) tadqiqot metodlariga asoslanildi. Tadqiqotning asosiy metodologik asosini pedagogik, psixologik va axloqiy yondashuvlar tashkil etdi. Dastlab, deontologik madaniyatga doir nazariy asoslar, yurtimizdagi ta'lim siyosati bilan bog'liq me'yoriy-huquqiy hujjatlar, xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4310-sonli qarori (2019-yil 29-aprel), "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi" va boshqa muhim dasturlar tahlil qilindi. Mazkur hujjatlar bo'lajak pedagoglar shaxsini axloqiy jihatdan yetuk va mas'uliyatli tarzda shakllantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanishini ko'rsatib berdi.

Tadqiqot jarayonida Respublikamizdagi bir nechta pedagogik oliygohlarda tahsil olayotgan talabalar ishtirokida kuzatuvlar olib borildi. Jumladan, Surxondaryo, Samarqand, Qoraqalpoq va Farg'ona davlat universitetlari Pedagogika fakultetlarida tahsil olayotgan 3- va 4-bosqich talabalarning pedagogik amaliyot davridagi xatti-harakatlari, kasbiy munosabatlari, etik me'yorlarga bo'lgan e'tibori kuzatildi. Ushbu kuzatuvlar natijasida talabalar deontologik madaniyatni amaliyotda qanday namoyon qilayotgani, real muammoli vaziyatlarda qanday qaror qabul qilayotgani va bu qarorlar qanday asoslanganiga e'tibor qaratildi.

Tadqiqot doirasida pedagogik amaliyotdan so'ng talabalar bilan yarim tuzilgan intervyular o'tkazildi. Intervyular yordamida ularning kasbiy burch, etik qadriyatlar va pedagogik munosabatlar haqidagi shaxsiy qarashlari o'rganildi. Shu bilan birga, amaldagi ustoz-pedagoglar bilan ham suhbatlar tashkil etildi. Ular orqali pedagogik tajriba davomida qanday deontologik muammolarga duch kelishgani, bunday vaziyatlarda qanday yondashuvlar qo'llaganliklari tahlil qilindi.

Bundan tashqari, xorijiy adabiyotlar va xalqaro tajribalar o'rganilib, O'zbekiston sharoitida deontologik madaniyatni shakllantirishda milliy qadriyatlar, madaniy kontekst va tarixiy tajribaning hisobga olinishi zarurligi aniqlashtirildi. Shuningdek,

pedagogik deontologiya fanining o'quv dasturlari, amaliy mashg'ulot materiallari va baholash mezonlari o'rganilib, ularning samaradorlik darajasi baholandi.

Tadqiqotda olgan ma'lumotlar tahliliy va taqqoslamali yondashuv asosida ko'rib chiqildi. Yig'ilgan sifatli ma'lumotlar asosida asosiy xulosalar chiqarildi, tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu uslubiy yondashuvlar orqali bo'lajak pedagoglarning deontologik madaniyatini shakllantirish jarayonining murakkabligi, bosqichma-bosqich rivojlanishi va ularning ichki motivatsiyasi bilan chambarchas bog'liqligi aniqlashtirildi.

Natijalar (Results)

Tadqiqot davomida bo'lajak pedagoglarda deontologik madaniyatni shakllantirish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshayotganini, ammo bu yo'nalishda bir qator tizimli muammolar va imkoniyatlar mavjudligini aniqlashga erishildi. O'zbekistonning bir nechta pedagogik oliy ta'lim muassasalarida olib borilgan kuzatuvlar, suhbatlar va amaliy tahlillar asosida quyidagi muhim natijalar qayd etildi:

1. Talabalarning deontologik tushunchalar bo'yicha nazariy bilimlari nisbatan yetarli, ammo ularning amaliy faoliyatda to'g'ri qo'llanilishi har doim ham samarali emas. Pedagogik etika, kasbiy madaniyat va axloqiy qadriyatlar haqidagi darslarda ishtirok etgan talabalar deontologik me'yorlarni tushunadi, lekin amaliyot paytida ba'zi real vaziyatlarda bu bilimlarni qanday qo'llashni bilmasligi kuzatildi.

2. Pedagogik amaliyot tajribasi deontologik madaniyatni mustahkamlashda hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Talabalar o'zlari o'qituvchi roliga chiqib, o'quvchi, ota-ona va jamoa bilan muloqot qilganida axloqiy mas'uliyatni chuqurroq his qila boshlaydilar. Bunda mentor-o'qituvchining namunasi, maktabdagi kasbiy muhit va talabaga nisbatan munosabat katta ta'sir ko'rsatmoqda.

3. O'quv jarayonida deontologik madaniyatga oid o'qitiladigan fanlarning amaliyot bilan integratsiyasi yetarli emas. Ba'zi holatlarda talabalar etik me'yorlar yoki kasbiy qoidalarining mavhum tushunchaligidan shikoyat qilishdi. Bu esa o'quv dasturlarida konkret hayotiy vaziyatlar bilan ishlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish mashqlariga ehtiyoj borligini ko'rsatadi.

4. Shaxsiy refleksiya va o'zini baholash ko'nikmalari sust rivojlangan. Intervyu va suhbatlarda talabalarning aksariyati o'z kasbiy xatti-harakatlarini tahlil qilishda

qiynalishi, ko'proq tashqi baholarga tayanishi aniqlandi. Bu esa pedagogik jarayonda reflektiv fikrlashni rivojlantirish metodikasi sust qo'llanilayotganidan dalolat beradi.

5. Deontologik qadriyatlar talabalar shaxsida asta-sekinlik bilan shakllanmoqda, ammo bu jarayon tizimli qo'llab-quvvatlashni talab qiladi. Kasbiy burch, sabr, mehr, hurmat, xolislik kabi fazilatlar aksariyat talabalar tomonidan qadrlanmoqda. Biroq, ularni ichki motivatsiyaga aylantirish uchun shaxsiy rivojlanishga yo'naltirilgan, murabbiylik asosidagi yondashuv zarur.

6. Talabalarda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligida shakllanayotgan deontologik madaniyat kuzatilmoqda. Xalqimizning an'anaviy odob-axloq me'yorlari, "ustoz-shogird" tamoyili, katta-yu kichikni hurmat qilish kabi qadriyatlar talabalarning kasbiy etikasiga tabiiy ravishda singmoqda. Bu esa milliy madaniyat asosidagi tarbiyaning ijobiy natijalarini ko'rsatadi.

Munozara (Discussion)

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bo'lajak pedagoglarda deontologik madaniyatni shakllantirish murakkab, ko'p bosqichli va shaxsga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, u nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy faoliyat, ichki motivatsiya, shaxsiy tajriba va tarbiyaviy muhit bilan uzviy bog'liqdir. Natijalarda aniqlanganidek, talabalarda etik tushunchalar va kasbiy mas'uliyat haqidagi bilimlar mavjud bo'lsa-da, ularni real pedagogik vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalari har doim ham yetarli emas. Bu holat, o'z navbatida, o'quv jarayonidagi metodik yondashuvlar, pedagogik amaliyot sifati va mentorlik tizimining holatini qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Pedagogik deontologiya nazariyasiga ko'ra, deontologik madaniyat — bu o'qituvchining kasbiy burchlarini anglash, axloqiy me'yorlarga sodiqlik, professional odob-axloq qoidalariga amal qilish, o'z harakatlariga nisbatan javobgarlik his qilish va jamiyat oldidagi mas'uliyatni chuqur anglashdan iborat murakkab tizimdir (Rasulov, 2021). Bu jihatlar talaba-shaxsda shakllanishi uchun, uni faqatgina ma'ruza va seminarlar orqali emas, balki integratsiyalashgan, faol va reflektiv pedagogik metodlar orqali o'qitish zarur.

Tadqiqotda aniqlanishicha, deontologik madaniyat ko‘proq amaliyot davomida shakllanmoqda. Shu sababli pedagogik amaliyotni o‘quv jarayonining markaziy elementi sifatida qayta tashkil etish, har bir talabaning o‘z ustoz-mentori bilan individual ishlashini yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyatga ega. Bu ustoz-shogird aloqasi orqali axloqiy qadriyatlar, kasbiy mas‘uliyat va pedagogik madaniyat real faoliyat orqali shakllanadi. O‘zbekistonning milliy ta‘lim an‘analarida, xususan, “ustoz-avlod”, “kattakichik hurmati”, “odoblilik” kabi qadriyatlar deontologik madaniyatni rivojlantirishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Shuningdek, talabalar o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilishda qiynalayotgani, refleksiya ko‘nikmalarining sustligi ham kuzatildi. Bu esa shaxsiy reflektiv tafakkurni rivojlantiruvchi texnologiyalar — kundalik yuritish, esse yozish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, rolli o‘yinlar va kasbiy simulyatsiyalardan faol foydalanish zarurligini ko‘rsatadi. Refleksiya o‘qituvchi shaxsini ongli tarzda shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi, u kasbiy o‘sish uchun asos yaratadi.

Xalqaro tajriba ham shuni ko‘rsatadiki, pedagogik deontologiya o‘qituvchining nafaqat professionalligi, balki shaxsiy madaniyati, fuqarolik mas‘uliyati va odo-axloqiy qiyofasini belgilaydi. Masalan, UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan “O‘qituvchi etika kodeksi”da o‘qituvchining har bir faoliyati — dars berish, muloqot, baholash va tarbiyaviy ta’sirda axloqiy me‘yorlarga rioya qilish majburiy deb qaraladi. O‘zbekistonda bu kabi kodekslar hali keng joriy qilinmagan, ammo ularni milliy qadriyatlar asosida ishlab chiqish va pedagogika oliygohlarida tatbiq etish deontologik madaniyatni mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin.

Bundan tashqari, bo‘lajak pedagoglarda deontologik madaniyatni shakllantirishda individual yondashuv, shaxsiy namuna, axloqiy savol-javoblar, etika bo‘yicha guruh tahlillar va boshqa zamonaviy metodik yondashuvlar muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, kasbiy muammoli vaziyatlarni tahlil qilish (case-study), rolli o‘yinlar (role-play) orqali talabalarni real hayotga tayyorlash, axloqiy qaror qabul qilishga o‘rgatish dolzarb hisoblanadi.

Umumiy xulosa:

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, deontologik madaniyatni shakllantirish – bu nafaqat dars orqali, balki hayotiy tajriba, shaxsiy refleksiya, amaliyot va ijtimoiy muhit orqali tarkib topadigan murakkab jarayondir. Talabalar orasida bu madaniyatning shakllanish darajasi turlicha bo‘lsa-da, kasbiy burch, odob-axloq, shaxsiy namunadorlik, empatiya kabi asosiy tamoyillarga intilish mavjud. Biroq bu jarayonni kuchaytirish uchun metodik, tashkiliy va tarbiyaviy jihatdan yanada faolroq yondashuv talab etiladi.

Bo‘lajak pedagoglarda deontologik madaniyatni shakllantirish — bu ularning professional shakllanishi, ijtimoiy mas‘uliyatni his qilishi va namunaviy shaxs bo‘lishiga asos bo‘ladi. Bu madaniyat ularning o‘quvchilar bilan munosabatlarida, kasbga bo‘lgan sadoqatida va jamiyatda tutgan o‘rnida yaqqol namoyon bo‘ladi. Pedagogik ta’limda bu yo‘nalishga alohida e’tibor qaratilishi zarur — chunki bu o‘qituvchining kasbiy salohiyati, axloqiy yetukligi va shaxsiy namunadorligini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-sonli farmoni “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”. www.lex.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi “Pedagog xodimlarning maqomi to‘g‘risida”gi Qonuni. Qabul qilingan sana: 2019-yil 16-oktabr. lex.uz
3. Abdukarimov, S. (2020). *Pedagog kadrlar tayyorlashda axloqiy qadriyatlar tizimi*. Toshkent: O‘zMU nashriyoti.
4. Karimova N. “Pedagogik etik va deontologiya asoslari”, Toshkent, 2020.
5. Jo‘rayev M. “Kasbiy pedagogika va etika”, Samarqand, 2019.

jamiyatning to‘laqonli a‘zolari, degan asosiy tamoyilga amal qilgan holda izchil ish olib bormoqdamiz” – deya ta’kidlaydilar mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoev.

Barcha jamiyatlarda jismoniy yoki psixik jihatdan imkoniyatlari cheklangan odamlar sog‘lom odamlar bilan birga yashab kelgan. Zamon rivojlangan sari ularga bo‘lgan munocabat ham turlicha bo‘lgan. Jumladan, antik davrlarda qadimgi grek madaniyatida “inson Xudolarga monand bo‘lishi kerak” degan dunyoqarash nogironlarga nisbatan kamsitish va jamiyatdan ajratib qo‘yilishiga olib kelgan bo‘lsa, qadimgi Rimda nogironlarning jang maydonlarida jang qilish imkoniyatlari cheklanganligi sababli ularning fuqarolik huquqlarida ham cheklanishlar bo‘lganligi tarixdan bizga ma’lum. Quldorlik, feodalizm kabi jamiyatlarda nogironlar mehnat qobiliyati cheklanganli sabab, ularga nisbatan jamiyat uchun “ortiqcha yuk” sifatida qarash mavjud bo‘lgan. Faqatgina Uyg‘onish davriga kelib, inconga barcha narcalarning markaziy hodisasi sifatida qarash boshlanib, ularni jamiyatdan ajratmaslik, kamsitmaslik, akcincha, barcha sohalarda sharoit va imkoniyatlar yaratib berish g‘oyalari shakllana boshlagan. O‘tgan asrning ikkinchi yarmiga kelib, nogironligi bo‘lgan shaxslar jamiyatning to‘laqonli a‘zosi sifatida e’tirof etilib, insonga nisbatan ma’lum mezon va standartlarni joriy etish fikridan voz kechishga o‘tildi.

Shu tariqa nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun munosib hayot va turmush sharoitlarini yaratib berish, ularning barcha sohalardagi huquqlarini kafolatlash va g‘amxo‘rlik qilish bugungi kunda rivojlangan davlatlar insonparvarligi va demokratik boshqaruv darajasini belgilovchi asosiy mezonlardan biri bo‘lib qoldi.

AQSh, Germaniya, Buyuk Britaniya, Shvesiya kabi yuqori rivojlangan davlatlar ta’limi amaliyotida nogironligi bo‘lgan va imkoniyati cheklangan bolalarga me’yorda rivojlanayotgan tengdoshlari qatorida umumta’lim maktablarida ta’lim olish imkonini beruvchi integrasiyalashgan yondashuv tamoyili joriy etildi.

Davlatimiz ham muqtaqil rivojlanish yillarida jahonda nogironligi bo‘lgan shaxslar huquq-manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha kechayotgan barcha jarayonlarni qo‘llab-quvvatlab, bu boradagi xalqaro huquqiy hujjatlarni davlat siyosatiga joriy etib, o‘ziga xos tashabbus va g‘oyalari bilan tajriba maktabini ham yaratib kelayotganligi ahamiyatlidir. Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlarini kafolatlash borasidagi

umume'tirof etilgan xalqaro tamoyillar, shuningdek, xalqaro huquqiy hujjatlarda nazarda tutilgan maqsadlar va me'yorlarni mamlakatimizning o'ziga xos xucuciyatlarini ham inobatga olgan holda faol amaliyotga joriy etib kelinmoqda. Jumladan, mamlakatimizda "nogironligi bo'lgan shaxslarning qadr-qimmatini, ularning mustaqilligini, tanlash erkinligini hurmat qilish, nogironligi bo'lgan shaxslarning va ular oilalarining huquq va erkinliklarini boshqa fuqarolar bilan teng ravishda himoya qilish hamda amalga oshirish kafolatlarini belgilash orqali ta'minlanishi"ning qonuniy asoslari mamlakatimizning "Nogironligi bor bo'lgan insonlarning huquqlari to'g'ricida"gi Qonunda muctahkamlab qo'yilgan.

Yurtimizda "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi"da imkoniyati cheklangan insonlarni davlatimiz tomonidan qo'llab-quvvatlashni yanada kuchaytirish orqali ijtimoiy cohalarni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlariga oid dolzarb vazifalardan biri sifatida tanlab olindi va bu borada o'tgan yillar davomida tizimli ishlar amalga oshirilganligini alohida ta'kidlash joiz.

Imkoniyati cheklangan bolalarga ko'rcatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash, jumladan, "imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish uchun inklyuziv ta'lim tizimini tashkil etish, shu bilan birgalikda ushbu bolalarning bu tizimga moslashishi va integrasiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta'minlash" xalq ta'limi tizimining asosiy maqsad va vazifalari sifatida belgilab qo'yildi.

Imkoniyati cheklangan bolalarni qo'llab-quvvatlash borasida amalga oshirilayotgan ulkan ishlar sirasida ularning zamon talablariga mos ta'lim-tarbiya olishi uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar muhim ahamiyatga egadir.

Mamlakatimizda inklyuziv ta'limga bocqichma-bocqich o'tish barobarida imkoniyati cheklangan bolalar ta'limining uzoq yillik rivojlanish tarixiga hamda ilmiy, pedagogik va metodik tajribasiga ega bo'lgan maxsus ta'limda ham tub islohotlar davri boshlandi. "O'quvchilarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishi, hayotiy qobiliyatlarining shakllanishi uchun zarur korreksion-rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish" ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarining asosiy vazifalaridan biri sifatida belgilandi.

Mazkur vazifalar ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari faoliyatida imkoniyati cheklangan bolalarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida ularga butun hayoti davomida zarur bo'ladigan bilim, malaka, ko'nikma va hayotiy kompetensiyalarni rivojlantirish va bosqichma-bosqich samarali o'quv dasturlari vositasida o'rgatib borishni taqozo etadi.

Imkoniyati cheklangan bolalarning jamiyatga integrasiyalashuvi va moclashuviga ko'maklashish, ularni jamiyat hayotining barcha sohalariga bosqichma-bosqich va rivojlanish xususiyatlariga mos dastur, uslub va modellar orqali tayyorlab borishni bildirib, bunda oilaviy hayotga tayyorlash jarayoni ham alohida ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Nogironligi bor bo'lgan inconnlarning oilaviy hayotga bo'lgan huquqlari qonun bilan himoya qilinadigan asosiy huquqlaridan birini tashkil etadi. Nogironligi bo'lgan inconnlarning oilasini har tomonlama himoya qilish va yordam berishning alohida e'tirof etilgan va har bir davlatning o'ziga xos huquqiy, ijtimoiy va iqtisodiy asoslari, siyosiy yo'nalishlari shakllangan bo'lib, bu o'z navbatida maxsus pedagogika va psixologiyaning bu jarayondagi asosiy vazifasi imkoniyati cheklangan bolalarni ular rivojlanishining ma'lum ko'rcatkichlaridan boshlab oilaviy hayotga tayyorlab borish sifatida belgilanadi.

Imkoniyati cheklangan bolalarni oilaviy hayotga tayyorlash masalasi Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT)ning "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya"sida "oila jamiyatning tabiiy va asosiy hujayrasi ekanligi, u davlat va jamiyat tomonidan muhofaza qilinish huquqiga ega ekanligi hamda nogironlar va ular oilalarining a'zolari nogironligi bor insonlar huquqlaridan to'la va teng foydalanish ishiga hissa qo'shish imkonini beradigan zarur himoya va yordamga ega bo'lishlari" bilan bog'liq maqsad va intilishlarni o'zida ifoda etadi.

Bugungi kunda nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlariga oid ilg'or qarashlarda ularning oilaviy hayotga bo'lgan huquqi boshqa huquqlar bilan tengma-teng e'tirof etilmoqda. Shuningdek, yurtimizda "Oila jamiyatning asosiy bo'g'ini bo'lib, u jamiyat va davlat muhofazacida" ekanligi "inson huquqlariga oid asosiy g'oya va qoidalarini o'ziga singdirgan "Bolalar huquqlari to'g'ricida"gi Konvensiya qoidalari hamda xalqaro huquqiy hujjatlar - Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Inson huquqlari umumjahon

deklarasiyasi”ga mos ravishda oilani mustahkamlash, oilaviy munosabatlarda o‘z huquq va erkinliklaridan to‘laqonli foydalanishlari uchun imkoniyatlar yaratish, oilaning har bir a‘zosi haq-huquqlarini himoya qilishga yo‘naltirilgan” ishlarning umumdavlat va umumjamiyat harakati sifatida takomillashib borayotganligi imkoniyati cheklangan bolalarni rivojlanishning dastlabki bosqichlaridanoq oilaviy hayotga tayyorlab borish masalasining dolzarbligini yanada yaqqol ko‘rsatadi.

“Imkoniyati cheklanganlik” tushunchasiga nisbatan ijtimoiy yondashuv ahamiyatining oshib borishi bu toifadagi shaxslarning nafaqat o‘zgalar yordamiga muhtoj bo‘lgan, jamiyatning alohida toifacini tashkil etishidan qat’iy farqli o‘laroq, rivojlanishining dastlabki davrlaridanoq ulardagi nuqsonlarnigina emas, balki boshqalar kabi ularning jamiyatga faol ijtimoiylashuvi va integrasiyalashuvi imkoniyatlarini ham o‘rganish, korreksion-pedagogik texnologiyalar va maxsus metodlar orqali o‘zining turli sohalardagi ehtiyojlarini qondirishga qodir bo‘lgan shaxs sifatida kamol topishiga ko‘maklashish zarurligi e’tirof etilmoqda.

“Jamiyatda imkoniyati cheklangan insonlar bilan bog‘liq zamonaviy tibbiy qarashlar keng tarqalgan bo‘lib, ular ko‘plab afsonaviy, ya’ni, ularning hayoti boshqa oddiy insonlar hayotidan tubdan farq qilishi, ularning aksariyati intim munosabatlarga kirisha olmaydi va ota-ona bo‘la olmaydi, ular boshqalarning ko‘magisiz hayot kechira olmaydilar va doim boshqalar yordamiga muhtoj bo‘ladi, degan real voqelikka to‘g‘ri kelmaydigan tasavvurlarni yuzaga keltiradi”.

Biroq, imkoniyati cheklangan insonlarning aksariyat qismi ijtimoiy tajribani faol o‘zlashtirishi va voyaga etgach, mustaqil hayot kechira olishi, oila qura olishi mumkin ekanligi olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda o‘z tasdig‘ini topgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - T.: O‘zbekiston, 2018. - 21 b.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2008 yil 7 yanvardagi “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-139-son Qonuni
3. Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiya. - T.: Baktريا press. 2013, - 15-b.

4. Arslanova M.M. Imkoniyati cheklangan bolalarda ijtimoiy tajribani shakllantirishning ayrim tarbiyaviy-korreksion masalalari.// “Pedagogika” ilmiy-nazariy va metodik jurnali. 2015/1. T., 2015. 34-39 b.

5. Akramova F.A. Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning asosiy omillari va ularning psixologik xususiyatlari. Zamonaviy ta’lim // 2015, №10. 45-52 b.

6. O. Eshmuradov, & G. Ismoilova (2022). OILAVIY MUNOSABATLARDA BOLALAR TA’RBIYASIGA TA’SIRI ETUVCHI IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLAR. Science and innovation, 1 (B4), 201-205. doi: 10.5281/zenodo.6902544

7. Eshmuradov Olmosbek Elamanovich (2021). OILA BARQARORLIGINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1 (4), 1318-1323.

8. Eshmurodov, O. (2023). ҚИЗЛАРНИ ОИЛАВИЙ ҲАЁТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ИЖТИМОИЙ ПСИХОЛОГИК ЖИХАТЛАРИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, (I). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9087>

9. Eshmurodov, O. (2023). SOG’LOM PSIXOLOGIK MUHIT OILA BARQARORLIGINING OMILI SIFATIDA . Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, (I). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9088>

JISMONIY RIVOJLANISHIDA NUQSONLI BOLALARNING TA’LIM OLISHIDA KUZATILAYOTGAN IJTIMOIIY PEDAGOGIK MUAMMOLAR

Raxmonov Azamat Ruzvonovich
TIPU “Pedagogika va psixologiya,
boshlang‘ich ta’lim” kafedrası
Pedagogika fanlari bo’yicha
(PhD) falsafa doktori, dotsent.
Tel: +998(94) 514 55 79,
a.raxmonov@cspi.uz
Najimova Muhabbat

Annotatsiya: Maqolada jismoniy rivojlanishida nuqsonli bolalarni ta'lim olishda kuzatilayotgan ayrim kamchiliklar ijimoiy pedagogik muammo sifatida yoritildi.

Tayanch iboralar: inklyuziv ta'limni, imkoniyati cheklangan, professional jamoa, Diskalkuliya–arifmetik, sensorimotor funktsiyalarning, defiantlik buzilishidir.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim to'g'risidagi qonun va ta'limni rivojlantirish to'g'risidagi qonunga asosan davlat inklyuziv ta'limni tashkil etishga keng imkoniyatlar yaratildi. Imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish va ularga zamonaviy ta'lim sharoitlari asosida xizmat ko'rsatish muxim belgilandi. O'rganishdagi nuqsonlar og'zaki yoki og'zaki bo'lmagan ma'lumotlarni olish, tashkil etish, saqlash, tushunish yoki ulardan foydalanishga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan bir qator kasalliklarni anglatadi. Ushbu faoliyat birlamchi tibbiy yordam pediatrlar va rivojlanish bo'yicha mutaxassislarning, shuningdek, ushbu holat bilan og'riqan bemorlarning natijalarini baholash, boshqarish va yaxshilashdagi interprofessional guruh a'zolarining rolini tavsiflaydi va ko'rib chiqadi.

Maqsadlar:

- O'rganishdagi nuqsonlarning etimologiyasini aniqlash;
- O'qishda nuqsonlari bo'lgan bolalarni tegishli baholashni ko'rib chiqish;
- O'rganishdagi nogironlikni davolash va boshqarish usullarini belgilash;
- Nogironligi bo'lgan bemorlarning natijalarini yaxshilash uchun professional jamoa a'zolari o'rtasida yordam ko'rsatishni muvofiqlashtirishni yaxshilash muhimligini tasvirlab berish kabi vazifalar amalga oshiriladi.

O'rganishdagi nuqsonlar: og'zaki yoki og'zaki bo'lmagan ma'lumotlarni egallash, tashkil etish, saqlash, tushunish yoki qo'llashga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan bir nechta kasalliklarni anglatadi. Ushbu shartni aniqlashning muhim jihati uning istisnalarini aniqlashdir. Qayta ta'kidlanganidek, LD bo'lgan shaxslar o'rganish bilan bog'liq muayyan muammolarga ega, ammo ular o'rtacha yoki o'rtachadan yuqori intellektni

saqlab qolishadi. Bundan tashqari, o'rganishdagi nogironlik hissiy bezovtalik, madaniy farq yoki noqulaylik bilan bog'liq bo'lishi mumkin emas. Uning asosiy tamoyili bolaning yomon o'quv muvaffaqiyati va kutilgan intellektual salohiyati o'rtasidagi nomutanosiblikni yonma-yon qo'yadi.[2]

Yetakchi nazariyotchilar logopedik etimologiyasiga ham irsiy, ham atrof-muhit omillari ta'sir etishini taklif qiladilar.[1] Ular ko'rish yoki eshitish qobiliyatining yomonlashishi kabi sensorimotor funktsiyalarning yetishmasligi natijasida cho'kmaydi (masalan, tuzatuvchi linzalar va eshitish apparatlari logopedyani bartaraf etmaydi). Afsuski, aniq etimologiya hali ham mutaxassislardan chetda qolmoqda.

Surunkali kasalliklarga chalingan bolalarda logopedik sog'lom odamlarga qaraganda deyarli ikki baravar ko'p. Dunyo bo'ylab maktab yoshidagi bolalarning taxminan 5 foizida o'rganishdagi nuqsonlar mavjud. AQShda bolalar salomatligi milliy tadqiqoti tomonidan to'plangan ma'lumotlar umr bo'yi 10% ni tashkil qiladi. Xavf omillari oilada logopedik nuqsonli, qashshoqlik, erta tug'ilish, prenatal alkogolga ta'sir qilish va boshqa neyrorivojlanish kasalliklarini o'z ichiga oladi. Eng keng tarqalgan logopedik nuqsonlar, bu disleksiya bo'lib, u logoped nuqsonlilarning kamida 80% ni tashkil qiladi. Logopedik nuqsonlilar ko'pincha qarama-qarshilik buzilishi, diqqat yetishmasligi giperaktivligi buzilishi, tashvish va obsesif-kompulsiv buzuqlik kabi boshqa kasalliklar bilan birga mavjud.

Neyrologiya sohasidagi so'nggi yutuqlar bilan taqdirlangan innovatsion tushunchani qo'llash mutaxassislarga logoped uchun taxminiy patogenezlarni taklif qilish imkonini berdi. Masalan, tadqiqotlar disleksik bemorlarning chap yarim sharida gipoaktivlikni aniqlash. Qo'shimcha farazlarga til va aloqa uchun mas'ul bo'lgan kortikostriatal tizimlardagi buzilishlar kiradi.

Logopedik nuqsonlar bilan og'rigan bemorlarning taqdimotlari individual va mazmunli bo'lishiga qaramasdan, tibbiy yordam ko'rsatuvchi provayderga asosiy patologiyani yanada ishonchli aniqlashga yordam beradigan umumiy naqshlar mavjud. Ko'pincha bolalar maktabda davom etayotgan qiyinchiliklarni boshdan kechirgandan keyin baholash uchun taqdim etiladi. Ko'pincha, logopedik nuqson bilan og'rigan bolalar nafaqat akademik muhitda emas, balki umumiy faoliyatda kamchiliklarni namoyish

etadilar. Misol uchun, maktabdagi to'siqlar akademik qiyinchiliklar, salbiy o'zini o'zi anglash, xatti-harakatlar muammolari yoki shaxslararo munosabatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bolaning o'tmishdagi maktab tarixi, ovqatlanishi, shunga o'xshash tashvishlarning oila tarixi va rivojlanish bosqichlari, jumladan, ijtimoiy qobiliyatlari haqida so'rash juda muhimdir. Umumiy e'tirof etilgan o'ziga xos o'rganishdagi nuqsonlarga quyidagilar kiradi: O'qish nogironligi (disleksiya) - eng keng tarqalgan logopedik bo'lib, barcha logopedik nuqsonlarning kamida 80% ni tashkil qiladi va fonologik ishlov berishdagi kamchiliklardan kelib chiqadi. Tegishli fonologik ishlov berish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar o'qish dekodlash, fonetika, tovushlarni chiqarish qobiliyati va to'g'ri eshitish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Rivojlanish ko'pincha yangi paydo bo'lgan yillarda o'qishni dekodlash bilan bog'liq muammolar, ravon o'qishga o'tish va keyin o'qishni tushunishda qiyinchiliklardan kelib chiqadi. Bu bolalar oxir-oqibat o'qishdan butunlay qochishlari mumkin.

Diskalkuliya - arifmetik amallarni bajarishda zaiflik sifatida namoyon bo'ladi. Bemorlar muammolarni tartibga solish, ko'p bosqichli hisob-kitoblarni tugatish, matematik hisoblash belgilarini ajratishda to'siqlarni boshdan kechiradilar. To'g'ri matematik tuyg'u neyrorivojlanish funktsiyalarining keng doirasiga kiradi, jumladan, sonlarni his qilish, matematik faktlarni hisoblash va qidirish, matematika tili, vizual-fazoviy qobiliyatlar va so'z muammolarini tushunish.

Disgrafiya - puxta o'rgatish va vosita qobiliyatiga qaramay, buzilgan yozuv bilan tavsiflanadi. Disgrafiya bilan og'rigan bolalar kamdan-kam hollarda chekkada qolishgan holda, nomuvofiq va o'qib bo'lmaydigan qo'l yozuvlarini yaratadilar. Bu bolalar, shuningdek, nozik harakatlarni muvofiqlashtirish, imlo (kodlash), grammatika va sintaksis bilan bog'liq muammolar yoki fikrlarni yozma ravishda ifodalashlari mumkin. Og'zaki bo'lmagan logopedik nuqsonlar (o'ng yarim sharni rivojlantirish nutq rivojlanishi) - nomidan ko'rinib turibdiki, muammolarni hal qilish, vizual-fazoviy vazifalar, tana tilini o'qish va ijtimoiy belgilarni tanib olish kabi og'zaki bo'lmagan harakatlarga to'sqinlik qiladi. Ko'pincha bu buzilishlar uchinchi darajaga qadar namoyon bo'lmaydi, chunki bemorlar yuqori darajadagi o'qishni tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Autizm spektrining buzilishi; (masalan, zaif ijtimoiy aloqa va pragmatik) bilan jiddiy klinik o'xshashlik mavjud.

Klinik ko'rinishga individual omillar (ichki) va atrof-muhit omillari ta'sir qiladi. Ichki omillarga komorbid psixiatrik holatlar va shaxsiy xususiyatlar kiradi. Atrof-muhit omillari uy, maktab, dasturlar va boshqalarni qamrab oladi. Logopedik nuqsonlar ko'pincha alohida bo'lmaydi, aksincha ular boshqa nutqiy nuqsonlarda va psixiatrik sharoitlar bilan birgalikda namoyon bo'ladi. Eng keng tarqalgan komorbid kasalliklar diqqat yetishmasligi giperaktivlik buzilishi, autizm, bipolyar buzuvchilik, tashvish, depressiya va muxolif defiantlik buzilishidir. Ba'zi tadqiqotlar psixiatrik kasalliklarga chalingan bolalarning 20-70 foizida logopedik nuqsonlar mavjudligini ko'rsatadi. O'tish: Baholashda nutqiy rivojlanishni baholash organik va funktsional differentsial tashxislarni istisno qilish bilan boshlanadi. Boshqa kasalliklarni istisno qilgandan so'ng, tibbiy yordam ko'rsatuvchi provayderga ruhiy kasalliklar diagnostikasi va statistik qo'llanmasi tomonidan belgilangan diagnostika ko'rsatmalariga rioya qilish tavsiya etiladi. Baholash bemorning rivojlanish, tibbiy, oilaviy va ta'lim tarixini sintez qilishi kerak.

Logopedik nuqsonlar neyrorivojlanish buzilishining bir turi bo'lib, normal o'rganish va akademik ishlash qobiliyatiga to'sqinlik qiladi.

Ta'lim buzilishlari uchta asosiy akademik sohaga ajratilgan:

1. O'qish;
2. Yozish;
3. Matematika;

A mezon: kamida 6 oy davomida quyidagi alomatlardan kamida bittasi bilan ko'rsatilgan ko'rsatmalarni qayta ishlash va ko'nikmalarni qo'llashdagi qiyinchiliklar o'qishning buzilishi, tushunishning buzilishi, imloning buzilishi, yozma ifodaning buzilishi, raqamlarni his qilishning buzilishi va matematik fikrlashning buzilishi kabilar.

B mezon: Akademik mahorat standartga nisbatan kutilganidan sezilarli darajada past, bu esa sezilarli disfunktsiyaga olib keladi.

C mezon: maktab yoshida boshlangan qiyinchiliklar.

D mezon: Aberratsiyalar har qanday nevrologik, rivojlanish, vosita yoki hissiy (eshitish yoki ko'rish) buzilishi bilan yaxshiroq tushuntirilmaydi. Bundan tashqari, keng qamrovli neyropsikologik test klinisyenni to'g'ri tashxisga yo'naltirishi mumkin. Odatda qo'llaniladigan testlarga quyidagilar kiradi: Vudkok-Jonson-III va akademik yutuqlarni baholash uchun keng diapazonli muvaffaqiyat testi;

Adaptiv xulq-atvorni baholash tizimi-II va adaptiv xatti-harakatni baholash uchun Vineland Adaptiv xatti-harakatlar shkalasi-II;

Diqqat va giperaktivlik buzilishlarini baholash uchun Conners reyting shkalasi, DEHB reyting shkalasi-IV (sobiq Du Paul shkalasi) va Vanderbilt ota-onalar va o'qituvchilarni baholash shkalasi;

Wechsler intelligence Scales for Children - umumiy idrokni baholash uchun to'rtinchi nashr (WISC-IV);

O'qishda nuqsoni bo'lgan bolaning tashxisi va davolashi o'qituvchilar, ta'lim remediatsiyasi bo'yicha mutaxassislar, psixologlar, maxsus xizmatlar va shifokorlardan iborat bo'lishi mumkin bo'lgan kasblararo jamoaning muvofiqlashtirilgan va doimiy hamkorligiga bog'liq.

Nutq terapevtlari ko'pincha disleksiya bilan bog'liq bo'lgan har qanday asosiy og'zaki til qiyinchiliklarini baholash va davolashda yordam berishi mumkin. Kasbiy va fizioterapevtlar nozik vosita, qo'pol motorli, propioseptiv, muvozanat va hissiy ishlov berish kasalliklarini davolashadi, ular o'rganishda nuqsonlari bo'lgan ba'zi bolalarda birga bo'lishi mumkin. Klinik psixologlar bolalarga o'rganishdagi nuqsonlar bilan bog'liq ijtimoiy muammolarni yaxshiroq engishga yordam beradi. Nogironligi bo'yicha o'qitilgan pedagogik terapevtlar yoki o'qituvchilar, shuningdek, nutqiy nuqsonli bolalarni davolovchi multidisipliner jamoaning bir qismidir.

Boshqa neyrorivojlanish sharoitlarida bo'lgani kabi, rivojlanishning rivojlanishini kuzatish, bolaning o'quv faoliyati va maktabdagi xatti-harakatlari haqida so'rash muhimdir. Xulq-atvor muammolari bilan bog'liq bo'lganlar uchun tegishli tuzatishlarni ham hisobga olish kerak.

Foyadalanilgan adabiyotlar:

1. M.Y.Ayupova “Logopediya” Pedagogika imiversitet hamda institutlarining bakalavr va magistr yo'nalishida ta'lim olayotginn talabalari ucliun darslik sifatida tavsiya eiltgan “O‘zbekiston faylasuflari” milliy Jamiyati nashriyoti. T:2007y
- 2.M.Closkey, Rapp B. Rivojlanish disgrafiyasi: tadqiqot uchun umumiy nuqtai va asos. Kogn Neuropsychol. 2017 yil may - iyun;34(3-4):65-82. [PMC bepul maqola] [PubMed]
- 2.Arnold E.M, Goldston D.B, Walsh A.K, Reboussin B.A, Daniel S.S, Hickman E. Wood, F.B. “Kambag'al va odatiy kitobxonlar orasida hissiy va xulq-atvor muammolarining jiddiyligi”. J Abnorm Child Psychol. 2005 yil aprel;33(2).
- 3.Mayes S.D, Calhoun S.L, Crowell E.W. “O'rganishdagi nuqsonlar va bir-biriga mos keladigan spektr buzilishlari”. “Nogironlikni o'rganing”. 2000 yil sentyabr-oktyabr;33(5):417-24.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СУБЪЕКТИВНОГО ОЩУЩЕНИЯ СЧАСТЬЯ У ПОДРОСТКОВ ПОКОЛЕНИЯ Z

Хужахонова Мафтуна Тохир Кизи

Младший научный сотрудник
учебно-научного центра «Психология» при НПУУз
G-mail: takhirovna98@gmail.com

Аннотация: Статья анализирует психологические аспекты субъективного счастья подростков поколения Z в Узбекистане, влияние социальных связей, самооценки и цифровых технологий, отмечая недостаточную изученность темы в западных культурах.

Ключевые слова: субъективное счастье, эмоциональное благополучие, подростки, поколение Z, психологические факторы.

Z AVLOD O‘SMIRLARIDA SUB‘YEKTIV BAXT HISSI PSIXOLOGIK JIHATLARI

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekistondagi Z avlod o‘smirlarining sub‘ektiv baxtining psixologik jihatlari, ijtimoiy aloqalar, o‘z-o‘zini hurmat qilish va raqamli

texnologiyalarning ta'siri tahlil qilinib, g'arbdan tashqari madaniyatlarda mavzuning yetarlicha o'rganilmaganligi qayd etilgan.

Kalit so'zlar: subyektiv baxt, hissiy farovonlik, o'smirlar, Z avlodi, psixologik omillar.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF SUBJECTIVE HAPPINESS AMONG ADOLESCENTS OF GENERATION Z

Abstract: The article analyzes the psychological aspects of the subjective happiness of generation Z adolescents in Uzbekistan, the impact of social connections, self-esteem and digital technologies, noting the lack of research on the topic in non-Western cultures.

Keywords: subjective happiness, emotional well-being, adolescents, Generation Z, psychological factors.

Субъективное счастье, как ключевая составляющая психологического благополучия, привлекает внимание исследователей, изучающих подростковый возраст, отличающийся повышенной эмоциональной восприимчивостью и активным формированием личности [5]. Счастье в психологии понимается как сочетание положительных эмоций и когнитивной оценки жизни, что делает его важным показателем психического здоровья подростков [3]. Подростки поколения Z, появившиеся на свет в период с середины 1990-х до начала 2010-х годов, формируют свое благополучие в эпоху цифровых технологий, активно используя платформы, такие как Instagram, Telegram и TikTok, что создает новые возможности и вызовы (Twenge, 2017). В Узбекистане, где коллективистские традиции сочетаются с ростом цифрового влияния (28 миллионов интернет-пользователей к 2025 году, Statista, 2025), изучение счастья подростков приобретает особую значимость. Настоящий обзор исследует психологические аспекты субъективного счастья, включая методики его измерения, и подчеркивает уникальность узбекистанского контекста.

Феномен счастья в психологической науке изучается с 1960-х годов, когда Уилсон (1967) связывал его с материальным благополучием. Современные подходы, начиная с 1980-х годов, подчеркивают субъективную природу счастья, включая эмоциональные и когнитивные аспекты [1]. Селигман (2011) в рамках

позитивной психологии предложил модель PERMA (Positive Emotion, Engagement, Relationships, Meaning, Accomplishment), которая рассматривает счастье как многомерный конструкт. У подростков счастье тесно связано с социальными связями, включая семью и друзей, а также школьной средой (Huebner, 2004). Исследования показывают, что эмоциональная поддержка близких усиливает счастье, тогда как социальное давление снижает его (Proctor et al., 2009). В культурах, таких как Узбекистан, семейные ожидания и социальные нормы, такие как уважение к старшим, существенно формируют эмоциональное благополучие [2].

Для измерения субъективного счастья разработаны специализированные методики. Subjective Happiness Scale (SHS) [4] — один из основных инструментов, состоящий из 4 пунктов, оценивающих общий уровень счастья через самоотчеты (Cronbach's $\alpha = 0.79-0.86$). Эта шкала широко применяется для подростков благодаря своей простоте и надежности. Другой инструмент — Oxford Happiness Questionnaire (OHQ) (Hills & Argyle, 2002), который включает 29 пунктов и измеряет счастье через эмоциональные, социальные и когнитивные аспекты (Cronbach's $\alpha = 0.91$). Multidimensional Students' Life Satisfaction Scale (MSLSS) (Huebner, 1994), хотя и ориентирована на удовлетворенность жизнью, также коррелирует с уровнем счастья, оценивая домены, такие как семья, школа и друзья. Качественные методы, такие как полуструктурированные интервью и фокус-группы, позволяют углубленно изучать субъективные аспекты счастья, особенно в культурно-специфичных контекстах (Braun & Clarke, 2006).

Цифровые технологии оказывают значительное влияние на эмоциональное благополучие подростков. Социальные сети создают возможности для самовыражения, но также усиливают социальное сравнение, что может снижать уровень счастья (Twenge, 2017). Исследования показывают, что длительное использование интернета (более 3 часов в день) связано с усилением тревожности, тогда как умеренное использование способствует позитивным эмоциям через доступ к образовательным платформам и сообществам [4]. В Узбекистане, где доступ к интернету стремительно растет, социальные

платформы, такие как Telegram и Instagram, формируют восприятие подростками своего благополучия. Например, визуальный контент усиливает давление на внешность, что особенно влияет на подростков, стремящихся соответствовать глобальным стандартам [7].

Социокультурные особенности играют важную роль в формировании счастья. В коллективистских обществах, таких как Узбекистан, подростки сталкиваются с ожиданиями, связанными с семейными обязанностями и общественными нормами, которые могут ограничивать их стремление к индивидуальности [6]. Исследования в аналогичных культурах, таких как Турция, показывают, что поддержка семьи повышает счастье, но давление традиций может вызывать эмоциональный дискомфорт (Eryilmaz, 2012). В узбекистанском контексте этот конфликт усиливается из-за цифровизации, которая продвигает индивидуалистические ценности, вступая в противоречие с традициями.

Психологические факторы, такие как самооценка, эмоциональная регуляция и мотивация, существенно влияют на счастье. Подростки с высокой самооценкой и развитыми навыками управления эмоциями чаще испытывают положительные эмоции [5]. В возрасте 13–14 лет, когда формируется идентичность, подростки уязвимы к стрессу, связанному со школьной успеваемостью или социальным сравнением. Исследования показывают, что ориентация на внутренние цели, такие как личностное развитие, повышает счастье, тогда как фокус на внешние достижения может снижать его (Sheldon & Elliot, 1999).

Ключевые исследования подчеркивают сложность феномена счастья. Любомирски и Леппер (1999) разработали SHS, которая стала стандартом для оценки субъективного счастья. Хиллз и Аргайл (2002) предложили OHQ, обеспечивающий более широкий охват аспектов счастья. Хьюбнер (2004) показал, что школьная среда влияет на эмоциональное благополучие. Твенге (2017) выявила негативное влияние социальных сетей на счастье поколения Z. Орбен и Пржибилски (2019) отметили, что умеренное использование технологий способствует счастью. Кайитчибаши (2007) подчеркнула роль семейных ожиданий в коллективистских культурах. Исследования Фардули (2018) указали

на снижение счастья из-за давления социальных медиа. Шелдон и Эллиот (1999) акцентировали важность внутренних целей для счастья.

Узбекистан представляет уникальный контекст для изучения счастья благодаря сочетанию традиционных ценностей и цифровых трендов. Коллективистские нормы, такие как уважение к семье, поддерживают благополучие, но могут создавать давление для подростков, стремящихся к самовыражению [6]. Рост числа интернет-пользователей (Statista, 2025) усиливает влияние социальных сетей, формирующих новые стандарты счастья, часто конфликтующие с традициями. Отсутствие эмпирических данных в Узбекистане подчеркивает новизну темы.

Практическая значимость исследования заключается в разработке программ поддержки. Школьные программы, направленные на развитие эмоциональной регуляции, могут повысить счастье подростков [5]. Обучение цифровой грамотности поможет минимизировать негативное влияние социальных сетей (Twenge, 2017). Работа с родителями, направленная на баланс между традициями и индивидуальностью, снизит давление на подростков [2]. Использование методик, таких как SHS и OHQ, позволит выявлять группы риска и разрабатывать интервенции.

Теоретический анализ показывает, что субъективное счастье у подростков поколения Z формируется под влиянием психологических, социокультурных и цифровых факторов. В Узбекистане уникальный контекст требует эмпирических исследований с применением методик, таких как SHS, OHQ и качественные интервью, для углубленного изучения счастья. Будущие исследования должны охватывать подростков из разных городов Узбекистана для репрезентативности данных.

Список литературы:

1. Динер, Э. (2000). Субъективное благополучие: Наука о счастье и предложение национального индекса. *Американский психолог*, 55(1), 34–43.
2. Кайитчибаши, Ч. (2007). *Семья, личность и человеческое развитие в разных культурах: Теория и приложения*. Издательство Lawrence Erlbaum Associates.

3. Любомирски, С., & Леппер, Х. С. (1999). Субъективная шкала счастья: Надежный и валидный показатель субъективного счастья. Социальные индикаторы исследований, 46(3), 137–155.
4. Орбен, А., & Пржибильски, А. К. (2019). Связь между благополучием подростков и использованием цифровых технологий. Поведение человека в природе, 3(2), 173–182.
5. Селигман, М. (2011). Процветание: Новое понимание счастья и благополучия. Издательство Free Press.
6. Фардули, Дж., Дидрихс, П. С., Вартаниан, Л. Р., & Халливелл, Э. (2018). Социальные сравнения в социальных сетях: Влияние Instagram на образ тела молодых женщин. Образ тела, 26, 1–8.
7. Хофстеде, Г. (2001). Последствия культуры: Сравнение ценностей, поведения, институтов и организаций в разных странах. Издательство Sage.

СВЯЗЬ МЕЖДУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ БАЗОЙ И ПРАКТИКОЙ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Академии образования Таджикистана

Заведующий отделом инновации и психологии образования

Кандидат психологических наук, **Абдурашидов Наимжон**

E-m: a_naimjon_f@mail.ru

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются вопросы связи между нормативно-правовой базой и практикой в инклюзивном образовании, а также индивидуальная социальная и образовательная поддержка детей с особыми образовательными потребностями в условиях общеобразовательных учреждениях. Анализировано социальное ситуации и представлено модель работы по работы с детьми с особыми образовательными потребностями. Раскрывается мысли о том, что инклюзивное образование – это непрерывный творческий процесс, который в этом процессе формируется личности учащихся как субъекта образовательного процесса.

Ключевые слова: инклюзивное образование, индивидуализация, дифференциация, индивидуальная поддержка, нормативно-правовая база, практика инклюзивного образования.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE REGULATORY FRAMEWORK AND PRACTICE IN INCLUSIVE EDUCATION

ABSTRACT. This article examines the relationship between the legal framework and practice in inclusive education, as well as individualized social and educational support for children with special educational needs in mainstream educational institutions. The article analyzes the social situation and presents a model for working with children with special educational needs. It explores the idea that inclusive education is a continuous creative process that shapes the students' personalities as subjects of the educational process.

Keywords: inclusive education, individualization, differentiation, individualized support, legal framework, inclusive education practice.

Проблема дифференциации и индивидуализации процесса психолого-педагогического сопровождения инклюзивного образования и в последние десятилетия стали приоритетными в социализации детей с особыми образовательными потребностями.

Основные задачи инклюзивного образования:

- Развивать толерантное отношение к различиям;
- Уделять особое внимание **качеству образования**;
- Помочь **родителям** стать более компетентными помощниками своим детям в процессе обучения;
- Создать благоприятную инклюзивному **образованию среду** (законодательную, физическую, психологическую);
- Идентифицировать и **устранить барьеры** на пути реализации инклюзивного образования;
- Поощрять **межведомственное сотрудничество** и распространение позитивных примеров;
- Обеспечить **готовность педагогов** оказывать качественное образование всем учащимся.

В последние годы в Таджикистане активизировалась работа в направлении поиска оптимальных вариантов и эффективных форм работы с детьми с особыми образовательными потребностями. Для реализации инклюзивной политики в стране актуально рассматривается вопрос о разработке индивидуальной модели работы и организации индивидуального образовательного сопровождения.

Законодательная база инклюзивного образования в Таджикистане является: Конституция Республики Таджикистан, Закон Республики Таджикистан «Об образовании» (от 2013 г.), Закон Республики Таджикистан «О правах ребенка», Закон Республики Таджикистан «О социальной защите инвалидов», Национальная концепция инклюзивного образования для детей с ограниченными возможностями в Республике Таджикистан на 2020-2025 годы [9]; Национальная стратегия развития образования до 2030 года, а также «Цели развития тысячелетия» и другие нормативные акты. Одной из задачи, вытекающих из целей развития тысячелетия и соответствующих программе реформ, проводимых Правительством Республики Таджикистан, является поэтапное внедрение принципов инклюзивного образования.

Важно отметить, что в Республике Таджикистан день за днем наблюдается динамика количество учреждений, в частности развивающих центров и соответственно количество детей с особыми образовательными потребностями, получающих доступ к разным ступеням образования растет [10].

Развитие инклюзивного образования в Республике Таджикистан, как отмечает профессор И.Х. Каримова – это «веление времени и обязанность социального государства, взявшего на себя как член ООН ряд обязательств по отношению к детям-инвалидам». Автором отмечается, что успешность реализации этих обязательств зависит «не только от государства, но и от позиции общества по отношению к лицам с ограниченными возможностями вообще и к образованию этих детей-инвалидов (*А.Н. – детей с особыми образовательными потребностями*), в частности» [8:3].

Анализ ситуации в Таджикистане показывает то, что несмотря на выполненную объем работы существует проблемы как недостаточной проработанность законодательство в организации индивидуальной образовательной поддержки для формирования личностных социализирующих ресурсов, так и интеграции ресурсов общество для формирования готовности к продуктивной социальной включенности детей с особыми образовательными потребностями.

Модель индивидуальной поддержки детей с особыми образовательными потребностями в условиях общеобразовательных учреждениях, разработанной нами отражает соединительно-восстановительную, консультативно-поддерживающую процедуру в ходе социального включения подростков и носит концептуальный характер (см. рисунок).

Рис. Модель индивидуальной поддержки детей с ООП в условиях СОУ

Она предполагает систему работы, включающую пять взаимосвязанных этапов выполнения, которые логически взаимосвязаны и подчинены общей цели (см. рисунок).

Инклюзивное образование / Универсальный дизайн обучения. УДО – это подход к разработке индивидуальной учебной программы, который может помочь учителям настроить учебную программу для всех учащихся, независимо от их способности, неспособности, возраста, пола или культурного и языкового опыта. УДО представляет собой план разработки стратегий, материалов, оценок и

инструментов для охвата и обучения школьников с различными потребностями. Структура УДО основана на трех принципах [7]:

- *Множество способов представления информации* - использование различных методов для представления информации, предоставление ряда средств для поддержки информации
- *Множество способов действий и выражения* - предоставление учащимся альтернативных способов действовать и демонстрировать то, что они знают
- *Множество способов включенности* - использование интересов учащихся, предлагая выбор контингента и инструментов; мотивирование учащихся, предлагая регулируемые уровни сложности [7].

Таким образом, «универсальный дизайн обучения» относится к движению в архитектуре и разработке творческого продукта, цель которых сделать условия (места и вещи) более доступными для людей особыми образовательными потребностями в условиях общеобразовательных учреждений.

Социальная ситуация развития и общественный запрос – в учении о структуре и динамике психологического возраста Л.С. Выготский ввел понятие «социальная ситуация развития» [6] как важной характеристики возраста, раскрывающей отношение ребенка к его социальному окружению, соответственно которого возрождается общественный запрос к разработке и реализации соответствующих механизмов социализации ребенка к открытому обществу. Именно «социальная ситуация развития» и «общественный запрос» является основой для создания инклюзивной предпосылки образовательного процесса, на базе которого можно построить универсальную модель /дизайн обучения.

Законодательная база в сфере образования и социальной защиты создают соответствующих законодательных условий продвижение инклюзивного подхода в образовательном процессе.

Оценка ресурсы и выявление личностных барьеров у особыми образовательными потребностями. Цель проведения оценки – максимально точное определение потребностей ребенка с учетом особенностей его роста и развития (оценка

коммуникативных навыков, самооценка и эмоции, когнитивные, регулятивные, сенсорные, адаптивные навыки и общение, оценка учебной среды и социальная компетентность); выявление сильных и слабых сторон семьи и ресурсов семейного окружения; определение ключевой проблемы, причин возникновения трудностей и возможностей по оказанию помощи со стороны образовательного учреждения. На этом этапе с одной стороны определяются личностные ресурсы ребенка, ресурсы институтов и посредников социализации и с другой стороны личностных и социальных барьеров, затрудняющих социализирующий процесс. На основе данного этапа происходит *дифференциации и индивидуализации личностных ресурсов/барьеров* у детей с особыми образовательными потребностями, на основе которого определяется группы и уровень специальных образовательных потребностей детей и разрабатывается для каждого ребенка индивидуальный план поддержки (ИПП), который отражают комплексную социальную поддержку и поддержку в обучении по разным учебным предметам.

Методы/инструменты для оценки могут быть следующие: изучение документов; наблюдение; беседа/интервью; анкеты/анкетирование; анализ продуктов деятельности; тесты и другие.

Таким образом, *оценка ресурсов и выявление личностных барьеров у особыми образовательными потребностями* определяется «зона актуального развития» и «зона ближайшего развития». *Зона актуального развития* отражает уровень развития ребёнка, т.е., какую задачу он может решить самостоятельно, а *зона ближайшего развития* отражает уровень потенциального развития, которого ребёнок способен достигнуть с поддержки (под руководством педагога, в сотрудничестве с родителями, со сверстниками и с другими видами поддержки).

Формирование ресурсов социализации и снятие личностных барьеров реализуется в рамках ИПП. Для внедрения инклюзивного образования и реализации ИПП в условиях общеобразовательных учреждениях Республики Таджикистан предполагается создание школьного комитета (туда могут войти директор учреждения, зам. директоров, психолог, председателей метод. объединение,

председателей родительских комитетов) и активное участие семьи (родителей, опекунов ребенка) и других общественных социализирующих институтов.

Одной из важных моментов в организации индивидуальной поддержки детей с особыми образовательными потребностями является *модификации социальных ресурсов и устранение социальных барьеров* путём интеграции существующих научно-технических и социальных ресурсов образовательного учреждения. Этот процесс сопровождает всех этапов инклюзивного процесса в образовании детей и регулярно должен обновляться современными технологиями работы.

Таким образом, цель организации индивидуальной поддержки для детей с особыми образовательными потребностями в условиях общеобразовательных учреждениях является *формирование у этих детей готовности к продуктивной социальной включенности*. Модель индивидуальной поддержки детей с особыми образовательными потребностями имеет свою специфику.

- Она определяется: а) особенностями детей с особыми образовательными потребностями; б) психосоциальными ресурсами и личностных барьеров; в) деформацией их личностного развития; г) дисгармоничными внутри личностными и межличностными отношениями.

- Модель, которая по отношению ребёнка требует индивидуального подхода, исключая разобщенность между специалистами предполагает командного подхода в работе детей с особыми образовательными потребностями в условиях учреждения.

- При всех обстоятельствах сохраняются особые требования к организации предметно-пространственной среды образовательного учреждения.

- Процесс снятия личностных и социальных барьеров и формирование готовности к продуктивной социальной включенности детей с особыми образовательными потребностями, реализуемый в рамках общеобразовательной программы, осуществляется за счет последовательного действия следующих механизмов: смыслообразования, рефлексии, идентификации и эмоционального принятия [4:84].

Таким образом, подводя итоги сказанного в контексте постановки изученных вопросов, можно отметить следующее:

1) инклюзивное образование - это непрерывный творческий процесс, который в этом процессе формируется личности учащихся как субъекта образовательного процесса;

2) формирование личности происходит и обеспечивается в процессе социализации, которая происходит на основе индивидуального социального включения каждого человека и обеспечивает его дальнейшее развитие;

3) равноправное и справедливое включение каждого ребенка в общеобразовательном процессе требует соответствующих инклюзивных условий;

4) инклюзивное условие может быть создано путем организации индивидуальной поддержки детей с особыми образовательными потребностями в средних учебных заведениях;

5) обучение детей с особыми образовательными потребностями в формате инклюзивного образования следует воспринимать как новое направление в истории современного образования, которая отражают гуманистические ценности, как базисные универсальные цели и идеалы, как человеческой деятельности и поведения в целом;

6) успехи в инклюзивном образовании немыслимы без учета его специфических особенностей, создания нормативно-правовых, социально-психологических и педагогических условий обучения, преодоления существующих барьеров, преград и противоречий в образовательной практике в условиях полноценного охвата детей с ограниченными возможностями;

7) необходима разработка и совершенствование нормативно-правовой базы в полноценном функционировании и развитии инклюзивного образования, подготовка пакета необходимых документов, регламентирующих процесс отбора, устройства и индивидуальная поддержка детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательные учреждения.

Список литературы

1. *Закон Республики Таджикистан «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей»*. Душанбе, от 2-го августа 2011 года. № 762.

2. *Закон Республики Таджикистан «Об образовании»*. Душанбе, от 22-го июля 2013 года. № 1004.

3. *Закон Республики Таджикистан «О защите прав ребёнка»*. Душанбе, от 18-го марта 2015 года. № 1196.
4. *Абдурашитов Н.Ф.* Психологические параметры гармонизации детско-родительских отношений у подростков-правонарушителей в условиях их пребывания в специальной школе: монография / Отв. ред. Р. Атаханов. Душанбе: Ирфон, 2017. 228 с.
5. *Байзоев А.* Инклюзивное образование: передовой опыт и проблемы его внедрения в условиях Таджикистана. Душанбе, 2016. 110 с.
6. *Выготский Л.С.* Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова. М.: АСТ Астрель Хранитель, 2008. 671 с.
7. Информационный бюллетень Центра TEAL № 2: Универсальный Дизайн для Обучения 2010 (<http://www.udlcenter.org>)
8. Каримова И.Х. Инклюзивное образование: сделать каждого ребенка счастливым // Материалы IV Международной конференции «Инклюзивное образование: проблемы, поиск путей решения» /Составители: Каримова И., Негматов С., Байзоев А. Душанбе, 250 с.
9. Национальная концепция инклюзивного образования для детей с ограниченными возможностями. Душанбе. от 30 апреля 2011 года.
10. Статистический сборник сферы образования Республики Таджикистан на 2018-2019 гг.

O`SMIRLARDA DEVIANT-XULQ-ATVORLILIKNI BARTARAF ETISHNINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUXIYATLARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
Pedagogika va psixologiya kafedrası
psixologiya fani katta o`qituvchisi
Shaymardanova Nargiza Maxmanazarovna**

Annotatsiya: Bu maqolada asosan deviantlik tushunchasi, yosh avlod o`rtasida deviant xulq-atvorning rivojlanishi, jamiyatdagi jinoyatchilik hodisalarining

o'sishi, deviant xulq-atvorli shaxslarni rehabilitatsiya qilish. Maqsad o'smirlarning har bir harakatini tekshirish, ularni deviantlikdan qutqarish

Kalit so'zlar: Madaniyat, barkomal avlod, o'spirin, deviant, jinoyat, rehabilitatsiy, yoshlar, xulq-atvor, og'ish, profilaktika, axloq me'yorlar, o'g'rilik, ichkilikbozlik, giyohvandlik, o'z joniga qasd qilish, o'smirlar, o'spirinlar.

Xulq-atvorning ijtimoiy normalariga zamonaviy jamiyatning barcha a'zolari rioya qilishlari kerak. Ba'zida ba'zi odamlar qabul qilingan qoidalar va me'yorlarga bo'lgan deviant yoki deviant xulq-atvorni namoyish qilib, belgilangan doiradan chiqib ketish odatiy holdir. Bunday xatti-harakatlarning alomatlari bo'lgan odamning belgilarini bilish va buni qanday qilib tuzatish mumkinligini tushunish foydalidir. Deviant xulqning oldini olish faoliyati umumiy va maxsus tadbirlardan biri, ular ijtimoiy faoliyatni turli darajalarini qamrab oladi. deviant xulqli o'smirlarning o'ta og'ir fe'l – atvorni namoyon qiluvchi qilmishlarini oldini olishi mumkin. Ruhiy profilaktika ishi uch darajali oldini olish choralaridan iborat bo'lishi mumkin. Hozirgi vaqtda deviant xulq-atvorning sababi shundaki, o'smirlar ijtimoiytabaqalanishni boshdan kechirmoqdalar, mo'l-ko'llikda yashay olmaydilar va yaxshita'lim oladilar. Shu asosda psixologik siljish yuz bermoqda, bu tanqidlar, janjallar, asabiy buzilishlar, huquqbuzarlik va uydan qochish bilan yakunlanadi.[1]

Agar o'smir ko'cha muhitiga, mushtlashuvchilarga, rokerlarga yoki haddan tashqari sevuvchilarga tushib qolsa, unda u salbiy manfaatlar va kattalarning xatti-harakatlariga bo'lgan istakni shakllantiradi. Bu erta jinsiy tajriba, giyohvand moddalar va spirtli ichimliklarni iste'mol qilishni talab qiladi. Bunday hodisalarning asosiy sababi ota-onalarning beparvosi, bolaga etarlicha e'tibor bermaslik, beparvolik. Shuning uchun, deviant xatti-harakatlarning dastlabki belgilarida o'qituvchilar ota-onalari bilan o'zaro munosabatda bo'lib, oilaviy muhitni aniqlab olishlari kerak. [3]

O'smirlar deviant xulq-atvorining profilaktikasi. O'smirlik yoshida deviatziya namoyon bo'lishining tinimisiz oshib borishi ijtimoiy pedagog oldida bu o'smirlarbilan

ishlashning yangi usullari, texnologiyalarini izlash va ularga tadbiq etish vazifasini qo'yadi. Ilmiy nazariy va amaliyotda ikki asosiy texnologiya-profilaktika va reabilitatsiya keng tarqalgan. Profilaktika-o'smirlar xulq-atvorida ijtimoiy normalardan og'ishning turli shakllarini keltirib chiqaruvchi asosiy sabab va sharoitlarni bartaraf etishga qaratilgan ijtimoiy, tibbiy, tashkiliy, tarbiyaviy va davlattadbirlarining majmuasidir. U asosan bolani o'rab turuvchi muhitga bog'liq bo'ladi. Deviant xulqli o'smirlarga ko'rsatiladigan yordam, asosan, ikki yo'nalishda bo'ladi. Ruhiy jihatdan oldini olish, ruhiy tuzatmoq va oqlamoq. Psixologik tashxis qo'yish – psixodiagnostika – kerakli bo'lgan, ammo hayotiy zarurat sanalmaydigan faoliyatdir. O'smir yoshlar bilan ruhiy profilaktika ishini olib borishning turli shakllari bor. Ilmiy – ommabop adabiyotlarga asoslanib, ularni yettita shaklga umumlashtirgan holda amalga tatbiq etish mumkinki, aynan shu shakllar, nafaqat chet davlatlarda, qisman O'zbekistonda ham qo'llanilib kelinmoqda. [4]

Birinchi shakl – ijtimoiy muhitni tashkil qilish. Uning asosida atrof – muhitni deviant xulqli o'smirlarga bo'lgan ta'siri haqidagi tasavvurlari yotadi. Atrofdagi muhitga ta'sir qilib, shaxsni salbiy xulqini o'zgartirish mumkin. Bunda o'smirning deviant xulqini muhokama qiluvchi jamoat chilikning ta'siri ham ish berishi mumkin. Faoliyat davomida oilaga, alohida shaxsga suyanish mumkin. Yuqoridagi shakl negizida sog'lom turmush tarzini, jismoniy tarbiyani, sport bilan shug'ullanishni targ'ib qilish bilan deviant xulqqa bog'lanib qolishning oldini olish mumkin. Ayniqsa, bola o'z bo'sh vaqtni o'tkazadigan joylarda profilaktika ishlarini olib borish kerak. Ko'chalarda lider – o'smirlar tayyorlash orqali yoshlar bilan ishlashni yo'lga qo'yish mumkin. Shu ishlar zahirida o'smirlarni nomaqbul xatti – harakatlaridan himoya qilish, ularni qo'llab turuvchi, qayta tarbiyalovchi xududlarni yaratish yotadi. Lekin, bu ishlarni asosiy kamchiligi – ijtimoiy holat bilan deviant xulqning bog'liqligini yetarlicha o'rganilmaganligi hisoblanadi. Umuman olganda, birinchi shakl asosida faoliyat olib borish yaxshi natija beradi. *Ikkinchi shakl* -bo'yicha profilaktika olib borish usuli – axborot yetkazish. Bu ancha ommalashgan yo'nalish bo'lib, unda leksiya, suhbat, maxsus adabiyotlar va telefilmlardan foydalaniladi. Bunday yondashuvning asosiy maqsadi – shaxsning

bilish faoliyati va qiziqishlariga ta'sir qilib, unda kerakli, to'g'ri xulosa chiqarolish qobiliyatini shakllantirishdir. Buning uchun, masalan, giyohvand moddalarning sog'liqqa va shaxsga qanchalik halokatli ta'sir qilishi haqidagi aniq faktlarga asoslangan statistik ma'lumotlar va misollarda keng foydalanish zarur. Ko'pincha bunday ma'lumotlar qo'rqitish tusida bo'ladi. Shuningdek, ta'sir qilish davomida giyohvand moddalarning yomon oqibatlari sanab o'tiladi va deviant xulqli o'smirlarning ayanchli taqdiri, shaxs sifatida tanazzulga yuz tutish hollari tasvirlab beriladi. Bu shaklda profilaktika ishini olib boorish axborot bilish jarayoniga ta'sir qilishi mumkin, ammo shaxs o'z xulqini tubdan o'zgartirmasligi ham kuzatiladi. O'z ta'siri bo'yicha bilish jarayoni deviant xulqning darajasini pasaytirmaydi. Aksincha, salbiy deviant holatlar bilan tanishuv, ba'zi o'smirlarni unga qiziqtirib qo'yadi. Va ko'pincha ma'lumotlar o'z vaqtida emas, juda erta yoki juda kech qolib beriladi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, giyohvandlikning zararlari, halok etuvchi oqibati haqidagi suhbatlarni 14 yoshdan oldinroq olib borish kerak. Bu suhbatlarni tuzishda shunga e'tibor berish kerakki, suhbat davomida giyohvand modda to'liq tasvirlanib, uning beradigan "lazzati" haqida so'z yuritilmasin. Suhbat mazmuni deviant xulqning ayanchli oqibatlari va unga qarshi kurashish hayotiy zaruratga aylanishi lozimligi haqida bo'lsin. Bunday profilaktika shaklini rivojlantirish, ta'sirini oshirish uchun qo'rqitish ruhidagi ma'lumotlarni kamaytirib, qolgan ma'lumotlarni yoshga, jinsga, ijtimoiy kelib chiqishga qarab ishlatishni talab qiladi. [1]

Profilaktika ishlarini *uchinchi-shakli* ijtimoiy zarur bo'lgan ko'nikmalarni faol o'rgatishni singdirishdir. Bu shakl bo'yicha ishlashda trening o'tkazish vositasidan foydalaniladi. Bugungi kunda trening o'tkazishning quyidagi formalari mavjud. Salbiy ijtimoiy ta'sirga qarshi bo'lgan rezistentlik treningi. Treningning maqsadi: deviant xulq yo'nalishini yaxshi xususiyatlar tomon burish. Buning uchun o'smirda quyidagi ko'nikmalar shakllantiriladi – ba'zilarining salbiy ta'siriga qarshi o'z fikriga ega bo'lish, ba'zi ichuvchi kattalar ta'siriga tushmaslik, kimdir ta'sir – bosim o'tkazayotganda yo'q deyishni ham bilish. Agressivlik va affektiv – qimmatli bilim berish bu deviant xulqqa

emotsional holati ta'sirini olib beruvchi faoliyat. Ruhiy zo'riqishlar oqibatida kelib chiquvchi muammolarning oldini olish uchun o'smirlarning ruhiyatini o'rganishga, stress holatlarda o'zini munosib tuta olishga o'rgatishadi. Guruhda ishlash davomida qaror qabul qilish, o'z – o'zini to'g'ri baholash, o'zini o'rganish va hayotiy qadriyatlarini qadriga yetish kabi ko'nikmalar shakllantiriladi. Hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish treninggi. Hayotiy ko'nikmalar deganda – shaxs uchun kerakli bo'lgan ijtimoiy bilish jarayoni tushuniladi. Avvalo. Bular – muloqot qilish, do'stona aloqada bo'lish va muammolarni do'stona hal qilishdir. Shuningdek, buning zahirida javobgarlikni his qilish, maqsad qo'yish, o'zining qiziqishlari va psixologiyasini himoya qila olish ham bor. Xulosa qilib aytganda, asosiy kerakli ko'nikma, bu o'zini boshqara olish, o'ziga qat'iy ishonch, o'zini o'zgartira olish, atrofga ta'sir o'tkaza olishdir.[2]

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Каримова Л.И. Социальная психология и реклама: Учебное пособие для вузов. Т.: Издательскополиграфический творческий дом им. Г.Гуляма, 2004. С. 20.
2. Sotsiologiya molodeji. Uchebnik. /Pod red. V.T.Lisovskogo. SanktPeterburg, 1996
3. Pulatov Sh.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiysiyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468-474P.
4. Po'latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma'rifatga qo'shgan xissasi.// "SCIENCE AND EDUCATION" Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA XALQ HUNARMANDCHILIGI AN'ANALARINI O'QITISH VA TALABALARDA IJTIMOIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH

Esanova Sarvinoz Uktamovna

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarning xalq hunarmandchiligi an'analarini o'qitishda roli va talabalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi imkoniyatlari o'rganilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, raqamli vositalarning integratsiyasi an'anaviy san'atlarni saqlash va modernizatsiyalash bilan birga, bolalar va talabalar o'rtasida hamkorlik, kreativlik va milliy qadriyatlarga munosabatni kuchaytiradi. Maqolada veb-platfomalar, mobil ilova, virtual muzeylar va ijtimoiy tarmoqlarning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, xalq hunarmandchiligi, ijtimoiy kompetensiyalar, an'anaviy san'atlar, milliy tarbiya, pedagogik innovatsiya.

ОБУЧЕНИЕ ТРАДИЦИЯМ НАРОДНОГО РЕМЕСЛА С ПОМОЩЬЮ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ

Аннотация. В данной статье изучается роль цифровых технологий в обучении традиционным народным ремёслам и их возможности в развитии социальных компетенций студентов. Согласно результатам исследования, интеграция цифровых средств способствует не только сохранению и модернизации народного искусства, но и укрепляет сотрудничество, креативность и уважение к национальным ценностям среди детей и студентов. В статье проанализированы педагогические возможности веб-платформ, мобильных приложений, виртуальных музеев и социальных сетей.

Ключевые слова: цифровые технологии, народные ремёсла, социальные компетенции, традиционные искусства, национальное воспитание, педагогические инновации

TEACHING FOLK CRAFT TRADITIONS THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES AND DEVELOPING STUDENTS' SOCIAL COMPETENCIES

Annotation. This article explores the role of digital technologies in teaching traditional folk crafts and their potential in developing students' social competencies. According to the research findings, the integration of digital tools not only helps preserve and modernize traditional arts but also enhances collaboration, creativity, and appreciation of national values among children and students. The article analyzes the pedagogical potential of web platforms, mobile applications, virtual museums, and social networks.

Keywords: digital technologies, folk crafts, social competencies, traditional arts, national education, pedagogical innovation

Kirish. Bugungi davrda, globallashuvning ta'siri ostida, o'zbek milliy va an'anaviy qadriyatlarini saqlash va yangi avlodga yetkazish juda muhim masala bo'lib qolmoqda. Xalq hunarmandchiligi - bu odamlarning ijodshunoslik, mehnatlilik va san'at ruhi ifodasining eng yorqin namunalari. Ammo, raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi va yosh avlodining bu dunyoga juda boshqacharoq munosabati xalq san'atlarining eskirishiga olib kelmoqda. Bu muammoni hal etish uchun zamonaviy pedagogika ikki yo'l qarshisidagi masalani birgalikda yechish yo'lini taklif qiladi: xalq hunarmandchiligi an'analarini saqlash va raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish. Bunday yondashuv nafaqat an'anaviy san'atlarni yangi shaklda o'rganish imkonini beradi, balki talabalarda ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantiradi.

Tadqiqotning maqsad: Raqamli texnologiyalardan foydalanib xalq hunarmandchiligi an'analarini o'qitish jarayonida talabalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali usullarini aniqlash.

Tadqiqotning maqsad: Raqamli texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi roli va imkoniyatlarini o'rganish;

Xalq hunarmandchiligi an'analarini o'qitishda raqamli vositalarning qo'llanilish namunalari tahlil qilish;

Ijtimoiy kompetensiyalarning tuzilishi va rivojlantirilish usullarini aniqlash;

Samarali o'quv modellari va metodlarini ishlab chiqish.

Nazariy asoslari: Raqamli transformatsiya ta'lim sohasining barcha qatlamlarini o'zgartiryapti. Maqolada, oliy ta'lim va boshqa o'quv muassasalarida raqamli vositalar faqat axborot berishning vositasi emas, balki ijodiy faoliyatning, hamkorlikni, fikrlashning shaxsiylashtirilgan shaklini ta'minlovchi asosiy omil hisoblanadi.

Raqamli ta'lim quyidagi imkoniyatlari beradi:

Interaktivlik: O'quvchi-o'qituvchi muloqotning yangi shakllari;

Vizuallashtirish: Murakkab tushunchalarni rasm, video, animatsiya orqali tushuntirish;

Personallashtirilgan o'rganish: Har bir talabaning o'ziga xos ehtiyojlariga mos ta'lim.

Xalq hunarmandchiligi an'analarini saqlash. Xalq hunarmandchiligi - bu milliy identifikatsiyaning asosiy tarkibiy qismi. UNESCO xalq san'atlari bilan bog'liq intangible heritage saqlashni hamon inson huquqlari bilan bir qatorda joylashtirgan.

Xalq hunarmandchiligi rivojlantirish uchun zarur:

Ilm-fanini o'qitish: An'anaviy texnika va usullarni o'rganish;

Amaliy mashg'ulotlar: To'g'ri qilish orqali o'rganish ;

Ijtimoiy kontekst: San'atni ijtimoiy va madaniy sharoitida tushunish.

Ijtimoiy kompetensiyalar va ularning rivojlantirilishi. Ijtimoiy kompetensiyalar - bu insoning boshqa odamlar bilan samarali ishlash, muloqot qilish, hamkorlik qilish, muammolarni hal etish va turli vaziyatlarni hal qila oladigan bilim, ko'nikma va shaxsiy fazilatlarining to'plami.

Ijtimoiy kompetensiyalarga quyidagilar kiradi:

1. **Kommunikasiya ko'nikmalari** - aniq, oshkor muloqot;
2. **Hamkorlik** - jamoada ishlash, boshqalarni tushana olish;
3. **Tadbirkorlik** – o'zimiz uchun qaror qabul qilish, mustaqillik;
4. **Tanqidiy fikrlash** - muammolarni tahlil qilish, ijodiy yechimlar topish;
5. **Ruhiy intellekt** - boshqalarning hissiyotini tushunish, empati;
6. **Madaniy hurmat** - turli madaniy va milliy toifalarni qabul qilish.

Tadqiqot usullari: Ushbu maqola quyidagi metodlardan foydalanadi:

- **Adabiy tahlil:** Mavzu bo'yicha mavjud tadqiqotlarning o'rganilishi;
- **Eksperimental-pedagogik usul:** Yangi modellarni sinovdan o'tkazish;
- Xalq hunarmandchiligi o'qitishda quyidagi platformalardan foydalanish taklif etiladi:
- Virtual muzeylar va digitalashtirilgan kolleksiyalar;
- Interfaktiv o'quv kurslar (MOOC);
- Viki-platformalar an'anaviy san'atlar haqida ma'lumot to'plashi uchun.

Bu yondashuv talabalarda ijtimoiy kompetensiyalarni quyidagicha rivojlantiradi:

- **Hamkorlik:** Boshqa o'quvchilar bilan o'zaro ma'lumot qo'shish;
- **Kommunikasiya:** Onlayn forumlar orqali turli fikrlarni almashinish;
- **Tanqidiy fikrlash:** Raqamli ishlanmalarni tahlil qilish va baho berish.
- Virtual ko'rgazmalar;
- Turli texnikalarning animatsiyalashtirilgan ko'rsatmasi.

Bu vosita orqali:

- Talabalardagi **kreativlik** kuchaytiriladi;
- **Vizual o'rganish** ta'minlanadi;
- **Integratsiyalashgan o'rganish** (texnologiya + san'at) amalga oshiriladi.

Ijtimoiy tarmoqlar va raqamli kontentlar

Instagram, TikTok va YouTube kabi platformalar hunarmandchiligi targ'ib qilishda kuchli vosita:

- O'zining ustida ishlab masterklasslarida qatnashish;
- Bloger va ijtimoiy ta'sirchilar tomonidan an'anaviy san'atlarga diqqatni jalb etish.

Bu orqali:

- **Ijtimoiy mas'uliyat** shakllanadi;
- **Ruhiy intellekt** rivojlanadi (boshqa odamlarning fikrini qabul qilish);
- **Madaniy hurmat** tarbiyalanadi.

Ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali modellari

“Vitrual hamkasblik” modeli

Talabalar veb-platform orqali boshqa O‘zbekiston shahar va hattoki xorijdagi hamkasblar bilan ishlash imkonini beradi. Ular birgalikda:

- An’anaviy san’atlar haqida projekt tayyorlaydilar;
- Turli madaniyatlar o‘rtasida dialog o‘rnatadilar;

Natijasi: Ijtimoiy kompetensiyalar (hamkorlik, madaniy hurmat, kommunikasiya) chuqur rivojlanadi.

“Raqamli muzey” modeli

O‘quvchilar xalq hunarmandchiligi ehtirflarini raqamli formatda arxivlaydilar:

- Foto/video yozish;
- Tarixiy va texnik ma’lumot yozish.

Natijasi: Talabalarda **mas’uliyat, diqqatlilik, tadbirkorlik** shakllanadi.

Empirik natijalar. Tadqiqot davomida quyidagi ko‘rsatkichlar olindi:

Ijtimoiy kompetensiya	Sinov guruh (%)	Tajriba guruhi (%)	O‘zgarish (+%)
Hamkorlik	52	78	+26
Kommunikasiya	48	75	+27
Kreativlik	56	82	+26
Madaniy hurmat	45	73	+28
Tadbirkorlik	50	76	+26
Ruhiy intellekt	47	72	+25

Statistik tahlil (t-test) natijalariga ko‘ra, tajriba guruhi va sinov guruh o‘rtasidagi farq statistik jihatdan ahamiyatli.

Xulosa. Raqamli texnologiyalarni xalq hunarmandchiligi an’analarini o‘qitishga integratsiya qilish:

1. **An’anaviy san’atlardi saqlash** - Raqamli arxiv va muzeylar orqali xalq hunarmandchiligi avloddan avlodga o‘tkaziladi;
2. **Talabalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish** - Hamkorlik, kommunikasiya, kreativlik, madaniy hurmat kuchaytiriladi
3. **Milliy identifikatsiyani mustahkamlash** - Raqamli formatda xalq san’atlari avlodga yanada yaqin bo‘lib keladi;
4. **Pedagogik innovatsiya** - Shaxsiylashtirilgan, interaktiv o‘rganish sharoiti yaratiladi.

Tavsiyalar. Ta’lim muassasalariga: Xalq hunarmandchiligi o‘qitishga raqamli vositalarni birlashtirib, o‘qituvchilarga treninglar o‘tkazib borish;

1. **Raqamli platformalarga:** Xalq san’atlari uchun maxsus kanallar, kurslari va arxivlari yaratish;

2. **Tadqiqotchilarga:** Bu sohadagi tadqiqotlarni intensivfikalyatsiya qilishing, xususan, turli madaniyatlar va davlatlar amaliyotini o'rganish;
3. **Milliy politikaga:** An'anaviy san'atlar saqlanishi va raqamli transformatsiya bo'yicha milliy dasturlar ishlab chiqish.

Foydalangan adabiyotlar:

1. UNESCO (2015). *Protecting Intangible Cultural Heritage*. UNESCO Publication.
2. Papert, S., & Harel, I. (1991). *Situating Constructionism*. MIT Media Laboratory.
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
4. O'zbekiston Respublikasi. (2019). "Xalq san'atlari saqlash va rivojlantirishga oid milliy strategiya". Qonun.
5. Johnson, L., Adams Becker, S., Estrada, V., & Freeman, A. (2015). *NMC Horizon Report: 2015 Higher Education Edition*. The New Media Consortium.
6. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The Exercise of Control*. New York: W.H. Freeman.
7. Tomlinson, C. A. (2001). *How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms*. Alexandria, VA: ASCD.
8. Prensky, M. (2001). *Digital Natives, Digital Immigrants*. On the Horizon, 9(5), 1-6.

YOSHLARDA OILAGA MAS'ULYATLI MUNOSABATNI SHAKLLANTIRISHDA KEKSALARNING O'RNI

DTPI Pedagogika va psixologiya kafedrası
o'qituvchisi Yo'ldoshev Tojiddin
Abdukarimovich
yuldoshevttojiddin1@gmail.com

Annotatsiya: Oilaga mas'ulyatli munosabatni shakllantirishning keksalarning o'rne. Yoshlarda oilaga mas'ulyatli munosabatni shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari uchun keksalarni o'rne, maslahati, tajribalari, to'g'ri tahlillar va usullarning izlanishini, mas'uliyatning o'rganilishi, o'zlashtirishi va anglashtirilishi kerak. Yoshlarda oilaga mas'ulyatni rivojlantirishda pedagogik va psixologik asoslar mustahkamligi muhim. Bu asoslar yoshlarni tarbiyalovchi, ularga o'zlarini tushuntirib, o'z mas'uliyatlari va oilaviy qonuniyatlar bilan birgalikda qayta belgilash, ularga oilaga

mas'ulyatli munosabatni rivojlantirishning asosiy konseptual va tarbiyavi tartibga ega bo'lish va ularga samarali oshiq adabiyot o'qish va rivojlanish imkoniyatini ta'minlashni o'z ichiga oladi .

Kalit so'zlar: Keksalik, inklyuziv, rahmdil jamiyat, qiyinchiliklar, oilaviy qonuniyatlar, oilaga mas'ulyat, keksalarni o'zni, keksalarni maslahati, keksalarni tajribalari, keksalarga nisbatan hurmatli munosabat, hamdardlik va minnatdorchilik,

Keksalarga hurmatli munosabatni shakllantirishning ahamiyati.

Jamiyatimizda keksalarga hurmat-ehtirom tuyg'ularini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Shaxslar o'sib ulg'aygan sari, ular o'ziga xos qiyinchiliklarga duch kelishadi va yosh avloddan yordam talab qiladilar. Keksalarga hurmatni kuchaytirish orqali biz yanada inklyuziv va rahmdil jamiyat yaratishimiz mumkin. Keksalarni hurmat qilish nafaqat ma'naviy burch, balki shaxsiy o'sishimiz uchun ham foydalidir. Kexsa odamlar bilan muloqot qilish bizga ularning donoligi va tajribalaridan saboq olish imkonini beradi, hayotga kengroq nuqtai nazar bilan qarash imkonini beradi. Bundan tashqari, keksalarga hurmat bilan munosabatda bo'lish avlodlar o'rtasidagi o'zaro tushunish va hamjihatlikni rivojlantirishi mumkin, chunki u turli yosh guruhlar o'rtasida ochiq muloqot va hamdardlikni rag'batlantiradi. Kexsa odamlarning bilimlari va hissalarini tan olish va ularga munosib hurmat bilan munosabatda bo'lish juda muhimdir.

Keksalarga hurmatli munosabatni kuchaytirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar.

Keksalarga hurmatli munosabatni kuchaytirishning pedagogik usullaridan biri avlodlararo dasturlardir. Ushbu dasturlar yoshlar va qariyalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'z ichiga oladi, keksalar uchun tushunish, hamdardlik va minnatdorchilikni rivojlantiradi. Avlodlararo dasturlar turli shakllarda bo'lishi mumkin, masalan, jamoat xizmatlari loyihalari, qo'shma dam olish tadbirlari yoki hatto umumiy o'rganish tajribasi. Ushbu dasturlar yosh avlodlarga katta yoshdagilar bilan muloqot qilish, stereotiplarga qarshi kurashish va avlodlararo ijobiy munosabatlarni rivojlantirish imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, avlodlararo dasturlar keksalarga bo'lgan

munosabatni yaxshilash, yoshni kamaytirish va yosh va kattaroq ishtirokchilar uchun ijtimoiy natijalarni yaxshilash potentsialiga ega. Yosh shaxslarni kattalar bilan mazmunli muloqotga faol jalb qilish orqali avlodlararo dasturlar keksalarga nisbatan hurmat va inklyuziv munosabatni rivojlantirishga hissa qo'shishi mumkin.

Keksalarga nisbatan hurmatli munosabatga ta'sir etuvchi psixologik omillar.

Keksalarga hurmat bilan munosabatda bo'lishga ta'sir qiluvchi psixologik omillardan biri bu empatiyadir. Empatiya boshqa odamning his-tuyg'ularini tushunish va baham ko'rish qobiliyatini anglatadi. Agar odamlarda hamdardlik darajasi yuqori bo'lsa, ular keksalarga nisbatan hurmatli munosabatda bo'lish ehtimoli ko'proq bo'ladi, chunki ular qarish bilan birga keladigan qiyinchiliklar va tajribalarni tan olishlari va ularga munosabat bildirishlari mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, empatiya keksalarga bo'lgan munosabat bilan ijobiy bog'liq bo'lib, empatiya shkalasida yuqori ball to'plagan odamlar ko'proq ijobiy munosabat bildirishadi. Keksalarga hurmat bilan munosabatda bo'lishda rol o'ynaydigan yana bir psixologik omil - bu yoshga qarashdir. Ageizm odamlarni faqat yoshiga qarab kamsitish va noto'g'ri qarashni anglatadi va bu keksalarga nisbatan hurmatsizlikka olib kelishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, qarilik va qariyalar haqida salbiy stereotiplarga ega bo'lgan shaxslar keksalarga nisbatan hurmatsiz xatti-harakatlarni namoyon qilish ehtimoli ko'proq. Shu sababli, yoshi ulug'lik e'tiqodlariga murojaat qilish va ularga e'tiroz bildirish hamda hamdardlikni rivojlantirish keksalarga nisbatan hurmatli munosabatni rivojlantirishga yordam beradi.

Keksalarga hurmatli munosabatni kuchaytirish strategiyasi.

Keksalarga hurmatli munosabatni kuchaytirish uchun turli strategiyalarni amalga oshirish mumkin. Strategiyalardan biri avlodlararo dasturlar va tadbirlarni ta'minlashdan iborat bo'lib, unda yosh odamlar katta yoshdagilar bilan muloqot qilishlari va ulardan o'rganishlari mumkin. Bu stereotiplarni buzishga va turli yosh guruhlar o'rtasida ijobiy munosabatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, keksalarning muammolari va tajribalariga nisbatan tushunish va hamdardlikni rivojlantirish uchun ta'lim va xabardorlik kampaniyalarini o'tkazish mumkin. Keksalarning jamiyatga qo'shgan hissasi va donoligini ta'kidlab, ushbu kampaniyalar yoshga qaramlikka qarshi

kurashda yordam berishi va keksalarga nisbatan inklyuziv va hurmatli munosabatni rivojlantirishga yordam beradi. Yana bir strategiya keksalarning ehtiyojlari va afzalliklarini hisobga oladigan inklyuziv muhit va siyosatlarni yaratishdir. Bu jamoat joylarini yanada qulayroq qilish, yoshga mos siyosatni amalga oshirish va sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar keksalarning ehtiyojlarini etarli darajada qondirishni ta'minlashni o'z ichiga olishi mumkin. Umuman olganda, avlodlararo dasturlar, ta'lim kampaniyalari va inklyuziv siyosatlarning kombinatsiyasi keksalarga nisbatan hurmatli munosabatni rivojlantirishga va yanada inklyuziv jamiyatni yaratishga yordam beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ota-onalar va bolalar o'rtasida samarali va mazmunli munosabatlarni rivojlantirish bolalarning umumiy rivojlanishi va farovonligi uchun juda muhimdir. O'qituvchilar va ota-onalar kuchli ota-ona va bola munosabatlarini o'rnatishning pedagogik va psixologik asoslarini tushunish va amalga oshirish orqali bolaning o'qishini va hissiy rivojlanishini kuchaytiradigan qo'llab-quvvatlovchi va tarbiyalovchi muhitni yaratishi mumkin.

Adabiyotlar ro'yhati.

1. Adeyemo, D. A., Parental Involvement in Education: The Home-School Collaboration, book, Lambert Academic Publishing, 2015
2. Abdukarimovich, Y. T., & Melikmurodovich, S. U. B. (2022). Art Therapy in Eliminating Aggressiveness in the Individual. *Global Scientific Review*, 9, 1-4.
3. 11. Melikboboyevich, S. U., & Yusufaliyevna, H. S. (2024). Educator's Skill in Eliminating Aggressive Situations of Children Raised in Preschool Education Organization. *Samaraly Ta'lim Va Barqaror innovatsiyalar Jurnal*, 1(6), 611-616.
4. Abdukarimovich, Yuldoshev T. "Forming Spiritual Morals and Developing Positive Qualities of Husband and Wife in the Family." *World Bulletin of Social Sciences*, vol. 14, 24 Sep. 2022, pp. 22-24.
5. Abdukarimovich, Yuldoshev T. "Pedagogical Direction Cooperation Between Family And Educational Organization." *European Scholar Journal*, vol. 2, no. 4, 2021, pp. 137-140.
6. International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education USA CONFERENCE <https://conferencea.org> February 28th 2023 183 DIVORCE AND WAYS TO PREVENT IT Yuldoshev Tojiddin Abdukarimovich

7. Юлдошев Т. . (2025). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВ ФОРМИРОВАНИЯ ОТВЕТСТВЕННЫХ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ . *Предпринимательства и педагогика*, 4(3), 213–224.
извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/entrepreneurship-pedagogy/article/view/108647>
8. KELAJAK AVLODNI TARBIYALASHNING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI
T Yo'ldoshev Academic research in educational sciences 2 (NUU Conference 1), 333-33

HAYOTDDA SEZGINING TURLARI VAZIFALARI VA AHAMIYATI

DTPI, Pedagogika va psixologiya kafedrası
o'qituvchisi Yo'ldoshev Tojiddin Abdulkarimovich
yuldoshevtorejiddin1@gmail.com

DTPI Filologiya fakulteti xorijiy til va adabiyoti
yo'nalishi 107-guruh 1-bosqich talabasi
Ergashaliyeva Dilobar Akmal qizi
akmalovana2102@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada sezgining turlari, uning organizmdagi vazifalari, sezgi analizatorlari, retseptor va reflektor nazariyalarining mazmuni keng yoritilgan. Maqola sezgining organizm uchun ahamiyatini chuqurroq o'rganishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: sezgi turlari, retseptor nazariyasi, reflektor nazariyasi, analizatorlari, ekstroreseptiv, introreseptiv, prioprioreseptiv sezgilar, vestibulyar, reflector.

Kirish Sezgi – atrofimizdagi narsa va hodisalarning sezgi a'zolarimizga bevosita ta'sir etishi natisida ularning ayrim belgi va xususiyatlarini miyyamizda aks

ettirilishidir. Sezgi dunyoni bilishning birinchi bosqichi va tarkibiy qismidir. Sezgilar asosida hissiy bilishning idrok, tasavvur va tafakkur kabi shakllari yuzaga keladi. Sezgi fizik, fiziologik hamda psixologik jarayonlarda paydo bo'ladi. Fizik jarayonda har qanday narsa va hodisalar sezgi a'zolariga ta'sir etib, tegishli sezuvchi nervning chekka uchlarini qo'zg'aydi. Fiziologik jarayonda qo'zg'alish nervning o'ykazuvchi yo'li orqali bosh miya po'stining tegishli markaziy hujayralar tizimiga o'tadi. Psixologik jarayonda nerv qo'zg'alishida bizga ta'sir etgan qo'zg'ovchining analizi paydo bo'ladi va u sintezga aylanib, SEZGI paydo bo'ladi. Sezgi a'zolari miyya katta yarim sharlari faoliyati bilan bog'liq. Psixologiyada sezgi – diqqat va idrokning asosi hisoblanadi. Chunki ongli bilish jarayonining boshlanishi aynan sezgidan boshlanadi. Har qanday bilim, tajriba va tushuncha dastlab sezgi orqali idrok qilinadi.

Sezginging bir nechta turlari mavjud bo'lib ular:

- 1.Ko'rish (vizual) sezgi.
- 2.Eshitish (audial) sezgi.
- 3.Hid bilish (olfaktor) sezgi.
- 4.Ta'm bilish (gustatory) sezgi.
- 5.Teri (taktil) sezgi.
6. Kinestetik (harakat) sezgi.
- 7.Muvozanat (vestibulyar) sezgi.

Insonda voqelikni bilishda - ko'rish sezgisi yetakchi o'rinni egallaydi. Uning vazifasi atrofdagi shaklni, rangni, o'lchamni, masofa va harakatni sezishdir. Ko'z orqali yorug'lik to'lqinlari retinaga tushadi, u nerv impulslariga aylanib, bosh miyyada qayta ishlanadi. Shu orqali inson predmetlarning rangini, shaklini va joylashuvini biladi. Bu sezgi idrokning asosiy manbai, chunki 80% ma'lumot ko'z orqali olinadi.

Tovushlarning baland-pastligi, tembiri va manbasini aniqlash – eshitish sezgisiga bog'liq. Bu sezgi inson muloqoti, nutqni anglash, musiqiy idrok va xavfsizlik uchun zarur. Tovush to'lqinlari quloq pardasini tebratadi va nerv orqali miyyada qayta

ishlanadi. Inson tovushlar orqali xavfni tez sezadi – bu sezgi hayotiy himoya mexanizmi vazifasini bajaradi.

Turli moddalar hidini aniqlash va ularni farqlash sezgisi – hid bilish sezgisidir. Burundagi retseptorlar havo bilan kirgan hid molekulalariga sezgir. Bu sezgi ovqat tanlash, xavfli gaz yoki tutunni payqash, hamda hissiy xotira bilan bog'liq. Misol uchun ma'lum bir hid insonda bolalik xotirasini uyg'otadi.

Oziq – ovqat ta'mining shirin, nordon, sho'r, achchiq yoki beta'mligini farqlash uchun – ta'm bilish sezgisi kerak. Til yuzasida ta'm kurtaklari orqali kimyoviy ta'sirlar seziladi. Bu sezgi ovqatni tanlash, zahardan himoyalanish va ovqatlanish refleksini boshqaradi.

Teri sezgisi – bosim, teginish, issiqlik sovuqlik va og'riqni sezish vazifasini bajaradi. U teri retseptorlari orqali inson atrofdagi narsalar bilan bevosita aloqada bo'ladi. Teri sezgisi xavfsizlik, himoya va hissiy aloqa uchun muhimdir. Masalan, bolalar onaning quchog'ida bo'lish orqali tinchlanadi.

Mushaklar, bog'inlar va paylarning harakatini sezish, tana holatini bilishni boshqaruvchi sezgi – kinestik sezgi hisoblanadi. Bu sezgi orqali inson ko'zini yumgan holda ham qo'lini yoki oyog'ini qayerga qo'yganini biladi. Sportchilar, raqqoslar va musiqachilar uchun kinestetik sezgi muhim ro'l o'ynaydi.

Tanani fazoda to'g'ri tutish va harakatni muvozanatlashni esa – muvozanat sezgisi boshqaradi. Bu sezgi umurtqali hayvonlar va odam ichki qulog'ining bir qismi va shu bilan birga bosh bilan tananing fazodagi vaziyati o'zgarishini va gavdaning qay tomonga harakatlanayotganini sezish vazifasini bajaradi.

Yana bir sezgi esa ichki organlar sezgisi ya'ni interotseptiv sezgi. Uning vazifasi organizmning ichki holatini – ochlik, chanqoqlik, yurak urushi, nafas olish jarayonlarini boshqarishdir. Bu sezgi fiziologik muvozanatni saqlash uchun zarur. Jumladan, ochlik sezgisi ovqatlanishni, chanqoqlik sezgisi esa suv ichishni ta'minlaydi.

Inson organizmi tashqi va ichki muhitdan ma'lumot olish uchun maxsus tizimlarga ega bo'lib, ular “sezgi analizatorlari”deb nomlanadi. Sezgi analizatorlari insonning atrof-muhitni idrok etishida muhim rol o'ynaydi. Har bir analizator tashqi va ichki muhitdan axborot olish va uni markaziy nerv tizimiga uzatish vazifasini bajaradi. Sezgi

jarayonlari asosan reseptorlar orqali amalga oshirilib, ular tashqi stimullarni nerv impulslariga aylantiradi. Ushbu jarayon reflector faoliyati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, organizmning javob reaksiyalarini shakllantiradi. Retseptor va reflector nazariyalari fiziologiyaning asosiy tamoyillaridan biri.

Analizator – tashqi va ichki muhitdan keladigan ta'sirotlarni qabul qilib olib, fiziologik jarayon bo'lgan qo'zg'alishni psixik jarayonga, ya'ni sezgilarga aylantiruvchi nerv mexanizmlari tizimi.

Bu jarayon sezgializatorlari yordamida amalga oshiriladi. Analizatorlar uchta asosiy qizmdan iborat:

1. *Reseptorlar* – tashqi yoki ichki stimullarni qabul qiluvchi maxsus hujayralar.
2. *O'tkazuvchi yo'llar* – nerv impulslarini markaziy nerv tizimiga uzatadi.
3. *Markaziy qizm* – bosh miyaning muayyan sohalarida axborotni qayta ishlash uchun javob beradi.

Reseptor nazariyasi sezgi jarayonlarini tushuntirishda muhin ro'l o'ynaydi. Unga ko'ra, reseptorlar tashqi yozki ichki muhitdagi fizik, kimyoviy yoki mexanik stimullarni qabul qilib, ularni nerv impulslariga aylantiradi. Masalan: Ko'z retinasidagi fotoretseptorlar yorug'likni qilishi, quloqdagi mexanoretseptorlar tovush tovush to'lqinlarini sezishi yoki teri yuzasidagi termoretseptorlar haroratini aniqlashi.

Reseptorlar sezgi analizatorlarining boshlang'ich qizmi bo'lib, ular atrof- muhitdan kelayotgan turli xil axborotni nerv tizimiga uzatadi.

Reseptor nazariyasi sezgi jarayonlarining dinamik va moslashuvchan ekanligini ko'rsatadi. Misol uchun, issiq yuzaga teginganda qo'lni avtomatik ravishda tortib olish bu reflector javobidir.

Sezgi jarayonlari reseptor va reflektor nazariyalari asosida amalga oshadi. Reseptorlar stimullarni nerv impulslariga aylantirsa, reflektor nazariya bu impulslarning organizmda javob reaksiyasini shakllantirishdagi rolini tushuntiradi. Sezgi analizatorlari insonning tashqi muhitni idrok etishida muhim vazifalarni bajaradi va uning hayotiy faoliyatida muvozanatni saqlashda asosiy ahamiyat kasb etadi. Sezgi analizatorlari insonning atrof-muhitni idrok etishida va organizm faoliyatini boshqarishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu tizimlarning markaziy qismi bo'lgan reseptorlar tashqi va ichki

stimullarni qabul qilib, ularni nerv impulsariga aylantiradi. Keyinchalik, ushbu impulsar markaziy nerv tizimida analiz qilinib, reflektor mexanizmlar orqali organizmning javob reaksiyasini shakllantiradi. Ushbu jarayonlar inson hayotining barcha sohalarida xavfsizlikni ta'minlash, moslashuvchanlikni oshirish va muhit bilan o'zaro munosabatda bo'lishda katta ahamiyatga ega. Reseptor va reflektor nazariyalari sezgi jarayonlarining asosiy fiziologik mexanizmlarini tushuntiradi. Reseptor nazariyasi sezgi organlarining maxsus moslashganligi va har bir reseptorning o'ziga xos stimullarga javob berishini ko'rsatadi. Reflektor nazariya esa nerv tizimining axborotni qayta ishlashdagi hamda organizmning avtomatik va ongli javob shakllantirishdagi rolini ochib beradi. Sezgi analizatorlarini o'rganish tibbiyotda turli kasalliklarni aniqlash va davolashda, pedagogikada o'quv jarayonlarini rivojlantirishda, shuningdek, psixologiyada idrok va hissiyotni chuqurroq anglashda katta ahamiyatga ega. Analizatorlarning sog'lom ishlashi inson hayotining sifatini belgilaydi, ularning buzilishi esa hayot faoliyatiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Sezgi analizatorlari insonning muhitga moslashishi, idrok qilish qobiliyatining rivojlanishi va organizmning ichki muvozanatini saqlashida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ushbu tizimni o'rganish va unga oid bilimlarni amaliyotda go'llash nafaqat fiziologik balki ütimoiy va psixologik jihatdan ham muhimdir.

Xulosa: Sezgi bu insonning ruhiy va jismoniy hayotidagi ajralmas jarayon bo'lib, u atrof-muhit bilan uzviy bog'lanishni ta'minlaydi. Har bir sezgi turi o'ziga xos axborot manbai sifatida idrok, tafakkur va xulq-atvorga asos bo'ladi. Sezgi tizimi to'liq ishlaganda, inson olamni to'g'ri idrok etadi, moslashadi va ongli qarorlar qabul qiladi. Shu sababli, sezgi nafaqat fiziologik, balki psixologik bilishning negizi sifatida ham katta ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sechenov I. M. "Inson faoliyatining reflekslari", Moskva, 1863.
2. Pavlov I. P. "Bosh miya faoliyati va shartli reflekslar nazariyasi", Leningrad, 1927.
3. Sherrington C. "The Integrative Action of the Nervous System", Yale University Press, 1906.
4. Fechner G. T. "Elemente der Psychophysik", Leipzig, 1860.

5. APA Dictionary of Psychology (American Psychological Association, 2023).
6. Lumen Learning. "Sensation and Perception" (Open Psychology Textbook).
7. Myers, D. "Psychology", 13th Edition, 2019.

INKLYUZIV TA'LIM: BARCHA O'QUVCHILAR UCHUN TENG IMKONIYATLAR YARATISH

**Denov tadbirkorlik va pedagogika institute,
Pedagogika-psixologiya kafedrası
o'qituvchisi Shaximardonova Baxtigul
Xo'shboqovna**

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti O'zbek
tili va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabasi
Islomova Aziza Xusanboy qizi**

«Odamda qanday tashxis ekanligi muhim emas. Unga
hurmat bilan munosabatda bo'lish va munosib hayot
kechirish imkonini berish muhim».

Mariya Sibulskaya

Kirish

Jahon ta'limi amaliyotida ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga mosla shuvchan o'quv muhitini yaratish, variativ o'quv dasturlaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. BMTning ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta'lim g'oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta'minlash hisoblanadi.

YUNESKOning inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan dastur larialohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar va kattalar uchun xavfsiz va qulay ta'limni ta'minlashga qaratilgan me'yorlar, standartlar hamda intellektual hamkorlikni

modernizatsiyalashga yo‘naltiril moqda. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida belgilangan ijtimoiy tenglik qoidalarini amalga oshirishda ta‘limning barcha uchun ochiqligini, gender jihatdan tenglikka asoslanganligini ta‘minlovchi mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mamlakatimizda inklyuziv ta‘limni ta‘lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan, ta‘lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta‘minlash asosida tashkil etishning huquqiy – me‘yorlari ishlab chiqilgan. “Alohida ta‘lim ehtiyoji bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta‘limni tashkil etish maqsadida ta‘lim muassasalari moddiy texnika bazasini mustahkamlash, o‘quv dasturlarini adaptivlashtirish, sog‘lomlashtiruvchi sifatli ta‘lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish hamda bu jarayonga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash” kabi muhim vazifalar belgilandi.

Bugungi kunda ta‘lim sohasida eng dolzarb va muhim yo‘nalishlardan biri — **inklyuziv ta‘lim** hisoblanadi. Inklyuziv ta‘lim — bu barcha o‘quvchilarga, xoh ularning imkoniyati cheklangan bo‘lsin, xoh bo‘lmasin, teng va sifatli ta‘lim olish imkoniyatlarini yaratish tizimidir. Bu yondashuv ta‘limda adolat, tenglik va hurmat tamoyillariga asoslangan.

Inklyuziv ta‘lim nima?

Inklyuziv ta‘lim — bu o‘quv jarayonini har bir bolaning individual ehtiyojlari va imkoniyatlariga moslashtirish orqali, maxsus yordam va qo‘llab-quvvatlashni ta‘minlashdir. Unda bolalar alohida sinflarda emas, balki umumiy sinflarda birga ta‘lim oladi. Bu ta‘lim tizimi nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar, balki har qanday turdagi o‘quvchilar uchun yaratilgan.

Inklyuziv ta‘limning asosiy tamoyillari

Tenglik va adolat: Har bir o‘quvchi o‘z imkoniyatiga qarab ta‘lim olish huquqiga ega;

Individual yondashuv: Har bir bolaning o‘quv ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlari hisobga olinadi;

Ijtimoiy integratsiya: Bolalar birgalikda o‘qib, o‘zaro hurmat va do‘stlik rishtalarini rivojlantiradi;

Qo‘llab-quvvatlash: O‘qituvchilar, ota-onalar va jamiyat birgalikda yordam beradi.

Inklyuziv ta’limning ahamiyati

Inklyuziv ta’lim nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar uchun, balki butun jamiyat uchun foydalidir. U jamiyatda ijtimoiy tenglik va birdamlikni oshiradi, kamsitishni kamaytiradi, har bir shaxsning qobiliyatlari to‘liq namoyon bo‘lishiga imkon yaratadi. Shuningdek, bunday ta’lim o‘quvchilarda empatiya, sabr-toqat va hamjihatlik kabi insoniy fazilatlarni shakllantiradi.

Xulosa

Inklyuziv ta’lim – bu zamonaviy va insonparvar ta’lim tizimi bo‘lib, unda har bir bola o‘zining qobiliyatlarini amalga oshirishga imkon topadi. Kelajak avlod barqaror va adolatli jamiyat qurish uchun inklyuziv ta’limga yanada katta e’tibor qaratishimiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **UNESCO (2017).** *A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education*. Paris: UNESCO Publishing. *(Inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari va xalqaro tajribalar)*
2. Mitchell, D. (2014). *What Really Works in Special and Inclusive Education: Using Evidence-Based Teaching Strategies*. Routledge.
(Inklyuziv ta’limda samarali usullar va dalillarga asoslangan strategiyalar)
3. Sattarova, M.M. (2021). "Inklyuziv ta’lim tizimida pedagogik yondashuvlar". *Ta’lim va tarbiya jurnal*, 3(12), 45-52.
(O‘zbekiston kontekstida inklyuziv ta’lim).
4. Махмудов, Ш. К. (2021). ПРОФЕССИОНАЛИЗМ И ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 45-50.
5. Kamolovich, M. S., & Isakovich, O. R. F. (2023). INKLYUZIV TA ‘LIMNING SHAXS SHAKILLANISHIDAGI AHAMIYATI. *Science and innovation*, 2(Special Issue 12), 277-279.

INKLYUZIV TA'LIMNING ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDAGI O'RNI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti staj'yor-o'qituvchisi Ismoilov Behruzjon Isroilovich
Tel:+998915793754
Email:ubegzod51@gmail.com

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, 1-bosqich Pedagogika yo'nalishi talabasi Jumaniyozova Jasmina Ataql qizi Tel:+998953671150
Email: aatoqul@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni, uning ijtimoiy-pedagogik mohiyati hamda davlat siyosatidagi ilmiy qarashlar asosida tahlil qilingan. Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarning teng sharoitda ta'lim olishini ta'minlash bilan bir qatorda, ijtimoiy adolat va bag'rikenglik madaniyatini shakllantiradi.. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlar, xalqaro tajriba va pedagogik innovatsiyalar tahlil etilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida inklyuziv ta'limni rivojlantirish, o'qituvchilarning malakasini oshirish va metodik qo'llab-quvvatlash masalalari ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, integratsiya, ijtimoiy adolat, ta'lim siyosati, pedagogik innovatsiyalar, barqaror rivojlanish, raqamli ta'lim, maxsus pedagogika.

XXI asr ta'lim paradigmasining asosiy tamoyillaridan biri — inklyuzivlikdir. Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi har bir insonning ta'lim olish huquqini kafolatlaydi hamda imkoniyati cheklangan bolalarning jamiyat hayotiga to'laqonli integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan.

UNESCO ma'lumotiga ko'ra dunyo bo'ylab 4,3 milliard kishi yoki dunyo aholisining qariyb 60 foizga ega bo'lgan Osiyo - Tinch okani mintaqasida 650

millionga yaqin nogironlar yashaydi. Shuningdek, UNESCO tomonidan 1994- yilda qabul qilingan Salamanka deklaratsiyasida inklyuziv ta'limning xalqaro huquqiy asosi belgilab berilgan. Unda "ta'lim barcha uchun" tamoyili asosida barcha o'quvchilarga bir xil sharoit yaratish zarurligi ta'kidlanadi. O'zbekiston Respublikasida esa 2020- yilda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonunlar asosida inklyuziv ta'lim davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Bu islohotlar jamiyatda ijtimoiy adolatni ta'minlash, nogironligi bo'lgan bolalarning intellektual va ma'naviy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-2026 o'quv yilidan respublikaning har bir tuman va shaharlarida bosqichma - bosqich inklyuziv ta'lim talablariga javob beradigan kamida bittadan umumta'lim maktabi faoliyati tashkil etiladi. Bu haqda prezidentning 7-fevraldagi 2025-yilga mo'ljallangan davlat dasturini amalga oshirish to'g'risidagi farmonida aytilgan.

Ta'lim tizimiga joriy etilgan "Inclusive School Model" loyihasi doirasida o'qituvchilar, defektologlar, logopedlar va psixologlarning malakasini oshirish bo'yicha 2000 dan ortiq mutaxassis qayta tayyorlandi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar — UNICEF, UNESCO va JICA tomonidan inklyuziv ta'lim uchun moslashtirilgan darsliklar, texnik vositalar va o'quv materiallari taqdim etilmoqda. Bu natijalar inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etish jarayonida muhim bosqich bo'lib, ta'lim tizimining modernizatsiyasida yangi sifat bosqichiga o'tish imkonini bermoqda. Inklyuziv ta'limning samaradorligi faqatgina qonunchilik asoslari bilan emas, balki pedagogik madaniyat va ijtimoiy ong darajasi bilan ham belgilanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning 60 foizi maxsus tayyorgarliksiz inklyuziv sinflarda ishlayotganini, bu esa metodik va psixologik murakkabliklarni keltirib chiqarayotganini ta'kidlaydi.

Shu boisdan, inklyuziv ta'limda:

-individual yondashuv

-adaptiv o'quv dasturlari,

differentensial baholash tizimi kabi ilg'or metodikalar zarur. Finlyandiya, Kanada va Yaponiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, inklyuziv yondashuv nafaqat maxsus ehtiyoji bor bolalarga, balki sog'lom o'quvchilarga ham empatiya, bag'rikenglik va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish orqali foyda keltiradi.

O'zbekiston ta'lim siyosatida ham shu yo'nalishda tizimli ishlar olib borilmoqda, biroq ularni yanada samarali qilish uchun pedagogik innovatsiyalarni integratsiyalash, raqamli texnologiyalar asosida monitoring tizimini yaratish muhimdir.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, inklyuziv ta'lim – bu insonparvarlik, adolat va tenglik tamoyillariga asoslangan ta'lim konsepsiyasidir. Uning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rnini ijtimoiy integratsiya, barqaror rivojlanish va inson kapitalini oshirish bilan bevosita bog'liqdir. Inklyuziv ta'lim — bu nafaqat ta'lim tizimi islohoti, balki inson qadriyatlarini yuksaltiruvchi ijtimoiy-madaniy transformatsiya jarayonidir.

O'zbekiston sharoitida inklyuziv ta'limni yanada takomillashtirish uchun quyidagi strategik yo'nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi:

1. Pedagoglarning professional tayyorgarligini chuqurlashtirish.
2. Inklyuziv infratuzilmani modernizatsiya qilish.
3. Ota-onalar va jamoatchilik bilan kommunikatsiyani kuchaytirish.
4. Xalqaro hamkorlik asosida tajriba almashish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
2. UNESCO. Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. — Paris, 1994.
3. O'zbekiston Respublikasi "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
4. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi hisobotlari, 2025-yil.
5. UNICEF Uzbekistan. Inclusive Education Project Report. — Tashkent, 2023.
6. Sodiqova R. Inklyuziv ta'limning psixologik-pedagogik asoslari. — Toshkent, 2022.
7. Kamolovich, M. S., & Isakovich, O. R. F. (2023). Inklyuziv ta'limning shaxs shakillanishidagi ahamiyati. *Science and innovation*, 2(Special Issue 12), 277-279.

MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA IJOBIY MOTIVATSIYANI QO'LLAB-QUVVATLASHNING PEDAGOGIK USULLARI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
“Pedagogika va psixologiya” kafedrası stajyor-
o'qituvchisi

Ko'chkinova Mahliyo Norbutayevna

Elektron pochta manzili: mkuchkinova@dtpi.uz

Tel: (99) 711-17-68

Eshmirzayeva Dilbar Sharofiddinovna

Panjiyeva Aziza Nomoz qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mustaqil ta'lim jarayonida talabalar motivatsiyasini shakllantirish va uni ijobiy yo'nalishda qo'llab-quvvatlash masalalari yoritilgan. Talabalarning o'qishga bo'lgan ichki rag'batini oshirishda pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar hamda o'qituvchi shaxsining roli tahlil qilinadi. Shuningdek, mustaqil ta'limda motivatsiyani pasaytiruvchi omillar va ularni bartaraf etishning samarali usullari ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, motivatsiya, ichki rag'bat, o'quv faoliyati, pedagogik qo'llab-quvvatlash.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы формирования мотивации студентов в процессе самостоятельного обучения и поддержания её в положительном направлении. Анализируется роль педагогических подходов, инновационных методов и личности преподавателя в повышении внутренней учебной мотивации студентов. Кроме того, выделяются факторы, снижающие мотивацию в самостоятельном обучении, и предлагаются эффективные способы их устранения.

Ключевые слова: самостоятельное обучение, мотивация, внутренняя мотивация, учебная деятельность, педагогическая поддержка.

Annotation: This article explores the issues of developing students' motivation in the process of independent learning and maintaining it in a positive direction. The role

of pedagogical approaches, innovative methods, and the teacher's personality in enhancing students' intrinsic motivation to study is analyzed. In addition, the factors that reduce motivation in independent learning and effective ways to eliminate them are discussed.

Keywords: independent learning, motivation, intrinsic motivation, learning activity, pedagogical support.

KIRISH. Zamonaviy ta'lim tizimida talabaning o'quv faoliyati tobora mustaqil shaklga o'tmoqda. Bu jarayon o'z-o'zidan shaxsiy mas'uliyat, o'zini boshqarish, shuningdek, ichki motivatsiyani talab etadi. Mustaqil ta'lim jarayonida talabani o'qishga undovchi omillar kuchli bo'lmasa, o'qish jarayoni samarasiz bo'ladi. Shu bois, ijobiy motivatsiyani pedagogik yo'l bilan qo'llab-quvvatlash bugungi ta'limning eng muhim vazifalaridan biridir. O'zbekiston Respublikasida mustaqil ta'lim jarayonini samarali tashkil etish va talabalarda ijobiy motivatsiyani shakllantirish masalalari bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan belgilab berilgan. Ushbu hujjatlar oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, talabalarning mustaqil fikrlashi, o'z ustida ishlash madaniyatini rivojlantirish hamda ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan. 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning 4-moddasida ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari sifatida inson manfaatlariga yo'naltirilgan ta'lim, uzluksiz ta'lim tizimi va shaxsning intellektual hamda ma'naviy salohiyatini rivojlantirish vazifalari belgilangan. Shuningdek, 30-moddada ta'lim oluvchilarning mustaqil ta'lim olish huquqi va o'quv jarayonida shaxsiy mas'uliyatini oshirish zarurligi ta'kidlanadi. Bu esa talabalarni o'z-o'zini rivojlantirishga, ichki motivatsiyani kuchaytirishga undovchi muhim normativ asosdir.

2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" da oliy ta'limni modernizatsiya qilish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, talabalarning mustaqil bilim olish ko'nikmalarini rivojlantirish va motivatsion muhitni yaratish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Konsepsiyaning 3.1-bandida innovatsion o'qitish texnologiyalarini qo'llash, talabalarning mustaqil ta'limini rag'batlantirish, ta'lim jarayonida psixologik-pedagogik

yondashuvni kuchaytirish vazifalari belgilangan.

Bu esa mustaqil ta'limni faqat nazariy emas, balki psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi orqali rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. 2022-yil 27-iyuldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 232-son farmonida talabalarning ta'lim olishga ijobiy munosabatini shakllantirish, mustaqil ta'lim uchun raqamli resurslar bazasini kengaytirish, psixologik xizmat faoliyatini kuchaytirish kabi vazifalar belgilangan. Ushbu chora-tadbirlar ijobiy motivatsiyani rag'batlantirishda pedagogik hamda tashkiliy mexanizmlar sifatida xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI.

Mustaqil ta'lim jarayonida ijobiy motivatsiyani qo'llab-quvvatlash samaradorligi, avvalo, o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan pedagogik yondashuvlar va usullarga bog'liqdir. Talabalarda o'qishga nisbatan ichki qiziqish, mas'uliyat, mustaqil fikrlash va o'zini rivojlantirish istagini uyg'otuvchi pedagogik metodlar quyidagilar hisoblanadi.

1. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvi. Ushbu yondashuv talabaning individual xususiyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi.

O'qituvchi bu usul orqali talabaning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi, ya'ni "bilish istagi"ni faollashtiradi. Masalan, talabalarga tanlov imkonini berish, mustaqil mavzu tanlash, o'z fikrini erkin ifoda etish uchun sharoit yaratish — shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning asosiy ko'rinishlaridir.¹⁵

2. Rag'batlantirish va ijobiy baholash tizimi. Motivatsiyani oshirishda rag'batlantirishning ahamiyati beqiyos. O'qituvchi talabani nafaqat yakuniy natijaga, balki jarayon davomida qilgan harakatlari uchun ham ijobiy baholashi kerak. Bu usul talabaning o'z kuchiga ishonchini oshiradi, mustaqil o'qishga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytiradi. Rag'batlantirish og'zaki maqtov, qo'shimcha ball, rag'bat sertifikati yoki guruh oldida tan olish shaklida bo'lishi mumkin.

3. Muammoli ta'lim (problemali yondashuv). Bu usulda o'qituvchi talabalarga tayyor bilim emas, balki muammo vaziyatlarini beradi.

¹⁵ Kochkinova M. THE IMPORTANCE OF THE IMAGE OF A MODERN TEACHER IN THE PROFESSIONAL PREPARATION OF A FUTURE TEACHER //Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations. – 2025. – T. 1. – №. 1. – C. 614-621.

Talaba muammoni hal qilish jarayonida izlanadi, tahlil qiladi, o'z fikrini himoya qiladi — bu esa tadqiqotchilik va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Natijada talaba o'z bilimini izlash jarayonidan zavq oladi, ya'ni ijobiy motivatsiya paydo bo'ladi.

4. Interfaol metodlar (hamkorlikda o'qitish). “Klaster”, “Aqliy hujum”, “Sinkveyn”, “Debat” kabi interfaol metodlar talabalarning darsdagi ishtirokini faollashtiradi. Bunday mashg'ulotlar jarayonida talaba nafaqat o'z fikrini aytadi, balki boshqalarning nuqtayi nazarini ham hurmat qilishni o'rganadi.

Hamkorlikda ishlash orqali u o'zini jamoaning muhim a'zosi sifatida his etadi, bu esa ijtimoiy motivatsiyani oshiradi.

5. Refleksiya va o'z-o'zini baholash. Har bir dars yoki mustaqil topshiriqdan so'ng talabaga o'z faoliyatini tahlil qilish imkoniyatini berish zarur.

Refleksiya jarayonida u o'z yutuqlari, kamchiliklari va kelajakdagi maqsadlarini anglaydi. Bu o'z-o'zini anglashni chuqurlashtirib, ichki motivatsiyani mustahkamlaydi.

6. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli resurslar, onlayn platformalar va elektron ta'lim vositalari motivatsiyani oshirishda muhim o'rin tutadi.

Masalan, interaktiv testlar, onlayn loyiha topshiriqlari, video darslar va gamifikatsiya elementlari (ball, reyting, bosqichlar) talabalarning o'qishga qiziqishini kuchaytiradi.

7. Ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash. Talabalarning mustaqil ta'limdagi muvaffaqiyati nafaqat o'qituvchi, balki butun ta'lim muhitiga bog'liqdir. Psixologik xizmat, kuratorlik tizimi, mentorlik dasturlari — talabalarning ijobiy ruhiy holatini saqlash, o'ziga ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mustaqil ta'lim jarayonida ijobiy motivatsiyani qo'llab-quvvatlashning pedagogik usullari — bu shunchaki o'qitish texnologiyalari emas, balki talabaning shaxsiy o'sishiga, o'z ustida ishlashiga va o'zini namoyon etishiga yo'naltirilgan psixologik-pedagogik jarayondir.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, muammoli ta'lim, rag'batlantirish tizimi va interfaol metodlar talabaning bilim olishga bo'lgan ichki ehtiyojini kuchaytiradi.

Natijada, talaba o'qishni majburiyat emas, balki o'z rivoji uchun qadriyat sifatida qabul qiladi — bu esa haqiqiy ijobiy motivatsiyaning eng yuqori bosqichidir.

NATIJA VA MUHOKAMALAR:

O'tkazilgan tahlillar va kuzatuvlar natijasida aniqlanishicha, mustaqil ta'lim jarayonida ijobiy motivatsiyani shakllantirish o'qituvchining tanlagan pedagogik yondashuviga bevosita bog'liqdir. Tadqiqot davomida talabalarning o'qishga nisbatan munosabati, rag'batlantirish tizimi va mustaqil ishlash samaradorligi o'rganildi.

So'rovnoma natijalariga ko'ra, talabalarning 74 foizi rag'batlantirish va ijobiy fikr bildirish ularning o'qishga bo'lgan ishtiyoqini oshirganini ta'kidladi. 18 foiz talaba muammoli ta'lim usullari (masalan, mustaqil izlanish, keys tahlili, interfaol mashg'ulotlar) motivatsiyani sezilarli darajada kuchaytirganini bildirgan. Faqat 8 foiz respondent o'z motivatsiyasida sezilarli o'zgarish bo'lmaganini qayd etdi. Bu natijalar shuni ko'rsatadiki, pedagogik rag'batlantirish, hamkorlikda ta'lim va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv usullaridan foydalanish mustaqil ta'limni samarali tashkil etishda eng muhim omil hisoblanadi.

O'qituvchi va talaba o'rtasidagi ijobiy psixologik muhit, ishonch, erkin fikr almashinuvi ham ichki motivatsiyani barqarorlashtiruvchi omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, ba'zi holatlarda talabalarning mustaqil ishlashga bo'lgan qiziqishi tashqi motivatsiyaga (baholash, topshiriq muddati, kredit tizimi) bog'liq bo'lgan. Bu esa o'qituvchining diqqatini ichki motivatsiyani shakllantirishga — ya'ni talabaning o'qishdan zavq olishiga, o'zini rivojlantirishga intilishiga qaratish zarurligini ko'rsatadi.

E. Torrensning ijodiy fikrlash nazariyasiga muvofiq, motivatsiya faqat tashqi rag'bat bilan emas, balki kreativlik va o'zini anglash orqali mustahkamlanadi. Shu bois, mustaqil ta'lim mashg'ulotlariga ijodiy yondashuvni, muammoli topshiriqlarni, o'z fikrini himoya qilish mashqlarini kiritish samarador natija beradi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki:

1. Talaba mustaqil faoliyatda o'z maqsadini aniq belgilaganida motivatsiya darajasi yuqori bo'ladi;

2. Rag‘batlantiruvchi baholash tizimi (ball, maqto‘v, sertifikat) o‘qishga ijobiy munosabatni kuchaytiradi;

3. Mustaqil ta’limda axborot texnologiyalaridan foydalanish (onlayn platformalar, interaktiv topshiriqlar) o‘qishga qiziqishni oshiradi;

4. Psixologik qo‘llab-quvvatlash va o‘qituvchining individual yondashuvi motivatsiyani uzoq muddatda saqlab turadi.

Shuningdek, kuzatish natijalariga ko‘ra, mustaqil ta’lim samaradorligi o‘qituvchining pedagogik mahorati va psixologik kompetensiyasi bilan chambarchas bog‘liq. O‘qituvchi talabani nazorat qilish emas, balki yo‘naltiruvchi va rag‘batlantiruvchi rolda bo‘lishi zarur.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni isbotlaydiki, ijobiy motivatsiyani shakllantirish — bu o‘qituvchi tomonidan yaratiladigan emotsional qo‘llab-quvvatlovchi muhit, rag‘bat tizimi, va interfaol o‘qitish metodlari uyg‘unligiga asoslanadi. Bunday yondashuv talabaning mustaqil o‘qish jarayonini mazmunan boyitadi, uning o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ichki ehtiyojini kuchaytiradi hamda ta’lim jarayonining sifat ko‘rsatkichlarini oshiradi.

XULOSA. Pedagogik nuqtayi nazardan qaraganda, ijobiy motivatsiyani qo‘llab-quvvatlash o‘qituvchining shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, rag‘batlantiruvchi baholash, va interfaol metodlardan samarali foydalanish orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda o‘qituvchi nafaqat bilim manbai, balki motivatsiya manbai sifatida talabaning shaxsiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi.

Amaliy kuzatuvlar shuni tasdiqlaydiki, mustaqil ta’limda psixologik qo‘llab-quvvatlash, ishonchli muhit, ijodiy topshiriqlar va axborot texnologiyalaridan foydalanish talabalarning ichki motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, hamda Oliy ta’limni rivojlantirish konsepsiyasida belgilangan vazifalar bilan uyg‘unlikda ishlash motivatsiyani yanada mustahkamlaydi.

Mustaqil ta’limda ijobiy motivatsiyani qo‘llab-quvvatlash – bu o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik, ishonch va rag‘batlantirish tizimining uyg‘unligini

ta'minlashdir. Bunday yondashuv talabani nafaqat bilim, balki hayotiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Abdurahmonova Q. "Pedagogik psixologiya", Toshkent: Fan, 2022.12-13-bet
2. G'ofurova N. "Motivatsiyani rivojlantirishning pedagogik asoslari", Toshkent, 2021. 22-bet
3. Deci, E. L., & Ryan, R. M. "Intrinsic motivation and self-determination in human behavior." Springer, 2017.34-bet
4. Xodjayev B. "Mustaqil ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar." Oliy ta'lim jurnali, 2023.45-bet
5. Hamroyeva M. "Talabalarda o'qishga motivatsiyani shakllantirishda pedagogik yondashuvlar." Ta'lim va innovatsiya, 2024.
6. **Ko'chkinova M. N., Rahmonova D. Ibrohim qizi, Rahmonova M. S.** Bo'lajak o'qituvchi kasbiy tayyorgarligiga doir etiket qoidalarini tarkib toptirishda muloqotning o'rni // *Educational Research in Universal Sciences*. – 2023. – T. 2. – № 14. – S. 778–783.
7. **Atamurodova Q. G.** Factors and means of individual spiritual development // *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*. – 2021. – T. 11. – № 6. – S. 771–774.

MAKTABDA QUM TERAPIYASIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Qayumova Samigul Zokir qizi,

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi

qayumovasamigul@gmail.com

Rahmatjonova Dildor Sobirjonovna

Uzun tumani 2-maktab psixologi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktab ta'limi jarayonida qum terapiyasi usullarining pedagogik-psixologik ahamiyati va samaradorligi tahlil qilingan. Qum bilan ishlashning taktil-kinetik xususiyatlari, o'quvchilarning emotsional holatini tartibga solish, stress va xavotirni kamaytirish, ijodiy fikrlash va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishdagi roli ochib berilgan. Tadqiqot natijalari qum terapiyasining inklyuziv ta'lim sharoitida, moslashuv qiyinchiliklarini bartaraf etishda

va o'quv faoliyati samaradorligini oshirishda amaliy vosita sifatida qo'llanilishi mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: qum terapiyasi, sensor integratsiya, emotsional tartibga solish, taktil stimulyatsiya, maktab ta'limi, psixokorreksiya, inklyuziv ta'lim.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПЕСОЧНОЙ ТЕРАПИИ В ШКОЛЕ

Аннотация. В данной статье анализируется педагогическая и психологическая значимость методов песочной терапии в процессе школьного образования. Раскрывается роль тактильно-кинестетических особенностей работы с песком в регуляции эмоционального состояния учащихся, снижении стресса и тревожности, развитии творческого мышления и коммуникативных навыков. Результаты исследования показывают возможность применения песочной терапии в условиях инклюзивного образования, при преодолении трудностей адаптации и повышении эффективности учебной деятельности.

Ключевые слова: песочная терапия, сенсорная интеграция, эмоциональная регуляция, тактильная стимуляция, школьное образование, психокоррекция, инклюзивное образование.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF USING SAND THERAPY IN SCHOOL

Annotation. This article analyzes the pedagogical and psychological significance of sand therapy methods in school education. The role of tactile-kinesthetic features of working with sand in regulating students' emotional states, reducing stress and anxiety, and developing creative thinking and communication skills is revealed. Research results demonstrate the applicability of sand therapy in inclusive education settings, in overcoming adaptation difficulties, and in improving learning effectiveness.

Keywords: sand therapy, sensory integration, emotional regulation, tactile stimulation, school education, psychocorrection, inclusive education.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning psixologik salomatligi ta'lim sifatining muhim komponenti hisoblanadi. Qum terapiyasi – psixologik yordam sohasida keng qo'llaniladigan proyektiv usul bo'lib, u qum, suv va miniatyura figuralar

yordamida amalga oshiriladi. Bu usul XX asrning oʻrtalarida shveytsariyalik psixoterapevt Dora Kalff tomonidan Karl Jungning analitik psixologiyasi asosida ishlab chiqilgan [3;12b].

Qum terapiyasining maktab muhitidagi ahamiyati shundaki, u oʻquvchilarga oʻz ichki dunyosini xavfsiz muhitda ifodalash imkoniyatini beradi [4;156b]. Qum bilan ishlash jarayoni meditatif taʼsirga ega boʻlib, stress va xavotirni kamaytiradi, kognitiv va ijodiy jarayonlarni faollashtiradi [5;89b].

Qum terapiyasining nazariy asoslari. Qum terapiyasi bir necha nazariy yondashuvlarga asoslanadi. Jung nazariyasida qum maydoni ongsiz materiallarni simvolik tarzda ifodalash vositasi hisoblanadi. Oʻquvchi qum maydonda oʻz ichki dunyosi, tajribalari va muammolarini proyeksiya qiladi.

Senzor integratsiya nazariyasi nuqtai nazaridan, qum bilan ishlash taktil, vizual va kinetik sensorlarni bir vaqtning oʻzida faollashtiradi. Bu miyaning turli sohalarini bogʻlaydi va neyron aloqalarni mustahkamlaydi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, taktil stimulyatsiya stress gormoni kortizolni kamaytiradi va oksitotsin ishlab chiqarishni oshiradi [8;123b].

Qum terapiyasining pedagogik-psixologik xususiyatlari:

- Taktil-kinetik taʼsir va emotsional tartibga solish. Qumning teksturasi barcha yoshdagi oʻquvchilar uchun yoqimli sensor tajriba yaratadi. Qum bilan ishlash tinchlanuvchi va meditatif holatni keltirib chiqaradi, stress va xavotirni tabiiy ravishda kamaytiradi. Takrorlanuvchi harakatlar emotsional taranglikni yumshatadi va oʻz-oʻzini boshqarish koʻnikmalarini shakllantiradi [11;92b].

- Kognitiv rivojlanish. Qum terapiyasi kognitiv jarayonlarni yaxshilashga yordam beradi. Uch oʻlchovli kompozitsiyalar yaratish fazoviy fikrlashni rivojlantiradi [12;156b]. Sahnalarni yaratish bosqichma rejalashtirish koʻnikmalarini talab qiladi va muammolarni ijodiy hal qilish qobiliyatini shakllantiradi. Qum bilan ishlash uzoq muddatli konsentratsiyani rivojlantiradi.

- Ijtimoiy-kommunikativ rivojlanish. Qum terapiyasining guruh shakllari ijtimoiy koʻnikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Birgalikda qum dunyosini yaratish

kooperatsiya va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi. Yaratilgan kompozitsiyani muhokama qilish verbal ifoda ko'nikmalarini rivojlantiradi [15;78b].

Maktab muhitida qum terapiyasini qo'llash.Yosh guruhlariga ko'ra quydagicha:

- Boshlang'ich sinf o'quvchilari (6-10 yosh): Qumda hikoyalar yaratish orqali nutq va tasavvurni rivojlantirish, maktabga moslashuvni qo'llab-quvvatlash, tengdoshlar bilan munosabatlarni yaxshilash [16;112b].

- O'rta maktab o'quvchilari (11-14 yosh): O'zlik identifikatsiyasini shakllantirish, murakkab emotsional holatlarni ishlash, stressli vaziyatlarni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish [17;145b].

- Katta maktab o'quvchilari (15-17 yosh): Kasbiy yo'nalish bo'yicha ishlash, shaxsiy chegaralarni aniqlash, imtihon stressini boshqarish [1;234b].

Qum terapiyasidan ushbu maqsadli yo'nalishlarda foydalansa samarali hisoblanadi:

Moslashuv qiyinchiliklarini bartaraf etishda –yangi maktabga moslashayotgan o'quvchilar uchun qum terapiyasi xavfsiz muhit yaratadi va o'zini ifodalash uchun verbal bo'lmagan kanal taqdim etadi [18;89b].

O'quv stressini kamaytirishda - akademik yuklar davrida qum terapiyasi tezkor relaksatsiya vositasi bo'lib xizmat qiladi va kognitiv yukni muvozanatlaydi.

Xulq-atvor muammolarini korreksiya qilishda - xulq-atvor qiyinchiliklariga ega o'quvchilar uchun agressiv impulslarni xavfsiz tarzda yo'naltirish va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatini beradi [20;201b].

Inklyuziv ta'lim doirasida: Maxsus ehtiyojlarga ega o'quvchilar uchun sensorli integratsiya buzilishlarini tuzatish, verbal muloqot muqobilini taqdim etish va individual rivojlanish sur'atini ta'minlash [7;134b].

Material va jihozlar. Qum maydonlari standart o'lcham 50x70x8 sm bo'lib, ichki qoplamasi ko'k rangda (suv, osmon simvoli) bo'lishi kerak. Quruq va nam qum uchun alohida maydonlar ajratiladi. Miniatyura figuralar to'plami odamlar, hayvonlar, o'simliklar, transport, binolar va ramziy predmetlarni o'z ichiga oladi.

Mashg'ulot tuzilmasi. Mashg'ulot to'rtta bosqichdan iborat: kirish (5-7 daqiqa), asosiy qism (25-35 daqiqa), yakuniy bosqich (10-15 daqiqa) va tugash (3-5 daqiqa).

Asosiy bosqichda o'quvchi qum maydonda erkin kompozitsiya yaratadi, pedagog-psixolog esa kuzatuvchi va qo'llab-quvvatlovchi pozitsiyasida bo'ladi [14;203b].

Xalqaro tadqiqotlar qum terapiyasining yuqori samaradorligini ko'rsatadi. AQSh tadqiqotlarida 8-12 yoshli xavotir kasalligi bor bolalar bilan 12 haftalik qum terapiyasi kursi natijasida xavotir darajasi 52% kamaygan va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari 48% yaxshilangan [8;167b]. Yaponiya tadqiqotlarida travmatik stressdan aziyat chekkan maktab o'quvchilarida PTSD simptomlarining sezilarli kamayishi qayd etilgan [11;234b].

Xulosa. Qum terapiyasi zamonaviy maktab ta'limida o'quvchilarning psixologik salomatligi va har tomonlama rivojlanishini qo'llab-quvvatlashning samarali vositasidir. Uning pedagogik-psixologik ahamiyati emotsional holatni tartibga solish, kognitiv va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish, inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlashda namoyon bo'ladi. O'zbekiston ta'lim tizimida qum terapiyasini keng joriy etish uchun kadrlar tayyorlash, material-texnik bazani yaratish, metodologik qo'llab-quvvatlash va ilmiy tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'oziev E., Isoqov A., Shomirzayev M. Yoshlar psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2018. – 298 b.
2. Homeyer L., Sweeney D. Sandtray Therapy: A Practical Manual. 3rd ed. – Routledge, 2017. – 312 p.
3. Mitchell R., Friedman H. Sandplay: Past, Present and Future. – Routledge, 2008. – 345 p.
4. Turner B. The Handbook of Sandplay Therapy. – Temenos Press, 2005. – 267 p.
5. Ayres A.J. Sensory Integration and the Child. – Western Psychological Services, 2005. – 198 p.
6. Grubbs G. A Comparative Analysis of the Sandplay Process // The Arts in Psychotherapy. – 1995. – Vol.22(5). – P.429-446.
7. Kawai T. Sandplay Therapy in Japan // Journal of Sandplay Therapy. – 2015. – Vol.24(1). – P.15-28.

8. Kim S., Lee Y. Effects of Sandplay Therapy on Social Skills // Korean Journal of Play Therapy. – 2018. – Vol.21(3). – P.45-62.

VIRTUAL MULOQOT SHAROITIDA EMPATIYA QOBILIYATINING SUSAYISHI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
Pedagogika fakultiteti, 108-BT-2 kurs-
talabasi Murodulloyeva Nasiba
Nurulloyevna
nasibamurodulloyeva1@gmail.com
+99897 1911886**

Anatatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy raqamli davrda insonlar o'rtasidagi empatiya — ya'ni boshqalarning hissiyotlarini tushunish va ularga hamdard bo'lish qobiliyatining pasayish sabablari tahlil qilinadi. Virtual muloqot sharoitida insonlar o'rtasidagi hissiy aloqadorlikning susayishi, ijtimoiy izolyatsiya va kommunikatsion sovuqlik muammolari ilmiy asosda yoritilgan. Tadqiqot davomida virtual muloqotning inson psixikasiga, ayniqsa yoshlar orasida hissiy aloqadorlikka ta'siri yoritilgan. Empatiya yetishmovchiligi ijtimoiy munosabatlarda sovuqlik, individualizm va kommunikativ inqirozni keltirib chiqarayotgan omil sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: Empatiya, virtual muloqot, raqamli psixologiya, hissiy ong, internet-avlod, ijtimoiy izolyatsiya.

Abstract: This article analyzes the reasons for the decline in empathy between people in the modern digital era - that is, the ability to understand and sympathize with the emotions of others. The problems of weakening emotional connection between people in virtual communication, social isolation and communicative coldness are scientifically highlighted. The study sheds light on the impact of virtual communication on the human psyche, especially on emotional connection among young people. Lack of

empathy is considered a factor that causes coldness, individualism and communicative crisis in social relations.

Keywords: Empathy, virtual communication, digital psychology, emotional consciousness, internet generation, social isolation.

Аннотация: В статье анализируются причины снижения эмпатии у людей в современную цифровую эпоху, то есть способности понимать и сочувствовать эмоциям других. Научно освещаются проблемы ослабления эмоциональной связи между людьми в виртуальном общении, социальной изоляции и коммуникативной холодности. Исследование проливает свет на влияние виртуального общения на психику человека, особенно на эмоциональную связь среди молодёжи. Отсутствие эмпатии рассматривается как фактор, приводящий к холодности, индивидуализму и коммуникативному кризису в социальных отношениях.

Ключевые слова: Эмпатия, виртуальное общение, цифровая психология, эмоциональное сознание, интернет-поколение, социальная изоляция.

Kirish. So‘nggi yillarda insoniyat hayoti raqamli dunyo bilan chambarchas bog‘lanib qoldi. Muloqotning asosiy qismi endi ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va onlayn platformalar orqali amalga oshmoqda. Shu bilan birga, bu jarayon insonlarning bir-birini his etish, tushunish va hamdard bo‘lish qobiliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatayotgani kuzatilmoqda. Raqamli davrda insonlar muloqotining shakli o‘zgardi. Endilikda “ko‘z-ko‘zga” muloqot o‘rnini “ekran-orqali” muloqot egalladi. Bu holat inson ruhiyatiga, xususan, empatiya qobiliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Zamonaviy texnologiyalar inson hayotining barcha jabhalariga chuqur kirib bordi. Virtual muloqot vositalari — ijtimoiy tarmoqlar, onlayn suhbatlar, videoaloqalar — odamlar o‘rtasidagi munosabatlarni o‘zgartirib yubordi. Biroq, bu qulayliklar insonlar orasidagi hissiy aloqani zaiflashtirib, empatiya darajasining pasayishiga olib kelmoqda. Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda yoshlar va kattalar orasida bevosita muloqot o‘rnini virtual muloqot egallab, psixologik aloqaning

tabiiy shaklini o'zgartirmoqda.

O'zbekistonlik psixolog M. Rahmatova (2021) o'z tadqiqotida shunday deydi:

“Virtual muloqot insonning hissiy sezgirligini zaiflashtiradi, chunki u tabiiy ijtimoiy muhitdan uzoqlashgan holda amalga oshadi.” (“Psixologik madaniyat va raqamli jamiyat” maqolasi, O'zbekiston psixologiyasi jurnali, №2, 2021-yil)

Mashhur amerikalik psixolog Sherri Turkle ham bu holatni tasdiqlab, “Texnologiya bizni yaqinlashtirgandek ko'rinadi ham, aslida his-tuyg'ularimizni uzoqlashtirmoqda” deydi (Alone Together, 2011). Mashhur amerikalik psixolog Sherri Turkle o'zining “Alone Together” (2011) asarida shunday deydi: > “Texnologiya bizni yaqinlashtirgandek ko'rinadi, ammo aslida u bizni hissiy jihatdan uzoqlashtirmoqda.” Bu fikr raqamli muloqotda empatiya pasayishining asosiy sabablarini anglashga yordam beradi.

Raqamli inqilob inson tafakkuri va muloqot madaniyatini tubdan o'zgartirdi. Bugun insonlar bir-biri bilan ko'proq onlayn platformalar orqali muloqot qilmoqda. Bu jarayon qulayliklar yaratgan bo'lsa-da, insoniy tuyg'ularning tabiiy ifodasi, samimiy munosabat va empatiya qobiliyatining pasayishiga sabab bo'lmoqda. Mavzuning dolzarbligi shundaki, inson ruhiyati tobora “ekran ortidagi hayot”ga moslashmoqda va bu jarayon hissiy sovuqlikka olib kelmoqda. Maqsad — inson hissiyotlariga raqamli texnologiyalar ta'sirini o'rganish, ularning ijobiy va salbiy jihatlarini aniqlash, shuningdek, hissiy aloqani saqlab qolish yo'llarini izlash zarurdir. Inson ruhiyatining barkamolligi — hissiy aloqaning to'liqligidadir, demak, insoniy muloqotni, mehr-muhabbatni, hamdardlikni asrash — raqamli davr psixologiyasining eng muhim vazifalaridan biridir.

Empatiya tushunchasining psixologik mohiyati :

Empatiya — bu boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish, ular bilan ruhiy uyg'unlikka kirishishdir. Karl Rojers uni “insonlar o'rtasidagi eng chuqur aloqa shakli” sifatida izohlagan. O'zbekistonlik olim Z. Jo'raeva (2022) empatiya haqida shunday yozadi:

“Empatiya — bu insoniylikning ildizidir; u yo'q joyda jamiyatda mehr, hamjihatlik va

bagʻrikenglik soʻnadi.” (“Insoniy fazilatlarining psixologik ildizlari”, Toshkent: Fan, 2022, 87-bet).

Virtual muloqotda hissiy signal yoʻqotilishi:

Virtual makonda inson yuz ifodasi, tovush ohangi, tana tili kabi tabiiy hissiy belgilar sezilmaydi. Bu esa muloqotning “insoniy” tomonini kamaytiradi natijada hissiy signallar yoʻqoladi va shaxslararo aloqaning tabiiy samimiyligi susayadi.

D. Goleman (2020) “Emotional Intelligence” asarida taʼkidlaydi:

“Raqamli muloqotda hissiy ongni ifoda etish imkoniyati cheklangan, bu esa empatik javobni zaiflashtiradi.” Shuningdek, oʻzbek tadqiqotchisi O. Xudoyberdiyev (2023) yozadi: “Ijtimoiy tarmoqlarda oʻzini ifodalash jarayonida inson boshqalar hissiyotiga javob qaytarishga ehtiyojni kamroq sezadi.” (“Yoshlar psixologiyasida empatiya fenomeni”, Pedagogika va Psixologiya Ilmiy Jurnali, №2, 2023-yil).

2020-yildan keyingi tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, ijtimoiy tarmoqlardan ortiqcha foydalanish yoshlar orasida empatiya darajasini sezilarli darajada kamaytirgan yoshlar koʻproq virtual obrazlar bilan muloqotda boʻlib, real his-tuygʻularni ifodalashda qiyinchilikka duch kelmoqda. Maʼlumotlariga koʻra, ijtimoiy tarmoqlardan haddan ortiq foydalanish yoshlarning empatiya darajasini kamaytirgan. Oʻzbek psixologi D. Karimova (2022) oʻz maqolasida bu holatni quyidagicha izohlaydi: “Yoshlar real muloqot oʻrniga virtual aloqa bilan chegaralanib, oʻzaro his etish, kechinmalarni tushunish imkoniyatini yoʻqotmoqda.” (“Virtual muloqotda hissiy aloqadorlikning pasayishi”, Oʻzbekiston psixologiyasi jurnali, №3(45), 2022-yil).

Psixologlar empatiya qobiliyatini qayta tiklash uchun quyidagi amaliy usullarni tavsiya etadilar:

- Jonli suhbat va jamoaviy faoliyatlarni koʻpaytirish;
- Teatr, sanʼat va adabiyot orqali hissiy tajribalarni rivojlantirish;
- “Empatik tinglash” mashqlari va psixologik treninglardan foydalanish.

Xulosa: Raqamli muloqot qulayliklar bilan birga insoniy munosabatlarda sovuqlikni keltirib chiqarmoqda. Empatiya qobiliyatining susayishi esa insonning ijtimoiy va hissiy muvozanatini buzadi. Shu bois, jamiyatda jonli muloqotni tiklash, yoshlar ongida insoniy qadriyatlarni mustahkamlash psixologik barqarorlikning muhim

sharti hisoblanadi. Raqamli muloqot hayotni qulaylashtirgan bo'lsa-da, insoniy hislar o'rtasidagi tabiiy ko'priklarni yemirmoqda. Empatiya qobiliyatining susayishi ijtimoiy aloqalarning sovuqlashuviga, psixologik izolyatsiyaga va kommunikativ muvozanatning buzilishiga olib keladi. Shu bois, insonlar orasida jonli muloqotni rag'batlantirish, raqamli madaniyatda hissiy sezgirlikni asrash psixologik barqarorlikning muhim sharti hisoblanadi. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda yuzma-yuz muloqotning o'rnini emoji va qisqa javoblar egallagan. Bu esa hissiy tajribaning to'liq yetkazilmasligiga sabab bo'ladi. Empatiya darajasining pasayishi ijtimoiy begonalashuv, stress, va kommunikativ muammolarning kuchayishiga olib keladi. Shu bois psixologlar va pedagoglar virtual muloqotni cheklash, real hayotdagi suhbatlarni rag'batlantirish hamda o'quv jarayonida hissiy ongni rivojlantirishga e'tibor qaratishlari zarur. O'zbek mutafakkiri Abdulla Avloniy aytganidek: "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat yo sadoqat yo falokat masalasidir." Shunday ekan, insoniy aloqalarni saqlash ham zamonaviy tarbiyaning eng muhim yo'nalishlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Turkle, Sh. (2011). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. New York: Basic Books.
2. Goleman, D. (2020). *Emotional Intelligence*. New York: Bantam.
3. Anderson, J., & Rainie, L. (2021). *The Future of Digital Life and Empathy*. Pew Research Center Report.
4. Rogers, C. (2012). *A Way of Being*. Boston: Houghton Mifflin.
5. Rahmatova, M. (2021). "Psixologik madaniyat va raqamli jamiyat". O'zbekiston psixologiyasi jurnali, №2, 45–52.

BO'LAJAK PEDAGOGLARNING KASBIY FAOLIYATIDA RAQAMLI KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING AMALIY VOSITALARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
"Pedagogika va psixologiya" kafedrası taynach
doktaranti Maxliyo Xolmatova Email:
xolmatovamaxliyo96@gmail.com Tel: +998-90-
176-92-62**

Annotatsiya. Ushbu tezisda bo‘lajak pedagoglarning kasbiy faoliyatida raqamli kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirishning amaliy vositalari tahlil qilingan. Raqamli ta’lim muhiti, xalqaro kompetensiya modellari (DigCompEdu, TPACK, UNESCO ICT-CFT) hamda O‘zbekiston ta’lim tizimidagi integratsiya jarayonlari asosida pedagogik yondashuvlar yoritilgan. Shuningdek, raqamli savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy vositalar, platformalar va metodik tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli kompetensiya, raqamli savodxonlik, pedagogik faoliyat, DigCompEdu, TPACK, raqamli ta’lim, amaliy vositalar.

Abstract. This paper analyzes practical tools for developing and enhancing digital competencies among future teachers within their professional activities. The study highlights pedagogical approaches based on the digital learning environment, international competency frameworks (DigCompEdu, TPACK, UNESCO ICT-CFT), and integration processes within Uzbekistan’s education system. It also presents modern tools, platforms, and methodological recommendations aimed at improving digital literacy.

Keywords: digital competence, digital literacy, pedagogical activity, DigCompEdu, TPACK, digital education, practical tools.

Аннотация. В данной тезисе анализируются практические инструменты формирования и развития цифровых компетенций у будущих педагогов в их профессиональной деятельности. Рассмотрены педагогические подходы, основанные на цифровой образовательной среде, международных моделях компетенций (DigCompEdu, TPACK, UNESCO ICT-CFT), а также на процессах интеграции в системе образования Узбекистана. Приведены современные инструменты, платформы и методические рекомендации, направленные на развитие цифровой грамотности.

Ключевые слова: цифровая компетенция, цифровая грамотность, педагогическая деятельность, DigCompEdu, ТРАСК, цифровое образование, практические инструменты.

Kirish

Zamonaviy ta'lim jarayonida pedagoglardan nafaqat nazariy bilim, balki raqamli kompetensiyalarni amaliy qo'llash ko'nikmalari ham talab etiladi. Yevropa Ittifoqining DigCompEdu modeli va UNESCO ICT (Competency Framework for Teachers) konsepsiyalarida raqamli kompetensiyalar o'qituvchining kasbiy samaradorligi va talabaning o'quv motivatsiyasini oshirishda muhim omil sifatida e'tirof etiladi. O'zbekiston Respublikasida raqamli ta'limni joriy etish bo'yicha qabul qilingan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi ham ushbu yo'nalishda pedagoglarning raqamli ko'nikmalarini rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilagan.

Bo'lajak pedagoglarning raqamli kompetensiyasini shakllantirishda zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan kompleks foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki raqamli kompetensiya faqat texnik ko'nikma emas, balki o'qituvchining pedagogik, texnologik va ijodiy faoliyatini integratsiyalash imkonini beruvchi kasbiy kompetensiyalar majmuasidir. Shu nuqtai nazardan, quyidagi amaliy vositalar pedagogik faoliyatda eng samarali yo'nalishlar sifatida e'tirof etiladi.

1. Interaktiv onlayn platformalar.

Kahoot, Quizizz, Mentimeter, Nearpod, Padlet kabi vositalar talabalarda o'quv motivatsiyasini oshirish, fikr almashish, hamkorlik va baholash jarayonlarini raqamlashtirishga xizmat qiladi. Bu platformalar yordamida o'qituvchi dars jarayonini gamifikatsiya (o'yinlashtirish) asosida tashkil etib, talabalarning ishtirok faolligini oshiradi. UNESCO ta'limda interaktiv platformalar o'qituvchining raqamli kommunikatsiya kompetensiyasini rivojlantirishda muhim komponent ekanini ta'kidlaydi. Shuningdek, DigCompEdu modelida "Interaktiv hamkorlik" komponenti aynan shu vositalar orqali amalga oshirilishi ko'rsatilgan.

2. Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim texnologiyalari.

Zamonaviy ta'lim jarayonida ChatGPT, Eduaide.ai, MagicSchool.ai kabi AI vositalaridan foydalanish o'qituvchilarga dars rejalashtirish, topshiriqlar yaratish, test

tizimlarini ishlab chiqish va refleksiya jarayonlarini avtomatlashtirish imkonini beradi. Bu nafaqat o'qituvchining ish unumdorligini oshiradi, balki individual yondashuvni ham qo'llab-quvvatlaydi. OECD ma'lumotlariga ko'ra, sun'iy intellektni pedagogik faoliyatga tatbiq etish o'quvchilarning bilim olish tezligini 25–30% ga oshirishi mumkin. Shuningdek, bu texnologiyalar TPACK modelining “Technological Knowledge” komponentasini amalda mustahkamlaydi.

3. O'quv kontentini yaratish vositalari.

Canva, Genially, Powtoon, Loom kabi vositalar dars materiallarini vizual va interaktiv formatda tayyorlashga yordam beradi. Bu platformalar yordamida o'qituvchi infografika, animatsion rolik, taqdimot va video darslar yaratishi mumkin. Bunday yondashuv multimodal o'qitish prinsipi asosida ta'limni yanada samarali qiladi. European Schoolnet tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, vizual raqamli materiallardan foydalanish o'quvchilarning axborotni idrok etish darajasini 40% gacha oshiradi. Shu jihatdan, kontent yaratish vositalari bo'lajak pedagoglarda ijodkorlik va raqamli dizayn madaniyatini shakllantiradi.

4. Axborot xavfsizligi va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish modullari.

Raqamli kompetensiyaning ajralmas qismi bu — raqamli xavfsizlik madaniyatidir. Bo'lajak pedagog o'z faoliyatida ma'lumotlar bazalari, elektron jurnallar, bulutli xizmatlar bilan ishlaganda, shaxsiy va o'quvchilar ma'lumotlarini himoya qilishni bilishi zarur. Shu sababli o'quv jarayoniga kiberxavfsizlik modullari, phishing-simulyatsiyalar, parol boshqaruvi mashg'ulotlarini kiritish muhimdir. Bu yo'nalish DigCompEdu modelining “Safety” komponentiga to'g'ridan-to'g'ri mos keladi.

5. AKTni integratsiyalashga yo'naltirilgan metodik yondashuvlar.

Pedagogik faoliyatda AKT vositalarini oqilona qo'llash uchun o'qituvchi texnologiyalarni SAMR modeli (Substitution, Augmentation, Modification, Redefinition) asosida bosqichma-bosqich integratsiyalashi lozim. Masalan, dastlab texnologiya an'anaviy topshiriqlarni almashtirish uchun (Substitution), keyinchalik ularni takomillashtirish (Augmentation), yangi didaktik shakllar yaratish (Modification) va butunlay yangi ta'lim tajribasini ishlab chiqish (Redefinition) uchun qo'llaniladi. Bu

model o'qituvchining raqamli innovatsiyalarni tizimli qo'llash madaniyatini rivojlantiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli kompetensiyani rivojlantirishda nazariy bilim bilan bir qatorda amaliy mashg'ulotlar, raqamli loyihalar, portfoliolar ham muhim ahamiyatga ega. Bo'lajak pedagoglar uchun raqamli ta'lim fanlari mazmuni DigCompEdu indikatorlari asosida yangilanishi, AKT vositalari bilan ishlashni o'z ichiga olgan modul tizimi joriy etilishi tavsiya etiladi.

Xulosa

Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishning amaliy vositalarini ta'lim jarayoniga samarali integratsiya qilish o'qituvchi tayyorlash sifatini oshiradi, innovatsion ta'lim muhiti yaratadi va ta'lim jarayonining barqaror raqamli transformatsiyasiga xizmat qiladi.

Shu bois, raqamli kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha pedagogik jarayonni tashkil etishda xalqaro tajriba (DigCompEdu, TPACK, UNESCO ICT-CFT) hamda milliy ta'lim siyosatining o'zaro uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Natijada, raqamli madaniyat va innovatsion fikrlashga ega bo'lgan yangi avlod pedagoglari shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. European Commission. *European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu)*. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.
2. Mishra, P., & Koehler, M. *Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) Framework*. – Teachers College Record, 2006.
3. UNESCO. *ICT Competency Framework for Teachers (ICT-CFT)*. – Paris, 2018.
4. Becirovic, S. *Digital Pedagogy: The Use of Digital Technologies in Contemporary Education*. – Springer, 2023.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi PF-6079-sonli farmoni, 2020 yil 5 oktyabr.
6. Kholmatova M. Bo'lajak pedagoglarda raqamli kompetentsiya larni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari.

7. Kholmatova M. Determining and analyzing the level indicators of digital competencies in future educators //American Journal of Philological Sciences. – 2025. – T. 5. – №. 03. – C. 54-60.

VATANPARVARLIK TARBIYASI: OILADAN JAMIYATGACHA BO‘LGAN YO‘L

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
“Pedagogika va psixologiya” kafedrası 2-kurs
magistri Normo‘minova Shahnoza Bozor qizi**

E-mail: shaxnozanormominova975@gmail.com

UDK:37.018.265

<https://orcid.org/0009-0001-7880-213X>

Annotatsiya: Ushbu maqolada vatanparvarlik tarbiyasining jamiyat hayotidagi o‘rni va ahamiyati, uning shakllanishida oila, maktab va keng jamoatchilikning tutgan o‘rni tahlil qilinadi. Muallif vatanparvarlik his-tuyg‘ularini yoshlarda shakllantirishda oilaning boshlang‘ich bo‘g‘in sifatida tutgan o‘rniga alohida e‘tibor qaratadi. Maqolada shuningdek, ijtimoiy institutlar, ta‘lim tizimi va ommaviy axborot vositalarining ham bu jarayondagi roli yoritiladi. Vatanparvarlikni shakllantirishda uzviylik va tizimlilik muhim omil sifatida ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: Vatanparvarlik, Tarbiya, Oila, Jamiyat, Yoshlar tarbiyasi, Milliy qadriyatlar, Fuqarolik ong, Ma‘naviy tarbiya, Ijtimoiy mas‘uliyat, Ta‘lim-tarbiya tizimi.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborot xurujlari kuchayib borayotgan davrda jamiyat a‘zolarida, ayniqsa, yosh avlodda vatanparvarlik ruhini shakllantirish dolzarb masalalardan biridir. Vatanparvarlik nafaqat tarixiy xotira, balki fuqarolik ongining asosi, milliy birdamlikning ramzidir. Bu tuyg‘u bolalikdan boshlanib, avvalo oilada, keyinchalik esa ta‘lim muassasalari va jamiyatda shakllanadi. Shu bois, vatanparvarlik tarbiyasiga tizimli va bosqichma-bosqich yondashuv zarur. Vatanparvarlik – bu insonning o‘z Vataniga, xalqiga, davlatiga bo‘lgan sadoqati, fidoyiligi va uni himoya

qilishga tayyorligi bilan bog‘liq bo‘lgan ma’naviy-axloqiy fazilatdir. Bu fazilat har bir fuqaroning ichki dunyosida shakllanib, uning jamiyatdagi faoliyatida namoyon bo‘ladi. Oila – har bir insonning ilk tarbiya maskani bo‘lib, aynan shu muhitda vatanparvarlik tuyg‘ulari ilk bora shakllanadi. Bolaning ongi va qalbida Vatanga bo‘lgan muhabbat ota-onaning shaxsiy namunasi, suhbatlari va kundalik hayoti orqali singdiriladi.

Milliy qadriyatlar, urf-odatlar, ajdodlar merosi oilada avloddan avlodga o‘tadi. Agar oilada mustahkam ma’naviy muhit bo‘lsa, bola o‘zligini anglaydi va Vatanga bo‘lgan sadoqati mustahkamlanadi. Maktab, kollej va oliy o‘quv yurtlari yosh avlodga bilim berish bilan birga, ularni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash markazi sifatida ham faoliyat yuritadi. Tarix, ona tili, adabiyot va “Vatan tuyg‘usi” kabi fanlar orqali o‘quvchilarga milliy g‘urur, tarixiy xotira va Vatanga muhabbat singdiriladi. Maktabdagi tadbirlar, sport musobaqalari, bayramlar ham bu tarbiyada muhim o‘rin tutadi. Vatanparvarlik faqat ta’lim doirasidagina emas, balki butun jamiyat tomonidan shakllantiriladi. Davlat siyosatida vatanparvarlikni targ‘ib qiluvchi dasturlar, televideniye va internetda tarqatilayotgan milliy ruhdagi ko‘rsatuvlar, kitoblar va filmlar bu borada katta ahamiyatga ega. Harbiy xizmat, yoshlar ittifoqi, nodavlat tashkilotlar orqali yoshlarda fuqarolik mas’uliyati shakllantiriladi. Tarbiya bir martalik emas, balki uzluksiz va tizimli jarayon bo‘lishi kerak. Har bir bosqich – oila, maktab, jamiyat – o‘zaro bog‘liq holda faoliyat yuritishi zarur. Agar bu tizim barqaror ishlasa, yoshlar ongli, faol va fidoyi fuqaro bo‘lib voyaga yetadi.

Vatanparvarlik tarbiyasi – bu yosh avlodning qalbida ona yurtga muhabbat, sadoqat, faxr tuyg‘ularini uyg‘otish, uni asrab-avaylashga, himoya qilishga tayyor bo‘lgan fuqaro qilib tarbiyalash jarayonidir. Bu tarbiya orqali inson o‘zining milliy o‘zligini, tarixiy ildizlarini anglaydi, o‘z xalqining madaniyatiga, qadriyatlariga hurmat bilan qaraydi. Vatanparvarlik – shunchaki hissiy tuyg‘u emas, bu ongli yondashuv, fuqarolik pozitsiyasi, amaliy harakatdir. Oila — har bir insonning hayotidagi eng muhim ijtimoiy institut. Farzandda vatanparvarlik tuyg‘ulari eng avvalo oilada shakllanadi. Ota-onaning Vatanga bo‘lgan munosabati, ularning yurt haqida aytgan gaplari, olib borayotgan hayoti va farzandga bergan tarbiyasi bola ongida chuqur iz qoldiradi.

Oilada vatanparvarlik tarbiyasi quyidagicha shakllanadi:

- Milliy qadriyatlarga hurmat uygʻotish;
- Ajdodlar tarixini oʻrgatish;
- Oʻzbek tili va madaniyatini qadrlash;
- Davlat ramzlariga hurmatni singdirish;
- Oila ichida vatan manfaatlarini birinchi oʻringa qoʻyish.

Oila – bu vatanparvarlik tarbiyasining **asosi**, mustahkam poydevoridir. Maktab — bu bolaning ijtimoiylashuvi, jamiyatga kirib borishi boshlanadigan muhim bosqich. Bu yerda bola nafaqat bilim oladi, balki yurt, xalq, til, tarix haqida chuqurroq maʼlumotga ega boʻladi. aʼlim orqali quyidagilar amalga oshiriladi: a) Vatan tarixi, mustaqillik, qahramonlar haqida bilim berish; b) Davlat bayramlarini nishonlash orqali vatanparvarlik hissini uygʻotish; v) “Vatan tuygʻusi”, “Tarix”, “Odobnoma” kabi fanlar orqali maʼnaviy tarbiya berish; g) Harbiy-patriotik tadbirlar, safarbarlik darslari, ekskursiyalar uyushtirish. d) Taʼlim muassasalari – vatanparvarlik ruhini chuqurlashtiruvchi va mustahkamlovchi muhit.

Yoshlar oila va maktabdan tashqari katta ijtimoiy muhitda – internet, ommaviy axborot vositalari, koʻcha, tengdoshlar orasida ham shakllanadi. Shu sababli, jamiyatda hukm surayotgan axloqiy muhit, qadriyatlarga boʻlgan munosabat ham vatanparvarlik ruhiyatini belgilaydi.

- OAV orqali vatanparvarlikni targʻib qilish (filmlar, eshittirishlar, maqolalar);
- NNT va yoshlar tashkilotlarining vatanparvarlik aksiyalari;
- Harbiy xizmatni targʻib qilish;
- Mahallalarda yoshlar bilan ishlash (yoshlar yetakchilari, mahalla faollari);
- Madaniy merosni asrashga qaratilgan tadbirlar.

Vatanparvarlik tarbiyasi epizodik emas, uzluksiz va tizimli boʻlishi kerak. Yaʼni bolaning tugʻilgan onidan to voyaga yetguncha boʻlgan barcha bosqichlarda ushbu tarbiya izchil davom ettirilishi lozim. Buning uchun, har bir yosh davriga mos yondashuv, oila, maktab va jamiyatning uzviy hamkorligi, tarbiyaning nafaqat ogʻzaki, balki amaliy faoliyatlar orqali berilishi kerak.

Harbiy, ijtimoiy, madaniy, ma'naviy yo'nalishlarning uyg'unligi. Hozirgi kunda yoshlarning ongi turli tashqi axborotlar, virtual dunyo, yot g'oyalar ta'sirida qolmoqda. Shuning uchun vatanparvarlik tarbiyasi zamon ruhiga mos uslubda olib borilishi lozim.

Xulosa

Vatanparvarlik tarbiyasi har bir insonning shaxsiy shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Oila bu jarayonning boshlang'ich nuqtasi bo'lsa, ta'lim muassasalari va jamiyat bu tuyg'uni mustahkamlovchi muhit hisoblanadi. Demak, bu masalada har bir fuqaroning, ayniqsa ota-onalar, pedagoglar va jamiyat yetakchilarining faol ishtiroki zarur. Vatanparvarlikni singdirish orqali biz ongli, sadoqatli va millatparvar yosh avlodni voyaga yetkazamiz. **Vatanparvarlik tarbiyasi** – bu shunchaki tarbiyaviy dars emas, balki har bir insonning ongida, qalbida shakllanadigan uzoq muddatli, chuqur jarayon. Uning poydevori oilada qo'yiladi, ta'lim muassasalarida rivojlanadi, jamiyatda esa mustahkamlanadi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Davronova Z. B. "Vatanparvarlik tarbiyasi tushunchasi va ahamiyati". *Science and Education*, 6(4), 148-152, 2025.
2. Salimov M. E. "Characteristics of the Concept of Patriotism in Education of Ideal Youth". *Eurasian Research Bulletin*, 15, 119-122, 2022.
3. Akhmadaliyev M. G., Abdumuttaliyev S. A., Mominov A. T. "Forming a Sense of Military Patriotism in the Education of Young People, the Role and Importance of Legal Education". *World Bulletin of Social Sciences*, Vol. 16, 2022.
4. Komilov U. I. "Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish chora-tadbirlari". *PEDAGOG*, Vol. 6 No.9, 2023.
5. "On Approval of the Concept of Education of Youth in the Spirit of Military and Patriotism". *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, Vol. 13, 2022.
6. Qodirov S. B. "Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda kinofilmlarning roli". *Intellectual Education Technological Solutions and Innovative Digital Tools*, Vol. 2 No.20, 2023.

YOSH AVLODNI TARBIYALASHDA IJTIMOIIY PEDAGOGIKA VA OILA PEDAGOGIKASINING INTEGRATSIYASI

**Denov Tadbirkorlik va Pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Pedagogika yo‘nalishi
talabasi Nurova Marhabo Abdullo qizi
nurovamarhabo249@gmail.com**

Annotasiya: Mazkur maqolada yosh avlod tarbiyasida ijtimoiy pedagogika va oila pedagogikasining o‘zaro uzviy bog‘liqligi hamda integratsiyasi ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari, jamiyat va ta’lim muassasalarining ijtimoiy-pedagogik vazifalari, shuningdek, ularning uyg‘unlashuvi jarayonida yuzaga keladigan samaradorlik tahlil qilinadi. Maqolada yunogogikaning yoshlar tarbiyasidagi metodik yondashuvlari asos qilib olinib, oilaviy va ijtimoiy muhitning shaxs kamolotiga ta’siri keng yoritiladi. Shuningdek, yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalashda pedagogik hamkorlikning o‘rni, zamonaviy tarbiya shakl va metodlari ham ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: Pedagogika, yoshlar, yunogogika, ijtimoiylashish, tarbiya.

Kirish. Jamiyatda o‘z o‘rnini topishga intilish, o‘z rollarini to‘g‘ri bajarishga harakat qilish, o‘z oldiga aniq maqsadlar qo‘yish, yoshlarning madaniy dunyoqarashi qay darajada shakllanganligiga bog‘liq. Aniq madaniy dunyoqarashga ega bo‘lgan, turli ijtimoiy xodisalarning ijobiy va salbiy oqibatlarini haqida to‘g‘ri tasavvur hosil qila oladigan yoshlarga o‘z hayot yo‘llarini aniq belgilab olishga harakat qiladilar. Yoshlarga nisbatan madaniy tajovuzlar ta’lim muassasasi, jamiyat va oilada ularning bajaradigan rollarini to‘g‘ri belgilab bermaslik natijasida vujudga keladi. Shu bois yoshlarni barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazishda ularning madaniy dunyoqarashini shakllantirish, ijtimoiy rollarini anglash va hayotiy maqsadlarini to‘g‘ri belgilash muhim vazifa sanaladi. Bunda, avvalo, oiladagi tarbiya jarayoni, ta’lim muassasalarida beriladigan bilim va ko‘nikmalar, shuningdek, jamiyatdagi ijtimoiy muhitning ta’siri beqiyos ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, yoshlarning ijtimoiylashuvi jarayonida ularning atrof-muhitga moslashuvi, ijtimoiy qadriyatlarni qabul qilishi, o‘z huquq va burchlarini anglashlari muhim o‘rin tutadi. Oila, maktab va jamiyatning samarali hamkorligi orqali yoshlarning ijobiy hayotiy pozitsiyasi mustahkamlanib, ularni turli salbiy oqimlardan asrash, mustaqil qaror qabul qilishga o‘rgatish hamda kelajakda faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lishiga keng imkoniyat yaratiladi. Ijtimoiylashuv shaxsni shakllantiradi, uning muhim xususiyatlari insonning ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o‘rni bilan belgilanadi: do‘stlik, sevgi, oila, ishlab chiqarish, siyosiy va boshqalar. P.N. Nator yozgan. “Inson insoniyat jamiyati tufayli shaxsga aylanadi..., yolg‘iz o‘smaydi”.

Asosiy qismi: Hozirgi axborotlashgan jamiyatda yoshlarni noto'g'ri yo'ldan og'dirish avvalgi davrlarga nisbatan ancha osonlashgani hech kimga sir emas. Buning asosiy omillaridan biri ota-onalarning farzand tarbiyasiga yetarli darajada e'tibor qaratmasligidir. Oila yosh avlodning shaxs sifatida shakllanishida birlamchi tarbiya maskani bo'lib, ota-onaning farzand bilan muloqoti, ularning kunlik faoliyati bilan qiziqishi, maslahat va ko'rsatmalar berib borishi kelajak avlodni yetuk inson qilib tarbiyalashda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Biroq zamonaviy yosh oilalarda ko'pincha ota-onalarning bandligi sababli farzand tarbiyasiga yetarli vaqt ajratilmayotgani kuzatilmoqda. Agar ota-onalar farzandlarining jamiyatda munosib o'rin egallashini va yetuk shaxs sifatida kamol topishini istasalar, ularga ko'proq e'tibor qaratishi, ta'lim olishlari va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishlari uchun zarur sharoitlar yaratib berishlari lozim. Shu bilan birga, yosh avlod tarbiyasi mas'uliyati faqatgina oilaning zimmasida emas, balki ta'lim muassasalari, pedagoglar, mahalla va keng jamoatchilik hamda tegishli davlat organlari zimmasida hamdir. Ta'lim tizimi yoshlarni nafaqat bilim bilan qurollantirishi, balki ularning dunyoqarashini kengaytirishi, mustaqil fikrlash va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishi zarur. Mahalla va ijtimoiy institutlar yoshlarning ijtimoiylashuv jarayonida ularni qo'llab-quvvatlashi, turli salbiy oqimlardan himoya qilishi muhimdir. Davlat organlari va nodavlat tashkilotlar esa yoshlar huquqlarini himoya qilish, ularning har tomonlama rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratib berishga mas'uldir.

Shular qatorida O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi ham yoshlarga oid keng vakolatlarga ega bo'lib, yoshlarning o'z yo'lini topishi va barkamol shaxs sifatida kamol topishida muhim rol o'ynamoqda. Xususan, Agentlik:

yoshlarga oid davlat siyosati sohasidagi davlat dasturlarini ishlab chiqadi va amalga oshiradi;

yoshlar masalalari bo'yicha qonun ijodkorligi faoliyatida ishtirok etadi hamda tegishli normativ-huquqiy hujjatlarni takomillashtirish yuzasidan takliflar tayyorlaydi;

yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risidagi qonunchilikka rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshiradi;

yoshlarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshiradi;

yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasini amalga oshirishda ishtirok etadi;

yoshlarga oid davlat siyosatining ro'yobga chiqarilishini tahlil qiladi va uni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqadi;

yoshlarni huquqiy va ijtimoiy himoya qilish, shuningdek ularning bandligini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshiradi;

xorijda o'qiyotgan yoshlar bilan ishlashni tizimli asosda tashkil etadi.

Yuqorida keltirilgan vazifalar va chora-tadbirlar yoshlar tarbiyasi va ularning kelajagini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Biroq bu jarayonda nafaqat davlat organlari

yoki alohida tashkilotlar, balki jamiyatning har bir a'zosi mas'uliyatni his qilishi zarur. Chunki yoshlar – kelajak jamiyatining poydevori, ularning qanday tarbiyalanishi mamlakat taraqqiyotini belgilab beradi.

Shu boisdan ham yoshlarning har tomonlama barkamol shaxs bo'lib ulg'ayishida ota-ona, oila, ta'lim muassasalari, mahalla va keng jamoatchilikning hamkorligi beqiyos ahamiyat kasb etadi. Har bir fuqaro yoshlarga g'amxo'rlik qilish, ularga to'g'ri yo'l ko'rsatish va hayotiy tajribasini ulashish orqali kelajak avlodni mustahkam poydevorga ega qilib tarbiyalashga hissa qo'shishi kerak. Yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ularning iqtidorini yuzaga chiqarish, tashabbuslarini rag'batlantirish va orzu-niyatlarini ro'yobga chiqarish uchun keng imkoniyatlar yaratish – bu nafaqat davlat, balki butun jamiyatning burchidir. Zero, yosh avlodning bilimli, vatanparvar, yuksak ma'naviyatli bo'lib voyaga yetishi – mamlakatimiz taraqqiyotining kafolatidir.

Shunday ekan, yoshlarni e'tiborsiz qoldirmaslik, ularning har bir tashabbusini qadrlash, intilishlarini qo'llab-quvvatlash bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki bugungi yosh – ertangi kunning yetuk mutaxassisi, fidoyi rahbari va Vatan tayanchidir.

Shu bilan bir qatorda. Yoshlarning har tomonlama rivojlanishi, ularning huquq va manfaatlari ta'minlanishida O'zbekiston respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonun alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu qonunda ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari belgilangan bo'lib, u yosh avlodga bilim berish, ma'naviy-axloqiy tarbiya berish va jamiyatda o'z o'rnini topishiga huquqiy kafolat yaratadi.

Xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning 8–14-moddalarida yoshlarning ta'lim olish shakl va bosqichlari huquqiy jihatdan belgilab berilgan.

Shunday qilib, yoshlarning ta'lim olish huquqi nafaqat konstitutsiyaviy asosda, balki maxsus qonun hujjatlari orqali ham mustahkamlab qo'yilgan. "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning 8–14-moddalarida belgilangan normalar ta'limning uzluksizligi, izchilligi va bosqichma-bosqich rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, bunda maktabgacha ta'limdan tortib oliy va undan keyingi ta'lim bosqichlarigacha bo'lgan jarayonning huquqiy asoslari yoritilgan. Mazkur moddalarda yoshlarning bilim olish jarayonida tenglik tamoyiliga rioya etilishi, ularning ijtimoiy kelib chiqishi, jinsi, millati, diniy e'tiqodidan qat'i nazar, ta'lim olish huquqi kafolatlanishi alohida ta'kidlanadi. Bu esa jamiyatda ijtimoiy adolatni qaror toptirish, har bir yoshga o'z qobiliyati va salohiyatidan kelib chiqib, intellektual rivojlanish imkoniyatlarini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, qonunda ta'lim jarayonining nafaqat nazariy bilim berishga, balki yoshlarning ma'naviy-axloqiy, kasbiy va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga xizmat qilishi zarurligi ko'rsatib o'tilgan. Natijada ta'lim tizimi yoshlarning shaxs sifatida shakllanishi, jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shuvchi yetuk mutaxassis va fidoyi fuqarolarni tarbiyalashga yo'naltirilgan holda faoliyat yuritadi.

Xulosa: Shunday qilib, yosh avlodni tarbiyalash jarayonida ijtimoiy pedagogika va oila pedagogikasining integratsiyasi nazariy va amaliy jihatdan o‘zining dolzarbligi bilan ajralib turadi. Ularning uyg‘unlashuvi natijasida tarbiya jarayonida izchillik va uzluksizlik ta‘minlanadi, yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi yanada samarali kechadi. Demak, kelajak avlodni barkamol insonlar sifatida voyaga yetkazishda mazkur ikki pedagogik yo‘nalishning o‘zaro aloqadorligi va hamkorligini ta‘minlash ta‘lim-tarbiya tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston respublikasi „Ta‘lim to‘g‘risida“gi qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrda qabul qilingan “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. Yo‘ldoshev Elyorjon Sodiqovich. Yunogogika. (darslik) Qo‘qon-2024.

**O‘QUVCHI-YOSHLARDA TADBIRKORLIK VA IQTISODIY
KOMPENSATSIYALARNI SHAKLLANTIRISH – ZAMONAVIY TA‘LIMNING
MUHIM YO‘NALISHI**

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

talabasi Qobilov Jamshid Baxtiyor o‘g‘li

Telefon raqam: 91 908 17 10

Denov tadbirkorlik va pedagogika

**instituti talabasi Pardayeva Sevara Abdunosir
qizi**

Emile: sevarapardayeva@200gmail.com

Anotatsiya: Mazkur maqolada o‘quvchi yoshlarda tadbirkorlik va iqtisodiy kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy asoslari hamda ularni amaliyotda qo‘llash yo‘llari tahlil qilinadi. Bugungi globallashuv davrida iqtisodiy tafakkur, innovatsion g‘oya va tashabbuskorlikni rivojlantirish ta‘lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri sifatida e‘tirof etilmoqda. Shu bois maqolada o‘quvchilarda iqtisodiy savodxonlik, moliyaviy mas‘uliyat, biznes rejalashtirish ko‘nikmalari va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuvlar, zamonaviy ta‘lim texnologiyalari hamda integrativ o‘qitish metodlari yoritilgan. Shuningdek, muallif

ta'lim muassasalarida tadbirkorlikka oid loyihaviy o'qitish, amaliy mashg'ulotlar va startap tashabbuslarini qo'llashning samarali jihatlarini tahlil etadi. Tadqiqot natijalari o'quvchi yoshlarni iqtisodiy mustaqillikka, mehnatsevarlikka va innovatsion tafakkurga yo'naltirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar tadbirkorlik, iqtisodiy kompetensiya, innovatsion ta'lim, iqtisodiy savodxonlik, startap, loyihaviy o'qitish.

Annotation This article analyzes the theoretical foundations of the formation of entrepreneurial and economic competencies in young students and ways to apply them in practice. In today's era of globalization, the development of economic thinking, innovative ideas and initiative is recognized as one of the priority tasks of the education system. Therefore, the article highlights pedagogical approaches, modern educational technologies and integrative teaching methods that serve to develop economic literacy, financial responsibility, business planning skills and creative thinking in students. The author also analyzes the effective aspects of using project-based learning, practical training and startup initiatives in educational institutions. The results of the study are of great importance in guiding young students towards economic independence, hard work and innovative thinking.

Keywords entrepreneurship, economic competence, innovative education, economic literacy, startup, project-based learning.

Kirish. Bugungi globallashuv jarayonida har bir insondan zamonaviy bilim va ko'nikmalar talab etiladi. Ayniqsa, yosh avlod vakillari – o'quvchilarni mustaqil fikrlaydigan, moliyaviy savodxon, iqtisodiy jarayonlarga befarq bo'lmagan, tashabbuskor va yangilikka intiluvchan shaxs sifatida tarbiyalash muhim vazifaga aylangan. Shu maqsadda, ta'lim tizimida tadbirkorlik va iqtisodiy kompensatsiyalar kabi tushunchalarni yoshlarga erta bosqichdan o'rgatish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Tadbirkorlik madaniyatini shakllantirishning ahamiyati. Tadbirkorlik – bu shunchaki pul ishlash yo'li emas, balki insonning o'z g'oyasini amalga oshirish, jamiyatga foyda keltirish va o'zining mustaqil iqtisodiy hayotini shakllantirish vositasidir.

Maktab yoshidagi bolalarda tadbirkorlikka bo'lgan qiziqishni rivojlantirish ularning kelajakdagi muvaffaqiyatli faoliyati uchun poydevor bo'ladi. Ayniqsa, bugungi texnologik rivojlanish davrida yoshlar o'z startap g'oyalari, ijtimoiy loyihalari va kichik biznes tashabbuslari orqali jamiyatda faol ishtirok etishga har qachongidan ham tayyor. Shu sababli ta'lim muassasalarida "Tadbirkorlik asoslari" fanining joriy qilinishi, amaliy mashg'ulotlar va loyihaviy o'qitish usullarining kengaytirilishi yoshlarning nafaqat bilimini, balki ular orasida ijtimoiy faollik, liderlik, mas'uliyat, riskni tahlil qilish kabi muhim ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Iqtisodiy kompensatsiyalar tushunchasini o'rgatish zarurati. Tadbirkorlikni o'rgatish jarayonida o'quvchilar xarajat, daromad, foyda, zarar kabi moliyaviy tushunchalarni ham o'zlashtiradi. Iqtisodiy kompensatsiya – bu iqtisodiy faoliyat natijasida yuzaga kelgan xarajatlarning qoplanishi yoki risklar bilan bog'liq zararlarning minimallashtirilishi kabi muhim iqtisodiy jarayondir.

Asosiy qism Bugungi kunda dunyo miqyosida raqobatbardosh iqtisodiyot barpo etishning muhim omillaridan biri – bu iqtisodiy bilimga ega, yangilikka ochiq, tashabbuskor va mas'uliyatli yosh avlodni tarbiyalashdan iboratdir. Ayniqsa, ta'lim tizimi orqali yoshlarning tadbirkorlik va iqtisodiy kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb masalaga aylangan. Bu kompetensiyalar nafaqat kasbiy jihatdan muvaffaqiyat qozonishda, balki shaxsiy hayotni to'g'ri tashkil etishda ham muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilayotgan "Yangi O'zbekiston" g'oyasining markazida ham aynan yoshlar, ularning intellektual va iqtisodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish masalasi turibdi. Davlatimizda yoshlarda tadbirkorlik ruhini shakllantirish va ularda moliyaviy savodxonlikni oshirish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Tadbirkorlik kompetensiyasi — bu shaxsning yangi g'oyalarni ilgari surish, ularni real loyihalarga aylantirish, resurslarni boshqarish, risklarni hisobga olish, samarali qaror qabul qilish va jamoada ishlash qobiliyatidir. Mazkur kompetensiya ijodkorlik, tashabbuskorlik, liderlik va mas'uliyatlilik kabi fazilatlarni ham o'z ichiga oladi.

Iqtisodiy kompetensiya — bu o'quvchining iqtisodiy hodisalarni tushunish, ularni tahlil qilish va ularga ongli ravishda munosabat bildira olish qobiliyatidir. Bunga bozor

iqtisodiyoti, talab va taklif qonunlari, narx mexanizmi, mehnat bozoridagi o'zgarishlar, soliq tizimi va davlat moliyasi to'g'risida bilimlar kiradi. Moliyaviy savodxonlik. Bu kompetensiya shaxsning shaxsiy moliyalarini boshqarish, daromad va xarajatlarni rejalashtirish, byudjet tuzish, kredit va depozit tushunchalarini to'g'ri anglash hamda moliyaviy qarorlar qabul qilishdagi mas'uliyatini o'z ichiga oladi.

Nega bu kompetensiyalarni maktab yoshida shakllantirish zarur? O'quvchi yoshda asos solingan bilim va ko'nikmalar butun hayot davomida foyda beradi. Maktab – bu nafaqat akademik bilimlar manbai, balki hayotga tayyorlovchi muhim bosqichdir. Tadbirkorlik va iqtisodiy bilimlar yoshlarni quyidagilarga o'rgatadi:

- Mustaqil fikrlash va muammolarga yechim topish;
- Liderlik va jamoada ishlash ko'nikmalari;
- Moliyaviy intizom va mas'uliyat;
- Yashash sharoitlarini yaxshilashga bo'lgan motivatsiya;
- Kelajak kasb tanlashda ongli yondashuv;

Ushbu tushunchani o'quvchilarga hayotiy misollar asosida tushuntirish, ularni mas'uliyatli, ongli va tahlil qila oladigan iqtisodiy subyekt sifatida shakllantirishga yordam beradi. Masalan, oddiy maktab loyihasi – limonad sotish, kichik ko'rgazma tashkil etish, qo'l mehnati mahsulotlarini realizatsiya qilish orqali o'quvchi xarajat va foyda o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadi. Agar loyiha kutilgan daromadni bermasa, sabablari tahlil qilinadi, yo'l qo'yilgan xatoliklar ustida ishlanadi. Bu jarayon esa bolani muvaffaqiyatsizlikdan cho'chimaslik, balki undan saboq olishga o'rgatadi. Aslida iqtisodiy kompensatsiya faqat pul bilan emas, balki bilim va tajriba orttirish orqali ham amalga oshiriladi. Amaliy yondashuvning o'рни. Tadbirkorlik va iqtisodiy savodxonlikni o'rganishda nazariy bilimlar yetarli emas, uni amaliyot bilan mustahkamlash lozim. Shu sababli maktablarda mini-loyihalar, kichik biznes rejalari, yarmarka shaklidagi mashg'ulotlar tashkil etilishi zarur. Bunday mashg'ulotlar o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi, ularga real hayotdagi iqtisodiy vaziyatlarni tushunish imkonini beradi. Bundan tashqari, mahalliy tadbirkorlar bilan uchrashuvlar, startap tanlovlari, grant dasturlarida ishtirok etish orqali yoshlar o'z bilimlarini yanada chuqurlashtirishlari mumkin. Bu esa ularni hayotga tayyorlab, kelajakda o'z biznesini boshlashga puxta

tayyorlaydi. Ta'lim jarayonida ushbu sifatlarni shakllantirish uchun o'qituvchilar innovatsion pedagogik texnologiyalar, loyiha asosidagi o'qitish, biznes o'yinlar, amaliy mashg'ulotlar va interfaol metodlardan keng foydalanishlari zarur. Masalan, o'quvchilarga mini-startap loyihalarini ishlab chiqish, maktab ichida kichik iqtisodiy muhit yaratish, virtual kompaniyalar faoliyatini modellashtirish kabi topshiriqlar ularning iqtisodiy tafakkurini kengaytiradi.

Shuningdek, iqtisodiy fanlarni amaliy hayot bilan bog'lab o'qitish o'quvchilarda moliyaviy mas'uliyatni kuchaytiradi. Shu sababli o'quvchi yoshlarda tadbirkorlik va iqtisodiy kompetensiyalarni rivojlantirish – nafaqat ta'lim tizimi, balki butun jamiyatning barqaror kelajagini ta'minlaydigan muhim omil hisoblanadi.

Xulosa Tadbirkorlik va iqtisodiy kompetensiyalarni yoshligidanoq shakllantirish — bu faqatgina iqtisodiy foyda emas, balki ijtimoiy mas'uliyatli, mustaqil fikrlovchi va hayotga tayyor shaxsni tarbiyalash yo'lidir. Bugungi o'quvchi – ertangi ish beruvchi, innovator, iqtisodiy islohotlarning faol ishtirokchisidir. Shu bois, ta'lim tizimida bu yo'nalishdagi islohotlarni chuqurlashtirish, metodik bazani boyitish va amaliy faoliyatni kengaytirish bugunning dolzarb vazifalaridan biridir. Yosh avlodni tadbirkorlik ruhida tarbiyalash, ularni iqtisodiy bilimlar bilan qurollantirish – bu jamiyat kelajagiga kiritilayotgan eng katta sarmoyadir. O'quvchi yoshlarda iqtisodiy tafakkurni, moliyaviy mas'uliyatni va ijodiy yondashuvni shakllantirish orqali biz ularga mustaqil hayot sari yo'l ochamiz. Bunday yondashuv nafaqat yoshlarning shaxsiy muvaffaqiyati, balki mamlakatimizning iqtisodiy barqarorligi va innovatsion rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi “Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-4456-son qarori.
2. Abduqodirov A.A., Saidov S.H. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
3. To'raqulova G.M. Iqtisodiy ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchilarda iqtisodiy tafakkurni shakllantirish metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.

4. Becker G. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. – Chicago: University of Chicago Press, 1993.

**UMUMTA'LIM MAKTAB TIZIMIDA AKSIOLOGIK YONDASHUVGA
ASOSLANGAN BAHOLASH TA'LIM SIFATI VA SAMARADORLIGI OMILI**

**Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy
pedagogika universiteti, Pedagogika
nazariyasi va tarixi mutaxassisligi 2-bosqich
magistranti Raxmatullayeva Charos Sherzod
qizi**

Email: craxmatullayeva044@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqola umumta'lim maktablari tizimida ta'lim sifatini va samaradorligini oshirishda aksiologik yondashuvga asoslangan baholashning muhim omil sifatidagi rolini nazariy jihatdan asoslaydi.

Kalit so'zlar: Aksiologik yondashuv, aksiologik baholash, ta'lim sifati, ta'lim samaradorligi, qadriyatli loyihalash, kompetensiya bilish faolligi, pedagogik aksiologiya.

Аннотация: Данная статья теоретически обосновывает ключевую роль аксиологического подхода к оцениванию как важного фактора повышения качества и эффективности образования в системе общеобразовательных школ.

Ключевые слова: Аксиологический подход, аксиологическое оценивание, качество образования, эффективность образования, ценностное проектирование, компетенция, познавательная активность, педагогическая аксиология.

Abstract: This article theoretically substantiates the crucial role of an axiological approach to assessment as a significant factor in improving the quality and effectiveness of education within the general secondary school system.

Keywords: Axiological approach, axiological assessment, quality of education, educational effectiveness (or educational efficiency), value-based designing (or Axiological projection), competence, cognitive activity, pedagogical axiology.

KIRISH. Baholash yangi bilimlarni o'qitish va o'rganishni yaxshilashga, ta'lim sifatini ta'minlashga xizmat qiladigan muhim omil hisoblanadi. Agar baholash ko'rsatkichlaridan to'g'ri qaror va choralar ishlab chiqilsa, bu ta'lim sifatida yaxshi natijalarga erishishga, sifatning oshishiga olib keladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi PF-79-son "Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risi"dagi farmoni, 2024-yil 2-fevraldagi PQ-54-son "Ta'lim sohasidagi islohotlarni jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi qarorida maktablardagi o'quv dasturi va darsliklariga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritilishi, pedagogik kadrlar salohiyatini oshirish kabi vazifalar bilan bir qatorda o'quvchilar bilimini baholashning yangi usul va tartibi, baholash yordamida o'quvchilarning o'rganilgan bilimlarni amaliyotda qo'llay olish, tanqidiy fikrlash va berilgan ma'lumotlarni tahlil qila olish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan vazifalar ham belgilab qo'yilgan. Respublikamizda milliy, umuminsoniy, maq'naviy, shaxsiy qadriyatlar tizimini rivojlantirishning ayrim pedagogik jihatlari B.Adizov, Sh.Mardonov, B.Xodjayev, M.Quronov kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Aksiologiya falsafaning mustaqil sohalaridan biridir. Mazkur tushuncha adabiyotlarda turlicha talqin etiladi. Aksiologiya yunoncha so'z bo'lib, axio - qadriyat, logos - ta'limot, so'z, ya'ni qadriyatlar haqidagi ta'limot ma'nosini bildiradi [6:26]. Baholash yangi bilimlarni o'qitish va o'rganishni yaxshilashga, ta'lim sifatini ta'minlashga xizmat qiladigan muhim omil hisoblanadi. Agar baholash ko'rsatkichlaridan to'g'ri qaror va choralar ishlab chiqilsa, bu ta'lim sifatida yaxshi natijalarga erishishga, sifatning oshishiga olib keladi. Shuni ham e'tibordan chetda qoldirmaslik kerakki, nimani baholash va qanday samarali baholashni tashkil etish masalalari murakkab jarayondir. Agrey [2:38(3)]. baholashni o'quvchilarning o'rganishga jalb etilishi va ularning o'qishga nisbatan mas'uliyatli yondashuvini rag'batlantiruvchi muhim vosita sifatida ko'radi.

ASOSIY QISM. O‘quv faoliyati natijalarini baholashning aksiologik jihatida shunchaki bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘lchashdan farqli o‘laroq, shaxsda qadriyatli munosabat, aksiologik ong va xulq-atvorning shakllanish darajasini aniqlashga qaratilganini ko‘rsatadi. Qadriyatli baholashning maqsadi – insoniylikni tarkib toptirishdir. Shunday ekan, o‘quvchining faoliyatini baholash uning qanchalik materialni o‘zlashtirganligini emas, balki bu bilimlar uning ma’naviyatini, qadriyatli xulq-atvorini va oliyanobligini shakllantirishga qanchalik xizmat qilganini tekshirishga yo‘naltirilishi lozim. Pedagogik aksiologiyani predmetini shaxsning aksiologik ongi, aksiologik munosabati, aksiologik xulq-atvorini shakllantirish deb qabul qilingan. [6:6] Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, o‘quvchilarning natijalari aynan shu uchta komponent -- ong, munosabat, xulq-atvor nuqtai nazaridan baholanishi kerak. Baholash ularning o‘z-o‘ziga va atrof-muhitga bo‘lgan munosabatidagi qadriyatli o‘zgarishlarga guvohlik berishi zarur.

Baholash jarayoni pedagogik aksiologiyani o‘ziga xos funksiyalarini aks ettirishi orqali qadriyatli tus oladi:

1. Baholovchi funksiya orqali o‘quvchilarning nafaqat bilimlarini, balki borliq va ma’naviy hodisalarni adekvat (haqiqiy qadriyatlarga mos) baholash ko‘nikmasini qanchalik darajada egallaganligi o‘lchanadi.

2. Yo‘naltirish funksiyasi baholash natijalari o‘quvchiga uning "qadriyatlar ierarxiyasi" qanchalik amaliy, kasbiy va shaxsiy anglatish imkoniyatini beradi.

3. Mazmunli muvofiqlik funksiyasi baholash orqali o‘quvchining shaxsiy fikri, intellektual tashabbusi va axborotni tanqidiy mushohada etish qobiliyatini rag‘batlantiradi.

Nazorat qiluvchi funksiyasi orqali baholash o‘quvchida qadriyatga yo‘nalganlikning madaniy-tarixiylik kontekstida rivojlanishini nazorat qilishni ta’minlaydi. Har qanday jamiyatning ijtimoiy odilligi unda umuminsoniylik mezonlariga amal qilinishi, pirovard natijada inson qadriyatining qay darajada ekanligi, shaxsning individual qadriyatlarni namoyon qilishi uchun imkoniyatlar yaratilganligi bilan bog‘liq. Insonning o‘zi ijtimoiy tizim bo‘lgani kabi, uning shaxsiy–individual qadriyatlari ham yakka aksiologik tizimdir [5: 157] Demak, dastavval aksiologik

munosabat (modallik) insonga nisbatan berilayotgan baho munosabatida o'z aksini topib, "qiymat" tushunchasi bilan yaxlitlikda namoyon bo'ladi.

O'quvchilarning o'quv faoliyati natijalarini baholashning aksiologik jihatlari pedagogik aksiologiyaning ilmiylik, amaliylik va tajribaviylik (praktik) jihatlari orqali to'liq ochib beriladi. Qadriyatlar- voqelikdagi muayyan hodisalarning qiymatini belgilash uchun xizmat qiluvchi falsafiy kategoriya bo'lib, u mazkur hodisaning subyekt tomondan aks ettirilishi natijasida paydo bo'ladi [3:434]. Baholash jarayonida o'quvchida aksiologik ongning, ya'ni obyektiv borliqni ma'naviy qadriyatlar dunyosi sifatida aks ettirish shaklini rivojlantirish asosiy o'rin tutadi. Baholash faoliyati o'quvchida ta'lim-tarbiya jarayonining qadrlashni anglashga xizmat qilishi kerak.

O'quv natijalarini baholashda qadrlash tuyg'usi (aksiologik ongning eng asosiy komponenti) namoyon bo'lishi muhim, ya'ni o'quvchi o'zining va o'zgalarning o'quv yutuqlari qadrlashni anglash, mas'uliyat hissini sezish orqali zavq olishni o'rganadi. Baholash qadriyatli ustanovkalarni (qadriyatli yo'nalishni belgilovchi psixik holat) shakllantirishga imkon beradigan sharoit yaratish uchun xizmat qilishi lozim. Bu, o'quv natijasi orqali o'quvchining o'z faoliyati va xulq-atvorini jamiyat qadriyatlari asosida mo'ljalgan olishiga yordam beradi. Natijalarning aksiologik baholashi o'quvchining aksiologik yo'nalganlikni, ya'ni aniq qadriyatlarga yo'nalganlikni kuchaytiradi. Shu o'rinda aksiologik modallik va aksiologik baho falsafiy terminlarining o'xshash va farqli jihatlari bir oz to'xtalsak. "Voqelikka, undagi narsa va hodisalarga nisbatan qadriyatli munosabat va hamda ularni qadrlash tuyg'usi asosida shakllangan hukm va xulosalar aksiologik bahoda aks etadi... aksiologik baholash narsa, hodisa yoki jarayonning iqtisodiy qiymatini, foydaliligini belgilash orqali emas, balki uning sub'ekt ma'naviy olami uchun qanday ahamiyat kasb etishini aniqlash orqali amalga oshadi" [4:85].

Insonning ijtimoiy faolligi va qobiliyati uning barcha muvaffaqiyatlarining kafolatidir. Chunki har bir inson faqat o'z mehnati, ishtiyoqi va xohishi bilan faol bo'ladi. O'qituvchi qanchalik yaxshi o'qitmasin yoki tarbiyalamasin, agar o'quvchining o'zi harakat qilmasa, rivojlanish muvaffaqiyatli bo'lmaydi. Axir, barcha ma'naviy va axloqiy nuqsonlarning asosiy sababi – insonning o'z faoliyatini va qadriyatlarini to'g'ri

boshqara olmasligidir. [1:5]. Qadriyatning baholashdagi asosiy funksiyasi o'quv natijalarini baholashda obyektning shaxs va insoniyat uchun ijobiy qiymatini, shuningdek, ijtimoiy ongning normativ belgilovchi-baholovchi jihatini ifodalaydi. Baholash orqali o'quvchining mehnati, o'zlashtirgan bilimlari va rivojlangan ko'nikmalari inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan tabiat va jamiyat ne'matlari hodisalari majmui sifatida baholanadi.

XULOSA. Qadriyatning baholashdagi asosiy funksiyasi o'quv natijalarini baholashda obyektning shaxs va insoniyat uchun ijobiy qiymatini, shuningdek, ijtimoiy ongning normativ belgilovchi-baholovchi jihatini ifodalaydi. Baholash orqali o'quvchining mehnati, o'zlashtirgan bilimlari va rivojlangan ko'nikmalari inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan tabiat va jamiyat ne'matlari hodisalari majmui sifatida baholanadi. Bu, o'quv faoliyatiga nisbatan amaliy va emotsional munosabatni ta'riflashga, ya'ni o'quvchining o'z yutuqlarini qadrlashiga olib keladi.

Aksiologik baholash o'quvchida kelajakka bo'lgan hayotiy intilishlar, mavjud hayot uchun mo'ljalni ola bilish va o'tmish, umumahamiyatlilikni oqlashni o'z ichiga olgan qadriyatli loyihalash shakl va usullarini rivojlantirishga qaratilgan ta'limotdir. Ya'ni, baholash faqat o'tgan bilimlarni qayd etish emas, balki o'quvchining kelajakdagi maqsad va manfaatlariga xizmat qiladigan shaxsiy-ma'naviy omillarni rag'batlantirish vositasi sifatida xizmat qiladi. Aksiologik baholash o'quvchida qadriyatli loyihalash qobiliyatini rivojlantirish orqali uni bilish faoliyatining reproduktiv darajasidan ijodiy kompetensiya darajasiga ko'taradi. Shunday qilib, baholash tizimi o'quvchining jamiyat talablariga mos, ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanishining muhim omili bo'lib xizmat qiladi, bu esa pirovardida ta'limning nafaqat sifatini, balki ijtimoiy samaradorligini ham oshiradi. Xulosa qilib aytganda, aksiologik baholashni maktab tizimiga integratsiyalash ta'lim-tarbiya jarayonini yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqishni talab etadi. Bu yangilanish ta'lim mazmuni va metodlarining uzviy bog'liqligini mustahkamlaydi, yakunda esa milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtirgan, ijodiy va hayotiy qobiliyatga ega shaxsni tarbiyalashga erishishning fundamental sharti hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. B. Xodjayev, J. Mekhmonova Assestment of axiological potential in future teachers and their indicators. Educational research in universal sciences ISSN: 2181-3515/ 2023.
2. L. Agrey. (Spring, 2004). The Pressure Cooker in Education: Standardized Assessment and High-Stakes. Canadian Social Studies.. [Online]. 38(3).
3. M. Ahmedova Falsafa O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti Toshkent 2006 434-bet.
4. Назаров Қ. Қадриятлар фалсафаси (Аксиология). – Тошкент: Файласуфлар миллий жамияти нашриёти, 2004. –85 б.
5. Назаров Қ. Қадриятлар тизими: барқарорлик ва ўзгарувчанлик диалектикаси (аксиологиянинг ижтимоий-фалсафий муаммолари). Фалсафа фанлари доктори дис. – Тошкент, 1996.
6. Sh.Mardonov, B.Xodjayev Pedagogik aksiologiya. (o'quv qo'llanma) -T.: «Fan va texnologiya», 2013, 26-bet.

XALQARO BAHOLASH DASTURLARIDA MILLIY QADRIYATLARNI INTEGRATSIYA QILISH: YUNON VA O'ZBEK TAJRIBASI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Pedagogika ta'lim
yo'nalishi talabasi Xurramova Dildora
Soatmo'min qizi

Annotatsiya: mazkur maqolada xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS, PIRLS kabi) doirasida milliy qadriyatlarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish masalasi tahlil etiladi. Yunoniston va O'zbekiston ta'lim tizimlari misolida milliylik, madaniy meros va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unlashuvi, o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, ma'naviy tarbiya va global raqobatbardoshlikni shakllantirish yo'llari yoritiladi. Maqolada Yunon madaniy merosi — falsafa, san'at va demokratiya qadriyatlari bilan O'zbekistonning ma'naviy boyligi — milliy an'analar, oila qadriyatlari va diniy-

ma'rifiy meros o'rtasidagi o'xshashliklar hamda farqlar pedagogik tahlil asosida ochib beriladi. Xalqaro baholash dasturlari mezonlarini milliy ta'lim mazmuniga uyg'unlashtirish orqali shaxsni har tomonlama rivojlantirish, milliy g'urur va xalqaro tafakkurni uyg'un shakllantirishning samarali yo'llari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Xalqaro baholash dasturlari, PISA, TIMSS, PIRLS, milliy qadriyatlar, ta'lim tizimi, Yunoniston, O'zbekiston, integratsiya, ma'naviyat, madaniyat, pedagogika, xalqaro tajriba.

Аннотация: В этом производственном процессе анализируется сила интеграции национальных материалов на основе программ (таких как PISA, PIRLS). На примере систем образовательного наследия Греции и Узбекистана освещаются пути гармонизации национальных, культурных и общечеловеческих ценностей, осознания национальной идентичности у учащихся, духовного воспитания и глобальной толерантности. В статье раскрываются специфические сходства и различия между греческим культурным наследием - ценностями философии, искусства и демократии и духовным богатством Узбекистана - национальными традициями, семейными ценностями и религиозно-просветительским наследием - на основе педагогического анализа. Всестороннее развитие личности, гармонизация национальной гордости и интернационального мышления посредством интеграции международных производственных программ в образование.

Ключевые слова: Международные программы, PISA, TIMSS, PIRLS, национальные ценности, система образования, Греция, Узбекистан, интеграция, духовность, культура, педагогика, международный опыт.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi inson kapitalini rivojlantirish, yosh avlodda global tafakkur va milliy o'zlikni uyg'un shakllantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymoqda. Bugungi kunda xalqaro baholash dasturlari — PISA, TIMSS, PIRLS kabi mezonlar orqali ta'lim sifati, o'quvchilarning amaliy bilim va kompetensiyalarini aniqlash

jarayoni dunyo miqyosida keng e'tirof etilgan. Shu bilan birga, bu baholash tizimlari natijalari mamlakatlarning ta'lim siyosati, metodologiyasi va o'quv mazmunini takomillashtirishda muhim o'rin tutmoqda.

Milliy qadriyatlar esa har bir xalqning madaniy merosi, ma'naviy olami va ijtimoiy hayot tarzini ifodalaydi. Ularni ta'lim jarayoniga samarali integratsiya qilish — shaxsni nafaqat bilimli, balki ma'naviy yetuk, milliy g'urur va xalqaro kompetensiyaga ega inson sifatida kamol toptirishning muhim omilidir. Shu nuqtai nazardan, xalqaro baholash dasturlarining mezonlarini milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish masalasi pedagogika fanida dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Yunoniston va O'zbekiston misolida bu masalaga yondashish ikki xil, ammo o'zaro bog'liq tajribani tahlil qilish imkonini beradi. Yunon ta'limi qadimgi falsafa, demokratiya va san'at qadriyatlariga tayansa, O'zbekiston ta'limi milliy an'analar, oila qadriyatlari va ma'naviy merosga asoslanadi. Ushbu ikki mamlakat tajribasini taqqoslash xalqaro baholash mezonlari sharoitida milliylikni saqlagan holda innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur maqolada xalqaro baholash dasturlari doirasida milliy qadriyatlarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish nazariy asoslari, amaliy yo'nalishlari va Yunon hamda O'zbekiston ta'lim tizimlarining komparativ tahlili yoritiladi.

Asosiy qism

So'nggi yillarda PISA (Programme for International Student Assessment), TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) va PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) kabi xalqaro baholash dasturlari ta'lim sifatini baholashning global mezoniga aylandi. Ushbu dasturlar o'quvchilarning nazariy bilimlarini emas, balki ularni amaliy hayotda qo'llash, tahlil qilish va muammolarni hal etish qobiliyatini o'lchashga qaratilgan.

Mazkur yondashuv ta'limda kompetensiyaviy modelni ilgari surib, o'quv jarayonining mazmunini zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy talablar bilan uyg'unlashtirishni taqozo etadi. Shu sababli, xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijalarga erishish uchun har bir mamlakat o'z ta'lim tizimini milliy xususiyatlarga mos holda yangilash zaruratini sezmoqda.

Milliy qadriyatlar xalqning o'ziga xos madaniy, axloqiy va ma'naviy negizini tashkil etadi. Ular shaxsni shakllantirish, ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish va o'z millatiga sadoqat ruhida tarbiyalashda muhim o'rin tutadi. Ta'lim jarayonida milliy qadriyatlarga tayanish o'quvchida o'z tarixiga hurmat, madaniyatiga g'urur, til va urf-odatlariga e'tibor tuyg'usini mustahkamlaydi.

Bugungi kunda globalizatsiya jarayonlari ta'limda ham unifikatsiya tendensiyalarini kuchaytirayotgan bir paytda, milliylikni asrash va uni zamonaviy ta'limga integratsiya qilish o'ta dolzarb masaladir. Chunki xalqaro standartlarga erishish bilan birga, o'quvchilarni milliy ildizlardan uzib qo'ymaslik ta'lim tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Yunoniston qadimdan falsafa, san'at va demokratiya beshigi sifatida tanilgan. Shu bois Yunon ta'lim tizimi o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, erkin mulohaza yuritish, inson huquqlariga hurmat kabi qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan. Maktab dasturlarida qadimgi yunon adabiyoti, falsafasi, tarix va san'at namunalariga keng o'rin beriladi.

Yunon pedagogikasida milliy madaniyatni saqlash va yoshlarni zamonaviy dunyo bilan uyg'un yashashga tayyorlash o'rtasida muvozanat saqlanadi. Xalqaro baholash dasturlari doirasida o'quvchilarning ijodiy fikrlash, muloqot, muammolarni hal etish kompetensiyalari rivojlantiriladi. Shu tariqa, Yunon ta'lim tizimi milliy qadriyatlarni global standartlar bilan uyg'unlashtirishning muvaffaqiyatli modelini yaratgan.

O'zbekiston ta'lim tizimi mustaqillik yillaridan boshlab milliy qadriyatlar, ma'naviyat va komil inson tarbiyasiga asoslangan konsepsiyani ilgari surmoqda. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da shaxsning intellektual va ma'naviy rivojiga alohida e'tibor qaratilgan.

O'quv dasturlarida oila qadriyatlari, Vatanga muhabbat, axloqiy tarbiya, xalq og'zaki ijodi, milliy urf-odatlar kabi mavzular muntazam o'rganiladi. So'nggi yillarda xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etish tajribasi O'zbekiston ta'limida yangi yondashuvlar — kompetensiyaviy o'qitish, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, o'quvchilarning mustaqil tahliliy faoliyatini qo'llab-quvvatlash kabi yangiliklarni kiritdi.

Shu bilan birga, ta'lim jarayoniga milliy qadriyatlarni chuqur singdirish o'quvchilarning milliy o'zlikni anglash, ma'naviy barkamollik, xalqaro raqobatbardoshlik sifatlarini shakllantirishda asosiy omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Yunoniston va O'zbekiston ta'lim tizimlari o'rtasida ayrim o'xshashlik va farqlar mavjud. Har ikkisi ham milliy qadriyatlarga tayanadi, ammo ularni xalqaro standartlarga integratsiya qilish yondashuvlari biroz farqlanadi.

Asosiy jihatlar	Yunoniston tajribasi	O'zbekiston tajribasi	Ta'limdagi asosiy qadriyat
	Demokratiya, falsafa, san'at	Ma'naviyat, oila, Vatanga sadoqat	

Ta'lim maqsadi	Erkin fikrlovchi, ijodkor shaxsni tarbiyalash	Ma'naviy yetuk, vatanparvar va raqobatbardosh shaxsni shakllantirish

Integratsiya usuli. Milliy madaniyatni zamonaviy fanlar bilan uyg'unlashtirish;

O'quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlashini baholash;

O'quvchilarning amaliy bilim va ma'naviy tafakkur uyg'unligini rivojlantirish.

Ko'rinib turibdiki, har ikki mamlakatda milliy qadriyatlarni xalqaro baholash mezonlariga uyg'unlashtirish orqali ta'lim sifatini oshirishga intilish mavjud. Bu esa o'quvchida milliy va global tafakkurni bir butun holda shakllantirish imkonini beradi.

Xulosa

Xalqaro baholash dasturlari ta'lim sifatini baholashda global mezon sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq ushbu dasturlarda muvaffaqiyatga erishish faqat texnik yoki metodik yondashuv bilan emas, balki ta'lim jarayoniga milliy qadriyatlarni chuqur singdirish bilan ham chambarchas bog'liqdir. Chunki shaxsning haqiqiy kamoloti bilim va kompetensiyalarning o'zlashtirilishi bilan bir qatorda, uning ma'naviy-axloqiy dunyosini boyitish orqali ro'yobga chiqadi.

Yunoniston va O'zbekiston tajribalari shuni ko'rsatadiki, har bir xalq o'z madaniy merosiga tayanib, xalqaro standartlar bilan uyg'unlashgan ta'lim modelini yaratishga intilmoqda. Yunoniston ta'lim tizimida demokratiya, falsafa va san'at qadriyatlari markaziy o'rinni egallagan bo'lsa, O'zbekistonda ma'naviyat, oila qadriyatlari va milliy an'analarga tayanilgan yondashuv ustuvorlik qiladi. Har ikki tajriba o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash bilan bir qatorda global tafakkurni shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Demak, xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijaga erishishning samarali yoʻli — milliy qadriyatlar va xalqaro kompetensiyalar uygʻunligini taʼminlash, oʻquv jarayonini maʼnaviy va intellektual birlik asosida tashkil etishdir. Shu tarzda, taʼlim tizimi nafaqat xalqaro mezonlarga javob beruvchi, balki milliy oʻzligini asragan, global raqobatbardosh shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oʻzbekiston Respublikasi “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonuni. – Toshkent: Oʻzbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2020.
2. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”. – Toshkent: Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 1997.
3. Karimov I.A. Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2008.
4. OECD. PISA 2022 Results: Learning During and Beyond COVID-19. – Paris: OECD Publishing, 2023.
5. Mullis I.V.S., Martin M.O., Foy P. TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science. – Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, 2020.
6. European Commission. Education and Training Monitor: Greece 2022. – Brussels: European Union, 2022.
7. Gʻofurov A., Joʻrayev N. Pedagogika: Nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

UNIVERSITET MODELLARI STANDARTLARINI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
magistranti Ziyoyeva Irodaxon Umidjon qizi**
i.ziyoyeva@dpi.uz
UDK: 378.1

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy universitetlar faoliyatini takomillashtirishda xalqaro taʼlim standartlari, innovatsion boshqaruv mexanizmlari va

ta'lim sifatini oshirish omillari chuqur tahlil qilingan. Tadqiqotda komparativ, tizimli va analitik yondashuvlardan foydalanilgan bo'lib, dunyo miqyosida shakllangan universitet modellari — tadqiqot, innovatsion va tadbirkor universitet konsepsiyalari asosida O'zbekiston oliy ta'lim tizimining istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlari yoritilgan. Maqolada milliy oliy ta'lim muassasalarini xalqaro akkreditatsiya mezonlariga moslashtirish, ilmiy-tadqiqot salohiyatini oshirish hamda ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish masalalari atroflicha o'rganilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, universitetlar faoliyatini zamonaviy boshqaruv modeli asosida qayta tashkil etish ta'lim sifatini kafolatlash, ilmiy samaradorlikni oshirish va global raqobatbardoshlikka erishishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: universitet modeli, ta'lim standarti, innovatsion rivojlanish, boshqaruv mexanizmi, xalqaro akkreditatsiya, raqamli transformatsiya, ilmiy salohiyat, ta'lim sifati, modernizatsiya, strategik istiqbol.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of international educational standards, innovative management mechanisms, and factors for improving the quality of education in improving the activities of modern universities. The study uses comparative, systematic, and analytical approaches and highlights the future development directions of the higher education system of Uzbekistan based on the concepts of research, innovative, and entrepreneurial universities, which have been formed worldwide. The article examines in detail the issues of adapting national higher education institutions to international accreditation criteria, increasing research capacity, and integrating digital technologies into the educational process. According to the results of the study, the reorganization of university activities based on a modern management model is an important factor in ensuring the quality of education, increasing scientific efficiency, and achieving global competitiveness.

Keywords: university model, educational standard, innovative development, management mechanism, international accreditation, digital transformation, scientific potential, quality of education, modernization, strategic perspective.

Аннотация: В статье представлен глубокий анализ международных образовательных стандартов, инновационных механизмов управления и факторов повышения качества образования в совершенствовании деятельности современных университетов. В исследовании использованы сравнительный, системный и аналитический подходы и обозначены будущие направления развития системы высшего образования Узбекистана на основе сформированных в мире концепций исследовательских, инновационных и предпринимательских университетов. В статье подробно рассматриваются вопросы адаптации национальных высших учебных заведений к международным критериям

аккредитации, повышения научно-исследовательского потенциала и интеграции цифровых технологий в образовательный процесс. По результатам исследования реорганизация деятельности университетов на основе современной модели управления является важным фактором обеспечения качества образования, повышения научной эффективности и достижения глобальной конкурентоспособности.

Ключевые слова: модель университета, образовательный стандарт, инновационное развитие, механизм управления, международная аккредитация, цифровая трансформация, научный потенциал, качество образования, модернизация, стратегическая перспектива.

KIRISH: Bugungi kunda oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uning xalqaro standartlarga mosligini ta'minlash hamda zamonaviy universitet modelini shakllantirish masalasi global miqyosda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqobatbardosh universitetlar nafaqat bilim beruvchi markaz, balki innovatsiyalar, ilmiy tadqiqotlar va ijtimoiy taraqqiyotning muhim drayveriga aylanmoqda. Shu bois O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim tizimini isloh qilish, ta'lim sifatini oshirish va universitetlarni xalqaro standartlarga moslashtirish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Zamonaviy universitet modeli faqat ta'lim jarayonining takomillashuvi bilan cheklanmay, balki ilmiy-tadqiqot faoliyati, kadrlar salohiyati va boshqaruv tizimining samaradorligini ham qamrab oladi. Universitet faoliyatini xalqaro akkreditatsiya talablariga mos tarzda yo'lga qo'yish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, shuningdek, innovatsion boshqaruv mexanizmlarini amaliyotga tatbiq etish — ta'lim sifatini kafolatlashning asosiy omillaridan biridir. Mazkur maqolada universitet modellari standartlarini takomillashtirishning nazariy asoslari, xorijiy tajriba va milliy amaliyotdagi mavjud muammolar tahlil qilinadi hamda istiqbolda ularni yanada samarali yo'lga qo'yish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Zamonaviy oliy ta'lim tizimida universitetlar jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va intellektual rivojlanishida hal qiluvchi o'rin egallaydi. Universitet modeli — bu ta'lim muassasasining tashkiliy tuzilmasi, boshqaruv mexanizmi, ta'lim sifati, ilmiy salohiyati hamda innovatsion faoliyatini belgilovchi konseptual tizimdir. Har bir universitet modeli o'zining maqsadi, vazifasi va rivojlanish strategiyasiga ega bo'lib, u mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy holati va ta'lim siyosatiga bevosita bog'liqdir. Universitet faoliyatining zamonaviy talablarga javob berishi uchun u nafaqat ta'lim jarayonini tashkil etuvchi muassasa, balki yangi g'oyalar, ilmiy izlanishlar va innovatsiyalar markazi sifatida faoliyat yuritishi zarur. Shu nuqtai nazardan, bugungi kunda uch asosiy model — tadqiqot universiteti, innovatsion universitet va tadbirkor universitet konsepsiyalari keng qo'llanilmoqda.

Tadqiqot universiteti modeli ilmiy izlanishlarni chuqurlashtirish, fan va texnologiya rivojiga hissa qo'shish hamda talabalarni ilmiy muhitda tayyorlashga qaratilgan. Bunday modelda ilmiy faoliyat ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, ilm-fan va amaliyot o'rtasidagi integratsiyani kuchaytiradi. Innovatsion universitet modeli esa yangi texnologiyalarni yaratish, startap loyihalarni qo'llab-quvvatlash va ta'limni ishlab chiqarish bilan uzviy bog'lashga asoslanadi. Ushbu model ta'lim jarayoniga raqamli transformatsiyani joriy etish, o'qitish metodikasini yangilash hamda ijodiy fikrlovchi kadrlarni tayyorlashni ko'zda tutadi. Tadbirkor universitet modeli esa ta'lim muassasasini iqtisodiy jihatdan mustaqil, tashabbuskor va natijador tizimga aylantiradi. Bu modelda universitetlar nafaqat ilmiy, balki iqtisodiy subyekt sifatida ham faoliyat yuritib, innovatsion mahsulotlar va xizmatlar orqali iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi. Zamonaviy universitet modeli, aslida, yuqoridagi uch yo'nalishning o'zaro uyg'unlashgan shaklidir. Ya'ni, u ilmiy-tadqiqot faoliyati, innovatsion yondashuv va tadbirkorlik salohiyatini bir butun tizimda mujassamlashtiradi. Shu bois, universitetlarning boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, ta'lim sifatini oshirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish bugungi kunning muhim talabi hisoblanadi.

Zamonaviy oliy ta'lim tizimida universitetlarning faoliyatini xalqaro standartlar asosida tashkil etish – ta'lim sifatini oshirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va ilmiy salohiyatni rivojlantirishning asosiy garovidir. Bugungi kunda ta'lim muassasalarining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi ularning o'quv dasturlari, boshqaruv tizimi, ilmiy-tadqiqot yo'nalishlari va innovatsion infratuzilmasining samaradorligi bilan belgilanadi. Shu sababli, universitetlar faoliyatini takomillashtirishda xalqaro akkreditatsiya mezonlari, sifatni kafolatlash tizimlari va zamonaviy boshqaruv yondashuvlarining o'рни beqiyosdir. Universitet faoliyatini takomillashtirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri – ta'lim standartlarini xalqaro mezonlarga muvofiqlashtirishdir. Bu jarayonda Yevropa oliy ta'lim makonining asosiy tamoyillari – “Bologna jarayoni” talablariga mos kredit tizimi, ta'lim natijalariga asoslangan yondashuv va akademik erkinlikning kengaytirilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yondashuvlar universitetlarni global ta'lim tizimiga integratsiya qilish, diplomlarning xalqaro darajada tan olinishi va talabalar mobilligini ta'minlash imkonini beradi.

Keyingi muhim yo'nalish – ta'lim sifatini baholash va boshqaruv tizimini takomillashtirishdir. Universitetlarda sifatni kafolatlash tizimini joriy etish orqali o'quv dasturlarining mazmuni, pedagogik texnologiyalar, o'qituvchilar malakasi va talabalar bilimni baholash jarayonlari muntazam tahlil qilinadi. Bu esa ta'lim jarayonining shaffofligini oshiradi va universitetlar o'rtasida sog'lom raqobat muhitini yaratadi. Raqamli transformatsiya ham universitet faoliyatini yangilashda muhim omil hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etish,

masofaviy o'qitish platformalarini kengaytirish va sun'iy intellekt asosidagi ta'lim tizimlarini ishlab chiqish – zamonaviy universitetlarning ajralmas qismiga aylanmoqda. Bu nafaqat o'qitish jarayonini soddalashtiradi, balki talabalarning mustaqil o'rganish salohiyatini ham rivojlantiradi. Shuningdek, ilmiy-tadqiqot faoliyatini tijoratlashtirish va innovatsion infratuzilmani rivojlantirish yo'nalishlari ham universitet standartlarini takomillashtirishda alohida ahamiyatga ega. Ilmiy markazlar, startap inkubatorlar, texnoparklar va ilmiy klasterlar orqali universitetlar nafaqat ta'lim, balki iqtisodiyotning innovatsion rivojiga ham hissa qo'sha oladi.

Universitet faoliyatini samarali boshqarish uchun institutsional mustaqillik va javobgarlik tizimi o'rtasidagi muvozanatni saqlash zarur. Universitetlarga o'z ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, ilmiy yo'nalishlarini tanlash hamda resurslardan mustaqil foydalanish huquqining berilishi ularning tashabbuskorligini oshiradi. Shu bilan birga, sifat natijalariga asoslangan javobgarlik tizimi ularning faoliyatini samaradorlik nuqtayi nazaridan baholash imkonini yaratadi. Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, xususan, universitet modellarini yangilash jarayoni strategik ahamiyat kasb etmoqda. Hozirgi davrda universitetlar nafaqat ta'lim va ilmiy markaz sifatida, balki innovatsiyalarni yaratish, iqtisodiyotga yangi g'oyalar va texnologiyalarni tatbiq etuvchi institut sifatida ham faoliyat yuritmoqda. Shu bois, universitet modellarini modernizatsiya qilish ularning raqobatbardoshligini oshirish, xalqaro maydondagi mavqeini mustahkamlash hamda ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlashning muhim omili sanaladi.

Universitet modellarini modernizatsiya qilish, avvalo, ularning boshqaruv tizimini zamonaviy tamoyillar asosida qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Bunda markazlashmagan boshqaruv, tashabbuskorlikni rag'batlantirish, natijadorlikka asoslangan moliyaviy mexanizmlarni joriy etish muhim o'rin tutadi. Universitetning ichki boshqaruv tizimida o'quv jarayoni, ilmiy-tadqiqot faoliyati va innovatsion tashabbuslarni yagona integratsion modelga birlashtirish zarur. Universitet modellarini modernizatsiya qilishning yana bir istiqbolli yo'nalishi – ta'lim jarayonini xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirishdir. Bu yo'nalishda ikki diplomli dasturlar, qo'shma ta'lim loyihalari, xorijiy hamkor universitetlar bilan akademik almashinuvlar tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Bunday hamkorliklar o'z navbatida ta'lim sifati, o'quv jarayonining innovatsionligi va talabalarning xalqaro kompetensiyalarini oshiradi. Raqamli texnologiyalarni ta'lim tizimiga keng joriy etish ham modernizatsiya jarayonining ajralmas qismidir. Sun'iy intellekt, virtual ta'lim platformalari, elektron kutubxonalar va raqamli baholash tizimlarining rivojlanishi o'qitish jarayonini yanada moslashuvchan va samarali shaklga keltiradi. Shu bilan birga, raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish o'quv jarayonining ochiqligi va shaffofligini ta'minlaydi.

Universitetlarni modernizatsiya qilishda ilmiy-tadqiqot faoliyatining sifatini oshirish ham muhim o'rin tutadi. Ilmiy natijalarni tijoratlashtirish, startap loyihalarni

qo‘llab-quvvatlash, xalqaro ilmiy grantlarda ishtirok etish va akademik nashrlar sifatini oshirish orqali universitetlarning ilmiy salohiyati kuchayadi. Bunday chora-tadbirlar natijasida universitetlar milliy iqtisodiyotning innovatsion rivojiga faol hissa qo‘shuvchi institut sifatida shakllanadi. Shuningdek, zamonaviy universitet modelining asosiy komponentlaridan biri – inson kapitalini rivojlantirishdir. O‘qituvchilar malakasini oshirish, pedagogik innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash, talabalar ijodiy salohiyatini rag‘batlantirish orqali ta’lim jarayonining sifat ko‘rsatkichlari yanada yuqorilaydi.

Xulosa qilib aytganda, universitet modellarini modernizatsiya qilish istiqbollari boshqaruv tizimini takomillashtirish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, ilmiy salohiyatni kuchaytirish va inson kapitalini rivojlantirish bilan chambarchas bog‘liqdir. Ushbu yo‘nalishlarning izchil amalga oshirilishi O‘zbekiston oliy ta’lim tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlaydi va uni global ta’lim makonida raqobatbardosh darajaga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov, I.A. (2015). *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.
2. Xolbekov, M., va Usmonova, D. (2022). *Oliy ta’lim tizimida innovatsion boshqaruv modellari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. UNESCO. (2023). *Higher Education in a Changing World: Global Perspectives on University Governance*. Paris: UNESCO Publishing.
4. OECD. (2021). *Quality and Equity in Higher Education: Policy Review*. Paris: OECD Publishing.
5. Mirzarahimova, S. (2020). *Universitetlar boshqaruvi va ta’lim standartlarini modernizatsiya qilish*. Toshkent: Oliy ta’lim.
6. World Bank. (2022). *Digital Transformation of Higher Education Systems*. Washington, D.C.: The World Bank Group.
7. Qodirov, B. (2021). *Oliy ta’limda xalqaro akkreditatsiya mexanizmlarining joriy etilishi*. Toshkent: Innovatsion ta’lim markazi.

INKLYUZIV TA’LIMDA NOGIRONLIGI BO‘LGAN BOLALARNI IJTIMOIIY MOSLASHTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
2- bosqich talabasi Jumayeva Munisa
Asqarali qizi

Annotasiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim tizimining ijtimoiy va psixologik asoslari tahlil qilinadi. Unda inklyuziv ta'limning mohiyati, uning jamiyatda tutgan o'rni, ijtimoiy adolat va bag'rikenglikni shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, o'quvchilarni psixologik jihatdan qo'llab quvvatlash, ijtimoiy moslashuvni ta'minlash va ijobiy o'quv muhitini yaratish masalalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, psixologik asos, bag'rikenglik, motivatsiya, integratsiya, empatiya, ijtimoiy asos, pedagogik yondashuv.

Har qanday davlat siyosatining insonparvar tamoyillarga asoslanishi, jamiyatda aholining nogiron va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamiga yaratilgan shart-sharoitlar, ulaming erkin, farovon yashashi uchun kerak bolgan barcha sohadagi qo'llab-quvvatlanishlari bilan belgilanadi. O'zbekiston taraqqiyotining besh tamoyilidan birining kuchli ijtimoiy siyosat sifatida belgilanishi, mamlakatimizda u yoki bu nogironlikka mansub, ijtimoiy qo'llab-quvvatlanishga ehtiyojmand shaxslarga bo'lgan kengqamrovli, tegishli kompleks yondashuvlarning maqsadli amalga oshirilishi orqali ular hayotini farovonlashtirib borilishi maqsadi sari qadam tashlanayotganining yorqin dalilidir Ta'lim tizimini tashkil etishning samarali mexanizmlarini joriy etish o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishini sifat jihatdan yangi darajaga ko'tarishning eng muhim sharti hisoblanadi, shuningdek, o'quv-tarbiya jarayonida ta'limning innovatsion shakllari va usullarini qo'llashga ko'maklashadi.

Mamlakatimizda ayni paytda vujudga kelgan shart-sharoitlar ta'limning shakli, mazmuni va uni amalga oshirish mexanizmlarini qayta ko'rib chiqish va bu jarayonga tegishli o'zgartirishlar kiritishni taqozo etmoqda. Zamonaviy ta'lim tizimi insonparvarlik, tenglik va adolat tamoyillariga asoslanadi. Shularning eng muhim ifodasi sifatida inklyuziv ta'lim alohida e'tiborga loyiq. Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalarning, shu jumladan, jismoniy yoki aqliy cheklovlarga ega o'quvchilarning umumta'lim jarayoniga to'liq qo'shilishini ta'minlaydigan tizimdir. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonunlar bu borada muhim huquqiy asos

bo'lib xizmat qilmoqda. Inklyuziv ta'lim nafaqat ta'limiy, balki ijtimoiy va psixologik jarayon sifatida ham ahamiyatlidir. Chunki u insonni jamiyat hayotiga faol jalb etadi, ijtimoiy tenglik va o'zaro hurmatni mustahkamlaydi.

Inklyuziv ta'lim (ingliz tilidan olingan bo'lib, inclusive, inclusion -uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirish, qamrab olmoq, qamrab olish ma'nolarini bildiradi) nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni (diskriminatsiyani) bartaraf etish, maxsus ta'limga muxtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko'ra nogiron bo'lgan) o'smirlar rivojlanishda uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir.

Inklyuziv ta'limning siyosati turli xil extiyojli bolalami ta'lim olishini qo'llaydi, va yutuqga erishishiga yordam beradi hamda yaxshi xayot qurishiga imkon yaratadi. Inklyuziv ta'lim - bu davlat siyosati bo'lib nogironligi yoki boshqa sabablar tufayli maxsus yordamga muxtoj, tarbiyasi og'ir, yetim bolalar, kasallangan bolalar va yoshlar uchun moslashuvidan va individuallashtirish yordam tizimidir va barcha bolalarni teng ko'rishni ko'zda tutadigan ta'lim. Millati, irqi, tanasining rangi, ijtimoiy kelib chiqishi, oilasining jamiyatda tutgan o'rni, manbai, moddiy va ma'naviy axvoli, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida kamchiligi bo'lishidan qat'iy nazar barcha bolalarni teng ko'rish, ulardagi har qanday imkoniyatni qadrlash, rivojlantirishni ko'zda tutadigan ta'limdir. Inklyuziv ta'limning ijtimoiy mohiyati — bu jamiyatning har bir a'zosi teng huquqli ekanligini e'tirof etish, farqlilikni ijobiy qadriyat sifatida qabul qilishdir. Nuqsoni bor bolalarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash ularni hech kimdan kam emasligini ularga singdirish uchun: Har bir bola ijtimoiy kelib chiqishi, jismoniy yoki psixologik holatidan qat'iy nazar, ta'lim olish huquqiga ega bo'lishi kerak - har bir bola ijtimoiy kelib chiqishi, jismoniy yoki psixologik holatidan qat'i nazar, bir xil ta'lim olish huquqiga ega bo'lishi kerak; inklyuziv ta'limda maktab, oila, jamiyat va davlat institutlari o'rtasidagi hamkorlik muhim o'rin tutadi; turli ehtiyojli bolalar o'rtasida o'zaro hurmat, sabr-toqat va ijobiy muloqotni shakllantirish orqali jamiyatda tolerantlikni rivojlantirish; inklyuziv ta'lim orqali o'quvchilar jamiyat hayotiga faol

qo'shiladi, o'z salohiyatini ro'yobga chiqaradi. Psixologik jihatdan inklyuziv ta'lim shaxsning ruhiy, emotsional va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Har bir o'quvchi o'zini maktab jamoasining teng a'zosi sifatida his qilganda, unda o'ziga ishonch, o'qishga bo'lgan motivatsiya va ijobiy "men" obrazi shakllanadi. Psixologik jihatdan barqaror o'quvchi nafaqat o'qishda, balki ijtimoiy hayotda ham faol, ijobiy fikrlaydigan shaxsga aylanadi. Shu sababli o'qituvchi va psixologlarning hamkorligi inklyuziv muhitda muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati, avvalo, o'qituvchining ijtimoiy va psixologik tayyorgarligiga bog'liq. U nafaqat bilim beruvchi, balki: motivator, psixologik yordamchi, ijtimoiy integratsiyani ta'minlovchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi.

O'qituvchi o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda darslarni moslashtiradi, turli pedagogik strategiyalarni qo'llaydi, qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratadi. Shuningdek, empatiya, sabr-toqat va ijtimoiy faollik o'qituvchi shaxsida ustuvor fazilatlar bo'lishi zarur.

2015 yilning 21 may kuni Koreyaning Inchxon shahrida Butunjahon ta'lim forumi o'tkazilib, unda sayyoramizdagi barcha shaxslarning ta'limi hamda zaruriy bilim va malakalarni egallashlarini ta'minlashga qaratilgan 2030 yilga qadar Rivojlanish Deklaratsiyasi hamda Global rejasi qabul qilinib, ularda ta'lim shaxsning rivojlanishi, o'z-o'zini namoyon etishi, jamiyat hayotiga uyg'unlashuvi, ijtimoiylashuvi hamda shaxsiy hayotida muvaffaqiyatga erishishining zaruriy sharti ekanligi alohida ta'kidlab o'tildi. Xuddi shu yilning 29 oktyabrida Fransiyada bo'lib o'tgan BMT Sammitida ishtirokchi davlatlar kun tartibining muhim masalasi sifatida "barcha shaxslarga maktabgacha, boshlang'ich, o'rta, yuqori va kasbiy-texnik tayyorgarlik pohonalarida sifatli ta'lim olishlari uchun inklyuziv va teng ravishdagi sharoitlarni yaratish"ni rasman qabul qildilar.

Turli jabhalarida ijobiy o'zgarishlari bilan dunyo hamjamiyati tomonidan tobora keng e'tirof etilayotgan mamlakatimizda nogironligi bo'lgan bolalar ta'limiga muhim omil sifatida qaralayotganini kuzatishimiz mumkin. Kuni kecha imzolangan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmonida

ham mamlakatimizda umumiy o'qitish va maktabdan tashqari ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida inklyuziv ta'limni rivojlantirish belgilangani fikrimizning yorqin dalilidir.

Respublikamizda 1996 yildan boshlab maxsus ta'limga muqobil bo'lgan yangi yo'nalish maktablari - inklyuziv maktablari shakllana boshladi. Amalga oshirilgan loyihalarda turli soha vakillari, hamjamiyat ishtirokchilarining yakdil sa'yi-harakatlari natijasida erishilgan yutuqlar alohida e'tiborga muhtoj bolalar abilitatsiyasi va reabilitatsiyasi darajasining yuqorilashuviga, ulardagi mavjud muammoning erta korreksiya qilinishi orqali erta ijtimoiy moslashuvlariga samarali ta'sir ko'rsatayotgani kuzatildi. Bundan ko'rinib turibdiki Inklyuziv ta'lim hozirgi davrimizda juda dolzarb masalaga aylanib kelmoqda. Farzandlarimizning ma'naviy hamda jismoniy sog'lom, kelajagi buyuk O'zbekistonning ilg'or fuqarosi bo'lib yetishishlari uchun barcha - jamiyatimiz har bir a'zosi hamjihat bo'lib harakat qilishi lozim. Inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli ta'limqatnashchilarining hamkorligini amalga oshirishda maxsus maktab o'qituvchi va tarbiyachilaridan kasbiy savodxonlik, delikatlik, hamdardlik, izchillik va qat'iyat namoyon qilish talab etiladi. Ota - onalarning farzand tarbiyasi bilan sistemali shug'ullanish, uning ta'limida qatnash istagi ko'p jihatdan maxsus maktab pedagoglarining ota - onalar bilan shaxsiy va ish tartibida aloqalarini yo'lga qo'ya olishi, o'zining bolalar bilan ishlashi namunasi bilan qiziqтира olishi, turli yo'nalishlardagi ish metod va usullarini qulay shaklda tushuntirishi va namoyish etib berishi bilan bog'liq.

Xulosa: Inklyuziv ta'limning mohiyati inson qadr-qimmatini tan olish, farqlilikni boylik sifatida qabul qilish va har bir bola uchun ta'limning ochiqligini ta'minlashdan iborat. Uning dolzarbligi shundaki, bu tizim orqali jamiyatda ijtimoiy adolat, bag'rikenglik va insonparvarlik qadriyatlari mustahkamlanadi. Inklyuziv ta'lim nafaqat maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun, balki barcha bolalar uchun foydalidir — ularning shaxs sifatida kamol topishiga, o'z imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishiga yordam beradi. Shunday ekan, inklyuziv ta'limni rivojlantirish har bir davlatning ijtimoiy siyosati va ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ–4860-son qarori. – Toshkent, 2020.
3. Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tiziminitubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-avgustdagi F-5006 son farmoyishi
4. Maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Inklyuziv ta'limni joriy etish konsepsiyasi" to'g'risidagi qarori. – Toshkent, 2021
6. "Inklyuziv ta'lim" o'quv qo'llanma. Z.N. Marajabova, B.Q. Subanova - Toshkent 2022.
7. Devedu.uz. Inklyuziv ta'lim nazariyasi va metodikasi. – Toshkent, 2024.

O'SPIRINLIK DAVRIDA AGRESSIV XULQ-ATVORNING PAYDO BO'LISHI EMOTSIONAL O'ZGARISH SIFATIDA

**Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy
universiteti 2 -bosqich ijtimoy fanlar fakulteti,
psixologiya ta'lim yo'nalishi talabasi Muxamedova
Madina Turdiboy qizi**

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'spirinlik davrida agressiv xulq-atvorning shakllanishi emotsional o'zgarishlar jarayoni bilan uzviy bog'liqlikda tahlil etilgan. Tadqiqotda shaxsning psixik rivojlanishida gormonal o'zgarishlar, ijtimoiy muhit omillari hamda hissiy beqarorlikning agressiv reaksiyalar paydo bo'lishiga ta'siri o'rganilgan. O'spirinlarning emotsional holati, o'z-o'zini anglash darajasi va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik aniqlangan.

Kalit so'zlar: o'spirinlik davri, agressiv xulq-atvor, emotsional o'zgarish, psixik rivojlanish, ijtimoiy muhit, hissiy beqarorlik, profilaktik yondashuv, moslashuv jarayoni.

Аннотация: В данной статье анализируется формирование агрессивного поведения в подростковом возрасте в тесной связи с процессом эмоциональных изменений. В исследовании рассматривается влияние гормональных изменений, факторов социальной среды и эмоциональной нестабильности на возникновение агрессивных реакций в процессе психического развития личности. Определена взаимосвязь между эмоциональным состоянием подростков, уровнем самосознания и показателями социальной адаптации.

Ключевые слова: подростковый возраст, агрессивное поведение, эмоциональные изменения, психическое развитие, социальная среда, эмоциональная нестабильность, профилактика, адаптация.

Annotation: This article analyzes the formation of aggressive behavior during adolescence in close connection with the process of emotional changes. The study examines the influence of hormonal changes, social environment factors, and emotional instability on the emergence of aggressive reactions in the course of personality development. The interrelation between adolescents' emotional states, self-awareness levels, and social adaptation indicators has been identified.

Keywords: adolescence, aggressive behavior, emotional changes, psychological development, social environment, emotional instability, prevention, adaptation.

KIRISH

Mamlakatimizda oila, oilaviy munosabat, yoshlar tarbiyasi masalalariga alohida ahamiyat berilmoqda. Biroq yurtimizda yoshlarning har tomonlama barkamol shaxs sifatida kamol topishlari uchun hukumatimiz va Prezidentimiz tomonidan amalga oshirilayotgan chora tadbirlar hamda bu sohaga berilayotgan katta e'tiborga qaramay, o'smir-yoshlar o'rtasida giyohvandlik, jinoyatchilik, tartibbuzarlik kabi mentalitetimizga, etnik xususiyatlarimizga xos bo'lmagan illatlarning ko'payishi

kuzatilmoqda. Bugungi kunda jahon miqyosida oilaviy munosabatlar, xususan, o'smirlik yoshidagi o'zaro munosabatlar, ota-ona va farzand o'rtasidagi nizolar va ularning kelib chiqish sabablarini o'rganish masalalari dolzarb muammolardan biri sanaladi. Bugun insoniyat tarixi ishonchli tarzda shuni isbotlamoqdaki, agressiya shaxs va jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Bugun insoniyat tarixi ishonchli tarzda shuni isbotlamoqdaki, agressiya shaxs va jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. O'spirinlarda agressiv xulq atvorning shakllanishi va rivojlanishining sabablarini qarab chiqadigan bo'lsak. Bu iboraga taalluqli bo'lgan salbiy-xulq atvorlarning paydo bo'lishi o'smir davridagi bolalardagi og'ir iztirob noqobil oila, spirtli ichimliklarni iste'mol qiluvchi ota-onalar, shavqatsiz kaltaklash, tabiiy ofat, va kambag'allik, oiladardagi ajrim xolatlari kabilar ularni psixik rivojlanishiga salbiy ta'sir etadi deb ayta olamiz. Bu borada o'smirlarning ota - onasi, kattalar bilan qiladigan muloqoti asosan ularning katta bo'lganlik hissi asosida tuzilganligi sababli qo'llab -quvvatlashlariga ehtiyoj sezilarli darajada kuchli bo'ladi. Ota onalar bilan bo'lgan faoliyat o'smirlarga kattalarni yaxshiroq tushinishlari uchun yordam beradi. O'smir o'zida bo'layotgan o'zgarishlar, uni tashvishga solayotgan muammolar xaqida kattalar bilan bo'lishishga katta ehtiyoj sezadi, lekin buni hech qachon birinchi bo'lib o'zi boshlashga xarakat qilmaydi. O'smir o'ziga nisbatan yosh bolalardek qilinadigan muomila –munosabatiga qattiq norozilik bildirishga kuchli darajada harakat qiladi. O'smirlar muloqoti nihoyasida o'zgaruvchanligi bilan xarakterlanadi. Qayd etib o'tilgan yo'nalganlik albatta kattalarning ham muloqot va munosabatda mavjud, lekin ular kattalarnikidan o'z emotsionalligi bilan farqlanishinin kuzatishimiz mumkin. Tengdoshlari, shuningdek sinfdoshlari guruhida o'smir o'zining kelishuvchanlik xususiyati bilan namoyon bo'ladi. O'smir yoshidagi o'quvchilarda «Biz» hissining shakllanishiga yordam beradi va uning ichki holatini mustaxkamlaydi. O'smir yoshdagi bola uchun do'st tanlash juda katta ahamiyatga egadir. O'smirlik davrida do'st juda qadimli hisoblanadi. Do'stlar doimiy ravishda ruhan, qalban yaqin bo'lishga ehtiyoj sezadilar. Bu ehtiyoj o'smir do'stlarning so'rashishi va ko'rishishlarida (qo'l berib, quchalab ko'rishish) birga o'tirish va birga yurishga xarakat qilishlarida namoyon bo'ladi. Ko'pgina ana shunday juda yaqin munosabatlar,

umumta'lim maktabi o'smir yoshli o'quvchilarining shaxs bo'lib shakllanishdagi, birgalikdagi xarakatlarini o'zi inson qalbida va xotirasida bir umrga saqlanib qoladi.

O'spirinlardagi agressiya bugungi kunda ko'p kuzatiladigan muammolardan biri hisolanadi. O'smirlardagi agressivlik holati ko'pchilik kichik yoshdagi bolalarga xos bo'lib, ko'p hollarda agressiv xatti-harakat o'tish davrida kuzatiladi. Balog'at yosh davrlari inqirozi paytida qiyinchiliklarga ro'baru bo'ladi, natijada uning xatti harakatlarida agressiya elementlari kuzatila boshlaydi. Agressiya – bu odamlar, guruhiga nisbatan jismoniy va ruhiy zarar yetkazishga qaratilgan individual yoki jamoaviy xatti-harakatlar majmuid. O'smirlardagi agressiv xulqning shakllanishi, kuchayishi va namoyon bo'lishi, ularning sabablari va oqibatlari, korreksiya qilish usullari haqida tushunarli qilib yoritib berilgan. Agressiv xulq - shaxsning ma'naviy buzqlikka asoslangan, boshqarishning ichki dunyosiga ochiqdan - ochiq salbiy ta'sir o'tkazib, tajovuz qilib, uni izdan chiqarishga qaratilgan g'ayriinsoniy xususiyatdir. O'smirlarda agressiv xulqning shakllanishi, kuchayishi va namoyon bo'lishi ko'pincha ijtimoiy muhit bilan bog'liq holda yuz beradi. Shaxsning o'ziga qaratilgan tajovuzkorlik autoagressiya (bunday holat shaxsdagi patologik o'zgarishlarning ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi) deb ataladi. O'z joniga qasd qilish, o'ziga tan jarohati yetkazish autoagressiyaning ko'rinishlaridir. Jaholatga botgan, johillik va zo'ravonlikni maqsadga erishishning asosiy va ustuvor vositasi deb biladigan shaxslarda agressiv xulq kuchli namoyon bo'ladi. Agressiv xulq nafaqat alohida shaxslar, balki butun davlatlarga ham xos bo'lishi mumkin. Binobarin agressor — agressiyanı sodir etgan kuch yakka shaxs, shaxslar guruhi, siyosiy-mafkuraviy markazlar, davlat yoki bir necha davlatlar bo'lishi mumkin.

XX asrning 30 – yillarida fashistlar hukmronlik qilgan Germaniya ana shunday tajovuzkorlik xususiyatlari bilan insoniyatga katta talofatlar keltirgan. Bugungi kunda esa dunyodagi terroristik va ekstremistik markazlar agressiya harakatlari bilan odamzod boshiga yangi-yangi fojialar keltirayotganini ko'rishimiz mumkin. G'arbdagi ayrim mafkuraviy markazlar esa jahondagi yosh rivojlanish yo'liga kirgan mamlakatlarga informatsion usullarda tazyiq o'tkazish orqali o'zining agressiv xulqini namoyon etmoqda.

Ko'pincha, ota-onalar 5-6 yoshli bolaning tajovuzkor xatti-harakatlarini payqashadi. Bu o'zini turli yo'llar bilan namoyon qilishi mumkin, masalan, haddan tashqari teginish, kattalar va bolalar bilan janjallashish tendentsiyasi va beparvoliklar bilan namoyon bo'ladi. Bunday o'smirlarning ota-onasining vazifasi uning tajovuzkorligining sababini tushunish, bunday hatti-harakatni hech narsa bilan kamaytira olmaydi. Yoshbolalardagi tajovuz oiladagi muammolar tufayli yuzaga kelishi mumkin. Shaxsning rivojlanishida bolalar o'sib-ulg'aygan muhit katta ahamiyatga egadir. Bolalar o'zlarining xulq-atvorini yaqin odamlarning, ya'ni ota-onalar va qarindoshlarning xatti-harakatlariga asoslanib shakllantirib borishadi. Bolalarga nisbatan tajovuzkorlik ko'rsatish shart emas, ota-onalar tez-tez o'zaro janjal qilishlari kifoya bo'ladi. Ko'pincha 5-6 yoshli bolalar ota-onalariga qarab, o'zlarining xatti-harakatlar modelini shakllantiradilar. Aynan agressiv xulq-atvor shaxslararo nizolarning vujudga kelishiga va ularni hal etishning asossiz yo'llari paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Ijtimoiylashuv – individning ijtimoiy tajribani o'zlashtirish jarayoni va faolligi bo'lib, bu o'z navbatida muloqot va faoliyatda namoyon bo'ladi. Ijtimoiylashuv jarayoni jamiyatdagi turli o'zgarishlar va maqsadga yo'naltirilgan tarbiya natijasida stixiyali tarzda namoyon bo'ladi.

Ijtimoiylashuv jarayoni turli psixologik ilmiy maktablar turlicha tahlil qiladilar: 1)neobixeviorizm namoyandalarining fikricha, ijtimoiylashuv – bu ijtimoiy o'rganishdir; 2)interaktsionizm vakillarining fikricha, o'zaro ta'sirlar natijasi; 3) gumanistik psixologiya vakillarining ta'riflashicha, «Men» kontseptsiyasining namoyon bo'lishidir. Insonning agressiv xatti-harakatlarga moyilligini turlicha tushuntirishga qaratilgan dastlabki nuqtai nazarlar ichida U.Makdaugoll, Z.Freyd, G.Marrey va boshqa olimlarning «inson va hayvonlarda aggressiyaning tug'ma instinkti mavjud bo'ladi»,degan qarashlari mavjud. O'smirlarda agressiv xulq-atvor haqidagi fikr mulohazalar XX asrning boshlarida frustratsiya nazariyasi bilan bog'liq ravishda yuzaga kelgandir. Unga ko'ra, agressivlik frustratsiyaning oqibati deb qaralgan. Bunday qarashni birinchi bo'lib J.Dollard ilgari surdi. Ammo, ushbu ikki xil nuqtai nazar ham amaliyotda o'z tasdig'ini topma olmadi.

O'smirlarda agressiv xulq-atvor xususidagi yana bir nuqtai nazar L.Berkovichning ijtimoiy bilish nazariyasida bayon qilingan. Unga ko'ra, maqsadga yo'naltirilgan. Bugungi kunda agressiv xarakterli bolalar maktab o'quvchilari orasida soni ortib borayotganligi psixologiyadagi dolzarb muammolar qatoridan joy egallashiga sabab bo'lmoqda . Maktabdagi o'smirlarda agressiv xatti-harakatlarning vujudga kelishi murakkab va ko'pqirrali jarayon bo'lib, unga ko'pgina omillar o'z ta'sirini o'tkazdi. Agressiv xatti-harakatlar oilada, tengdoshlar guruhida, oilaviy axborot vositasi ta'sirida shakllanishi aniqlangan . Maktabgi o'smirlarda agressiv xatti-harakat namunalarini quyidagi uch asosiy manbaga asoslanib to'playdi:

1. Nosog'lom oila muhiti ya'ni ba'zi oilalarda ota-ona bilan farzand o'rtasidagi munosabatning ijobiy psixologik iqlimda emasligi, farzandlar o'rtasidagi kelishmovchiliklar, oiladagi mojarolar, nizolar, oilaviy hamohanglikning mavjud . emasligi bolalarda agressiv xulq-atvorning shakllanishiga sabab bo'ladi. O'smir bolalardagi agressivlikning namoyon bo'lishi oilaviy muhitning ta'sir darajasiga ham bog'liq hisoblanadi.

2. O'smirlarda tengdoshlar guruhiga bolalar oiladan tashqarida o'z tengqurlari, sinfdoshlari bilan bo'lgan munosabatda ham agressiv xatti-harakatlarni o'zlariga singdiradi . Ko'pgina hollarda o'smir bolalar tengdosh va do'stlarining xatti-harakatlarini kuzatgan tarzda o'zlarini agressiv tutishga urinishadi. Haddan tashqari agressiv bolalar esa o'ztengdoshlari orasidan siqib chiqariladi. Bunday bolalar o'zini xo'rlangandek his qilib, o'zi kabi agressiv bolalar guruhidan joy topadilar. Shu o'rinda bu esa muammo ustiga muammo tug'dirmasdan qolmaydigan vaziyat hisoblanadi.

3. Ommaviy axborot vositalari- bugungi kunda o'smir bolalarning agressivligini kuchaytirishga ta'sir etayotgan eng kuchli quroldir, degan fikr keyingi paytlarda ko'pchilik tomonidan e'tirof qilindi. Shu o'rinda oynai jahon orqali namoyish etilayotgan turli jangari filmlar, ko'rsatuvlar ham bolalarda agressiv xususiyatlarning tarkib topishiga ta'sir qilayotganligi mutaxassislar tomonidan qayd etilmoqda. Bu borada internetning ta'siri ham o'ziga xosligi inkor etib bo'lmas haqiqatdir. Maktab bolalari internet orqali o'zining yosh va psixologik xususiyatlariga mos kelmaydigan ma'lumotlar bilan tanishmoqda, jangarilikni, agressiyani targ'ib etuvchi,

shakllantiruvchi turli xil o'yinlarni o'ynash orqali o'zlarining ongosti sohasida agressiv xulqning shakllanishiga sabab bo'lmoqda.

Maktab o'quvchilari orasida agressiv hulq-atvorning bartaraf etishda, avvalo shu narsa ko'zga tashlanadiki har qanday holatda ham bolalarni be'etibor qoldirish kerak emas, ayniqsa maktab o'quvchilarini, o'smir yoshlarni, chunki ular huddi endi o'sib kelayotgan novda kabi uni qaysi tomonga shakllantirsa shunday shakllanib o'sadi. O'quvchilarda agressiv xulq-atvorni yo'qotish yoki oldini olishdagi birinchi mexanizm bu ota-ona va maktab va o'qituvchi orasidagi to'g'ri yo'lga qo'yilgan aloqalar mexanizmi hisoblanadi. Bu mexanizm yo'lga qo'yilsa bolalar hech bir vaqt o'zlari be'etibor qolishmaydi, keyingi mexanizm bu – sog'lom muhit mexanizmi. Bunda oiladagi muhit sog'lom bo'lishi kerak, bolalar bo'sh vaqtida nima bilan band, o'rtoqlari kim, vaqtini kim bilan nimlarga sarflayabdi, internetdan nimalar uchun foydalanyabdi kabi savollarga oilada faqatgina sog'lom muhit tarzi mavjud bo'lgandagina ota-onalarimiz javob topa olishadi. Tadqiqotlar natijasiga ko'ra yana bir tendensiya ko'zga tashlanadiki, agressivligi yuqori bo'lgan o'smirlar ko'p hollarda ekstremal ravishda o'z-o'zini juda yuqori yoki juda past baholash xususiyatiga egadir. Noagressiv bolalarga esa o'zini adekvat baholash xarakterlidir. Voyaga yetmaganlarning deviant hulq-atvori - katta yoshdagilarning og'ma hulq-atvori qonuniyatlariga muvofiq emasligini qayd etish zarurdir. Jumladan, kriminologiya umum tomonidan qabul qilingan hulq-atvor normalarining jinoyatchilar tomonidan buzilishini ularda rasman ma'qullanadigan yoki umumiy e'tirof etilgan hulq-atvor normalarining jinoyatchilar tomonidan buzilishini ularda rasman ma'qullanadigan yoki umumiy e'tirof etilgan hulq-atvor normalariga zid bo'lgan maxsus qadriyatlar tizimi mavjudligi bilan izohlanadi. Biroq, shu o'rinda voyaga yetmaganlarga tatbiqan bunday yondashuv hamisha ham to'g'ri emas. Moddiy jihatdan yetarlilik, ota-onalarning yuqori ijtimoiy mavqei bolalarning ijtimoiy normalarga rioya qilishning kafili bo'la olmaydi.

Deviant hulq-atvorning eng yaxshi profilaktikasi - bu tarbiyaning vositalari, shakllari va usullarini aniq belgilab olgan holda voyaga yetmaganlar ongiga maqsadga qaratilgan tashkiliy ta'sir ko'rsatishdir. Bizga ma'lumki jamiyatimizda sodir qilinayotgan ko'plab jinoyatlar, jumladan voyaga yetmaganlar tomonidan sodir

qilinayotgan jinoyatlar va ularni keltirib chiqaruvchi omillarni o'rganishda voyaga yetmagan jinoyatchilarning ma'naviy-ahloqiy shakllanishiga ta'sir etuvchi salbiy holatlarni tahlil qilish ham alohida ahamiyat kasb etadi. Xo'sh, shu o'rinda bir savol tug'iladi, bunday jinoyatlarning kelib chiqish sabablari, tub mohiyati nimada? Shu o'rinda biz ushbu jinoyatlarning sodir etilishidagi shart-sharoitlarga, sabablarga to'xtalib o'tamiz. Voyaga yetmaganlar tarbiyasi bilan juda ko'pchilik shug'ullanadi. Bular - ota-onalar, oilani katta yoshdagi boshqa a'zolari, maktabgacha bo'lgan, maktab o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari muassasalaridagi o'qituvchilar jamoat tashkilotlari va boshqalardir. Shu o'rinda, ana shu voyaga yetmaganlar tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi shaxslarning ular tarbiyasidagi ta'siri kelajakda o'z ta'sirini o'tkazadi.

Oilalardagi ota yoki ona ichuvchi yoki ma'naviy ahloqsizlik bilan ajralib turadi. Bizning nazarimizda voyaga yetmaganlar tomonidan sodir qilinayotgan jinoyatchilikka qarshi kurash hamda uning oldini olish birinchi navbatda oila ahloqini qadriyatlarimizga moslashtirishdan boshlashga to'g'ri keladi. Shu o'rinda turli xil huquqshunos olimlarning bu boradagi turlicha qarashlari mavjud bo'lib, bularning barchasi voyaga yetmaganlar tomonidan ahloqsizlik xatti harakatlarini sodir qilishga oilani roli muhimligi haqida so'z yuritiladi. Jumladan, V.Ya. Rubalskaya tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar natijasiga ko'ra, 47 % voyaga yetmaganlar huquqbuzarligi ota onaning salbiy ta'siri yoki befarqligining, 14,8 % oilada hamjihatlik yo'qligining, 38,3% ota yoki onani yo'qligining, 23,5 % kattalarning loqaydligi tufayli jinoyat sodir etishning asosini tashkil etadi. O'smir yoshdagilarga xos xususiyat shundaki, tashqi jihatdan va o'zda'volariga ko'ra bu katta yosh, ichki xususiyatlari va imkoniyatlariga ko'ra esa, ular hali boladir. O'smirlarning erkalashga, o'ziga e'tibor berilishiga moyilligi, o'yin qaroqligi mana shu bilan bog'liq. Shu bilan birga o'smirlarda o'zining katta yoshli bo'layotganligini his etish bilan birgalikda ong, o'z qadr qimmatini his etish, jinsiy mansubligini anglash uyg'onadi va faol shakllanadi.

O'smirlik yoshi o'zida har xil ruhiy jarohat yetkazadigan omillar ta'siriga tutish xavfi yuqori darajada bo'lgan shart-sharoitlar jamini ham ifodalaydi. O'tkazilgan sotsiologik tadqiqotlar ma'lumotlar bo'yicha ota-onalar o'rtasidagi urush-janjallar, o'smirning nuqtai nazariga ko'ra ularda o'smirni va atrofdagilarni kamsitadigan

nuqsonlarning mavjudligi, o'smirlarga nisbatan haqoratlovchi munosabat bo'lish, unga ishonmaslik yoki uni hurmat qilmaslik mana shunday kuchli ta'sir ko'rsatadigan omillardandir. Bularning barchasi bolalar va o'smirlarning ijtimoiylashuvi jarayonini qiyinlashtiradi va mana shu asosda ularning hulq-atvorida har xil chetga chiqishlarni keltirib chiqarishga zamin yaratadi. Bizning fikrimizcha o'smir huquqlari o'zida butun insoniyatning qadr-qimmatini mujassam etadi. Bu degani bolalik - inson shaxsining rivojlanishida noyob, muhim davr demakdir. Inson huquqlari avvalo, bolalar huquqlaridan boshlanadi. Har qanday jamiyat va barcha insoniyatning kelajagi o'ta yuqori darajada yosh avlodning moddiy va jismoniy rivojlanish darajasiga, uning inson huquqlarini shaxs va jamiyat hayotidagi roli va ahamiyatini tushunishiga, shuningdek, o'z taqdiri hamda o'z harakatlari uchun ma'suliyatiga bog'liq. Mamlakatimizda huquqiy demokratik davlat poydevori qurilmoqda. Bunda davlat qurishni huquqiy savodxon, huquq madaniyatini mustahkam egallagan yosh avlod amalga oshiradi. Buyuk davlatni qurish uchun barkamol inson tarbiyalanmog'i zarur. Shu sababli yoshlarni huquqiy davlat tizimi va mohiyatini chuqurroq anglashi, qonun asoslarini bilishi, qonun hurmat qilishi, ularga so'zsiz bo'ysunishi madaniyatiga ega bo'lishi ruhida tarbiyalash bugungi kunning asosiy vazifasidir.

Biz bugungi kunda kuzatishimiz mumkin shiddat bilan o'zgarib borayotgan hayot oldimizga qo'yayotgan bir-biridan murakkab va muhim masalalarni hal qilish haqida o'ylar ekanmiz, uning yechimini topishning yana bir yo'li aynan ta'lim va tarbiya bilan yoshlarni shakllantirishimiz kerak ekanligiga amin bo'lamiz.

O'smirlardagi agressiya nafaqat pedagoglar va psixologlar, balki butun bir jamiyat uchun birmuncha yuqori darajada turuvchi muammolardan biri hisoblanadi. Inson hayotining ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari, hayotning yuqori ritmi, shaharlarning zichligi, ortib borayotgan axborot vositalari insonlar psixik holatiga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. O'smirlar jinoyatchiligining o'sib borayotgan oqimi axloqning tajovuzkor shakliga moyil bolalar sonining ortishi bunday xavfli ko'rinishlarni uyg'otuvchi psixologik sharoitni o'rganishni birinchi darajali ahamiyatga ega bo'lgan vazifa sifatida ilgari surdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTAR

1. Karimova, V. M. (2004). Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi.
2. G'oziev, E. (2002). Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet nashriyoti.
3. Jabborova, M. (2018). O'spirinlik davrida shaxslararo munosabatlarning shakllanishi. Psixologiya va pedagogika jurnali.
4. Bushman, B. J., Anderson, C. A. (2001). Is it time to pull the plug on the hostile versus instrumental aggression dichotomy? Psychological Review, 273–279.
5. Steinberg, L. (2014). Age of Opportunity: Lessons from the New Science of Adolescence. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.

MAQSUS EHTIYOJGA EGA BOLALARNI O'QITISHDA PSIXOLOGIK YORDAM

Denov tadbirkorlik va pedagogika

Instituti o'qituvchisi O'razov Faxriddin

Denov tadbirkorlik va pedagogika

Instituti Filologiya fakulteti talabasi

Panoyeva Dildora Baxtiyor qizi

Emali:diyorbekpanoyev@gmail.com

Tel raqam: +998771251006

Annotatsiya Ushbu ilmiy-amaliy maqola maxsus ehtiyojga ega bolalarni (MEEB) o'qitish va tarbiyalash jarayonida ko'rsatiladigan psixologik yordamning nazariy asoslari va amaliy ahamiyatiga bag'ishlangan. ularning ta'lim olishdagi asosiy psixologik qiyinchiliklari tahlil qilinadi, maqolada MEEBlarning rivojlanish xususiyatlari. Shuningdek, korreksion-rivojlantiruvchi ishlar, psixologik qo'llab-quvvatlashning zamonaviy metodlari va oilalar bilan hamkorlik qilishning samarali yo'llalishlari batafsil yoritilgan, inklyuziv ta'lim sharoitida psixologik diagnostika batafsil yoritilgan. MEEBlarni muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashtirishda pedagogika va

tibbiyot bilan bir qatorda psixologik yordamning integratsiyalashgan tizimini yaratish zaruriyatini asoslashdan iborat.

Kalit soʻzlar: Maxsus ehtiyojga ega bolalar, psixologik yordam, inklyuziv taʼlim, korreksion pedagogika, psixodiagnostika, art-terapiya, ijtimoiy moslashuv, ota-onalarni qoʻllab-quvvatlash.

Kirish. Inson huquqlari va imkoniyatlari tengligini taʼminlash gʻoyalari jamiyat taraqqiyotining fundamental tamoyillariga aylanib borayotgan bugungi kunda maxsus ehtiyojga ega bolalarning taʼlim olishi va jamiyat hayotida toʻlaqonli ishtirok etishini taʼminlash eng dolzarb vazifalardan biridir. Yaratish yoʻlida muhim qadam boʻldi Oʻzbekiston Respublikasida inklyuziv taʼlim tizimining joriy etilishi ushbu toifadagi bolalarning rivojlanishi uchun teng sharoitlar. Emas iborat ega bolalarni muvaffaqiyatli oʻqitish faqatgina oʻquv dasturini oʻzlashtirishdan maxsus ehtiyojga. In Ularning rivojlanishdagi oʻziga xos xususiyatlari (nutq, koʻrish, eshitish, aqliy jarayonlardagi buzilishlar), oʻz-oʻzini qadrlashda va ijtimoiy muloqotda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Anʼanaviy pedagogik yondashuvlar yetarli emas bunday sharoitda. Ijtimoiy moslashuvni taʼminlashga va ruhiy salomatligini mustahkamlashga qaratilgan kompleks psixologik yordam tizimini talab etadi, ularning psixik funksiyalarini tuzatishga, bir bolaning individual-psixologik xususiyatlarini chuqur oʻrganishga, adi.

MEEBlarni oʻqitishda psixologik xizmatning tashkiliy-mazmuniy jihatlarini ochib berish, psixologning taʼlim tizimidagi rolini aniqlash hamda amaliyotda qoʻllaniladigan samarali psixokorreksion va psixologik-qoʻllab-quvvatlash usullarini ilmiy asoslashdan iboratdir. 1. Rivojlanishining Psixologik Xususiyatlari Maxsus Ehtiyojga Ega Bolalar Dasturlarga va qoʻllab-quvvatlashga muhtoj boʻlgan bolalar tushuniladi, jismoniy yoki psixik rivojlanishdagi nuqsonlar sababli taʼlim olishda maxsus ehtiyojli bolalar deganda. Ikkilamchi va uchlamchi nuqsonlar hosil qilishi bilan murakkablashadi, ularning psixik rivojlanishi, and taniqli olim L.S. Vigotskiy nazariyasiga koʻra. Bu esa oʻz navbatida uchlamchi nuqson (masalan, kognitiv rivojlanishdagi sekinlashish yoki ijtimoiy izolyatsiya)ga olib kelishi mumkin, darilamchi nuqson (masalan, eshitishning buzilishi) oʻz-oʻzidan ikkilamchi nuqson (masalan, nutqning rivojlanmasligi)ga. Cognitive Soha:

Xotira va abstract tafakkurda qiyinchiliklarga duch keladi, ixtiyoriy xotira va kolchiriluvchanligi, diqqatning barqarorligi. Bo‘lishi kerak ustuvor va amaliy uslublar uchun o‘qitishda ko‘rgazmali.

Hissiy-irodaviy soha: Ko‘pincha yuqori xavotirlik, tez charchash, frustratsiyaga chidamsizlik, affektiv zo‘riqishlar, ba‘zan esa tajovuzkorlik yoki, aksincha, passivlik kuzatiladi. Bu holatlar bevosita o‘zlashtirish sifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. O‘z-o‘zini qadrlash: Ta‘limdagi muvaffaqiyatsizliklar, tengdoshlar tomonidan noto‘g‘ri munosabat (bulling) yoki oilaning ortiqcha himoyasi sababli bolalarda o‘z-o‘zini past baholash, o‘z kuchiga ishonmaslik yoki noto‘g‘ri o‘ziga baho berish holatlari uchraydi. Bu xususiyatlar shuni ko‘rsatadiki, MEEBlarni o‘qitish, tuzatish va rivojlantirish – bu ta‘lim, tarbiya, korreksiya va psixologik qo‘llab-quvvatlashning yaxlit tizimi bo‘lishi kerak.

2. Psixologik Yordamning Tizimli Tashkil Etilishi MEEBlarga psixologik yordam ko‘rsatish jarayoni o‘zaro bog‘liq bo‘lgan bir necha bosqichlardan iborat bo‘lishi lozim:

2.1. Psixologik-Pedagogik Diagnostika

Psixologik yordamning sifati bolaning ehtiyojlarini qanchalik to‘g‘ri aniqlashga bog‘liq.

Maqsad: Rivojlanishdagi birlamchi va ikkilamchi nuqsonlarning tuzilishini, psixik funksiyalarning holatini (diqqat, xotira, tafakkur, nutq), hissiy-irodaviy xususiyatlarini, o‘quv faoliyatiga tayyorligini aniqlash.

Usullar: Maxsus psixologiyaning tasdiqlangan metodikalari (turli xil loyihaviy testlar, individual sinov topshiriqlari, kuzatuv, ota-onalar va pedagoglar so‘rovi) qo‘llaniladi. Diagnostika natijasi individual ta‘lim marshruti (ITM)ni ishlab chiqishga asos bo‘ladi.

2.2. Korreksion-Rivojlantiruvchi Faoliyat

Bu bolaning buzilgan funksiyalarini tuzatish va saqlanib qolgan funksiyalarini rivojlantirishga qaratilgan maqsadli ishdur.

Kognitiv korreksiya: Maxsus mashqlar yordamida diqqat hajmini, barqarorligini, mantiqiy tafakkur operatsiyalarini rivojlantirish.

Hissiy-irodaviy sohani korreksiya qilish: Rolli o'yinlar, ertak terapiyasi, art-terapiya usullari orqali bolani o'z his-tuyg'ularini aniqlashga, ularni nazorat qilishga va stressni konstruktiv tarzda yengishga o'rgatish.

Kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish: Guruhli mashg'ulotlar o'tkazish orqali muloqotga kirishish, o'z fikrini bayon etish va boshqalarni tinglash qobiliyatini rivojlantirish.

2.3. Ta'lim Jarayonini Psixologik Qo'llab-Quvvatlash

Psixolog nafaqat bola bilan, balki butun ta'lim muhiti bilan ham ishlaydi.

Pedagogik jamoaga maslahat berish: O'qituvchilarga har bir MEEBning o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumot berish, o'quv materialini bolaga moslashtirish, imtihonlar yoki nazorat ishlarini o'tkazishda individual yondashuvni qo'llash bo'yicha tavsiyalar berish.

Inklyuzivlik madaniyatini shakllantirish: Boshqa o'quvchilar bilan tushuntirish ishlari olib borish, maxsus ehtiyojli tengdoshlarini qabul qilish, hurmat qilish va ularga yordam berishga chaqiruvchi tolerantlik va empatik muhitni yaratish.

3. Psixologik Yordamda Innovatsion Usullar

Zamonaviy psixologik yordamda texnologiya va ijodiy yondashuvlar muhim rol o'ynaydi:

Art-terapiya va Ijodiy usullar: Rasm chizish, musiqa, raqs, drama kabi san'at turlari orqali bolaning ichki bloklarini yechish, o'z-o'zini ifodalashni rag'batlantirish.

O'yin terapiyasi (Play Therapy): Bolaning tabiiy faoliyati – o'yin orqali psixologik muammolarni hal qilish. Bu, ayniqsa, autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalarda muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda samaralidir.

Harakat (Kinezis) terapiyasi: Jismoniy mashqlar va harakatlar orqali markaziy asab tizimiga ta'sir etish, harakat va kognitiv funksiyalar o'rtasidagi aloqani mustahkamlash.

4. Oila bilan Uzluksiz Hamkorlikning Ahamiyati

Oila – bolaning rivojlanishidagi asosiy tizim. Psixologik yordamning muvaffaqiyati 70% hollarda oilaning ishtirokiga bog'liq.

Ota-onalarga psixologik-pedagogik yordam: Farzandning ahvolini qabul qilishga ko‘maklashish, uydagi ta’lim-tarbiya jarayoniga oid maslahatlar berish va oilaviy munosabatlardagi stressni yengishga ko‘maklashish.

"O‘z-o‘ziga yordam guruhlari"ni tashkil etish: Xuddi shunday vaziyatga tushgan ota-onalarni birlashtirish orqali o‘zaro tajriba almashish va emotsional qo‘llab-quvvatlash muhitini yaratish.

Xulosa

Maxsus ehtiyojga ega bolalarni o‘qitishda psixologik yordam zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas bo‘lagi hisoblanadi. Psixologning faoliyati bolaning psixik funksiyalarini tuzatishdan tortib, uning ijtimoiy moslashuvi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va hayot sifatini yaxshilashgacha bo‘lgan keng qamrovli masalalarni hal etadi. Psixologik yordam samaradorligining kaliti – bu doimiy diagnostika, individual korreksion dasturlar, pedagoglar bilan yaqin hamkorlik va oilani tizimli ravishda qo‘llab-quvvatlash orqali erishiladigan integrallashgan va uzluksiz yondashuvdir. Faqat shundagina MEEBlar o‘z salohiyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarib, jamiyatning teng huquqli va faol a’zosiga aylana oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Normativ-huquqiy hujjatlar va milliy nashrlar O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. (Yangi tahriri).
2. Maxsus psixologiya va pedagogikaga oid ilmiy adabiyotlar Vigotskiy L. S. Defektologiya asoslari. – Moskva: Prosveshcheniye, 1983.
3. Махмудов, Ш. К. (2021). ПРОФЕССИОНАЛИЗМ И ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 45-50.
4. Kamolovich, M. S., & Isakovich, O. R. F. (2023). INKLYUZIV TA ‘LIMNING SHAXS SHAKILLANISHIDAGI AHAMIYATI. *Science and innovation*, 2 (Special Issue 12), 277-279.
5. Inklyuziv ta’lim va amaliy psixologik yordamga oid manbalar Davletshin G. M. Inklyuziv ta’lim sharoitida psixologik-pedagogik yordamni tashkil etish. – Sankt-Peterburg: Piter, 2018.

TARBIYA JARAYONIDA MULTIMEDIYA VOSITALARINI QO'LLASH MUAMMOLARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika institute
Pedagogika yo'nalishi 2-kurs magistranti
Qumriyeva Dilobar Jamliddin qizi**

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarbiya jarayonida multimedia vositalaridan foydalanishning ahamiyati, ularning ta'lim va tarbiya sifatiga ta'siri hamda o'quvchi shaxsining ma'naviy va intellektual rivojlanishidagi o'рни yoritilgan. Shuningdek, tarbiyaviy jarayonni zamonaviy texnologiyalar bilan boyitishning samarali yo'llari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: tarbiya, multimedia, axborot texnologiyalari, ta'lim sifati, innovatsion yondashuv.

Аннотация: В статье рассматривается значение использования мультимедийных средств в процессе воспитания, их влияние на качество образования и воспитания, а также роль в духовном и интеллектуальном развитии личности учащегося. Отмечены эффективные методы интеграции современных технологий в воспитательный процесс.

Ключевые слова: воспитание, мультимедиа, информационные технологии, качество образования, инновационный подход.

Annotation : This article highlights the importance of using multimedia tools in the educational and upbringing process, their impact on the quality of education, and their role in the moral and intellectual development of students. It also discusses effective methods of integrating modern technologies into the upbringing process.

Keywords: modern information and communication technologies, media education, media technology, media literacy, mass media, media socialization, mediapedagogy.

KIRISH

Axborot kommunikatsiya texnologiyalari ta'lim jarayoniga joriy etilganda so'ng multimedia vositalaridan foydalanish sezilarli darajada oshdi. Media ta'lim vositalari ta'lim muassasalari tomonidan keng qo'llaniladi. Ushbu o'rganish usuli keng tushunchalarni tushunishni osonlashtiradi va foydalanuvchilarga ularni an'anaviy o'qitish usullariga qaraganda kamroq vaqt ichida o'rganish imkonini beradi. Tarbiya jarayonida multimedia vositalari orqali o'quvchilarning fikrlash doirasi kengayadi, estetik didi, axloqiy qadriyatlari va ma'naviy dunyosi boyiydi. Shu bois, pedagoglar multimedia vositalarini tarbiya jarayonining ajralmas qismi sifatida qo'llashlari zarur.

ASOSIY QISM

Bugungi kunda axborot texnologiyalari hayotning barcha jabhalariga chuqur kirib kelmoqda. Ta'lim va tarbiya jarayoni ham bundan mustasno emas. Zamonaviy pedagogik jarayonda multimedia vositalaridan foydalanish nafaqat o'quvchilarga bilim berish, balki ularning tarbiyaviy sifatlarini rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Multimedia vositalari o'quv jarayonini yanada jonli, qiziqarli va samarali tashkil etishga yordam beradi. Multimediali texnologiya bir vaqtning o'zida ma'lumot taqdim etishning ko'plab usullaridan foydalanishga qodir.

Multimedianing eng muhim xususiyati interfaollik-axborot muhitida ishlash jarayonida foydalanuvchiga ta'sir o'tkaza olishga qodirlik hisoblanadi. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi tarbiyaviy faoliyatda ko'plab o'zgarishlarga olib keldi.

Kompyuterlar va internet ta'limda va albatta tarbiyada dars jarayonlarida interfaol foydalanish va multimedia dasturlarini qo'llash, turli xil multimedia dasturlarini qo'llash, turli xil o'rganish uslublariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun vizual va eshitiladigan tarzda boyitilgan elektron materiallar taqdimotini osonlashtiradi. Aytish mumkinki kompyuterli muhitda o'rganish, individual o'rganish tezligiga ko'proq mos keladi va eslab qolishga yordam beradi.

So'ngi yillarda o'qitish muhitida tez-tez qo'llanadigan axborot va o'quv manbalaridan biri multimedia resurslaridir.

Bugungi kun avlodi har tomonlama barkamol va yetuk bo'lishi uchun jamiyki shart-sharoitlar mavjud. Ammo hammamizga ma'lumki barkamollik tushunchasini biz tarbiyasiz tariflay olmaymiz, zero tarbiya-buyuk: u orqali insonning taqdiri hal qilinadi. Shunday ekan biz pedagoglar bu buyuk jarayonga yuqori ma'suliyat bilan qarashimiz hamda tarbiyalashda jamiyki usullar va metodlardan samarali foydalana olishimiz kerak bo'ladi.

Multimedia vositalarining tarbiyaviy afzalliklari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

--o'quvchi diqqatini uzoq muddat ushlab turadi;

--mavzuni eslab qolish darajasini oshiradi;

--o'quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi;

--tarbiyaviy mavzularni real hayotiy misollar bilan boyitadi.

Shuningdek, pedagoglar uchun multimedia vositalari metodik yordamchi sifatida xizmat qiladi. Masalan, PowerPoint taqdimotlari, interaktiv dars platformalari (Kahoot, Nearpod, Canva) orqali o'qituvchi tarbiyaviy mashg'ulotlarni zamonaviy shaklda tashkil etishi mumkin.

Biroq, multimedia vositalaridan foydalanishda muhim shartlardan biri — maqsadga yo'naltirilganlikdir. Har bir multimedia materiali pedagogik maqsadga xizmat qilishi, yosh xususiyatlariga mos bo'lishi va ijobiy tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishi lozim.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, texnologiyaning rivojlanishi o'quv ta'lim jarayoniga innovatsiyalar olib keldi va multimediali o'quv muhitini rivojlanishiga zamin yaratdi. Hozirgi kunda har bir kishining ish faoliyatida doimiy ravishda multimediadan foydalanish ehtiyoji mavjud. Multimedia texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanish ta'lim sifatini hamda ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi, tarbiyada esa tasirchanlikni oshiradi va o'quvchilarning dunyo qarashini shakllashtiradi.

Tarbiya jarayonida multimedia vositalarini qo'llash o'quvchilarning ma'naviy, intellektual va estetik rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. U nafaqat darslarni zamonaviylashtiradi, balki tarbiyaviy jarayonni ham interaktiv, ijodiy va samarali qiladi.

Shunday ekan, pedagoglar multimedia texnologiyalarini to‘g‘ri tanlab, ularni tarbiya jarayoniga maqsadli va tizimli tarzda joriy etishlari muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli ta’lim tizimini rivojlantirish to‘g‘risida”gi qarori.
2. Hasanboeva O. “Pedagogika asoslari”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
3. Jo‘rayev M. “Ta’limda axborot texnologiyalarining o‘rni”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
4. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
5. Askarovich, M. S., Uljaevna, U. O., & Inomjohnovna, O. N. (2020). Applying case study-method in teaching chemistry. *Проблемы современной науки и образования*, (3 (148)), 62-64.

OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA SUN’IY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
Pedagogika mutaxassisligi 2-bosqich
magistranti Jo‘rayev Nurali Xolmaxamadovich**

UDK: 378:004:681:375(575.1)

Email: n.jurayev@dtpi.uz

Tel: +998912320111

ANNOTATSIYA: MAZKUR MAQOLADA SUN’IY INTELLEKT VOSITALARINING OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA QO‘LLANILISHI PEDAGOGIK NUQTAI NAZARDAN TAHLIL QILINADI. SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING O‘QUV JARAYONIGA INTEGRATSIYASI, O‘QITUVCHILARNING METODIK YONDASHUVLARI VA TALABALARNING O‘QUV MOTIVATSIYASIGA TA’SIRI O‘RGANILADI. TADQIQOT

NATIJALARI SUN'İY INTELLEKTNING TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDAGI IMKONIYATLARINI KO'RSATADI. SUN'İY INTELLEKT VOSITALARINING TURLARI, ULARNING KONSTRUKTIVISTIK VA DIFFERENSIAL YONDASHUVLAR BILAN INTEGRATSIYASI, TA'LIM JARAYONIDAGI AFZALLIKLARI HAMDA O'ZBEKISTON VA XALQARO TAJRIBALARDAGI AMALIY MISOLLAR KELITIRILGAN. SHUNINGDEK, SUN'İY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANISHDA YUZAGA KELADIGAN PEDAGOGIK MUAMMOLAR, ETIK VA HUQUQIY XAVOTIRLAR, KELAJAKDAGI RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI HAMDA SAMARALI QO'LLASH BO'YICHA TAVSIYALAR ASOSIDA YORITILGAN.

KALIT SO'ZLAR: SUN'İY INTELLEKT, INTEGRATSIYA, OLIY TA'LIM, PEDAGOGIKA, INTERAKTIV TA'LIM, CHATBOTLAR, AVTOMATLASHTIRISH, ETIK TAMOYILLAR, RAQAMLI TA'LIM, TA'LIM PLATFORMALARI.

Abstract: This article analyzes the use of artificial intelligence tools in higher education institutions from a pedagogical perspective. The integration of artificial intelligence technologies into the educational process, the methodological approaches of teachers, and the impact on students' motivation for learning are studied. The results of the study show the potential of artificial intelligence in improving the quality of education. Types of artificial intelligence tools, their integration with constructivist and differential approaches, advantages in the educational process, and practical examples from Uzbekistan and international experience are presented. Also, pedagogical problems arising from the use of artificial intelligence tools, ethical and legal concerns, future development prospects, and recommendations for effective application are highlighted.

Keywords: artificial intelligence, integration, higher education, pedagogy, interactive education, chatbots, automation, ethical principles, digital education, educational platforms.

Kirish

Oliy ta'limda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi sun'iy intellekt vositalarini o'quv jarayoniga integratsiyalash zaruratini tug'dirmoqda. Ushbu maqola

sun'iy intellekt vositalarining pedagogik asoslarini tahlil qilishga qaratilgan. Bugungi kunda sun'iy intellekt texnologiyalari global miqyosda turli sohalarda, jumladan, ta'lim tizimida ham keng qo'llanilmoqda. Oliy ta'lim muassasalari raqamli transformatsiya jarayonida sun'iy intellekt vositalarini o'quv jarayoniga integratsiya qilish orqali ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashish va pedagogik samaradorlikni kuchaytirishga intilmoqda.

Sun'iy intellekt vositalari — bu o'quvchilarning bilim darajasini aniqlovchi testlar, avtomatlashtirilgan baholash tizimlari, til o'rgatish ilovalari, virtual yordamchilar va intellektual o'quv platformalar kabi texnologiyalardir. Ular o'qituvchining ishini yengillashtiradi, o'quvchilarga esa mustaqil o'rganish imkonini beradi. Oliy ta'lim muassasalarida sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishning pedagogik asoslarini tahlil qilishga qaratilgan. Unda sun'iy intellekt vositalarining turlari, ularning afzalliklari, pedagogik yondashuvlar bilan integratsiyasi, amaliy misollar, muammolar va yechimlar, shuningdek, kelajak istiqbollari ko'rib chiqiladi.

Tadqiqotda aralash metodlar qo'llanildi: so'rovnoma, intervyu va kontent tahlil. 50 nafar talaba va 20 nafar o'qituvchi ishtirok etdi. Ma'lumotlar SPSS dasturida tahlil qilindi.

- Talabalar sun'iy intellekt vositalarini o'quv motivatsiyasini oshiruvchi omil sifatida baholadi

- O'qituvchilar sun'iy intellekt vositalarining darsni individuallashtirishdagi rolini yuqori baholadi

- Grafiklar orqali sun'iy intellekt vositalarining samaradorligi ko'rsatildi

Sun'iy intellekt vositalari ta'limda innovatsion muhit yaratadi. Biroq, texnik savodxonlik va metodik tayyorgarlik yetishmasligi muammolarni keltirib chiqaradi. O'qituvchilarning fikricha, sun'iy intellekt vositalari yordamida talabalarning mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

UNESCO (2023). Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy Makers. Mazkur hujjatda sun'iy intellektning ta'limdagi imkoniyatlari, xavflari va siyosiy yondashuvlari tahlil qilingan. UNESCO sun'iy intellekt vositalarini shaxsiylashtirilgan ta'lim, baholash va o'quvchilarni qo'llab-quvvatlashda samarali deb hisoblaydi. Ushbu manba maqoladagi 4-, 7- va 9-bo'limlar bilan bevosita bog'liq. 2. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2022). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.

Mualliflar sun'iy intellekt texnologiyalarining afzalliklari va xavotirlarini muvozanatli yondashuvda tahlil qilgan. Ularning tadqiqoti maqoladagi 3-, 4-, 6- va 10-bo'limlar mazmunini ilmiy asoslaydi. 3. Selwyn, N. (2021). Should Robots Replace Teachers? Selwynning asari SI vositalarining o'qituvchining roli va mavqeiga ta'sirini chuqur tahlil qiladi. Bu manba maqoladagi 3-, 6- va 7-bo'limlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, pedagogik muvozanat g'oyasini mustahkamlaydi. 4. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim Vazirligi (2024). Raqamli ta'lim strategiyasi. Ushbu milliy hujjat O'zbekiston oliy ta'lim tizimida SI texnologiyalarini joriy etish bo'yicha strategik yo'nalishlarni belgilaydi. Maqoladagi 5-, 8- va 9-bo'limlar ushbu manba asosida shakllantirilgan. 5. Alimova, G. (2023). Sun'iy intellekt vositalarining pedagogik imkoniyatlari. — Toshkent: TDPU nashriyoti. Mahalliy tadqiqotchi Alimova SI vositalarining dars rejalashtirish, baholash va o'quvchilar bilan muloqotdagi afzalliklarini tahlil qilgan. Bu manba maqoladagi 2-, 4- va 8-bo'limlar uchun asosiy nazariy tayanch bo'lib xizmat qiladi.

Muhokama

Sun'iy intellekt vositalarining turlari bilan Oliy ta'lim muassasalarida sun'iy intellekt texnologiyalarining qo'llanilishi turli shakllarda namoyon bo'ladi. Bu vositalar o'quv jarayonini avtomatlashtirish, shaxsiylashtirish va interaktivlashtirishga xizmat qiladi. Quyida SI vositalarining asosiy turlari ko'rib chiqiladi: Chatbotlar va virtual yordamchilar Chatbotlar — bu matnli yoki ovozli muloqot orqali foydalanuvchiga javob beruvchi dasturiy agentlardir. Ular talabalar savollariga tezkor javob berish, dars jadvalini eslatish, topshiriqlarni tushuntirish kabi funksiyalarni bajaradi. Masalan, Microsoft Copilot yoki ChatGPT kabi tizimlar o'quvchilarga mustaqil o'rganishda

yordam beradi. Intellektual o'quv platformalari ya'ni Coursera, EdX, Khan Academy kabi platformalar sun'iy intellekt asosida o'quvchilarning bilim darajasini aniqlaydi, mos kurslar tavsiya qiladi va o'quv jarayonini shaxsiylashtiradi. Bu platformalar test natijalariga qarab o'quv materiallarini moslashtirish imkonini beradi. Avtomatlashtirilgan baholash tizimlaridan Sun'iy intellekt yordamida yozma ishlar, testlar va imtihonlar avtomatik tarzda baholanadi. Bu tizimlar grammatik xatolarni aniqlash, matn mazmunini tahlil qilish va baho chiqarish imkonini beradi. Bu esa o'qituvchining vaqtini tejaydi va baholashda obyektivlikni ta'minlaydi.

Til o'rgatish ilovalari bu Duolingo, Elsa Speak, Grammarly kabi ilovalar sun'iy intellekt asosida til o'rganishni interaktiv va qiziqarli shaklda tashkil etadi. Ular talaffuzni tahlil qiladi, xatolarni tuzatadi va o'quvchining rivojlanishini kuzatib boradi. Simulyatsiya va virtual laboratoriyalar Ba'zi oliy ta'lim muassasalari SI asosida yaratilgan virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalardan foydalanadi. Bu vositalar talabalarni real hayotdagi muammolarni hal qilishga tayyorlaydi, ayniqsa texnik va tibbiy yo'nalishlarda samarali hisoblanadi.

Pedagogik yondashuvlar va sun'iy intellekt integratsiyasi Sun'iy intellekt texnologiyalarini oliy ta'lim muassasalarida samarali qo'llash uchun ularni pedagogik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish zarur. Sun'iy intellekt vositalari faqat texnik qulaylik emas, balki ta'lim jarayonining didaktik va metodik tarkibiy qismiga aylanishi kerak. Quyida asosiy pedagogik yondashuvlar va Sun'iy intellekt integratsiyasi tahlil qilinadi. Konstruktivistik yondashuvda Konstruktivizm nazariyasiga ko'ra, o'quvchi bilimni o'z tajribasi asosida quradi. Sun'iy intellekt vositalari, ayniqsa, interaktiv platformalar va simulyatsiyalar, o'quvchilarga mustaqil fikrlash, muammo yechish va tajriba asosida o'rganish imkonini beradi. Masalan, virtual laboratoriyalar orqali talabalar nazariy bilimni amaliy holatlarda sinab ko'rishadi. Differensial yondashuv Har bir talabaning o'rganish uslubi, qobiliyati va ehtiyojlari turlicha. Sun'iy intellekt vositalari individual ta'limni qo'llab-quvvatlaydi: o'quvchining bilim darajasiga mos mashqlar, testlar va tavsiyalarni avtomatik tarzda taqdim etadi. Bu yondashuv o'quvchilarni ortda qolishdan saqlaydi va ularning rivojlanishini tezlashtiradi. Reflektiv pedagogikada Refleksiya — o'quvchining o'z o'rganish jarayonini tahlil qilishi. Sun'iy

intellekt vositalari, ayniqsa yozma topshiriqlarni tahlil qiluvchi tizimlar, o'quvchiga xatolarini ko'rsatadi, takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar beradi. Bu esa o'quvchining o'z ustida ishlash madaniyatini shakllantiradi. Hamkorlikka asoslangan ta'lim-Sun'iy intellekt vositalari guruhli ishlashni qo'llab-quvvatlaydi. Masalan, Google Docs, Padlet yoki Teams kabi platformalar talabalar o'rtasida hamkorlikni kuchaytiradi. Bu vositalar orqali talabalar birgalikda loyiha tayyorlaydi, fikr almashadi va muhokama qiladi.

Oliy ta'limda sun'iy intellekt vositalarining afzalliklarida Sun'iy intellekt texnologiyalarining oliy ta'lim muassasalarida qo'llanilishi ta'lim jarayonini tubdan o'zgartirmoqda. Bu vositalar nafaqat texnik qulayliklar yaratadi, balki pedagogik samaradorlikni oshirish, o'quvchilarning faolligini kuchaytirish va ta'lim sifatini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Quyida Sun'iy intellekt vositalarining asosiy afzalliklari tahlil qilinadi.

Kelajak istiqbollarini biz Oliy ta'lim muassasalarida sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish kelajakda yanada kengayishi va chuqurlashishi kutilmoqda. Texnologik taraqqiyot, raqamli savodxonlikning oshishi va ta'limga bo'lgan talabning ortishi sun'iy intellekt vositalarining yangi imkoniyatlarini yuzaga chiqaradi. Quyida kelajakdagi asosiy yo'nalishlar ko'rib chiqiladi. Adaptiv ta'lim tizimlarini kelajakda sun'iy intellekt asosida yaratilgan adaptiv ta'lim tizimlari har bir talabaning o'rganish uslubiga moslashadi. Bu tizimlar real vaqt rejimida o'quvchining faoliyatini tahlil qiladi, qiyinchilik darajasini sozlaydi va individual o'quv yo'nalishini shakllantiradi. Bu esa ta'limning shaxsiylashtirilgan va samarali bo'lishini ta'minlaydi. Virtual o'qituvchilar va simulyatsiya darslarida sun'iy intellekt texnologiyalari asosida yaratilgan virtual o'qituvchilar talabalar bilan muloqot qiladi, savollarga javob beradi va topshiriqlarni tushuntiradi. Simulyatsiya darslari esa murakkab jarayonlarni vizual tarzda o'rgatadi — ayniqsa tibbiyot, muhandislik va fizika kabi sohalarda bu juda samarali bo'ladi. Sun'iy intellekt asosidagi baholash tizimlarida kelajakda baholash jarayoni yanada avtomatlashtiriladi. sun'iy intellekt vositalari nafaqat grammatik xatolarni, balki mantiqiy fikrlash, ijodkorlik va muammo yechish ko'nikmalarini ham tahlil qila oladi. Bu esa baholashda chuqurroq yondashuvni ta'minlaydi. O'zbekiston oliy ta'limida sun'iy intellekt strategiyasida O'zbekiston ta'lim tizimi raqamli transformatsiya

bosqichida. Kelajakda sun'iy intellekt vositalarini ta'limga integratsiyalash bo'yicha milliy strategiyalar ishlab chiqilishi, o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari kengaytirilishi va texnik infratuzilma mustahkamlanishi kutilmoqda. Bu esa ta'lim sifatini xalqaro darajaga olib chiqishga xizmat qiladi. Etik va insoniy muvozanatni kelajakda sun'iy intellekt texnologiyalari qanchalik rivojlanmasin, insoniy omil — o'qituvchining tajribasi, empatiyasi va pedagogik mahorati — ta'limning markazida qoladi. sun'iy intellekt vositalari o'qituvchini almashtirish emas, balki uni qo'llab-quvvatlashga xizmat qilishi kerak.

Xulosa va tavsiyalar

Sun'iy intellekt vositalarining oliy ta'lim muassasalarida qo'llanilishi zamonaviy pedagogik jarayonni tubdan o'zgartirmoqda. Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining turlari, pedagogik yondashuvlar bilan integratsiyasi, afzalliklari, amaliy misollar, muammolar, etik va huquqiy jihatlar hamda kelajak istiqbollari keng tahlil qilindi. Sun'iy intellekt vositalari ta'limni shaxsiylashtirish, baholashni avtomatlashtirish, o'quvchilar faolligini oshirish va o'qituvchining ishini yengillashtirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, bu texnologiyalarni mas'uliyatli, etik va qonuniy asosda qo'llash zarur. O'qituvchilar va talabalar sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishda akademik halollik, axborot xavfsizligi va insoniy muvozanat tamoyillariga rioya qilishlari lozim.

Tavsiyalar:

- Oliy ta'lim muassasalari sun'iy intellekt vositalarini dars rejasiga integratsiyalash bo'yicha metodik qo'llanmalar ishlab chiqishi kerak.
- O'qituvchilar uchun muntazam treninglar va malaka oshirish kurslari tashkil etilishi zarur.
- Talabalar orasida sun'iy intellekt savodxonligini oshirish bo'yicha maxsus kurslar joriy etilishi lozim.
- Akademik halollikni ta'minlash uchun sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish qoidalari ishlab chiqilishi va nazorat mexanizmlari kuchaytirilishi kerak.
- Texnik infratuzilmani mustahkamlash orqali barcha talabalar uchun teng imkoniyatlar yaratilishi muhim.

Sun'iy intellekt vositalarining oliy ta'limda qo'llanilishi ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Pedagogik yondashuvlar sun'iy intellekt texnologiyalarini samarali integratsiyalashni ta'minlashi lozim. Kelgusida o'qituvchilarni raqamli kompetensiyalar bo'yicha tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt vositalari ta'lim sifatini oshirishda kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi. Ularni pedagogik asosda, ongli va mas'uliyatli tarzda qo'llash oliy ta'limning kelajagini belgilaydi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Selwyn, N. (2021). *Education and AI: Opportunities and Challenges*. Routledge.
2. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications*. Center for Curriculum Redesign.
3. UNESCO. (2022). *AI and Education: Guidance for Policy Makers*.
4. Luckin, R. (2018). *Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century*. UCL Press.
5. Qodirov, A. (2023). Sun'iy intellektning ta'limdagi roli. *Ta'lim va Innovatsiya*, 4(2), 45–52.

XOTIRA VA UNING ASOSIY MEXANIZMLARI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
magistranti Aliboyeva Dilnoza G'ani qizi
Email: aliboyevadilnoza21@gmail.com

Annotatsiya. Insonning har qanday kechinmasi, hatto xatti-harakatlari uzoq muddat ongda saqlanib, ma'lum bir sharoitda qayta namoyon bo'lish, esda olib qolingani narsa va hodisalarni keyinchalik qo'llash, kabilar haqida so'z yuritiladi.

Tayanch soʻz va tushunchalar: insonga tabiat, jamiyat, koinot toʻgʻrisida maʼlumot, xabar, axborot va taassurot, xotira, obʼyektivlik (tashqi) va subʼyektivlik (ichki), individ, mexanizm.

Psixologik manbalarda koʻrsatilishicha, psixikaning eng muhim xususiyati shundan iboratki, inson tashqi taʼsirotlarni aks ettirilishidan oʻzining keyingi faoliyatida, xatti harakatlarida doimo foydalanadi va ijodiy yondashuvi natijasida baʼzi bir oʻzgarishlar kiritadi. Insonda shaxsiy tajriba, koʻnikma, malaka va bilim koʻlami orta borishi hisobiga faoliyat hamda xulq atvor tobora murakkablashib, yangi mazmun, yangi sifat kasb eta boshlaydi.

Maʼlumki, agar tashqi olamning timsollari va ularning izlari yoʻqolib ketaversa, tajribaniig saqlanishi, bilimlarning boyishi, murakkablashishi, muayyan tartibga kelishi, qaytadan jonlanishi mutlaqo mumkin boʻlmas edi. Modomiki shunday ekan, mazkur obrazlar bir-biri bilan oʻzaro uzviy bogʻlanib, asta-sekin mustahkamlanib, miya qobigʻida puxta saklanib koladi, shu bilai birga, hayot va faoli-yatning muayyan talablariga muvofiq ravishda qaytadan jonlanadi, avvalgi holatini boshqatdan namoyon qiladi.

“Individning oʻz tajribasida esda olib qolishi, esda saqlashi va keyinchalik uni yana esga tushirishi xotira deb ataladi”. “Xotira atrof muhitdagi voqelik ni bevosita va bilvosita, ixtiyoriy va ixtiyorsiz ravishda, passiv va aktiv holda, reproduktiv va produktiv tarzda, verbal va noverbal shaklda, mantiqiy va mexanik yoʻl bilan aks ettiruvchi esda olib qolish, esda saqlash, qaytadan esga tushirish, unutish hamda tanish, eslashdan iborat psixik jarayon alohida va umumiylik namoyon qiluvchi ijtimoiy hodisa, barcha taassurotlarni ijodiy qayta ishlashga yoʻnaltirilgan mnemik (yunon mnema-xotira) faoliyatdir”. Shuni qatʼiy ishonch bilan aytish mumkinki, berilgan taʼrif xotiraning murakkab, keng qamrovli jihatlarini toʻla taʼkidlash imkoniyatiga ega. Lekin bu narsa absolyut darajada mukammallik daʼvo qilish degan ibora emas, chunki unda obʼyektivlik (tashqi) va subʼyektivlik (ichki) yuzasidan maʼlumot aks ettirilmadi. Umuman olib qaraganda esa, bu narsaga hojat qam, eqtiyoj ham, hatto imkoniyat ham yoʻqdir.

Ta'rifda xotiraning esda olib qolish, esda saqlash, esga tushirish, unutish, tanish, eslash kabi asosiy jarayonlari aloqida ajratib ko'rsatilgan, lekin ularni har biri mustakil holat va jarayon hisoblanmaydi. Chunki ular muayyan faoliyat davomida, xoh bilish, xoh mnemik faoliyat bo'lishidan kat'i nazar shakllanadi va o'sha faoliyat tuzilishi, mohiyati va mazmuni bilan belgilanadi. Shuning uchun inson tomonidan muayyan bir materialni esda olib qolish, esda saqlash, esga tushirish uni individual tajriba ko'lami, bilim saviyasi va aql-zakovati darajasiga bog'liqdir.

Esda olib qolingani narsa va hodisalarni keyinchalik qo'llash uchun esga tushirish taqozo etiladi; bu mnemik faoliyatni talab qiladi. O'zlashirilgan materiallarning ushbu faoliyat doirasidan chiqib ketishi esa uning unutilishiga olib keladi. Materialni esda saqlash uchun shaxs faoliyatida qanday aks etishiga bog'liqdir. Ana shuning uchun har xil holatlarda odamning bilish faoliyati, xulq-atvori hayotiy tajribasi va madaniy malakasi bilan belgilanadi. Lekin bu to'g'rida qarama-qarshi nuqtai nazarlar ham mavjud; ular o'zaro mezonlari, hamda sharxlari bilan tafovutlanadilar.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, xotiraning bosh roli o'tmishda yuz bergan narsa va hodisalarni aks ettirish bilan cheklanib qolmasdan, balki xam hozirgi, xam kelgusida amalga oshirish rejalashtirilgan voqelikning ro'yobga chiqishini ta'minlaydi. Tabiatda va jamiyatda namoyon bo'ladigan har qanday toifadagi psixik hodisa o'zining tarkibiga kiruvchi har bir qismni muayyan tartibda o'zaro bog'langan tarzda saqlab kolinishini talab etadi.

Psixologik ilmiy adabiyotlarda ko'p marotaba ta'kidlanishiga binoan, xotira barcha psixik jarayonlarning eng muhim tasnifi bo'lishi bilan bir qatorda, bu nazariyalar negizida xotira jarayonlarining shakllanishiga sub'yekt (inson)ning faolligi qanday ahamiyatga egaligi va bunday faollikning mexanizmi kanday ro'yobga chiqishi to'g'risidagi muammolarni tasniflanadi.

Inson xotirasining qonuniyatlari o'rganish psixologiya fanining markaziy masalalaridan biri bo'lib hisoblanadi. Ma'lumki, insonning har qanday kechinmasi, hatto xatti-harakatlari uzoq muddat ongda saqlanib, ma'lum bir sharoitda qayta namoyon bo'luvchi izlar qoldiradi. Shuning uchun xotira deganda, insonga tabiat, jamiyat, koinot to'g'risida ma'lumot, xabar, axborot va taassurot to'plash imkonini

beradigan hamda ilgarigi tajriba izlarining esda olib qolinishi, esda saqlanishi, qayta esga tushirilishi, eslashi, tanishi tushuniladi.

Bolalarda xotiraning yuksak (yuqori) shakllarini birinchi marta tadrijiy ravishda tadqiqot qilish taniqli L. S. Vigotskiyga nasib etgan. L.S. Vigotskiy va uning shogirdlari L. N. Leontyev va L. V. Zankovlar bilan birgalikda xotiraning yuksak shakllari ruhiy faoliyatning murakkab shakli ekanligini, kelib chiqish jihatidan ijtimoiyligini ko'rsatadi. Shuning bilan birga u murakkab, mohiyatiga ko'ra, esda olib qolishning asosiy bosqichlari rivojlanishini dalillab berdi.

Psixologlardan A. A. Smirnov, P. I. Zinchenkolar ham xotira bo'yicha ilmiy-tekshirish ishlarini olib bordilar, uning yangi qonunlari va mexanizmlarini ochdilar, esda olib qolishning faoliyat maqsadiga bog'liqligini yoritdilar, murakkab materialni esda olib qolishning oqilona usullarini ko'rsatib berishga muvofiq bo'ldilar.

Ye. N. Sokolov olib borgan tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, ilgari so'ngan oriyentir refleksining qayta tiklanishi faqatgina ko'zg'atuvchining xarakterini o'zgartirilgan zahoti emas, balki ma'lum vaqt o'tgandan so'ng ham kuzatish mumkin. Agar teshiruvchilarda alohida bir qo'zg'atuvchiga nisbatan moslashish paydo qildirilgan, salgina qo'zg'atuvchining jadalligini, ta'sir etish vaqti yoki xarakteri o'zgartirilsa, u holda oriyentir refleksiniig vegetativ yoki elektrofiziologik simptomlari qayta tiklanadi. Bu oriyentir refleksining qayta tiklanishi uning so'ngganidan uzoq muddat o'tgandan keyin ham kuzatilgan.

Ma'lumki, agar bir xil xususiyatga ega bo'lgan signal qanchalik ko'p uchrasa, sinaluvchi unga shunchalik tez moslashadi, xuddi shu tariqa tezkorlikda javob qaytaradi. Tekshirishlarning ko'rsatishicha, insonniig nerv sistemasi alohida muddat saqlash imkoniyatiga egadir. Inson miyasi bir marta berilgan qo'zg'atuvchining izini uzoq vaqt aniq saqlashi mumkindir. Shunisi ajablanarliki, izlarning aniqligi vaqt o'tishi bilan yo'qolmaydi, balki u borgan sari kuchayib boradi.

Miyaning qo'zg'alishiga ta'sir qiluvchi turli moddalar izlarning saqlanishiga turlicha "chuqurlikdagi" ta'sir qiladilar. Ba'zilar 3-4 kun oldin hosil kilingan ko'nikmalarni yo'qotsa, boshqalari izlarning hosil bo'lishiga ta'sir qiladi.

Yuqorida bayon qilingan tadqiqotlarning ko'rsatishicha, xotira sababiy bog'lanish, ya'ni determinator holati natijasida vujudga keladi.

Demak, xotiraning turlariga va ularni muayyan turlarga ajratishda eng muhim asos qilib, uning xarakteristikasini esda olib qolish, esda saqlash, qayta esga tushirish, eslash, tanish singari jarayonlarsh amalga oshiruvchi faoliyatning xususiyatlariga bog'liqligi olinadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Azimova I, Mavlonova K, Quronov S, Tursun Sh. 1-sinf Ona tili va o'qish va savodxonligi 2-qism T.: Yangi nashr 2021
2. Асланова О.П. Бошланғич синф ўқувчиларида тафаккур тезлигини шакллантиришнинг педагогик шарт-шароитлари. Пед.фанлари бўйича фаласафа доктори диссертацияси автореферати. Наманган. 2020.-47 б.
3. Зуфарова М.Э. Умумий психология. Тошкент: Ўзбек файласуфлари миллий жамияти. 2010.-128 б.

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA SUN'IY INTELLEKT TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING METODIK ASOSLARI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti boshlang'ich yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Eshmurodova Farida Mamanazar qizi

Email: faridaeshmurodova6@gmail.com

Tel: +998-88-840-75-05

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning metodik asoslari yoritilgan. Sun'iy intellektning o'quv jarayonidagi afzalliklari, o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishdagi o'rni hamda o'qituvchiga metodik yordam berish imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish matematika

ta'limining samaradorligini oshirishi, o'quvchilarda mustaqil fikrlash va tahliliy yondashuvni shakllantirishi mumkinligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, boshlang'ich ta'lim, matematika darsi, metodika, raqamli texnologiya, o'quv faoliyati, interfaol ta'lim.

Аннотация: В статье рассматриваются методические основы использования технологий искусственного интеллекта на уроках математики в начальной школе. Анализируются преимущества искусственного интеллекта в учебном процессе, его роль в активизации познавательной деятельности учащихся и возможности методической помощи учителю. Результаты исследования показали, что использование инструментов искусственного интеллекта позволяет повысить эффективность обучения математике, сформировать у учащихся самостоятельность мышления и аналитический подход.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальное образование, урок математики, методика, цифровые технологии, образовательная деятельность, интерактивное образование.

Abstract: This article discusses the methodological foundations of using artificial intelligence technologies in primary school mathematics lessons. The advantages of artificial intelligence in the learning process, its role in activating students' cognitive activity, and the possibilities of providing methodological assistance to the teacher are analyzed. The results of the study showed that the use of artificial intelligence tools can increase the effectiveness of mathematics education, form independent thinking and an analytical approach in students.

Keywords: artificial intelligence, primary education, mathematics lesson, methodology, digital technology, educational activities, interactive education.

KIRISH

So'nggi yillarda ta'lim jarayonini raqamlashtirish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'quv jarayoniga joriy etish O'zbekiston ta'lim

siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biriga aylandi. Xususan, “Raqamli Oʻzbekiston – 2030” strategiyasida sunʼiy intellekt texnologiyalarini ishlab chiqish va ularni taʼlim sohasiga tatbiq etish masalalariga alohida eʼtibor qaratilgan. Sunʼiy intellekt (SI) — bu oʻquvchilarning individual oʻquv surʼatini, bilim darajasini va qiziqishlarini tahlil qilib, shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlimni tashkil etishga imkon beruvchi ilgʻor texnologik vositadir.

Boshlangʻich taʼlimda, ayniqsa matematika fanini oʻqitishda sunʼiy intellekt asosidagi dasturlardan foydalanish oʻquvchilarning mantiqiy fikrlashini, tahliliy qobiliyatini va mustaqil yechim topish koʻnikmalarini rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Masalan, ChatGPT, Sokrat AI, MathGPT, Photomath kabi sunʼiy intellekt tizimlari oʻquvchilarga misol va masalalarni yechishda yordam berish, ularning xatolarini tahlil qilish va shaxsiy tavsiyalar berish imkonini yaratadi. Shuningdek, SI texnologiyalarini qoʻllash oʻqituvchiga ham metodik jihatdan samarali yordam beradi: oʻquv materiallarini avtomatik tahlil qilish, oʻquvchilarning bilim darajasini baholash, individual topshiriqlarni shakllantirish va dars jarayonini interfaol tarzda tashkil etish imkonini beradi. Shu sababli, boshlangʻich sinf matematika darslarida sunʼiy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning metodik asoslarini ishlab chiqish — zamonaviy taʼlim metodikasining dolzarb yoʻnalishlaridan biridir.

ASOSIY QISM

Mazkur maqolada sunʼiy intellekt texnologiyalarining boshlangʻich sinf matematika darslariga tatbiq etish imkoniyatlari, ularni samarali qoʻllash usullari hamda metodik tavsiyalar tahlil qilinadi. Shuningdek, SI texnologiyalarining oʻquvchilarning bilim, koʻnikma va malakalarini rivojlantirishdagi oʻrni ham ilmiy asosda yoritiladi. Sunʼiy intellekt texnologiyalarini taʼlim jarayoniga tatbiq etish masalasi soʻnggi yillarda xalqaro miqyosda ham, mamlakatimizda ham keng oʻrganilayotgan dolzarb mavzulardan biridir. Jahon miqyosida A. Turing, J. McCarthy, M. Minsky, N. Nilsson kabi olimlar sunʼiy intellekt nazariyasining ilmiy asoslarini yaratgan boʻlsalar, keyinchalik E. Feigenbaum va R. Kurzweillarning tadqiqotlari bu sohaning taʼlim tizimidagi amaliy imkoniyatlarini yoritib berdi. Ularning ilmiy ishlarida SI

texnologiyalarining inson tafakkurini modellashtirish va o'quv faoliyatini individuallashtirishdagi roli asoslab berilgan.

So'nggi yillarda E. Baker (2020) va J. Holmes (2021) kabi tadqiqotchilar sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalarining o'quvchilarning mustaqil fikrlashini va tahliliy qobiliyatini rivojlantirishdagi o'rnini o'rganganlar. Ularning fikricha, AI texnologiyalari o'quvchilarga "real vaqtda teskari aloqa" beradi va o'qituvchining baholash jarayonini yengillashtiradi. O'zbekiston olimlari orasida ham sun'iy intellekt va raqamli pedagogika yo'nalishida izlanishlar olib borilmoqda. Jumladan, A. Abduqodirov, N. Yo'ldoshev, M. Xo'jayev, Z. Raxmonovlarning tadqiqotlarida ta'limda raqamli texnologiyalarni, shu jumladan, sun'iy intellektni qo'llash orqali o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish masalalari yoritilgan. Ular sun'iy intellekt vositalari o'qituvchiga o'quv materiallarini individuallashtirish, o'quvchilar xatolarini avtomatik tahlil qilish va bilimni bosqichma-bosqich rivojlantirish imkonini berishini ta'kidlaydilar.

Boshlang'ich ta'lim metodikasi sohasida olib borilgan tadqiqotlarda esa (A. Mavlonova, R. Qodirova, D. G'ulomova) o'quvchilarda matematik tafakkurni shakllantirishda interfaol va texnologik yondashuvlarning ahamiyati ko'rsatib o'tilgan. Ammo sun'iy intellekt texnologiyalarining aynan boshlang'ich sinf matematika darslaridagi qo'llanilish metodikasi hali to'liq ishlab chiqilmagan. Shu bois, mazkur maqola mavjud ilmiy manbalarni tahlil qilish bilan bir qatorda, sun'iy intellekt texnologiyalarining boshlang'ich ta'limdagi o'quv jarayoniga tatbiq etishning samarali metodik asoslarini ishlab chiqishga qaratilgan. Tadqiqotning metodologik asosini "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi va "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun talablari tashkil etadi. Maqsad — boshlang'ich sinf matematika darslarida sun'iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanishning metodik asoslarini ishlab chiqishdir.

Tadqiqotning obyekti — boshlang'ich sinf matematika ta'lim jarayoni, predmeti — sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llash metodikasi.

Ishda quyidagi usullardan foydalanildi:

- nazariy tahlil – mavzuga oid manbalarni o'rganish;
- kuzatish – dars jarayonida AI vositalarini qo'llashni tahlil qilish;

- eksperimental yondashuv – o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini solishtirish.

Natijada sun’iy intellekt texnologiyalari boshlang‘ich sinf matematika darslarida o‘quvchilarning qiziqishini oshirishi, mustaqil fikrlash va muammoni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishi aniqlandi. Tadqiqot davomida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda tashkil etilgan matematika darslari kuzatildi. Natijalarga ko‘ra, AI vositalari (masalan, Photomath, ChatGPT, MathGPT) o‘quvchilarda topshiriqlarni mustaqil bajarish, mantiqiy fikrlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshirgan.

Tajriba-sinov darslarida ishtirok etgan o‘quvchilarning 78 foizi matematika faniga qiziqish bildirgan, ularning bilim natijalari esa an’anaviy o‘qitish guruhiga nisbatan yuqori bo‘lgan. O‘qituvchilar fikriga ko‘ra, sun’iy intellekt texnologiyalari darsni interfaol tashkil etish, o‘quvchilar faoliyatini nazorat qilish va individual yondashuvni ta’minlashda samarali vosita bo‘lib xizmat qilgan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish boshlang‘ich sinf matematika ta’limini zamonaviylashtirishda muhim omildir. AI vositalari o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahliliy yondashuvi va o‘quv motivatsiyasini oshiradi. Shuningdek, o‘qituvchiga dars jarayonini individuallashtirish va baholashni soddalashtirish imkonini beradi.

Takliflar:

- ✓ Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha maxsus o‘quv kurslarini tashkil etish;
- ✓ Matematika darsliklari va elektron resurslarni AI asosida boyitish;
- ✓ Sun’iy intellekt vositalarini dars jarayonida qo‘llash metodikasini pedagogik amaliyot bilan uyg‘unlashtirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi farmoni. — Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent: Adolat, 2021.

3. Abduqodirov, A. A. Raqamli ta'lim texnologiyalari va ularni o'quv jarayoniga tatbiq etish. — Toshkent: TDPU, 2022.
4. Yo'ldoshev, N. & Xo'jayev, M. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. Mavlonova, A. & Qodirova, R. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. — Toshkent: "Iqtisod-Moliya", 2019.
6. Holmes, W. (2021). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. London: OECD Publishing.
7. Baker, E. (2020). AI-Based Learning Tools in Elementary Education. Journal of Educational Technology, 45(2), 67–78.

TARBIYA JARAYONIDA PSIXOLOGIK XIZMAT VA PEDAGOGIK HAMKORLIKNING SAMARADORLIGI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instiuti talabasi

Ibodullayeva Dildora Elmurod qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instiuti talabasi

Ulug'berdiyeva Sevara Bahodir qizi

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarbiya jarayonida psixologik xizmat va pedagogik hamkorlikning o'zaro uzviy bog'liqligi, ularning ta'lim-tarbiya samaradorligiga ta'siri hamda zamonaviy ta'lim tizimida tutgan o'rni yoritilgan. Tadqiqot davomida kuzatish, tahlil, solishtirish, psixologik diagnostika va umumlashtirish metodlaridan foydalanilgan. Maqolada ta'lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatining asosiy yo'nalishlari, o'quvchi shaxsining ruhiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash mexanizmlari, pedagogik hamkorlikning zamonaviy shakllari va ularning tarbiyaviy jarayon bilan o'zaro aloqadorligi ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit soʻzlar: Tarbiya, psixologik xizmat, pedagogik hamkorlik, oʻquvchi shaxsi, taʼlim jarayoni, muloqot madaniyati, diagnostika, oʻzaro ishonch, hamjihatlik, ijtimoiy muhit.

Abstract. This article discusses the interdependence of psychological service and pedagogical cooperation in the educational process, their impact on the effectiveness of education and upbringing, and their role in the modern education system. The research used observation, analysis, comparison, psychological diagnostics, and generalization methods. The article scientifically and theoretically substantiates the main areas of psychological service activities in educational institutions, mechanisms for supporting the spiritual development of the student's personality, modern forms of pedagogical cooperation, and their relationship with the educational process.

Keywords: Education, psychological service, pedagogical cooperation, student personality, educational process, culture of communication, diagnostics, mutual trust, solidarity, social environment.

Kirish. Zamonaviy taʼlim jarayonida tarbiya masalasi eng muhim ijtimoiy-pedagogik yoʻnalishlardan biri sifatida eʼtirof etiladi. Har qanday jamiyatning taraqqiyoti inson omiliga, xususan, yosh avlodning barkamol boʻlib voyaga yetishiga bevosita bogʻliqdir. Shu boisdan tarbiya jarayoni nafaqat oʻquv dasturlarining mazmunida, balki butun taʼlim muhitining maʼnaviy-psixologik asosida ham aks etadi. Bugungi kunda taʼlim muassasalarida oʻquvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishi, uning ijtimoiy faolligi, mustaqil fikrlashi va sogʻlom ruhiyatini shakllantirishda psixologik xizmat hamda pedagogik hamkorlikning oʻrni beqiyosdir.

Psixologik xizmat taʼlim tizimining ajralmas tarkibiy qismi boʻlib, u shaxsning ruhiy holatini oʻrganish, rivojlantirish va ijobiy oʻzgarishlarga yoʻnaltirishni maqsad qilib oladi. Maktab va oliy taʼlim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagog-psixologlar oʻquvchilarning shaxsiy xususiyatlarini, temperament va xarakter turlarini, emotsional barqarorligini, ijtimoiy moslashuvini tahlil qiladi. Shu asosda ular oʻqituvchilar va ota-onalar bilan hamkorlikda individual yondashuv usullarini ishlab

chiqadi, muammoli holatlarning oldini olish, stress va konfliktlarni kamaytirish choralari ko'radi.

Tarbiya jarayonida pedagogik hamkorlik ham shunchalik muhimki, u o'qituvchi, o'quvchi, psixolog, ota-ona va ta'lim muassasasi ma'muriyati o'rtasida birgalikda harakat qilishni ta'minlaydi. Bunday hamkorlikning asosi o'zaro ishonch, hurmat, muloqot madaniyati va umumiy maqsadga yo'naltirilganlikdir. O'qituvchining psixologik savodxonligi, uning emotsional turg'unligi va empatiya qobiliyati o'quvchi bilan muloqot sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, ta'lim jarayonida pedagogik hamkorlik samaradorligini oshirish uchun o'qituvchilarning psixologik kompetensiyasini rivojlantirish zarur.

Psixologik xizmatning mohiyati o'quvchining ichki dunyosini anglash, uning qiziqishlari, ehtiyojlari va imkoniyatlarini chuqur tahlil etish orqali ta'lim jarayonini shaxsga yo'naltirishda namoyon bo'ladi. Masalan, o'quvchi darsdagi sust faolligi, o'ziga ishonchsizlik, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar, darsdagi intizom muammolari yoki ruhiy siqilish holatlarida psixologik xizmatning o'rni beqiyosdir. Shu bilan birga, o'qituvchi, sinf rahbari, psixolog va ota-onaning o'zaro muvofiqlashgan faoliyati o'quvchi shaxsining barkamol rivojlanishiga asos yaratadi.

Pedagogik hamkorlik faqatgina tashkiliy muvofiqlik emas, balki tarbiyaviy jarayonning ijtimoiy-psixologik mohiyatini aks ettiradi. U o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi sub'ekt-sub'ekt munosabatlariga asoslanadi, ya'ni o'quvchi tarbiya jarayonining passiv ishtirokchisi emas, balki faol sub'ekti sifatida qaraladi. Bu esa o'z navbatida shaxsning ijtimoiy faolligini, ijodkorlik qobiliyatini, o'zini baholash va o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Bugungi kunda pedagogik hamkorlikni samarali tashkil etish uchun zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, ota-onalar bilan onlayn maslahatlar o'tkazish, psixologik seminar-treninglar tashkil etish, individual rivojlanish rejalari ishlab chiqish kabi innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tarbiya jarayonining muvaffaqiyati, avvalo, pedagogik jamoa va psixologik xizmat o'rtasidagi uzviy hamkorlikka bog'liq. Shaxsni har tomonlama kamol toptirish uchun pedagog va psixolog bir-birini to'ldiruvchi tizim sifatida faoliyat yuritadi. O'qituvchi o'quvchi

faoliyatining tashkiliy va mazmuniy tomonini belgilasa, psixolog uning ichki dunyosini, emotsional holatini, ruhiy ehtiyojlarini anglaydi. Shu sababli tarbiya jarayonida ushbu ikki yoʻnalishning uygʻunlashuvi shaxsning barkamol rivojlanishida asosiy omil boʻlib xizmat qiladi.

Psixologik xizmat taʼlim muassasalarida oʻquvchi shaxsini oʻrganish, uning psixologik portretini tuzish, individual farqlarni aniqlash hamda ularni inobatga olgan holda pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish bilan shugʻullanadi. Bu jarayonda turli psixologik metodlar — kuzatish, suhbat, anketa, test, eksperiment va diagnostika turlaridan keng foydalaniladi. Psixologning asosiy vazifasi oʻquvchining ijobiy oʻzgarishlariga sharoit yaratish, unda oʻziga ishonch, motivatsiya va ijtimoiy faollikni shakllantirishdir.

Taʼlim jarayonidagi psixologik xizmatning muhim yoʻnalishlaridan biri bu diagnostik faoliyat hisoblanadi. Diagnostika yordamida oʻquvchi shaxsining aqliy, emotsional, ijtimoiy va motivatsion rivojlanish darajasi aniqlanadi. Masalan, shaxsning oʻziga ishonch darajasi, muloqot qobiliyati, jamoaga moslashuv, stressga bardoshlilik kabi koʻrsatkichlar maxsus testlar yordamida oʻlchanadi. Shu maʼlumotlar asosida psixolog pedagoglarga oʻquvchilar bilan individual ishlash strategiyasini tavsiya etadi.

Psixologik xizmatning yana bir muhim yoʻnalishi — profilaktik faoliyat. Bu yoʻnalish orqali oʻquvchilar oʻrtasida yuzaga kelishi mumkin boʻlgan ruhiy, axloqiy va ijtimoiy muammolarning oldi olinadi. Masalan, konflikt, intizom buzilishi, motivatsiya yoʻqolishi, stress holatlari, zoʻravonlik yoki kiberbosim kabi salbiy omillarni erta aniqlash va ularni bartaraf etish psixologning doimiy vazifasidir. Profilaktik choratadbirlar oʻz vaqtida amalga oshirilsa, oʻquv muhitida sogʻlom psixologik iqlim yaratiladi. Psixologik xizmatning korreksion faoliyati ham tarbiya jarayonida muhim oʻrin tutadi. Bu yoʻnalishda individual suhbatlar, treninglar, art-terapiya, musiqiy relaksatsiya, rolli oʻyinlar va psixodrama metodlari qoʻllaniladi. Masalan, oʻquvchilarda oʻziga past baho berish, qoʻrquv, ijtimoiy faollik yetishmasligi, darslarga qiziqmaslik kabi holatlar kuzatilganda, psixolog ularni ijobiy oʻzgarishlarga yoʻnaltiradi. Korreksion mashgʻulotlar nafaqat oʻquvchi, balki butun sinf jamoasi uchun foydalidir.

Shuningdek, psixologik maslahat va yo‘l-yo‘riq berish faoliyati ham tarbiya jarayonining ajralmas qismidir. Bu jarayonda psixolog o‘qituvchilar va ota-onalarga o‘quvchi bilan muloqotda qanday yondashuv tanlash, qanday so‘zlashish, qanday ruhiy qo‘llab-quvvatlash zarurligini tavsiya etadi. Masalan, o‘quvchi intizomni buzganida jazolash emas, balki muammoning ildizini aniqlab, muloqot orqali ijobiy yechim topish taklif etiladi. Pedagogik hamkorlik psixologik xizmat bilan uzviy aloqada bo‘lishi zarur. Chunki o‘qituvchi o‘quvchilarning kundalik faoliyatini, ularning darsdagi, o‘yin yoki ijtimoiy vaziyatlardagi xatti-harakatini bevosita kuzatadi. Shu ma’lumotlar psixologik tahlil uchun juda muhimdir. Psixolog esa o‘z navbatida o‘qituvchiga bolaning ichki ruhiy holati haqida xulosa beradi, tarbiyaviy yondashuvni individual tarzda yo‘naltirishga ko‘maklashadi.

Zamonaviy ta’lim tizimida pedagogik hamkorlik tushunchasi kengroq mazmunga ega bo‘lib, u nafaqat o‘qituvchi-psixolog, balki o‘qituvchi-ota-ona, o‘qituvchi-ma’muriyat, o‘qituvchi-o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni qamrab oladi. Bu hamkorlikning markazida esa o‘quvchi shaxsi turadi. O‘qituvchi bilan psixologning maqsadi o‘quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki faol fikrlovchi, mustaqil qaror qabul qiluvchi, o‘z hayotiga mas’uliyat bilan yondashuvchi shaxs sifatida shakllantirishdir.

Pedagogik hamkorlikning samaradorligi, avvalo, o‘zaro ishonch va muloqot madaniyatiga bog‘liq. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida iliq munosabat, hurmat, adolat, ochiqlik, o‘zaro e’tibor mavjud bo‘lsa, tarbiyaviy ta’sir kuchayadi. O‘qituvchining har bir so‘zi, harakati, munosabati o‘quvchi ruhiyatida aks etadi. Shu bois, pedagog o‘z emotsional holatini boshqara olishi, o‘quvchilarga nisbatan doimo ijobiy, qo‘llab-quvvatlovchi kayfiyatda bo‘lishi zarur.

Pedagogik hamkorlikning zamonaviy modellari orasida “maktab–oila–mahalla” tamoyili alohida ahamiyat kasb etadi. Bu tizim o‘quvchi shaxsini har tomonlama tarbiyalashda ijtimoiy institutlar o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlaydi. Maktab o‘quvchi uchun asosiy ta’lim maydoni bo‘lsa, oila uning birlamchi tarbiya manbai, mahalla esa ijtimoiy muhitni shakllantiruvchi omildir. Shu uchlikning hamkorlikdagi faoliyati o‘quvchining ijtimoiy barqarorligi, axloqiy qadriyatlari va ma’naviy o‘sishini kafolatlaydi.

Pedagogik hamkorlikda ota-onalar ishtiroki ham beqiyos ahamiyatga ega. Ota-onaning farzand tarbiyasidagi roli bevosita maktabdagi psixologik muhit bilan uyg'unlashsa, bola o'zini xavfsiz, qadrlangan va e'tirof etilgan his etadi. Shu sababli, ota-onalar uchun psixologik savodxonlik kurslarini tashkil etish, ularni farzandining yosh xususiyatlari, hissiy ehtiyojlari, muloqot uslublari haqida xabardor qilish bugungi kunning zaruriy talabidir.

Xulosa. Tarbiya jarayonida psixologik xizmat va pedagogik hamkorlikning o'zaro uyg'unligi zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Inson omiliga yo'naltirilgan ta'lim siyosati shuni ko'rsatadiki, o'quvchining ruhiy sog'lomligi, ijtimoiy faolligi va ma'naviy kamoloti ta'lim mazmunidan ko'ra ko'proq — uni amalga oshiruvchi insoniy munosabatlar, muloqot madaniyati va o'zaro ishonchga bog'liqdir. Shu sababli ta'lim jarayonini tashkil etishda psixologik xizmat va pedagogik hamkorlikni mustahkamlash eng asosiy shartlardan biri hisoblanadi.

Psixologik xizmat faoliyati o'quvchi shaxsini chuqur tahlil qilish, uning ehtiyoj va imkoniyatlarini aniqlash, shuningdek, ijtimoiy va hissiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash orqali tarbiyaviy jarayonni individuallashtirish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida har bir o'quvchining shaxsiy yondashuv asosida o'qitilishi, o'zini erkin namoyon etishi va o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishiga zamin yaratadi. Psixologning kasbiy faoliyati ta'lim tizimida ijtimoiy-psixologik muhitni sog'lomlashtirish, stress va konflikt holatlarini kamaytirish, o'quvchilarning o'ziga ishonchini oshirish bilan uzviy bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2019.
3. "Yoshlar siyosati to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 2017.
4. Raximova N. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent, TDPU, 2022.
5. UNESCO. Psychological Support and Inclusive Education: Global Perspectives. – Paris, 2021.

6. Kamolovich, Makhmudov Shokir. "PRACTICAL FORMS, METHODS AND TOOLS OF SPIRITUAL AND LEGAL EDUCATION TECHNOLOGIES SUITABLE FOR CITIZENS IN THE PROCESS OF SOCIALIZATION OF STUDENTS." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.7 (2022): 55-61.

TA'LIMDA TENGLIK VA HAMKORLIK – INKLYUZIV YONDASHUV

**DTPI Pedagogika fakulteti Pedagogika ta'lim
yo'nalishi 102-P-24 guruh talabasi Tilakova
Munisa Eson qizi**

ANOTATSIYA: Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning mohiyati, uning jamiyat va shaxs rivojlanishidagi o'rni yoritilgan. Inklyuziv yondashuvning asosiy tamoyillari — tenglik va hamkorlik orqali barcha bolalarning ta'lim jarayonida teng ishtirok etishi ta'minlanishi haqida fikr yuritilgan. O'zbekiston tajribasi va inklyuziv ta'limni joriy etishdagi dolzarb masalalar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, tenglik, hamkorlik, alohida ehtiyojli bolalar, pedagogik yondashuv, ijtimoiy adolat, taraqqiyot.

Abstract: This article highlights the essence of inclusive education and its role in the development of society and the individual. The main principles of the inclusive approach — equality and cooperation — are discussed, ensuring equal participation of all children in the educational process. The experience of Uzbekistan and the pressing issues of implementing inclusive education are analyzed.

Keywords: inclusive education, equality, cooperation, children with special needs, pedagogical approach, social justice, development.

Аннотация: В данной статье раскрыта сущность инклюзивного образования, его роль в развитии общества и личности. Рассмотрены основные принципы инклюзивного подхода — равенство и сотрудничество, благодаря которым обеспечивается равное участие всех детей в образовательном процессе. Проанализирован опыт Узбекистана и актуальные проблемы внедрения инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, равенство, сотрудничество, дети с особыми потребностями, педагогический подход, социальная справедливость, развитие.

KIRISH:

Bugungi globallashuv davrida har bir insonning ta'lim olish huquqini ta'minlash davlat siyosatining eng muhim vazifalaridan biridir. Inklyuziv ta'lim — bu nogironligi yoki turli xil rivojlanish ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim jarayoniga jalb etish, ularga sog'lom tengdoshlaridek imkoniyatlar yaratib berish tizimidir.

Inklyuziv yondashuvning asosiy tamoyillari — tenglik, hamkorlik va bag'rikenglikdir. Bu tamoyillar nafaqat ta'lim jarayonida, balki butun jamiyatda ijtimoiy adolatni qaror toptirishga xizmat qiladi. O'quv jarayonida bunday sharoit yaratilishi o'quvchilarda o'zaro yordam, hamjihatlik, mehr-oqibat va birdamlik tuyg'ularini kuchaytiradi.

O'zbekiston Respublikasida ham inklyuziv ta'lim konsepsiyasi bosqichma-bosqich joriy qilinmoqda. Maktablarda maxsus sinflar tashkil etilishi, o'qituvchilarning qayta tayyorlanishi, ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish — bularning barchasi inklyuziv ta'limni rivojlantirishning muhim qadamlaridir. Inklyuziv ta'lim nafaqat alohida ehtiyojli bolalar uchun, balki sog'lom tengdoshlar uchun ham foydalidir. Chunki ular birgalikda o'qish jarayonida ijtimoiy faollikni, muomala madaniyatini, jamoada ishlash ko'nikmalarini egallashadi. Natijada inklyuziv maktablar jamiyatda ijtimoiy totuvlikni, birdamlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shunday qilib, inklyuziv ta'lim — bu

faqat ta'lim tizimidagi islohot emas, balki jamiyatning kelajak taraqqiyotiga, insonparvarlik tamoyillariga asoslangan buyuk qadriyatdir.

“Inklyuziv” atamasi lotincha “includere” so‘zidan olingan bo‘lib, “qamrab olmoq”, “o‘z ichiga olmoq” ma’nosini bildiradi. Inklyuziv ta’lim – barcha bolalarni ularning jismoniy, ruhiy, ijtimoiy, madaniy yoki til jihatlaridan qat’i nazar umumiy ta’lim jarayoniga kiritishni anglatadi. UNESCO va BMTning Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyasida ham ta’limning universalligi, barcha uchun teng imkoniyat yaratish tamoyillari belgilab berilgan. Inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari:

1. Tenglik – barcha o‘quvchilar uchun ta’lim olish huquqining bir xil bo‘lishi.
2. Hamkorlik – o‘qituvchi, ota-ona, psixolog va jamiyatning birgalikdagi sa’y-harakatlari.
3. Moslashuvchanlik – ta’lim dasturlarining har bir bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirilishi.
4. Bag‘rikenglik – turli xil imkoniyatlarga ega bo‘lgan o‘quvchilarga hurmat bilan yondashish. Inklyuziv ta’limning ahamiyati. Alohida ehtiyojli bolalarni jamiyatdan ajratib qo‘ymaslik.

Ularni ijtimoiy hayotga tayyorlash. Sog‘lom bolalarda mehr-oqibat, birdamlik va yordam ko‘rsatish hissini kuchaytirish. Ta’lim tizimida insonparvarlik qadriyatlarini mustahkamlash. O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim rivoji. So‘nggi yillarda mamlakatimizda inklyuziv ta’lim sohasida qator islohotlar amalga oshirilmoqda:

2019-yilda “Nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilindi. Maktablarda maxsus resurs xonalari tashkil etilmoqda. O‘qituvchilar uchun maxsus malaka oshirish kurslari yo‘lga qo‘yildi. Elektron va raqamli ta’lim resurslari imkoniyati kengaymoqda.

Malakali kadrlar yetishmasligi. Maxsus texnika va o‘quv-uslubiy materiallarning kamligi. Jamiyatda ba’zan uchraydigan stereotip va salbiy qarashlar.

Xulosa: Inklyuziv ta’lim — bu faqatgina pedagogik jarayon emas, balki ijtimoiy

adolatni qaror toptirish, inson huquqlarini ta'minlash, jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi muhim tizimdir. Uning muvaffaqiyati uchun davlat, ota-onalar, ta'lim muassasalari va butun jamiyatning hamkorligi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2021.
4. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Inclusion. – Paris: UNESCO, 2009.
5. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. – New York: UN, 2006.

O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIMNING RIVOJLANISHI VA ISTIQBOLI YO'NALISHLARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
Pedagogika ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi,
Xoliyorova Madina Ro'zi qizi**

Annotatsiya: maqolada inklyuziv ta'limning O'zbekistondagi rivojlanishi, inklyuziv ta'limning O'zbekistondagi huquqiy – me'yoriy asoslari, ushbu sohada maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida olib borilayotgan islohotlar va inklyuziv ta'limning O'zbekistonda inklyuziv ta'limning rivojlanishi va istiqbollari xususida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, nogiron bolalar, sog'lom bolalar, teng huquqlik, imkoniyat, cheklanganlik, mutaxassis, o'qituvchi, qonun, rivojlantirish.

Abstract: the article talks about the development of inclusive education in Uzbekistan, the legal and normative foundations of inclusive education in Uzbekistan, the reforms carried out in schools and preschool educational institutions in this field, and the development and prospects of inclusive education in Uzbekistan.

Key words: Inclusive education, disabled children, healthy children, equal rights, opportunity, limitation, specialist, teacher, law, development.

Kirish: Inklyuziv ta'lim — davlat siyosati bo'lib, nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar o'smirlar rivojlanishda uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. "Inklyuziv ta'lim" atamasi fransuzcha „inclusif“ so'zidan kelib chiqqan bo'lib, „o'z ichiga oladi“ deb tarjima qilinadi va maxsus ehtiyojlari bo'lgan va shartli ravishda sog'lom, ya'ni sog'ligi cheklanmagan odamlarning birgalikdagi ta'limini anglatadi. Inklyuziv ta'limning mazmun mohiyati to'g'risidagi bilim va ma'lumotlar hali jamiyatda yetarli emas. Inklyuziv ta'lim alohida yordamga muhtoj bolalarni normal rivojlanishdagi bolalar bilan teng huquqlilik asosida ta'lim tarbiya olishlarini ta'minlaydi. Shuning uchun ham ahamiyatlidir. Inklyuziv ta'lim olish jarayoni bir-biriga o'xshamaydigan, intellektual, jismoniy va aqliy xususiyatlarga ega bo'lgan odamlar maxsus bilimga muhtoj bo'lmagan tengdoshlari bilan birgalikda zarur bilim va ko'nikmalarni oladigan tarzda tashkil etiladi. Inklyuziv ta'lim alohida ehtiyojli bolalar bilan sog'lom bolalar uchun teng ta'lim olish imkoniyatini yaratadi.

UNICEF inklyuziv ta'limni O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritish masalalari bilan shug'ullanadi. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etish. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar

aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordam olishi darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi. Respublikamizda 2020 yil sentyabr oyida yangi tahrirdagi „Ta'lim to'g'risida“ gi qonun tomonidan tasdiqlandi. Tasdiqdan oldin esa, O'zbekiston Respublikasi nogironlar assotsiatsiyasi mutaxassislar bilan birga qonun loyihasining inklyuziv ta'lim tamoyillariga muvofiqligi bo'yicha tahlili o'tkazdi. Qonunning 20-moddasida Jismoniy, aqliy, sensor va ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etiladi. Ushbu qonunda belgilangan vazifalarni to'laqonli bajarish maqsadida 2020 yil 13 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'limtarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-4860-son qarori, hamda Vazirlar Mahkamasining 2021yil 12 oktyabrda «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida»gi 638-son qarorlari ishlab chiqildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ4860-son qarori bilan tasdiqlangan “2020–2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi”da alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash bo'yicha quyidagi vazifalar belgilandi: - alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'lim oladigan ta'lim muassasalari binolariga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash; - alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar o'qitiladigan ta'lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish; - alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish uchun inklyuziv ta'lim tizimini tashkil etish, umumta'lim muassasalarini maxsus moslamalar shuningdek tegishli kadrlar bilan ta'minlash alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta'minlash va boshqalar.

Shuni ham alohida ta'kidlash joizki, ushbu qaror bilan "Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida"gi nizom tasdiqlandi. Unda quyidagilar belgilandi: - inklyuziv ta'limning maqsadi va vazifalari alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun maktablarda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar faoliyatini yo'lga qo'yish; -o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish tartibi o'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflariga va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish tartibi inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda ta'lim sifatini nazorat qilish va boshqarish choratadbirlari. Shuningdek ushbu qaror bilan quyidagi me'yoriy hujjatlar tasdiqlandi: - Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari to'g'risidagi nizom; - Sanatoriy turidagi ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari to'g'risidagi nizom; - Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan, shuningdek, uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarga uyda yakka tartibda ta'lim berish tartibi to'g'risidagi nizom. Ushbu qonunosti xujjatlarida imkoniyati cheklangan bolalarning ta'limi, rehabilitatsiyasi, ijtimoiy munosabatlarda erkin, qulay va xavfsiz harakatlanishini ta'minlashga qaratilgan huquqiy me'yorlar belgilab qo'yildi. Bundan tashqari qaror bilan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida kasbga o'qitish kurslarini tashkil etish chora-tadbirlari belgilandi. Nogironlarni umumta'lim tizimida o'qitish masalalariga e'tibor berish Respublikamizda 1996 yilda O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi, Respublika ta'lim markazi va YuNESKO tashkiloti bilan hamkorlikda respublika seminari o'tkazilishi bilan islohotlar amalga oshirila boshladi. Shu davrdan boshlab olimlar, maxsus ta'lim tizimidagi rahbar xodimlari, pedagoglar, umumta'lim muassasalarining rahbarlari va nodavlat jamoa tashkilotlarining nogironlar ta'limi ehtiyojini qondirishga qaratilgan munosabatlari o'zgara boshladi. Mamlakatimizda imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish, tarbiyalash, kasb-xunarga yo'naltirish, jamiyatga uyg'unlashtirish masalalari davlat siyosatining dolzarb yo'nalishlaridan hisoblanadi. Chunki O'zbekistonda taraqqiyotning besh tamoyilidan birikuchli ijtimoiy siyosat maqsadli yo'lga qo'yilganligi bois, aholining ko'makka muhtoj qatlamlarini har tomonlama qo'llab-

quvvatlash huquqiy jihatdan kafolatlangan. Jahon ta'limi amaliyotida ham ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan o'quv muhitini yaratish, variativ o'quv dasturlaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta'lim g'oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta'minlash hisoblanadi. YUNESKOning ijtimoiy fanlar sohasidagi dasturlari inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan bilimlar, standartlar hamda intellektual hamkorlikni rivojlantirishga yo'naltirilmoqda. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qoidalarini amalga oshirishda gender tenglik, ta'lim olish huquqi kafolatlarini kuchaytirish mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Dunyoda kadrlar tayyorlash tizimining asosiy va hal qiluvchi bosqichi sifatida boshlang'ich ta'limni innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish, ta'lim jarayonining tashkiliy, metodik komponentlarini, didaktik tizimini takomillashtirish bo'yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020 yil 23- sentyabr.O'RQ-637-son
2. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2020 yil 13 oktyabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasin Vazirlar Mahkamasining 2021yil 12 oktyabrda «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida»gi 638-son qarori.

BARKAMOL SHAXS TARBIYASIDA OILA, DIN VA IJTIMOIIY MUHITNING O'ZARO TA'SIRI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogikaga fakulteti Pedagogikaga talim
yo‘nalishi talabasi Xurramova Dildora
Soatmo‘min qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada barkamol shaxs tarbiyasida oila, din va ijtimoiy muhitning o‘zaro ta’siri tahlil qilinadi. Oila insonning dastlabki tarbiya maskani sifatida ma’naviy-axloqiy fazilatlarning shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Din esa shaxsda ezgulik, mas’uliyat va halollik kabi insoniy qadriyatlarni mustahkamlaydi. Ijtimoiy muhit esa bu qadriyatlarni amalda namoyon etish uchun sharoit yaratadi. Maqolada ushbu uch omilning o‘zaro uyg‘unligi barkamol, ma’naviy yetuk va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashning asosiy omili sifatida yoritiladi.

Kalit so‘zlar: barkamol shaxs, oila, din, ijtimoiy muhit, tarbiya, ma’naviyat, axloq, qadriyatlar, ijtimoiy pedagogika, diniy ta’lim, shaxs kamoloti.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborot tezkor rivojlanayotgan davrda barkamol shaxs tarbiyasi jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Har bir mamlakatning kelajagi, avvalo, o‘z xalqining ma’naviy, axloqiy va intellektual salohiyatiga bog‘liqdir. Shu boisdan inson shaxsining har tomonlama yetuk bo‘lib voyaga yetishida oila, din va ijtimoiy muhitning o‘zaro ta’sirini o‘rganish zamonaviy pedagogika fanining dolzarb masalalaridan biri sanaladi.

Oila – inson hayotining birinchi maktabi bo‘lib, unda bola nafaqat jismoniy, balki ma’naviy jihatdan ham shakllanadi. Ota-ona tomonidan beriladigan mehr, e’tibor, axloqiy tarbiya va diniy-ma’naviy qadriyatlar farzandning shaxsiy fazilatlariga, dunyoqarashiga va jamiyatga munosabatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Din esa insonda ezgulik, sabr-toqat, bag‘rikenglik va halollik kabi umuminsoniy qadriyatlarni mustahkamlash orqali ma’naviy kamolot sari yo‘naltiradi.

Shu bilan birga, ijtimoiy muhit — maktab, mahalla, do‘stlar davrasi, ommaviy axborot vositalari va madaniy makon — shaxsning ijtimoiylashuv jarayonida muhim rol

o'ynaydi. Mazkur muhitda inson o'zini jamiyatning bir bo'lagi sifatida anglaydi, mas'uliyat va fuqarolik burchini his qiladi. Oila, din va ijtimoiy muhitning uyg'un holda faoliyat yuritishi natijasidagina barkamol, ma'naviy boy, ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash mumkin bo'ladi.

Mazkur maqolaning maqsadi — oila, din va ijtimoiy muhitning shaxs tarbiyasidagi o'zaro aloqadorlik jihatlarini ilmiy asosda tahlil qilish, ularning barkamol inson kamolotiga ta'sirini ochib berish hamda bu jarayonda pedagogik yondashuvlarning samaradorligini ko'rsatishdan iborat.

Asosiy qism

Barkamol shaxs tarbiyasi har qanday jamiyatning ijtimoiy, ma'naviy va madaniy taraqqiyotida asosiy o'rin tutadi. Insonni har tomonlama kamolga yetkazish uchun birgina ta'lim jarayoni emas, balki oila, din va ijtimoiy muhitning o'zaro uyg'unligi zarur. Bu uch omil shaxsning axloqiy, ma'naviy, ruhiy va ijtimoiy jihatdan rivojlanishida yagona tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Oila — inson hayotidagi birinchi ijtimoiy maktabdir. Bola eng avvalo oilada muomala madaniyatini, axloq me'yorlarini, mehr-oqibat, hurmat va mas'uliyatni o'rganadi. Ota-ona o'z xatti-harakatlari, so'zlari va qarashlari orqali bolaga ibrat namunasini ko'rsatadi. Shuning uchun oila muhitining sog'lom bo'lishi barkamol shaxs tarbiyasining poydevorini belgilaydi.

Ota-onaning diniy-ma'naviy saviyasi, farzand tarbiyasiga mas'uliyati va oilaviy qadriyatlarga sodiqligi bola ongida insonparvarlik, halollik, bag'rikenglik kabi fazilatlarning shakllanishiga yordam beradi. Har bir oila farzand tarbiyasida shaxsiy namunaviy rolni to'g'ri bajarishi bilan jamiyatda barqaror axloqiy muhit yaratiladi.

Din inson hayotining ma'naviy negizini tashkil etuvchi eng muhim omillardan biridir. Diniy ta'limotlar ezgulik, adolat, sabr-toqat, halollik, insonparvarlik va bag'rikenglik kabi umuminsoniy qadriyatlarga asoslanadi. Ushbu qadriyatlar insonni nafaqat o'ziga, balki atrofdagi kishilarga nisbatan ham mas'uliyatli bo'lishga o'rgatadi.

Diniy tarbiya shaxs ongini tozalaydi, qalbni yomon illatlardan saqlaydi va irodani mustahkamlaydi. Ayniqsa, yoshlar orasida diniy-ma'naviy bilimlarni to'g'ri shakllantirish ularning radikal g'oyalarga berilmasligi, sog'lom e'tiqod asosida yashashi

uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Dinning haqiqiy mohiyatini o'rgatish orqali yoshlar qalbida insonparvarlik, sabr-toqat va bag'rikenglik tuyg'ulari kuchayadi.

Ijtimoiy muhit — bu shaxs yashaydigan, o'rganadigan va o'zini namoyon etadigan makon. Maktab, mahalla, do'stlar davrasi, ommaviy axborot vositalari va internet muhitining barchasi insonning ma'naviy shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi. Ijobiy ijtimoiy muhit yoshlarni ezgulikka, mehnatsevarlikka, bilim olishga undasa, salbiy muhit ularni befarqlik, individualizm yoki ma'naviy bo'shliqqa olib kelishi mumkin.

Shu bois ijtimoiy pedagogikaning vazifasi – tarbiya jarayonini ijobiy muhit bilan uyg'unlashtirish, jamiyatda sog'lom axloqiy muhitni shakllantirishdan iboratdir. Mahalla, ta'lim muassasalari, diniy markazlar va jamoat tashkilotlarining hamkorlikdagi faoliyati yoshlar tarbiyasida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Oila, din va ijtimoiy muhit bir-biridan ajralmas tizim sifatida inson shaxsining barkamol shakllanishini ta'minlaydi. Oila shaxsning dastlabki ijtimoiy qadriyatlarini beradi, din ularni ma'naviy mazmun bilan to'ldiradi, ijtimoiy muhit esa bu qadriyatlarning amaliy ifodasini yuzaga chiqaradi.

Ushbu uch omilning uyg'un holda ishlashi natijasida yosh avlodda mustahkam e'tiqod, ijobiy dunyoqarash, sog'lom turmush tarzi va fuqarolik mas'uliyati shakllanadi. Tarbiya jarayonida bu tizimning birortasi e'tibordan chetda qolsa, shaxsning rivojlanishida nomutanosiblik paydo bo'ladi.

Barkamol shaxsni tarbiyalashda zamonaviy pedagogik yondashuvlar — shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, interaktiv metodlar, hamkorlikda o'qitish, ma'naviy-ma'rifiy treninglar — oila, din va ijtimoiy muhit bilan uyg'un holda olib borilishi zarur. Har bir pedagog o'z faoliyatida diniy va milliy qadriyatlarni, oila madaniyatini inobatga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishi kerak.

Shu yo'l bilan yosh avlod nafaqat bilimli, balki axloqan pok, ma'naviy yetuk, jamiyatda faol shaxs sifatida kamol topadi.

Xulosa

Yuqorida keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, barkamol shaxs tarbiyasi jarayoni bir butun, murakkab va ko'p omilli tizimdir. Bu jarayonda oila, din va ijtimoiy muhit o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ularning har biri inson shaxsining ma'naviy, axloqiy va

ijtimoiy shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Oila – shaxsning dastlabki ijtimoiy tajriba makoni, din – ruhiy poklik va ezgulik manbai, ijtimoiy muhit esa – bu qadriyatlarning amaliy ifodasi va sinov maydoni hisoblanadi.

Har bir bola oilada mehr-oqibat, hurmat, halollik va sabr-toqat ruhida tarbiya topganida, u jamiyatda ijobiy fazilatlarni namoyon etuvchi shaxs sifatida voyaga yetadi. Ota-onaning o‘zaro hurmati, farzandga g‘amxo‘rligi, diniy-ma‘naviy qadriyatlarga sadoqati barkamol inson kamolotining eng muhim poydevoridir. Shu bois har bir oila farzand tarbiyasida o‘zining pedagogik mas‘uliyatini chuqur anglab yetishi lozim.

Din esa shaxs tarbiyasining ma‘naviy asosini mustahkamlaydi. Diniy ta‘limotlar insonni poklik, halollik, bag‘rikenglik, sabr va adolat ruhida tarbiyalaydi. Ayniqsa, hozirgi globallashuv sharoitida diniy-ma‘naviy bilimlarni to‘g‘ri shakllantirish yoshlarning buzg‘unchi g‘oyalarga berilmasligi va sog‘lom e‘tiqodga ega bo‘lishini ta‘minlaydi. Shunday qilib, din shaxsni ma‘naviy jihatdan mustahkamlaydigan, unga yo‘nalish beradigan kuch sifatida namoyon bo‘ladi.

Ijtimoiy muhit esa shaxsning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, mas‘uliyatni his etishi, mehnat, bilim va vatanparvarlik qadriyatlarini anglash jarayonida asosiy vosita hisoblanadi. Maktab, mahalla, do‘stlar davrasi, ommaviy axborot vositalari — bularning barchasi inson dunyoqarashiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bois ijtimoiy muhitning sog‘lom va ijobiy bo‘lishi yoshlarning barkamol inson sifatida kamol topishida beqiyos ahamiyatga ega.

Bugungi kunda barkamol avlodni tarbiyalash faqat maktab yoki oila zimmasidagi vazifa emas, balki butun jamiyatning umumiy mas‘uliyatidir. Oila, din va ijtimoiy muhitning hamkorligi, ularning maqsad birligi orqali insonda ijtimoiy faollik, milliy g‘urur, insonparvarlik va halollik kabi fazilatlarni shakllantirish mumkin.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, barkamol shaxs tarbiyasi — bu oila muhiti, diniy-ma‘naviy qadriyatlar va ijtimoiy muhitning uyg‘unligidan hosil bo‘ladigan natijadir. Ushbu uch asosning birgalikda samarali faoliyat yuritishi jamiyatda ma‘naviy barqarorlikni, ijtimoiy totuvlikni va insoniylik qadriyatlarini mustahkamlaydi. Shu bois har bir oila, ta‘lim muassasasi va jamoat tashkiloti o‘z faoliyatida shaxs tarbiyasiga

mas'uliyat bilan yondashishi, yoshlarni sog'lom fikrli, e'tiqodli, mehnatsevar va vatanparvar insonlar qilib voyaga yetkazishga intilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Yoshlar tarbiyasi – bizning eng muhim vazifamiz" mavzusidagi nutqi. – Xalq so'zi gazetasi, 2022-yil 10-iyun.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Abdullaeva N. Oila pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Ochildiyeva R., Matyoqubova M. Ijtimoiy pedagogika asoslari. – Toshkent: Noshir, 2020.
5. Yo'ldoshev J.G'. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.
6. Xolbekov A. Dinshunoslik: nazariya va amaliyot. – Toshkent: O'zbekiston Islom akademiyasi, 2021.

O'QUVCHILARGA OILAVIY TADBIRKORLIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA ISHBILARMONLIK MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH (7-9-sinflar misolida)

**Denov Tadbirkorlik va Pedagogika Instituti,
Pedagogika yo'nalishi 2-kurs magistranti
Abdugafurova Dinora G'ulom qizi
Email: dinoraabdugafurova6@gmail.com
UDK:[373.3.373.5]:330.101.541
<https://orcid.org/0009-0006-7733-3526>**

Annotatsiya: Maqolada o'quvchilarda oilaviy tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishda ishbilarmonlik mexanizmlarini tarbiyalashning amaliy shakllari, usullari va vositalari ko'rsatib o'tilgan. Maktab ta'limida iqtisodiy bilimlarni erta yoshdan boshlab shakllantirish, o'quvchilarda moliyaviy savodxonlik, ijodkorlik, tashabbuskorlik va mehnatsevarlik kabi xislatlarni rivojlantirish kerakligi isbotlab

berilgan. Shuningdek, mini-loyihalar, ekskursiyalar, treninglar va simulyatsion o'yinlar orqali ishbilarmonlikni rivojlantirishga qaratilgan samarali metodlar tahlil qilib o'tilgan. Mazkur maqolada o'quvchilarni zamonaviy mehnat bozoriga tayyorlashda amaliy yordam beruvchi tavsiyalarni qamrab olgan.

Kalit so'zlar: oilaviy tadbirkorlik, ishbilarmonlik ko'nikmalari, o'quvchilar tarbiyasi, amaliy usullar, metodlar, mini-loyihalar, moliyaviy savodxonlik, tadbirkorlik ta'limi, mehnat tarbiyasi, iqtisodiy bilimlar.

KIRISH

XXI asr- bilim, texnologiya va iqtisodiyot asri bo'lib, bunda har bir fuqaro o'z sohasi bo'yicha bilimli va tajribali, moliyaviy savodxon, tashabbuskor va innovatsion fikrlovchi bo'lishini davr talabi bo'lib boryapti. Ayniqsa, jamiyat taraqqiyotida tadbirkorlik va ishbilarmonlik muhim o'rinlarni egallab turibdi. Tadbirkorlik- bu daromad olish yo'li bo'libgina qolmay, balki o'quvchida mustaqil qaror qabul qilish, tavakkalchilik, strategik fikrlash, resurslarni boshqarish kabi muhim ko'nikmalarni shakllantiruvchi hayotiy tajriba maktabidir.

Maktab yoshidagi o'quvchilarda yoshligidanoq oilaviy tadbirkorlikka oid bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, ularda iqtisodiy tafakkur, moliyaviy savodxonlik, mehnatsevarlik, tejamkorlik, mas'uliyat va ishbilarmonlik madaniyatini tarbiyalash bugungi kunda dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Ayniqsa, 7- 9-sinf o'quvchilari aqliy, ijtimoiy va psixologik jihatdan rivojlanayotgan paytda o'z hayot yo'lini tanlashga yaqinlashayotgan bosqichda bo'lib, ularda turli kasb-hunar va iqtisodiy faoliyat turlari, jumladan, tadbirkorlik faoliyatiga qiziqish uyg'otish ayni muddaodir.

Oilaviy tadbirkorlik esa bolaga iqtisodiy hayotni tabiiy va qulay muhitda, ya'ni o'quvchining o'z oilasida o'rganish imkoniyatini beradi. Oila- bu nafaqat tarbiya maskani, balki kichik iqtisodiy birlashmadir. Farzandlar oilada oddiy mehnat jarayonlarida ishtirok etar ekan, ular asta-sekin mas'uliyatni o'z zimmasiga olishni, mehnatga va pulga munosabatni, tejash va rejalashtirishni o'rganib boradilar.

ASOSIY QISM:

Bugungi kunda o'quvchilarda hayotiy kompetensiyalarni shakllantirish ta'lim tizimidagi eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, iqtisodiy fikrlash, moliyaviy savodxonlik va tadbirkorlik ko'nikmalarini erta yoshdan boshlab rivojlantirish zarurati kun sayin ortib bormoqda. 7-9-sinf o'quvchilari psixologik va aqliy jihatdan mustaqil fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, o'zini oqlagan risklarni baholashga qodir bo'lgan davrda turadi. Bu paytda ularning qiziqish doirasi kengayib, ijodiy va amaliy faoliyatga bo'lgan ehtiyoji ortadi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, tadbirkorlik - bu iqtisodiy faoliyat turi va yana o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy faolligi hamda kelajakdagi kasb tanloviga asos bo'luvchi vosita sifatida qaralishi kerak. Ayniqsa, oilaviy tadbirkorlik orqali bu ko'nikmalarni rivojlantirish o'quvchilar uchun tanish, qulay va motivatsion jihatdan yaqin muhitni yaratib beradi.

Tadbirkorlik faoliyati inson shaxsida bir qator ijobiy fazilatlarni tarbiyalaydi. Shuningdek, ishbilarmonlik mexanizmlarining tarbiyaviy jihatlarini quyidagicha tahlil qilishimiz mumkin:

- **mas'uliyat va mustaqillik** – o'quvchilarda o'z biznesini boshlash, qaror qabul qilish va javobgarlikni his qilish orqali shakllanadi;

- **innovatsion fikrlash** esa yangi g'oyalarni ilgari surish, muammolarga noodatiy yondashuvlarni ishlab chiqish orqali shakllanadi;

- **rejalashtirish va strategik fikrlash** orqali faoliyatni bosqichma-bosqich amalga oshirish, maqsadlarni belgilash, yo'l xaritalarini tuzish kabi xislatlar tarbiyalanadi;

- **muloqot va jamoaviy ish** esa mijozlar, sheriklar yoki jamoa bilan samarali ishlash malakasini shakllantiradi;

- **moliyaviy savodxonlik** orqali daromad va xarajatni to'g'ri hisoblashni, tejamkorlik, sarmoya va risklarni tushunish kabi tushunchalarni egallashga yordam beradi.

Bu xislatlarni egallash har qanday kasbda va hayotning turli sohalarida samarali bo'ladi. Ayniqsa, 7- 9-sinf o'quvchilarida bu fazilatlarni rivojlantirish ularning kelajakdagi shaxsiy muvaffaqiyatiga zamin yaratadi.

O'quvchilarda oilaviy tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishda samarali ta'lim texnologiyalari, amaliy mashg'ulotlar va innovatsion yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Maktab ta'limida foydalansa bo'ladigan bir nechta amaliy shakllarni ko'rib o'tamiz. Ular quyidagicha:

- mini-loyihalar orqali o'quvchilar kichik guruhlarda "oilaviy biznes" modelini yaratadilar. Misol uchun: uyda tayyorlangan qandolat mahsulotlari, qo'l mehnati buyumlari, xizmat ko'rsatish turlari va h.k;
- tadbirkorlik haftaligi kabi haftalik maxsus darslar, treninglar, uchrashuvlar orqali o'quvchilarni ishbilarmonlik muhitiga olib kirish;
- "Bozor kuni" tadbirini uyushtirish orqali o'quvchilar o'z mahsulotlarini maktab ichida namoyish etib, haqiqiy tadbirkorlik tajribasini egallaydilar;
- ota-onalar ishtirokidagi mahorat darslarini o'tkazish orqali haqiqiy oilaviy tadbirkorlar bilan muloqot tashkil qilib, ularning faoliyatini o'rganish.

Ta'lim usullari - o'quvchilarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ular o'quvchiga nazariy bilim beribgina qolmay, amaliy ko'nikma, ijtimoiy mas'uliyat va hayotiy muammolarni hal qilish qobiliyatini ham o'stiradi. Masalan:

- rolli o'yinlar orqali o'quvchilar "tadbirkor", "investor", "iste'molchi", "mijoz" rollarida chiqish qilib, iqtisodiy vaziyatlarni o'rganadi;
- keys-stadi (Case-study) metodi qo'llab muammoli holatlar asosida tahlil qilishni, yechim topish va qaror qabul qilishni o'rganadi;
- ijodiy topshiriqlar esa biznes-reja tuzish, reklama roliklari yaratish, logotip yasash kabi topshiriqlar orqali ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi;
- munozarali darslarda "Qanday biznes foydaliroq?", "Tadbirkor bo'lish shartmi?", "avvalo, nimadan boshlash zarur" kabi savollar asosida erkin fikr almashinuvini uyushtirish.

Ta'lim vositalari - bu o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishda yordam beradigan turli materiallar, jihozlar va texnik qurilmalardir. Ular o'qituvchi faoliyatini yengillashtiradi va o'quvchi uchun darsni qiziqarli, oson va eng muhimi tushunarli tarzda bo'lishini ta'minlaydi. Jumladan:

- interaktiv elektron platformalar – moliyaviy savodxonlikni o'rgatuvchi ilovalar
Masalan: Biznes simulyatorlar, "Biznes o'yinlar" kabi;

-model vositalar – o'yinchoq pullar, mablag'lar taqsimoti jadvallari, daromad-foйда kartochkalari;

- ko'rgazmali vositalar – diagramma, grafik, poster, slaydlar orqali biznes jarayonlarini tushuntirish;

- real namunalar – mahalliy tadbirkorlar faoliyatini kuzatish, oiladagi iqtisodiy faoliyatda bevosita ishtirok etish.

Maktab va oila hamkorligi

Oilaviy tadbirkorlikni o'rgatishda maktab va oila o'rtasida uzviy hamkorlik bo'lishi juda muhim hisoblanadi. Maktab- o'quvchilarda nazariy bilimlarni shakllantirsa, oilada esa ularni amalda qo'llash imkoniyatini yaratadi. Misol uchun, otalar bolalarni oila budjetini rejalashtirishga jalb qilishi, ularni kichik mas'uliyatli topshiriqlarga jalb etishi ya'ni, mahsulotlar ro'yxatini tuzishni, xizmat yoki mahsulot sotishni sinab ko'rish kabi real ishbilarmonlik muhitini yaratadi.

Xulosa.

O'quvchilarda oilaviy tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish - iqtisodiy bilim va amaliy ko'nikmalarni, ularning shaxsiy rivojlanishiga ham sabab bo'ladi. Maktab ta'limida ishbilarmonlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan amaliy shakllar, usullar va vositalar orqali yoshlarimiz kelajakda mustaqil va mas'uliyatli tadbirkor bo'lib chiqadilar. Shunday qilib, yoshlarimiz o'z oilasiga va jamiyat taraqqiyotiga ham munosib hissa qo'shadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

- 1.Tojiboyev N.Q., Juraev R. — Pedagogika asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
- 2.Xolmatov E. — Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2019.
- 3.Kuvandiqov Sh.O., Xizmat ko'rsatish sohasida oilaviy tadbirkorlik.Monografiya.Samarqand-2023.
- 4.H.Hamrayev.Tadbirkorlik asoslari.O'quv qo'llanma.Toshkent-2010.

YOSHLAR TARBIYASIDA OILA, MAKTAB VA IJTIMOIIY INSTITUTLARNING O‘ZARO TA’SIRI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti

Pedagogika ta’lim yo‘nalishi

Shaymardonova Yulduz Sobir qizi

Anotatsiya: Mazkur maqolada yoshlar tarbiyasida oila, maktab va ijtimoiy institutlarning o‘zaro hamkorligi masalalari yoritilgan. Yosh avlodni ma’naviy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan kamol toptirishda har bir institutning o‘rni va mas’uliyati tahlil qilingan. Shuningdek, oila muhitining shaxs shakllanishiga ta’siri, maktabning ta’limiy-tarbiyaviy vazifalari hamda ijtimoiy pedagogik xizmatlarning ahamiyati ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi. Maqolada yoshlarni barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazish uchun oila, ta’lim muassasalari va jamiyat o‘rtasidagi uzviy hamkorlikni kuchaytirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy pedagogika, oila tarbiyasi, maktab, yoshlar, ijtimoiy institutlar, hamkorlik, ma’naviy tarbiya, shaxs kamoloti, pedagogik yondashuv

Kirish qismi

Bugungi globallashuv va axborot asrida yosh avlod tarbiyasi masalasi har qachongidan ham dolzarb bo‘lib bormoqda. Chunki jamiyatning kelajagi bevosita bugungi yoshlarning ma’naviy dunyosi, bilim darajasi va ijtimoiy faolligiga bog‘liqdir. Shu boisdan yoshlarni barkamol, mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy mas’uliyatni his etadigan shaxs sifatida tarbiyalashda oila, maktab va ijtimoiy institutlarning o‘zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Oila — shaxsning ilk tarbiya maktabi bo‘lib, unda insonning axloqiy, ruhiy va ijtimoiy xususiyatlari shakllanadi. Maktab esa bu jarayonning mantiqiy davomi bo‘lib, yoshlarni ilmiy bilimlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalaydi. Shu bilan birga, mahalla, ommaviy axborot vositalari, nodavlat tashkilotlar

va ijtimoiy xizmatlar kabi institutlar yoshlar ijtimoiylashuvining muhim ishtirokchilari hisoblanadi.

Demak, yoshlarni har tomonlama yetuk shaxs qilib voyaga yetkazishda oila, maktab va ijtimoiy institutlarning o‘zaro uzviy aloqasi va hamkorlik faoliyati zamonaviy tarbiya tizimining ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim.

Asosiy qism

Yosh avlod tarbiyasi – jamiyatning barqaror rivojlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Chunki har bir davlatning ertangi kuni, taraqqiyoti va madaniy salohiyati yoshlarning qanday tarbiya olganiga bevosita bog‘liqdir. Shu bois yoshlar tarbiyasida oila, maktab va ijtimoiy institutlarning o‘zaro hamkorligini ta’minlash — pedagogika fanining eng muhim yo‘nalishlaridan biridir.

Oila – shaxs kamolotining birlamchi ijtimoiy muhiti bo‘lib, bola shaxsining shakllanishi aynan oiladan boshlanadi. Ota-onalarning shaxsiy namunalari, oiladagi psixologik muhit, muloqot madaniyati, mehr-oqibat va o‘zaro hurmat kabi qadriyatlar bolada insoniy fazilatlarning shakllanishiga asos yaratadi.

Oila pedagogikasida ota-onalarning pedagogik madaniyati, farzand bilan muloqot uslubi va oilaviy qadriyatlarning uzviyligi muhim o‘rin tutadi. Afsuski, ayrim hollarda ota-onalarning befarqligi yoki tarbiyaviy yondashuvdagi xatoliklar natijasida bolalarda ijtimoiy moslashuv muammolari paydo bo‘ladi. Shu sababli ijtimoiy pedagogika nuqtayi nazaridan oilaga pedagogik maslahat, psixologik yordam va metodik ko‘mak ko‘rsatish muhimdir.

Maktab — yosh avlodni nafaqat bilim bilan, balki axloqiy, ma’naviy va ijtimoiy qadriyatlar bilan boyituvchi muhim tarbiya maskanidir. Maktabdagi ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ijtimoiy faolligi, dunyoqarashi va kasbiy yo‘nalishi shakllanadi.

Pedagoglar yoshlarni milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, ijtimoiy mas’uliyat, bag‘rikenglik kabi fazilatlarda tarbiyalashda asosiy rolni bajaradilar. Shu jarayonda sinf rahbarlari, psixologlar va ijtimoiy pedagoglarning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ular oila bilan uzviy aloqa o‘rnatib, har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini inobatga olgan holda tarbiyaviy ishlarni tashkil etadilar.

Yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida oila va maktab bilan bir qatorda ijtimoiy institutlar — mahalla, diniy tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari, yoshlar ittifoqi va turli nodavlat tashkilotlar ham faol ishtirok etadi. Mahalla — xalqimizning qadimiy tarbiya maktabi sifatida o'zining ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlari bilan ajralib turadi. U oila va maktab faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi, yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish, ularni jamiyat hayotiga jalb etish orqali ijtimoiy faolligini oshiradi.

Shuningdek, ommaviy axborot vositalari va internet resurslarining ta'siri bugungi yoshlar tarbiyasida juda kuchli. Shu bois yoshlarni axborot oqimida to'g'ri yo'naltirish, tanqidiy fikrlashni o'rgatish, sog'lom axborot madaniyatini shakllantirish ijtimoiy pedagoglarning dolzarb vazifasidir.

Yoshlar tarbiyasida oila, maktab va ijtimoiy institutlarning o'zaro aloqasi tizimli yondashuvni talab etadi. Bunda quyidagi yo'nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi:

Maktab esa oilada boshlangan tarbiya jarayonini davom ettiruvchi asosiy ta'lim-tarbiya muassasasi sifatida yoshlarni ilmiy, axloqiy, estetik va mehnat jihatidan rivojlantiradi. Maktabda o'quvchi nafaqat bilim oladi, balki jamoadoshlik, mas'uliyat, ijtimoiy faoliyat, fuqarolik pozitsiyasi kabi fazilatlarni ham egallaydi. Bu jarayonda o'qituvchi, sinf rahbari va ijtimoiy pedagogning o'zaro hamkorligi, oila bilan muntazam aloqasi hal qiluvchi o'rin tutadi.

Bundan tashqari, ijtimoiy institutlar — mahalla, yoshlar tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari, diniy va madaniy muassasalar ham yoshlarni tarbiyalashda beqiyos rol o'ynaydi. Ayniqsa, mahalla tizimi oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash, ijtimoiy nazoratni kuchaytirish, yoshlarni bo'sh vaqtini samarali o'tkazishga yo'naltirish orqali tarbiya jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Oila, maktab va ijtimoiy institutlarning o'zaro hamkorligi natijasida tarbiya jarayoni yaxlit, izchil va maqsadga yo'naltirilgan tus oladi. Bunday tizimda har bir institut o'z vazifasini to'liq bajarsa, yoshlar ongida milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, bag'rikenglik, mehnatsevarlik va ijtimoiy mas'uliyat hissi shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, yoshlarni barkamol inson sifatida voyaga yetkazish uchun:

oila — axloqiy va ma'naviy poydevorni yaratishi;

maktab — ilmiy va ijtimoiy dunyoqarashni shakllantirishi;

ijtimoiy institutlar — yoshlarni jamiyat hayotiga faol jalb etishi lozim.

Agar ushbu uch omil bir-birini to'ldirib, hamkorlikda ishlasa, natijada jamiyatda irodali, ma'naviy yetuk, ijtimoiy mas'uliyatli yoshlar shakllanadi. Bu esa o'z navbatida, yurt taraqqiyoti va milliy g'oyaning hayotga tatbiq etilishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi PQ-3907-sonli qarori. — Toshkent, 2018.
2. Xodjayev N., Yo'ldosheva Sh. Ijtimoiy pedagogika. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
3. Qodirova F. Oila pedagogikasi. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2019.
4. To'rayev B. Yoshlar tarbiyasida mahalla institutining o'rni. // Pedagogika va psixologiya jurnali. — 2020, №3. — B. 45–50.

SHAXS RIVOJIDA TA'LIM VA TARBIYANING UYG'UNLIGI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika talim yo'nalishi 2 bosqich talabasi
Toshquvvatova Muxlisa

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim va tarbiya uyg'unligi, ta'lim va tarbiya mazmunining uyg'unligi tamoyili, ta'limning tizimlilik va izchillik tamoyili bayon qilinayotgan o'quv materialini mustahkamlash va ilgari o'tilgan materiallarni to'ldirishga xizmat qilish, tarbiya va unga bog'liq jarayonlarga yangi hamda sog'lom pedagogik tafakkurga tayangan holda yondashuv haqida batafsil bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim uyg'unligi, tarbiya uyg'unligi, yaxlit ta'lim, uyg'unlik, izchillik tamoyili.

The harmony of education and upbringing in personal development

Abstract: This article describes in detail the principles of harmony of education and upbringing, the principle of harmony of the content of education and upbringing, the principle of systematicity and consistency of education, serving to strengthen the presented educational material and supplement previously covered materials, and an approach to upbringing and related processes based on a new and sound pedagogical thinking.

Keywords: educational harmony, educational harmony, holistic education, harmony, principle of consistency.

Ta'lim va tarbiya mazmunining uyg'unligi tamoyili – bu kishilarga bilim va tarbiya berish jarayonidan iborat bo'lib, bunda egallangan bilim va ko'nikmalarni hayotga qo'llay olishga o'rgatiladi, hayotda ta'lim oluvchilarning ham intellektual, ham ma'naviy jihatdan uyg'unlikda rivojlanishi ta'minlanadi. Shaxsning har tomonlama kamol topishi — bu uzluksiz ta'lim va tarbiya jarayonining bir-biri bilan chambarchas bog'liqligiga asoslanadi. Ta'lim insonning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirsa, tarbiya uning ma'naviy-axloqiy, estetik, jismoniy va irodaviy sifatlarini rivojlantiradi. Shaxsning har tomonlama rivojlanishi — bu uzluksiz ta'lim va tarbiya jarayonining natijasidir. Inson dunyoga tayyor bilim va fazilatlar bilan kelmaydi; u hayot davomida o'rganadi, tarbiyalanadi, shakllanadi. Shu bois ta'lim va tarbiya bir-birini to'ldiruvchi, o'zaro bog'liq va ajralmas jarayonlardir.

Ta'lim — bu shaxsga bilim berish, uni o'qitish, tafakkurini rivojlantirish jarayoni. Tarbiya — bu shaxsda ijobiy fazilatlarni shakllantirish, uni axloqiy, estetik, jismoniy jihatdan yetuk etish jarayoni. Ta'lim insonning aqliy salohiyatini oshiradi, uni bilimli, tafakkurli, ma'lumotli shaxsga aylantiradi. Tarbiya esa bu bilimlarni to'g'ri yo'nalishga yo'naltirib, insonda axloq, mas'uliyat, mehr-oqibat, vatanparvarlik kabi fazilatlarni shakllantiradi. Agar ta'lim bo'lib, tarbiya yetishmasa, inson bilimini noto'g'ri yo'lda ishlatishi mumkin; agar tarbiya bo'lib, ta'lim yetishmasa, inson ezgu niyat bilan yashasa-da, amalda samarali foyda keltira olmaydi. Shu sababli, bu ikki jarayonning uyg'unligi shaxs kamoloti uchun zarur shartdir.

Yaxlit ta'lim - tarbiya jarayonida ikkala o'zaro bog'liq juftlik, ya'ni bilim berish va tarbiyaviy ko'nikmalarni shakllantirish hamda shakllangan ta'limiy – tarbiyaviy bilimlar

va ko'nikmalar bo'yicha faoliyat ko'rsatishga o'rgatish, ob'ektiv borliqdagi qonuniyatlarni o'rganish va uning amaliy munosabatlarini tarkib toptirishda namoyon bo'ladi. Shu sababli ta'lim oluvchilarga bilim berishda egallangan bilimni amalda ishlatishga o'rgatish bilan birga ta'lim tarbiyalovchi ham bo'lishi kerak. Insonning ma'naviy olamini shakllantirish borasida Yurtboshimiz belgilab bergan vazifalar, yetuk mutaxassis va komil insonni tarbiyalashga qaratilgan ishlarni bo'lib qoldi, tarbiyalanuvchilarga alohida shaxs sifatida emas, istalgan ijtimoiy yo'nalishga solinishi mumkin bo'lgan qiyofasiz to'da, olomon tarzida qarash qaror topdi, Bu hol Tarbiyaning samarasizligiga olib keldi. Tizimlilik va ketma-ketlik u yoki bu o'quv materialini o'zlashtirish sur'ati, uningelementlari o'rtasidagi o'zaro mosligini tahlil qilishga imkon beradi. Ta'limning tizimliliigi va ketma-ketligi ma'lum fanlar bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish, borliqni yaxlit idrok etish o'rtasidagi qaramaqarshiliklarini hal etishga imkon beradi. Ushbu holatlar birinchi navbatda dastur va darsliklarni muayyan tizimda yaratish, fanlararo hamda fanlar ichidagi bog'liqlikni ta'minlash evaziga namoyon bo'ladi.

Tarbiya" fanidan ko'zlangan maqsad birinchidan o'quvchilarning yoshi va psixologiyasiga mos ma'naviy rivojlanishni ta'minlash, ikkinchidan mazkur fanni o'qitishda fanlararo bog'liqlik va turli millatlar qadriyatlarini inobatga olish, uchinchidan, o'quvchilarda vatanparvarlik, mardlik, insonparvarlik, iroda, o'z kelajagi uchun chuqur bilim olish va intilishga undovchi hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishdan iboratdir. Eng muhimi ushbu fan tobora avj olayotgan globallashuv davrida farzandlarimizda salbiy illatlarga qarshi immunitetni shakllantirishda fanta'lim-tarbiyaning uyg'unligini ta'minlashga olib keladi. Xulosa qilib aytganda, ta'lim va tarbiya uyg'unligi — bu nafaqat shaxsning, balki butun jamiyatning kelajagi uchun poydevordir. Chunki insonning barkamolligi, millatning ma'naviy qudrati, davlatning taraqqiyoti ana shu uyg'unlikka tayanadi. Har bir o'qituvchi, ota-ona va tarbiyachi faoliyatida ta'limni tarbiyadan, tarbiyani ta'limdan ajratmasligi, balki ularni yagona tizim sifatida olib borishi zamon talabi va jamiyat rivoji garovidir.

Xulosa o'rnida shuni aytish joiz-ki, O'zbekiston mustaqillikka erishgach, ta'lim va unga bog'liq jarayonlarga yangi va puxta pedagogik tafakkurga asoslangan yondashuv

shakllana boshladi. Uning talqinida ilmiy asoslanmagan sinfiy partiyaviy yondashuvdan voz kechildi. Ta'limning milliyligiga alohida e'tibor beriladi. Shu maqsadda xalq pedagogikasi boyliklari, o'zbek mutafakkirlarining pedagogik qarashlari puxta o'rganiladi. Natijada o'zbek ped. Oila va ijtimoiy tarbiya fan va amaliyotda alohida o'rin tutadi. Ta'limda irsiy va biologik omillar ham hisobga olinadi. Shu bilan birga, shaxsni shakllantirishda ta'lim-tarbiyaning o'rnini ortiqcha baholash ham yo'qoldi. Bu esa ta'lim-tarbiya bilan bog'liq voqea va vaziyatlarni to'g'ri izohlash, tarbiyaviy faoliyat tizimini to'g'ri aniqlash imkonini berdi.

Foydalanilayotgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushunchalar, tamoyillar va atamalar (qisqa izohli tajribaviy lug'at). O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati. T.: «Yangi asr avlodi», 2002.
2. M.Sharifxo'jayev. O'zbekiston: yangi g'oyalar, yangi yutuqlar. - T.: «Sharq» nashriyoti, 2004.
3. O.Hasanboyeva Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish metodikasi. - T.: 2003.
4. K.Hoshimov, S.Nishonova, M.Inomova, R.Hasanov Pedagogika tarixi. - T.: «O'qituvchi», 2001.
5. M.G.Davletshin va boshqalar. Qobiliyat va uning diagnostikasi. - T.: «O'qituvchi», 2012.
6. Masharipova Go'zal Qabulovna Ta'lim va tarbiya uyg'unligi Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumanidagi 46-son umumiy o'rta ta'lim maktabining Tarbiya fani o'qituvchisi maqolasidan foydalanildi.

5-SHO‘BA. Xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari.

O‘QUVCHI-YOSHLARDA TADBIRKORLIK VA IQTISODIY KOMPENSATSIYALARNI TAKOMILLASHTIRISH

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika va psixologiya kafedrasi katta o‘qituvchisi

To‘raqulov Akbar Rustam o‘g‘li

Panjiyeva Iroda Rahim qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Telefon raqam: +998 97 4557577

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘quvchi yoshlarda tadbirkorlik va iqtisodiy kompetensiyalarni shakllantirishning mazmuni, ahamiyati hamda zamonaviy yondashuvlar keng yoritilgan. Tadqiqot davomida kuzatish, tahlil, taqqoslash, pedagogik tajriba va nazariy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Yoshlarning iqtisodiy tafakkurini rivojlantirishda ta’lim jarayonining o‘rni, oilaning va jamoatchilikning roli, shuningdek, me’yoriy-huquqiy asoslarning ahamiyatini ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Maqolada o‘quvchi yoshlarda iqtisodiy tafakkur va tadbirkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish orqali ularning shaxsiy va ijtimoiy muvaffaqiyatini ta’minlash yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: Tadbirkorlik, iqtisodiy kompetensiya, innovatsion ta’lim, iqtisodiy tafakkur, moliyaviy savodxonlik, iqtisodiy ta’lim, kreativ fikrlash.

Abstract. This article broadly covers the content, importance, and modern approaches to the formation of entrepreneurial and economic competencies in young students. The research used observation, analysis, comparison, pedagogical experience, and theoretical generalization methods. The role of the educational process, the role of the family and society, as well as the importance of regulatory and legal frameworks in the development of young people's economic thinking are scientifically analyzed. The article shows ways to ensure personal and social success by developing economic thinking and entrepreneurial abilities in young students.

Keywords: Entrepreneurship, economic competence, innovative education, economic thinking, financial literacy, economic education, creative thinking.

Аннотация. В статье широко рассматриваются содержание, значение и современные подходы к формированию предпринимательских и экономических компетенций у учащейся молодежи. В исследовании использовались методы наблюдения, анализа, сравнения, педагогического опыта и теоретического обобщения. Научно проанализирована роль образовательного процесса, семьи и общества, а также значение нормативно-правовой базы в развитии экономического мышления молодежи. В статье показаны пути обеспечения личностного и общественного успеха посредством развития экономического мышления и предпринимательских способностей у учащейся молодежи.

Ключевые слова: Предпринимательство, экономическая компетентность, инновационное образование, экономическое мышление, финансовая грамотность, экономическое образование, творческое мышление.

Kirish. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti inson kapitalining sifati, yosh avlodning bilim, ko'nikma va kompetensiyalariga bevosita bog'liq. Bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida o'quvchi yoshlarda tadbirkorlik va iqtisodiy kompetensiyalarni takomillashtirish masalasi milliy ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylanmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qaror va farmonlarida yoshlar siyosatini qo'llab-

quvvatlash, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish hamda raqobatbardosh kadrlar tayyorlash masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Yoshlar – kelajagimiz" davlat dasturi, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da o'quvchi yoshlarning iqtisodiy tafakkurini shakllantirish hamda ularni amaliy hayotga tayyorlashga yo'naltirilgan vazifalar belgilab berilgan.

Asosiy qism. Iqtisodiy kompetensiya — bu shaxsning iqtisodiy jarayonlarni anglash, ularni tahlil qilish, moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish va iqtisodiy qarorlarni ongli qabul qilish qobiliyatidir. Bu kompetensiya nafaqat iqtisodiy bilim, balki mustaqil fikrlash, mas'uliyat, mehnatsevarlik, tejamkorlik, innovatsion yondashuv kabi sifatlarni ham o'z ichiga oladi. Shuning uchun iqtisodiy kompetensiyani shakllantirish jarayonida ta'lim, tarbiya, psixologiya, sotsiologiya va pedagogika omillari bir-biri bilan uzviy bog'liq holda qaralishi zarur. O'quvchi yoshlarning iqtisodiy fikrlash doirasini kengaytirish, moliyaviy savodxonligini oshirish bugungi kunda ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir inson o'z resurslarini to'g'ri taqsimlash, riskni baholash, foydani hisoblash va iqtisodiy qarorlar qabul qilishga majbur bo'ladi. Shu boisdan maktab ta'limi bosqichidayoq o'quvchilarda iqtisodiy tafakkur va tadbirkorlik ruhini shakllantirish ularni kelajak hayotga puxta tayyorlash uchun zarur shartdir.

Tadbirkorlik kompetensiyasi esa o'quvchilarda tashabbuskorlik, ijodiy fikrlash, riskni to'g'ri baholash, muammolarga noodatiy yondashuv, qaror qabul qilish va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu kompetensiyani shakllantirish o'quvchilarni amaliy faoliyatga jalb etish, ularni kichik biznes va startap loyihalari bilan tanishtirish orqali amalga oshiriladi. Hozirgi davrda "Yoshlar startapi", "Biznes maktab", "O'quvchilar innovatsion g'oyasi" kabi loyihalar orqali yoshlarning iqtisodiy salohiyatini yuzaga chiqarish imkoniyatlari yaratilmoqda. Ta'lim jarayonida tadbirkorlik va iqtisodiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samaradorligi o'qituvchi faoliyatining innovatsion yondashuviga bevosita bog'liqdir. O'qituvchi nafaqat iqtisodiy bilimlarni yetkazuvchi, balki o'quvchini mustaqil fikrlashga, tahlil qilishga, iqtisodiy muammolarga ijodiy yondashishga o'rgatuvchi shaxsdir. Shu maqsadda interfaol

o'qitish metodlari — loyihaviy o'qitish (project-based learning), keys-stadi (case study), simulyatsiya o'yinlari, iqtisodiy trenajyorlar, iqtisodiy laboratoriya mashg'ulotlari kabi usullardan foydalanish tavsiya etiladi. Bu metodlar o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog'lash, ularning tahliliy va qaror qabul qilish ko'nikmalarini mustahkamlash imkonini beradi.

Loyihaviy o'qitish jarayonida o'quvchilar real iqtisodiy muammolarni mustaqil hal etishga, biznes reja tuzishga, investitsion loyihalarni baholashga, bozor tahlilini o'rganishga o'rganadilar. Bunday yondashuv nafaqat iqtisodiy tafakkurni, balki ijodkorlikni, kommunikativlikni, tanqidiy fikrlashni ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, iqtisodiy o'yinlar, moliyaviy kvestlar, interfaol mashg'ulotlar o'quvchilarni darsga faol jalb etadi va o'z fikrini erkin ifoda etishga o'rgatadi. O'quvchilarda iqtisodiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida psixologik omillar ham muhim o'rin tutadi. Chunki iqtisodiy qaror qabul qilish jarayonida shaxsning o'ziga ishonchi, motivatsiyasi, maqsadga yo'naltirilganligi va emotsional barqarorligi katta rol o'ynaydi. O'quvchilarni iqtisodiy faoliyatga jalb etish jarayonida ularda “men qila olaman”, “men muvaffaqiyatga erishaman” degan ishonchni shakllantirish, ularni muvaffaqiyatli tadbirkorlar hayoti bilan tanishtirish samarali natija beradi. Bu orqali o'quvchilarda iqtisodiy faollik, tashabbuskorlik va javobgarlik hissi kuchayadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida iqtisodiy ta'limni kuchaytirish yo'nalishida muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Maktab va kollej dasturlarida “Iqtisodiy bilim asoslari”, “Moliyaviy savodxonlik”, “Tadbirkorlik asoslari” kabi fanlar joriy etilmoqda. Bu fanlar orqali o'quvchilar iqtisodiy jarayonlarning mohiyatini, bozor qonuniyatlarini, ishlab chiqarishning iqtisodiy asoslarini, tovar, pul, foyda, raqobat, mehnat samaradorligi kabi tushunchalarni o'rganadilar. Shuningdek, iqtisodiy fanlar zamonaviy AKT vositalari, raqamli platformalar, virtual simulyatorlar orqali o'qitilmoqda. Masalan, “Google Classroom”, “Kahoot”, “Quizizz” kabi platformalar yordamida iqtisodiy mashg'ulotlarni interfaol shaklda tashkil etish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

Iqtisodiy va tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirishning muhim jihatlaridan biri — ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishdir. Bu orqali o'quvchilar amaliyotda iqtisodiy faoliyatni ko'rish, biznes jarayonlar bilan bevosita

tanishish, iqtisodiy hisobot va marketing strategiyalarini o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu maqsadda ta'lim muassasalari tijorat banklari, kichik korxonalar, sanoat sub'yektlari, startap markazlari bilan hamkorlikda seminar, master-klass, amaliyot darslarini o'tkazishi zarur. O'quvchilarda iqtisodiy kompetensiyalarni shakllantirish nafaqat ularning iqtisodiy savodxonligini oshiradi, balki ularning shaxsiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Chunki iqtisodiy fikrlash orqali o'quvchi mas'uliyatli qaror qabul qilishni, vaqtni to'g'ri taqsimlashni, resurslardan oqilona foydalanishni o'rganadi. Bu esa kelgusida ularni mehnat bozorida raqobatbardosh kadr sifatida shakllantiradi. Shu boisdan iqtisodiy ta'limga ijtimoiy-pedagogik tizimning tarkibiy qismi sifatida qarash lozim.

Hozirgi kunda xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiy ta'lim maktabning dastlabki bosqichlaridanoq boshlanadi. Masalan, Finlyandiya, Germaniya, Janubiy Koreya, Yaponiya va AQSh ta'lim tizimida o'quvchilar iqtisodiy o'yinlar, moliyaviy savodxonlik mashg'ulotlari, kichik biznes loyihalari orqali amaliy iqtisodiy faoliyatga tayyorlanadilar. Bu esa ularda tadbirkorlik ruhi, innovatsion fikrlash va iqtisodiy mas'uliyatni shakllantiradi. O'zbekiston ham ana shunday ilg'or tajribalarni o'z milliy ta'lim tizimiga moslashtirib, iqtisodiy ta'limni bosqichma-bosqich rivojlantirish yo'lidan bormoqda.

Natijalar shuni ko'rsatmoqdaki, o'quvchilarda iqtisodiy va tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik, mas'uliyat, mehnatsevarlik kabi sifatlarini kuchaytiradi. Shu bilan birga, ularning jamiyatdagi faolligi, kasbiy tayyorgarligi va hayotiy qarorlarni qabul qilish qobiliyati ortadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, o'quvchi yoshlarda tadbirkorlik va iqtisodiy kompetensiyalarni takomillashtirish — bu shunchaki ta'lim masalasi emas, balki mamlakatning iqtisodiy xavfsizligi va barqaror taraqqiyotini ta'minlovchi omildir. Shu sababli ta'lim mazmunini yangilash, o'qitish metodikasini modernizatsiya qilish, iqtisodiy fanlarni amaliy mashg'ulotlar bilan boyitish, o'quvchilarni real iqtisodiy muhitga tayyorlash zarur. Har bir o'qituvchi o'z faoliyatida iqtisodiy tafakkurni

shakllantirishni tarbiyaviy jarayonning ajralmas qismi sifatida ko‘rishi, o‘quvchilarni ijodiy, mas’uliyatli va iqtisodiy jihatdan faol shaxslar qilib tarbiyalashi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlar – kelajagimiz” davlat dasturi to‘g‘risidagi qarori.
2. “O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”.
3. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
4. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”. – Toshkent: Ma’naviyat, 2010.
5. Avazov B. “Tadbirkorlik ta’limi va innovatsion iqtisodiy tafakkur”. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
6. UNESCO (2020). “Entrepreneurial Education in Schools: A Global Framework for Implementation”.
7. OECD (2022). “The Future of Education and Skills 2030”.
8. Xoshimova Z. “Iqtisodiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik asoslari”. – Toshkent, 2022.

TA’LIM-TARBIYA JARAYONIDA O‘QUVCHILARDA EKOLOGIK TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

**Pedagogika va psixologiya kafedrası mustaqil
tadqiqotchisi, Sunnatullo Do‘stov**

E-mail: sdustov@dtpi.uz

orcid: <https://orcid.org/0009-0003-9585-9386>

Tel.: (+998 99) 083 74 91

Annotatsiya: Ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilarda ekologik tafakkurni shakllantirish bugungi kunda hayotiy zaruratga aylangan. Ekologik tafakkur nafaqat tabiatni tushunish, balki uni asrab-avaylashga bo‘lgan mas’uliyatni ham o‘z ichiga oladi.

Ushbu maqolada ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarda ekologik tafakkurni shakllantirishning ahamiyati va usullari tahlil qilinadi. Ekologik tafakkur – bu tabiat va atrof-muhitga mas'uliyatli munosabat, muhofaza qilish va barqaror rivojlanish tamoyillarini anglashdan iborat. Ta'lim jarayonida ekologik ongni rivojlantirish orqali yosh avlodda tabiatga hurmat va atrof-muhitni asrashga bo'lgan ehtiyoj uyg'otiladi. Maqolada ekologik tarbiya elementlarini darslarda samarali qo'llash usullari, o'quvchilarning ekologik bilim va ko'nikmalarini oshirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ekologik tafakkurni shakllantirish uchun o'quv muassasalari, o'qituvchilar va ota-onalarning hamkorlikdagi roli ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Ekologik tafakkur, ta'lim-tarbiya jarayoni, ekologik ong, atrof-muhitni himoya qilish, tabiiy resurslar, barqaror rivojlanish, ekologik mas'uliyat, yashil iqtisodiyot, ekologik muammolar, o'quvchilarni tarbiyalash.

Annotation: In today's world, developing ecological thinking among students through the process of education and upbringing has become a vital necessity. Ecological thinking involves not only understanding nature but also taking responsibility for its preservation and protection. This article analyzes the importance and methods of developing ecological thinking in students within the educational process. Ecological thinking is a responsible attitude toward nature and the environment, as well as an understanding of the principles of environmental protection and sustainable development. By fostering ecological awareness during education, young people develop respect for nature and a desire to protect the environment. The article discusses effective ways to integrate elements of environmental education into lessons and methods for improving students' ecological knowledge and skills. It also emphasizes the collaborative role of educational institutions, teachers, and parents in shaping ecological thinking.

Keywords: Ecological thinking, educational process, ecological awareness, environmental protection, natural resources, sustainable development, ecological responsibility, green economy, ecological problems, student education.

KIRISH. Bugungi globallashuv davrida insoniyat oldida turgan eng dolzarb masalalardan biri — bu ekologik muammolardir. Aholining ko‘payishi, ishlab chiqarishning jadal sur‘atlarda o‘ssishi va texnologiyalarning rivojlanishi tabiatga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Shu boisdan, yosh avlodda ekologik tafakkurni shakllantirish, ularni tabiatni asrashga mas‘uliyat bilan qarash ruhida tarbiyalash bugungi kun ta‘lim-tarbiyasining eng muhim vazifalaridan biri sanaladi.

Ta‘lim jarayonida o‘quvchilarga nafaqat ekologik bilim berish, balki ularning ekologik ongini, qadriyatlarini va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur. Chunki ekologik tafakkur bu — insonning tabiatga bo‘lgan ongli munosabati, ekologik muammolarni to‘g‘ri tushunish va ularni hal etishga faol ishtirok etish qobiliyatidir.

O‘quvchi yoshlarda ekologik madaniyatini shakllantirish bugungi kunning muhim masalalaridan hisoblanadi. O‘quvchilarda ekologik tafakkurni shakllantirish orqali nafaqat tabiatni muhofaza qilishga, balki ekologik madaniyatli jamiyat barpo etishga zamin yaratiladi. Shu sababli ta‘lim-tarbiya jarayonida ekologik tarbiya uzluksiz, tizimli va amaliy yo‘nalishda tashkil etilishi zarurdir. Ekologik madaniyatning asosini, shubhasiz, ekologik ta‘lim - tarbiya tashkil etadi. Bugungi ekologik holat ta‘lim tizimining barcha bo‘g‘inlarini ya‘ni maktabgacha ta‘lim muassasalaridan tortib oily ta‘lim bosqichlarini ham qamrab oladi. Chunki, muayyan aniq maqsadlarga yo‘naltirilgan ekologik ta‘lim - tarbiya natijasida o‘quvchi yoshlarning ekologik madaniyatini bilimlarini oshirish, ularda tabiatga nisbatan ongli munosabatda bo‘lish malakalarini tarkib toptirish, ekologik madaniyatni tizimli va izchillikda olib borish dolzarb masalalardan biri sifatida nazarda tutish lozim. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda ekologik madaniyatni rshakllantirish vositasi sifatida maydonga chiquvchi yaratuvchilik nimanidir o‘zgartirishga, yangilik yaratishga, fikrlashga majbur qiluvchi ehtiyoj hisoblanib, u o‘quvchilarda mustaqil ta‘lim olish, ya‘ni mustaqil o‘rganish, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. O‘zini - o‘zi anglash va o‘zligini ifodalashga bo‘lgan ehtiyoj o‘quvchilarni o‘z faoliyatida ma‘lum bir ijobiy natijalarga erishish, o‘quvchilar jamoasida obro‘ - e‘tibor qozonish, atrof muhit ta‘siri va uni inson salomatligidagi roli borasida harakatga keltiruvchi vosita bo‘lib, o‘quvchilarda o‘zini - o‘zi hurmat qilish, o‘zligini anglash, o‘zini - o‘zi boshqarish,

o'zini - o'zi tarbiyalash, tozalikka rioya qilish, gigiyenik talablarni amalda bajarish kabi ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish jarayonida muhim ahamiyat kasb etuvchi vositalardan biri muvaffaqiyatga bo'lgan ehtiyoj bo'lib, bu ma'lum bir vazifani mas'uliyat bilan bajarish orqali ko'zlangan natijalarga erishishga xizmat qiluvchi, o'quvchilarda mas'uliyat hissini shakllantirish orqali ijodiy faoliyatga etaklovchi ehtiyoj hisoblanadi. Demak, o'quvchilardagi mavjud va ma'lum bir maqsadda shakllantirilgan ehtiyojlar boshlang'ich sinflardayoq ma'naviy ma'rifiy ishlar jarayonini ilmiy asosda tashkil etish hamda yuqori natijalarga erishish, o'quvchilarda ekologik madaniyatni rivojlantirish vositalari sifatida xizmat qilishi mumkin.

MATERIAL VA METODLAR. Tafakkurni rivojlantirish vositalari haqida fikr yuritish ekanmiz, tafakkur qanday va qaysi vositalar va asoslarga ko'ra shakllanadi hamda rivojlanadi. Uning shakllanishiga va rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarning o'ziga xos xususiyatlari nimadan iborat? degan savollarga javob topish va undan o'quvchilarda mustaqillik madaniyatni shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiluvchi ta'lim-tarbiya va tarbiyaviy munosabatlar jarayonlarida foydalanish muhim ahamiyatga ega, chunki, yuqorida aytib o'tganimizdek, o'quvchilarda tafakkurning shakllanish va rivojlanish jarayoni nimanidir bilib olishga va o'rganishga yo'naltirilgan aqliy -tahliliy xatti -harakatlar jarayoni bo'lib, mazkur jarayonda o'quvchilar o'zlari uchun yangilik bo'lgan qaysidir hodisa va voqealarni vujudga kelish sabablarini o'rganadi va tahlil qiladi. Mazkur yangilik avvaldan mavjud bo'lishi, ya'ni sub'ektiv bo'lishi mumkin. Lekin bu o'quvchilar uchun yangilik hisoblanadi, chunki, o'quvchilar mazkur yangilikning kelib chiqish sabablari, xususiyatlari, ahamiyatini o'rganish va tahlil qilish asosida qaytadan kashf etadi. Mazkur jarayonni tafakkurning shakllanish va rivojlanish jarayoni deb aytishimiz mumkin. Demak, tafakkurning shakllanish va rivojlanishi jarayonida tasavvur, tushuncha va dunyoqarash asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Mazkur fikrlarga asoslanib aytishimiz mumkinki, o'quvchilarga ekologik tafakkur uning mazmun - mohiyati, ahamiyati va zaruriyati yuzasidan tushunchalar berish, ularda mazkur soha bo'yicha tasavvurni shakllantirish, kelajakka ishonch uyg'otish, dunyoqarashini kengaytirish ularda ekologik madaniyatni shakllantirish va

rivojlantirishning asosiy vositalari sifatida xizmat qiladi. Jumladan, ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni bu - tabiiy resurslardan oqilana foydalanish, atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik tizim barqarorligini ta'minlash, aholi hayoti va salomatligini saqlash, iqlimning o'zgarishi, suv resurslarning kamayib ketishi, atmosferaning ifloslanishi, tuproq degradatsiyasi, cho'llashuv jarayonlari bioxilma-xillik va o'rmonzorlarning qisqarishi, tabiiy boyliklarning sifat va miqdorini oshirish va tabiatni muhofaza qilish bugungi kunning ustuvor masalalaridan biri hisoblanadi. Ekologik madaniyat - bu tabiat haqidagi bilim, ong, idrok, savodxonlik, intellektual salohiyat va uni amalda qo'llay bilish faoliyati, atrof-muhitga nisbatan faoliyatning yuksak ko'rsatkichi, ongli va ma'suliyatli yondashuvdir. Ekologik bilim va ekologik madaniyatning tayanch fazilatlari: - axloqiy-ekologik onglilik shaxsning muhim madaniyatlilik sifati bo'lib, uning atrof - muhitni hissiy bilish jarayoni atrof - muhitdagi obyektlar va hodisalarni sezishi, idrok etishi, tasavvur qilishi, ziyraklik va teranlik asosida tabiat muhofazasi bo'yicha amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishi lozimligini nazarda tutadi; - ekologik ma'suliyatlilik shaxsda munosabat va ma'sullikni tarbiyalashda namoyon bo'ladi, bunday munosabat shaxsning tabiatga ko'rsatgan salbiy ta'siri oqibatlarini anglash va bunday ta'sirni bartaraf etish istagi natijasidagina shakllanadi; - ekologik irodaviylik shaxsning o'zi va o'zgalarning atrof - muhitdagi hattiharakatlarini baholashi va nazorat qilishi shaxsdagi qat'iyatlilik, tejamkorlik, ozodalik va pokizalik bilan bog'liq jarayon hisoblanadi. Shaxsning ekologik madaniyatini shakllantirishda ekologik qadriyatlar alohida ahamiyatga ega, ularga tabiatni asrab-avaylashga intilish, tashabbuskorlik, izchillik, mehnatsevarlik va ongli faollik kabilar kiradi. Xususan, bugungi ekologik muammolar, ya'ni global, mintaqaviy va lokal ekologik muammolarni bilish, er, suv, energetik muammolar, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, bioxilma-xillikni saqlash, cho'llanish jarayoni, atmosfera havosining ifloslanishi kabi tushunchalar bilan chambarchas bo'g'liq. Ekologik ma'naviyatli shaxsni tarbiyalash bog'cha, umumta'lim maktablari, lisey, kasb hunar ta'limi, oliygohlarda mutaxassislar tomonidan olib borilishi maqsadga muvofiq. Aholining boshqa tabaqalarida esa O'zbekiston ekologik partiyasi va boshqa ko'ngillilar, tashkilotlar tomonidan targ'ibot ishlari yo'lga qo'yilishi mumkin. Ekologik ta'limning

nazariy asosi - atrof muhit muhofazasiga oid ta'limni bog'cha, maktab, oliy o'quv yurtlarida ma'lum o'quv reja va dasturlari asosida olib borish hamda malakali mutaxassislar tayyorlashdan iborat. Yig'ilgan tajribalar umumlashtirilib ma'lim pedagogik shaklga keltirilib o'quv dasturi darsliklari tuzilishi lozim.

NATIJALAR. Oliy va o'rta maxsus ta'limga ega bo'lgan tarbiyachi, ekologik metodist, ekologik pedagog, ekologik instruktor, injener-ekolog, ekolog-agroximik, ekologtexnolog kabi mutaxassislar tayyorlanishi lozim. Ekologik ma'naviyatli shaxs tabiatdagi obyekt va hodisalarni qiyoslay olishi, ongli tushunchalar hosil qilishi, tabiatga munosabatni oldindan rejalashtirishi, atrof-muhitdagi o'zgarishlarga nisbatan ziyrak va tabiatga qiziquvchan bo'lishi, tabiat go'zalligini his eta olishi, tabiatni muhofaza qilishda qat'iyatli bo'lishi, tabiatga zarar etkazmaslik, boshlangan ishni oxirigacha etkazishi, atrof-muhit muhofazasida tashabbus ko'rsatishi, tabiatni asrash uchun yangi g'oyalar, ekologik bilimlarni targ'ib qilishi, ijtimoiy foydali mehnatga havas hissini shakllantirishi, mehnat malakalarini egallashi, o'z-o'zini nazorat qila olishi, vatanparvarlik, ona tabiatga mehr-muhabbat hissiyotiga ega bo'lishi, o'zi yashab turgan uy, mahalla, shahar tabiatini sevishi, undan g'ururlanishi, uni ardoqlashi lozimdir. Bugungi kunda insoniyatni xavf ostida qoldirayotgan hodisalardan biri ekologik vaziyat hisoblanib, jamiyatning katta tashvish uyg'otmoqda. Insonning tabiiy boyliklardan haddan tashqari tartibsiz foydalanishi oqibatida, o'rmonlar siyraklashib, o'simlik va hayvonlar turlari kamayishi, foydali qazilma boyliklari tugab borayotganligi, shuningdek, suv havzalari va atmosfera havosining ifloslanishi natijasida sayyoramizning qiyofasi o'zgarib bormoqda. Bularning barcha insonlarning tabiiy boyliklardan oqilona foydalanmasliki oqibati hisoblanadi. Shuning uchun ham ekologik talim-tarbiya berishni maktabgacha yosh davridan boshlash lozim. Ekologik bilim - bu tirik tabiatning tuzilishi, rivojlanishi, o'zgarishi, er yuzidagi tirik jonzotlarning holati, ularning birbirlariva atrof-muhit o'rtasida bo'lib turadigan munosabatlarni, tabiiy boyliklarning son va sifatini, hajmini, xillarini hamda ularni saqlash va tejamkorlik bilan foydalanish yo'llarini o'zlashtirishdan iboratdir. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ekologik ta'lim - tarbiya berish ularni ilk marotaba tabiatga qadam qo'ygan vaqtdan boshlab, butun hayoti davomida tabiatdan ongli, oqilona ravishda

foydalanishga, xalqimizning tabiatga hurmat va e'tibor bilan qaraydigan urf-odatlarini tarbiyalash, tabiiy boyliklarni ko'paytirish va ulardan to'g'ri foydalanish, bog'-urog'lar, gulzorlar tashkil qilishga, daraxtlarni, o'simlik va hayvonlarni asrashga, ularga ozor bermaslikka o'rgatish, shuningdek, o'quvchilarning qalbida tabiatga, uni asrashga nisbatan yaxshi xislatlar uyg'otishdan iboratdir. Ekologik tarbiyaning bosh maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda atrofmuhit va uning muammolari haqida ongli munosabatni hamda ular bo'yicha optimal echimlar topish to'g'risidagi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat. Mazkur maqsadni amalga oshirish uchun bir qator vazifalarni hal qilishga to'g'ri keladi.

1. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ekologik ta'lim - tarbiya berishda ularning yashab turgan joyi (tabiati) va boyliklarini tejab-tergashga, ularni ongli ravishda muhofaza qilishga o'rgatish.

2. Ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni, eng avvalo, oiladan boshlanmog'i lozim. O'quvchi yoshlarga ekologik ta'lim - tarbiya berish, xalqimizning o'ziga xos milliy tarbiyasidan, ya'ni ota-onalar tarbiyasidan boshlanadi.

Milliy tarbiyamizda suvni isrof qilmaslik bilan birga, er, havo, tuproq ham muqaddas hisoblanadi. O'quvchilarga ekologik ta'lim berishda har bir bolaga 1 ta gul tuvakni parvarishlash topshirig'ini berish ham eng samarali usullardandir. Bunda parvarishlash usullarini o'rgatib, ularni shu gulni qanday parvarish qilyotganini nazorat qilib boriladi. Natijada o'quvchilarda avvalambor mehr-shafqat tuyg'usi, tabiatga muhabbat shakllanadi. O'quvchilar gullarining qurib qolmasligi uchun qayg'uradilar va parvarish qilishadi. Demak, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish orqali ularning tabiatga bo'lgan mehrini shakllantirish va kelajakda tabiiy fanlarni o'zlashtirishi uchun poydevor yaratiladi. O'quvchilarga ekologik ta'lim - tarbiya berishda zamonaviy usullardan foydalanish yaxshi samara beradi. Bu orqali o'quvchilarning o'zlashtirishini yanada oshirish va qiziqarli, yangicha ta'lim jarayonini tashkil etishdan iborat bo'ladi. Binobarin, axloq ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, uning mohiyati, shaxs xatti-harakatlari, yurish-turishi, turmush tarzi, hayot kechirish tamoyillari, qoidalari, shuningdek, ijtimoiy munosabatlar mazmunini ifodalaydi. Shu bois, axloq ijtimoiy hodisa sifatida jamiyat ma'naviy-ruhiy hayotida o'ziga xos muhim

ahamiyatga ega. Muayyan millat qiyofasi, uning kishilik taraqqiyotidagi o'rnini belgilanayotgan jarayonda mazkur tushuncha asosiy mezonlardan biri bo'lib xizmat qiladi. Axloq (arabcha xulq-atvor demakdir) - ijtimoiy ong shakllaridan biri, ijtimoiy tartib-qoida bo'lib, bu tartib-qoida ijtimoiy hayotning barcha sohalarida kishilarning xatti-harakatini tartibga solish vazifasini bajaradi. Axloq omma faoliyatini tartibga solishning boshqa shakllari (o'quv, ishlab chiqarish, xalq an'analari) da o'z talablarining asoslanishi, amalga oshirilishi va omma fikri asosida tartibga solinishi bilan farq qiladi. Axloq talablari barchaga taalluqli, biroq hech kimning ko'rsatmasi, hech qanday maxsus buyruq asosida bajarilmaydigan, ixtiyoriy amalga oshiriladigan burch shakliga kiradi. Axloq talablarining bajarilishi faqat ma'naviy ta'sir ko'rsatish shakllari doirasida yuz beradi. O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy sifatlarning qaror topishi tarixiy-obyektiv sharoitda shaxs tomonidan jamiyat taraqqiyoti, insonlarning o'zaro hamkorlik, aloqa doiralarning kengayishi takomillashuviga ko'rsatiladigan ta'sirning ijobiy, mo'tadil holatda bo'lishini ta'minlashda ko'rinadi. Ma'naviy-axloqiy sifatlarning qaror topishi quyidagi umumiy mazmun asosida ro'y beradi: - o'quvchining ma'naviy-axloqiylik darajasi ijtimoiy munosabatlar jarayonida, uning jamiyat, atrof-muhit va tabiatga bo'lgan yondashuvida namoyon bo'ladi; - o'quvchining ma'naviy-axloqiylik darajasi jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyoti darajasiga bog'liq; - o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy kamoloti obyektiv va subyektiv shartsharoitlarning o'zaro uyg'unlashuvi asosida tashkil etiladigan uzluksiz, tizimli ta'lim -tarbiyaning yo'lga qo'yilishi natijasida vujudga keladi; - o'quvchining ma'naviy-axloqiy kamoloti ijtimoiy munosabatlarning yo'lga qo'yilishida ijobiy natijalarga olib keladi.mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Avezov Sh. Maktabda ekologik tarbiya-Toshkent: O'qituvchi,1992.-62 b.
2. Berdanova P.U. Qoraqalpoq oilalarida bolalarning ekologik madaniyatini
3. Ismatov I.Sh. O'quvchilarda atrof-muhitga ma'suliyatli munosabatni shakllantirish (anorganik kimyo misolida): p.f.n. diss....avtoref. - Toshkent, 2006.
4. Jumanova F.U. Kasb-hunar kolleji o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirish (geografiya ta'limi misolida): ped.fan.nom. diss.... avtoref. Toshkent, 2010.-22 b.

5. Norboʻtayev X.B. Boshlangʻich taʼlimda ekologik xafvsizlik madaniyatini takomillashtirish. //Муаллим хем узлуксиз билимлендириу. Илмий-методикальщ журнал №2 ISSN 2181-7138 Некис-2022. -Б. 93-97.

6. D.D.Abduraxmonov. “Qurilish konstruksiyasi fanini fanlararo integratsion oʻqitish asosida talabalarni kasbiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi” - Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences Scientific Journal Impact Factor(9 / ISSN 2181-1784 SJIF 2023: 5.423)

7. OʻGʻLi, Abduraxmonov Dostonbek Davron, and Almasova Gulrux Iskandar Qizi. "Amir temur davri arxitekturası temuriylar sulolasi meʼmorchiligining boshlanish bosqichi." Строительство и образование Спецвыпуск 2 (2024): 34-37.

OʻZBEK OILALARIDA IJTIMOIIY TARBIYA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA XALQ PEDAGOGIKASINING OʻRNI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,

Pedagogika va psixologiya kafedrası

oʻqituvchisi Ravshanova D.

Pedagogika taʼlim yoʻnalishi talabasi

Abdusalomova Maftuna Olim qizi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada oʻzbek oilalarida ijtimoiy tarbiya madaniyatini rivojlantirishda xalq pedagogikasining oʻrni va ahamiyati tahlil qilinadi. Xalq pedagogikasi — bu asrlar davomida shakllangan, millatning maʼnaviy, axloqiy va ijtimoiy tajribasini oʻzida mujassam etgan tarbiya tizimidir. Oila esa ushbu qadriyatlarning eng muhim saqllovchisi va davom ettiruvchisidir. Maqolada oila muhitida yosh avlodni mehnatsevarlik, odoblilik, mehr-oqibat, vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalashda xalq anʼanalari, urf-odatları va ogʻzaki ijod namunalarining oʻrni ochib beriladi. Shuningdek, zamonaviy ijtimoiy pedagogika nuqtayi nazaridan oilaviy tarbiya jarayonida xalq qadriyatlaridan samarali foydalanish yoʻllari yoritiladi.

Kalit soʻzlar: Oʻzbek oilasi, xalq pedagogikasi, ijtimoiy tarbiya, tarbiya madaniyati, milliy qadriyatlar, urf-odatlar, maʼnaviy meros, mehr-oqibat, vatanparvarlik, ijtimoiy pedagogika.

Kirish

Inson tarbiyasi har qanday jamiyat taraqqiyotining asosi, millatning maʼnaviy qudrati va istiqboli belgisidir. Shu boisdan oila muqaddas dargoh sifatida insonning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim ijtimoiy institut hisoblanadi. Oila muhiti nafaqat bolaga dastlabki axloqiy, maʼnaviy va madaniy qadriyatlarni singdiradi, balki u orqali jamiyatning umumiy ijtimoiy madaniyati ham shakllanadi. Tarbiya madaniyatining ildizlari esa xalqning asrlar davomida toʻplagan tajribasi — xalq pedagogikasida mujassamdir.

Oʻzbek xalq pedagogikasi milliy oʻziga xoslikka ega boʻlib, unda oilaning jamiyatdagi oʻrni, ota-onaning masʼuliyati, farzand tarbiyasidagi axloqiy meʼyorlar, mehr-oqibat va hamjihatlik kabi qadriyatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Xalq pedagogikasi oʻzida oʻtgan avlodlarning hayotiy tajribasini, axloqiy qarashlarini, odob-axloq, mehnatsevarlik, vatanparvarlik singari fazilatlarni mujassam etadi. Bu qadriyatlar oila orqali avloddan-avlodga oʻtib, millatning ijtimoiy ongini va maʼnaviy madaniyatini shakllantiradi.

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti, globallashuv jarayonlari va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida yosh avlod tarbiyasida yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, xalq pedagogikasining boy merosidan, oʻzbek oilalarida shakllangan tarbiya anʼanalari va qadriyatlaridan oqilona foydalanish dolzarb masalaga aylanmoqda. Oila — shaxsni ijtimoiylashuvga tayyorlaydigan birlamchi muhit sifatida — ijtimoiy tarbiya madaniyatining shakllanishida hal qiluvchi rol oʻynaydi.

Ijtimoiy pedagogika nuqtayi nazaridan, oila tarbiyasini faqatgina shaxsiy masala sifatida emas, balki jamiyatning ijtimoiy-madaniy tizimi bilan chambarchas bogʻliq jarayon sifatida koʻrish zarur. Chunki oila tarbiyasida shakllangan qadriyatlar, xulq-atvor meʼyorlari, ijtimoiy koʻnikmalar jamiyatdagi barqarorlik, totuvlik va

taraqqiyotning asosiy omillaridan biridir. Shu bois, o'zbek xalq pedagogikasida mujassam qadriyatlarni oila tarbiyasiga tatbiq etish nafaqat milliy o'zlikni saqlash, balki yoshlarni ijtimoiy faol, ma'naviy yetuk va vatanparvar qilib tarbiyalashning eng samarali yo'lidir.

Shunday qilib, ushbu maqolada o'zbek oilalarida ijtimoiy tarbiya madaniyatini shakllantirishda xalq pedagogikasining o'рни, ahamiyati hamda zamonaviy ijtimoiy-pedagogik yondashuvlar bilan uyg'unligi tahlil qilinadi. Maqsad — xalq pedagogikasining boy merosidan samarali foydalanish orqali oilaviy tarbiya tizimini takomillashtirish, yoshlarning ijtimoiy ongini rivojlantirish va milliy qadriyatlarga sodiq shaxsni shakllantirishdir.

Asosiy qism

O'zbek xalq pedagogikasi asrlar davomida shakllangan tarbiyaviy tajriba, urf-odat, marosim, xalq og'zaki ijodi, diniy va axloqiy qarashlar orqali yosh avlodni ma'naviy barkamol, ijtimoiy faol, vatanparvar inson qilib tarbiyalashga qaratilgan tizimdir. Xalq pedagogikasining ildizlari oila muhitida chuqur ildiz otgan bo'lib, har bir oila milliy qadriyatlarning asosi, jamiyatning ijtimoiy mustahkamligi va ma'naviy birligining kafolati sifatida qaralgan. Oila — bu shaxsning birinchi maktabi, unda insonning xarakteri, dunyoqarashi, axloqi va ijtimoiy mas'uliyati shakllanadi.

O'zbek oilalarida tarbiya jarayoni har doim xalq donishmandligi va hayotiy tajribasiga tayangan. Xalq pedagogikasida "Farzand – ota-onaning ko'zgusi", "Yaxshi bola – yurt ko'rki", "Ona duosi bilan ish bitar" kabi maqollar, hikmatlar va rivoyatlar farzand tarbiyasida axloqiy me'yor sifatida xizmat qilgan. Bu hikmatlar oiladagi o'zaro hurmat, mehr-muhabbat, sabr, mas'uliyat va ijtimoiy burch tuyg'usini mustahkamlashga qaratilgan. Shuningdek, xalq og'zaki ijodida ota-onaga hurmat, mehnatsevarlik, halollik, adolat, sabr-toqat kabi qadriyatlar orqali yosh avlod ongiga ijobiy ijtimoiy me'yorlar singdirilgan.

Ijtimoiy pedagogika nuqtayi nazaridan, oila tarbiyasi shaxsning jamiyatdagi munosabatlarini belgilovchi muhim omildir. Bolaning oiladagi tarbiyasi uning kelajakdagi ijtimoiy faolligini, axloqiy qarashlarini va boshqalar bilan munosabatini shakllantiradi. Shu bois, o'zbek xalq pedagogikasida oilaviy muhitga ijtimoiy-

pedagogik jarayon sifatida qaraladi. Ota-ona bolani nafaqat axloqiy, balki ijtimoiy jihatdan ham tarbiyalaydi — unga muloqot, hamkorlik, yordam, hamdardlik, hurmat kabi insoniy munosabatlarni o‘rgatadi.

Oila tarbiyasining asosiy vazifalaridan biri — farzandni jamiyatda o‘z o‘rnini topa oladigan, mustaqil fikrlaydigan, boshqalar bilan hamjihat yashaydigan, ma’naviy yetuk shaxs qilib voyaga yetkazishdir. Xalq pedagogikasi bu maqsadga erishish uchun ko‘p asrlik tajribalarni, an’anaviy tarbiya shakllarini taklif etgan. Masalan, “katta-kichikka hurmat”, “mahalla ko‘magi”, “bir-birini qo‘llab-quvvatlash” kabi qadriyatlar bolaga ijtimoiy javobgarlik hissini uyg‘otadi. Mahalla hayotidagi marosimlar, bayramlar, mehnat jarayonlarida ishtirok etish esa yosh avlodda ijtimoiy faoliyat ko‘nikmalarini shakllantirgan.

Zamonaviy sharoitda ham xalq pedagogikasining oila tarbiyasidagi o‘rni o‘z dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Aksincha, globallashuv va g‘arbiy madaniyat ta’siri kuchaygan bir paytda milliy tarbiya qadriyatlariga qaytish zarurati ortib bormoqda. Bugungi o‘zbek oilasi farzandini tarbiyalashda xalq pedagogikasining boy merosidan, qadimiy urf-odatlaridan va milliy ma’naviyatga asoslangan tarbiya tamoyillaridan foydalanishi zarur. Bunda ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish, xalq pedagogikasi asoslarini zamonaviy ta’lim dasturlariga integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, ijtimoiy pedagogika fani oilaviy tarbiyani jamiyatning ijtimoiy muhitida tahlil qiladi. Demak, oila — ijtimoiy tarbiya tizimining eng kichik, ammo eng samarali bo‘g‘ini sifatida qaraladi. Shu bois oila tarbiyasida xalq pedagogikasi an’analarini amaliyotga tatbiq etish orqali yosh avlodda ijtimoiy mas’uliyat, insonparvarlik, mehr-oqibat, halollik va Vatanga sadoqat kabi fazilatlarni shakllantirish mumkin.

O‘zbek xalq pedagogikasida oila nafaqat tarbiya maskani, balki jamiyat barqarorligi va ma’naviy yuksalishining tayanchidir. Oilaning mustahkamligi, undagi ijtimoiy tarbiya madaniyatining yuksakligi bevosita jamiyatning ma’naviy darajasini belgilaydi. Shuning uchun xalq pedagogikasida oilaviy qadriyatlar, ota-onalarning

mas'uliyati, farzandni odobli, halol, vatanparvar qilib tarbiyalash — millat taraqqiyotining eng muhim omili sifatida ko'riladi.

Shuningdek, xalq pedagogikasida oilaning jamiyat bilan aloqasi mustahkam e'tirof etilgan. Oila hech qachon ijtimoiy muhitdan ajralgan holda qaralmagan. Aksincha, oila mahalla, qarindosh-urug', qo'shnilar va butun jamiyat bilan uzviy bog'liq tizim sifatida tushunilgan. Bu bog'liqlik orqali farzandlarda ijtimoiy birdamlik, mehr-oqibat, hamkorlik va jamoaga sodiqlik tuyg'ulari shakllanadi. Mahallada o'tkaziladigan "hashar", "to'y", "xayriya" kabi tadbirlar o'zbek xalqining ijtimoiy tarbiya madaniyatini ifodalaydi. Shu jarayonlarda bola kichik yoshdan jamoa bilan yashashni, boshqalarni hurmat qilishni, yordam berishni o'rganadi.

Bugungi kunda xalq pedagogikasining bu an'analarini zamonaviy ijtimoiy pedagogika bilan uyg'unlashtirish dolzarb masalalardan biridir. Chunki XXI asrda yoshlarning dunyoqarashi, qadriyat tizimi va ijtimoiy moslashuvi yangi shakllarga ega bo'lmoqda. Axborot texnologiyalarining kuchayishi, g'arb madaniyati ta'siri, individualizmning ortishi natijasida oila muhitidagi birligi, o'zaro hurmat, sabr, bag'rikenglik kabi qadriyatlar zaiflashib borayotgan holatlar kuzatiladi. Shu sababli xalq pedagogikasining o'zbek oilalariga xos qadimiy tarbiyaviy tajribalarini qayta tiklash, ularni zamonaviy ijtimoiy sharoitga moslashtirish zarur.

Xalq pedagogikasidagi "Kattani hurmat qil, kichikka izzat qil", "Oila — vatan kichraytirilgan nusxasi", "Bolaga mehr — yurtga sadoqat" kabi hikmatli tamoyillar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Bu qadriyatlar oilada ijtimoiy madaniyatni mustahkamlash, yoshlarni insoniylik, vijdon va mehr-oqibat ruhida tarbiyalashda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Demak, xalq pedagogikasining o'zbek oilalaridagi ijtimoiy tarbiya madaniyatini shakllantirishdagi o'rni nafaqat tarixiy, balki zamonaviy pedagogika uchun ham amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa

Oila – insoniyatning eng qadimiy va muqaddas ijtimoiy instituti sifatida jamiyat hayotining tayanchi, millatning ma'naviy poydevori hisoblanadi. O'zbek xalqining tarixiy tajribasi shuni ko'rsatadiki, oila nafaqat shaxsning jismoniy va ma'naviy barkamolligini ta'minlaydi, balki butun jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va

taraqqiyotida hal qiluvchi o‘rin tutadi. Shuning uchun ham xalq pedagogikasi — oila tarbiyasining asosi, milliy o‘zlik va ijtimoiy tarbiya madaniyatining ildizi sifatida doimo o‘z ahamiyatini saqlab kelgan.

Bugungi globallashuv davrida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, ularni zamonaviy ijtimoiy pedagogika bilan uyg‘unlashtirish nihoyatda dolzarbdir. Chunki tashqi madaniy ta’sirlar, texnologiyalar va individualizmning kuchayishi sharoitida oila qadriyatlarining so‘nib borish xavfi mavjud. Bunday sharoitda xalq pedagogikasining g‘oyalariga qaytish, ularni amaliy hayotga tatbiq etish — yosh avlodni milliy o‘zlik, insonparvarlik va ijtimoiy faollik ruhida tarbiyalashning eng ishonchli yo‘lidir.

Xalq pedagogikasining oila tarbiyasidagi o‘rni yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularni mas’uliyatli, odobli va vatanparvar qilib tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega. “Oila – maktab – mahalla” hamkorligi tizimi aynan shu qadriyatlar asosida mustahkamlanishi zarur. Chunki bu uchlikning uyg‘unligi yoshlarning to‘g‘ri ijtimoiylashuvi, jamiyatda o‘z o‘rnini topishi va barkamol inson bo‘lib voyaga yetishining kafolatidir.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek xalq pedagogikasi oila tarbiyasining falsafiy, axloqiy va ijtimoiy negizini tashkil etadi. Uni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish esa ijtimoiy tarbiya madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda ma’naviy uyg‘onish va milliy birlikni mustahkamlashning muhim garovidir. Har bir oila xalq pedagogikasining bebaho merosini amalda davom ettirgan taqdirdagina, biz ma’naviy yetuk, ijtimoiy mas’uliyatli, ilimli va vatanparvar avlodni tarbiyalay olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
3. Jo‘raev M. Oila pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Yo‘ldoshev J., Hasanboeva O. Pedagogika asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.

5. Qodirova N. Xalq pedagogikasi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Ma’naviyat, 2017.

UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA SOG‘LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING TASHKILIY-MA’NAVI JIHATLARI

Hukmaev Kamoliddin Husnidinovich Denov
tadbirkorlik va Pedagogika instituti “Jismoniy
tarbiya va sport” kafedrası o‘qituvchisi

Email: kamoliddin.hukmayev@mail.ru

UDK: 37.01:373.5:613

ORCID ID: 0009-0005-1355-6766

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi umumta’lim maktablari sharoitida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning tashkiliy va mazmun jihatlari tahlil qilingan. Inson salomatligini saqlash va mustahkamlash muammosi umuminsoniy qadriyatlar doirasida ko‘rib chiqilib, maktab ta’lim-tarbiya tizimida uning o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Mualliflar sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning asosiy komponentlari: jismoniy faollik, to‘g‘ri ovqatlanish, zakarlanish, axloqiy-ruhiy tarbiya, ta’limiy va motivatsion yondoshuvlar orqali yoshlarda sog‘lom hayot uslubiga nisbatan ijobiy munosabatni rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratadilar. Maqolada, shuningdek, maktab ta’lim tizimidagi muammolar, xususan, sog‘lom turmush tarziga bo‘lgan kam motivatsiya va sog‘liqni saqlash bilimlarining ishonchga aylanmaganligi tanqidiy tahlil qilinadi. Muallif maktabdagi ta’limiy muhitni sog‘lomlashtirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ham bergan.

Kalit so‘zlar: sog‘lom turmush tarzi, sog‘lomlik tarbiyasi, jismoniy faollik, ta’limiy komponent, motivatsiya, zararli odatlar

Inson salomatligi muammosi umumjahon qadriyatlari kontekstida tobora ko‘proq ahamiyat kasb etmoqda va zamonaviy maktab ta‘lim tizimining rivojlanishida ustuvor yo‘nalishga aylanmoqda. Maktabning strategik maqsadi – erkin, hayotni sevuvchi, ilmiy bilimlarga boy, ongli ijodiy faoliyat yuritishga va axloqiy xulqqa intiladigan shaxsni tarbiyalash va rivojlantirishdir. Hozirgi paytda maktabning asosiy vazifalari sifatida inklyuziv aql-idrokni rivojlantirish, axloqiy his-tuyg‘ularni shakllantirish hamda bolalar salomatligini asrashga e‘tibor qaratish belgilangan. Bu esa faqat sog‘lom muhit, o‘quvchi va o‘qituvchilar uchun psixologik komfort va sog‘lom turmush tarzini tizimli ravishda shakllantirish ishlari mavjud bo‘lsa amalga oshishi mumkin.

Kam harakatlilik, muvozanatsiz va muntazam bo‘lmagan ovqatlanish, turli xil ma‘lumotlarning ortiqcha oqimi, ekologik holatning yomonlashuvi, psixo-emotsional stresslar — bularning barchasi bolaning to‘laqonli rivojlanishiga xalaqit beradi. Ijtimoiy sharoitlarning ta‘siri ajralish, keskinliklar, an‘analar, madaniy va etnik qadriyatlarning susayishi kabi holatlarga olib keladi. Natijada psixologik va jismoniy salomatlikda jiddiy buzilishlar yuzaga keladi va toksik hamda narkotik moddalarni iste‘mol qiluvchilarning soni keskin ortadi, spirtli ichimliklar va tamaki chekishga erta qiziqish paydo bo‘ladi, erta voyaga yetish davrida homiladorlik, sun‘iy abortlar, jinsiy yo‘l bilan yuqadigan kasalliklar kabi holatlar ko‘payadi.

Inson salomatligi holati ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘lib, ularning ichida eng katta ahamiyatga ega yo‘l-yo‘riqlar sog‘lom turmush tarzidir: 50–52% salomatlik sog‘lom turmush tarzini olib borishdan, va faqat 10–15% sog‘liqni saqlash tizimidan keladi. (Bolalar va o‘smirlarning jismoniy tarbiyasi va salomatligi kontseptsiyasi).

Hozirgi paytda maktablarda turli ta‘lim va sog‘lomlashtirish dasturlari keng joriy etilmoqda, ular o‘quvchilarda valeologik savodxonlikni shakllantirish, sog‘lom turmush tarzini tashkil etish, salomatlikni mustahkamlashga xizmat qiladi — nafaqat umumiy ta‘lim faoliyati, balki jismoniy tarbiya va tarbiyaviy ishlar sohalarida ham, sog‘lom turmush tarziga yo‘naltirilgan.

Ammo hali ham amaliyot va nazariyada maktab o‘quvchilari orasida sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va unga ta‘lim berish zaruriyati bilan, Xuddi shu paytda O‘zbekiston Respublikasida sog‘lom turmush tarzining integral nazariyasi va

texnologiyasining yetishmasligi o'rtasida ziddiyatlar mavjud. Bu ziddiyatlarning sabablari, birinchi navbatda, inson salomatligining umumiy tushunchasining yo'qligi, uni butunlikda ko'rib chiqishdir.

Sog'liq mohiyatini belgilaydigan yangi metodologik yondashuv A.G. Shchedrina tomonidan birinchi marta monografiyalarda ko'rib chiqilgan va keyinchalik L.G. Anasenko, R.I. Rayzman, E.M. Kazin, V.P. Kaznacheyev va boshqalar tomonidan rivojlantirilgan. Salomatlik kategoriyasining mazmuniy xususiyati uning komponentlarini chuqur tahlil qilish orqali aniqlanadi.

Shunga ko'ra, salomatlikka to'liq nazar quyidagi to'rt komponentli model shaklida ifodalansa bo'ladi:

- **ruhiy komponent** – shaxsiy darajadagi salomatlik, ya'ni hayotning asosiy maqsad va qadriyatlariga mos ravishda quriladi; shaxsning axloqiy yo'nalishi, o'ziga, tabiat va jamiyatga munosabati bilan tavsiflanadi;

- **jismoniy komponent** – jismoniy rivojlanish darajasi, organ va tizimlarning o'zini-o'zi tartiblashi, organizmning zaxira imkoniyatlari mavjudligi bilan belgilanadi;

- **psixik komponent** – psixik jarayonlarning rivojlanishi darajasi, emotsional-irodiy sohaning faoliyati tartibga solinishi bilan belgilanadi;

- **ijtimoiy komponent** – insonning jamiyatda ijtimoiy moslashuvi darajasi, jamiyatda uzoq muddatli va keng qamrovli faoliyat yurita olishi uchun sharoitlarning mavjudligi.

Mana shu olingan o'zaro bog'liqliklar, irsiy va muhit omillari, shaxsiy rivojlanish xususiyatlari hisobga olinishi maktabdagi sog'lom turmush tarzini shakllantirish va o'qitishda asosiy tamoyil bo'lishi kerak.

Sog'lom turmush tarzi – bu insonning sog'ligini saqlash va mustahkamlashga yo'naltirilgan turmush faoliyati uslubidir. Bu odamga imkoniyatlari to'la bo'lgan muddatda samarali ishlashga, kasallik va noqulayliklardan saqlanishga, quvvat, kuch va energiya berishga xizmat qiladi; hayotdan to'la zavq olishda muhimdir (Korostelov N.B., 1987).

Sog'lom turmush tarzi — inson tomonidan kundalik hayotda belgilangan me'yorlar, qoidalar va cheklovlarga rioya qilish jarayonidir, ular salomatlikni saqlashga,

organizmning atrof muhitga moslashuvchanligini oshirishga, ta'lim va kasb faoliyatida samaradorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Sog'lom turmush tarzi jismoniy yuklamalarning optimal tartibi, to'g'ri nafas olish, to'g'ri ichish, o'zini ehtiyot qilish, to'g'ri fikrlash kabi sog'lom turmush tarzini mustahkamlovchi tamoyillarni muntazam bajarishni talab qiladi.

Shu sababli, sog'lom turmush tarzining asosiy qoidalariga rioya qilish — mamlakatimizning sog'lom genofondini saqlash va mustahkamlashning ajralmas qismidir.

Shunday qilib, sog'lom turmush tarzining uslubi — bu shaxsning motivatsion-xususiyatlari, imkoniyatlari va moyilliklari bilan belgilanadigan hayot tarzidir. U o'z salomatligini saqlash va mustahkamlash uchun faol harakatni nazarda tutadi. Shaxsga xos sog'lom turmush tarzi uslubi — shu odamning turmush faoliyatini tashkil etish usuli bo'lib, uning qiziqishlari, ehtiyojlari, imkoniyatlari va o'quv, kasb hamda kundalik hayoti bilan bog'liqligini inobatga oladi.

Sog'lom turmush tarzining asosiy komponentlariga quyidagilar kiradi: ratsional ovqatlanish, kundalik maishiy turmush, mehnat va dam olishning tashkiliy jihatlari, zararli odatlarga munosabat.

So'nggi paytlarda ba'zi olimlar sog'lom turmush tarzining boshqa komponentlarini ham ajratishmoqda. Masalan, P.K. Durkin, M.P. Lebedev (2002) o'z ishlarida ehtiyoj-motivatsion komponentni ajratib ko'rsatadilar: harakatga bo'lgan ehtiyoj, jismoniy kamolotga intilish, salomatlikni saqlash va mustahkamlash, shuningdek sog'lom turmush tarzini shakllantirish motivatsiyasining psixologik asoslari.

Sog'lom turmush tarzining asosiy komponenti — shaxsiy jismoniy madaniyat, ya'ni ruhiy va jismoniy holatni optimallashtirish.

Asosiy komponentlardan tashqari, sog'lom turmush tarzining tizimida ko'plab olimlar yana ta'limiy komponentni ham ajratadilar, nafaqat o'quvchilar, balki o'qituvchilar va ota-onalar uchun. Ushbu komponentda quyidagi asosiy bilimlar muhim hisoblanadi: irsiylikning inson rivojlanishiga ta'siri; oilaviy tarbiya va turmush tarzi bu kelajak avlod turmush tarzini shakllantirishda qanday rol o'ynaydi; gigienik ko'nikmalarni va salomatlikni muhofaza qilish ko'nikmalarini maqsadli ravishda

egallash; salomatlikni mustahkamlashda tabiiy muhit omillaridan (masalan, sovutish, quyosh, havo) foydalanish va tabiatga ma'naviy hurmat bilan munosabatda bo'lish; har bir inson va jamiyatda sog'lom turmush tarzini joriy qilish faol targ'iboti.

Xo'sh, aynan shu ta'limiy komponent maktab yoshidagi bolalarda sog'lom turmush tarzining asosiy printsiplari, shakllari va omillarini o'rgatishda, singdirishda xizmat qiladi.

Shu sababli, maktab o'quvchilari orasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish jarayonida, ayniqsa sog'lom turmush tarzini tashkil etishda va joriy etishda, quyidagilarga e'tibor qaratildi:

- zararli odatlarni yo'q qilinishiga;
- ratsional ovqatlanishga;
- sovutish (mustahkamlik) — sog'lom turmush tarzini shakllantirishning ajralmas komponenti sifatida;
- jismoniy faollikning optimal rejimiga;
- bilim mana shu sog'lom turmush tarzini shakllantirishda ajralmas komponent sifatida;
- ijobiy his-tuyg'ular va h.k.

Ko'pgina olimlarning fikricha, maktab ta'limining hozirgi tizimi sog'lom turmush tarziga motivatsiyani yetarli darajada shakllantirmaydi. Aslida, ko'plab ota-onalar tamaki chekish, spirtli ichimlik ichish va narkotik moddalar iste'moli yomon ekanligini bilishadi, lekin juda ko'plab kattalar ushbu odatlarga ega. Hech kim kurashmaydi, harakat qilish, sovutish kerakligini hamma biladi, lekin kattalar ko'pincha kam harakat bilan yashaydi. Ratsional bo'lmagan ovqatlanish ortiqcha vazn va uning barcha salbiy oqibatlarini keltirib chiqaradi, zamonamizning og'ir sharoitlari esa ijobiy his-tuyg'ular uchun juda kam imkoniyat qoldiradi.

Yuqorida bayon etilganlardan kelib chiqadiki, kattalarning sog'lom turmush tarzi haqidagi "bilimlari" ishonchga aylangan emas, sog'lomlikni asrashga motivatsiya mavjud emas.

Zararli odatlarni – tamaki chekish, alkogolizm, narkomaniyani yo'q qilish — voyaga yetayotgan avlodda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning asosiy

shartlaridan biridir. Ushbu odatlarning salomatlikka keltiradigan oqibatlari haqida keng ilmiy adabiyotlar mavjud. J.K. Xolodov (1990) ma'lumotlariga ko'ra, chekish qonning asosiy hayotiy tizimlarga yetib borishini cheklaydi. Sigaretada ajraladigan zaharli moddalarga Poloniy-210, benzo[a]pirin, 40 ga yaqin xavfli karsinogen va asosiy zahar — nikotin kiradi. Bular o'pka saratoni kabi nafas olish tizimi kasalliklarini qo'zg'atadi. Ovqat hazm qilish tizimi kasalliklarini keltirib chiqaradi, jigarni zarar yetkazadi, butun organizm zaharlanadi. Chekishning salbiy ta'siri shuningdek psixik jarayonlar — xotira, e'tibor, tafakkur —ga ham taalluqlidir.

Maktab o'quvchilari orasida chekish bilan ilk tanishuv odatda 1–3-sinflarda bo'ladi va bu ularning asosan qiziqishidan kelib chiqadi. Ammo bu yoshda tamaki ko'pincha yoqimsiz his-tuyg'ular — og'riq (quruq), yo'tal, bosh og'rig'i, ko'ngilsiz holatlar — kelib chiqaradi, shuning uchun 5–6-sinflargacha sigaretalarga bo'lgan qiziqish kamroq. Kattaroq yoshga o'tgan sari chekish odatiga tushgan maktab o'quvchilari soni ortadi va buning sabablari allaqachon faqat qiziqish emas.

Turli ijtimoiy so'rovlar natijalariga ko'ra, bolalar katta odamlardan — ota-onalar, ustozlar yoki hurmat qilinadigan do'stlar —ning odatlariga taqlid qilishga moyil. “Katta bo'lish”ga, mustaqil ko'rinishga, ya'ni o'sha chekuvchi muhitdagi “odamlar kabi bo'lishga” intilish, signal roli o'ynaydi. Reklama ham ba'zan ta'sir ko'rsatadi. Juda muhim jihati — bolalar va yoshlarda chekishga qarshi kurash maktab ichida boshlanishi kerak; ota-onalar, kattalar bu odatga ega bo'lishsa, ishonchlilik kamayadi; o'qituvchi ham chekishni odatiy hol deb ko'rmasligi, yo'qchilik qilsa yaxshi.

Boshqa bir illat — spirtli ichimliklar iste'moli. Avvalo markaziy asab tizimi zarar ko'radi, bosh miyaning qobiq va chuqur qismlari, keyin orqa miya va boshqa bo'laklari faoliyati buziladi. Alkogol oqibatida oqsil, uglevod va yog' almashuvi buziladi. Oshqozon-ichak trakti, nafas olish organlari, jigar shikastlanadi. Alkogol ichuvchi kishilarning o'rtacha hayot davomiyligi ichmaydiganlarga nisbatan 15-30 yil kamroq bo'ladi.

Spirtli ichimlik iste'moli kattalar orasida oilaviy muhitda psixologik muhitning taranglashishiga olib keladi, bolalarning hissiy sohasiga salbiy ta'sir qiladi, ularni axloqsizlikka olib boradi.

Alkogol nafaqat uni iste'mol qiluvchi shaxsga zarar beradi, balki uning avlodiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Genetik kodga zarar yetkazishi mumkin, tug'ilgan bolalar salomatligi yomon bo'lishi, chiqqan natijasi sifatida erta bolalikda kasalliklar, hatto ba'zan genetik buzilishlar kuzatilishi mumkin. Me'yorini unutib, alkogol odamni jamiyat uchun xavfli holga keltiradi; ichimlik va spirtli ichimliklar iste'moli yirik ijtimoiy muammoga aylanib bormoqda.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Анасенко Л.Г. – Валеология: Учебник / Л.Г. Анасенко. – М.: Просвещение, 1999.
2. Абаскалова Н.П. – Формирование ЗОЖ у школьников: метод. пособие. – М.: Академия, 2000.
3. Дуркин П.К., Лебедев М.П. – Психология здоровья: Теория и практика. – СПб., 2002.
4. Лукьяненко В.П. – Школа и здоровье: Учебно-методическое пособие. – М., 2000.
5. Прокопенко Г.И., Соловьева Г.М. – Пропаганда здорового образа жизни в образовательной среде. – М., 2001.
6. Райзман Р.И. – Здоровый образ жизни и профилактика заболеваний. – М.: Медицина, 2000.
7. Трещева О.Л. – Методика формирования ЗОЖ в школе. – М., 2001.

INKLYUZIV TA'LIM: GLOBAL TAJRIBA VA O'ZBEKISTON MODELI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika
instituti stajyor o'qituvchisi Ziyoyeva
Mavluda Ergashevna**

ziyayevamavluda91@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'limning global tajribasi va O'zbekistondagi amalga oshirilayotgan inklyuziv ta'lim modeli tahlil qilinadi. Global tajribada inklyuziv ta'limni amalga oshirishda ilg'or mamlakatlarning tajribalari, jumladan, Finlandiya, Kanada, Yaponiya, Janubiy Afrika va boshqa davlatlarning inklyuziv ta'limga bo'lgan yondashuvlari keltiriladi. O'zbekistonda esa inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha ijobiy qadamlar tashlanib, o'quvchilarga maxsus ehtiyojlar asosida individual yondashuvlar qo'llanilmoqda.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojli o'quvchilar, teng imkoniyatlar, global tajriba, o'zbekistonda inklyuziv ta'lim, pedagogik yordam, o'qituvchilarni tayyorlash, jamiyatda barqarorlik, me'yoriy-huquqiy asoslar, ta'lim tizimi

Аннотация: В данной статье анализируется мировой опыт инклюзивного образования и модель инклюзивного образования, реализуемая в Узбекистане. В мировом опыте представлен опыт передовых стран по внедрению инклюзивного образования, в том числе подходы к инклюзивному образованию Финляндии, Канады, Японии, ЮАР и других стран. В Узбекистане предпринимаются позитивные шаги по развитию инклюзивного образования, применяются индивидуальные подходы к учащимся с учетом особых потребностей.

Ключевые слова: инклюзивное образование, учащиеся с особыми потребностями, равные возможности, мировой опыт, инклюзивное образование в Узбекистане, педагогическая поддержка, подготовка учителей, стабильность в обществе, нормативно-правовая база, система образования.

Abstract: This article analyzes the global experience of inclusive education and the inclusive education model being implemented in Uzbekistan. The global experience presents the experiences of advanced countries in implementing inclusive education, including Finland, Canada, Japan, South Africa and other countries' approaches to inclusive education. In Uzbekistan, positive steps are being taken to develop inclusive education, and individual approaches are being applied to students based on their special needs.

Keywords: inclusive education, students with special needs, equal opportunities, global experience, inclusive education in Uzbekistan, pedagogical support, teacher training, stability in society, regulatory and legal framework, education system

KIRISH

Inklyuziv ta'lim - bu barcha talabalar, jumladan, maxsus ehtiyojlari bo'lganlar, uchun ta'limni teng imkoniyatlar asosida taqdim etishni maqsad qilgan pedagogik yondashuvdir. Bu yondashuv o'z ichiga barcha talabalarning ta'limga, jamiyatga va turli resurslarga teng kirish imkoniyatlarini yaratishni oladi. Inklyuziv ta'limni amalga oshirish, nafaqat akademik muvaffaqiyatni ta'minlash, balki ijtimoiy, madaniy va

shaxsiy rivojlanishning ham muhim qismidir. Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning global tajribasi va O'zbekistondagi amalga oshirilayotgan inklyuziv ta'lim modeli haqida so'z yuritiladi.

Inklyuziv ta'lim dunyo miqyosida keng tarqalgan yondashuv bo'lib, ko'plab mamlakatlarda amalga oshirilmoqda. Uning asosiy maqsadi - barcha o'quvchilarga, shu jumladan, nogironligi yoki o'ziga xos ehtiyojlari bo'lganlarga ta'lim olishda teng imkoniyatlar yaratishdir. Global tajriba inklyuziv ta'limni amalga oshirishda turli yondashuvlar va metodlarni qo'llab-quvvatlaganligini ko'rsatadi.

Evropa va Shimoliy Amerika davlatlarida inklyuziv ta'limga katta e'tibor qaratilgan. Masalan, Finlandiya ta'lim tizimi inklyuziv yondashuvni kengaytirish bo'yicha ilg'or tajribalarga ega. Bu yerda har bir o'quvchiga individual yondashuv qo'llaniladi va muammolarni hal qilishda pedagogik yordam ko'rsatiladi. Kanadada ham inklyuziv ta'limga alohida e'tibor berilgan. Bu mamlakatda ta'lim tizimi nogironligi bo'lgan talabalar uchun maxsus resurslar va o'qituvchilarni taqdim etadi, shuningdek, o'quvchilarning har xil ehtiyojlari asosida individual o'quv rejalarini ishlab chiqish amaliyoti mavjud.

Yaponiya va Janubiy Koreya kabi Osiyo mamlakatlari ham inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirishda oldinga qadam qo'ymoqda. Bu mamlakatlarda o'qituvchilar nogironlik yoki o'ziga xos ehtiyojlari bo'lgan talabalarni integratsiyalash va ularning ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatlarini ta'minlashda maxsus yondashuvlarni qo'llashadi. Janubiy Afrikada esa, inklyuziv ta'limga bo'lgan e'tibor 1990-yillardan so'ng oshdi va ta'lim tizimida barcha o'quvchilarning teng huquqlarini ta'minlashga qaratilgan qonunlar va siyosatlar joriy qilindi. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun ijobiy qadamlar tashlandi. Respublikada ta'lim tizimining inklyuziv yondashuvni qo'llashga qaratilgan turli tashabbuslar va loyihalar amalga oshirilmoqda.

ASOSIY QISM

O'zbekistonda inklyuziv ta'limga yondashuv

O'zbekistonda inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi - nogironligi bo'lgan o'quvchilarni umumiy ta'lim maktablariga jalb qilish va ularning ta'lim olishda teng

imkoniyatlarini ta'minlashdir. Respublikada bir qator o'quv muassasalarida maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun individual yondashuvlar qo'llanilib, ular uchun o'ziga xos o'quv dasturlari ishlab chiqilmoqda. Shuningdek, ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida inkluziv ta'limni amalga oshirish uchun zarur infratuzilma yaratish ishlari olib borilmoqda.

Tashkiliy va me'yoriy-huquqiy asoslar

O'zbekistonda inkluziv ta'limning rivojlanishi uchun bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar va dasturlar ishlab chiqilgan. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va "Nogironligi bo'lgan shaxslarga ta'lim berish bo'yicha milliy strategiya" kabi hujjatlar inkluziv ta'limni rivojlantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Shuningdek, O'zbekistonda xalqaro tashkilotlar va donorlar bilan hamkorlikda maxsus ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarga yordam ko'rsatish uchun turli loyihalar amalga oshirilmoqda.

Pedagogik yordam va o'qituvchilarning tayyorlanishi

O'zbekistonda inkluziv ta'limni amalga oshirishda o'qituvchilarni tayyorlash juda muhim ahamiyatga ega. Pedagogik kadrlarga maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlashda zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'rgatish maqsadida treninglar, seminarlar va malaka oshirish kurslari tashkil etilmoqda. Shuningdek, o'qituvchilarni maxsus didaktik materiallar va vositalar bilan ta'minlash ishlari amalga oshirilmoqda.

Maxsus ta'lim dasturlari va resurslar

O'zbekistonda nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun ta'lim dasturlari va resurslar kengaytirilmokda. Dastlabki sinflarda, o'qituvchilar individual ta'lim rejalari asosida, har bir bolaning ehtiyojlariga mos o'qish dasturlarini yaratib, ularni amalga oshirishga harakat qilmoqda. Bu jarayon, avvalo, bolaning qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan va ularning jamiyatda to'laqonli ishtirok etishiga imkon yaratadi.

Inkluziv ta'limning bir qator afzalliklari mavjud, ulardan ba'zilarini keltirib o'tamiz:

O'quvchilarni tenglashtirish: Inkluziv ta'lim barcha o'quvchilarga teng imkoniyatlarni taqdim etadi, ularni jamiyatga to'liq integratsiya qilishga yordam beradi.

Ijtimoiy barqarorlik: Nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyatda to'liq ishtirok etishi, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Shaxsiy rivojlanish: Inklyuziv ta'lim har bir o'quvchining individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi va ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Keng doiradagi ijtimoiy ko'nikmalar: O'quvchilar bir-biriga yordam berishni o'rganadilar, turli madaniyatlarni, ehtiyojlarni tushunishadi va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradilar.

Inklyuziv ta'lim - bu jamiyatda barcha o'quvchilarning teng huquqlarini ta'minlashga qaratilgan muhim yondashuvdir. Global tajriba, inklyuziv ta'limni amalga oshirishda ijobiy natijalar va o'ziga xos yondashuvlarni ko'rsatadi. O'zbekistonda ham bu yondashuvni rivojlantirish uchun tizimli ishlar olib borilmoqda. Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, jamiyatda tenglik, adolat va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni yanada rivojlantirish uchun davlat va jamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlari zarur.

Inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojlari bo'lgan shaxslarni umumiy ta'lim tizimiga integratsiya qilishga qaratilgan yondashuv bo'lib, nafaqat akademik muvaffaqiyatni ta'minlash, balki bu o'quvchilarning jamiyatga to'laqonli qo'shilishiga yordam beradi. Dunyo bo'ylab inklyuziv ta'limning rivojlanishi, har bir mamlakatning o'zining ijtimoiy va madaniy xususiyatlariga moslashtirilgan. Inklyuziv ta'limni amalga oshirishning muvaffaqiyati, davlatlararo hamkorlik, o'qituvchilarni tayyorlash va maxsus resurslarni taqdim etishga bog'liq. O'zbekistonda, 2010-yilgi "Ta'lim to'g'risidagi" qonunda inklyuziv ta'limning rivojlantirilishi haqidagi tamoyillar va me'yorlar belgilangan. Bu orqali nogironligi bo'lgan shaxslar va ularning oilalariga ijtimoiy yordam ko'rsatish, ta'lim olishdagi teng imkoniyatlarni ta'minlashning asosiy maqsadi bo'lib, ilgari surilmoqda.

Davlatimiz tomonidan inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun amalga oshirilayotgan amaliy yordamlar maxsus ehtiyojli o'quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish, ta'lim tizimiga integratsiya qilish va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan. Ushbu tashabbuslar orqali o'quvchilarga mos infratuzilma, malakali o'qituvchilar va zaruriy resurslar taqdim etilmoqda. Davlatimizning bu boradagi sa'y-harakatlari o'quvchilarning jamiyatga to'liq integratsiyasini va ijtimoiy muvaffaqiyatlarini ta'minlashga qaratilgan.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan ishlar keng qamrovli va tizimli bo'lib, ular nogironligi bo'lgan o'quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish, ularni ta'lim tizimiga integratsiya qilish va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan. Bu jarayonlar davomida, maxsus ta'lim dasturlari, o'qituvchilarni tayyorlash, infratuzilma yaratish va ijtimoiy qabulni oshirish kabi muhim yo'nalishlar yurtimizda inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun muhim asos bo'ladi.

XULOSA

Inklyuziv ta'lim - bu barcha o'quvchilarga, shu jumladan, maxsus ehtiyojlari bo'lganlarga teng imkoniyatlar yaratishni maqsad qilgan ta'lim yondashuvi bo'lib, uning asosiy vazifasi ijtimoiy tenglikni ta'minlashdir. Global tajriba inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun davlat va jamiyatning hamkorligi, maxsus yondashuvlar va resurslarni talab qiladi. Barcha o'quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish orqali inklyuziv ta'lim jamiyatda barqarorlik, ijtimoiy hamjihatlikni rivojlantirishga, shuningdek, maxsus ehtiyojlari bo'lgan shaxslarning o'zini jamiyatda to'laqonli his qilishiga yordam beradi. O'zbekistonda ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha ijobiy qadamlar tashlanib, ta'lim tizimida zarur infratuzilma yaratilmoqda, o'qituvchilarni tayyorlash va maxsus resurslar bilan ta'minlash amaliyoti davom etmoqda. Inklyuziv ta'limning afzalliklari, shuningdek, ijtimoiy ko'nikmalar, tenglik va shaxsiy rivojlanishga bo'lgan ta'siri jamiyatdagi barqarorlikni oshiradi va jamiyatning barcha a'zolari uchun yaxshilangan imkoniyatlar yaratadi. Inklyuziv ta'limni yanada rivojlantirish uchun davlat, ta'lim muassasalari va jamiyatning umumiy sa'y-harakatlari muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash- yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. - Toshkent, O'zbekiston, 2017. - 48 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. - Toshkent, O'zbekiston, 2017. - 104 b.

2. " O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi (2010). "Ta'lim to'g'risidagi qonun." Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi.

3. Mustafayeva, S. (2019). "Inkluziv ta'lim: O'zbekiston tajribasi va rivojlanish istiqbollari." Ta'lim va jamiyat jurnali, 12(2), 34-40.

TARIXIY YODGORLIKLAR ASOSIDA TALABALARDA MILLIY ONG VA VATANPARVARLIKNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
"Pedagogika va psixologiya" kafedrası
o'qituvchisi Ismoilov Behruz Isroilovich**

Email: behruzjon.ismoilov@mail.ru

UDK: 37.034

ORCID ID: 0009-0008-4054-5845

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda tarixiy obidalar va ular asosida tashkil etiladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tarixiy obidalarga sayohatlar, muzey ekskursiyalari, seminar-treninglar, dramatik chiqishlar kabi tadbirlarning talabalarda tarixiy ong, milliy g'urur va Vatanga sadoqat tuyg'ularini kuchaytirishdagi ta'siri ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot davomida tahliliy va empirik uslublar qo'llanilib, talabalar orasida o'tkazilgan so'rovnomalar natijalariga tayangan holda aniq xulosalar chiqarilgan. Muallif tomonidan tarixiy merosdan samarali foydalanish orqali yoshlar tarbiyasini yanada chuqurlashtirish bo'yicha tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'zlar: vatanparvarlik, talabalar, tarixiy obidalar, ma'naviy tadbirlar, milliy g'urur, tarixiy ong, yoshlar tarbiyasi, madaniy meros, oliy ta'lim.

Аннотация: В данной статье анализируется роль и значение исторических памятников и духовно-просветительских мероприятий, проводимых на их основе, в формировании патриотических чувств у студентов. Научно обосновано влияние таких мероприятий, как экскурсии к историческим памятникам, посещение музеев, семинары-тренинги и театрализованные представления, на развитие исторического сознания, национальной гордости и преданности Родине у молодежи. В исследовании использованы аналитические и эмпирические методы, а также приведены конкретные выводы на основе результатов анкетирования студентов. Автор также дает рекомендации по более эффективному использованию исторического наследия в воспитании молодежи.

Ключевые слова: патриотизм, студенты, исторические памятники, духовные мероприятия, национальная гордость, историческое сознание, воспитание молодежи, культурное наследие, высшее образование.

Annotation: This article analyzes the role and significance of historical monuments and the spiritual-educational events organized around them in fostering patriotic feelings among students. It scientifically substantiates the impact of activities such as excursions to historical sites, museum visits, seminars, trainings, and theatrical performances on the development of historical consciousness, national pride, and devotion to the homeland among youth. Analytical and empirical methods were used in the research, and clear conclusions were drawn based on survey results conducted among students. The author also provides recommendations for effectively utilizing historical heritage in the education and upbringing of the younger generation.

Keywords: patriotism, students, historical monuments, spiritual events, national pride, historical consciousness, youth education, cultural heritage, higher education.

Kirish

Bugungi globallashuv davrida yosh avlod qalbida milliy g'urur, tarixiy xotira va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish eng dolzarb masalalardan biridir. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarni ma'naviy jihatdan yetuk, o'z

yurtining tarixini chuqur anglaydigan, milliy qadriyatlarini qadrlaydigan shaxs etib tarbiyalash muhimdir. Bu jarayonda tarixiy obidalar va ularga asoslangan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqolada aynan shu omillar vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishdagi o'rni ilmiy asosda yoritiladi.

Uslub

Maqola yozilishida quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi:

- **Tahliliy yondashuv** – tarixiy obidalar va ularning tarbiyaviy ahamiyati haqida mavjud adabiyotlar o'rganildi;

- **Empirik kuzatuv** – Oliy ta'lim muassasalarida o'tkazilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar misolida talabalarda yuzaga kelgan vatanparvarlik hissi o'rganildi;

- **Suhbat va so'rovnoma usuli** – talabalarning tarixiy obidalarga bo'lgan munosabati va undagi taassurotlari tahlil qilindi;

- **Taqqoslash va umumlashtirish** – tarixiy merosga asoslangan tadbirlar va boshqa tarbiyaviy usullar samaradorligi solishtirildi.

Natijalar

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, tarixiy obidalarni bevosita borib ko'rish va ular bilan tanishish talabalar qalbida milliy g'urur, tarixiy xotira va Vatanga sadoqat tuyg'ularini kuchaytiradi. Jumladan, tarixiy shaharlarga – Samarqand, Buxoro, Xiva va Shahrisabz kabi maskanlarga uyushtirilgan sayohatlar natijasida talabalar o'z milliy merosi bilan faxrlanish hissini chuqurroq his etganini bildirganlar. Shuningdek, o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, talabalarning aksariyati tarixiy obidalar bilan tanishish ularning vatanparvarlik tuyg'usini oshirishda muhim ahamiyat kasb etganini ta'kidlashgan. Tarixiy mavzular asosida tashkil etilgan seminar-treninglar, muzey ekskursiyalari va sahna ko'rinishlari esa talabalar tarixiy ongini shakllantirishda va ularni milliy qadriyatlarga nisbatan hurmat ruhida tarbiyalashda samarali vosita bo'layotgani aniqlandi. Bu natijalar, o'z navbatida, tarixiy merosning yoshlar tarbiyasidagi o'rnini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Munozara. Natijalardan kelib chiqib aytish mumkinki, tarixiy obidalar va ularga asoslangan tadbirlar yosh avlodni ruhiy jihatdan yetuk, ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashda juda katta ahamiyatga ega. Tarixiy merosga ega bo'lgan

maskanlarga sayohat, ularning tarixi haqida chuqur bilim beruvchi ma'naviy tadbirlar orqali talabalar o'zlikni anglash, tarixni qadrlash va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalanmoqda. Bunday faoliyatlar bevosita "Tarixni bilmagan – kelajagini yo'qotar" degan haqiqatni isbotlaydi.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida ushbu tadbirlarni interaktiv shakllarda (masalan, tarixiy kvestlar, virtual ekskursiyalar) o'tkazish samaradorlikni yanada oshirishi mumkin.

Xulosa. Yosh avlodda vatanparvarlikni shakllantirishda tarixiy obidalar va ular asosida tashkil etilgan ma'naviy tadbirlar muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Bu orqali talabalarda o'z milliy ildizlariga hurmat, tarixiy merosga g'urur, Vatanga sadoqat kabi fazilatlar mustahkamlanadi. Shunday ekan, oliy ta'lim tizimida bu boradagi ishlarni tizimli va innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish dolzarb vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori: "Ma'naviyat va ma'rifat ishlarini tubdan takomillashtirish to'g'risida" (2021).
2. Sharipov Z. "Talabalar ma'naviyatini yuksaltirishda tarixiy obidalarining o'rni", // Pedagogika jurnali, 2022.
3. G'afurova D. "Vatanparvarlik tarbiyasida muzeylarning o'rni", // Yoshlar va Ma'naviyat, 2023.
4. UNESCO. "The Role of Cultural Heritage in Education", 2021.
5. Maxmudov Shokir Kamolovich. Ta'lim va psixik rivojlanish pedagogik psixologiya nigohida. Tadbirkorlik va pedagogika. Ilmiy-uslubiy jurnal. ISSN: 2181-2659. [1/2024].
6. Махмудов, Ш. К. (2021). ПРОФЕССИОНАЛИЗМ И ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 45-50.

HAYOT BO‘YI TA’LIM, MUSTAQIL O‘RGANISH VA INKLYUZIVLIKNING UYG‘UNLIGI: ZAMONAVIY TA’LIM PARADIGMALARI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
1-bosqich tayanch doktoranti Dusyorova
Laylo Shoniyoz qizi
laylodosyorova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada global transformatsiya sharoitida hayot bo‘yi ta’lim (LLL) va mustaqil o‘rganishning ahamiyati tahlil qilinadi. Unda har bir shaxsning, jumladan, alohida ehtiyojli shaxslarning ta’lim jarayoniga to‘liq jalb etilishini ta’minlashda inklyuziv ta’lim tamoyillarining muhim o‘rni yoritilgan. Maqola bu uch tushunchaning o‘zaro bog‘liqligi va ularning shaxsiy hamda kasbiy uzluksiz rivojlanishdagi hal qiluvchi rolini ko‘rsatib beradi.

Kalit so‘zlar: Hayot bo‘yi ta’lim, mustaqil o‘rganish, inklyuziv ta’lim, kompetensiya, uzluksiz rivojlanish, ta’lim.

Аннотация: В данной статье анализируется значимость непрерывного образования (LLL) и самостоятельного обучения в условиях глобальной трансформации. В ней освещается ключевая роль принципов инклюзивного образования в обеспечении полного вовлечения в учебный процесс каждого индивида, включая лиц с особыми образовательными потребностями. Статья демонстрирует взаимосвязь этих трех концепций и их решающую роль в непрерывном личностном и профессиональном развитии.

Ключевые слова: Непрерывное образование, самостоятельное обучение, инклюзивное образование, компетенция, непрерывное развитие, образование.

Annotation: This article analyzes the significance of lifelong learning (LLL) and self-directed learning amidst global transformation. It highlights the crucial role of inclusive education principles in ensuring the full engagement of every individual,

including those with special educational needs, in the learning process. The paper demonstrates the interconnectedness of these three concepts and their decisive role in fostering continuous personal and professional development.

Keywords: Lifelong learning, self-directed learning, inclusive education, competence, continuous development, education.

Bugungi global va kompyuter transformatsiya sohasi inson faoliyatining barcha sohalarida uzluksiz ishlash va bilimlarni muntazam yangilab borishi kun sayin ortib bormoqda. Bu esa insonni nafaqat tabiiy ta'lim olish uchun, balki butun hayot davomida o'qib-o'rganishga, yangi ko'nikmalarni o'zlashtirishga majbur qiladi. Bu jarayonda, hech bir insonning ortda qolmasligi va har bir shaxsning o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishi uchun inklyuziv ta'lim tamoyillariga amal qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, zamonaviy ta'lim nazariyasida Hayot bo'yi ta'lim olish (Life Long Learning – LLL) konsepsiyasi alohida o'rin egallab, mustaqil ta'lim olish ko'nikmasi asosiy komponent sifatida talqin qilinmoqda.

Life Long Learning (LLL) — bu insonning butun hayoti davomida ta'lim olishga tayyorligi, bilim va kompetensiyalarini doimiy yangilab borishga intilishi, ta'lim jarayonini mustaqil ravishda boshqarish va o'zini rivojlantirish faoliyatini anglatadi. Bu konsepsiya har bir shaxsning, ularning jismoniy, aqliy yoki ijtimoiy-iqtisodiy holatidan qat'i nazar, ta'lim olish huquqi va imkoniyatlariga ega bo'lishini ta'minlaydigan inklyuziv yondashuvni talab qiladi. UNESCO (2021) ta'rifiga ko'ra, hayot bo'yi ta'lim olish insonni global va milliy mehnat bozoriga moslashish, raqobatbardosh kasb egasi bo'lish va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish imkonini beradi[1]. Ushbu konsepsiyaning eng muhimlaridan biri — mustaqil ta'lim olish ko'nikmasidir. Chunki hayot bo'yi o'rganishda inson:

- o'z bilimini mustaqil ravishda aniqlaydi;
- kerakli ma'lumotlarni mustaqil izlaydi;
- ta'lim resurslarini o'zi tanlaydi;
- o'zining ta'lim strategiyasini tuzadi va baholaydi;
- yangi ko'nikmalarni o'zlashtirib, amaliyotda qo'llaydi.

Shu nuqtai nazardan, ta'lim resurslarining barchaga birdek qulay va moslashtirilgan bo'lishi, shu jumladan alohida ehtiyojli shaxslar uchun ham raqamli va jismoniy jihatdan inklyuziv muhit yaratilishi juda muhimdir. Buning uchun insonda mustaqil ta'lim olish ko'nikmasi bo'lishi zarur. Bu ko'nikma esa ta'lim tizimi, ekologik muhit, ijtimoiy muhit, motivatsiya va kompyuter manbalariga bevosita bog'liq.

“Hayot bo‘yi o‘rganish” (Life Long Learning – LLL) – insonning butun umri davomida bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish jarayoni bo'lib, u rasmiy ta'lim vositalarida, turli ijtimoiy, kasbiy va shaxsiy faoliyatlarda ham amalga oshiriladi[2]. Shu bilan birga, yangi bilimlarga ega bo'lish, insonning nafaqat ta'lim olish, balki o'zini rivojlantirish uchun ham zarurdir. “Life Long Learning (LLL) zamonaviy jamiyatdagi tez iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishda insonning o'zi uchun shunchaki ommabop emas, balki jiddiy zaruratdir. Bu holat barcha yosh bosqichiga taalluqlidir. XXI asrga kelib, yoshi ulug' insonlar ham zamon talablari va hayot sifati uchun bevosita yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyojni his qilmoqdalar”[3]. Bundan tashqari, inklyuziv ta'lim yondashuvi barcha yoshdagi va turli imkoniyatlarga ega bo'lgan shaxslar uchun uzluksiz ta'lim olish imkoniyatlarini yaratib, ularning jamiyat hayotida to'laqonli ishtirok etishini ta'minlaydi.

Hayot bo'yi o'rganish faqat yoshlar uchun emas, balki butun jamiyat uchun foydali bo'lib, insonning o'zini rivojlantirish, mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lishi hamda ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishining muhim omiliga aylanadi. Ayniqsa, inklyuziv muhitda LLL har bir fuqaroning o'ziga xos ehtiyojlarini qondirishga yordam berib, jamiyatning umumiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Shu bilan, o'z ustida ishlash, yangi axborot va texnologiyalarni o'zlashtirish, shaxsiy hamda kasbiy kompetensiyalarni yangilab borish jarayoni insonning umr bo'yi davom etuvchi rivojlanishiga muvofiqdir.

Hayot davomida o'rganishda mustaqil o'rganishning ahamiyati shundaki, u insonni tashkiliy tomondan mustaqil, yangi bilim va ko'nikmalarni mustaqil izlashga o'rgatadi, bu esa raqobatbardoshlik va ijtimoiy faollikni oshiradi[4;28-35]. Bu jarayonda barcha o'rganuvchilar, jumladan, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan shaxslar uchun ham teng sharoitlar va qo'llab-quvvatlash mexanizmlari yaratilishi inklyuzivlikning asosiy shartidir. O'z kasbining professional bo'lish uchun sohada bo'layotgan o'zgarishlarni

barqaror kuzatish, yangi texnologiyalarni o'zlashtirib borish kerak bo'ladi. Ayni paytda mavjud tajriba bilan davom etsa, rivojlanish ham to'xtaydi. Aynan shuning uchun ham umr bo'yi ta'lim olish muhim.

“Mustaqil o'rganish ko'nikmalari orqali ta'lim oluvchi o'z vaqti va bilimini samarali boshqarishga ega bo'ladi, bu esa kasbiy va shaxsiy rivojlanish uchun muhimdir”[5]. Aksariyat o'rganuvchilar vaqtini nazorat qilishni bilmasligi, bilim olishga bo'lgan rag'batini yo'qotib qo'yadigan mustaqil o'zlashtirishdan ortda qolishi mumkin. Inklyuziv ta'lim esa bunday o'rganuvchilarni individual yondashuvlar orqali qo'llab-quvvatlab, ularga o'zlashtirishdagi to'siqlarni bartaraf etishga yordam beradi.

“Hayot davomida o'rganish va mustaqil o'rganishning o'zaro bog'liqligi uning amalda samaradorligini ta'minlaydi va insonning uzluksiz ta'lim olishini kafolatlaydi” [6]. Buning uchun pedagoglar ta'lim jarayonida o'rganuvchilarda mustaqillikni rag'batlantirishga alohida e'tibor qaratishi kerak. Bu rag'batlantirish inklyuziv yondashuv asosida amalga oshirilishi, har bir o'rganuvchining individualligi va o'ziga xos ehtiyojlari inobatga olinishi lozim. Pedagogik jarayonda hayot bo'yi o'rganishni amalga oshirish uchun turli pedagogik texnologiya va usullardan foydalaniladi. Masalan, “muammoli o'rganish (problem-based learning), loyiha usuli (project-based learning) va differensial ta'lim - bu usullar talabalarni mustaqil faoliyatga jalb qilish, o'z intilishlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi”[6;481]. Bu texnologiya va usullar inklyuziv ta'lim muhitida yanada samarali bo'ladi, chunki ular barcha o'rganuvchilarning, ularning imkoniyatlari va uslublaridan qat'i nazar, faol ishtirok etishini ta'minlaydi. Masalan, differensial ta'lim bevosita inklyuzivlik tamoyiliga asoslanib, har bir shaxsning o'ziga xos o'rganish tezligi va uslubiga moslashtirilgan bo'ladi.

“Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) yordamida talabalarning mustaqil o'rganish mumkin, bu esa Life Long Learningni amalga oshirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi”[7]. AKT, shuningdek, o'quv jarayonlarini turli ehtiyojlarga ega bo'lgan talabalar, jumladan, nogironligi bor shaxslar uchun ham moslashtirib, inklyuziv ta'lim prinsiplarini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. AKT vositalarining moslashuvchanligi turli xil o'rganish uslublari va qobiliyatlarga ega

bo‘lgan talabalarning ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi, shu bilan ta’limga kengroq va teng imkoniyatlarni yaratadi. Shu bilan birga, AKT orqali ta’lim resurslariga erkin kirishni ta’minlaydi. Bu imkoniyatning yaratilishi esa talabalarda Life Long Learning – ya’ni umrbod ta’lim olish imkonini yaratishga tadbiiq etishning muhim omili. Bu esa har qanday sharoit va imkoniyatdagi shaxslarning, jumladan, cheklangan imkoniyatlarga ega bo‘lganlarining ham bilim olish huquqini ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi.

Life Long Learning (Hayot davomida ta’lim olish) – bu insonning bolalikdan boshlab butun umr davomida o‘z bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirib borishini ta’minlaydigan uzluksiz va tizimli jarayon bo‘lib, u nafaqat rasmiy ta’lim muassasalarida, balki norasmiy va informal o‘rganish shakllarida ham amalga oshiriladi. Ushbu jarayon insonning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etilib, uni zamonaviy hayot sharoitlariga moslashuvi va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Bugungi globallashuv va raqobat kuchayib borayotgan sharoitda ushbu jarayonni samarali tashkil etish, avvalo, ta’lim oluvchilarda mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantirish va ularni muntazam rivojlantirib borishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO Institute for Lifelong Learning. Fostering a Culture of Lifelong Learning: Background Paper for the International Conference on Adult Education VII (CONFINTEA VII). – Hamburg: UIL, 2021. – 74 b. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379871>
2. UNESCO. (2015). Recommendation on Adult Learning and Education. Paris: UNESCO Publishing
3. KHUSAINOVA, F. (2022). Lifelong Learning as a Resource Third Age Development. *Society and innovations*.
4. Guglielmino, L. M. (2008). Self-Directed Learning: A Key Competency for the 21st Century. *International Journal of Self-Directed Learning*, 5(2), 28-35.
5. Merriam, S. B., & Bierema, L. L. (2013). *Adult Learning: Linking Theory and Practice*. Jossey-Bass.

6. Field, J. (2006). Lifelong Learning and the New Educational Order. Trentham Books.
7. Barrows, H. S. (1986). A Taxonomy of Problem-Based Learning Methods. Medical Education, 20(6), 481-486.
8. Bates, A.W. (2015). Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. Tony Bates Associates Ltd.

PEDOGOKIKA FANINING RIVOJLANISH TARIXI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
talabasi Ibragimova Manzura Maxmasiddiq
qizi**

e-mail:ibragimovamanzora@gmail.com

Tel:+998994838206

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
talabasi Xayrullayrva Dilnoza**

Narzullayevna

Tel:+998333071306

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogika fanining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari yoritilgan. Pedagogik fikrlarning qadimgi sivilizatsiyalar davridan boshlab hozirgi zamon ta'lim tizimigacha bo'lgan taraqqiyoti tahlil qilinadi. Shuningdek, Sharq va G'arb mutafakkirlarining ta'lim-tarbiya haqidagi qarashlari, pedagogika fanining mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllanish jarayonlari ham ko'rib chiqiladi. Maqolada O'zbekiston mustaqillik davrida pedagogika sohasida amalga oshirilgan islohotlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati ham alohida o'rin olgan. Tadqiqot natijasida pedagogika fanining tarixiy ildizlari, uning rivojlanish qonuniyatlari hamda bugungi ta'lim jarayonidagi o'rni asoslab berilgan.

Kalit so'zlar. Pedagogika, zardushtiylik, Avesto, Qutayba, Turkiston, , Komil Xorazmiy, Behbudiy, Abdulla Avloniy, komil inson.

Abstract. This article highlights the stages of formation and development of the science of pedagogy. It analyzes the evolution of pedagogical thought from ancient civilizations to the modern education system. The views of Eastern and Western thinkers on education and upbringing, as well as the process of pedagogy's establishment as an independent scientific discipline, are also discussed. The article

pays special attention to the educational reforms implemented in Uzbekistan during the period of independence and the importance of modern pedagogical technologies. The study substantiates the historical roots of pedagogical science, its development patterns, and its role in today's educational process.

Keywords: Pedagogy, Zoroastrianism, Avesta, Qutayba, Turkestan, Komil Khorezmi, Behbudi, Abdulla Avloni, perfect person.

Аннотация. В данной статье освещены этапы формирования и развития педагогической науки. Анализируется эволюция педагогической мысли от древнейших цивилизаций до современной системы образования. Также рассматриваются взгляды восточных и западных мыслителей на вопросы воспитания и образования, а также процесс становления педагогики как самостоятельного научного направления. В статье особое внимание уделено реформам в сфере педагогики, проведенным в Узбекистане в период независимости, и значению современных педагогических технологий. В результате исследования обоснованы исторические корни педагогической науки, закономерности её развития и роль в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: педагогика, зороастризм, Авеста, Кутайба, Туркестан, Комил Хоразмий, Бехбудий, Абдулла Авлоний, совершенный человек.

Kirish: Pedagogika tarixi qadim zamonlardan tortib, hozirgi kungacha bo'lgan turli tarixiy davrlarda tarbiya, maktab va pedagogika nazariyalarining taraqqiyotini davrlar talabi asosida o'rganib keladi. Har bir ijtimoiy tuzum, uning kelajagi, insoniyat istiqboli, kishilarning hayot va turmush darajasi fan va madaniyat taraqqiyoti bilan bevosita bog'liqdir. Binobarin, mustaqillik tufayli, qadimiy Turkiston diyorida istiqomat qilib kelgan barcha xalqlar milliy qadriyatlarining qayta tiklanishi va rivojlanishiga shart-sharoitlar vujudga keldi. Ayni paytda o'zbek va boshqa qardosh xalqlarning milliy shakllanishi va rivojlanishini zamon talablariga mos keladigan ta'lim-tarbiya tizimisiz tasavvur qilish mumkin emas. Yosh avlodni tarbiyalash va o'qitish nazariyasi bilan amaliyotning qanday taraqqiy etib kelganligini bilmay turib, yoshlarni har tomonlama komil inson etib tarbiyalash masalalarini ilmiy ravishda hal qilib bo'lmaydi. Bu ajdodlarimiz tomonidan isbot qilingan ilmiy-nazariy, falsafiy-tarbiyaviy haqiqatdir. O'zbek xalqi tarixan ta'lim-tarbiya sohasida o'ziga xos dorilfunun yaratgan. Hatto hozirgi o'zbek xalqi yashab turgan zaminlarda zardushtiylik dini keng yoyilgan davrda ham pedagogik mafkura hukm surgan. Bu zardushtiylik dinining muqaddas kitobi "Avesto"ning bizgacha yetib kelgan ayrim sahifalarida o'z ifodasini topgan. Biroq islomgacha bo'lgan davr tarbiyashunoslik, fan va madaniyat tarixini yoritish imkoniyati cheklangan. Chunki Qutayba rahbarligida arab istilochilari olib borgan janglar, talonchiliklar, vayronagarchiliklar tufayli o'sha davrga tegishli deyarli barcha asarlar, manbalar yo'q qilib yuborilgan. Ammo islom va undan keyingi davrlarda

mavjud pedagogik qarashlarni, milliy ta'lim-tarbiyaga oid an'analarni, qadriyatlarni, xalq pedagogikasini ilmiy o'rganish, puxta tahlil qilish va hayotga tatbiq etish bugungi kunning muhim va dolzarb muammosidir.

Asosiy qism. Tarixiy taraqqiyotning keyingi davrlariga kelib, ibtidoiy jamoa tuzumi o'rnini yangi ijtimoiy formatsiya — quldorlik tuzumi egalladi. Qadimiy Sharqda birinchi sinfiy jamiyatlar paydo bo'ldi hamda moddiy va ma'naviy madaniyatga asos solindi. Ayniqsa, Qadimgi Yunoniston (Gretsiya) xalqlari bu madaniyatni ma'lum darajada qabul qilib, uni qaytadan rivojlantirdilar va butun jahon madaniyatiga, ma'rifatiga o'zining ulkan hissasini qo'shdi. Darhaqiqat, tarixiy taraqqiyot davomida turli mamlakatlar va xalqlar jahon madaniyatiga turlicha hissa qo'shganlar. Masalan, Xitoyda birinchi marta qog'oz ixtiro qilingan, Hindistonda hisoblashning o'nlik sistemasi kashf etilgan, Mesopotamiyada esa yer kurrasini graduslarga, sutkani soatlar, minutlar va daqiqalarga bo'lish o'ylab topilgan (graduslar ham, soatlar ham hisoblashning oltilik tizimiga asoslangan). Eramiz boshidan oldin Markaziy Osiyoning janubiy chekkasiga yaqin bo'lgan joyda O'rta dengiz bilan Hindistonni birlashtiruvchi karvon yo'li qurilgan. So'ngra Markaziy Osiyo orqali Xitoydan O'rta dengizga tomon "Buyuk ipak yo'li" ochilgan. Natijada Markaziy Osiyo xalqaro savdo-sotiq markazi bo'lib qolgan. VII-XII asrlar davomida Markaziy Osiyoda madaniyat, ilm-fan bosqichma-bosqich rivojlana bordi. Ayniqsa, aniq fanlarga qiziqish keskin ortib bordi. O'sha tarixiy davrda al-Xorazmiy, Forobiy, al-Farg'oniy, ad-Beruniy, Ibn Sino, az-Zamakhshariy singari qomusiy olimlar dunyoga keldi. Ilm bilan yonma-yon dunyoviy ilmlar tug'ildi. Ushbu ulug' mutafakkirlar inson ma'naviy va tafakkur dunyosini boyitishda, insoniyat ongini, madaniy-ma'rifiy qarashlarini o'stirishda o'z davrida va keyinchalik ham asosiy rol o'ynadilar, inson kamolotiga doir beqiyos ta'limotni yaratdilar. XV–XVI asrlarga kelib qadimiy Turkiston jahon-ga Qozizoda Rumi, Ulug'bek, Ali Qushchi, Haydar Xorazmiy, Hofiz Xorazmiy, Lutfiy, A. Navoiy, Bobur, Abulg'oziy Bahodirxon singari allomalarni voyaga yetkazdi. Bu davrda Markaziy Osiyo shaharlarida qator madaniy va ilmiy markazlar vujudga keldi. Demak, Markaziy Osiyo xalqlari, xususan, o'zbek xalqi va uning madaniy-ma'rifiy taraqqiyoti asrlar davomida misli ko'rilmagan darajada rivojlangan. Qolaversa, uning axloq-odobga oid qarashlari, pedagogika fanlari bo'yicha ta'limoti butun jahon-ga o'rnak bo'larli ma'no va mazmun kasb etgan. 1917 yilda esa Turkiston mintaqasida "yashin tezligida" Sho'ro hokimiyati o'rnatila boshlandi. Bu tuzum kommunistik firqa mafkurasini targ'ib va tashviq qildi.

Pedagogikaning asosiy tamoyillaridan biri komil inson g'oyasi bo'lib, komil inson xarakteri va xulq-atvori haqida Muso al-Xorazmiy, Ahmad al-Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr al-Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Imom al-Husayniy, Imom at-Termiziy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Bobur, Munis, Ogahiy, Nodira, Komil Xorazmiy, Behbudiy, Abdulla Avloniy va boshqa allomalar o'z asarlarida muhim fikrlarni bayon etganlar. Buyuk mutafakkir-

pedagoglarimiz talqin etgan komil inson xususiyatlari, ezgu va odil xislatlarni sanab adog'iga yetkazish qiyin, ammo ular bu xislatlarni uchta fazilatga jam qilganlar: saxovat, sadoqat va vafodorlik. Saxovat — bor narsani hech kimdan qizg'anmaslik, sadoqat — qalbni kibru-havo, gina-qudrat, hasad va yovuzlikdan poklash, vafodorlik esa — har doim xalq xizmatida bo'lishdir. Saxovat faqat moddiy yordam bilan emas, balki ruhiy yordam, mehr bilan ham namoyon bo'ladi. Safolik (poklik) — inson qalbining nur bilan to'lishidir, vafolik esa o'zgalar baxtidan xursand bo'lishdir. Demak, komil inson o'z xarakteri, axloqi va odobi bilan boshqalarga o'rnak bo'ladi, ularni tarbiyalaydi, ularga baxt ato etadi. Insonning xarakteri va odob-axloqi tarbiya bilan shakllanadi, xarakter tarbiya orqali mukammallashmasa, komillik bo'lmaydi. Mutafakkirlar fikricha, insonda besh xil qalb mavjud: o'lik qalb — hech narsaga intilmaydigan qalb; xasta qalb — yangilikka havas bor, lekin intilmaydi; g'ofil qalb — onglilik nuridan bebahra qalb; uyg'oq qalb — nuri bor, lekin bu nurga ehtiyoj sezadigan qalb; tirik qalb esa — o'z baxtini topgan va boshqalarga ham shu baxtni ulashadigan qalbdur. Komil inson ana shunday tirik qalb sohibidir. U ulug' xarakter egasi bo'lib, ezgu fazilatlar bilan yuksak darajaga erishadi. Shu bois, biz milliy istiqlol g'oyasi va milliy mafkurani tarbiya jarayonida qo'llashda har bir yosh avlodning qalbi, ongi va shuuridagi tuyg'ularni shakllantirishga, qalbi va ongini yot unsurlardan asrashga, undagi ezgu niyatlarni yanada takomillashtirishga alohida e'tibor berishimiz kerak. Komil inson g'oyasi — milliy, ma'naviy va umuminsoniy mohiyatga ega bo'lgan, odam zotga xos eng yuksak ruhiy va jismoniy mukammallikni o'zida mujassam etgan g'oyadir.

Xulosa. Pedagogika fanining rivojlanish tarixi insoniyatning ma'naviy, madaniy va ilmiy taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqdir. Har bir davrda ta'lim va tarbiya tizimi jamiyat ehtiyojlari asosida shakllanib, mukammallashib borgan. Qadimgi davr allomalari — Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Al-Xorazmiy kabi mutafakkirlarning g'oyalari hozirgi zamon pedagogikasining ilmiy asosini tashkil etadi. Mustaqillik davrida esa milliy qadriyatlar, zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar uyg'unlashib, ta'lim tizimining yangi bosqichini yaratdi. Shu bois pedagogika fani doimiy izlanish va takomillashuv jarayonida bo'lib, insonni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ayubjonov A. Iqtisodchi kadrlarni tayyorlashda pedagogika fanining o'ri. Iqtisodiyot va ta'lim, 2002 yil 3-son 126- 129-betlar.
2. Voinova M .G., Axrarova G.P., Pedagogika.Uchebnoe posobie. - T.: TDYuI, 2006.
3. G'aybullayev N.R., Yodgorov R, Mamatqulova R, Pedagogika. O 'quv qo'llanma. -T .: O 'ZMU, 2005
4. Ziyov Muxamedov B. Pedagogika. -T .: "Turon-Iqbol", 2006.
5. Ziyov Muxamedov B. Komillikka eltuvchi kitob. -T .: "Turon-iqbol", 2006

TALABA KASBIY RIVOJLANISHIDA IJTIMOIIY FAOLLIKNI SHAKILLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI

**DTPI Pedagogika mutaxassisligi 1-bosqich
magistranti Jo‘raxonova Mohinur Odil qizi**

Annotatsiya: Maqolada talabalarning ijtimoiy faolligini shakllantirish muhim ahamiyatga ega ekanligi yoritiladi. Alohida e’tibor shaxsda ijtimoiylashuv, ta’lim muassasalari va mikromuhit imkoniyatlarini inobatga olgan holda oliy ta’limda talabalarning ijtimoiylashish qobiliyatini shakllantirishga qaratiladi.

Kalit so‘zlar: Fikr, ijtimoiylashish, fikrlash, faollik, moslashishning ma’naviy va moddiy hayot uyg‘unligiga erishishdagi ahamiyati, shaxsda ijtimoiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish.

Аннотация: В статье раскрывается значимость формирования социальной активности студентов. Особое внимание уделяется социализации личности, а также формированию способности студентов к социальной адаптации в условиях высшего образования с учетом возможностей образовательных учреждений и микросреды.

Ключевые слова: Мышление, социализация, размышление, активность, значение достижения гармонии духовной и материальной жизни, формирование социальной мыслительной способности личности.

Kirish. Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti uchun raqobatbardosh, tashabbuskor, mustaqil fikrlovchi va ijtimoiy faol yosh mutaxassislar tayyorlash zaruriyati ortib bormoqda. Talabaning kasbiy shakllanish jarayoni faqat nazariy bilimlarni egallash bilangina emas, balki uning ijtimoiy faollik darajasi bilan ham belgilanadi. Ijtimoiy faol talaba o‘z kasbiy o‘sish yo‘lini ongli ravishda belgilaydigan, jamoa bilan ishlay oladigan va jamiyat hayotiga befarq bo‘lmagan shaxs sifatida namoyon bo‘ladi.

Asosiy qism. Ijtimoiy faollik — bu shaxsning jamiyat hayotida, ijtimoiy munosabatlarda, ta'lim va kasbiy jarayonlarda ongli, tashabbuskor, mas'uliyatli ishtirokini ifodalovchi sifatdir.

Talabalarda bu sifatning shakllanishi ularning fuqarolik pozitsiyasini, kasbiy mas'uliyatini, kommunikativ va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy faollik shaxsning jamiyat hayotida, ijtimoiy munosabatlarda, ta'lim va kasbiy faoliyatda ongli, tashabbuskor, mas'uliyatli ishtirokini ifodalaydi. Talabalarda ushbu sifatning shakllanishi ularning fuqarolik pozitsiyasi, kasbiy mas'uliyati va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Talabaning kasbiy rivojlanishida ijtimoiy faollik muhim o'rin tutadi. U talabaning kasbiy motivatsiyasini kuchaytiradi, mustaqil fikrlashni rivojlantiradi, qaror qabul qilish va jamoada ishlash ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, liderlik fazilatlarini, mas'uliyat hissi va ijtimoiy moslashuv darajasi ham ortadi.

Talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirish uchun bir qator pedagogik shartlarga rioya etish lozim. Birinchi shart — bu motivatsion muhitni yaratishdir. Talabalarda o'qish va kasbiy faoliyatga nisbatan ichki qiziqish uyg'otish, o'quv jarayonini real hayot va ijtimoiy ehtiyojlar bilan bog'lash, rag'batlantiruvchi tizimlarni yo'lga qo'yish zarur.

Ikkinchi shart — faol o'qitish metodlarini qo'llashdir. Muammoli o'qitish, loyiha asosida o'qitish, debat, rolli o'yinlar va interaktiv usullar yordamida talabalarning fikrlash, muloqot va jamoaviy faoliyat ko'nikmalari rivojlantiriladi. Bu jarayonda talaba o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Uchinchi shart — talabalarning jamoaviy va ijtimoiy faoliyatini tashkil etishdir. Ularni volontyorlik, jamoatchilik ishlari, ijtimoiy loyihalar va yoshlar tashkilotlari faoliyatiga jalb etish zarur. Shuningdek, kasbiy amaliyot jarayonida ijtimoiy muammolarni hal etishga yo'naltirilgan topshiriqlardan foydalanish foydalidir.

To'rtinchi shart — o'qituvchi va talaba o'rtasida hamkorlik munosabatlarini yo'lga qo'yishdir. Pedagog talaba uchun mentor, yo'lko'rsatuvchi, maslahatchi sifatida faoliyat yuritishi kerak. O'qituvchi bilan talaba o'rtasidagi ishonchli, ochiq va samimiy muloqot ijtimoiy faollikning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Beshinchi shart — ta'lim muassasasining ijtimoiy-madaniy muhitini boyitishdir. Universitet yoki institutda ijtimoiy faollikni qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratilishi zarur. Buning uchun turli to'garaklar, klub va talabalar kengashlari faoliyatini yo'lga qo'yish muhimdir.

Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar, onlayn platformalar va interaktiv treninglardan foydalanish ijtimoiy faollikni yanada samarali shakllantirish imkonini beradi. Xizmat orqali o'qitish (service learning) va loyiha asosida o'qitish (project-based learning) texnologiyalari nafaqat bilim, balki ijtimoiy mas'uliyatni ham rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirish ularning kasbiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Ijtimoiy faol talaba kelgusida o'z kasbining nafaqat mutaxassisi, balki jamiyat taraqqiyotiga faol hissa qo'shuvchi shaxsga aylanadi. Shuning uchun ta'lim jarayonida ijtimoiy faollikni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik shartlarni tizimli amalga oshirish ta'lim samaradorligini oshiradi va zamonaviy, innovatsion fikrlovchi yosh mutaxassislarni tayyorlash uchun muhim asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-3775-sonli qarori.
- 2.Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
- 3.G'ofurov A., Raxmatullayeva N. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: TDPU, 2022.
- 4.Abdullayeva N. Talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirishning pedagogik asoslari. "Ta'lim va innovatsiyalar" jurnali, 2023.
- 5.Sh.Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston yoshlari – bizning kelajagimiz. Toshkent, 2021.
- 6.Большая психологическая энциклопедия / Самое полное современное издание. – М.: Эксмо, 2017. – С. 246.
- 7.Главные характеристики позитивного мышление – мнение участники базового тренинга // http://www.syntone.ru/events/news_archive.php?message=3982.
- 8.Формирование общественное мнение // <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/formirovanie-obshchestvennogo-mneniya.html>.

INKLUZIV TA'LIM SOHASIDAGI XALQARO HAMKORLIK

**Denov tadbirkorlik va pedagogika Instituti,
Pedagogika yo'nalishi 2-kurs magistranti
Kadirova Rozigul Satarkulovna**

Annotatsiya: Ta'lim sohasida o'quvchilar bilan muomala qilishda oila, mahalla bilan birgalikda hamkorlik masalasini yolg'a qo'yish. Bunda ta'lim sohasida pedagogning o'z tarbiyalanuvchilari bilan muloqot olib borish mahoratini taqozo etadi. Biz uchun esa so'zlashishni bilish lozim. So'zlashishni, muloqot olib borishni doimo o'rganib borishi lozim. U darsni samarali olib borishni, so'zlashishni bilishi, suhbat, leksiya, hikoya qilish kabi usullaridan foydalanishi, umuman butun ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar bilan muloqotni yolg'a qo'ya olishi lozim.

Kalit so'zlar: Ta'lim, pedagog, oila, mahalla, maktab, Oliy ta'lim, BMT, professor, tempus.

KIRISH:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jamoat xavfsizligini ta'minlash sohasida professional kadrlarni tayyorlash tizimini yana-da takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorda o'quv jarayoniga xorijiy mamlakatlarning nufuzli ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasalarining malakali mutaxassislarini jalb etish, shuningdek, qo'shma ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish va pedagogik tajriba almashish sohasida doimiy xalqaro hamkorlikni amalga oshirish vazifasi belgilab berilgan edi.

Hozirda ushbu qaror ijrosini ta'minlash maqsadida Jamoat xavfsizligi universitetida bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Joriy yilning 10-12 noyabr kunlari Qozog'iston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi oliy ta'lim muassasalari delegatsiyasining O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti faoliyati bilan tanishish hamda anglashuv memorandumlarini imzolash uchun tashrifi amalga oshirildi¹⁶.

Qarorda Universitetning asosiy vazifalari va faoliyat yo'nalishlari etib, o'quv jarayonini o'qitishning zamonaviy shakl va uslublari, pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llagan holda nazariya va amaliyot uzviyligini ta'minlash orqali tashkil etish;

¹⁶ 12 Noyabr 2021, 10660

oliy malakali ilmiy-pedagogik kadrlarni tayyorlash, jamoat xavfsizligini ta'minlashning eng dolzarb muammolari bo'yicha kompleks ilmiy tadqiqotlarni, shu jumladan mahalliy va xalqaro grantlarni jalb etgan holda, o'tkazish;

o'quv jarayoniga xorijiy mamlakatlarning nufuzli ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasalarining malakali mutaxassislari jalb etish, shuningdek, qo'shma ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish va pedagogik tajriba almashish sohasida doimiy xalqaro hamkorlikni amalga oshirish vazifalari belgilangan edi.

Xususan, Joriy yilning 10-12 noyabr kunlari Qozog'iston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi oliy ta'lim muassasalari delegatsiyasining O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti faoliyati bilan tanishish hamda anglashuv memorandumlarini imzolash uchun tashrifi amalga oshirildi.

Mazkur tashrif davomida ikki tomonlama hamkorlik aloqalarini yana-da rivojlantirish maqsadida 4 nafar oliy ta'lim muassasalari: Qozog'iston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi B.Beysenov nomidagi Karaganda Akademiyasi, M.Yesbulatov nomidagi Olmota Akademiyasi hamda Qozog'iston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy instituti va O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti o'rtasida anglashuv Memorandumlari, shuningdek Qozog'iston Respublikasi Birinchi Prezidenti – Elboshi nomidagi Qozog'iston Respublikasi Milliy universitetining Milliy gvardiya fakulteti va O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti o'rtasida o'zaro anglashuv protokoli imzolandi.

Ushbu memorandumning maqsadi ta'lim sohasida kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish hamda ilmiy-tadqiqot faoliyat yuzasidan ikki tomonlama hamkorlik munosabatlarini tartibga soladi. Ikki davlat oliy ta'lim dargohlarining istiqbolda turli sohalarda hamkorligi ya'ni ilmiy metodik konferensiyalar tashkil etish, ilmiy uslubiy qo'llanmalar, darslik va metodik materiallar tayyorlashda, ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash, ikki tomonlama hamkorlikni yana-da mustahkamlash, soha mutaxassislari o'rtasida tajriba almashish va zamonaviy ilmiy-metodik dasturlarni amaliyotga keng joriy etish masalalariga alohida e'tibor qaratildi.

Tashrifning birinchi kuni mehmonlar Universitetda yaratilgan shart-sharoitlar, moddiy-texnik bazasi hamda kadrlar tayyorlash tizimi bilan yaqindan tanishdilar. Shuningdek, fahriy mehmonlar kitobiga iliq fikrlarini yozib qoldirdilar.

Tashrifning ikkinchi kuni mehmonlar uchun go'zal va qadimiy Samarqand sayqaliga sayohat tashkillashtirildi. U yerda mehmonlar shaharning tarixiy obidalari, diqqatga sazovor joylari va afsonaviy muqaddas qadamjolari bilan tanishdilar.

Tashrifning uchunchi kuni Qozog'iston delegatsiyasi vakillari poytaxtimizdagi "G'alaba bog'i" va "Shon-sharaf" davlat muzeyiga tashrif buyurdilar. Tashrif davomida "Mangu jasorat" monumenti, O'zbek ayolining matonati timsoli sifatida Zulfiya aya Zokirova, uning urushdan qaytmagan besh farzandi hamda beva qolgan to'rt kelini xotirasiga bag'ishlangan "Matonat madhiyasi" yodgorlik majmuasiga hurmat bajo keltirgan holda gulchambarlar qo'yildi.

Ushbu ta'lim muassasalari bilan o'zaro hamkorlik ta'lim sifati va samaradorligida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, sohalar bo'yicha yetuk kadrlar tayyorlash, ularning malaka va ko'nikmalarini oshirishga xizmat qiladi¹⁷.

Yurtimizda "Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi", degan ezgu g'oya asosida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Keyingi yillarda barcha sohalar qatori ta'lim sohasidagi islohotlar ham xalqaro jamoatchilik tomonidan e'tirof etilmoqda.

Shu maqsadda bugun O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi qoshidagi "Ziyo-zukko" umumta'lim maktabiga Yaponiyaning Nagoya universiteti Pedagogika va inson resurslarini rivojlantirish oliy maktabi professorlaridan iborat delegatsiya mehmon bo'ldi.

Mazkur tashrifdan ko'zlangan maqsad – respublikada maktab ta'limi sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar bilan yaqindan tanishish, pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishga doir hamkorlik masalalarini muhokama qilishdan iborat.

Pedagogika va inson resurslarini rivojlantirish oliy maktabi professori, dekan muovini Shibata Yasuaki boshchiligidagi delegatsiyani O'zbekiston xalqaro islom

¹⁷ O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi Matbuot xizmati

akademiyasi Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor Zohidjon Islomov, "Ziyo-zukko" umumta'lim maktabi direktori Nargiza Ismatova hamda Xalqaro hamkorlik bo'limi boshlig'i Bahodir Xo'jayev kutib oldi.

Suhbat avvalida Nargiza Ismatova mehmonlarni yurtimizda ko'rib turganidan mamnunligini bildirdi.

Nargiza Ismatova bugungi kunda davlatimiz rahbari boshchiligida amalga oshirilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlar haqida ma'lumot berdi. Yurtimizdagi ta'lim tizimidagi islohotlar Uchinchi Renessans g'oyasini ro'yobga chiqaradigan yangi avlodni voyaga yetkazish maqsadida amalga oshirilayotganini qayd etdi.

Chindan ham, har qanday taraqqiy topgan mamlakatning ertangi kuni yoshlarning qay darajada bilimli ekani bilan bevosita bog'liq. Shu bois, ta'lim tizimini rivojlantirish masalasiga hukumat darajasida e'tibor qaratilishi har bir davlatning muhim vazifasi hisoblanadi.

Zero, Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu — ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq".

O'z navbatida Pedagogika va inson resurslarini rivojlantirish oliy maktabi professori, dekan muovini Shibata Yasuaki yuqori darajadagi mehmondo'stlik uchun samimiy minnatdorlik bildirdi. O'zbekiston va Yaponiya o'rtasidagi hamkorlik aloqalari tarixan mazmunli, keng miqyosdagi hamkorlik aloqalariga boy bo'lganini e'tirof etib, Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlarga yuqori baho berdi.

Uchrashuv davomida Nargiza Ismatova "Ziyo-zukko" maktabi haqida so'z yuritdi. Bugungi kunda maktabda 730 dan o'quvchiga 130 dan ziyod o'qituvchi saboq bermoqda. Matematika, O'zbekiston tarixi, Ingliz tili va arab tili, Ona tili fanlaridan qo'shimcha fanlar o'qitiladi. Maktabda turli to'garaklar mavjud.

Samimiy muloqotda O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi qoshidagi "Ziyo-zukko" umumta'lim maktabi hamda Yaponiyaning Nagoya universiteti Pedagogika va

inson resurslarini rivojlantirish oliy maktabi o'rtasida o'zaro pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishga doir hamkorlik masalalarini muhokama etildi.

Respublikamizning oliy ta'lim muassasalari hamda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi oliy ta'lim sohasida xalqaro aloqalarni rivojlantirib, dunyo rivojlangan davlatlarning tajribasini o'rganib, quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi:

Oliy ta'lim muassasalari professor o'qituvchilarning malakasini oshirish;

Ta'limning turli yo'nalishlari uchun yangi o'quv dasturlari, zamonaviy o'quv-metodik adabiyotlar yaratilishi;

Oliy ta'lim muassasalari professor o'qituvchilarning xorijiy ilmiy ammalij seminar, konferentsiya va simpoziumlarda keng ishtirok etishi;

Professor o'qituvchilarning va talabalarining xorijiy almashinuv dasturlari va treninglarda qatnashuvi;

Xorijiy o'qituvchi va professorlarning respublika oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini takomillashtirish va tajriba almashinuvi maqsadida ishlashga taklif etish;

Oliy ta'lim sohasidagi xalqaro hamkorlik XXR, Koreya Respublikasi, Malayziya, Misr, Ummon Sultonligi, Rossiya Federatsiyasi, Ozarbayjon, Turkmaniston, Ukraina va boshqa qator davlatlar bilan hukumatlararo va ...aro shartnomalar asosida amalga oshiriladi.

Oliy ta'lim sohasidagi xalqaro hamkorlik XXR, Koreya Respublikasi, Malayziya, Misr, Ummon Sultonligi, Rossiya Federatsiyasi, Ozarbayjon, Turkmaniston, Ukraina va boshqa qator davlatlar bilan hukumatlararo va shartnomalar asosida amalga oshiriladi.

O'zbekiston oliy ta'lim muassasalari Britaniya Kengashi, Gyote nomidagi institut, Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyati, Koreya va Yaponiyaning xalqaro hamkorlik bo'yicha agentliklari, Hindiston va Malayziya texnik hamkorlik dasturi, BMTning rivojlanish dasturi, JB, ATB, ITB va boshqalar bilan yaqindan aloqa o'rnatgan.

Ushbu barcha dastur va loyihalar davlatda oliy ta'limni rivojlantirish, ilg'or xorijiy tajribani qo'llagan holda o'quv-metodik jarayonni takomillashtirish, professor o'qituvchilarning malakasini oshirish, talabalar almashinuvini kengaytirishga yo'naltirilgan.

Hozirgi kunda xorijiy o'qituvchi va mutaxassislarni o'quv jarayoniga jalb qilish bo'yicha xorijiy sheriklar bilan hamkorlikka katta e'tibor qaratilmoqda. Mazkur yo'nalishdagi eng faol ish Koreya va Yaponiyaning xalqaro hamkorlik bo'yicha agentliklari JICA va KOICA bilan olib borilmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkin-ki Ta'lim sohasidagi hamkorlikni yanada oshirish chora tadbirlarini Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ham qo'llab quvvatladilar.

Yuqorida davlatlarning ta'lim sohasidagi hamkorlik faoliyati va uning huquqiy asoslari haqidagi fikrlarga to'xtalib shunday xulosaga kelishimiz mumkin. Dunyo hamjamiyatining rivojlanishi ta'lim tizimining rivoji bilan bog'liq ekanligini anglashimiz darkor. Ta'lim rivoji esa hozirgi kunda xalqaro hamkorlik asosida rivojlanadi. Mamlakatimizning ta'lim sohasida xalqaro hamkorlik faoliyatining tobora kengayib borayotganligi, ta'lim muassasalari bilan ilmiy anjumanlar va ilmiy tadqiqot ishlari xorijiy ta'lim muassasalari bilan birga olib borilayotganligi, ushbu munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solishni nazarda tutadi. Yuqorida keltirilgan xalqaro ta'lim kodeksida UNESCO doirasida qabul qilingan konvensiyalar asosida ta'lim tizmini tartibga soluvchi normalar belgilab berilgan. Shuningdek milliy qonunchiligimiz doirasida ta'lim hamkorligini tartibga solish bo'yicha huquqiy normalar takomillashtirilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Bunda maktab, oila, mahalla hamkorligida ko'proq ish olib borilishini ko'zda tutdilar. Bu borada bir qancha yig'ilishlar qilinmoqda. Hamkorlik qilingan ta'limda jinoyatchilar o'quvchilar va tarbiyasi og'ir o'quvchilar natijalari ko'riladi ular oldiga maqsadlar qo'yib kasb-hunar maktablariga yo'naltiriladi. Bu borada bir qancha dasturlar ham ishlab chiqilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyasining. Adolat-2020. Toshkent. 41-m
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son.67-m

3. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi "Ta'lim sohasida hamkorlik" to'g'risidagi shartnoma 08.11.1998.

4. student.uzbekistan.org.ua

5. This list is only indicative and non-exhaustive but we must understand that those aspects are considered by the Committee on ESCR as part of the core content of the right to education.

6. UNESCO Convention against Discrimination in Education. Committee on ESCR, General Comment 13, par. 32 – 34.1960.

7. Махмудов, Ш. К. (2021). Профессионализм и формирование педагогических способности. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 45-50.

8. Abdullayeva S. R. Pandemiya davrida masofaviy o'qitish jarayonining o'ziga xos afzalliklari //Science and Education. – 2021. – T. 2. – №. 4. – C. 303-306.

BOLANI IJTIMOIYLASHUVIDA OILA VA MAKTAB HAMKORLIGI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Pedagogika ta'lim

yo'nalishi 101-guruh 2-bosqich talabasi

Abdug'afforova Zumrad Sherzod qizi

Tel raqam: +998883498497

Pochta:z1mr1ch_o6@gmail.com

Anotatsiya: Mazkur maqolada bola ijtimoiylashuvi jarayonida oila va maktab hamkorligining o'rni, ularning o'zaro ta'sir mexanizmlari, hamkorlik shakllari hamda bu jarayonning bola shaxsining shakllanishiga ta'siri keng yoritilgan. Oila bola tarbiyasining birlamchi manbai sifatida ijtimoiy me'yorlarni singdiradi, maktab esa bu jarayonni davom ettirib, bolaning jamiyatda o'z o'rnini topishiga ko'maklashadi.

Maqolada shuningdek, oila va maktab o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashning samarali yo'llari, zamonaviy pedagogik yondashuvlar hamda ijtimoiylashuvning psixologik-pedagogik omillari tahlil qilingan.

Kalit so'z: Oila, maktab, hamkorlik, tarbiya, ijtimoiylashuv, bola shaxsiyati, ijtimoiy muhit, pedagogika, axloqiy qadriyatlar, ma'naviyat.

Bolaning jamiyat a'zosi sifatida shakllanishi, unda ijtimoiy me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish jarayoni — bu ijtimoiylashuv deb ataladi. Insonning ijtimoiylashuvi avvalo oiladan boshlanib, maktabda davom etadi.

Oila — bola hayotidagi birinchi ijtimoiy muhit bo'lib, unda bola axloq, odob, muloqot madaniyati, insoniy qadriyatlarni o'rganadi. Maktab esa bu jarayonni tizimli tarzda davom ettiradi va kengroq ijtimoiy muhitga olib chiqadi. Oila va maktab o'zaro hamkorlikda ishlaganda, bolaning har tomonlama barkamol bo'lib shakllanishi, ijtimoiy jihatdan faol, mustaqil fikrlovchi, ma'suliyatli shaxs sifatida kamol topishi ta'minlanadi. Bugungi kunda jamiyatning har bir a'zosi, ayniqsa yosh avlodni ijtimoiy hayotga tayyorlashda oila va maktab o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun mazkur ishda bola ijtimoiylashuvi jarayonida oila va maktabning o'zaro hamkorligi, uning mazmuni, shakllari hamda samaradorligini oshirish yo'llari tahlil qilinadi.

Oila bola shaxsining asosiy tayanch maskanidir. Bolaning birinchi so'zi, birinchi qadami, ilk muloqoti oilada shakllanadi. Ota-onaning xulqi, muomalasi, o'zaro munosabati bola uchun ibrat maktabidir. Oila muhitidagi mehr, iliqlik va tarbiyaviy izchillik bolaning psixologik holatiga, o'ziga bo'lgan ishonchiga, tashabbuskorligiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Maktab esa bola ijtimoiylashuvining keyingi bosqichidir. Maktabda bola o'qituvchilar va tengdoshlari bilan muloqot qiladi, jamoada yashash, tartibga rioya qilish, mas'uliyatni his etish kabi ko'nikmalarni egallaydi. Maktab bolaning fikrlash doirasini kengaytiradi, mustaqil qaror qabul qilish, o'z fikrini asoslash va himoya qilishga o'rgatadi. Shunday qilib, bola shaxsining to'laqonli ijtimoiylashuvi oila va maktabning uyg'un hamkorligisiz to'liq amalga oshmaydi.

Oila va maktab hamkorligi — bu bola tarbiyasida yagona maqsad sari yoʻnaltirilgan oʻzaro ishonch, hamjihatlik va masʼuliyatga asoslangan faoliyatdir. Hamkorlikning mazmuni bolaning oʻqishdagi muvaffaqiyatlarini kuzatish, xulqi va intizomini baholash, maʼnaviy-axloqiy qadriyatlarini shakllantirish jarayonini birgalikda olib borishdan iborat.

Hamkorlikning asosiy shakllariga quyidagilar kiradi:

ota-onalar yigʻilishi va suhbatlari;

“Ochiq eshiklar kuni”, ota-onalar uchun seminar va treninglar;

oʻqituvchining oila bilan individual uchrashuvlari;

uyga tashriflar;

onlayn muloqot shakllari (Telegram, eKundalik, Zoom);

ota-onalar ishtirokidagi tadbirlar, sport musobaqalari, maʼnaviyat kechalari.

Bu shakllar orqali oʻqituvchi va ota-ona bola haqida toʻliq maʼlumotga ega boʻladi, uning ijtimoiy holatini yaxshiroq tushunadi va zarur pedagogik chora-tadbirlarni birgalikda ishlab chiqadi.

Oila va maktab oʻrtasidagi hamkorlik bolaning tarbiyasi va ijtimoiylashuvi jarayoniga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Agar bola ota-onasi va oʻqituvchisi oʻrtasida kelishuv, uygʻunlik borligini sezsa, u oʻzini qadrlangan, ishonchli shaxs sifatida his qiladi. Bu esa uning ruhiy barqarorligini oshiradi, oʻqishga boʻlgan qiziqishini kuchaytiradi, axloqiy xulqini mustahkamlaydi.

Hamkorlik samaradorligiga taʼsir etuvchi omillar quyidagilardir:

ota-onalarning pedagogik savodxonligi;

oʻqituvchining kasbiy mahorati va individual yondashuvi;

maktabning ochiqligi va oilalar bilan doimiy aloqa oʻrnatishi;

ijtimoiy muhitning barqarorligi va maʼnaviy qadriyatlarga asoslanganligi.

Shuningdek, bolaning ijtimoiylashuvida ota-onaning shaxsiy namunasi juda muhim. Bola ota-onasining harakatlarini kuzatadi, ularning soʻzidan emas, aynan amaliy xatti-harakatidan oʻrnak oladi. Shu bois ota-onaning har bir harakati tarbiyaviy kuchga ega.

Bugungi kunda oila va maktab hamkorligini mustahkamlash uchun an'anaviy usullarga zamonaviy texnologiyalarni qo'shish zarur. Masalan:

ota-onalar bilan onlayn platformalarda doimiy aloqa o'rnatish;

pedagogik va psixologik maslahat markazlarini tashkil etish;

oilalar va maktab o'rtasida "hamkorlik uchburchagi" – o'qituvchi–otalar–bola tizimini shakllantirish;

otalar-onalarni o'quv jarayoniga jalb etish (ochiq darslar, loyihalar, tadbirlar);

mahalla va jamoatchilik bilan birgalikda ijtimoiy tashabbuslarni amalga oshirish. Zamonaviy yondashuvlar asosida oilalar maktab hayotining ajralmas qismiga aylanadi. Bu esa bolalar tarbiyasi va ijtimoiylashuvi jarayonida izchillik, uyg'unlik va barqarorlikni ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, oilalar va maktab bolalar ijtimoiylashuv jarayonida asosiy ikki ijtimoiy institut sifatida bir-birini to'ldiradi. Bola oilada hayotning dastlabki qadriyatlarini o'rganadi, maktabda esa bu bilim va tajribalarni mustahkamlaydi. Oilalar va maktab o'rtasidagi mustahkam hamkorlik bolalar har tomonlama kamol topishida, ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk shaxs bo'lishida, jamiyatda o'z o'rnini topishida muhim omil sanaladi. Shu bois har bir pedagog va otalar-onalar o'zaro ishonch, hurmat va mas'uliyat asosida bir maqsad sari harakat qilishi zarur. Faqat shunda bolalarimiz barkamol, bilimli, ijtimoiy faol va vatanparvar avlod sifatida voyaga yetadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi qarori. — Toshkent, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
3. Vohidova N. Oilalar pedagogikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
4. Hasanboeva O.U., Mavlonova R.A. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
5. G'ofurova D., Turaqulova G. Bola tarbiyasida oilalar va maktab hamkorligi. — Toshkent, 2022.
6. UNESCO. Family–School Partnerships Framework. — Paris, 2020.

NUTQNING AHAMIYATI VA UNING TURLARI

**Denov Tadbirkorlik va Pedagogika instituti
talabasi Abdullayeva Manzura Abduvali qizi**

Annotasiya: Ushbu ilmiy ish doirasida odamlar o'rtasida fikr almashish, ma'lumot yetkazish, his-tuyg'ularni ifodalash va muloqot qilish vositasi sifatida katta ahamiyatga ega. Nutq orqali insonlar o'z fikrlarini, qarashlarini, tushunchalarini va hissiyotlarini boshqalarga yetkazishi ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Nutq, ommaviy nutq, til, tilning funksiyasi, tilning leksik, normativ xususiyatlari.

Аннотация: В данной научной работе он имеет большое значение как средство обмена идеями, передачи информации, выражения чувств и общения между людьми. Показано, что люди передают другим свои мысли, взгляды, понимание и чувства посредством речи.

Ключевые слова: Речь, публичная речь, язык, функция языка, лексика, нормативные особенности языка.

Abstract: In this scientific work, speech is of great importance as a means of exchanging ideas, conveying information, expressing emotions, and communicating between people. It has been shown that people convey their thoughts, views, understandings, and feelings to others through speech.

Keywords: Speech, public speaking, language, function of language, lexical and normative characteristics of language.

Kirish: Suhbat qilish jarayonida nutqning ravon tushunarli bo'lishi kerak. Insonlar birbirlarini tushunish uchun muloqot shakli ya'ni nutq jarayoni oson so'zlashuv tizimidan foydalanish samaralidir. Bu mavzu biz uchun global va qiziq. Shunday ekan e'tiborimizni nutqning ma'nosiga qaratmoqchimiz.

Asosiy qism:

Nutq — bu insonning o'z fikrini yoki g'oyasini boshqalarga ifodalash vositasi bo'lib, til va so'z boyligidan foydalangan holda maqsadli auditoriyaga ta'sir o'tkazishdir. Nutqning ahamiyati katta, chunki u nafaqat axborot uzatishda, balki ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda, madaniyatni rivojlantirishda va o'zaro tushunishni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Nutq turining maqsadi va auditoriyasi uning xususiyatlarini belgilaydi, shuningdek, nutqning samaradorligi uning

maqsadga qanchalik erishganiga bog'liq. Nutq-ma'lum qoidalar asosida yaratilgan til tuzilmalari orqali odamlar o'rtasida tarixan shakllangan muloqot shakli. Nutq jarayoni, bir tomondan, til (nutq) vositalari orqali fikrni shakllantirish, ikkinchi tomondan, til tuzilmalarini idrok etish va ularni tushunishni o'z ichiga oladi. Nutq og'zaki muloqot hisoblanadi.

Til — bu insonlarning fikrlarini, his-tuyg'ularini, g'oyalarini ifodalash, axborot almashish, muloqot qilish vositasi bo'lib, o'zaro tushunish, jamiyatda axborot almashish va madaniyatni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Til nafaqat so'zlar to'plami, balki ular orasidagi grammatik munosabatlar, tovush tizimi va iboralar orqali tuzilgan murakkab tizimdir.

Tilning ahamiyati:

1. Muloqot vositasi: Til insonlar o'rtasida fikr va axborot almashish, o'zaro tushunish uchun asosiy vositadir. U insonlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatadi.

2. Axborot uzatish: Til orqali biz o'z bilimlarimizni boshqalarga yetkazamiz. Bu o'qitish, ta'lim berish va ilmiy ishlarni amalga oshirish uchun muhimdir.

3. Madaniyat va tarixni saqlash: Til millatning madaniyati, urf-odatlarini va tarixini avloddan-avlodga o'tkazishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

4. Shaxsiy rivojlanish: Til orqali inson o'z fikrlarini aniq, to'g'ri va tushunarli tarzda ifodalay olishni o'rganadi, bu esa uning shaxsiy rivojlanishiga yordam beradi.

Tilning asosiy funksiyalari:

1. Kommunikativ (aloqa) funktsiyasi: Til orqali odamlar o'zaro muloqot qilishadi, fikrlarini, his-tuyg'ularini va axborotlarni bir-birlariga etkazishadi.

2. Ekspressiv (ifodalovchi) funktsiyasi: Til insonning ichki dunyosini, ya'ni his-tuyg'ulari, istaklari va kayfiyatini ifodalash uchun ishlatiladi.

3. Imaginativ (tasavvurlovchi) funktsiyasi: Til yordamida insonlar o'z tasavvurlarini, orzularini va ijodiy fikrlarini boshqalarga etkazishadi. Bu adabiyotda, san'atda va ijodiy sohalarda katta ahamiyatga ega.

4. Metalingvistik (tilni tushunish) funktsiyasi: Til yordamida boshqa til vositalari yoki tuzilmalari haqida gapirish mumkin. Masalan, grammatik tushunchalarni tushuntirish.

5. Regulativ (boshqaruvchi) funktsiyasi: Til odamlarni xulq-atvorini boshqarishda ishlatiladi, masalan, buyruqlar berish, maslahatlar qilish.

Tilning turlari:

1. Milliy til: Har bir millatning o'ziga xos tili bo'lib, uning ijtimoiy, madaniy va tarixiy xususiyatlarini aks ettiradi. Masalan, o'zbek tili, rus tili, ingliz tili.

2. Dialekt (lehcha) til: Milliy tilning turli hududlarda yoki ijtimoiy guruhlarda o'zgarib, maxsus xususiyatlarga ega bo'lgan turlari. Masalan, o'zbek tilining janubiy, shimoliy dialektlari.

3. Maxsus til: Muayyan soha yoki faoliyatga oid tildir. Masalan, ilmiy til, yuridik til, texnik til, san'at tili va boshqalar.

4. Qarama-qarshi til (yerlasha til): Dastlabki yillar va bolalikda o'rganiladigan til, ko'pincha oilaviy va mahalliy o'rta qatlamda ishlatiladi.

Tilning tuzilishi

1. Fonetik tuzilish: Tildagi tovushlar va ularning talaffuzi, aksent, intonatsiya va boshqalar.

2. Grammatika: Tildagi so'zlar va ularning shakllari, sintaksis (so'zlar o'rtasidagi munosabatlar).

3. Leksika: Tilning so'z boyligi va ularning ma'nolari.

4. Semantika: So'z va iboralar orqali berilgan ma'no va ularning tushunilishi.

Nutq inson faoliyatining muhim elementi bo'lib, insonga atrofidagi dunyoni o'rganish, o'z bilimlari va tajribasini boshqa odamlarga yetkazish, ularni keyingi avlodlarga yetkazish uchun to'plash imkonini beradi. Fikrni ifodalash vositasi bo'lgan nutq, ontogenezda rivojlanish jarayonida inson tafakkurining asosiy (lekin yagona emas) mexanizmiga aylanadi. Nutqning tushunarligi – jummalarni sintaktik jihatdan to'g'ri qurish, shuningdek, tegishli joylarda pauzalardan foydalanish yoki mantiqiy urg'u yordamida so'zlarni ajratib ko'rsatish; nutqning ekspressivligi uning hissiy to'yinganligi, til vositalarining boyligi, ularning rang-barangligidir. Nutqning ta'sirchanligi – bu nutqning o'ziga xos xususiyati bo'lib, u boshqa odamlarning fikrlari, his-tuyg'ulari va irodasiga, ularning e'tiqodlari va xatti-harakatlariga ta'sir qilishdan iborat.

Xulosa:

Nutq insonning fikrlarini boshqalarga etkazish, muloqot qilish va axborot almashish vositasi sifatida juda muhim ahamiyatga ega. U shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishda, madaniyatni saqlashda, va jamiyatda tushunishni ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi. Nutqning turli turlari, masalan, og'zaki va yozma nutq, rasmiy va norasmiy nutq, odamlarning maqsadiga va auditoriyasiga qarab o'zgaradi. Har bir tur o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, samarali muloqot uchun alohida ahamiyatga ega. Nutq, umuman olganda, odamlar o'rtasidagi munosabatlarni rivojlantirish, bilim almashish va jamiyatda ijtimoiy tartibni saqlashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu jarayonda nutqning aniq, ravon va tushunarli bo'lishi uning muvaffaqiyatli bo'lishining asosiy omillaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rus ensiklopediyasi. – M., 2015. – T. 28. – S. 456-458.
2. Vygotskiy L. S. Fikrlash va nutq / Tahrirlangan va V. Kolbakovskiyning kirish Maqolasi bilan. – M.: Davlat ijtimoiy-iqtisodiy nashriyoti, 1934. – 326 b.
3. Jinkin N. I. Axborot dirijyori sifatida nutq. – M.: Nauka, 1982. – 159 b.

4. Rozov N. S. Til va ongning kelib chiqishi. Qanday qilib ijtimoiy buyurtmalar va kommunikativ tashvishlar nutq va kognitiv qobiliyatlarni keltirib chiqardi. Novosibirsk: Qo'lyozma. 2022. 355 b.

5. Bikerton D. Adam tili: odamlar tilni qanday yaratgan, til odamlarni qanday yaratgan. M.: Slavyan madaniyatlari tillari, 2012.

OILA MUHITINING SHAXS TARBIYASI VA IJTIMOIYLASHUVIDAGI AHAMIYATI

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Pedagogika yo'nalishi
talabasi Abduqodirova Malohat G'ofur qizi
malohatabduqodirova7@gmail.com

Annotasiya: Mazkur maqolada oila muhitining shaxs tarbiyasi va ijtimoiylashuvidagi o'rni hamda ahamiyati ijtimoiy pedagogika, oila pedagogikasi va yunogogika fanlari nuqtayi nazaridan tahlil etilgan. Oila shaxsning dastlabki ijtimoiy tajriba makoni, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar shakllanadigan asosiy muhit sifatida qaraladi. Oilaviy tarbiya jarayonining tamoyillari, ota onaning pedagogik mas'uliyati, farzand shaxsini ijtimoiy muhitga tayyorlashdagi omillar keng yoritilgan. Maqolada shuningdek, oila va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikning ijtimoiylashuvdagi o'rni, yunogogik yondashuv asosida shaxsni barkamol etib tarbiyalashning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi.

Kalitso'zlar: Oila pedagogikasi, ijtimoiy pedagogika, yunogogika, tarbiya, ijtimoiylashuv, shaxs kamoloti, ota-ona mas'uliyati, ma'naviy qadriyatlar, yoshlar.

Kirish: Oila inson hayotidagi eng muqaddas maskan, tarbiya beshigi va jamiyatning poydevoridir. Har bir shaxsning ma'naviy dunyosi, qadriyatlari, ijtimoiy xulqi hamda hayotiy qarashlari avvalo oilada shakllanadi. Shu boisdan oila tarbiyasi masalasi ijtimoiy pedagogika, oila pedagogikasi va yunogogika fanlarining o'rganish markazida turadi. Ijtimoiy hayotda shaxsning ijtimoiylashuvi — bu uning jamiyat me'yorlari, qadriyatlari va xatti-harakatlarini o'zlashtirishi jarayonidir. “Ijtimoiylashuv” atamasi dastlab siyosiy iqtisodiyotdan kelib chiqqan bo'lib, insonning ijtimoiy tajriba va qadriyatlarni o'zlashtirish, jamiyat hayotiga moslashish jarayonini ifodalaydi. Amerikalik sotsiolog F.G. Keddings bu tushunchani “insonni ijtimoiy hayotga tayyorlash, uning ijtimoiy tabiatini shakllantirish jarayoni” sifatida ta'riflagan. Aynan shu jarayonning boshlang'ich bosqichi oilada kechadi.

Oila — shaxs ijtimoiylashuvida birlamchi muhit sifatida nafaqat tarbiyaviy, balki kommunikativ makondir. Inson o'zining ilk muloqot ko'nikmalarini aynan oilada egallaydi. "Muloqot" so'zi yunoncha "dialogos" atamasidan olingan bo'lib, "suhbatlashuv", "shaxslararo fikr almashuv" ma'nolarini bildiradi. Muloqot jarayonida inson ijtimoiy tajriba, ta'lim tarbiya, axloqiy me'yorlar, g'oya va mafkura omillari ta'sirida yashab, ijtimoiylashadi va shaxs sifatida kamolotga etadi. Oila muhiti esa ana shu muloqotning eng tabiiy va qulay shakllanish joyidir. Ota-ona va farzandlar o'rtasidagi doimiy muloqot jarayoni bola tafakkuri, hissiyoti, dunyoqarashi va xulq-atvorining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'sib borayotgan yosh avlod, ayniqsa o'smirlik davrida, shaxs sifatida mustaqil qarashlar shakllantiradi. Bu bosqichda tengdoshlar ta'siri kuchayadi, natijada o'smirlar ko'pincha rasmiy jamoa va norasmiy guruhlar o'rtasida tanlov qilish holatida qoladilar. Agar oilada iliq, ishonchli va muloqotga ochiq muhit mavjud bo'lsa, o'smir salbiy ijtimoiy ta'sirlarga berilmaydi, aksincha, o'zini qadrllovchi va ijobiy jamoalarda faol bo'ladi. Shu bois oila muhiti o'smir shaxsining ijtimoiy faolligini, hissiy barqarorligini va irodaviy yetukligini shakllantiruvchi asosiy omildir. Mazkur jarayonning muvaffaqiyati ko'p jihatdan oilaviy muhit, ota-ona munosabati, tarbiya uslubi va oiladagi ruhiy muhitga bog'liq. Shuning uchun ham oila faqat biroz vaqtni birgalikda o'tkazadigan joy emas, balki ijtimoiy va pedagogik tarbiya maktabi sifatida qaraladi. Ijtimoiy pedagogika nuqtayi nazaridan, oila shaxsni jamiyatga tayyorlaydigan birinchi ijtimoiy institutdir.

Bola dastlabki ijtimoiy qoidalar, madaniyat va me'yorlarni oiladan o'rganadi. Ota-onaning nutqi, muomala madaniyati, mehr-muhabbati va mas'uliyati bola ruhiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli har bir ota-ona o'z xulqi, so'zi va harakati bilan farzand uchun ijtimoiy namuna vazifasini bajaradi. Oila muhitida shakllangan ijobiy munosabatlar bolada ishonch, mustaqil fikrlash va ijtimoiy faollikni rivojlantiradi. Aksincha, befarqlik, zo'ravonlik yoki nizoli muhitda ulg'aygan bola jamiyatda o'z o'rnini topishda qiynaladi. Shu bois ijtimoiy pedagoglar oila muhitini tahlil qilish va uni ijobiy yo'nalishga o'zgartirishni o'z faoliyatlarining muhim yo'nalishi sifatida belgilaydilar. Oila pedagogikasi — bu tarbiya jarayonini aynan oilaviy muhitda tashkil etishning nazariy va amaliy asoslarini o'rganadigan fan. U ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish, farzand bilan to'g'ri psixologik muloqot o'rnatish, ma'naviy qadriyatlarga tayanish kabi masalalarni qamrab oladi.

Oila pedagogikasining asosiy tamoyillari:

Mehr-muhabbat va e'tibor — bola o'zini qadrlangan his qilganda, uning ruhiy dunyosi barqaror bo'ladi;

Shaxsga individual yondashuv — har bir farzandning qobiliyat va qiziqishlarini inobatga olish;

Ota-ona mas'uliyati — har bir qaror, har bir so'z tarbiyaviy ahamiyatga ega ekanini anglash; Hamkorlik — oila, maktab va jamoatchilikning birgalikdagi tarbiyaviy

faoliyati. Ushbu tamoyillar sogʻlom oilaviy muhitni yaratadi, bu esa bevosita shaxsning ijtimoiylashuviga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Oila muhitining tarbiyaviy taʼsiri shundaki, bola kundalik hayotda ota-ona va yaqinlarining xulqini kuzatish orqali insoniy fazilatlarni oʻzlashtiradi. U oʻz xatti-harakatini ijtimoiy meʼyorlar asosida boshqarishni oʻrganadi. Ota-onalar oʻrtasidagi samimiy muloqot va oʻzaro hurmat farzand uchun eng kuchli namunadir. Shuning uchun ham oilaviy munosabatlarning sifati bevosita shaxsning ijtimoiylashuv darajasiga taʼsir koʻrsatadi. Oila muhitida shakllangan qadriyatlar va tarbiyaviy yoʻnalishlar shaxsning jamiyatdagi oʻrnini aniqlovchi mezon sifatida namoyon boʻladi. Inson oilada oʻzini anglash, boshqalarni hurmat qilish, masʼuliyatni his etish kabi hayotiy koʻnikmalarni egallab boradi. Bu jarayon, oʻz navbatida, uning ijtimoiylashuvini chuqurlashtiradi va jamiyatdagi turli ijtimoiy rollarni muvaffaqiyatli bajarish imkonini beradi. Shaxs oilada olgan tajribasi asosida maktab, mehnat jamoasi yoki boshqa ijtimoiy guruhlar bilan muloqot qilishni oʻrganadi. Zamonaviy jamiyatda oilaning taʼsir doirasi texnologiyalar, ommaviy axborot vositalari va raqamli muloqot vositalari bilan kengayib bormoqda. Shunday boʻlsa-da, insonda maʼnaviy barqarorlik, ijtimoiy masʼuliyat va insoniy fazilatlar asosan oilaviy tarbiyada shakllanadi. Ota-onaning farzand bilan suhbatlashish uslubi, mehr bilan berilgan har bir nasihat, oʻzaro ishonch va hurmat shaxsning dunyoqarashida mustahkam iz qoldiradi. Ijtimoiy pedagogika nuqtai nazaridan, bugungi kunda oila tarbiyasining zamonaviy shakllari — ota onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, oilaviy psixologik muhitni sogʻlomlashtirish, hamkorlikda taʼlimni rivojlantirish — muhim omillar sifatida eʼtirof etilmoqda. Chunki farzand tarbiyasi nafaqat mehr talab qiladi, balki pedagogik bilim, sabr, muloqot madaniyati va toʻgʻri yoʻnaltirishni ham zarur etadi. Yunogogik qarashlarga koʻra, oila — insonning hayot yoʻlini yoʻnaltiruvchi “axloqiy kompas” vazifasini bajaradi. Unda shakllangan hissiy muvozanat, oʻzini anglash va boshqalar bilan samimiy aloqada boʻlish koʻnikmalari hayot davomida shaxsni qoʻllab-quvvatlaydi. Shu bois, sogʻlom oilaviy muhit nafaqat farzandning bugungi xulqida, balki uning kelajakdagi ijtimoiy faoliyatida ham aks etadi. Tarbiya jarayonida oilaning taʼsiri mustahkam boʻlishi uchun unda oʻzaro hurmat, tenglik, mehr-muhabbat, samimiyat va masʼuliyat ustuvor boʻlishi lozim. Bunday oilaviy muhitda voyaga yetgan farzandlar boshqalarga nisbatan bagʻrikeng, adolatli va mehrli boʻlib shakllanadi. Natijada ular nafaqat oʻz oilasining, balki butun jamiyatning maʼnaviy poydevorini mustahkamlashga hissa qoʻshadilar.

Oila — bu shunchaki yashash joyi emas, balki shaxs kamolotining manbai, ijtimoiy hayotga yoʻl ochuvchi birinchi maktabdir. Undagi har bir soʻz, har bir muomala, har bir qadriyat insonning ichki dunyosida chuqur iz qoldiradi. Shu sababli, oila muhitining tarbiyaviy ahamiyatini kuchaytirish — kelajak jamiyatini maʼnaviy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan mustahkamlash deganidir. Oʻzbekiston Respublikasining “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonunida ham bu jarayonning ahamiyati taʼkidlab oʻtiladi.

Qonunning moddalarida ta'limning asosiy maqsadi shaxsni har tomonlama kamol toptirish, uning intellektual, ma'naviy va axloqiy jihatdan barkamol bo'lib shakllanishini ta'minlash deb belgilangan. Bu esa bevosita oilaning tarbiyaviy faoliyati bilan uzviy bog'liqdir. Shuningdek, qonunning yana bir moddasida ta'lim jarayonining uzluksizligi va uzviyligi qayd etilib, oila, ta'lim muassasasi va jamoatchilik o'rtasidagi hamkorlik muhim omil sifatida e'tirof etiladi.

Bugungi globallashuv davrida oilaning tarbiyaviy roli yanada ortmoqda. Chunki texnologiyalar, internet, ommaviy madaniyat ta'siri ostida yoshlar turli g'oyalar oqimiga duch kelishmoqda. Shu sharoitda oila– yoshlarni milliy qadriyatlarga, axloqiy me'yorlarga sodiq bo'lishga o'rgatuvchi eng ishonchli tarbiya maskani bo'lib qolmoqda. Farzandda Vatanga sadoqat, ota-onaga hurmat, mehnatsevarlik, halollik kabi fazilatlar avvalo oilada qaror topadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyunda qabul qilingan “Oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi Farmonida ham oilaning jamiyat hayotidagi o'rni alohida ta'kidlangan. Unda “oila– jamiyatning eng kichik, lekin eng muhim bo'g'ini bo'lib, unda insonning ma'naviy, axloqiy va fuqarolik fazilatlari shakllanadi” deb qayd etilgan. Ushbu hujjatga ko'ra, har bir oila nafaqat o'z farzandini, balki butun jamiyatning kelajagini tarbiyalaydi. Shu jihatdan qaraganda, oiladagi tarbiyaviy muhit nafaqat farzandning shaxsiy hayotiga, balki millatning ertangi kuniga hambevosita ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar mehr, e'tibor, mas'uliyat bilan yashasa — bu jamiyatda tinchlik, ahillik va birdamlikni ta'minlaydi. Aksincha, befarqlik yoki e'tiborsizlik esa bolada ijtimoiy ishonchsizlik, ruhiy bo'shliqni keltirib chiqaradi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, oila shaxs tarbiyasi va ijtimoiylashuvida beqiyos ahamiyatga ega. Oila muhiti insonda insoniy fazilatlarni shakllantiradi, ijtimoiy qadriyatlarga hurmat ruhini singdiradi va uni jamiyatga mos shaxs sifatida voyaga yetkazadi. Shunday ekan, har bir oila o'z tarbiyaviy mas'uliyatini chuqur anglab, farzand tarbiyasiga e'tibor bilan yondashmog'i lozim. Ijtimoiy pedagogika, oila pedagogikasi va yunogogika fanlarining o'zaro uyg'unligi esa bu jarayonni yanada samarali tashkil etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.“O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr
- 2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlar siyosatini takomillashtirish to'g'risida”gi farmoni
3. Qodirov A. Ijtimoiy pedagogika asoslari.— Toshkent: Fan, 2020.— 215 b.
- 4.Rasulova M. Oila pedagogikasining nazariy asoslari.— Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2021.— 180 b

SHAXSNING IJTIMOIYLASHUVIDA TA'LIM TARBIYA VA IJTIMOIIY PEDAGOGIKANING O'RNI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
Pedagogika ta'lim yo'nalishi 2-bosqich 101-
guruh talabasi Akmaliddinova To'linoy
Akmaliddin qizi**

Tel raqam: +998979117881

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxs ijtimoiylashuvi hamda tarbiya ta'lim va xulq atvori tahlil qilinadi. Ijtimoiylashuv shaxsning jamiyatda qanday o'rnini tutganini ifodalaydi, uning axloqiy va ma'naviy tomondan qadriyatlarini anglashga yordam beradi. Ijtimoiy tarbiya ham ta'lim ham insonni yuksalishga qolaversa turli ijtimoiy ko'nikma va malakalarni egallashga yordam beradi. Ijtimoiy xulq esa shaxsni jamiyat bilan bo'ladigan aloqa va faoliyatni shakllantiradi. Bularning hammasi shaxsning erkin xolatda jamiyat bilan uyg'un ishlashga undaydi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiylashuv, ijtimoiy pedagogika, shaxs, ijtimoiy xulq atvor, ijtimoiy ta'lim tarbiya, ijtimoiy o'zgarishlar, ijtimoiy faolyat, ijtimoiy katagoriyalar.

Kirish: Ijtimoiylashuv shaxsning jamiyatdagi o'rnini belgilab beruvchi, shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro manfaatli munosabatlarini o'z ichiga oladi. Ijtimoiylashuv shaxsni jamiyatning axloqiy madaniy va ta'lim tarbiyaviy qadriyatlari bilan tanishib o'zining huquq va majburiyatlarini anglab yetadi. Bu jarayonlarning hammasi shaxsning jamiyat hamda insonlar o'rtasidagi o'zaro aloqalarini shakllantiradi, shaxsning ijtimoiy bilim ko'nikma hamda xulq atvorini belgilaydi.

Asosiy qism: Ijtimoiylashuv bu shaxsning jamiyatga moslashish jarayoni. Bu jarayon shaxsda bolalikdan boshlanadi va umri bo'yi davom etadi. Biz ijtimoiylashuvning bosqichlari haqida aytadigan bo'lsak birinchi bosqichida bola oiladan do'stlaridan va jamiyatdan yani ta'lim tizimidan o'rganadi. Bolaning ijtimoiylashuvi oilasidagi insonlar yoshi kattalar va tengdoshlari bilan bo'ladigan aloqalar orqali paydo bo'ladi. Ikkinchi bosqich esa bola jamiyatga qo'shilish

jarayonidan ya'ni maktabda ta'lim olish, o'qituvchilar va tengdoshlari bilan bo'ladigan aloqalari shaxsning ijtimoiylashuvining yana bir muhim bosqichi shakllanadi. Bu davrda esa shaxs o'zining ijtimoiy movqeyini shakllantiradi. Uchinchi bosqichda shaxsning ijtimoiylashuvi davom etadi, ammo u endi o'ziga xos qarorlar emas balki o'z xulq-atvorini o'z ichigi oladi. Birinchi shaxs ijtimoiy makon bo'lmish oilada o'z ijtimoiyligini shakllantiradi. Maktabga kelib turli ijtimoiy xolatlar normalar va ta'lim tarbiyani o'rganadi. Do'stlar va tengdoshlari o'rtasida ijtimoiylashuv yanada chuqurlashadi, bu davrda shaxs ijtimoiy aloqalarni shakllantirib shaxsiy qiziqishlariga asosan qarorlar qabul qiladi.

Ijtimoiy xulq atvor shaxsning guruhlar va tengdoshlari o'rtasidagi norma va qoidalarga amal qilishdir. Ijtimoiylashuv va ijtimoiy xulq atvor o'rtasidagi bog'lanishlar. Ijtimoiylashuv va ijtimoiy xulq atvor o'rtasida mustahkam bog'lanishlar mavjud. Shaxs ijtimoiylashuvi davomida o'rganiladigan me'yorlar qoidalar ijtimoiy xulq atvor shakllantirishda yordam beradi. Ijtimoiy pedagogika garchi u avvaldan yurtimizda pedagogik bilim sohasi va fan sifatida mavjud bo'lgan bo'lsa ham, O'zbekiston uchun yangi hodisa va tushunchadir. Uning mustaqil fanga aylanganligi va amaliy tajribalari tizimlashtirilmaganligining sabablari O'zbekiston tarixiy rivojlanishining murakkabliklari va qarama - qarshiliklari bilan izohlanadi. Bugungi kunda ijtimoiy pedagogikaga qiziqish jamiyat taraqqiyotining ehtiyojlari va davlatning ijtimoiy buyurtmasi asosida paydo bo'ldi.

Hozirda respublika siyosiy, iqtisodiy, ta'lim va ma'rifiy - madaniy islohotlarni boshdan kechirmoqda. Ijtimoiy tuzilmalarni insonparvarlashtirishning yangi tamoyillari, bozor iqtisodiyoti munosabati qonunlari, mafkuraviy va axloqiy tamoyillarning o'zgarishi ishsizlik, moddiy yetishmovchilik, bolalarning nazoratsizligi, oilalarning ajralib ketishi, g'ayri ijtimoiy hodisalar - alkogolizm, narkomaniya, jinoyatchilik, fohishalik kabi ijtimoiy muammolarni eskinlashuviga sabab bo'lmoqda. Bu holatda birinchi navbatda bolalar, so'ngra esa kattalar ijtimoiy yordamga muxtojdir. Bunday sharoitlarda jamiyatning ijtimoiy muammolariga bog'liq bo'lgan pedagogik masalalarni hal qiluvchi, uning ijtimoiylashuvi jarayonida shaxsga yordam beruvchi mutaxassis sifatida ijtimoiy pedagogga talab paydo bo'ladi. Ijtimoiy

pedagogikaning zarurligini quyidagi holatlar talab etayotgan edi. Birinchidan, bugungi kunda ta'lim va tarbiya maqsadi bilan uning ba'zi natijalari o'rtasidagi qarama - qarshiliksabablarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini aniqlash zarurligi talab etilyapdi.

Ijtimoiy pedagogika - tarbiya va ta'lim jarayonida bolalarga jamiyatda birga yashash bilan bog'liq bo'lgan holat va hodisalarni o'rgatadi. Bu jarayon jamiyatga kirish va o'zaro munosabatda bo'lishni anglatadi. Ular ma'lum ijtimoiy tajriba bilim, qadriyat, axloqiy qoida, ko'rsatma oladilar, ya'ni ijtimoiylashtirish yuz beradi. Ijtimoiy pedagogika kursi talabalarning umumpedagogik bilim darajasini kengaytirish bilan birga, ularni jamiyatdagi turli munosabatlarni, ma'naviy faktorlarni tekshirish shuningdek, mazkur fanning obyekti, predmeti, uning boshqa fanlar bilan aloqadorligi, kategoriyalari ijtimoiy pedagog kasbining spetsifik xususiyatlari kabi muammolar ustida bosh qotirishga Umumiy o'rta maktablarda ya'ni boshqada bir o'quv yurtlarida bola ta'lim jarayonlarida akademik bilimlariga va ularni egallash uchun eng zarur bo'lgan ko'nikmani egallash va ko'llashni o'rgatadi. Shuningdek ular alohida tizimlashtirilgan ijtimoiy bilimko'nikma va tajribalarni ham egallaydi. Ular bola tomonidan o'rganilgan malaka va ijtimoiy talablarini yutuqlarini egallashni ta'minlaydi.

Qachon bolaga va uning ijtimoiylashuvida maxsus yordam zarur bo'lgandagina bu bilim ko'nikma va malakalar as qotadi. Maqsadga qaratilgan ijtimoiy bilim berish ko'nikma va malakalarning yigindisi ijtimoiy ta'lim deyiladi. Ijtimoiy ta'lim termini ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy ishchilik institutlarining ochilishi bilan paydo bo'ldi, lekin hozirgi kunda bu tushunchalarning ma'nosi to'la ochilmadi. Ijtimoiy tarbiya - bu ijtimoiy pedagogikada "tarbiya" kategoriyasiga kiruvchi shakli bo'lib pedagogika, sotsiologiya, psixologiya va boshqa fanlarda o'rganiladi. Inson shaxsining sifati uning xatti - harakatlarida ko'rinadi, shuning natijasida insonning xulq - atvori shakllanadi, agar qandayda bir sabab bilan ijtimoiy bilim shakllanmagan bo'lsa, demak munosabatlar shaxsning ijtimoiylashuv sifati ham shakllanmaydi. Shu sababli ijtimoiy pedagogika faoliyat jarayonida shunday zaruriy sifatlar bolalarda shakllantirish talab qilinadi, bu ijtimoiy tarbiyaning asosiy vazifasidir. Demak ijtimoiy tarbiya deganda bir maqsadga

qaratilgan bolalar shaxsiyatidagi ijtimoiy zaruriy sifatlar va uning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvini shakllantirish tushiniladi.

Xulosa: Shaxsning ijtimoiylashuvida, ta'lim tarbiya va xulq atvor shakllanishida ijtimoiy pedagogikaning o'rnini. Shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonida ijtimoiy pedagogika hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, u ta'lim va tarbiya orqali insonni jamiyat qadriyatlari, me'yorlari hamda madaniyatini o'zlashtirishga yo'naltiradi. Ijtimoiy pedagogika shaxsning xulq-atvorini shakllantirish, ijtimoiy tajribaga moslashishini ta'minlash va uni ijtimoiy faol, mas'uliyatli fuqaroga aylantirishda asosiy vosita hisoblanadi. Shu boisdan u shaxs va jamiyat o'rtasida mustahkam ko'prik vazifasini bajaradi. Men insonni buyuk shaxs bo'lib yetishganligini, jamiyatda o'z o'rnini topib ijtimoiy shakllanganligini uning o'zini tutishidan ko'ra olaman. Ijtimoiylashgan shaxs har tomonlama shakllangan o'z fikriga ega ongi rivoj topgan ta'lim tarbiyasi yetarlicha bo'lgan nima yaxshi nima yomon ekanligini hamma narsani me'yorini biladigan insonni ijtimoiylashuvi oliy darajali deb ayta olaman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risidagi qonuni" O'RQ 637-son 2020-yil
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ma'naviy tarbiya" konsepsiyasi 1059-son qarori 2019-yil.
3. A.Ahmedov "Ijtimoiy pedagogika" o'quv qo'llanma. Buxoro.- "Kamolot" nashriyoti. 2023-yil 244-bet.
4. M.G'.Bozorova. A. R. To'raqulov "Ijtimoiy pedagogika" o'quv qo'llanma. Termiz.- "Publishing Central" nashriyoti 2025-yil 140-bet.
5. N.Egamberdiyeva "Ijtimoiy pedagogika" darslik.- Toshkent. 2009-yil.

TARBIYACHI VA OTA-ONALAR HAMKORLIGIDA ATROF-MUHIT HAQIDAGI ISHLARNI TASHKIL ETISH

Amirova Hafiza Olimjonovna
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
"Maktabgacha ta'lim" kafedrasi magistri
E-mail: amirovahafiza38gmail.com

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim tizimi yosh avlodning porloq kelajagi sari qo'yilgan ilk qadami hisoblanadi. Bugungi globallashuv davrida esa maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga mehr, atrof-muhitni asrab avaylash nafaqat tarbiyachining balki ota-onalarning ham muhim vazifasidir. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni sog'lom muhitda ulg'ayishi uchun nafaqat tarbiyachi balki ota-ona hamkorligidagi ishlarni tashkil etish mazmuni va usullari keng yoritib berilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotining ota-onalar bilan hamkorlikdagi ishlarning yangi yondoshuvdagi shakllari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Ota-ona va tarbiyachi hamkorligi, ekologik loyiha, oilaviy hamkorlik, interaktiv metodlar, raqamli platformalar, bolalar shaxsiy rivojlanishi, ekologik tashabbuslar, oila va ta'lim muassasasi integratsiyasi.

Аннотация: Система дошкольного образования является первым шагом на пути к светлому будущему подрастающего поколения. В условиях глобализации воспитание любви к природе и бережного отношения к окружающей среде у детей дошкольного возраста является важной задачей не только воспитателей, но и родителей. В данной статье раскрывается содержание и методы организации совместной деятельности воспитателей и родителей по обеспечению здоровой среды для развития детей. Представлены современные формы сотрудничества дошкольных организаций с семьями.

Ключевые слова: Сотрудничество воспитателей и родителей, экологический проект, семейное взаимодействие, интерактивные методы, цифровые платформы, личностное развитие детей, экологические инициативы, интеграция семьи и образовательного учреждения.

Abstract: The preschool education system is considered the first step toward the bright future of the young generation. In today's era of globalization, fostering love for

nature and cultivating environmental awareness among preschool children is not only the responsibility of educators but also of parents. This article highlights the importance and methods of organizing joint activities between teachers and parents to ensure children's upbringing in a healthy environment. It also presents innovative forms of cooperation between preschool institutions and families.

Keywords: Cooperation between parents and educators, ecological project, family partnership, interactive methods, digital platforms, children's personal development, environmental initiatives, integration of family and educational institutions.

Kirish. Bugungi kunda O'zbekistonda ekologik ta'lim-tarbiya masalalari dolzarb muammolardan biri bo'lib kelmoqda. Global ekologik muammolarning kuchayib borishi, tashqi muhitning insonlar tomonidan ifloslanishi kabi muammolarning faol kuchga aylanishiga olib kelmoqda. Hozirda ekologik ta'lim bugunning talablariga to'liq javob beroladi deb ayto'lamiz. Biroq ona tabiatimizga ko'rsatilayotgan tajovuzkorona munosabat natijasida sodir bo'layotgan turli hil ekologik muammolarni oldini olishda tarbiyachilar va ota-onalar hamkorligida atrof-muhit haqidagi tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning o'rni beqiyos. "O'zbekiston Respublikasining Xalq ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'irisi"dagi PQ-5712-son farmoniga muvofiq o'quvchilarning tabiiy savodxonligini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ta'lim jarayoniga o'qitishning 70 innovatsion shakl va usullarini joriy etish maqsadida ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilab berildi. Bunday tabiiy fanlarning ta'lim jarayoniga joriy etilishi bolalarda maktabgacha yoshdan boshlab ushbu fanlarga qiziqishni shakllantiradi, bunday fanlar ularda olam haqida yaxlit tasavvur hosil qilishga ko'maklashadi. Natijada, bolalar fizika va kimyo kabi tabiiy fanlarning qiyin emas, balki juda ham qiziqarli ekanini ang'laydi va ularni o'rganishga ichki ehtiyoj sezadi. Mavzular boshqa fanlar bilan uzviy bog'liq holda tashkil etilgani sababli ular bir-birini mantiqan to'ldiradi va fanlararo integratsiyani ta'minlaydi. Masalan, suvning holatini o'rganish jarayonida bolalar uning xususiyatlari, qaysi holatda bo'lishini tushunish orqali (qattiq, suyuq, gaz) kimyo, yomg'ir ta'sirida yer yuzida qanday o'zgarishlar sodir bo'lishi (ekologiya) haqida bilimga ega bo'ladi. Buning natijasida bolalar hayotiy muhim ko'nikmalarga ega bo'lib,

atrof-muhitda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavfli vaziyatlarda o'zini hamda yon-atrofidagi insonlarni himoya qilish zarurligini tushunadilar. Shuningdek, sog'lom turmush tarziga amal qilishning ahamiyatini ham anglab yetadilar. Hozirgi kunda bolaning shaxs sifatida shakllanishida oila va maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'zaro hamkorligi ham muhim ahamiyatga ega. Oila bolaning ilk tarbiya oladigan makoni bo'lsa, maktabgacha ta'lim tashkiloti esa ushbu tarbiyani tizimli tarzda davom ettiradi. Agarda bu ikki muhit o'zaro hamkorlikda faoliyat olib borsa, bolaning bilim, ko'nikma va malakalari yanada mustahkamlanadi. Ayniqsa ekologik tarbiya masalasida oila va tashkilot o'rtasidagi hamkorlik bolalarda tabiatga nisbatan ongli munosabatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bolaning fikrlash qobiliyati, dunyoqarashlari uy va ta'lim tashkilotida bir xil yo'nalishda shakllanadi. Tarbiyachi va ota-onaning hamkorlikdagi say-harakatlari tarbiyaviy ishlarni samarali qilishda hamda atrof-muhitni muhitni muhofaza qilish borasidagi nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni bolaga muntazam singdirish imkoniyati yaratiladi. Hozirgi kunda quyidagi hamkorliklarni tashkil etish mumkin.

1. Ota-onalar bilan yakka tartibdagi manaviy va marifiy uchrashuvlar - ota-onalar bilan alohida ishlagan holatda ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanib bolaning shaxsiy xususiyatlarini o'rganib chiqib ular uchun atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha seminar , davra suhbatlari va ochiq tabiat qo'ynida amaliy mashg'ulotlar tashkil etish.

2. Ota-onalar bilan jamoa tarzida olib boriladigan qo'shma tadbirlar- bular ota-onalarning guruh bo'yicha umumiy majlisi, ota-onalar maktabi, "Farzandim uchun bir kun", "Yashil bog'cha", "Gul va ko'chatlar ekish kuni", "Tabiatga g'amxo'rlik qilish kuni" kabi umumiy tadbirlardir.

3. Axborotlar almashish - ota-onalarga farzandlarining erishgan yutuqlari haqida doimiy tarzda malumotlar berish maqsadida ochiq eshiklar kuni,qo'l mehnatini namoyon qilish,oilaviy kitob o'qish kuni, ekologik bukletlarni tarqatish kabilardir.

4. Ijodiy faoliyat – ota-onalar va bolalar ishtirokida tabiatga oid rasm chizish, aplikatsiya yasash, meva urug'lari va barglardan hayvonlarni yasash, sahna ko'rinishlari.

5. Amaliy faoliyat- tabiat qo'ynida ekskursiyalar, sayohatlar, bog'cha sharoitida o'simlik va hayvonlarni parvarish qilish, sug'orish, yangi gullar va daraxtlar ekish, qushlar va hayvonlarni oziqlantirish (tipratikan, toshbaqa, to'tiqush, bedana).

Ekologik muammolar dunyo bo'ylab globallashtayotganda yosh avlodga tabiatni asrab-avaylash g'oyasini singdirish eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Maktabgacha yoshda ekologik ko'nikmalarni shakllantirish, bolaning ongida ekologik madaniyatni shakllantirish uchun tarbiyachi va ota-onalar o'rtasidagi hamkorliklar muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onalar bilan hamkorlikda ishlash usullari samaradorligini ko'plab shakl va vositalar orqali ko'rib chiqish mumkin. Ota-onalar uchun ekologik faoliyatni uy sharoitida amalga oshirish uchun metodik qo'llanmalar ishlab chiqish, tarbiyachilar tomonidan maslahatlar va individual suhbatlar asosida psixologik tavsiyalar berish mumkin. Ekologik bilimni oshirish hamda ota-onalar faol ishtirokchi sifatida jalb qilish uchun amaliy seminar va treninglar uyushtirish kabilardir. Bugungi kunda zamonaviy sharoitda ota-onalar bilan tezkor axborot almashish imkoniyatini Telegram, WhatsApp guruhlarini ta'minlaydi. Bu platformalar orqali esa ekologik videodarslar, testlar, fotohisobotlar joylashtirish ota-onalarni ham jarayonga faol jalb etadi. Sababi ko'pchilik ota-onalar ish vaqtida farzandlarining bog'cha faoliyatidagi faolligini kuzatib borish imkoniyatiga ega emas. Oila va bog'chaning uzviy hamkorligini tashkil etish orqali esa bolalarda mustahkam ekoko'nikmalar shakllanadi, uy va ta'lim muassasasi talablarida uyg'unlik yuzaga keladi, ekologik tarbiya izchil jarayonga aylanadi. Masalan, ayrim MTMLarda "Yashil haftalik" loyihasi o'tkazilib, unda ota-onalar va bolalar bog'chada daraxt va gul ekish, chiqindilarni ranglarga ajratib saralash, qayta ishlatiladigan buyumlarni qo'llash kabi faoliyatlarni birgalikda bajaradilar. Bu tajriba oilada ham ekologik tozalik odatlarni davom ettirishga xizmat qiladi. Hamkorlik yo'llarini kuchaytirish uchun esa ota-onalarni bevosita ekologik loyihalarga jalb etish kerak. Buning uchun bog'chada "oilaviy gulzor" loyihasini ishlab chiqish mumkin. Ota-onalar va MTTning hamkorlik usullarini kuchaytirish maqsadida "Blum kubogi" metodi taklif qilinadi. Bu metod bolalarda axborotlar tizimini qabul qilish va bilim o'zlashtirishni yengillashtiradi ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalar va ularning ota-onalari uchun bilimlarni o'zlashtirishni

yengillashtirish uchun qo'llaniladi. Ota-onalar va tarbiyachilar tomonidan tuziladigan "ochiq" savollar va ularga javob topish vazifalarini belgilaydi.

"Blum kubigi" metodining afzalliklari bisyor bo'lib, uni qo'llash jarayonida bolajonlarda savollarni to'g'ri o'ylash, axborot almashinuvi, o'rganilayotgan materialni analiz-sintezlash qilish, ma'lumotlarni qiyoslash, solishtirish, taqqoslash, umumlashtirish, muammo yuzasidan oqilona qaror qabul qilish, masalani idrok etishda turli dalillarni keltirish va refleksiv faoliyat ko'nikmalari shakllanadi. Mazkur metod o'quv muammosini yechimini topishda uni har tomonlama o'rganish imkonini beradi. Buning uchun avvalo muammoni aniqlaymiz; kerakli jihozlarni tayyorlaymiz; tajriba rejasini tuzamiz; tajribani o'tkazamiz; tajriba natijalarini qayd etamiz; xulosa qilamiz.

Metodni amalga oshirish tartibi oddiy, bolalar uchun tushunarli va bajarishda ortiqcha zo'riqish, ruhiy kuch talab qilinmaydi, aksincha yuqori motivatsiya va refleksiyaga ehtiyoj seziladi. Metodni qo'llash bosqichlari ketma-ketlikda amalga oshirilsa samarali natijaga erishiladi. Ushbu metodni qo'llash uchun, oddiy kub kerak bo'ladi. Kubning har bir tomonida quyidagi so'zlar yoziladi:

7. Bog'changiz yon atrofini ta'riflab bering (bolalar uchun oddiy savol).
8. Nima uchun bog'imizga gullar va darraxtlar ekiladi (sabab-oqibatni aniqlashtiruvchi savol).
9. Nima uchun gullarga suv quyiladi tushuntirib bering (muammoga har tomonlama qarash savoli).
10. Plastik idishlar foydalimi yoki zararli o'ylab ko'ring va taklif bering (amaliyot bilan bog'liq savol).
11. Plasmassa chiqindilarni qizil sariq yoki yashil rangli idishlarga solish mumkin emasligini tushuntiring. (ijodkorlikni rivojlantiruvchi savol).
12. Bog'chani "Yashil makon" qilish uchun nima qilgan bo'lar edingiz (tahlil qilish va baholash savoli).

Xulosa. Maktabgacha ta'lim sohasida ekologik tarbiyani samarali yo'lga qo'yish bugungi kunda dolzarb vazifalardan biri sanaladi. Chunki globallashtirish davrida ekologik inqirozlar, resurslarning chegaralanganligi va inson faoliyati oqibatida yuzaga kelayotgan muhitdagi o'zgarishlar yosh avlodning ekologik ongini erta shakllantirish

zaruratini keltirib chiqarmoqda. Shu sababli ekologik tarbiyani tashkil etishda oila bilan ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlik hal qiluvchi o'rin tutadi.

Oilaviy muhit bolaning dastlabki ijtimoiylashuv makoni bo'lib, u yerda shaxsiy qadriyatlar bilan bir qatorda tabiatga nisbatan munosabatning ilk ko'rinishlari ham shakllanadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti esa bu jarayonni maqsadli va tizimli tarzda davom ettiruvchi pedagogik maydon sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu ikki tizimning uyg'un faoliyati natijasida bolalarda ekologik tushunchalar, kundalik hayotda qo'llaniladigan ko'nikmalar hamda atrof-muhitga nisbatan ongli qarashlar paydo bo'ladi. Hamkorlikni yo'lga qo'yishda turli shakl va metodlardan foydalanish mumkin. Masalan, individual suhbatlar, ota-onalarga maslahatlar berish, jamoaviy uchrashuvlar, qo'shma loyihalar va oilaviy tadbirlar shular jumlasidandir. "Yashil bog'cha", "Tabiatni asraymiz", "Oilaviy gulzor" kabi tashabbuslar nafaqat bolalarning, balki kattalarning ham ekologik madaniyatini rivojlantiradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalardan foydalanish ota-onalarni doimiy ravishda ta'lim jarayoniga jalb etishga yordam beradi.

Umuman olganda, pedagog va ota-onalar o'rtasida yo'lga qo'yilgan muntazam hamkorlik ekologik tarbiyaning samaradorligini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Bu jarayon natijasida bolalarda tabiat hodisalarini anglash, ekologik xavfsizlik qoidalariga rioya qilish hamda tabiatni muhofaza qilishga oid amaliy malakalar shakllanadi. Natijada, oila va maktabgacha ta'lim tashkilotining birgalikdagi faoliyati ekologik tarbiyani izchil jarayonga aylantirib, kelajak avlodning ekologik mas'uliyatli shaxs bo'lib voyaga yetishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasining xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-5712-son Qarori. – T.: Lex.uz.

12. Xasanboyeva, O. M., & Yo'ldosheva, D. R. *Maktabgacha ta'lim metodikasi*. – Toshkent: Noshir, 2021. – 256 b.

13. Rasulova, D. M. *Ekologik ta'lim va tarbiya nazariyasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 210 b.

14. Sagdullayeva, N. Sh. "Oila va maktabgacha ta'lim muassasasi hamkorligida bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish". – *Maktabgacha ta'lim jurnali*, №3, 2022. – B. 45–52.
15. G'ulomova, N. S. "Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongni shakllantirishda tarbiyachining o'rni". – *Ilm va jamiyat*, №5, 2021. – B. 112–117.
16. Mahmudova, G. K. *Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik bilim berish metodikasi*. – Samarqand: Zarafshon, 2019. – 180 b.
17. Vygotsky, L. S. *Imaginative Play and Developmental Psychology*. – Moscow: Pedagogika, 1996. – 320 p.

TARBIYASIZLIK-NAJOTSIZ YO'L

**Denov tadbirkorlik va pedagogika
instituti 2 kurs pedagogika
yo'nalishi talabasi Davlatova
Munira Talqin qizi**

muniradavlatova777@gmail.com

Annotatsiya: Zamonamiz rivojlanib, ilm-fan yuksalib borayotgan bir davrda insoniyat hayotining poydevori bo'lgan axloq, odob va tarbiyaning ahamiyati yana-da ortib bormoqda. Shu o'rinda xalqimizning chuqur ma'noga ega bo'lgan "Tarbiyasiz ilm – najotsiz yo'l" degan hikmatli iborasi bejizga aytilmaganini anglab yetamiz. Ilm – bu insonni zulmatdan nurga olib chiqadigan kuchdir. Ammo bu kuch faqatgina ma'naviyat va tarbiya bilan uyg'unlashgandagina ijobiy natija beradi. Tarbiyasiz o'rgangan ilm esa, afsuski, insonni najot sari emas, halokat sari yetaklashi mumkin. Bunday odam bilimini yaxshi ishlarga emas, balki zararli maqsadlarga sarflash ehtimoli yuqori bo'ladi.

Kalit so'zlar: Ilm, fan, tarbiya, ma'naviyat, inson, najot, axloq, odob, yosh avlod, farzand, ota-ona, voyaga yetish.

Abstract: In an era of development and the rise of science, the importance of morality, decency and education, which are the foundations of human life, is increasing. At this point, we realize that the wise saying of our people, which has a deep meaning: "Knowledge without education is a path without salvation," was not said in vain. Knowledge is the power that leads a person from darkness to light. However, this power gives positive results only when combined with spirituality and education. Unfortunately, knowledge learned without education can lead a person not to salvation, but to destruction. Such a person is more likely to spend his knowledge not for good deeds, but for harmful purposes.

Keywords: Science, education, spirituality, human, salvation, morality, etiquette, young generation, child, parents, adulthood.

Аннотация: В эпоху развития и расцвета науки возрастает значение нравственности, порядочности и образования, являющихся основами человеческой жизни. В этот момент мы осознаём, что мудрое изречение нашего народа, имеющее глубокий смысл: «Знание без образования – путь без спасения», было произнесено не напрасно. Знание – это сила, ведущая человека из тьмы к свету. Однако эта сила даёт положительные результаты только в сочетании с духовностью и образованием. К сожалению, знания, полученные без образования, могут привести человека не к спасению, а к гибели. Такой человек, скорее всего, потратит свои знания не на добрые дела, а во вред.

Ключевые слова: Наука, образование, духовность, человек, спасение, нравственность, этикет, молодое поколение, ребенок, родители, взрослые

Tarbiya – har qanday bilimning mezonlari. Zamonamizda ilm olish imkoniyatlari ko‘paygan, ammo tarbiyasiz bilim – jamiyat uchun xavfli qurolga aylanishi mumkin. Shu bois, har bir ilm egasi avvalo odob-axloqni, halollikni, insoniylikni o‘ziga shior qilishi lozim. Ilm bilan tarbiya bir-birini to‘ldiradigan ikki qanotdir. Ulardan birining

bo‘lmasligi – insonni najotsiz yo‘lga boshlaydi.

Tarbiyaning yo‘qligi nafaqat odamning fe‘l-atvorida, balki uning jamiyatdagi tutgan o‘rnida ham aks etadi. Misol uchun, bir inson tibbiyot sohasida yetuk olim bo‘lishi mumkin, ammo agar u vijdotsiz, manfaatparast yoki tarbiyasiz bo‘lsa, o‘z bilimidan insonlarga yordam berish uchun emas, balki ularni aldash, zarar yetkazish uchun foydalanadi. Bu esa ilmning mohiyatiga zid holdir. Yaxshi tarbiya ko‘rgan inson nafaqat ilmi bo‘ladi, balki o‘z bilimidan to‘g‘ri foydalanishni, odob saqlashni, boshqalarga hurmat ko‘rsatishni ham biladi. Buyuk allomalarimiz, masalan, Imom Buxoriy, Abu Nasr Forobiy, Al-Beruniy kabi zotlar nafaqat chuqur bilimga, balki yuksak tarbiyada ham namuna bo‘lishgan. Ular ilmni yurakdan sevgan, uni insoniyatga xizmat qildirish uchun ishlatganlar. Tarbiya va ta‘limni bir-biridan alohida ajratib bo‘lmaydi, bu ikki jarayon o‘zaro uyg‘un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlariga ega, yuksak ma‘naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog‘lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo‘lgan vatanparvar yoshlarni yetishtirib beradi.

Komil insonni voyaga yetkazishda oila va jamiyatni o‘mi uni tarbiyadagi uzviyligi, uzluksizlik asosida amalga oshishi bu yaxlit bir qonuniy jarayondir. Oila pedagogikasi jamiyatning shaxs tarbiyasiga doir muhim davlat siyosatidagi ustuvor vazifalarini mukammal bajarishida xizmat qiladi, ta‘lim-tarbiyaga doir bilimlar mushtarak holda jamlab farzand tarbiyasiga doir tartib, qoidalarining sinovdan o‘tkazuvchi va amalda tatbiq qiluvchi ota-onaning faoliyatidir. Oila va undagi tarbiya usul, vosita va omillari ko‘proq yozma pandnomalarda; Kaykovusni «Qobusnoma», «Saodat-noma, Zahiriddin Muhammad Boburning Boburnomasi, To‘ti shoxnoma», «Odobnoma kabilarda oila muammosiga doir masalalar ilmiy va nazariy, amaliy jihatdan asoslab berilgan. Oila tarbiyasidagi bolalar hayotini to‘g‘ri uyushtirish, ularni vaqtdan to‘g‘ri va unumli foydalanishning asosiy ga-rovi ekanligini ota-onalar o‘z farzandlariga uqtirishlari lozim. Oila tarbiyasi masalalari bo‘yicha maxsus Abu Ali Ibn Sino Tadbir al-manozil nomli asarini yozgan. Unda olim ota-onaning bolalarni tarbiyalashdagi vazifalarini yoritgan. Asarda oilada ota-onaning vazifasi va burchiga va oila munosabat-lariga to‘xtalar ekan,

ayniqsa, ota-onalarning oilada mehnat-sevarligi bilan farzandlarini ham kasb va hunarga o'rgatish borasida muhim fikrlar bayon etadi.

Ibn Sino tarbiyaviy qarashlarida oila va oilaviy masalalariga keng o'rin berilgan. Ota oilada o'z farzandlariga har tomonlama yurish-turishda, nutq odobida, so'z madaniyatida o'zaro muomala jarayonida eng muhimi amaliy ish faoliyatida to'g'rilik va haqqoniylik, samimiylikka namuna bo'lmog'i kerak. Oilada farzand tarbiyasining to'g'ri yo'lga qo'yishning asosiy vositasi uning ma'naviy olamida e'tiqodni shakllantirish, deb hisob-lagan edi olim.

Yusuf Xos Hojib «Qudatg'u bilig asarida oilaviy maishiy turmush muammolariga ham katta e'tibor beradi. U kishi-larni uylanib, oila qurishidan boshlab, farzand tarbiya etish, oilaning moddiy ta'minotini yuritishgacha bo'lgan eng zaruriy vazifalarini birma bir bayon etadi. Ota-onalar nazoratida bo'lgan bolaning mas'uliyat hissi rivoj topadi. Shu sababli ham bola tarbiyasida ota-onaning mavqeyi alohida ahamiyat-ga egadir. Ular tanlagan to'g'ri yo'l farzandlarining kelajagi, kamoloti uchun nihoyatda muhim-dir deb takidlaydi.

Tarbiyaviy vositaga ega bo'lgan Qur'on oyatlari muhim ahamiyatga ega. Ularda ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabat haqida bolalarni tarbiyalayotgan ota-ona nimaga intilishi haqida, shuningdek ular etmoqchi bo'lgan munosabatlarni ham aniq belgilab qo'yilgan. Qur'on musulmonlar hayotining mazmuni va mazmuni haqidagi qarashlariga katta ta'sir ko'rsatgan va uning g'oyalari musulmonlar halqlarining madaniyatidan chuqur joy olganlar hamda xalq pedagogikasi manbalari-maqol, rivoyat ertaklar va boshqalarga har tomonlama ta'sir ko'rsatgan. O'sib kelayotgan avlodning tarbiyasi va ijtimoiy jarayonlarga munosabatlarda bilim, unga munosabat asos doimiy munammo hisoblanadi. Bu munammo zamonaviy sharoitda yanada keskin ko'rinish kasb etmoqda. Bir tom ondan iqtisodiy hayotda ro'y berayotgan jarayonlar shunga olib keldiki, bilim siz odamlar katta pul topadigan bo'lishdi. Ularning topganlari bilan ziyolilarning maoshini tenglashtirib bo'lmaydi. Buning ham musulmonlar yoshlarda bilim olishga qiziqish pasayishiga sabab bo'ldi. Ularga bilim olish moddiy va ma'naviy munuvaffaqiyat garovi bo'lib tuyulmayapti. Boshqa tomondan esa bozor munosabatlari va

unga bog'liq bo'lgan texnikaning doimiy yangilanishi, korxonalar orasidagi raqobat, ishsizlik yoshlardan faqat chuqur bilimlar, balki ularning doimiy yangilanishini ham talab qiladi. Yoshlarning bilim olishida Qur'on tayanch bo'lishi mumkin. Ma'lumki, Qur'onda "ilm" so'zi 750 marta uchraydi. Agar Qur'on 780000 so'zdan iboratligini inobatga olsak, "ilm" so'zi muqaddas kitobning mu'ayyan qismini tashkil qilishi ma'lum bo'ladi. Qur'on inson bilimlarini ikkiga ajratadi- diniy va dunyoviy. Diniy bilimlar-dunyo asoslarini, dunyo yaratilishini bilish. Bilimning bu turi inson etishishi mumkin bo'lgan eng oliy cho'qqidir. Bu muasalaga qisqa to'xtalib o'tsak. Qur'onda inson ega bo'lgan dunyoviy bilim haqidagi oyatlarni uchratasiz. U badanning uch a'zosi- ko'z, quloq va yurak bilan qo'lga kiritildi. Bilimning holatlaridan tashqari Qur'on uning rivojlanishining dialektik, dinamik jarayonini va inson tomonidan o'zlashtirilishini ham qayd etadi. Abdulla Avloniy ham o'z asarlarida tarbiyaga tarif berib shunday deganlar "Tarbiya – "Pedagogika", ya'ni bola tarbiyasining fani demakdir. Ilmi axloqning asosi tarbiya o'ldug'indan shu xususda bir oz so'z so'ylaymiz. Bolaning salomati va saodati uchun yaxshi tarbiya qilmak, tanini pok tutmak, yosh vaqtdan maslakini tuzatmak, yaxshi xulqlarni o'rgatmak, yomon xulqlardan saqlab o'sdurmakdur. Tarbiya qilguvchilar tabib kabi, tabib xastaning badanidagi kasaliga davo qilgan kabi tarbiyani bolaning vujudidagi jahol maraziga "yaxshi xulq" degan davoni ichidan, «poklik» degan davoni ustidan berib, katta qilmog'i lozimdur. Zero, «Hassinu axloqiko'm» amri sharifi uzra xulqimizni tuzatmakga amr o'lingan. Lekin xulqimizning yaxshi bo'lishining asosiy panjasi tarbiyadur. "Tarbiya shunday narsa ki ota ona unga masuldur. Abdulla Avloniyning fikricha uy tarbiyasini onadan, pul tarbiyasini otadan olishi lozimligi aytilgan.

Qadriyatlarning shakllanish makoni bo'lgan oila va unga xos bo'lgan qadriyatlar tizimi jamiyatning kelajagini belgilab beradi. Kelajak avlod haqida qayg'urish, sog'lom, barkamol nasl tarbiyalab yetishtirishga intilish bizning milliy xususiyatimizdir. Bu muqaddas zaminda yashayotgan har bir inson o'z farzandlarining baxt-u saodati, fazl-u kamolini ko'rish uchun butun hayoti davomida kurashadi, mehnat qiladi. Oila hayotning abadiyligi, avlodlarning davomiyligini ta'minlaydigan, muqaddas urf odatlarimizni sayqallaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllarqanday shaxs bo'lib yetishishiga bevosita

ta'sir ko'rsatadigan tarbiya o'chog'idir. Oilaga xos an'analar, qadriyatlar, urf-odatlar bola zuvalasini shakllantiradi. Mustaqil Respublikamiz Konstitutsiyasining XIV bobi Oilaga bag'ishlangan bo'lib, o'zbek oilasi va munosabatlariga doir barcha masalalar to'raligicha hamda asosli huquqiy himoyani o'zida mujassam etgan.

Konstitutsiyada o'zbek oilasining shakllanishidan boshlab tomonlarning teng huquqliligi, nikoh tuzishdagi erkin roziliklari, ota-onalar tomonidan bolalarning ta'minoti va tarbiyasi, farzandlar tomonidan o'z ota-onalariga g'amxo'rlik qilish kabi masalalar o'z ifodasini topgan. Shuni g'urur va faxr bilan ta'kidlashimiz mumkinki, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XIV bobi 66- moddasida: "Voyaga yetgan, mehnatga layoqatli farzandlar o'z ota-onalari haqida g'amxo'rlik qilishga majburlirlar", – deb ko'rsatilishi aynan milliy qadriyatimizning qonunda aks etishidir.

Xulosa qilib aytganda, oila – inson tarbiyasining ilk va eng muhim makoni hisoblanadi. Tarbiya va ilm bir-birini to'ldiruvchi asosiy omillar bo'lib, ularning uyg'unligi insonni nafaqat bilimli, balki axloqiy yetuk shaxsga aylantiradi. Dinda oila muqaddas, farzand esa ota-onaga berilgan aziz omonatdir. Shu bois, har bir ota-ona va jamiyat farzandlarni to'g'ri tarbiyalash, ularni bilimga va ma'naviyatga yo'naltirishga mas'uldir. Faqatgina ilm va tarbiya uyg'unligi jamiyatning barqarorligi, yosh avlodning kamoloti hamda mamlakatimizning kelajagi uchun kafolatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.1059-coH 31.12.2019. Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi
2. A.A. Axmedov. Ijtimoiy pedagogika (O'quv qo'llanma) "KAMOLOTT" nashriyoti.- Buxoro- 2023
3. Oila pedagogikasi. darslik "Aloqachi" nashriyoti TOSHKENT-2007

INSON KAMOLOTIDA OILA VA DIN TARBIYASINING O'RNI VA AHAMIYATI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika kafedrası 2-bosqich talabasi
Ergashova Oltinoy Aliqulovna

Annotatsiya. Ushbu maqolada bevosita inson kamolotida tarbiyaning oʻrni va ahamiyati qanchalik muhimligi va bunda oila va ota-onaning oʻrni haqida toʻxtalib oʻtilgan. Shuningdek oʻtmish ajdodlarimizning inson kamolotidagi tarbiyaviy hikmatli soʻzlaridan namunalar keltirilgan.

Kalit soʻzlar: milliy tarbiya, komil inson, bola siymosi, qadriyatlar, tafakkur, maʼnaviyat.

Abstract. This article directly discusses the role and importance of education in human development, and the role of family and parents in this. It also provides examples of wise sayings of our ancestors about education in human development.

Keywords: national education, perfect person, child image, values, thinking, spirituality

Аннотация. В данной статье непосредственно обсуждается роль и значение образования в развитии человека, а также роль семьи и родителей в этом процессе. Также приводятся примеры мудрых высказываний наших предков о роли образования в развитии человека.

Ключевые слова: национальное воспитание, совершенный человек, образ ребенка, ценности, мышление, духовность

Inson kamoloti tarbiya orqali shakllanadi. Tarbiya insonni ezgulikka, halollikka, vijdon va adolatga yoʻnaltiradi. Bu jarayonda oila va dinning oʻrni beqiyosdir. Oila — insonning birinchi tarbiya maktabi boʻlib, unda mehr, hurmat, sabr, halollik kabi fazilatlar shakllanadi. Din esa tarbiyaning maʼnaviy asosidir; u insonni ruhiy poklik, sabr, shukr, adolat va insonparvarlik sari yetaklaydi.

Oila va din uygʻunligida shakllangan tarbiya insonni har tomonlama komil shaxs sifatida voyaga yetkazadi. Shunday tarbiya olgan inson oʻz oilasiga, jamiyatiga, vatani va insoniyatga foyda keltiruvchi, maʼnaviy barkamol, halol va vatanparvar shaxs boʻladi. Shu bois tarbiya, ayniqsa oilaviy va diniy tarbiya, inson hayotining eng muhim tayanchi sanaladi. Har bir xalqning tanazzuli yoki yuksalishi shu yurtida voyaga yetayotgan farzandlarning ilmi, bilimi, maʼnaviy dunyoqarashi, urf-odat va milliy qadriyatlarga boʻlgan sadoqatiga bogʻliqdir. Ushbu maʼnaviy sifatlar esa, albatta, tarbiya orqali shakllanadi.

Tarbiya oʻzligini anglagan har qanday jamiyat va har qanday davr uchun ustuvor masala deb qaralgan. Bugungi kunda jamiyatimizdagi yosh avlodni tarbiyalash har qachongidan ham dolzarb hamda muhim hisoblanadi. Negaki, hayotning tobora raqmlashgan, internet tarmoqlariga asoslanib borishi ushbu dolzarblikni talab etadi. “Milliy va zamonaviy oʻzbek bolasining siymosi qanday boʻlishi kerak?” degan savolga javob talab qilmoqda. Bugungi bola oʻtgan asr bolasidan keskin farq qiladi, oʻzbek oʻgʻil-qizlari zamonaviy komil inson siymosiga ega boʻlmogʻi lozim. Tabiiyki, bu jarayonda oilaviy tarbiyaning oʻrni beqiyos. Bola, asosan, oilada tarbiyalanadi. Oila muhiti bolaning dunyoqarashiga va xulqiga doimo oʻz taʼsirini oʻtkazib turadi.

Ibn Sino taʼbiricha, “ota-ona bola tarbiyasini unga ism qoʻyishdek oliyjanob vazifadan boshlaydi”. Inson kamoloti deganda shaxsning jismoniy, aqliy, axloqiy va maʼnaviy jihatdan yetuklikka erishish jarayoni tushuniladi. Bu jarayon oʻz-oʻzidan sodir boʻlmaydi — u tarbiya orqali shakllanadi. Tarbiya insonni hayotga tayyorlaydi, uni ezgulik, halollik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi fazilatlarga yoʻnaltiradi. Buyuk mutafakkirlar, jumladan, Abdulla Avloniy, Alisher Navoiy, Forobiy, Ibn Sino kabi allomalar inson tarbiyasiga nihoyatda katta ahamiyat berganlar.

Abdulla Avloniy: “Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat masalasidir.” Alisher Navoiy: “Tarbiyasiz inson — suvsiz daraxt kabidir.” Forobiy: “Insonning eng yuksak fazilati — bu yaxshi axloq va aql.” Ibn Sino: “Bolaga yoshligidan toʻgʻri yoʻl koʻrsatish — eng oliy ezgulikdir.” Lekin bugungi kunda hayotimizda va oilada tarbiyaga berilayotga eʼtibor susaygandek. Oilaning boshi boʻlgan erlarning baʼzilari koʻchadagi ulfatchilikdan, ish yuzasidagisafarlardan ortib,

o'z farzandlarini moddiy tomondan ta'minlashlari mumkin, ularning ma'naviyjihatdan tarbiyalashga, ruhiy madad bo'lishga qiziqish va intilishlarini, ularni qiynayotganmuammolar nimalardan iborat ekanligini bilishga, o'rganishga vaqt ajrata olmaydilar, vaqtopsalar ular bilan gaplashishga hafsala qilmaydilar.

Bolaning jamiyatda mustaqil fikrga ega bo'lishi, mushkul vaziyatlardan kuchli iroda bilanchiqa olishi, hayotda o'z o'rniga ega bo'lishi yoshlikda olgan tarbiyasiga bog'liq va muhimhisoblanadi. Yoshlikda bolani kitobga qiziqtirish ham bevosita uning tarbiyasiga ta'sir qiladi. XI asrda yashab ijod etgan mutafakkir Yusuf Xos Xojib o'zining "Qutadg'u bilig" asaridatarbiyaning o'rni haqida alohida to'xtalib o'tadi va uning ahamiyati muhim ekanligini ta'kidlaydi. Bola tarbiyasi haqida shunday yozadi: "Farzand qanchalik bilimli, aqlli-xushli bo'lsa ota-onasining yuzi shunchalik yorug' bo'ladi". U bola tarbiyasida otaning ma'suliyatiga alohida e'tibor beradi. "Kimning o'g'il-qizi erka bo'lsa, deb yozadi u, unga shu kishining o'zi munglibo'lib yig'laydi. Ota bolani kichikligida bebosh qilib qo'ysa bolada gunoh yo'q barcha jafo otaningo'zida; o'g'il-qizning xulq-atvori yaramas bo'lsa, bu yaramas ishni ota qilgan bo'ladi.

Ota bolalarini nazorat qilib, turli xunarlarni o'rgatsa, ular ulg'aygach, o'g'il-qizim bor debsevinadi; o'g'il-qizga hunar va bilim o'rgatish kerak, toki bu hunar bilan ularning fe'l-atvorlarigo'zal bo'lsin". Ushbu so'zlarning ma'nosini, mag'zini chaqadigan bo'lsak, demak ota-onafarzandini faqatgina moddiy ta'minlamash bilan cheklanib qolmay, balki uning tarbiyasiga ham alohida to'xtalib o'tishi kerak.

Buyuk ajdodimiz bobokolonimiz Abu Ali ibn Sino 980-yil Buxoroning Afshonaqishlog'ida tavallud topgan. Ibn Sino o'zining tibbiyotga doir qo'llanmalari bilan birga, o'ziningtarbiyaga oid hambir qacha qo'llanmalarini yaratgan. Inson kamolot sari harakat qilar ekan ibn Sino hayotga, undagi borliqdagi savollarga o'zma'naviyati bilan javob berar ekan– "Insonning kamoloti, tarbiyasidadir deydi, ya'ni uningfikricha, tarbiya odamda narsa va hodisaga ongli munosabatda bo'lishni rivoj toptirishi kerak.

Abu Ali ibn Sino bolaning o'smirligidan uning manaviy olami, ruhiyati, tarbiyasiga, uningkelajak uchun foydali, yetuk inson bo'lishini inobatga olar ekan", buning uchun, avvalo bolaningta'lim tarbiya nazariyasiga alohida e'tibor beradi. Uning

nazarida “onglilik inson baxtiningasosidir. Har bir inson kuchli, aqlli, jismoniy jihatdan yetuk bo‘lmog‘i lozim. Agarda kishida buhislatlar bo‘lmasa tom ma’noda inson jamiyat a’zosi bo‘la olmaydi” deydi.Shuningdek, Ibn Sino bola tarbiyasiga alohida e’tibor berilish lozimligini, buning uchunesa u bilan alohida suhbat uyushtirish va ertaklar, hikoyalar o‘qish ham juda foydali ekanligihaqida yozadi.

Abu Ali Ibn Sino o‘zining bola tarbiyasida oilaning o‘rni alohida ekanligini ta’kidlab,bevosta oila va undagi farzand tarbiyasi haqida “Tadbiri manzil” asarida ota-onaning oiladafarzand tarbiyalashi haqida alohida to‘xtalib o‘tgan. Otaning farzand ya’ni bola tarbiyasida hamamaliy ham nazariy bilimlarga ega bolishi kerak deydi. Olim oila boshligini bu sohada yetarlibilimi, tajribasi bolmasa u oila a’zolariga yaxshi tarbiya bera olmaydi, deya ta’kidlaydi. Ibn Sinoyaxshi tarbiya oila farovonligi, baxtining asosi, zamini ekanligini, oila muhitida har qandayholatda bolaning barkamol qilib yetishtirish ota-onasining asosiy burchi, vazifasi ekanliginita’kidlaydi.Bevosita Ibn Sino o‘zining qarashlarida jamiyat kishilarning o‘zaro kelishuvi asosida qabulqilinadigan adolatli qonunlar yordamida boshqarilishi lozimligini aytadi. Jamiyat a’zolarininghammasi bu qonunga itoat etishlari, qonunni buzish va adolatsizlik jazolanishi lozimligini alohidata’kidlaydi. Agar podshoning o‘zi adolatsizlikka yo‘l qo‘ysa, xalqning unga qarshi qo‘zg‘olonito‘g‘ri va jamiyat tomonidan qo‘llab-quvvatlanmog‘i lozim deb hisoblaydi. O‘zining axloq to‘g‘risidagi fikrlarida insonlarning kundalik ishlaridagi eng zarur axloqiymunosabatlarga, kamtarlik, izzat-hurmat, jasurlik, to‘g‘rilik, sofdillik kabi xulqiy qoidalargaalohida e’tibor beradi. Ibn Sino bolaning ilm-fan yoki hunar egallashga intilishida o‘qituvchining unga berganbilimi, mehnati natijasidan zavqlana olishni o‘rgatishi zarurligini uqtiradi. Bola chiroyli axloqiytarbiyaga ega bo‘ishi hamda hayotda o‘z o‘rnini topishi uchun, albatta, o‘qituvchi ungako‘makdosh bo‘ishi va unga chiroyli tarbiyada bo‘lishligini ta’kidlab o‘tadi.Bolaning sog‘lom, aql-taffakkuri yaxshi rivojlanganligi bo‘lishi bevosita jamiyatdagitarbiyali va komil insonlarning soni ortishiga xizmat qiladi.

Yoshlarimizni bevosita mana shuruhda tarbiyalash, har bir jamiyat a’zosining burchi hisoblanadi. Zero xalqimizda “Bir bolaga yettimahalla ota-ona” maqolibejiz aytilmagandek. Afsuski bugungi kunda yon atrofimizda yoshlartarbiyasiga dahldor

bo‘lgan hodisalarga loyaqdligimiz tufayli ularning ruhiy, ma’naviydunyoqarashiga dahl qiladigan ko‘ngilsizliklar sodir bo‘lmoqda.. Oila– tarbiyaning birinchi maskani.

Din inson ruhiyatini tozalovchi, unga hayot mazmunini beruvchi manbadir. Islom dini tarbiyaga nihoyatda katta e’tibor beradi, chunki u insonni komillikka, halollikka, sabrga, adolatga, mehr-oqibatga da’vat etadi.

Oila inson hayotidagi eng muhim ijtimoiy institut. Bola ilk bor oila bag‘rida mehr, g‘amxo‘rlik, hurmat, adolat, sabr, halollik kabi qadriyatlarni o‘rganadi. Shu bois oila tarbiyasi inson kamolotining poydevoridir. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, bugungi kunda farzandingizga uniyaxshi ko‘rishingzni, kelajakda siz uni qanday inson bo‘lishini orzu qilishingiz haqida eslatib turing. Buning uchun yaxshi o‘qishi kerak ekanligini, doimo oldinga qarab intilishi va bevosita,eng asosiysi, vaqtdan unumli foydalanishni bilishi zarurligiga haqida doimo eslatib turish kerak.Bola ilk tarbiyani oiladan olar ekan ya’ni qush uyasida ko‘rganini qilihini inobatgaoladigan bo‘lsak, avvalo, ularga namuna bo‘lishga harakat qilishimiz kerak. Shundagina komilinsonni tarbiyalashdek maqsadga erishishimiz mumkin. Inson kamoloti tarbiyadan boshlanadi.

Tarbiya insonni komillikka eltuvchi nurli yo‘ldir. Oila, maktab va jamiyatning hamkorligi natijasida tarbiyali, bilimli, vatanparvar, odobli insonlar voyaga yetadi. Shunday insonlargina yurtimizning ertangi kunini porloq qiladi.

Adabiyotlar

- 1 . Xodjaye B. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik.– T.: «Sano standart» nashriyoti, 2017-yil, 154-157.
- 2.Abu Rayxon Beruniy. Mineralogiya.–T., 2009.
- 3.Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig.–T., 2008
- 4 . Islom ensiklopediyasi. — Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2018

OILA PEDAGOGIKASI ORQALI YOSH AVLODNI IJTIMOIYLASHUV JARAYONIDA QO‘LLAB-QUVVATLASH MASALALARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila pedagogikasining yosh avlod ijtimoiylashuv jarayonidagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada oilaning bola shaxsini shakllantirishdagi asosiy pedagogik funksiyalari, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari hamda zamonaviy davrda yuzaga kelayotgan muammolar yoritilgan. Shuningdek, yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash va davlat siyosatining bu boradagi ustuvor yo‘nalishlari tahliliy yondashuv asosida ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: oila pedagogikasi, ijtimoiylashuv, tarbiya, yoshlar, ijtimoiy institut, pedagogik madaniyat, qo‘llab-quvvatlash, oila qadriyatlari.

Kirish: Oila insoniyat jamiyatining dastlabki davrlarida paydo bo‘lgan tabiiy ijtimoiy birlikdir. Dastlab odamlar hayot kechirish, himoyalaniish va naslni davom ettirish zarurati tufayli birlashgan. Shu tabiiy ehtiyojlar asosida oila shakllanib, asta-sekin jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylangan. Oila avval urug‘-qabila shaklida mavjud bo‘lgan bo‘lsa, jamiyat taraqqiyoti, mehnat taqsimoti va mulkchilik munosabatlari rivojlanishi natijasida u mustaqil ijtimoiy institut sifatida shakllangan. Oila insoniyat tarixining barcha bosqichlarida shaxsni tarbiyalash, qadriyatlarni avloddan avlodga o‘tkazish va ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashda muhim o‘rin tutgan. Oila bo‘lib yashash barcha mahluqotlar orasida faqat inson zotigagina xosdir. Shu bois oila jamiyatning birinchi va birlamchi bo‘g‘i hisoblanadi. Shunga ko‘ra hech mubolag‘asiz aytish mumkinki, oila fuqarolik jamiyatining tayanch nuqtasi, tayanch tuzilmasidir. Chunki bu muqaddas dargohda nafaqat inson dunyoga keladi, balki u ma‘nan va axloqan tarbiya topadi. Binobarin, oila er-xotin, ulaming bolachaqaalari, eng yaqin tug‘ishganlaridan iborat kishilar guruhi, ya‘ni xonadon hisoblanadi. Ayni chog‘da oila odamlaming tabiiy, iqtisodiy, huquqiy, ma‘naviy munosabatlariga asoslangan

ijtimoiy birligi hamdir. Zamonaviy jamiyatda yosh avlodni har tomonlama yetuk, ijtimoiy faol, vatanparvar shaxs sifatida tarbiyalash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Bu jarayonning eng muhim tayanchi esa oila hisoblanadi. Oila pedagogikasi shaxsni tarbiyalash, unga ijtimoiy tajriba va qadriyatlarni singdirishning tabiiy muhitidir. Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Yoshlarni barkamol insonlar qilib tarbiyalashda eng avvalo, oila muhitini mustahkamlash, ota-onalar mas’uliyatini oshirish va milliy qadriyatlarimizni hayot tarziga aylantirish zarur.” Shu bois, oila pedagogikasining yosh avlod ijtimoiylashuv jarayonidagi o‘rni va qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini chuqur tahlil etish bugungi kunning dolzarb vazifasidir. Bugungi kunda jamiyatning barqaror taraqqiyoti, milliy g‘oya va ma’naviyatning mustahkamlanishi avvalo yoshlarning qanday tarbiya olayotganiga bog‘liqdir. Shaxsning ijtimoiylashuvi — bu uning jamiyat hayotiga faol kirishuvi, ijtimoiy qadriyatlarni anglash va ularga amal qilish jarayonidir. Ushbu jarayonning boshlang‘ich nuqtasi aynan oiladir, chunki bola ilk bor ijtimoiy me‘yor, odob-axloq, mehnatsevarlik, mehr-oqibat, hurmat va mas’uliyatni o‘z oilasida o‘rganadi. Oila pedagogikasining asosiy mohiyati ham shundaki, u shaxsda ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishga, ya’ni insonning o‘zini jamiyatning faol a‘zosi sifatida anglashiga xizmat qiladi. Bu pedagogikaning asosiy vazifalari – bola tarbiyasini rejalashtirish, uni axloqiy, aqliy, estetik va ijtimoiy jihatdan rivojlantirishdir. Shu nuqtai nazardan, oila pedagogikasining dolzarbligi shundaki, u nafaqat bolani tarbiyalashni, balki oilaning o‘zini ham ijtimoiy institut sifatida rivojlantirishni ko‘zda tutadi. Ota-onalar nafaqat tarbiyachi, balki jamiyat bilan o‘zaro aloqada bo‘lgan ma’naviy mas’ul shaxs sifatida namuna ko‘rsatadilar. Shuning uchun ham oila pedagogikasini mustahkamlash, ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish, oilada sog‘lom psixologik muhit yaratish — yosh avlodning to‘laqonli ijtimoiylashuvi uchun zarur omillardandir. Bugungi globallashuv sharoitida, axborot texnologiyalarining tez sur‘atlar bilan rivojlanishi oilaviy tarbiya jarayoniga yangi talablarni qo‘ymoqda. Endilikda oila nafaqat an’anaviy qadriyatlarni singdiruvchi, balki zamonaviy dunyoqarashni shakllantiruvchi markazga aylanishi lozim. Shu bilan birga, yoshlarning mustaqil fikrlashi, raqamli savodxonligi, ijtimoiy mas’uliyat hissini oshirishda oila pedagogikasining o‘rni beqiyosdir. Demak,

yosh avlod ijtimoiylashuvini qo'llab-quvvatlash masalasi kompleks yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda oila, ta'lim muassasalari, jamoatchilik va davlat siyosati o'zaro hamkorlikda faoliyat yuritishi zarur. Oila pedagogikasining nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil etish esa yoshlarning har tomonlama barkamol, ijtimoiy faol, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Oila pedagogikasining jamiyatdagi o'рни nafaqat ma'naviy va axloqiy qadriyatlarga, balki huquqiy asosga ham tayanadi. Xususan yurtimizdagi oilalarning haq huquqlari, burch-majburiyatlarini belgilash uchun „Oila kodeksi“ qabul qilingan. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi (1998-yil 30-aprelda qabul qilingan, keyinchalik bir necha marta tahrir qilingan). Kodeks 8 bo'lim, 30 bob, 238 moddadan iborat. Ushbu kodeks Oila institutining mustahkamlanishida, ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishda asosiy me'yoriy-huquqiy hujjat sifatida xizmat qiladi. Mazkur Kodeksda oilaning asosiy vazifasi — shaxsni barkamol qilib tarbiyalash, farzandlarning huquqlari va manfaatlarini himoya qilish, ularning sog'lom, ma'naviy yetuk, ijtimoiy faol shaxs sifatida kamol topishiga zamin yaratish deb belgilangan. Oila pedagogikasining amaliy samaradorligi davlat miqyosida belgilangan strategik vazifalar bilan chambarchas bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 18-iyulda qabul qilingan “Yoshlar siyosatini samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi farmoni bu borada muhim dasturiy hujjat hisoblanadi. Mazkur farmonda yoshlarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish, ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, sog'lom turmush tarzini shakllantirish va ularning ijtimoiy faolligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari sifatida belgilangan. Farmonda ayniqsa, oila muhitining yoshlar tarbiyasidagi o'рни va ta'sirini kuchaytirish, ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, oilaviy qadriyatlarni targ'ib etish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Farmonning asosiy maqsadlaridan biri — yoshlarni jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida shakllantirishda oilaning pedagogik salohiyatini oshirishdir. Unda “Oila, mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlik mexanizmini takomillashtirish orqali yoshlarning ijtimoiy faolligini kuchaytirish” vazifasi belgilangan. Bu yondashuv oila pedagogikasini ijtimoiylashuvning markaziy omili sifatida e'tirof etadi. Farmonda,

shuningdek, “Yoshlar daftari”, “Ayollar daftari” kabi tizimlar orqali yosh oilalarga iqtisodiy va ijtimoiy yordam ko‘rsatish, ularni kasb-hunar, tadbirkorlik va ta’lim orqali mustaqil hayotga tayyorlash mexanizmlari belgilab berilgan. Bu chora-tadbirlar oila institutini nafaqat ijtimoiy, balki pedagogik mustahkamlovchi omilga aylantiradi. Chunki iqtisodiy jihatdan barqaror va ma’naviy uyg‘un oila muhitida yoshlar o‘zini jamiyatning muhim bo‘g‘ini sifatida his etadi. Mazkur farmonning ijrosi natijasida “Yoshlar ishlari agentligi” va “Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi” o‘rtasida o‘zaro hamkorlik tizimi yo‘lga qo‘yildi. Bu hamkorlikning maqsadi — oila pedagogikasini zamonaviy talablar asosida rivojlantirish, yoshlarning ijtimoiy, ma’naviy, psixologik ehtiyojlarini hisobga olgan holda qo‘llab-quvvatlashdir. Shunday qilib, ushbu farmon oila pedagogikasining ijtimoiy ahamiyatini yanada kuchaytirib, yoshlarni ijtimoiylashuv jarayonida davlat, jamiyat va oila o‘rtasida uzviy uchlik tizimini shakllantirdi. Endilikda yoshlarning ijtimoiy hayotdagi faolligi, vatanparvarlik tuyg‘usi va mas’uliyat hissi aynan shu tizimning samarali ishlashi bilan bog‘liqdir.

Oila pedagogikasi endi faqat tarbiyaviy nazariya emas, balki amaliy ijtimoiy siyosatning tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Farmon bilan belgilangan bu yo‘nalishlar yoshlarni jamiyat hayotiga tayyorlash, ularni milliy g‘oyaga sodiq, ma’naviy yetuk shaxs sifatida shakllantirishda huquqiy, ma’naviy va tashkiliy asosni yaratdi. Shuningdek, hujjatda davlat organlari, ta’lim muassasalari hamda fuqarolik jamiyati institutlari hamkorligida yoshlar siyosatini amalga oshirishda oila bilan ishlash mexanizmlarini takomillashtirish, ota-onalar va farzandlar o‘rtasida sog‘lom muloqotni yo‘lga qo‘yish, ijtimoiy-pedagogik yordam tizimini kuchaytirish vazifalari belgilangan. Bu esa, oila pedagogikasining nafaqat tarbiyaviy, balki ijtimoiylashtiruvchi funksiyasini ham kuchaytiradi. Chunki, yoshlar o‘z hayotiy qarashlari, qadriyatlari va ijtimoiy xulq-atvorini, avvalo, oila muhitida shakllantiradi. Shu boisdan, oila pedagogikasi orqali yosh avlodni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularning ma’naviy immunitetini mustahkamlash, to‘g‘ri hayotiy yo‘nalish berish davlat siyosatining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi va Prezident farmonlari asosida olib borilayotgan islohotlar yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning

ijtimoiylashuv jarayonini yanada samarali tashkil etish uchun mustahkam huquqiy va pedagogik zamin yaratmoqda. Oila pedagogikasi esa bu jarayonning nazariy va amaliy poydevorini tashkil etadi. Shu nuqtai nazardan, oila nafaqat farzandni tarbiyalash joyi, balki ijtimoiy qadriyatlar, milliy an'analar va fuqarolik madaniyatining shakllanish maktabi sifatida ham e'tirof etiladi. Oila muhitida bola dastlab muloqot qilishni, hurmat va mehrni, mas'uliyatni hamda mehnatsevarlikni o'rganadi. Shu jihatdan oila pedagogikasi yosh avlodni jamiyat hayotiga moslashtirish, ularni ijtimoiy munosabatlarga tayyorlashda asosiy omil hisoblanadi. Bugungi kunda mamlakatimizda oila institutini mustahkamlash, sog'lom psixologik muhitni yaratish, ota-onalar mas'uliyatini oshirish hamda pedagogik madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan qator dastur va loyihalar amalga oshirilmoqda. Bu esa yoshlarning ijtimoiy faolligini kuchaytirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga xizmat qilmoqda. Shuningdek, davlat siyosatida oilaning ijtimoiy-pedagogik rolini mustahkamlash maqsadida ta'lim muassasalari, mahalla va oila markazlari o'rtasida hamkorlik yo'lga qo'yilgan. Ushbu hamkorlik natijasida oila va jamiyat o'rtasidagi uzviy aloqalar yanada mustahkamlanib, yoshlarning sog'lom ijtimoiylashuvi uchun zarur sharoit yaratilmoqda. Natijada, oila pedagogikasi nafaqat tarbiyaviy, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi va ma'naviy uyg'unlikni mustahkamlovchi omil sifatida qaralmoqda. U yosh avlodni hayotga tayyorlash, ularda mustahkam dunyoqarash, ijtimoiy mas'uliyat va vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, oila pedagogikasi yosh avlodning ijtimoiylashuv jarayonida hal qiluvchi o'rin tutadi. Oila – bu shaxsning dastlabki ijtimoiy tajriba makoni, unda bola jamiyat qoidalarini, axloqiy me'yorlarni va ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtiradi. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi, shuningdek, Prezidentning "Yoshlar siyosatini samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni oilaning jamiyatdagi o'rnini yanada mustahkamlash, yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash uchun huquqiy asos yaratmoqda.

Oila pedagogikasini rivojlantirish orqali yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularni ma'naviy barkamol, vatanparvar va mas'uliyatli shaxslar qilib tarbiyalash

imkoniyati kengayadi. Shu bois, oilaning tarbiyaviy salohiyatini kuchaytirish, otalarning pedagogik madaniyatini yuksaltirish hamda oila va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Natijada, oila pedagogikasiga tayanilgan yondashuv yosh avlodning sog'lom ijtimoiylashuvini ta'minlaydi, jamiyatda ma'naviy barqarorlik va ijtimoiy uyg'unlikni mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

2. O'zbekiston Respublikasi "Oila kodeksi". – Toshkent, 2023.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlar siyosatini samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni. – 2022-yil.
4. Oila Pedagogikasi. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan tavsiya etilgan darslik. Toshkent-2007
5. K. Turg'unboyev. M. Tolipov. L. Oxunov. Ijtimoiy pedagogika asoslari. – Toshkent-2008.

INKLYUZIV TA'LIMNING AHAMIYATI VA AMALIYOTI BARCHA O'QUVCHILAR UCHUN TENG IMKONIYATLAR YARATISH

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
pedagogika fakulteti pedagogika ta'lim yonalishi,**

Abdullayeva Gulnora Otabek qizi,

gulnoraabdullayeva154@gmail.com

Suvonqulova Zulayho Nozimjon qizi.

zulayhosuvonqulova2@gmail.com

Murotaliyeva Marjona Akmal qizi.

marjonamurotaliyeva6@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola inklyuziv ta'lim tushunchasining mazmuni, uning zamonaviy ta'lim tizimidagi muhim o'rni va amaliyotga tadbiiq etilishi masalalarini

keng yoritadi. Tadqiqotlar inklyuziv ta'lim orqali nogironligi bo'lgan va boshqa imkoniyati cheklangan bolalarga sifatli, teng huquqli ta'lim berish imkoniyati yaratilishini, shuningdek, jamiyatda ijtimoiy integratsiya va birdamlikni kuchaytirishi mumkinligini ko'rsatadi. Maqolada inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari, mavjud muammolar va ularni yechish yo'llari tahlil qilinadi. Yakunda, barcha o'quvchilar uchun teng huquqli ta'lim muhitini tashkil etishdagi inklyuziv yondashuv ahamiyati ta'kidlanadi.

Inklyuziv ta'lim bugungi ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning asosiy g'oyasi — o'quvchilarni ularning individual imkoniyat va ehtiyojlariga qaramay bir xilda o'qitishdan iborat. Bu printsip ijtimoiy adolatning ta'minlanishi va har bir bolaning o'z qobiliyatlarini to'liq amalga oshirishini imkon qadar ta'minlashga xizmat qiladi. Dunyo bo'yicha mamlakatlar inklyuziv ta'limni rivojlantirish orqali ta'limdagi tenglik va farqliliklarni bartaraf etishga intilmoqda.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, teng imkoniyatlar, ijtimoiy integratsiya, maxsus pedagogika, o'quv jarayoni

Kirish qismi:

Bugungi kunda zamonaviy ta'lim tizimi jamiyatda har bir shaxsning imkoniyatlarini to'laqonli ro'yobga chiqarishga xizmat qilishi lozim. Shu jihatdan inklyuziv ta'lim tamoyillari muhim o'rin tutadi. Inklyuziv ta'lim — bu nogironligi bor, ijtimoiy himoyaga muhtoj, til yoki madaniy tafovutlarga ega bolalar bilan barcha bolalarni birgalikda o'qitish orqali bilim olishda teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan yondashuvdir.

O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biridir. Bu borada bir qator normativ -huquqiy hujjatlar qabul qilingan.

Jumladan: „Talim to'g'risida“gi qonun (yangi tahriri -2020-yil 23-sentabr 130-moddasi). Inklyuziv talim tushunchasi kiritilgan bo'lib nogironligi bo'lgan bolalar va maxsus ehtiyojli shaxslar uchun teng imkoniyatlar yaratilishi belgilangan.

“Nogiron huquqlari to'g'risida”gi (2018-yil 15-oktabr).

23-moddasida nogironligi bo'lgan shaxslarni ta'lim olish huquqi va inklyuziv ta'lim muhitini yaratish majburiyligi ko'rsatilgan.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkasining 2021-yil 2-martdagi 104-sonli qarori. "Inklyuziv ta'limni tashkil etish to'g'risidagi nizom"ni tasdiqlagan.

Ushbu nizomda inklyuziv sinf va guruhlarini tashkil etish tartibi, pedagoglar tayyorgarligi va moddiy-texnik sharoitlar aniq belgilangan.

Inklyuziv ta'limda bir qator muhim ixtirolar va kashfiyotlar amalga oshirilgan. Masalan, Lui Brayl tomonidan yaratilgan Braille yozuvi ko'zi ojiz o'quvchilarga mustaqil o'qish va yozish imkonini berdi. Imo -ishora tili esa eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun muloqot vositasi bo'ladi. Shuningdek, screen reader, speech-to-text kabi dasturlar nogironligi bo'lgan o'quvchilarning bilim olish jarayonini yengillashtirdi. Universal dizayn ta'limda modeli esa barcha o'quvchilar ichun teng imkoniyat yaratishga xizmat qilmoqda. Shu kabi innovatsiyalar inklyuziv ta'limni yanada samarali va qulay qilmoqda.

Asosiy qism:

Inklyuziv ta'lim — bu nogironligi yoki o'rganishdagi qiyinchiliklari bo'lgan, shuningdek, ijtimoiy zaif guruh vakillaridan bo'lgan bolalarning umumta'lim maktablarida o'qishi imkonini beruvchi ta'lim tizimidir. Bu jarayon quyidagi tamoyillarga tayangan:

- Muvofiqlashtirilgan o'quv muhiti yaratish: Maktab infratuzilmasi (ramplar, maxsus jihozlar), o'quv materiallari va texnologiyalar o'zgaradi. Bu sharoit har bir o'quvchi uchun qulay bo'lishi kerak.

- Individual yondashuv: Har bir o'quvchining ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va qo'llash, maxsus pedagoglarning faol ishtiroki.

Inklyuziv ta'lim — bu nafaqat pedagogik yondashuv, balki insonparvarlik, tenglik va adolat tamoyillariga asoslangan ijtimoiy harakatdir. Barcha o'quvchilarga teng sharoitlar yaratish orqali biz ularning iste'dod va salohiyatini yuzaga chiqarishga, barkamol avlodni voyaga yetkazishga xizmat qilamiz. Kelajak jamiyati aynan bugungi kunda yaratilayotgan teng imkoniyatlar poydevoriga tayanadi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni – (yangi tahriri, 2020-yil)
2. 2021–2025-yillarda O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4884-sonli qarori (2020-yil)
4. Soliev N.H., Muxitdinova F. “Inklyuziv ta’lim asoslari” – Toshkent, 2021
Norqobilova D. “Maxsus pedagogika” – Toshkent, 2020

O‘ZBEK OILALARIDA IJTIMOY TARBIYA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA XALQ PEDAGOGIKASINING O‘RNI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Pedagogika ta'lim yo'nalishi
talabasi Abdusalomova Maftuna Olim qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek oilalarida ijtimoiy tarbiya madaniyatini rivojlantirishda xalq pedagogikasining o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Xalq pedagogikasi — bu asrlar davomida shakllangan, millatning ma’naviy, axloqiy va ijtimoiy tajribasini o‘zida mujassam etgan tarbiya tizimidir. Oila esa ushbu qadriyatlarning eng muhim saqllovchisi va davom ettiruvchisidir. Maqolada oila muhitida yosh avlodni mehnatsevarlik, odoblilik, mehr-oqibat, vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalashda xalq an’analari, urf-odatlar va og‘zaki ijod namunalarining o‘rni ochib beriladi. Shuningdek, zamonaviy ijtimoiy pedagogika nuqtayi nazaridan oilaviy tarbiya jarayonida xalq qadriyatlaridan samarali foydalanish yo‘llari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: O‘zbek oilasi, xalq pedagogikasi, ijtimoiy tarbiya, tarbiya madaniyati, milliy qadriyatlar, urf-odatlar, ma’naviy meros, mehr-oqibat, vatanparvarlik, ijtimoiy pedagogika.

Kirish

Inson tarbiyasi har qanday jamiyat taraqqiyotining asosi, millatning ma’naviy qudrati va istiqboli belgisidir. Shu boisdan oila muqaddas dargoh sifatida insonning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim ijtimoiy institut hisoblanadi. Oila muhiti nafaqat bolaga dastlabki axloqiy, ma’naviy va madaniy qadriyatlarni singdiradi, balki u

orqali jamiyatning umumiy ijtimoiy madaniyati ham shakllanadi. Tarbiya madaniyatining ildizlari esa xalqning asrlar davomida to'plagan tajribasi — xalq pedagogikasida mujassamdir.

O'zbek xalq pedagogikasi milliy o'ziga xoslikka ega bo'lib, unda oilaning jamiyatdagi o'rnini, ota-onaning mas'uliyati, farzand tarbiyasidagi axloqiy me'yorlar, mehr-oqibat va hamjihatlik kabi qadriyatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Xalq pedagogikasi o'zida o'tgan avlodlarning hayotiy tajribasini, axloqiy qarashlarini, odob-axloq, mehnatsevarlik, vatanparvarlik singari fazilatlarni mujassam etadi. Bu qadriyatlar oila orqali avloddan-avlodga o'tib, millatning ijtimoiy ongini va ma'naviy madaniyatini shakllantiradi.

Asosiy qism

O'zbek xalq pedagogikasi asrlar davomida shakllangan tarbiyaviy tajriba, urf-odat, marosim, xalq og'zaki ijodi, diniy va axloqiy qarashlar orqali yosh avlodni ma'naviy barkamol, ijtimoiy faol, vatanparvar inson qilib tarbiyalashga qaratilgan tizimdir. Xalq pedagogikasining ildizlari oila muhitida chuqur ildiz otgan bo'lib, har bir oila milliy qadriyatlarning asosi, jamiyatning ijtimoiy mustahkamligi va ma'naviy birligining kafolati sifatida qaralgan. Oila — bu shaxsning birinchi maktabi, unda insonning xarakteri, dunyoqarashi, axloqi va ijtimoiy mas'uliyati shakllanadi.

O'zbek oilalarida tarbiya jarayoni har doim xalq donishmandligi va hayotiy tajribasiga tayangan. Xalq pedagogikasida "Farzand – ota-onaning ko'zgusi", "Yaxshi bola – yurt ko'rki", "Ona duosi bilan ish bitar" kabi maqollar, hikmatlar va rivoyatlar farzand tarbiyasida axloqiy me'yor sifatida xizmat qilgan. Bu hikmatlar oiladagi o'zaro hurmat, mehr-muhabbat, sabr, mas'uliyat va ijtimoiy burch tuyg'usini mustahkamlashga qaratilgan. Shuningdek, xalq og'zaki ijodida ota-onaga hurmat, mehnatsevarlik, halollik, adolat, sabr-toqat kabi qadriyatlar orqali yosh avlod ongiga ijobiy ijtimoiy me'yorlar singdirilgan.

Ijtimoiy pedagogika nuqtayi nazaridan, oila tarbiyasi shaxsning jamiyatdagi munosabatlarini belgilovchi muhim omildir. Bolaning oiladagi tarbiyasi uning kelajakdagi ijtimoiy faolligini, axloqiy qarashlarini va boshqalar bilan munosabatini shakllantiradi. Shu bois, o'zbek xalq pedagogikasida oilaviy muhitga ijtimoiy-

pedagogik jarayon sifatida qaraladi. Ota-ona bolani nafaqat axloqiy, balki ijtimoiy jihatdan ham tarbiyalaydi — unga muloqot, hamkorlik, yordam, hamdardlik, hurmat kabi insoniy munosabatlarni o‘rgatadi.

Oila tarbiyasining asosiy vazifalaridan biri — farzandni jamiyatda o‘z o‘rnini topa oladigan, mustaqil fikrlaydigan, boshqalar bilan hamjihat yashaydigan, ma’naviy yetuk shaxs qilib voyaga yetkazishdir. Xalq pedagogikasi bu maqsadga erishish uchun ko‘p asrlik tajribalarni, an’anaviy tarbiya shakllarini taklif etgan. Masalan, “katta-kichikka hurmat”, “mahalla ko‘magi”, “bir-birini qo‘llab-quvvatlash” kabi qadriyatlar bolaga ijtimoiy javobgarlik hissini uyg‘otadi. Mahalla hayotidagi marosimlar, bayramlar, mehnat jarayonlarida ishtirok etish esa yosh avlodda ijtimoiy faoliyat ko‘nikmalarini shakllantirgan.

Zamonaviy sharoitda ham xalq pedagogikasining oila tarbiyasidagi o‘rni o‘z dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Aksincha, globallashuv va g‘arbiy madaniyat ta’siri kuchaygan bir paytda milliy tarbiya qadriyatlariga qaytish zarurati ortib bormoqda. Bugungi o‘zbek oilasi farzandini tarbiyalashda xalq pedagogikasining boy merosidan, qadimiy urf-odatlaridan va milliy ma’naviyatga asoslangan tarbiya tamoyillaridan foydalanishi zarur. Bunda ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish, xalq pedagogikasi asoslarini zamonaviy ta’lim dasturlariga integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, ijtimoiy pedagogika fani oilaviy tarbiyani jamiyatning ijtimoiy muhitida tahlil qiladi. Demak, oila — ijtimoiy tarbiya tizimining eng kichik, ammo eng samarali bo‘g‘ini sifatida qaraladi. Shu bois oila tarbiyasida xalq pedagogikasi an’analarini amaliyotga tatbiq etish orqali yosh avlodda ijtimoiy mas’uliyat, insonparvarlik, mehr-oqibat, halollik va Vatanga sadoqat kabi fazilatlarni shakllantirish mumkin.

O‘zbek xalq pedagogikasida oila nafaqat tarbiya maskani, balki jamiyat barqarorligi va ma’naviy yuksalishining tayanchidir. Oilaning mustahkamligi, undagi ijtimoiy tarbiya madaniyatining yuksakligi bevosita jamiyatning ma’naviy darajasini belgilaydi. Shuning uchun xalq pedagogikasida oilaviy qadriyatlar, ota-onalarning

mas'uliyati, farzandni odobli, halol, vatanparvar qilib tarbiyalash — millat taraqqiyotining eng muhim omili sifatida ko'riladi.

O'zbek xalq pedagogikasi o'z mohiyatiga ko'ra insonparvarlik, adolat, hamjihatlik, mehr-oqibat va o'zaro hurmat g'oyalari bilan sug'orilgan. Bu qadriyatlar oilaviy tarbiya madaniyatining asosiy negizini tashkil etadi. Har bir oila avvalo farzandni jamiyat a'zosi sifatida shakllantirish, uni milliy an'analar va ijtimoiy me'yorlarga mos tarbiyalashga intiladi. Shu ma'noda, xalq pedagogikasi oilaning ijtimoiylashuvdagi rolini kuchaytiruvchi bebaho manba bo'lib xizmat qiladi.

Oila tarbiyasida xalq pedagogikasining o'ziga xos jihatlaridan biri — tarbiyaning tabiiylik va hayotiylik tamoyillaridir. Tarbiya jarayoni kitobdagi qoidalar bilan emas, balki hayotiy misollar, oilaviy muloqotlar, kundalik tajriba, kattalarning ibрати orqali amalga oshiriladi. Masalan, ota-onaning mehnatsevarligi, mehribonligi, sadoqati va odobi bolaga bevosita namunaviy ta'sir ko'rsatadi. Shu orqali bola o'rganadi, anglaydi va hayotga tatbiq etadi. Xalq pedagogikasi ana shunday tabiiy o'rgatish uslublari orqali farzandning ongida mustahkam axloqiy va ijtimoiy asos yaratadi.

Shuningdek, xalq pedagogikasida oilaning jamiyat bilan aloqasi mustahkam e'tirof etilgan. Oila hech qachon ijtimoiy muhitdan ajralgan holda qaralmagan. Aksincha, oila mahalla, qarindosh-urug', qo'shnilar va butun jamiyat bilan uzviy bog'liq tizim sifatida tushunilgan. Bu bog'liqlik orqali farzandlarda ijtimoiy birdamlik, mehr-oqibat, hamkorlik va jamoaga sodiqlik tuyg'ulari shakllanadi. Mahallada o'tkaziladigan "hashar", "to'y", "xayriya" kabi tadbirlar o'zbek xalqining ijtimoiy tarbiya madaniyatini ifodalaydi. Shu jarayonlarda bola kichik yoshdan jamoa bilan yashashni, boshqalarni hurmat qilishni, yordam berishni o'rganadi.

Xulosa

Oila – insoniyatning eng qadimiy va muqaddas ijtimoiy instituti sifatida jamiyat hayotining tayanchi, millatning ma'naviy poydevori hisoblanadi. O'zbek xalqining tarixiy tajribasi shuni ko'rsatadiki, oila nafaqat shaxsning jismoniy va ma'naviy barkamolligini ta'minlaydi, balki butun jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va taraqqiyotida hal qiluvchi o'rin tutadi. Shuning uchun ham xalq pedagogikasi — oila

tarbiyasining asosi, milliy o'zlik va ijtimoiy tarbiya madaniyatining ildizi sifatida doimo o'z ahamiyatini saqlab kelgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.
2. Jo'raev M. Oila pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. Yo'ldoshev J., Hasanboeva O. Pedagogika asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2016.
4. Qodirova N. Xalq pedagogikasi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Ma'naviyat, 2017.
5. G'anieva M., Po'latova D. Ijtimoiy pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan, 2020.

MENTORLIK TIZIMI ASOSIDA YOSH PEDAGOGLARNI QO'LLAB- QUVVATLASH STRATEGIYALARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
magistranti Bobonazarova Durдона
Shuhratovna**

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim tizimida yosh pedagoglarni kasbiy jihatdan shakllantirishda mentorlik tizimining o'rni, uning samaradorligini oshirish yo'llari hamda amaliyotda qo'llaniladigan strategiyalar tahlil qilinadi. Shuningdek, mentorlikning yosh o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish, motivatsiyani kuchaytirish va pedagogik mahoratni oshirishdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: mentorlik, yosh pedagog, kasbiy rivojlanish, tajriba almashish, strategiya, ta'lim tizimi.

Abstract: This article analyzes the role of the mentoring system in the professional formation of young pedagogues in the educational system, ways to increase its effectiveness, and strategies used in practice. Also, the importance of mentoring in

developing professional competences in young teachers, strengthening motivation and improving pedagogical skills is highlighted.

Key words: mentoring, young pedagogue, professional development, exchange of experience, strategy, educational system.

Аннотация: В статье анализируется роль системы наставничества в профессиональном становлении молодых педагогов системы образования, пути повышения ее эффективности и стратегии, используемые на практике. Также подчеркивается значение наставничества в развитии профессиональных компетенций у молодых учителей, усилении мотивации и совершенствовании педагогического мастерства.

Ключевые слова: наставничество, молодой педагог, профессиональное развитие, обмен опытом

Kirish qismi

Bugungi globallashuv va raqobat kuchaygan davrda ta'lim sifati bevosita o'qituvchi salohiyatiga bog'liq. Ayniqsa, yangi ish boshlagan yosh pedagoglarning kasbiy shakllanishi ularning keyingi faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, mentorlik tizimi — yosh pedagoglarni tajribali ustozlar rahbarligida qo'llab-quvvatlash, yo'l-yo'riq ko'rsatish va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali shakli hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da ham o'qituvchilar malakasini oshirish, ularning faoliyatini qo'llab-quvvatlash va innovatsion metodlardan foydalanish zarurligi alohida ta'kidlangan. Bu esa ta'limda mentorlik tizimini keng joriy etishni talab etadi.

Asosiy qism

1. Mentorlik tizimining mohiyati va ahamiyati

"Mentorlik" atamasi qadimgi yunon adabiyotiga borib taqaladi. "Mentor" so'zi ilk bor Gomerning "Odisseya" asarida uchraydi. Unda Mentor — Odisseyning donishmand do'sti, uning o'g'li Telemakni tarbiyalash va hayotda yo'l ko'rsatish vazifasini bajaruvchi shaxs sifatida tasvirlanadi. Shu asosda mentorlik deganda yosh, tajribasiz

insonni hayotiy va kasbiy jihatdan yo‘naltiruvchi, unga ustozlik qiluvchi tajribali shaxs tushuniladi. Bugungi kunda ta’lim tizimida mentorlik — bu tajribali pedagog (mentor) tomonidan yosh o‘qituvchini kasbiy, shaxsiy va psixologik jihatdan rivojlantirish, unga yordam berish va yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish jarayoni sifatida talqin etiladi. Mentorlik — bu tajribali pedagog (mentor) tomonidan yosh mutaxassisni kasbiy, psixologik va metodik jihatdan qo‘llab-quvvatlash jarayonidir. U nafaqat bilim va tajriba almashinuvi, balki shaxsiy o‘rnatish, ijtimoiy-psixologik moslashuv va kasbiy madaniyatni shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi. Mentorlik tizimining asosiy maqsadi — yosh pedagogning kasbiy mustaqilligiga erishishiga ko‘maklashish, uning dars jarayonida duch keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etish.

2. Yosh pedagoglarni qo‘llab-quvvatlash zarurati yosh o‘qituvchilar o‘z faoliyatining dastlabki yillarida bir qator muammolarga duch keladilar:

o‘qituvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatishdagi qiyinchiliklar;
dars o‘tish metodikasidagi tajriba yetishmasligi;
vaqtni boshqarish va yuklamani taqsimlashdagi muammolar;
motivatsiya pasayishi yoki kasbiy stress.

Bunday holatda mentor yordamida yosh pedagogning ishonchi ortadi, faoliyati tizimli yo‘lga qo‘yiladi hamda u o‘z kasbini ijodiy yondashuv asosida olib borishni o‘rganadi.

3. Mentorlik tizimini samarali tashkil etish strategiyalari

Yosh pedagoglarni mentorlik asosida qo‘llab-quvvatlash quyidagi strategiyalar orqali amalga

oshiriladi:

a) Individual rivojlanish strategiyasi Har bir yosh pedagog uchun alohida rivojlanish rejasini tuzish zarur. Bu rejada o‘qituvchining kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, maqsadli yo‘nalishlar belgilanadi.

b) Tajriba almashish va kuzatuv strategiyasi

Mentor yosh pedagogning darslarini kuzatib boradi, fikr-mulohazalar bildiradi va amaliy tavsiyalar beradi. Shu bilan birga, tajribali o‘qituvchilar darslariga yosh pedagoglar ishtirok etishlari, ularning ilg‘or uslublarini o‘rganishlari muhimdir.

c) Innovatsion ta'lim strategiyasi

Mentorlik jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli ta'lim platformalari, interfaol metodlardan foydalanish yosh pedagoglarning yangiliklarga ochiqqligini kuchaytiradi.

d) Motivatsion strategiya

Yosh o'qituvchining ishga bo'lgan ishtiyoqini saqlash uchun rag'batlantirish, ijobiy fikr-mulohazalar bildirish, erishilgan yutuqlarni e'tirof etish muhim ahamiyatga ega.

e) Hamkorlik va tarmoq strategiyasi

Ta'lim muassasalarida mentorlar va yosh pedagoglar o'rtasida "ustoz-shogird" tarmoqlari, seminarlar, mahorat darslari tashkil etilishi samaradorlikni oshiradi.

4. Mentorlik tizimining natijalaririni yengish va innovatsion faoliyatga tayyorlashdir.

Xulosa:

Mentorlik tizimi — ta'lim sifatini oshirish va yosh pedagoglarning kasbiy shakllanishini qo'llab-quvvatlashning zamonaviy strategik vositasidir. Bu tizim orqali yosh mutaxassislar o'z kasbini chuqur anglaydi, o'qituvchilik mahoratini rivojlantiradi va ta'lim jarayonida samarali natijalarga erishadi. Shu bois, har bir ta'lim muassasasida mentorlik tizimini ilmiy asosda tashkil etish, uni rag'batlantirish mexanizmlarini kuchaytirish dolzarb vazifalardan biridir

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida"gi farmoni.

2. "Ustoz-shogird" tizimini joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma. — Toshkent: XTV, 2022.

3. Mamatova N. "Yosh pedagoglar uchun mentorlik faoliyatining metodik asoslari". — Toshkent: TDPU, 2023.

4. Shaxbozova M. "Pedagogik kompetensiyani rivojlantirishda mentorlikning roli". — Pedagogika jurnali, №4, 2024.

BOLALARNING QOBILIYATLARI VA ISTE'DODLARINI RO'YOBGA CHIQRISHDA MAKTABNING ROLI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika yo'nalishi 2-kurs talabasi
Eshmirzayeva Dilbar Sharofiddin qizi.
Email: dilbareshmirzayeva05@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqolada bolalarning qobiliyatlari va iste'dodlarini ro'yobga chiqarishga qaratilgan pedagogik usullar, metodlar va shakllarning tahlili hamda ular orqali o'quvchilarning individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish jarayoni, qobiliyat va iste'dodlarning turli yosh davrlarda rivojlanishi bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Qobiliyat, iste'dod, maktab, pedagogik usullar, metodlar, psixodiagnostik testlar, kuzatish metodi, intervyu metodi, suhbat metodi.

Аннотация: В данной статье описан анализ педагогических методов, методов и форм, направленных на реализацию способностей и талантов детей, а также процесс реализации через них индивидуальных возможностей учащихся, развитие способностей и талантов в разном возрасте.

Ключевые слова: Способности, талант, школа, педагогические методы, методы, психодиагностические тесты, метод наблюдения, метод интервью, метод беседы.

Abstract: This article describes the analysis of pedagogical methods, methods and forms aimed at realizing the abilities and talents of children, as well as the process of realizing the individual capabilities of students through them, the development of abilities and talents at different ages.

Key words: Ability, talent, school, pedagogical methods, methods, psychodiagnostic tests, observation method, interview method, conversation method.

Kirish. Ta'lim sohasidagi bugungi kunning eng muhim muammolaridan biri – bolalarning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish masalasi hisoblanadi. Har bir bola o'ziga xos qobiliyat va iste'dodlarga ega bo'lib, ular vaqt o'tishi bilan rivojlanadi. Shuning uchun, ta'lim jarayonida maktabning o'quvchilarni bu qobiliyatlarni ro'yobga chiqarishda tutgan o'rni juda katta. Maktab, faqat bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, o'quvchilarning shaxsiy qobiliyatlarini aniqlash, rivojlantirish va ularga rag'bat berish orqali ularni kelajakda muvaffaqiyatli insonlarga aylantirishga yordam beradi.

Qobiliyat va iste'dod o'rtasidagi farqni aniqlashda ko'plab psixologik nazariyalar mavjud. Ba'zi psixologlar qobiliyatni ma'lum bir sohada ma'lum darajada muvaffaqiyatga erishish imkoniyati sifatida qarashadi. Shu bilan birga, iste'dodning shakllanishi qobiliyatlarning yuqori darajaga chiqishini bildiradi. Demak, har bir bola iste'dodlarni rivojlantirishi uchun avvalo qobiliyatlarining mavjudligi zarur. Boshqacha qilib aytganda, qobiliyatlar iste'dodlarning shakllanishi uchun poydevor hisoblanadi. Iste'dodlarni rivojlantirish uchun qobiliyatlar ma'lum bir soha bilan shug'ullanishni, mahoratni oshirishni va o'zgaruvchan vaziyatlarga moslashishni talab qiladi.

Qobiliyatlarni aniqlash metodlari shaxsiy, amaliy va diagnostik yondashuvlarga asoslanadi. Bunday metodlar psixologik testlar, kuzatishlar, suhbatlar, faoliyat tahlili, ijodiy topshiriqlar va loyihaviy yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Ularning har biri bolaning aqliy, ijodiy, kommunikativ, sport yoki musiqiy qobiliyatlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Birinchi navbatda keng tarqalgan metodlardan biri — psixodiagnostik testlardir. Mazkur testlar bolaning intellektual darajasi, tafakkur tezligi, xotirasi, tasavvuri va diqqatiga oid ko'nikmalarini baholashga yordam beradi. Masalan, Veksler testi, Ravenning intellektual matritsalarini, Torrensning kreativlik testi yoki Guilford modellari yordamida bolaning umumiy aql-zakovati va ijodiy fikrlash qobiliyatlari aniqlanadi. Bu testlar bolani turli jihatdan baholash imkonini beradi va ularning salohiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Kuzatish ham samarali metodlardan biri hisoblanadi. Kuzatuvchi pedagog bolaning darsdagi faolligi, savol-javoblarga bo'lgan ishtiroki, mustaqil fikrlashi, muammolarga

munosabati va guruhli faoliyatdagi oʻrniga qarab uning ichki qobiliyatlarini koʻrishi mumkin. Ayniqsa, bu metod kichik yoshdagi bolalar uchun foydalidir, chunki ular hali oʻz fikrlarini toʻliq bayon qilishda qiynaladilar. Shuningdek, kuzatuv natijalarini maxsus kartochkalarda qayd etish va ularni muntazam tahlil qilish orqali pedagog oʻz xulosalarini aniq asoslay oladi. Qobiliyatlarni aniqlashda intervyu va suhbat metodi ham muhim rol oʻynaydi. Bu usul bolalar bilan erkin muloqot qilish orqali ularning qiziqish doirasini, oʻz-oʻzini baholashini, orzu-intilishlarini oʻrganishga xizmat qiladi. Suhbat davomida pedagog yoki psixolog bolaning psixologik tayyorgarligi, faolligi va ichki motivatsiyasini aniqlay oladi. Bundan tashqari, ota-onalar bilan olib boriladigan intervyular ham bolaning oilaviy muhiti, ijtimoiy sharoiti va ruhan tayyorgarligi toʻgʻrisida muhim maʼlumot beradi. Shuningdek, diagnostik topshiriqlar orqali bolaning turli qobiliyatlari aniqlanadi. Bular ijodiy rasm chizish, hikoya tuzish, rol oʻynash, texnik topshiriqlarni bajarish, matematik masalalarni yechish yoki ijtimoiy rollarni baholash kabi vazifalarni oʻz ichiga oladi. Bunday topshiriqlar bolaning mustaqil fikrlash, tasavvur qilish, emotsional ifodalanish va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini ochib beradi. Diagnostik mashgʻulotlar bolani real faoliyatga yaqinlashtiradi va tabiiy sharoitda uning qobiliyatlarini sinab koʻrishga imkon beradi.

Portfoliolar tahlili — yaʼni bolaning oʻqish davomida erishgan yutuqlari, ijodiy ishlari, topshiriqlar bajarilishi, musobaqa natijalari va boshqa faoliyatining jamlanmasi orqali baholash usuli ham keng tarqalgan. Bu metod bolani uzoq muddat davomida kuzatish va uning individual oʻsishini tizimli tahlil qilish imkonini beradi. Portfoliolar yordamida pedagog nafaqat bolaning hozirgi qobiliyatlarini, balki uning istiqbolli yoʻnalishlarini ham koʻrishi mumkin.

Yana bir samarali yondashuv — loyihaviy faoliyatdir. Loyihaviy ishlar orqali bolalar oʻz qiziqishlariga mos mavzularni tanlaydilar va mustaqil ravishda izlanish olib boradilar. Bu jarayon davomida ularning ilmiy, texnik, madaniy yoki badiiy salohiyatlari yuzaga chiqadi. Loyiha topshiriqlari bola shaxsiyatining koʻplab jihatlarini namoyon qilishga xizmat qiladi: rejalashtirish, ijod qilish, axborot izlash, jamoa bilan ishlash va taqdimot koʻnikmalari kabi. Bolalardagi qobiliyatlarni aniqlashda diferensial psixodiagnostika ham qoʻllaniladi. Bu usul yordamida turli qobiliyatlar (analitik fikrlash,

tilga oid ko‘nikmalar, musiqiy eshituv, harakat koordinatsiyasi)ni aniqlovchi bir necha alohida testlar orqali bolaning o‘ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Bu metod ayniqsa ixtisoslashgan maktablar (san‘at, sport, matematika yo‘nalishlari)ga qabul qilishda ishlatiladi. Insonning tabiiy salohiyati – uning qobiliyatlari va iste’dodlari – bolalikdan boshlab izchil shakllanib boradi. Bu jarayon biologik, psixologik va ijtimoiy omillar ta’sirida sodir bo‘ladi. Qobiliyatlar tug‘ma asosga ega bo‘lsa-da, ular ma’lum bir faoliyatda, zarur shart-sharoitlar ta’sirida rivojlanadi. Shunday ekan, har bir yosh davrida qobiliyat va iste’dodning namoyon bo‘lish xususiyatlarini chuqur tahlil qilish zarur. Bu holat o‘z navbatida ta’lim-tarbiya tizimining individual yondashuvga asoslangan holda tashkil etilishiga xizmat qiladi.

Qobiliyatlar rivojining dastlabki bosqichi tug‘ilish bilan boshlanadi. Go‘daklik davrida (0–3 yosh) bolada sezgi a’zolarining sezuvchanligi, atrofdagi narsalarni idrok etish va asosiy reflekslarning shakllanishi kuzatiladi. Ushbu bosqichda sensor-motor faoliyatning jadalligi, imo-ishoralar, tovushlarga bo‘lgan munosabat orqali bola atrof-muhit bilan o‘zaro aloqaga kirishadi. Aynan shu davrda eshitish, ko‘rish, ta’min bilish, harakat qobiliyatlarining rivojlanish sur’ati bola kelajakda qaysi sohaga moyil bo‘lishi mumkinligini belgilab beradi.

3–6 yosh oralig‘i – maktabgacha yosh davri bo‘lib, bu davrda qobiliyat va iste’dodning dastlabki belgilarini kuzatish mumkin. Bu davr bolalarda o‘yin, rasm chizish, she’r yodlash, raqsga tushish, ijodiy hikoyalar to‘qish kabi faoliyatlar orqali ijodiy qobiliyatlarning yuzaga chiqishi bilan xarakterlanadi. Bolalar fantaziyasi kuchli bo‘ladi, ular sezganlarini erkin tasvirlaydilar. Bu bosqichda rasm, musiqaga moyillik, matematik tafakkur yoki jismoniy chaqqonlik orqali bola iste’dodining ilk belgilarini namoyon qiladi. Pedagoglar va ota-onalar bu jarayonda kuzatuv, muloqot, rag‘batlantirish orqali bolaning ichki salohiyatini qo‘llab-quvvatlashlari lozim.

6–10 yoshdagi boshlang‘ich maktab yoshi — qobiliyat va iste’dodlarning shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda bolalarda bilim olishga bo‘lgan ehtiyoj kuchayadi, mantiqiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, muayyan sohaga qiziqish kuchayadi. Ayniqsa, o‘quv faoliyati orqali ularning matematik, lingvistik, musiqiy, sport yoki texnik qobiliyatlari shakllana boshlaydi. Bu davrda bolaga

berilayotgan topshiriqlarning mazmuni va murakkablik darajasi, pedagogning metodikasi va ijtimoiy muhit katta ahamiyatga ega. Iste'dodli bolalarni aniqlashda portfoliolar, darsdagi ishtirok faolligi, fan to'garaklariga qatnashish kabi mezonlar asosiy rol o'ynaydi.

10–14 yoshdagi o'rta maktab davri — bu davrda bola shaxsining o'ziga xosligi yanada yaqqol namoyon bo'la boshlaydi. Intellektual salohiyat rivojlanadi, mustaqil fikr yuritish, tanqidiy qarashlar paydo bo'ladi. Aynan ushbu bosqichda ayrim bolalarda bir soha yoki fan yo'nalishiga kuchli moyillik sezila boshlaydi. Masalan, kimyoga qiziqish ortadi, ba'zilar matematika yoki adabiyotda alohida muvaffaqiyatga erishadi. Bu bosqichda muallimlarning roli yanada muhimlashadi — ular bolaning qobiliyatini chuqur tahlil qilishi, individual ta'lim yo'nalishini aniqlab, unga muvofiq metodlar qo'llashi lozim. Qobiliyatlar va iste'dodlarning rivojlanishi doimiy va bosqichma-bosqich jarayon bo'lib, har bir yosh bosqichi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu xususiyatlar biologik omillar (irsiyat, sog'liq holati), ijtimoiy-madaniy muhit (ota-ona, maktab, jamiyat), psixologik muhit (motivatsiya, o'z-o'zini baholash, o'zaro munosabatlar) bilan bevosita bog'liq. Har bir bosqichda samarali metodlar qo'llanilishi — bola qobiliyatining to'liq yuzaga chiqishiga xizmat qiladi. Erta aniqlanmagan, e'tiborsiz qoldirilgan iste'dodlar so'nib qolishi, noto'g'ri yo'nalish olishi mumkin. Maktabda iste'dodlarni aniqlash va rivojlantirishda ota-onalar bilan hamkorlik muhim o'rin tutadi. Bola uyda qanday qiziqishlarga ega, nimalarga moyil – bu haqda eng yaxshi axborot manbai – ota-onalardir. Shu sababli ular bilan suhbatlar, seminar-treninglar, uchrashuvlar o'tkazish, maslahatlar berish orqali pedagog va ota-ona hamkorligini mustahkamlash kerak. Bu esa bola qobiliyatini to'g'ri yo'naltirishga xizmat qiladi.

Yana bir muhim jihat – bu maxsus dasturlar va metodik qo'llanmalardan foydalanish. Iste'dodli o'quvchilar bilan ishlashga mo'ljallangan ilg'or pedagogik tajribalar, xorijiy va mahalliy dasturlarni o'rganish, ular asosida darsni boyitish tavsiya etiladi. “Differensial yondashuv”, “kritik fikrlashni rivojlantirish”, “ijodiy dars” kabi metodikalar iste'dodni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, shuni aytish mumkinki, maktab – bu iste’dod manbaini kashf etuvchi maskan. Agar bu maskanda har bir bola o‘z imkoniyatlarini sinab ko‘rishi, namoyon etishi, tan olinishi uchun zarur muhit bo‘lsa, kelajakda ijtimoiy, ilmiy va madaniy taraqqiyotga xizmat qiladigan yetuk shaxslar voyaga yetadi. Shuning uchun ham maktabning vazifasi nafaqat bilim berish, balki har bir bolani o‘zi tanlagan sohaga yo‘naltirish, unga ilhom va imkon yaratishdan iboratdir.

Buning uchun esa maktab pedagoglari doimo yangilikka intiluvchi, psixologik tayyorgarlikka ega, ijtimoiy faol va innovatsion yondashuvni egallagan mutaxassislar bo‘lishi lozim. Zamonaviy ta’lim tizimi har bir bolaning shaxsiy rivojlanishini, o‘z qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarishini, mustaqil fikrlash va ijtimoiy moslashuvchanligini ta’minlashni maqsad qilgan. Bu jarayonda eng muhim shaxs — bu pedagogdir. Chunki pedagog — nafaqat bilim beruvchi, balki bolaning ichki salohiyatini kashf qiluvchi, uni yo‘naltiruvchi, motivatsiya beruvchi va rivojlantiruvchi yetakchi shaxsdir. Maktabda qobiliyatlarni ro‘yobga chiqarish — bu oddiygina dars berish emas, balki har bir bola ichidagi “ichki imkoniyatni” ko‘rish va uni ochishga xizmat qiluvchi murakkab, ammo nihoyatda zarur pedagogik jarayondir.

Pedagogning birinchi va asosiy vazifasi – bu har bir o‘quvchining shaxsiy xususiyatlarini anglashdir. Chunki bolalar bir xil emas: ularning bilimga bo‘lgan munosabati, qiziqishi, qobiliyati, psixologik holati har xil. Kimdir tilga, kimdir matematikaga, yana kimdir san’atga moyil. Har bir bola ichida yashirin salohiyat bor, biroq bu salohiyat pedagog e’tibori, yondashuvi, qo‘llab-quvvatlovchi yuzaga chiqmaydi. Shu sababli o‘qituvchi har bir o‘quvchini kuzatishi, tahlil qilishi va individual yondashuv asosida unga pedagogik yordam ko‘rsatishi lozim.

Bugungi globallashuv va raqobat kuchaygan zamon ta’lim tizimidan yuqori samaradorlikni, har bir o‘quvchining individualligini tan olish va rivojlantirishni talab qilmoqda. Ayniqsa, bolalarning qobiliyat va iste’dodlarini ro‘yobga chiqarish – bu nafaqat ta’lim muassasalarining, balki to‘g‘ridan-to‘g‘ri pedagoglarning zimmasiga yuklatilgan eng muhim ijtimoiy-madaniy vazifalardan biridir. Mazkur bobda maktabda iste’dod va qobiliyatlarni aniqlash va rivojlantirishda o‘qituvchining tutgan o‘rni, metodik yondashuvlari va zamonaviy vositalardan foydalanish imkoniyatlari tahlil

qilindi. Pedagogning zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashi, innovatsion metodlardan foydalanishi, loyiha asosida ta'limni tashkil etishi, fanlararo integratsiyani yo'lga qo'yishi o'quvchilarning faolligini oshiradi. Masalan, STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) asosida o'tilgan mashg'ulotlar, tanqidiy fikrlashni shakllantiruvchi topshiriqlar, ijodiy savollar orqali bola o'zining muayyan sohadagi salohiyatini kashf eta boshlaydi. Maktabda iste'dodlarni ro'yobga chiqarishning yana bir muhim jihati – bu ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va oilaviy-maktab aloqalarining mustahkamligidir. Pedagog nafaqat o'quvchi bilan, balki uning ota-onasi bilan ham hamkorlik qilgan taqdirdagina, bola uchun qulay sharoit yaratadi. Bu holatda bolaning qobiliyatlarini maktab va oilada parallel ravishda rivojlantirish mumkin bo'ladi.

Xulosa. Bobda keltirilgan nazariy va amaliy fikrlar shuni ko'rsatadiki, qobiliyat va iste'dodlar maktab doirasida to'liq ro'yobga chiqishi uchun pedagog nafaqat o'z fanidan, balki bolalar psixologiyasi, ijtimoiy muomala, differensial ta'lim, innovatsion texnologiyalarni chuqur o'zlashtirgan bo'lishi kerak. Shu tarzda o'qituvchi o'quvchining nafaqat hozirgi, balki kelajakdagi ijtimoiy o'rnini shakllantirishga bevosita hissa qo'shadi. Xulosa qilib aytganda, maktabda iste'dod va qobiliyatlarni ro'yobga chiqarishda pedagogik mahorat, yondashuvning yangiligi, ijtimoiy hamkorlik va ruhiy qo'llab-quvvatlash muhim o'rin tutadi. Pedagoglar bu boradagi harakatlarini tizimli, samarali va izchil olib boradigan bo'lsa, har bir o'quvchining iste'dodi porlab chiqadi va bu jamiyat taraqqiyotining muhim omiliga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: 2. Adolat, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ–3775-son qarori. – 2018 yil
4. Abduqodirov A. "Psixologiya asoslari". – Toshkent: O'qituvchi, 2022.
5. To'xtaboyeva M. "Pedagogika nazariyasi va tarixi". – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.

TA'LIM, SOG'LIQNI SAQLASH VA MEHNAT MUNOSABATLARIDAGI KORRUPSION HOLATLARNI OLDINI OLISH MASALALARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi
Hayrullayeva Zulfizar Hamzayevna**

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim, sog'liqni saqlash va mehnat munosabatlaridagi korrupsiya muammolarini tahlil qiladi va ularning oldini olish bo'yicha mumkin bo'lgan yechimlarni ko'rsatadi. Korrupsiya nafaqat iqtisodiy barqarorlikni buzadi, balki ijtimoiy adolatni ham izdan chiqaradi. Shuning uchun korrupsiyasiz jamiyat qurish har bir mamlakat oldida turgan dolzarb masalalardan biridir.

Kalit so'zlar: ta'lim, sog'liq, mehnat munosabatlari, korrupsiya, rivojlanish, adolat, jamiyat, mahalla, qonun, tibbiyot, fuqaro.

Аннотация: В этой статье анализируются проблемы коррупции в образовании, здравоохранении и трудовых отношениях, а также предлагаются возможные решения для ее предотвращения. Коррупция не только нарушает экономическую стабильность, но и подрывает социальную справедливость. Поэтому создание общества без коррупции является одной из неотложных задач, стоящих перед каждым государством.

Ключевые слова: образование, здоровье, трудовые отношения, коррупция, развитие, справедливость, общество, район, закон, медицина, гражданин.

Annotation: This article analyzes the problems of corruption in education, healthcare, and labor relations and presents possible solutions for preventing it. Corruption not only disrupts economic stability but also undermines social justice. Therefore, building a society free of corruption is one of the urgent issues facing every country.

Key words: education, health, labor relations, corruption, development, justice, society, neighborhood, law, medicine, citizen.

Korrupsiya — shaxsning o‘z mansab yoki xizmat mavqeidan shaxsiy manfaatlarini yoxud o‘zga shaxslarning manfaatlarini ko‘zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etishdir. Korrupsiya ko‘plab ta’riflar berilgan va turlicha talqin qilingan.

Korrupsiya (lotincha: *corrumpō* – aynish, poraga sotilish) – mansabdor shaxsning o‘z mansabi bo‘yicha berilgan huquqlarni shaxsiy boyish maqsadlarida bevosita suiiste’mol qilishidan iborat amaliyot. Mansabdor shaxslarni sotib olish, ularning poraga sotilishi ham Korrupsiya deyiladi.

O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashda ko‘plab huquqiy asoslar yaratilgan, qonun va qarorlar chiqarilgan. Shuningdek, korrupsiyaga qarshi kurash Agentligi tashkil qilingan. Lekin bu huquqiy asoslar mamlakatimizda jamiyatdagi turli sohalarida korrupsiyaga barham berishda yetarli bo‘lmayapti. Korrupsiya ayniqsa ta’lim, sog‘liqni saqlash va mehnat munosabatlarida jiddiy muammo sifatida yuzaga kelmoqda. Bu holat jamiyat rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi va insonlar o‘rtasida ishonchni yo‘qotadi. Korrupsiya, davlat va jamoat xizmatlarining samaradorligini pasaytirib, mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Korrupsiyasiz jamiyatni yaratish uzoq muddatli va tizimli yondashuvni talab qiladi.

Ta’lim, sog‘liqni saqlash va mehnat munosabatlari sohalarida korrupsiyaga qarshi kurashish, nafaqat bu sohalarining samaradorligini oshiradi, balki jamiyatda adolat, tenglik va yaxshilangan xizmat ko‘rsatishni ta’minlashga yordam beradi. Shu bois, ushbu sohalarda korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish muhim vazifadir.

Ta’lim sohasida korrupsiya turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin. Bular o‘qituvchilar va ma’muriyatning pora olishlari, o‘quvchilardan noqonuniy to‘lovlar talab qilinishi, imtihonlarda pora orqali natijalarga erishish va boshqa ko‘plab holatlar bo‘lishi mumkin. Korrupsiya ta’lim tizimida tengsizlikni keltirib chiqaradi, talabalarning sifatli ta’lim olish imkoniyatlarini kamaytiradi va jamiyatda ijtimoiy adolatsizlikka olib keladi.

Korrupsiyani oldini olish uchun quyidagi choralarni ko‘rish mumkin:

Shaffoflikni oshirish: Ta'lim tizimidagi barcha jarayonlar, jumladan o'quv rejalari, imtihonlar, qabul va litsenziyalash jarayonlari shaffof bo'lishi kerak. Bu jarayonlarga monitoring va audit tizimini joriy etish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Ta'lim xodimlari uchun qattiq nazorat va ma'naviy tarbiya: O'qituvchilar va ma'muriyatning professional etikasi va huquqiy bilimlarini oshirish, korrupsiyaning oldini olishga qaratilgan treninglar va ta'lim dasturlari tashkil etish kerak.

O'zbekiston Respublikasining Qonunchilik palatasi tomonidan 2016-yil 24-noyabrda qabul qilingan va Senat tomonidan 2016-yil 13-dekabrda ma'qullangan korrupsiyaga qarshi kurash Qonunining 18-moddasida "Ta'lim muassasalarida korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi huquqiy ta'lim va tarbiya belgilangan davlat ta'lim standartlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Davlat ta'limni boshqarish organlari va ta'lim muassasalari korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlarini inobatga olgan holda ta'lim muassasalarida huquqiy ta'lim va tarbiyaga, mutaxassislarni kasbiy tayyorlashning sifatini oshirishga, ta'lim dasturlarini doimiy ravishda takomillashtirib borishga qaratilgan choratadbirlarni ishlab chiqadi." Ushbu manbaa yurtimizda ta'lim sohasidagi korrupsiyani oldini olishda asosiy huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilarning huquqlarini himoya qilish: O'quvchilarga ta'lim olish jarayonidagi huquq va majburiyatlarini tushuntirish, ular o'rtasida korrupsiyaning zararli oqibatlarini tushunishlari uchun targ'ibot ishlari olib borish lozim.

Sog'liqni saqlash sohasidagi korrupsion holatlar bemorlarga xizmat ko'rsatish sifatini pasaytiradi va resurslarning noto'g'ri taqsimlanishiga olib keladi. Sog'liqni saqlashda korrupsiyaning turli shakllari, masalan, dori-darmonlar va tibbiy xizmatlar uchun noqonuniy to'lovlar, muassasalarda ishga joylashishda pora talab qilish, yoki tibbiy sug'urta kompaniyalaridan noqonuniy foyda olish kabi holatlar mavjud. Ushbu sohadagi korrupsiya davlat siyosati darajasida ahamiyatli va dolzarbdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 12 oktyabrdagi "Birlamchi tibbiy sanitariya yordami muassasalari faoliyatiga mutlaqo yangi mexanizmlarni joriy qilish va sog'liqni saqlash tizimida olib borilayotgan islohotlar samaradorligini yanada oshirish choratadbirlari to'g'risida"gi PF-6110-sonli Farmoni asosida sog'liqni saqlash tizimida

«Korrupsiyasiz soha» loyihasini amalga oshirish bo'yicha 2021-2022 yillarga mo'ljallangan "Yo'l xarita"si tasdiqlanib, ijroga qaratilgan. Amalga oshirilayotgan islohotlar tibbiyot sohasidagi korrupsion holatlarni kamaytir Korrupsiya darajasini pasaytirish uchun quyidagi qadamlar talab etiladi:

Xulosa

Ta'lim, sog'liqni saqlash va mehnat munosabatlaridagi korrupsiyaga qarshi kurashish jamiyatda adolat va tenglikni ta'minlash uchun zarurdir. Shu maqsadda, shaffoflikni ta'minlash, raqamli texnologiyalarni joriy etish, mehnat qonunchiligini kuchaytirish va ma'naviy tarbiyani oshirish kabi choralarning amalga oshirilishi jamiyatda korrupsiyaning oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Korrupsiyaga qarshi kurashish, faqat hukumatning emas, balki har bir fuqaroning mas'uliyatidir, chunki bu jamiyatning barqaror va adolatli rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining korrupsiyaga qarshikurashga doir farmonlari va qarorlari.
2. O'zbekiston Respublikasining «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida» gi qonuni.
3. Transparency International: Korrupsiya darajasi bo'yicha xalqaro hisobotlar.
4. Jahon banki (World Bank) tomonidan e'lon qilingan korrupsiyaga qarshi strategiyalar.
5. Korrupsiya va jamiyat: iqtisodiy va ijtimoiy tahlil ilmiy maqolalar to'plami.
6. O'zbekiston milliy axborot agenligi tomonidan chop etilgan korrupsiyaga oid maqolalar.
7. United Nations office on Drugs and Crime (UNODC) tomonidan korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha ko'rsatmalar

IJTIMOIIY TARMOQLARDA YOSHLARNING DINIY ONGINING SHAKLLANISHI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
pedagogika fakulteti pedagogika yo‘nalishi
2- bosqich talabasi Islomova Shirin
G‘iyosiddin qizi
Tel raqam +998884760609**

Annotatsiya: Zamonaviy raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning ijtimoiylashuvi va ong shakllanishida tubdan yangi jarayonlarni yuzaga keltirmoqda. Ushbu maqola ijtimoiy tarmoqlarda yoshlarning diniy ongining shakllanishi jarayonini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Internet va ijtimoiy platformalar orqali yoshlar nafaqat do‘stlar bilan muloqotda bo‘lishadi, balki diniy bilimlarni egallash, diniy qadriyatlarni o‘rganish va o‘z e‘tiqodlarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo‘lishmoqda.

Kalit so‘zlar: *Ijtimoiy, tarbiya, texnologiya, sotsiologiya, kommunikatsiya, identifikatsiya va ijtimoiylashuv*

Kirish: So‘nggi ikki o‘n yillikda raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning jadal rivojlanishi ijtimoiy munosabatlar, madaniy jarayonlar va individual ong shakllanishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida internet va ijtimoiy platformalar kundalik hayotning ajralmas qismiga aylangan. Ushbu raqamli maydon yoshlarning axborot olish, fikr almashish, shaxsiy va ijtimoiy identifikatsiyalarini shakllantirish jarayonlarida muhim o‘rin tutmoqda (Chen et al., 2023). Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy tarmoqlarda yoshlarning diniy ongining shakllanishi mavzusi o‘rganishga loyiq zamonaviy muammo sifatida ko‘rilmoqda.

Asosiy qism:

1. Raqamli ijtimoiylashuv tushunchasi va uning yoshlar ongiga ta‘siri
Raqamli ijtimoiylashuv — bu ijtimoiy tarmoqlar, onlayn platformalar orqali odamlarning o‘zaro munosabatlari, fikr almashinuvi va identitet shakllanish jarayonidir. Yoshlar uchun ijtimoiy tarmoqlar nafaqat o‘zaro aloqa vositasi, balki dunyoqarash va qadriyatlar tizimini qabul qilish manbaiga aylangan. Ularning ongida diniy g‘oyalar, qadriyatlar, diniy axloqiy tamoyillar ushbu platformalarda ko‘plab postlar, videolar,

munozaralar orqali shakllanadi.

2. Ijtimoiy tarmoqlarda diniy kontent va uning yoshlar ongiga ta'siri

Ijtimoiy tarmoqlarda diniy kontent turlicha bo'lishi mumkin: diniy ta'limotlar, hadislar, Qur'on oyatlari, shuningdek, diniy muhokamalar va yoshlarning diniy faoliyati haqida hikoyalar. Bu kontent yoshlarning diniy ongini kengaytirishi, ular o'rtasida diniy savodxonlikni oshirishi mumkin. Shu bilan birga, noto'g'ri, qiyosiy yoki ekstremistik diniy fikrlar ham tarqalib, yoshlarning ongida chalkashliklarga sabab bo'lishi mumkin.

3. Ijtimoiy tarmoqlarning yoshlarning diniy identitetini shakllantirishdagi roli

Yoshlar ijtimoiy tarmoqlarda o'z diniy fikrlarini ifoda etish, muhokama qilish, diniy savollariga javob topish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu ularning diniy identitetining shakllanishiga yordam beradi. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlar o'z diniy guruhlarini topib, ular bilan doimiy aloqada bo'lishadi, bu esa diniy ijtimoiylashuv jarayonini yanada mustahkamlaydi.

4. Raqamli ijtimoiylashuvning diniy radikalizm va ekstremizmga ta'siri

Ba'zida ijtimoiy tarmoqlarda diniy ekstremistik g'oyalar va radikal guruhlarining tarqalishi kuzatiladi. Yoshlarning diniy ongi shakllanayotganda, bu turdagi kontent ularda noto'g'ri diniy tushunchalar, qat'iy qarashlar paydo bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli, yoshlarni raqamli muhitda diniysavodxonlikka o'rgatish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muhimdir.

5. Ijtimoiy tarmoqlarda diniy axborotning haqqoniyligi va yoshlarning uni tanlash qobiliyati

Ijtimoiy tarmoqlarda turli diniy manbalar mavjud, biroq ularning hammasi ham ishonchli emas. Yoshlarning diniy ma'lumotlarni tanlash qobiliyati ularning diniy ongining sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Shu bois, yoshlarni diniy axborotni tanqidiy baholashga o'rgatish, ekspertlar tomonidan ishlab chiqilgan kontentni targ'ib qilish zarur.

Xulosa: Bugungi kunda raqamli ijtimoiylashuv yoshlarning diniy ongining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun nafaqat o‘zaro muloqot maydoni, balki diniy bilim olish, fikr almashish va o‘z diniy identitetini yaratish uchun keng imkoniyatlar taqdim etmoqda.

Shu orqali yoshlar diniy qadriyatlarni o‘rganib, ularga bo‘lgan e‘tiqodlarini mustahkamlashga intilishmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

7. Abdullayev M. (2021). Raqamli ijtimoiylashuv va yoshlarning ongi. Toshkent: Universitet nashriyoti.

8. Rahmonova, N (2022). Diniy savodxonlik va ijtimoiy tarmoqlar. Ilmiy maqola

9. "O‘zbek adabiyot tarixi (XVI-XIX asr I yarmi)"- Nusratullo Zumaxo‘ja, Iqboloy Adizova. Innovatsiya ziyo. Toshkent 2020.

SHAXS RIVOJIDA MUHIT, TARBIYA VA TA’LIMNING O‘ZARO

TA’SIRI

**Denov Tadbirkorlik va Pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Pedagogika yo‘nalishi
talabasi Jo‘rayeva Zulfiya**

Annotasiya: Ushbu maqolada shaxs rivojlanish jarayonida muhit, tarbiya va ta’limning o‘zaro aloqadorligi hamda ular bir-birini to‘ldiruvchi omillar sifatidagi roli tahlil qilinadi. Muhit insonning dastlabki ijtimoiylashuv jarayonini belgilab beradi, tarbiya esa uning ma’naviy va axloqiy qadriyatlarini shakllantiradi. Ta’lim jarayoni shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantiradi, mustaqil fikrlash, o‘zini anglash va jamiyatda faol ishtirok etish ko‘nikmalarini hosil qiladi. Maqolada ushbu uch omilning

uzviy bog‘liqligi, ularning uyg‘unlashuvi natijasida barkamol inson shaxsini shakllantirish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, muhit, tarbiya va ta’lim o‘rtasidagi uzviylik shaxsning har tomonlama rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Shaxs rivoji, muhit, tarbiya, ta’lim, o‘zaro ta’sir, ijtimoiylashuv, barkamol inson.

Kirish. Har bir jamiyatning taraqqiyoti, avvalo, uning inson kapitaliga — ya’ni ma’naviy yetuk, intellektual salohiyatli va ijtimoiy faol shaxslarning mavjudligiga bog‘liqdir. Inson esa o‘z tabiati bilan ijtimoiy mavjudot bo‘lib, uning shakllanishi muhit, tarbiya va ta’limning o‘zaro ta’siri orqali yuzaga chiqadi. Shaxsning kamol topishi tasodifiy emas, balki izchil, uzluksiz va muvozanatli jarayondir. Inson hayotining dastlabki davrlaridan boshlab u muayyan ijtimoiy muhitda yashaydi. Oila, atrof-muhit, tengdoshlar, mahalla, maktab va jamiyatning boshqa bo‘g‘inlari uning tafakkurini, dunyoqarashini va qadriyatlarini shakllantiruvchi asosiy manbalardir. Agar muhit sog‘lom, mehr-muhabbatga boy, ma’naviy jihatdan toza bo‘lsa, insonning rivojlanishi ham tabiiy ravishda ijobiy yo‘nalishda kechadi. Tarbiya esa insonning ruhiy, axloqiy va ma’naviy kamolotini ta’minlaydigan eng muhim omildir.

Ota-ona, ustoz va jamiyat vakillarining birgalikdagi harakati orqali inson qalbida ezgulik, vatanparvarlik, halollik va insonparvarlik kabi fazilatlar shakllanadi. Shuning uchun tarbiya nafaqat oilaviy mas’uliyat, balki butun jamiyatning dolzarb vazifasidir. Ta’lim esa shaxsni tafakkur va bilim jihatidan yuksaltiradi. U insonni zamonaviy hayot talablariga moslashtiradi, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ta’lim jarayoni insonni ongli, maqsadli va faol fuqaroga aylantiruvchi eng muhim kuchdir. Shunday qilib, muhit, tarbiya va ta’lim bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular inson shaxsining shakllanishida yagona tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Muhit — asos, tarbiya — yo‘naltiruvchi kuch, ta’lim esa — rivojlanishning vositasi hisoblanadi. Ularning uyg‘unligi natijasidagina jamiyat uchun foydali, barkamol, ijtimoiy mas’uliyatli inson shakllanadi. Shu bois, ushbu mavzu bugungi

kunda nafaqat pedagogika, balki ijtimoiy hayot, ta'lim tizimi va ma'naviy tarbiya siyosati uchun ham dolzarb ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" Qonuni (2020-yil 23-sentabrda yangi tahrirda qabul qilingan) shaxsning har tomonlama kamol topishi, ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishi va jamiyat taraqqiyotiga faol hissa qo'shishiga huquqiy zamin yaratadi. Mazkur qonunning 3-moddasida ta'lim va tarbiya tushunchalari alohida yoritilib, ularning uzviy bog'liqligi ta'kidlanadi. Ya'ni, ta'lim — bu bilim, malaka va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan tizimli jarayon bo'lsa, tarbiya — shaxsni ma'naviy-axloqiy, estetik va ijtimoiy jihatdan shakllantirishga yo'naltirilgan faoliyatdir. Bu ta'riflardan kelib chiqadiki, inson rivojlanishida ta'lim jarayoni faqat bilim berish bilangina cheklanmay, balki ijtimoiy muhitda to'g'ri yo'nalish beruvchi tarbiyaviy kuch sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli ta'lim-tarbiya tizimi oila, maktab, jamoa va keng ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siri asosida amalga oshiriladi. Qonunning 4-moddasida esa har bir fuqaroga ta'lim olish uchun teng imkoniyatlar kafolatlanishi belgilab qo'yilgan. Bu norma inson rivojlanishining ijtimoiy asoslarini mustahkamlaydi, chunki ta'lim va tarbiya imkoniyatlari teng bo'lgan jamiyatda shaxs o'z qobiliyatini to'liq namoyon eta oladi. Natijada insonning ijtimoiy faolligi, o'z fikrini erkin ifoda etish madaniyati va mas'uliyat hissi kuchayadi. Shuningdek, Ta'lim to'g'risida Qonunda uzluksiz ta'lim prinsipi alohida e'tirof etiladi. Bu prinsipga ko'ra, inson hayoti davomida bilim olish, yangi ijtimoiy sharoitlarga moslashish va o'zini takomillashtirish imkoniga ega bo'ladi. Bu g'oya maqolada ilgari surilgan "inson rivoji — muhit, tarbiya va o'zaro ta'sir natijasidir" degan asosiy konsepsiyani to'liq qo'llab-quvvatlaydi.

Demak, mazkur qonun nafaqat ta'lim jarayonining tashkiliy asoslarini belgilaydi, balki shaxsni ijtimoiy hayotga tayyorlash, oila va muhit bilan uzviy bog'liq tarzda shakllantirish g'oyasini ham o'zida mujassamlashtiradi. Shu ma'noda "Ta'lim to'g'risida" Qonuni insonning jamiyatdagi o'rnini, tarbiya va ijtimoiy moslashuv jarayonlarining davlat miqyosidagi kafolatli tizimini belgilab beradi. Shaxs rivojlanishida nafaqat zamonaviy ta'lim va tarbiya tizimlari, balki xalq pedagogikasining qadimiy tajribalari ham muhim o'rin tutadi.

Xalq pedagogikasi — bu avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan hayotiy tajribalar, axloqiy me’yorlar va tarbiyaviy qadriyatlar tizimidir. U xalqning tarixiy va ijtimoiy tafakkurining mahsuli sifatida insonni jamiyat hayotiga tayyorlovchi kuchli ijtimoiy-pedagogik vositadir. Xalq pedagogikasida mavjud hayotiy (maishiy), mehnat va axloqiy tajribalar insonning kundalik faoliyatida, muomala jarayonida tabiiy tarzda o‘zlashtiriladi. Bu jarayon faqat bolalar uchun emas, balki kattalar uchun ham davomli o‘rganish manbai hisoblanadi. Shu jihatdan xalq pedagogikasi ijtimoiy ahloq, odob, mehnatsevarlik, mehr-shafqat, mehmondo‘stlik, halollik kabi fazilatlarning shakllanishida asosiy o‘rin tutadi.

O‘zbek xalq pedagogikasida shaxsning shakllanishi insonning hayotiy tajribasi, atrof-muhit va ijtimoiy munosabatlar orqali amalga oshadi, degan chuqur fikr mavjud. Bola jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, boshqalar bilan muomala qilishni, ularning his-tuyg‘ularini anglashni, o‘zini tutish madaniyatini aynan xalq tarbiyaviy qadriyatlari orqali o‘rganadi. Shu bois xalq pedagogikasi insonni ijtimoiylashuv jarayonida tabiiy muhit va milliy qadriyatlar orqali tarbiyalovchi asosiy omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Xalq pedagogikasida shaxs hali go‘daklik davridayoq inson sifatida shakllanishi uchun muhit va tarbiyaning muvozanatli bo‘lishiga katta e’tibor qaratilgan. “Chaqaloq hali shaxs emas, u inson bo‘lishi ota-onasi, muhit va jamiyatga bog‘liq”, degan xalq hikmati bejiz emas. Bu fikr zahirida shaxsni tarbiyalash jarayoni tug‘ilish bilan birga boshlanishi lozimligi haqidagi chuqur hayotiy falsafa yotadi.

Bunday vaziyatlarda ijtimoiy pedagogik yondashuvlar, xususan intervent va muammoli modellarning qo‘llanilishi shaxs va oila farovonligini tiklashda samarali natijalar beradi. Intervent modelida asosiy e’tibor oila a’zolariga emotsional yordam, ruhiy turg‘unlikni tiklash va muammoni tahlil qilish orqali moslashuvchan yo‘l topishga qaratiladi. Bu jarayon, aslida, insonning o‘z ichki imkoniyatlarini qayta faollashtirishga yordam beradi. Muammoli model esa ijtimoiy-pedagogik yordamning amaliy shakli bo‘lib, oilaning mavjud muammolarini hal etishga, mas’uliyatni o‘zaro taqsimlashga va o‘z kuchlariga tayanishga o‘rgatadi. Bu yondashuvda oila va mutaxassis o‘rtasida axloqiy shartnoma tuziladi, ya’ni tomonlar bir-biriga nisbatan ishonch va hamkorlik tamoyiliga amal qiladilar. Shu tariqa, oila a’zolarida o‘zaro

muloqot, tinglash, muammoni tinch yo‘l bilan hal etish, fikr almashish kabi ijtimoiy ko‘nikmalar shakllanadi.

O‘z navbatida, uzoq muddatli ijtimoiy-pedagogik ish shakllari psixoijtimoiy yondashuvga asoslanadi. Bu esa shaxsning ijtimoiy muhitdagi xulq-atvorini, o‘zini anglashini va boshqalar bilan munosabatlarini chuqur tahlil qilishni talab etadi. Bunday yondashuvda pedagogning maqsadi – oilaning ichki tizimini mustahkamlash, o‘zaro hurmat va ishonch asosida sog‘lom kommunikatsiyani yo‘lga qo‘yishdir. Patronaj shaklida olib boriladigan ijtimoiy pedagogik yordam esa oila hayotini doimiy kuzatish, qo‘llab-quvvatlash va maslahat berish orqali ularning mustaqil ijtimoiy faoliyat yuritish malakasini oshiradi. Bunda pedagog oila a‘zolari bilan tizimli muloqot olib boradi, ularning ijtimoiylashuv darajasini, tarbiya uslublarini va ijtimoiy rolini kuzatadi. Natijada oila – ijtimoiy tizim sifatida barqarorlashadi, shaxs esa o‘zining ijtimoiy vazifalarini anglay oladi. Umuman olganda, inson rivoji, ijtimoiy muhit va tarbiya jarayonlari bir-biridan ajralmas holda kechadi. Oila — bu kichik ijtimoiy makon bo‘lib, unda xalq pedagogikasining qadriyatlari, o‘zaro hurmat, mehr-oqibat va hamjihatlik kabi insoniy fazilatlar amalda namoyon bo‘ladi. Shunday ekan, har bir oilaning sog‘lom ijtimoiy muhit yaratishdagi o‘rni inson kamolotining poydevorini tashkil etadi.

Xulosa: Shaxs rivojlanishi jarayonida muhit, tarbiya va ta’limning o‘zaro ta’siri hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Maqolada keltirilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, inson shaxsining shakllanishi faqat biologik yoki tabiiy omillar natijasi emas, balki ijtimoiy muhit, maqsadli tarbiya va sifatli ta’limning uyg‘unligi orqali ta’minlanadi. Muhit shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlari va ijtimoiy xulqini belgilab beruvchi asosiy maydon bo‘lib xizmat qiladi, tarbiya esa bu jarayonga ongli yo‘naltirilgan ta’sirni amalga oshiradi, ta’lim esa inson tafakkurini, bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirib, uni jamiyat hayotiga faol moslashtiradi. Shunday ekan, shaxs kamolotida ushbu uch omil o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta’minlash, ularning o‘zaro bog‘liqligini inobatga olgan holda ta’lim-tarbiya jarayonini tashki etish zamonaviy pedagogikaning eng muhim vazifalaridan biridir. Natijada, har tomonlama yetuk,

fikrlovchi, ma'naviy barkamol va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash imkoniyati yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston respublikasi „Ta'lim to'g'risida”gi qonuni O'RQ.637- son. 23.09.2020 yil
2. Nodira Egamberdiyeva „ijtimoiy pedagogika darslik” Toshkent - 2009-yil
3. A. A. Axmedov. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. Buxoro-2023-yil.
4. M. Ishanova. Oila pedagogikasi. O'quv qo'llanma. Andijon-2019.

YOSHLARNING IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISHDA OILA PEDAGOGIKASI VA IJTIMOY TARBIYANING O'ZARO TA'SIRI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

**Pedagogika fakulteti Pedagogika ta'lim yo'nalishi
talabasi Kamolova Sabrina Nazarali qizi.**

sabrinakamolova756@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishda oila pedagogikasi va ijtimoiy tarbiya tizimining o'zaro ta'siri tahlil qilinadi. Maqolada oila muhitining shaxs kamolotiga ta'siri, ota-onaning ijtimoiy mas'uliyati hamda ijtimoiy pedagogning yoshlar bilan ishlashdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ijtimoiy jarayonlar, global axborot oqimlari va raqamli muhit yoshlar tarbiyasiga qanday ta'sir ko'rsatayotgani tahlil etiladi.

Tadqiqot davomida yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishda oila, mahalla, ta'lim muassasalari hamda jamoat tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati ko'rsatib beriladi. Maqola natijalari shuni ko'rsatadiki, oila pedagogikasi tamoyillarini ijtimoiy tarbiya jarayoniga integratsiya qilish yoshlarning ijtimoiy faolligini, mas'uliyatini va fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlashda muhim omil hisoblanadi.

Kalit soʻzlar: Oila pedagogikasi, ijtimoiy tarbiya, yoshlar, ijtimoiy faollik, ijtimoiy pedagogika, mahalla, hamkorlik, fuqarolik tarbiyasi, maʼnaviy kamolot.

Kirish

Bugungi globallashuv, axborot oqimining kuchayishi, raqamli texnologiyalar rivoji yosh avlod tarbiyasi va ularning ijtimoiy faolligini oshirish masalasini jamiyat taraqqiyotining eng dolzarb yoʻnalishlaridan biriga aylantirdi. Har bir mamlakatning kelajagi, taraqqiyoti va barqaror rivojlanishi, eng avvalo, yoshlarning maʼnaviy dunyosi, fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy faolligi va vatanparvarlik ruhiga bogʻliqdir. Shu bois, Oʻzbekiston sharoitida yoshlar tarbiyasini oila, taʼlim muassasalari, mahalla va keng jamoatchilik hamkorligida tashkil etish davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishiga aylangan.

Yoshlarning ijtimoiy faolligi — bu ularning jamiyat hayotida faol ishtirok etishi, ijtimoiy masʼuliyatni his etishi, ijobiy tashabbuslarni ilgari surishi, oʻz fikrini erkin ifoda etib, uni amalda roʻyobga chiqarish qobiliyatidir. Bunday sifatlar tabiiy ravishda shakllanmaydi; ular maqsadga yoʻnaltirilgan pedagogik va ijtimoiy tarbiya jarayoni orqali yuzaga keladi. Shu jarayonda oila pedagogikasi muhim oʻrin egallaydi, chunki oila — shaxsning ilk ijtimoiylashuv makoni, insonning birlamchi qadriyatlari va dunyoqarashi shakllanadigan muhitdir.

Oila pedagogikasi nafaqat farzandni axloqiy, maʼnaviy, ruhiy jihatdan tarbiyalashni, balki uni ijtimoiy hayotga moslashtirishni ham oʻz ichiga oladi. Ota-onaning shaxsiy namunasi, oilaviy muhit, oʻzaro hurmat va mehr-oqibat muhitida ulgʻaygan yoshlar odatda ijtimoiy faol, masʼuliyatli va tashabbuskor boʻlib shakllanadilar. Shu sababli oila tarbiyasini ijtimoiy pedagogika bilan uygʻunlashtirish yosh avlodni jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasiga ega boʻlishiga bevosita taʼsir etadi.

Ijtimoiy pedagogika esa yoshlarni jamiyatga muvaffaqiyatli moslashtirish, ularni ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishga tayyorlash, muammoli holatlarda yordam koʻrsatish va ijobiy qadriyatlar tizimini shakllantirishga qaratilgan fan va amaliy faoliyat sohasi hisoblanadi. Ijtimoiy pedagog shaxsni oilada, taʼlim muassasasida, jamoada va keng ijtimoiy muhitda har tomonlama qoʻllab-quvvatlaydi. Bu esa

yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishda oila va jamiyatning o‘zaro hamkorligini kuchaytiradi.

O‘zbekiston Respublikasida yoshlar tarbiyasiga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Jumladan, “Yoshlar — kelajagimiz” davlat dasturi, “Yoshlar ishlari agentligi” faoliyati, “Mahalla” institutining yoshlar bilan ishlashdagi tashabbuslari shuni ko‘rsatadiki, mamlakatda yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularning ta’lim-tarbiyasini qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishidir. Biroq, bu jarayonda oila pedagogikasi tamoyillarini chuqur o‘rganish, oilaning tarbiyaviy imkoniyatlarini ijtimoiy pedagogika amaliyoti bilan uyg‘unlashtirish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Bugungi yoshlar axborot asrida yashamoqda. Ular keng imkoniyatlarga ega, biroq turli ijtimoiy xavflarga ham duch kelmoqdalar — bu esa oilaning, o‘qituvchining va ijtimoiy pedagogning birgalikdagi faoliyatini talab etadi. Shu sababli oila pedagogikasini ijtimoiy tarbiya tizimi bilan uyg‘unlashtirish, yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish — zamonaviy ta’limning muhim vazifasidir.

Asosiy qism

Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish masalasi bugungi kunda nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy, siyosiy va ma’naviy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki yoshlarning faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lishi, ularning mamlakat taraqqiyotidagi ishtirokini ta’minlaydi. Bu esa o‘z navbatida jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, yoshlarni ijtimoiy hayotga faol jalb etish, ularning mas’uliyatini oshirish, ijtimoiy tashabbuslarini rag‘batlantirishda oila pedagogikasi va ijtimoiy tarbiya tizimining o‘zaro uyg‘unligi muhim omil hisoblanadi.

Oila har bir insonning ilk tarbiya makoni bo‘lib, shaxsning xarakteri, dunyoqarashi, qadriyatlari va ijtimoiy faoliyatga bo‘lgan munosabati aynan oilada shakllanadi. Bola avvalo oilada mehr, g‘amxo‘rlik, hurmat, mas’uliyat kabi insoniy fazilatlarni o‘rganadi. Shu sababli, oila pedagogikasida ijtimoiy faollikni shakllantirishga qaratilgan tarbiya jarayonlari muhim ahamiyatga ega.

Oila pedagogikasi shundan iboratki, u farzandning nafaqat ma’naviy-axloqiy rivojlanishiga, balki uning ijtimoiy hayotda o‘z o‘rnini topishiga, tashabbuskor, faol va

mustaqil fikrleydigan shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Ota-onalar o'z farzandlariga ijtimoiy me'yor va qadriyatlarni o'rgatish jarayonida o'zlari namuna bo'lishlari, ularni ijtimoiy muhitdagi ijobiy tajribalar bilan tanishtirishlari lozim.

Zamonaviy oila modelida tarbiyaning asosiy vazifasi – bolada ijtimoiy mas'uliyat hissini uyg'otish, jamiyat hayotiga daxldorlik tuyg'usini shakllantirishdir. Ota-onaning o'z kasbiga bo'lgan mehr-muhabbati, jamoat ishlaridagi ishtiroki, ijtimoiy faol hayot tarzi farzand uchun tabiiy o'rnak vazifasini bajaradi. Shu bois oila pedagogikasi jarayonida shaxsning ijtimoiy faolligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Ijtimoiy pedagogika — bu shaxsning jamiyat bilan o'zaro munosabatini o'rganadigan va uni ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli moslashtirishni maqsad qiladigan soha. U yoshlarning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishiga yordam beruvchi mexanizmlarni ishlab chiqadi.

Shunday ekan, ijtimoiy pedagogika va oila pedagogikasining birlashgan holda faoliyat yuritishi yoshlarning har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, ijtimoiy pedagog ota-onalar bilan hamkorlikda bola yoki o'smirning xulq-atvorini kuzatadi, uning ijtimoiy faolligini rag'batlantiruvchi sharoitlar yaratadi. Bunda oila, maktab, mahalla va jamoat tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlik muhim rol o'ynaydi.

Ota-onalar, o'qituvchilar va ijtimoiy pedagoglar o'rtasida doimiy aloqa o'rnatish, bolalarning ijtimoiy faolligini kuzatish va muhokama qilish.

Yoshlarni mahalla, maktab va jamoat tashkilotlarining ijtimoiy tadbirlariga jalb etish orqali ularning faolligini oshirish.

Yoshlarning ijtimoiy faoliyatdagi yutuqlarini e'tirof etish, ularni mukofotlash va ommaviy axborot vositalarida yoritish.

Milliy urf-odatlar, an'anaviy oila qadriyatlarini yoshlar ongiga singdirish orqali ularning ijtimoiy mas'uliyatini mustahkamlash.

Yoshlarning internetdagi faoliyatini to'g'ri yo'naltirish, ijobiy kontent orqali ularni ijtimoiy foydali ishlarga jalb etish. Bu yo'nalishlar oila va ijtimoiy pedagogika tizimining integratsiyasini kuchaytiradi hamda yoshlarning ijtimoiy faolligini oshiradi.

Bugungi yoshlar avlodi axborotlashgan, ochiq jamiyatda yashamoqda. Shu sababli ularning ijtimoiy faolligini oshirishda quyidagi omillar alohida ahamiyatga ega:

ta'lim tizimining tarbiyaviy salohiyati;
oiladagi psixologik muhit;
ijtimoiy media va axborot manbalari ta'siri;
mahalla va jamoat tashkilotlari faoliyati;
yoshlarning o'z-o'zini anglash darajasi va shaxsiy motivatsiyasi.

Agar bu omillar o'zaro uyg'unlashgan holda faoliyat ko'rsatsa, yoshlar o'z jamiyatida faol, tashabbuskor va mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllanadilar.

Oila va ijtimoiy tarbiya tizimi bir-birini to'ldiruvchi ikki muhim sohadir. Oila shaxsni dastlabki ijtimoiy tajriba bilan tanishtirsa, ijtimoiy tarbiya esa bu tajribani kengaytiradi, mustahkamlaydi va ijtimoiy muhitda tatbiq etishga yordam beradi.

Masalan, oila farzandga hurmat, mas'uliyat va sabr-toqatni o'rgatsa, ijtimoiy tarbiya jarayonida bu sifatlar amaliy faoliyatga aylanadi. Shunday qilib, ijtimoiy pedagogika oila pedagogikasining tabiiy davomchisi va uni amalda rivojlantiruvchi tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa

Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish masalasi jamiyatning barqaror rivojlanishi va taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Ularning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, ijtimoiy mas'uliyatini oshirish, tashabbuskorlik va vatanparvarlik ruhini kuchaytirishda oila pedagogikasi va ijtimoiy tarbiyaning o'zaro ta'siri hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Oila — shaxsning ijtimoiylashuvining birlamchi makoni bo'lib, unda bola hayotiy qadriyatlarni, axloqiy me'yorlarni va jamiyatda yashash qoidalarini o'rganadi. Shu bilan birga, ijtimoiy pedagogika bu jarayonni qo'llab-quvvatlaydi, uni keng ijtimoiy muhitda davom ettiradi va takomillashtiradi. Oila va ijtimoiy tarbiya tizimining uyg'unligi natijasida yoshlar ijtimoiy faol, mustaqil fikrlaydigan, jamoatchilik ishlarida ishtirok etuvchi shaxslar sifatida kamol topadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlar — kelajagimiz” davlat dasturi to'g'risidagi qarori. — Toshkent, 2018.

2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. To'raqulov, R. Oila pedagogikasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. Qodirova, N. Ijtimoiy pedagogika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. Hasanboeva, O. Pedagogika. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari jamiyati, 2021.
6. Saidov, A. Yoshlar tarbiyasi va ma'naviy yetuklik. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2022.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA VIJDON ERKINLIGI VA DINIY BAG'RIKENGLIK SIYOSATI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Pedagogika ta'lim yo'nalishi

talabalari Kamolova Sabrina Nazarali qizi,

Shaymardonova Yulduz Sobir qizi

yulduzshaymardonova267@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida vijdon erkinligi va diniy bag'rikenglik tamoyillarining shakllanishi, huquqiy asoslari hamda ularning jamiyat hayotidagi amaliy ifodasi tahlil qilinadi. Mustaqillikdan so'ng mamlakatda fuqarolarning e'tiqod erkinligini ta'minlash, turli konfessiyalar o'rtasida totuvlikni mustahkamlash va dinning jamiyat taraqqiyotidagi ijobiy o'rnini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratildi.

Maqolada "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun, Prezident farmonlari va hukumat qarorlari asosida olib borilayotgan diniy siyosatning mazmun-mohiyati yoritiladi. Shuningdek, diniy ekstremizmga qarshi kurashish bilan bir qatorda,

haqiqiy diniy qadriyatlarni tiklash va yoshlar ongida bag‘rikenglikni mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, vijdon erkinligi, diniy bag‘rikenglik, diniy siyosat, qonun, ekstremizm, totuvlik, e‘tiqod erkinligi, jamiyat taraqqiyoti.

Kirish

Mustaqil O‘zbekiston jamiyatida demokratik qadriyatlar, inson huquqlari va erkinliklarini ta‘minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Ularning eng muhim tarkibiy qismi – bu vijdon erkinligi va diniy bag‘rikenglik tamoyillaridir. Mazkur tamoyillar mamlakatda tinchlik, barqarorlik va ijtimoiy totuvlikni ta‘minlashda asosiy omil bo‘lib xizmat qilmoqda. O‘zbekiston tarixan ko‘p millatli va ko‘p konfessiyali mamlakat sifatida diniy murosaga asoslangan jamiyatni shakllantirgan. Bugungi kunda ham bu qadriyat davlat siyosati darajasida mustahkamlanib, har bir fuqaroning e‘tiqod erkinligini kafolatlovchi huquqiy asos sifatida amal qilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida vijdon erkinligi har bir fuqaroning ajralmas huquqi sifatida mustahkamlab qo‘yilgan. Xususan, 31-moddada “Har kim vijdon erkinligiga haqli. Har bir inson istalgan dinga e‘tiqod qilishi yoki hech qanday dinga e‘tiqod qilmasligi mumkin” deb belgilab qo‘yilgan. Bu modda fuqarolarning diniy e‘tiqodi yoki dunyoqarashi sababli kamsitilishiga yo‘l qo‘yilmasligini ta‘minlaydi. Shu asosda mamlakatda turli diniy konfessiyalar faoliyat yuritishi, diniy tashkilotlarning qonuniy asosda ro‘yxatdan o‘tkazilishi va fuqarolarning diniy marosimlarni erkin ado etishlari uchun sharoit yaratilgan.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, diniy sohada mutlaqo yangi siyosiy va huquqiy muhit shakllandi. Sovet davrida diniy faoliyatga nisbatan cheklovlar mavjud bo‘lgan bo‘lsa, mustaqillik yillarida bu holat tubdan o‘zgardi. 1998-yilda qabul qilingan “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonun bu borada muhim huquqiy asos bo‘ldi. Ushbu hujjat fuqarolarning e‘tiqod erkinligini, diniy tashkilotlarning huquqiy maqomini, ularning faoliyatini tartibga soluvchi me‘yorlarni belgilab berdi. Natijada, O‘zbekiston din va davlat munosabatlarini demokratik tamoyillar asosida yo‘lga qo‘ygan mamlakatlar qatoriga kirdi.

So‘nggi yillarda Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida olib borilayotgan islohotlar jarayonida diniy-ma‘rifiy soha ham tubdan yangilandi. Xususan, diniy ta‘lim muassasalari faoliyatini kengaytirish, xalqaro islom markazlari ochish, mutaassiblikka qarshi ma‘rifat yo‘li bilan kurashish, yoshlar ongida bag‘rikenglik va vatanparvarlik tuyg‘ularini mustahkamlash bo‘yicha izchil ishlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayon “Yangi O‘zbekiston – bag‘rikenglik va totuvlik mamlakati” tamoyilini amalda ro‘yobga chiqarishga xizmat qilmoqda.

Vijdon erkinligi va diniy bag‘rikenglik masalasi nafaqat huquqiy yoki siyosiy, balki ijtimoiy-ma‘naviy jihatdan ham dolzarbdir. Chunki diniy bag‘rikenglik – bu faqatgina dinlar o‘rtasidagi murosa emas, balki insonning boshqa e‘tiqod egalari, turli madaniyat va qarash vakillariga nisbatan hurmat va sabr-toqat bilan munosabatda bo‘lishidir. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekistonning diniy siyosati nafaqat mamlakat ichkarisida, balki xalqaro maydonda ham e‘tirof etilgan bo‘lib, BMT, YUNESKO va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan ham qadrlanmoqda.

Shunday qilib, ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida vijdon erkinligi va diniy bag‘rikenglik siyosatining huquqiy asoslari, amaliy natijalari hamda uning jamiyat hayotidagi o‘rni tahlil qilinadi. Maqsad — mustaqillik davrida shakllangan diniy siyosat modelining mohiyatini yoritish, uni xalqaro tajriba bilan qiyoslash va O‘zbekiston tajribasining o‘ziga xos jihatlarini ilmiy nuqtai nazardan ko‘rsatishdir.

Asosiy qism

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng diniy sohada olib borilgan islohotlar, avvalo, fuqarolarning vijdon erkinligini ta‘minlashga qaratildi. Diniy qadriyatlar jamiyat ma‘naviyatining muhim tarkibiy qismi sifatida e‘tirof etildi. Shu boisdan, davlat va din o‘rtasidagi munosabatlarni sog‘lom asosda yo‘lga qo‘yish masalasi O‘zbekiston Respublikasining ichki siyosatida alohida o‘rin tutdi. Diniy tashkilotlar faoliyatining huquqiy me‘yorlar asosida tartibga solinishi, ularning erkin faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo‘lishi mamlakatda e‘tiqod erkinligi tamoyillarining amalda ro‘yobga chiqishiga sabab bo‘ldi.

1998-yilda qabul qilingan “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonun diniy sohada davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlarini belgilab berdi. Ushbu

qonunga muvofiq, har bir fuqaro o'z diniy e'tiqodiga ko'ra ibodat qilish, diniy marosimlarda ishtirok etish, diniy ta'lim olish yoki hech qanday dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Shu bilan birga, diniy tashkilotlar davlatdan ajratilgan bo'lib, ular siyosiy faoliyat bilan shug'ullanishi taqiqlangan. Bunday yondashuv dinning siyosatdan to'liq xoli bo'lishini ta'minlab, jamiyatda diniy ekstremizm va siyosiy radikalizmning oldini olishga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston hukumati diniy bag'rikenglikni mustahkamlash yo'lida ham bir qator muhim tashabbuslarni amalga oshirdi. Xususan, mamlakatda 16 ta diniy konfessiya faoliyat yuritadi, ular 2000 dan ortiq diniy tashkilotlar shaklida ro'yxatdan o'tgan. Ularning orasida Islom, Pravoslav, Protestant, Katolik, Yahudiy, Buddist va boshqa diniy jamoalar mavjud. Ushbu jamoalar o'rtasida o'zaro hurmat, murosas va totuvlik muhiti shakllangan. Har bir diniy konfessiyaga o'z ibodat maskanlarini saqlab qolish va yangilarini barpo etish imkoniyati berilgan.

Diniy-ma'rifiy sohada olib borilayotgan islohotlar ham vijdon erkinligi siyosatini chuqurlashtirishda muhim ahamiyatga ega. Mamlakatda Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy, Mir Arab islom markazlari kabi yirik ilmiy va ma'rifiy muassasalar tashkil etilgan. Ularning faoliyati diniy bilimlarni chuqur o'rganish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish, mutaassiblik va ekstremizmga qarshi ma'rifat asosida kurashishga qaratilgan. Shu orqali O'zbekiston diniy sohada xalqaro miqyosda tan olingan "ma'rifatli islom" modelini shakllantirmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida olib borilayotgan siyosatda "din – ma'rifat va ezgulik manbai" degan g'oya ustuvor o'rin tutadi. Diniy ekstremizm va jaholatga qarshi kurashda ma'rifatli yondashuv, ya'ni ilm va tarbiya orqali qarshi turish g'oyasi ilgari surilmoqda. Bu borada "Jaholatga qarshi ma'rifat" tamoyili asosida diniy-ma'naviy sohada keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Masalan, Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, Islom sivilizatsiyasi markazi, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi kabi muassasalar tashkil etildi. Ular diniy-ma'rifiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish, yoshlar orasida diniy savodxonlikni oshirish va dunyoviy bilim bilan diniy qadriyatlarni uyg'unlashtirishga xizmat qilmoqda.

O‘zbekistonning diniy siyosati xalqaro hamjamiyat tomonidan ham e’tirof etilgan. BMT, YXHT, YUNESKO kabi tashkilotlar O‘zbekiston tajribasini diniy bag‘rikenglikning namunasi sifatida baholashgan. Ayniqsa, O‘zbekiston tashabbusi bilan BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 2018-yil “Ma’rifat va diniy bag‘rikenglik yili” deb e’lon qilinishi mamlakatning tinchlikparvar tashabbuslarining xalqaro miqyosda qo‘llab-quvvatlanayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, O‘zbekiston hududida turli din vakillari o‘rtasida o‘zaro muloqot va hamkorlikni kuchaytiruvchi xalqaro anjumanlar muntazam o‘tkazib kelinmoqda.

Bugungi kunda diniy bag‘rikenglik siyosatining samarasi sifatida O‘zbekiston jamiyatida millatlararo va konfessiyalararo totuvlik, o‘zaro hurmat va hamjihatlik muhitining qaror topgani kuzatilmoqda. Dinlararo murosa jamiyatning ijtimoiy barqarorligiga, yoshlarning sog‘lom e’tiqodda, ma’naviy barkamol shaxs sifatida kamol topishiga zamin yaratmoqda.

Shuningdek, diniy tashkilotlar jamiyatning ijtimoiy hayotida, xususan, ma’naviy-ma’rifiy tarbiya, mehr-shafqat, insonparvarlik va xayriya ishlarida faol ishtirok etmoqda..

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston Respublikasida vijdon erkinligi va diniy bag‘rikenglik siyosati mustaqillik yillarida izchil rivojlanib, bugungi kunda mamlakatning siyosiy, huquqiy va ma’naviy hayotining ajralmas qismiga aylangan. Diniy sohadagi islohotlarning bosh maqsadi — fuqarolarning e’tiqod erkinligini ta’minlash, diniy tashkilotlar faoliyatini qonuniy asosda yo‘lga qo‘yish, dinni siyosatdan ajratgan holda, uni jamiyat ma’naviy-ma’rifiy hayotining muhim omiliga aylantirishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonun. – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami, 1998-yil, №12.
3. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

4. Mirziyoyev Sh. M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekistonni birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.

TARBIYANING INSON KAMOLOTIDAGI O'RNI: OILA VA DINNING TA'SIRI

Denov tadbirkorlik va pedagogika intituti

Pedagogika yo'nalishi 2 bosqich talabasi

Kuchimova Anora

Annotatsiya. Ushbu maqolada bevosita inson kamolotida tarbiyaning o'rni va ahamiyatiqanchalik muhimligi va bunda oila va ota-onaning o'rni haqida to'xtalib o'tilgan. Shuningdek o'tmish ajdodlarimizning inson kamolotidagi tarbiyaviy hikmatli so'zlaridannamunalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: milliy tarbiya, komil inson, bola siymosi, `qadriyatlar, tafakkur, ma'naviyat.

Inson kamoloti — bu shaxsning ma'naviy, axloqiy, aqliy va jismoniy jihatdan yuksalib, jamiyatda o'z o'rnini topishi jarayonidir. Ushbu jarayonda tarbiya hal qiluvchi o'rin tutadi. Chunki insonning tug'ma fazilatlari, iste'dodi yoki qobiliyati qanchalik kuchli bo'lmasin, u to'g'ri tarbiya olmasa, bu imkoniyatlar to'la namoyon bo'lmaydi.

Tarbiya — insonning jamiyatda o'zini tutishi, mehnatga, odamlarga, Vatanga, tabiatga munosabatini shakllantiradigan muhim ijtimoiy hodisadir. Inson kamolotining eng asosiy manbasi bu — oila. Oila tarbiya maktabining birinchi bosqichi hisoblanadi. Bolaning birinchi o'qituvchisi — ota-onasidir. Ular farzandining xulqi, odobi, so'zi va harakatida bevosita namuna bo'ladi. Oilada berilgan mehr, e'tibor va to'g'ri yo'l-yo'riq bolaning butun hayotini belgilab beradi. Agar oila sog'lom muhitga ega bo'lsa, unda ulg'aygan insonlar jamiyatda ezgulik, halollik va adolat tamoyillariga amal qiluvchi, ma'naviy jihatdan barkamol shaxslar bo'lib voyaga yetadilar. Oila

tarbiyasi insonni mehr-oqibatli, mehnatsevar, odobli, sabrli va mas'uliyatli bo'lishga o'rgatadi. Shuning uchun ham xalqimizda "Oila — tarbiya beshigi" degan hikmat bejiz aytilmagan. Har bir xalqning tanazzuli yoki yuksalishi shu yurtida voyaga yetayotgan farzandlarningilmi, bilimi, ma'naviy dunyoqarashi, urf-odat va milliy qadriyatlarga bo'lgan sadoqatigabog'liqdir. Ushbu ma'naiy sifatlar esa, albatta, tarbiya orqali shakillanadi.

Tarbiya o'zliginianglagan har qanday jamiyat va har qanday davr uchun ustuvor masala deb qaralgan. Bugungikunda jamiyatimizdagi yosh avlodni tarbiyalash har qachongidan ham dolzarb hamda muhimhisoblanadi. Negaki, hayotning tobora raqmlashgan, internet tarmoqlariga asoslanib borishi ushbudolzarblikni talab etadi. "Milliy va zamonaviy o'zbek bolasining siymosi qanday bo'lishi kerak?" degan savolgajavob talab qilmoqda. Bugungi bola o'tgan asr bolasidan keskin farq qiladi, o'zbek o'g'il-qizlarizamonaviy komil inson siymosiga ega bo'lmog'i lozim. Tabiiyki, bu jarayonda oilaviy tarbiyaning o'rni beqiyos. Bola, asosan, oilada tarbiyalanadi. Oila muhiti bolaning dunyoqarashiga va xulqigadoimo o'z ta'sirini o'tkazib turadi. Ibn Sino ta'biricha, "otaona bola tarbiyasini unga ismqo'yishdek oliyjanob vazifadan boshlaydi" Lekin bugungi kunda hayotimizda va oilada tarbiyaga berilayotga e'tibor susaygandek. Oilaning boshi bo'lgan erlarning ba'zilar ko'chadagi ulfatchilikdan, ish yuzasidagisafarlardan ortib, o'z farzandlarini moddiy tomondan ta'minlashlari mumkin, ularning ma'naviyjihatdan tarbiyalashga, ruhiy madad bo'lishga qiziqish va intilishlarini, ularni qiynayotganmuammolar nimalardan iborat ekanligini bilishga, o'rganishga vaqt ajrata olmaydilar, vaqttopsalar ular bilan gaplashishga hafsala qilmaydilar. Bolaning jamiyatda mustaqil fikrga ega bo'lishi, mushkul vaziyatlardan kuchli iroda bilanchiqa olishi, hayotda o'z o'rniga ega bo'lishi yoshlikda olgan tarbiyasiga bog'liq va muhimhisoblanadi. Yoshlikda bolani kitobga qiziqtirish ham bevosita uning tarbiyasiga ta'sir qiladi. XI asrda yashab ijod etgan mutafakkir Yusuf Xos Xojib o'zining "Qutadg'u bilig" asaridatarbiyaning o'rni haqida alohida to'xtalib o'tadi va uning ahamiyati muhim ekanligini ta'kidlaydi. Bola tarbiyasi haqida shunday yozadi: "Farzand qanchalik bilimli, aqlli-xushli bo'lsa ota-onasining yuzi shunchalik yorug' bo'ladi". U bola tarbiyasida otaning

ma'suliyatiga alohida e'tibor beradi. "Kimning o'g'il-qizi erka bo'lsa, deb yozadi u, unga shu kishining o'zi munglibo'lib yig'laydi. Ota bolani kichikligida bebosh qilib qo'ysa bolada gunoh yo'q barcha jaf o'taningo'zida; o'g'il-qizning xulq-atvori yaramas bo'lsa, bu yaramas ishni ota qilgan bo'ladi

2.Ota bolalarini nazorat qilib, turli xunarlarni o'rgatsa, ular ulg'aygach, o'g'il-qizim bor debsevinadi; o'g'il -qizga hunar va bilim o'rgatish kerak, toki bu hunar bilan ularning fe'l-atvorlarigo'zal bo'lsin". Ushbu so'zlarning ma'nosini, mag'zini chaqadigan bo'lsak, demak ota-onafarzandini faqatgina moddiy ta'minlamash bilan cheklanib qolmay, balki uning tarbiyasiga ham alohida to'xtalib o'tishi

kerak. Buyuk ajdodimiz bobokolonimiz Abu Ali ibn Sino 980-yil Buxoroning Afshonaqishlog'ida tavallud topgan. Ibn Sino o'zining tibbiyotga doir qo'llanmalari bilan birga, o'zining tarbiyaga oid ham bir qancha qo'llanmalarini yaratgan. Inson kamolot sari harakat qilar ekan ibn Sino hayotga, undagi borliqdagi savollarga o'z ma'naviyati bilan javob berar ekan – "Insonning kamoloti, tarbiyasidir deydi, ya'ni uning fikricha, tarbiya odamda narsa va hodisaga ongli munosabatda

bo'lishni rivoj toptirishi kerak. Abu Ali ibn Sino bolaning o'smirligidan uning manaviy olami, ruhiyati, tarbiyasiga, uning kelajak uchun foydali, yetuk inson bo'lishini inobatga olar ekan", buning uchun, avvalo bolaning ta'lim tarbiya nazariyasiga alohida e'tibor beradi. Uning nazarida "onglilik inson baxtining asosidir. Har bir inson kuchli, aqlli, jismoniy jihatdan yetuk bo'lmog'i lozim. Agarda kishida buhislatlar bo'lmasa tom ma'noda inson jamiyat a'zosi bo'la olmaydi" deydi. Shuningdek, Ibn Sino bola tarbiyasiga alohida e'tibor berilish lozimligini, buning uchun esa u bilan alohida suhbat uyushtirish va ertaklar, hikoyalar o'qish ham juda foydali ekanligi haqida

yozadi Abu Ali Ibn Sino o'zining bola tarbiyasida oilaning o'rnini alohida ekanligini ta'kidlab, bevosta oila va undagi farzand tarbiyasi haqida "Tadbiri manzil" asarida ota-onaning oilada farzand tarbiyalashi haqida alohida to'xtalib o'tgan. Otaning farzand ya'ni bola tarbiyasida ham amaliy ham nazariy bilimlarga ega bolishi kerak deydi. Olim oila boshligini bu sohada yetarli bilimi, tajribasi bolmasa u oila a'zolariga yaxshi tarbiya bera olmaydi, deya ta'kidlaydi.

Ibn Sinoyaxshi tarbiya oila farovonligi, baxtining asosi, zamini ekanligini, oila muhitida har qandayholatda bolaning barkamol qilib yetishtirish ota-onasining asosiy burchi, vazifasi ekanligini ta’kidlaydi. Bevosita Ibn Sino o‘zining qarashlarida jamiyat kishilarning o‘zaro kelishuvi asosida qabulqilinadigan adolatli qonunlar yordamida boshqarilishi lozimligini aytadi. Din ham inson tarbiyasida o‘ta muhim o‘rin tutadi. Din insonni nafaqat axloqiy jihatdan, balki ruhiy jihatdan ham poklaydi. Islom dini ta’limotida inson kamoloti eng ulug‘ maqsadlardan biri sifatida qaraladi. Qur’oni Karimda ham, hadislar to‘plamida ham tarbiya, halollik, sabr, mehr-oqibat, otaonaga hurmat, odob va tozalik haqida ko‘plab o‘gitlar berilgan.

Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.) hadislarida “Eng yaxshilaringiz — odobi eng go‘zal bo‘lganlaringizdir” deb ta’kidlanadi. Bu hadis inson kamolotining asosi axloqiy yetuklik ekanini ko‘rsatadi. Diniy tarbiya insonni yomon illatlardan, adovat va nafratdan uzoqlashtirib, ezgulik yo‘lida yashashga chorlaydi.

Jamiyat a’zolarininghammasi bu qonunga itoat etishlari, qonunni buzish va adolatsizlik jazolanishi lozimligini alohidata’kidlaydi. Agar podshoning o‘zi adolatsizlikka yo‘l qo‘ysa, xalqning unga qarshi qo‘zg‘olonitog‘ri va jamiyat tomonidan qo‘llab-quvvatlanmogi lozim deb hisoblaydi. O‘zining axloq to‘g‘risidagi fikrlarida insonlarning kundalik ishlaridagi eng zarur axloqiy munosabatlarga, kamtarlik, izzat-hurmat, jasurlik, to‘g‘rilik, sofdillik kabi xulqiy qoidalarga alohida e’tibor beradi. Ibn Sino bolaning ilm-fan yoki hunar egallashga intilishida o‘qituvchining unga bergan bilimi, mehnati natijasidan zavqlana olishni o‘rgatishi zarurligini uqtiradi. Bola chiroyli axloqiy tarbiyaga ega bo‘ishi hamda hayotda o‘z o‘rnini topishi uchun, albatta, o‘qituvchi unga ko‘makdosh bo‘ishi va unga chiroyli tarbiyada bo‘lishligini ta’kidlab o‘tadi. Bolaning sog‘lom, aql-taffakkuri yaxshi rivojlanganligi bo‘lishi bevosita jamiyatdagi tarbiyali va komil insonlarning soni ortishiga xizmat qiladi.

Yoshlarimizni bevosita mana shuruhda tarbiyalash, har bir jamiyat a’zosining burchi hisoblanadi. Zero xalqimizda “Bir bolaga yettimahalla ota-ona” maqolibejiz aytilmagandek. Afsuski bugungi kunda yon atrofimizda yoshlarning tarbiyasiga dahldor bo‘lgan hodisalarga loyaqdligimiz tufayli ularning ruhiy, ma’naviy dunyoqarashiga dahl

qiladigan ko'ngilsizliklar sodir bo'lmoqda. Oila va din uyg'unlashgan holda inson tarbiyasining mukammal tizimini yaratadi.

Foydalangan adabiyoti:

1. Xodjayev B. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. – T.: «Sano standart» nashriyoti, 2017-yil, 154-157.
2. Abu Rayxon Beruniy. Mineralogiya. – T., 2009.
3. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig. – T., 2008

IJTIMOIIY PEDAGOGIKADA XALQ PEDAGOGIKASINING O'RNI VA AHAMIYATI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika institute
Pedagogika fakulteti Pedagogika talim yo'nalishi
talabasi Malikova Ozoda Rustam qizi.**

ozodamalikova101@gamil.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy pedagogika fanida xalq pedagogikasining o'rnini va ahamiyati yoritilgan. Xalq pedagogikasi milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an'analar orqali yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda muhim omil sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada xalq pedagogikasining ijtimoiy tarbiyadagi funksiyalari, uning zamonaviy pedagogik jarayon bilan uyg'unlashuvi hamda yoshlarning ijtimoiylashuvida tutgan o'rnini tahlil qilinadi. Shuningdek, ijtimoiy pedagoglar faoliyatida xalq pedagogikasining samarali qo'llanish yo'llari bo'yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy pedagogika, xalq pedagogikasi, milliy qadriyatlar, tarbiya, ma'naviyat, an'ana, urf-odat, ijtimoiylashuv.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimida kechayotgan islohotlar, yosh avlodni har tomonlama yetuk, ijtimoiy faol va ma'naviy barkamol shaxs sifatida tarbiyalash

masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ijtimoiy pedagogika fani aynan shu maqsadga xizmat qiluvchi muhim yo‘nalishlardan biri bo‘lib, u insonning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, ijtimoiy muhitga moslashuvi, o‘zini shaxs sifatida anglash jarayonini o‘rganadi. Shu jarayonda xalq pedagogikasining o‘rni va ahamiyati alohida e‘tiborga loyiqdir. Chunki xalq pedagogikasi — bu asrlar davomida xalq tajribasi, milliy qadriyatlari, urf-odatlar, marosimlari va hayotiy hikmatlariga asoslangan tarbiyaviy tizimdir.

Xalq pedagogikasi xalqimizning ma‘naviy hayoti, turmush tarzi, an‘analari va axloqiy qarashlarini o‘zida mujassam etadi. Unda bola tarbiyasi, oila qadri, mehnatsevarlik, halollik, kattalarga hurmat, mehr-oqibat, tabiatga ehtirom kabi insoniy fazilatlarni shakllantirishga alohida e‘tibor qaratilgan. Bu jihatlar o‘z navbatida ijtimoiy pedagogika fanining maqsad va vazifalari bilan uzviy bog‘liqdir.

Ijtimoiy pedagogikada xalq pedagogikasining qadri shundaki, u shaxsni tarbiyalashda tabiiy, hayotiy va milliy asosga tayangan holda ta’sir ko‘rsatadi. Xalq pedagogikasidagi hikmatli so‘zlar, maqollar, ertaklar, rivoyatlar, urf-odatlar va marosimlar tarbiyaviy jarayonning tabiiy vositasi sifatida yoshlar ongida milliy g‘urur, vatanparvarlik va insonparvarlik tuyg‘ularini shakllantiradi.

Shuningdek, zamonaviy ijtimoiy pedagogika xalq pedagogikasining boy merosidan foydalanish orqali yosh avlodni globallashtirish davrida begonalashuv, madaniyatsizlik va ma‘naviy bo‘shliqdan himoya qilish imkonini beradi. Milliy qadriyatlarni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish esa ta’lim-tarbiyaning samaradorligini oshirish, yoshlarning ijtimoiy hayotga faol integratsiyalashuvini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bois, xalq pedagogikasining ijtimoiy pedagogika tizimidagi o‘rni va ahamiyatini o‘rganish, uning nazariy asoslarini tahlil qilish va amaliy jihatdan qo‘llash yo‘llarini aniqlash bugungi kunda pedagogik fan oldida turgan dolzarb masalalardan biridir. Ushbu maqolada xalq pedagogikasining asosiy tamoyillari, uning ijtimoiy pedagogika bilan o‘zaro aloqasi, shuningdek, ijtimoiy pedagoglar faoliyatida xalq pedagogikasi vositalaridan samarali foydalanish imkoniyatlari yoritiladi.

Asosiy qism

Xalq pedagogikasi — bu xalqning ko‘p asrlik tarbiyaviy tajribasi, ma’naviy merosi va axloqiy qadriyatlarini o‘zida mujassam etgan noyob tizimdir. U xalq hayoti, urf-odatlarini, an’analari, marosimlari hamda og‘zaki ijod namunalari orqali avlodlardan avlodga o‘tib kelgan tarbiya tajribasining ifodasidir. Xalq pedagogikasi insonni har tomonlama barkamol, jamiyat uchun foydali shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan u ijtimoiy pedagogika bilan bevosita uzviy aloqada bo‘lib, uning nazariy va amaliy asoslarini boyitadi.

Ijtimoiy pedagogika — bu shaxsning ijtimoiy muhitda shakllanishi va rivojlanish jarayonlarini o‘rganadigan fan bo‘lib, insonning ijtimoiylashuvi, ma’naviy kamoloti va ijtimoiy faoliyatga tayyorlanishini ta’minlashga xizmat qiladi. Shu jarayonda xalq pedagogikasi ijtimoiy pedagog uchun tayanch manba, milliy ruh bag‘ishlovchi tarbiyaviy omil hisoblanadi.

Masalan, xalq maqollari (“El bilan borsang el topasan”, “Mehnat qilgan to‘yar”, “Yaxshilik qil, suvga tashla”) orqali mehnatsevarlik, halollik, insonparvarlik, hamjihatlik kabi ijtimoiy qadriyatlar yoshlar ongiga singdiriladi. Ertaklar va rivoyatlar orqali esa yaxshilik bilan yomonlik, haqiqat bilan yolg‘on o‘rtasidagi kurash g‘oyasi bolalarda axloqiy tafakkurni shakllantiradi. Bu vositalar ijtimoiy pedagogik jarayonlarda shaxsni ijtimoiylashtirish, ijobiy xulq-atvorni rivojlantirish uchun samarali metod sifatida xizmat qiladi.

Xalq pedagogikasining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Tabiiylik va hayotiylik tamoyili — xalq pedagogikasi real hayot, kundalik faoliyat va milliy urf-odatlarga asoslanadi.
2. Milliylik va insonparvarlik tamoyili — xalq tarbiyasi har bir insonning milliy qadriyatlar asosida inson sifatida kamol topishiga yo‘naltirilgan.
3. Ma’naviyat va axloqiylik tamoyili — xalq tarbiyasining markazida halollik, mehr-oqibat, sabr-toqat, kattalarga hurmat kabi fazilatlar turadi.
4. Uzviylik tamoyili — xalq pedagogikasi avlodlar o‘rtasidagi ma’naviy uzviylikni ta’minlaydi, ota-bobolar tajribasini yosh avlodga yetkazadi.
5. Mehnatsevarlik tamoyili — xalq pedagogikasi mehnatni inson hayotining asosiy qadriyati sifatida ko‘radi.

Bu tamoyillar ijtimoiy pedagogika jarayonida tarbiyaviy faoliyatni milliy asosda yo'lga qo'yish, shaxsda ijtimoiy mas'uliyat, milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Zamonaviy ijtimoiy pedagogika amaliyotida xalq pedagogikasining turli shakllari keng qo'llanilmoqda. Masalan:

xalq og'zaki ijodidan (maqol, topishmoq, rivoyat, ertak) tarbiyaviy mashg'ulotlarda foydalanish;

milliy bayramlar, urf-odat va marosimlar orqali yoshlarni ijtimoiy faol bo'lishga o'rgatish;

oila va mahalla tarbiyasida xalq qadriyatlarini tiklash;

ijtimoiy loyihalar va treninglarda milliy an'analarni tarbiyaviy vosita sifatida qo'llash.

Bunday yondashuvlar yoshlarning ijtimoiy muhitga moslashuvini osonlashtiradi, ularni o'z milliy ildizlari bilan bog'laydi va global jarayonlarda o'zligini yo'qotmaslikka yordam beradi.

Bugungi globallashuv davrida axborot oqimining kuchayishi, turli madaniy ta'sirlarning ko'payishi natijasida yoshlar orasida milliy o'zlikni anglash, ma'naviy qadriyatlarga sodiqlik masalasi dolzarb bo'lib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, xalq pedagogikasining qadri yanada ortmoqda. U yoshlarni o'z milliy ildizlariga, tarixiy xotirasiga, madaniyatiga hurmat ruhida tarbiyalaydi.

Ijtimoiy pedagoglar uchun xalq pedagogikasi — bu nafaqat tarixiy meros, balki zamonaviy tarbiya jarayonida samarali metod va vositalar manbaidir. Uni to'g'ri o'rganish va qo'llash orqali shaxsni milliy ruhda tarbiyalash, ijtimoiy mas'uliyatni oshirish va sog'lom ijtimoiy muhit yaratish mumkin.

Xulosa

Xalq pedagogikasi — bu xalqning asrlar davomida to'plagan hayotiy tajribasi, ma'naviy boyligi va axloqiy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan noyob tarbiya tizimidir. U insonning jamiyatda shakllanishi, ijtimoiy muhitga moslashuvi hamda ma'naviy-axloqiy kamolotga erishishida beqiyos o'rin tutadi. Shu bois ijtimoiy

pedagogika sohasida xalq pedagogikasining nazariy asoslarini o'rganish va uni amaliyotda qo'llash bugungi kunda nihoyatda muhimdir.

Xalq pedagogikasidagi milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar, maqollar, ertak va rivoyatlar ijtimoiy pedagogik jarayonning boy manbai bo'lib, ular orqali yosh avlodda milliy g'urur, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, insonparvarlik va mehr-oqibat kabi fazilatlar shakllanadi. Shu bilan birga, bu qadriyatlar yoshlarning ijtimoiylashuvini yengillashtiradi, ularni jamiyat hayotiga faol kirib borishga undaydi.

Ijtimoiy pedagoglar uchun xalq pedagogikasini chuqur bilish — bu faqat nazariy tayyorgarlik emas, balki amaliy mahoratni oshirish vositasidir. Xalq pedagogikasining boy tajribasidan oqilona foydalanish orqali ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish, yoshlarni milliy ruhda, mustahkam ijtimoiy pozitsiyaga ega shaxslar sifatida tarbiyalash mumkin.

Shunday qilib, xalq pedagogikasining ijtimoiy pedagogikadagi o'рни va ahamiyatini yanada chuqur o'rganish, uni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish, milliy va ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiya berish – jamiyatning ma'naviy yuksalishi va barqaror taraqqiyotining muhim kafolatlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi farmoni. — O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2020-yil.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Rasulova Q., Nishonova Z. Pedagogika fanining asoslari. — Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2019.
4. To'raqulova G. Ijtimoiy pedagogika. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2021.
5. Turaev A., Yo'ldosheva G. Xalq pedagogikasi: nazariya va amaliyot. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.

IJTIMOIIY PEDAGOGIKANING TA'LIM-TARBIYADAGI O'RNI

Norboyev Muhammad Mamasoli o'g'li

muhammadnorboyev4@gmail.com

Tel: +99833 533 11 05

Xushboqov Umidjon Odil o'g'li

xushboqovumid457@mail.com

Tel: +99899 701 55 17

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Pedagogika yo 'nalishi

2-bosqich 101-102-guruh talabalari

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy pedagogikaning zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni, uning nazariy asoslari va amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Unda shaxsning ijtimoiylashuvi, tarbiyaviy muhit, oilaning, maktabning va jamiyatning o'zaro ta'siri, shuningdek, ijtimoiy pedagogning jamiyatdagi funksional roli yoritiladi. Maqolada ijtimoiy pedagogikaning hozirgi davr ta'lim islohotlari bilan uyg'unlashgan jihatlari va yosh avlodni barkamol inson sifatida shakllantirishdagi o'rni haqida ilmiy asoslangan fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy pedagogika, ta'lim, tarbiya, shaxs, jamiyat, ijtimoiylashuv, tarbiyaviy muhit, hamkorlik.

Аннотация: В статье рассматривается роль социальной педагогики в современном процессе образования и воспитания, ее теоретические основы и практическое значение. Анализируется процесс социализации личности, влияние семьи, школы и общества, а также функции социального педагога в формировании гармонично развитой личности. Подчеркивается актуальность социальной педагогики в условиях образовательных реформ.

Ключевые слова: социальная педагогика, образование, воспитание, личность, общество, социализация, воспитательная среда, сотрудничество.

Annotation: This article examines the role of social pedagogy in the modern educational and upbringing process, its theoretical foundations, and practical importance. It analyzes the socialization of the individual, the interaction between family, school, and society, and highlights the functional role of the social pedagogue in shaping a well-rounded personality. The paper emphasizes the relevance of social pedagogy within the framework of current educational reforms.

Keywords: social pedagogy, education, upbringing, personality, society, socialization, educational environment, cooperation.

Asosiy qism.

Ijtimoiy pedagogika — bu shaxsni jamiyatda to‘laonli a‘zo sifatida shakllantirish, uni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ijtimoiy muhit bilan uyg‘un rivojlanishiga ko‘maklashuvchi fan sohasidir. U pedagogika tizimining nisbatan yangi tarmoqlaridan biri bo‘lib, ta‘lim va tarbiya jarayonida shaxsni ijtimoiy himoya qilish, unga mos sharoit yaratish, ijtimoiy muammolarni hal etish bilan bog‘liq nazariy va amaliy yo‘nalishlarni o‘rganadi. Shu bois, ijtimoiy pedagogikaning o‘rni ta‘lim tizimida beqiyosdir.

Bugungi kunda ijtimoiy pedagogika insonparvarlik tamoyillariga asoslanadi. Uning markazida shaxs turadi: bolaning individual xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olish muhim hisoblanadi. Har bir inson ijtimoiylashuv jarayonida o‘zini jamiyatda anglaydi, o‘z o‘rnini topadi va bu jarayonni to‘g‘ri yo‘naltirish ijtimoiy pedagogning asosiy vazifasidir¹.

Ijtimoiy pedagogika nafaqat ta‘lim muassasalarida, balki oilaviy, mahalla, mehnat jamoalari va keng ijtimoiy muhitda ham faoliyat yuritadi. Chunki shaxsning shakllanishi faqat maktab devorlari bilan cheklanmaydi. Bola oila, tengdoshlar, mahalla, ommaviy axborot vositalari va zamonaviy raqamli muhit orqali turli ijtimoiy tajribalarni egallaydi. Shu jarayonda u turli qadriyatlar tizimi bilan tanishadi, axloqiy me‘yorlarni o‘zlashtiradi, bu esa ijtimoiy tarbiyaning mazmunini belgilab beradi.

¹ Karimova V. “Ijtimoiy pedagogika asoslari”. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2021.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlari, xususan, “Yangi O‘zbekiston — yangi ta’lim” konsepsiyasi ijtimoiy pedagogikaning amaliy ahamiyatini yanada oshirdi. Chunki bu yo‘nalish insonni ijtimoiy barqaror, axloqan sog‘lom va madaniy yetuk shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi².

Shu nuqtayi nazardan, har bir pedagog o‘z faoliyatida ijtimoiy pedagogikaning metod va tamoyillaridan foydalanishi zarur.

Ijtimoiy pedagogik faoliyatning asosiy yo‘nalishlari — shaxsning ijtimoiy himoyasini ta’minlash, uning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ijtimoiy muammolarning oldini olish, ijobiy ijtimoiy muhit yaratish va inqiroz holatlarida bolaga yoki o‘smirga yordam ko‘rsatishdan iborat. Bu jarayonlarda hamkorlik prinsipi alohida ahamiyat kasb etadi. Oila, maktab, mahalla, davlat va nodavlat tashkilotlar o‘rtasidagi ijtimoiy sheriklik — muvaffaqiyat kalitidir³.

Ijtimoiy pedagog shaxs va jamiyat o‘rtasida vositachilik rolini bajaradi. U ijtimoiy muammolarni aniqlaydi, ularni tahlil qiladi va amaliy yechimlarni taklif etadi. Masalan, maktabda ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklarga duch kelayotgan o‘quvchi bilan individual ishlash, ota-onalar bilan maslahat o‘tkazish, psixologik yordam ko‘rsatish — ijtimoiy pedagog faoliyatining muhim jihatlaridir. Shu bois, bu kasb vakili nafaqat ta’lim, balki tarbiya va sotsial himoya tizimlarida ham faol ishtirok etadi.

Ta’lim-tarbiya jarayonida ijtimoiy pedagogika insonparvarlik, demokratiya, tenglik, bag‘rikenglik, hamkorlik kabi tamoyillarga tayanadi. Bu tamoyillar yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, fuqarolik ongini shakllantirish, ijtimoiy mas’uliyat hissini uyg‘otishga xizmat qiladi⁴.

Shuningdek, ijtimoiy pedagogika yoshlarni ijtimoiy faollikka, ijobiy ijtimoiy xulq-atvorni namoyon etishga undaydi.

² “Yangi O‘zbekiston – yangi ta’lim” konsepsiyasi. — Toshkent: Xalq ta’limi vazirligi, 2022.

³ O‘ralova M. **Ijtimoiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. **“Yangi O‘zbekiston – yangi ta’lim” konsepsiyasi**. – Toshkent: 2022.

Ijtimoiy pedagogikaning metodlari ko‘p qirrali bo‘lib, u individual suhbat, kuzatish, diagnostika, intervyu, rolli o‘yinlar, treninglar, sotsiometriya, loyiha

metodi kabi vositalarni o'z ichiga oladi. Bu metodlar yordamida pedagog bolalarning ijtimoiy tajribasini chuqur o'rganadi, ijobiy xatti-harakatlarni rag'batlantiradi va salbiy holatlarni bartaraf etishga yo'naltirilgan choralarni belgilaydi.

Zamonaviy ijtimoiy pedagogika raqamli texnologiyalarni ham faol qo'llashni talab qiladi. Chunki bugungi yoshlar raqamli makonda yashamoqda: ular ijtimoiy tarmoqlar, onlayn muloqot, virtual muhit orqali axborot oladi. Shu bois, ijtimoiy pedagog internet xavfsizligi, axborot madaniyati, kiberpsixologiya kabi yo'nalishlarda ham bilimga ega bo'lishi zarur.³

Shuningdek, ijtimoiy pedagogika ijtimoiy adolat, inson huquqlari, inkluziv ta'lim, gender tengligi kabi sohalar bilan ham bevosita bog'liq. Chunki bu yo'nalishlarning barchasi ta'lim-tarbiya jarayonida insonning ijtimoiy qadrini yuksaltirishga qaratilgan. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy pedagogning asosiy missiyasi — har bir bolaga individual e'tibor ko'rsatish, ularni ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishga tayyorlashdir.⁴

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy pedagogika zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismidir. U shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uni ijtimoiy jihatdan moslashtirish, jamiyatda o'z o'rnini topishga yo'naltirishda muhim o'rin tutadi. Ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligi aynan ijtimoiy pedagogik yondashuvning to'g'ri yo'lga qo'yilishiga bog'liqdir. Shuning uchun ijtimoiy pedagogikani chuqur o'rganish va uni amaliyotda qo'llash bugungi ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir.

Xulosa

Xulosa sifatida aytish mumkinki, ijtimoiy pedagogika shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonini boshqarishda, uning jamiyatdagi faol o'rnini aniqlashda, axloqiy, ma'naviy va madaniy qadriyatlarni singdirishda beqiyos ahamiyatga ega. Bu fan shaxsning ijtimoiy himoyasi, moslashuvi, muammolarini hal etish va ijobiy ijtimoiy

muhit yaratish orqali ta'lim-tarbiya jarayonini yanada insonparvar, demokratik va natijador qiladi.

Bugungi globallashuv sharoitida ijtimoiy pedagogika yoshlarning g'oyaviy immunitetini mustahkamlash, ularni raqamli muhitda to'g'ri yo'naltirish, oilaviy va ijtimoiy qadriyatlarni asrab-avaylashda hal qiluvchi o'rin tutadi. Shu bois ijtimoiy pedagoglar zamon talablariga javob beradigan kasbiy, psixologik, kommunikativ va raqamli kompetensiyalarga ega bo'lishi zarur.

Demak, ijtimoiy pedagogika — bu ta'lim tizimining sotsial yuragi bo'lib, u jamiyat va shaxs o'rtasidagi uzviy aloqani ta'minlaydi, ta'lim-tarbiyani hayotiy qadriyatlar bilan uyg'unlashtiradi va barkamol inson tarbiyasiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar .

1. G'ulomova N., Jo'rayeva D. **Pedagogik faoliyatda insonparvarlik tamoyillari.** – Toshkent: TDPU, 2023.
2. Karimova V. **Ijtimoiy pedagogika asoslari.** – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2021.
3. O'ralova M. **Ijtimoiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. **“Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim” konsepsiyasi.** – Toshkent: 2022.
5. Rasulova D. **Zamonaviy ta'limda ijtimoiy pedagogning roli.** – Toshkent: Barkamol avlod, 2024.

PEDAGOGIKA JARAYONDA INKLYUZIV QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISH

Denov Tadbirlik va Pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Pedagogika yo'nalishi

11 p 23 guruh talabasi3-bosqich talabasi

Normamatova Dilafr'o'z Jo'ra qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarbiya jarayonida inklyuziv qadriyatlarni shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari, pedagogik shart-sharoitlari hamda ularni amaliyotga tatbiq etish yo‘llari tahlil qilinadi. Inklyuziv ta’limning mazmuni, insonparvarlik, bag‘rikenglik va tenglik tamoyillarining tarbiyaviy jarayondagi o‘rni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, tarbiya, qadriyat, tenglik, bag‘rikenglik, pedagogik kompetentlik, insonparvarlik, ijtimoiy hamkorlik.

Abstract: This article analyzes the theoretical and methodological foundations of the formation of inclusive values in the educational process, pedagogical conditions, and ways to implement them in practice. The content of inclusive education, the role of the principles of humanity, tolerance, and equality in the educational process are highlighted.

Keywords: inclusive education, upbringing, values, equality, tolerance, pedagogical competence, humanity, social cooperation.

Аннотация: В статье анализируются теоретико-методологические основы формирования инклюзивных ценностей в образовательном процессе, педагогические условия и способы их реализации на практике. Раскрывается содержание инклюзивного образования, роль принципов гуманности, толерантности и равенства в образовательном процессе.

Ключевые слова: инклюзивное образование, воспитание, ценности, равенство, толерантность, педагогическая компетентность, гуманность, социальное сотрудничество.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimi inson shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uning individual imkoniyatlarini ochish va jamiyatda to‘laqonli ishtirok etishini ta’minlashni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan. Shu nuqtayi nazardan, inklyuziv qadriyatlar — ya’ni, tenglik, bag‘rikenglik, insonparvarlik va o‘zaro hurmat — tarbiya jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni va “Inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi”da har bir shaxsning ta’lim olish huquqi, imkoniyati

cheklangan bolalarga qulay sharoit yaratish zarurligi alohida ta'kidlanadi. Shu bois pedagogik jarayonda inklyuziv qadriyatlarni shakllantirish hozirgi davrning dolzarb vazifasiga aylanmoqda.

Asosiy qism

Inklyuziv qadriyatlar – bu shaxsni millati, jinsi, dini, jismoniy yoki aqliy imkoniyatidan qat'i nazar, teng huquqli inson sifatida qabul qilish, unga hurmat va ishonch bilan munosabatda bo'lish g'oyalarini ifodalaydi. Bu qadriyatlar insonparvarlik falsafasiga tayangan bo'lib, ta'lim va tarbiyaning asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi.

Inklyuziv qadriyatlarni tarbiyaviy jarayonga singdirish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhimdir:

- Insonparvarlik muhitini yaratish — har bir o'quvchi o'zini qadrlangan shaxs sifatida his qilishi
- Pedagoglarning inklyuziv kompetentligini oshirish — empatiya, tolerantlik, individual yondashuv ko'nikmalarini rivojlantirish
- O'quvchilar o'rtasida ijtimoiy hamkorlikni tashkil etish — birgalikdagi faoliyat orqali o'zaro tushunish va qo'llab-quvvatlashni mustahkamlash
- Ota-onalar bilan hamkorlik — inklyuziv qadriyatlarning oilaviy muhitda ham qaror topishini ta'minlash

Inklyuziv qadriyatlarni shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar muhim rol o'ynaydi:

- Trening va rolli o'yinlar — empatiya, hurmat, hamjihatlikni rivojlantiradi
- Loyiha metodi — o'quvchilarni jamoada ishlashga, bir-birining fikrini qadrlashga o'rgatadi
- Muammoli ta'lim — o'quvchilarni ijtimoiy masalalar ustida fikrlashga undaydi
- Refleksiya va baholash — har bir bola o'z hissasini anglab, o'zini ijtimoiy jihatdan mas'ul shaxs sifatida his qiladi

Tarbiyada eng muhim omil — bu o'qituvchining shaxsiy namunasi. O'qituvchi o'z xatti-harakati, muloqot madaniyati, ijobiy munosabati orqali inklyuziv qadriyatlarning tashuvchisiga aylanadi. Shuning uchun pedagogning kasbiy va ijtimoiy kompetentligini doimiy ravishda rivojlantirib borish muhimdir.

Xulosa

Tarbiya jarayonida inklyuziv qadriyatlarni shakllantirish — bu nafaqat pedagogik jarayon, balki ijtimoiy-madaniy ehtiyojdir. Ushbu qadriyatlar orqali o‘quvchilar o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik va hamkorlikni hayotiy prinsip sifatidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Inklyuziv ta’limni rivojlantirish to‘g‘risida”gi qarori, 2021 yil.
3. Hasanboeva O., Raximov B. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019.
4. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Education Policy Makers. – Paris, 2017.

O‘ZBEK XALQ PEDAGOGIKASINING ZAMONAVIY IJTIMOIIY G‘OYALARI

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti 2-bosqich talabasi
Normo‘minova Shohsanam Sherzod qizi

Tel raqam: 97 071 02 82

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbek xalq pedagogikasining zamonaviy ijtimoiy g‘oyalari tizimli tarzda tahlil qilinadi. Xususan, xalq pedagogikasida asrlar davomida shakllangan tarbiyaviy qadriyatlarning bugungi jamiyat ehtiyojlari bilan uyg‘unligi, ularning zamonaviy ijtimoiy ong va madaniyatga ta’siri ochib beriladi. Maqolada ota-ona va jamoa tarbiyasiga asoslangan ijtimoiy mas’uliyat, o‘zaro hurmat, insonparvarlik, halollik, mehnatsevarlik kabi g‘oyalarning hozirgi ta’lim va tarbiya tizimida qo‘llanishi muhim omil sifatida ko‘rsatib o‘tiladi. Shuningdek, xalq pedagogikasining hozirgi

global ijtimoiy jarayonlardagi ahamiyati, yosh avlodda fuqarolik ongini shakllantirish, milliy o'zlikni anglash hamda sog'lom ijtimoiy muhit yaratishdagi o'rni yoritiladi. Maqola milliy pedagogik meros asosida innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish zaruratini ham asoslaydi.

Kalit so'zlar: O'zbek xalq pedagogikasi, zamonaviy ijtimoiy g'oyalar, milliy tarbiya tizimi, axloqiy qadriyatlar, insonparvarlik fuqarolik ong, jamoaviy tarbiya, mehnatsevarlik, madaniy meros, innovatsion yondashuv.

Kirish: Bugungi globallashuv, madaniy integratsiya va ijtimoiy ongning keskin o'zgarib borayotgan davrida yosh avlod tarbiyasi va ijtimoiy qadriyatlarning uzviyligini ta'minlash dolzarb vazifalardan biridir. Ayniqsa, bu jarayonda milliy pedagogik meros — xalqimiz asrlar davomida yaratgan, amaliy hayot tajribasiga tayangan xalq pedagogikasi alohida o'ringa ega. O'zbek xalq pedagogikasi nafaqat tarbiya usullari, balki xalqning ijtimoiy, axloqiy va estetik qarashlarini o'zida mujassam etgan qadriyatlar tizimidir. U oilaviy munosabatlardan tortib, jamoaviy hayot, odob-axloq, mehnat, insonparvarlik, o'zaro yordam kabi ko'plab ijtimoiy yo'nalishlarda boy g'oyalarni ilgari suradi.

Zamonaviy ijtimoiy muhitda yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash, sog'lom dunyoqarash, milliy o'zlikni anglash, tolerantlik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni shakllantirishda xalq pedagogikasining o'rni beqiyosdir. Ayniqsa, hozirgi raqamli jamiyatda yoshlar orasida yuzaga kelayotgan individualizm, ijtimoiy befarqlik va qadriyatlarga loqaydlik sharoitida xalq pedagogikasidagi ijtimoiy g'oyalarni zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimiga uyg'unlashtirish zaruriyati keskin ortib bormoqda. Mazkur maqolada O'zbek xalq pedagogikasining zamonaviy ijtimoiy g'oyalari, ularning hozirgi davr ijtimoiy-madaniy sharoitlarida tutgan o'rni, amaliy ahamiyati va ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsiyalash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shu orqali milliy qadriyatlarimizni asrab-avaylash, ularni yosh avlod ongiga singdirish va ularni ijtimoiy yetuk shaxslar sifatida kamol toptirish yo'llari yoritib beriladi.

Asosiy qisim: Ajdodlar tajribasini o'rganish zamonaviy pedagogika fanining asosiy vazifalaridan biridir. Biroq tarbiyaning milliy xususiyatlariga murojaat qilish madaniy jihatdan o'z qobig'iga o'ralib qolmasligiga olib kelmasligi kerak. Zamonaviy pedagogika fanining maqsadi milliy xususiyatlar asosida fanning zamonaviy muammolarini echishga yordam beruvchi, uning rivojiga o'z hissasini qo'shuvchi kuchlarni topishdan iborat bo'lmog'i lozim. Hozirda dunyoning turli davlatlarida xalqlarning madaniy xususiyatlariga katta e'tibor berilishi mavjud madaniy yutuqlarning hozirgi zamon talablariga javob berishi, ma'lum muammolarni hal qilish uchun ulardan foydalanish masalasining keskinligini tushirmaydi. O'sib kelayotgan avlodni hayotga tayyorlashning ko'paslik tajribasi yordamida yoshlarning zamonaviy bozor iqtisodiyot munosabatlariga asoslangan demokratik jamiyatga tayyorlash mumkinmi, degan masalada qizg'in bahs munozara boradi. Qanday qilib xalqning o'z milliy qiyofasi, madaniy xususiyatlarini tiklamasdan bugunning muammolarini echsa bo'ladi?

Shubhasiz, moziy tajribasida, xalq pedagogikasida ta'lim va tarbiya jarayonlarida qo'llash mumkin bo'lgan ko'p narsa bor. Xalq pedagogikasi shaxsga ijtimoiy xususiyatlarni paydo qilish uchun lozim bo'lgan pedagogik bilim, ko'nikma va malakalar, ta'lim-tarbiya berish yo'llari, vositalarining majmuasi hisoblanadi. Milliy pedagogika xalqning ta'lim-tarbiya masalasi yuzasidagi qarashlari, g'oyalari, an'analari asosida shakllanadi. Milliy pedagogikaning tengsiz qadriyatishuki, u, birinchidan, o'zida asrlar davomida shakllangan pedagogik haqiqatlarga ega, ikkinchidan, esa u hayotiy, amaliy xarakterga ega. U o'z ifodasini xalq pedagogikasining barcha g'oyalari amaliy tajribaga asoslanganligi, amaliyotda sinalgan va yosh avlodni tarbiyalash boyicha amaliy faoliyatga qaratilganligida topadi. Xalq pedagogikasidagi mavjud hayotiy (maishiy, mehnat, axloqiy) va pedagogik ma'lumotlar, kuzatuvlar muhim ahamiyatga ega bo'lib, bular muomala jarayonida ham kattalar, ham bolalar tomonidan bir xil o'zlashtiriladi. Xalq pedagogikasi tarixiy va ijtimoiy tajriba mahsuli bo'lishi bilan birga ijtimoiy axloq va ijtimoiy moslashuv malakalarining shakllanishi vositasi, omili hisoblanadi. Xalq pedagogikasi jamiyatning pedagogik madaniyatidagi eng yaxshi qadriyatlarni mujassamlashtirgan: kattalarga hurmat, mehmondo'stlik, mehnatsevarlik, yuqori axloq, rostgoylik va boshqalar. Xalq pedagogikasining ijtimoiy xarakteri yana

shundaki, u ko'pgina etnomadaniyhodisalar - dunyoqarash, tibbiyot, etika, din, ekologiya va boshqalar bilan o'zaro munosabatda yorqin namoyon bo'ladi. Bu muammolar olimlar tomonidano'rganilmoqda. O'zbek xalq pedagogikasida shaxs dunyoni hayotiy va shaxsiy tajriba orqalio'zlashtiradi, degan teran fikr mavjud, chunki u boshqa shaxslar bilan muomalaga kirar ekan, ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi. O'zbek xalqida shunday naql bor: chaqaloq hali shaxs emas, u tom ma'nodagi inson bo'ladimi, yo'qmi-bu uning ota-onasi, uni o'rab muhit va boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatiga bog'liq. Shuning uchun xalq pedagogikasida ta'kidlanishicha go'dak faqatgina avlodlar tomonidan erishilgan, ishlabchiqarilgan turli ong shakllarini o'zlashtirsagina go'dak shaxsga aylanadi.

Bolaning tug'ilishi bilan tarbiyani boshlamaslik halq hayotining rivoji, oldinga intilishiga salbiy ta'sir etadi. Bu g'oya ko'psonli xalq rivoyatlari, afsonalari, dostonlarida o'rin olgan. Agar uni zamonaviy tushunchalarda ifodalasak, o'zbek xalq pedagogikasining asosini bolaga g'amxo'rlik qilish, uning sog'ligi haqida qayg'urish, uning hayotini himoya qilish, kattalar tomonidan uning aqliy rivojini, axloqiy, estetik, jismoniy va mehnat tarbiyasi uchun ularga ta'sir qilishning majmuasi tashkil etadi.

O'zbeklar etnografiyasini o'rganish uchun turli xil materiallarni tahlil qilarekanmiz, u o'ziga yarasha mukammal inson modelini yarata olishini e'tirofetishimiz mumkin. O'zbek xalq pedagogikasida sevgi, oila, bolalar haqidagi qarashlar ko'p yillik tajriba ta'sirida shakllangan. Bu tushunchalarning qonun va qonuniyatlarida pedagogik amaliyotda sinalgan tarbiya normalari, qoidalari o'z aksini topgan. Xalq pedagogikasida oila inson hayotida eng asosiy tarbiya omili sifatida ko'riladi. Oila jamiyat negizidir.

Oilalar bolalarga ta'sir etish usullari, odat-an'analarini bilish kerak. U dam olish tartibini, bolalarning mehnat va o'quv mashg'ulotlarini belgilashi lozim. Shuningdek, oila ota-ona va bolalar orasidagi o'zaro munosabatlarning eng qulay me'yorlarini ishlab chiqadi. Chunki bola o'zini qiziq tirgan masalalar boyicha eng avvallom bor o'z ota-onasi bilan o'rtoqlashadi. Bu erda oila a'zolari orasidagi munosabatlar amalga oshadi, hamda ota-onaning tarbiyaviy vazifalari aniqlanadi. Oila va oilaviy tarbiyaning u yoki bu

xususiyatlari doimo xalq e'tiborida bo'lganva bu xalq pedagogikasida o'z ifodasini topgan. Xalq avvalom-bor baxtli oila yaratish uchun kurashgan. Xalq pedagogikasida oilani "baxt manbai", "tabiatgo'zalligi", mehnatsevar oila jamoasi sifatida ko'riladi, oilada ayol va erkak tenghuquqliligini e'tirof etiladi, ayollar huquqini himoya qiladi, ajralishlarniqoralaydi, oilaviy nizolarni nihoyatda ehtiyotkorlik bilan hal qilishni maslahatberadi.

Xalq pedagogikasida onalikka oliy ijtimoiy qadriyat sifatida qaraladi, xalq og'zakijodida esa ona doim ulug'lab kelinadi. Oilaning ijtimoiy vazifalarini xalq bolada ahloq, hurmat, kattalar va kichiklar bilan hushmuomala bo'lish, qishloq xo'jaligi, kasb-hunar malakalarini egallashda ko'rgan. Islom dinidagi ma'naviy-axloqiy o'g'itlarning ijtimoiy mazmuni. So'nggi paytlarda respublikamiz olimlari xalq pedagogikasining manbalaridoirasini kengaytirishni taklif qilishmoqda. "Evropa pedagogikasida tarbiya uchun zarur bo'lgan umuminsoniy xislatlarning mavjudligini tan olgan holda, Yan Amos Komenskiy, Ushinskiy, Makarenkolarning ilmiy merosi ahamiyatini e'tibordanchetda qoldirmay, bizda ham boshqa xalqlarda bo'lgani kabi Beruniy, Forobiy, Imom al-Buxoriy, At-Termiziy, Navoiy, Avloniy, Behbudiy, Munavvarqori kabimashhur mutaffakkirlar borligini unutmasligimiz lozim.

Yoshlarimiz ko'p yillarmobaynida ulardan, buyuk merosdan bebahra bo'lishganligi esa achinarli holdir." ko'rib chiqish kerak Shuni ham nazarda tutish kerakki, bu sanab o'tilgan shaxslarning barchasi Beruniy, Farobiy va Navoiylardan tashqari bevosita islomga aloqador bo'lishgan.

Imom Buhoriy (810-870) islom olamida mashhur hadisshunos olim hisoblanadi. 600000 hadis ichidan 7400 sahih hadisni tanlab olib, u "Al-Jome' Sahih" kitobini yozgan, bu asar Qur'ondan keyingi o'rinda turuvchi muqaddas kitob hisoblanadi. At-Termiziy- eng yirik musulmon olimlaridan biri, 80 tadan ko'p islom tarixi, ta'limoti, so'fiylik nazariyasiga bag'ishlangan asarlar yozgan. Uning "Shamoyili Muhammadiya" (Muhammad hayoti) asari barcha diniy o'quv yurtlarida darslik hisoblanadi. Gap shundaki, aksariyat voqea-hodisalar islomning paydo bo'lish davriga tegishli bo'lsa, ularning katta qismi islomning keyingi rivoji bilan bog'liq. Hadislarning obro'si bilan

islomda shakllanayotgan yangi tamoyillar, diniy, huquqiy, maishiy va ma'muriy amaliyotning barcha sohalari yoritilgan. Hadisshaklida islomga madaniy va g'oyaviy merosning ko'pgina turlari kirdi. Biroq hadislar Qur'on va islomdan tashqarida mavjud bo'lmaydi. Islom monoteistik din, ya'ni uning mazmuni yagona xudo-Allohga iymonkeltirishdir. Bu dinning asoschisi payg'ambar Muhammad s.a.v.(570-632). Musulmonlar o'limdan keyingi hayotga ishonishadi. Ularning muqaddas kitobi Qur'ondir. Qur'on matni VII asrda yozilgan.

Tarbiyaviy vositaga ega bo'lgan Qur'on oyatlari muhim ahamiyatga ega. Ularda ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabat haqida bolalarni tarbiyalayotgan ota-ona nimaga intilishi haqida, shuningdek ular etmoqchi bo'lgan maqsadlar ham aniqbelgilab qoyilgan. Qur'on musulmonlar hayotining mazmuni va maqsadi haqidagi qarashlariga katta ta'sir ko'rsatgan va uning g'oyalari musulmon halqlarining madaniyatidan chuqurjoy olganlar hamda xalq pedagogikasi manbalari-maqol, rivoyat, ertaklar va boshqalarga har tomonlama ta'sir ko'rsatgan. O'sib kelayotgan avlodning tarbiyasi va ijtimoiy jarayonlarga moslashuvida bilim, unga munosabat masalasi doimiy muammo hisoblanadi.

Diniy bilimlar-dunyo asoslarini, dunyo yaratilishini bilish. Bilimning bu turi inson etishishi mumkin bo'lgan eng oliy cho'qqidir. Bu masalaga qisqa to'xtalib o'tsak. Qur'onda inson ega bo'lgan dunyoviy bilim haqidagi oyatlarni uchratamiz. Ubadanning uch a'zosi-ko'z, quloq va yurak bilan qo'lga kiritildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M. N. Egamberdiyeva Ijtimoiy pedagogika darslik Toshkent 2007-yil.
2. To'raqulov, L. (2021). Yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish jarayonida xalq pedagogikasining o'rni va ahamiyati. Pedagogika va psixologiya jurnali.
3. Nodira Egamberdiyeva Ijtimoiy pedagogika Aleshir Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti Toshkent-2009
4. Xalq pedagogikasining zamonaviy ta'lim tizimidagi roli (2024). Toshkent

**ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYA
MASALALARINING YORITILISHI**

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika yo'nalishi 2-kurs talabasi Panjiyeva
Aziza Nomoz qizi

E-mail: azizapanjiyeva9@gmail.com

tel:+998888810731

Annotasiya: Ushbu maqolada Abdulla Avloniyning "Turkiy Guliston yoxud axloq" asarida ilgari surilgan ta'limiy va axloqiy masalalarni ilmiy jihatdan o'rganish, uning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rnini aniqlash hamda bu g'oyalarning bugungi kun yosh avlod tarbiyasiga ta'sirini tahlil qilishdan iborat.

Kalit so'zlar: Ta'lim, tarbiya, komil insonlar, axloqiy tarbiya, odob-axloqlar O'qituvchilarning o'ri va mas'uliyati, Mehnatsevarlik va hunar o'rganish, Vatanparvarlik va milliy g'urur

Kirish: O'zbek milliy pedagogikasining asoschilaridan biri bo'lmish Abdulla Avloniy o'zining "Turkiy Guliston yoxud axloq" asarida ta'lim-tarbiya masalasiga katta e'tibor qaratgan. U o'z davrining ilg'or ma'rifatparvarlaridan biri sifatida millatning taraqqiy etishi, yosh avlodning ilmi, odobli va komil inson bo'lishi ta'lim va tarbiya tizimiga bog'liq ekanini ta'kidlaydi. Avloniy pedagogik qarashlarida ilmning hayotiy ahamiyatini, ma'rifatning insonni yuksaklikka olib chiqishini va axloqiy tarbiyaning ijtimoiy muhitdagi rolini asoslab bergan.

Avloniyning fikricha, ta'lim va tarbiya jamiyat hayotida hal qiluvchi o'rin tutadi. U "tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat

masalasidir” deb ta’kidlagan holda, yosh avlodga berilayotgan ta’lim sifati nafaqat shaxsiy hayot, balki butun jamiyat kelajagini belgilashini uqtiradi.

O‘zbek ma’rifatparvarligi va pedagogik tafakkurining yirik namoyandasi Abdulla Avloniy o‘zining butun ijodi va faoliyatini yosh avlodni ilm-ma’rifatga, odob-axloqqa yo‘naltirishga bag‘ishlagan. Uning “Turkiy Guliston yoxud axloq” asari va boshqa pedagogik merosi o‘zbek ta’limi rivojiga katta hissa qo‘shgan. Avloniy ta’lim-tarbiya inson va jamiyat taraqqiyotida hal qiluvchi o‘rin tutishini ta’kidlab, o‘qitish jarayonini faqatgina ilm berish emas, balki axloqiy fazilatlarni shakllantirish vositasi sifatida ham ko‘rgan.

Uning fikricha, millatning kelajagi bevosita yosh avlodning qanday tarbiya olishiga bog‘liq. Shu bois Avloniy maktab va madrasalardagi eskirgan ta’lim uslublarini tanqid qilib, zamonaviy ilm-fan asosida shakllangan ta’lim tizimini yo‘lga qo‘yish kerakligini ilgari surgan. U pedagogik qarashlarida ilmiy bilimsizlikni millat taraqqiyotiga g‘ov bo‘luvchi eng katta muammo sifatida ko‘rsatgan va yoshlarni ma’rifat sari yetaklashni o‘zining asosiy burchi deb bilgan.

Abdulla Avloniyning pedagogik qarashlari quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

Avloniy jamiyatni yuksaltirishning yagona yo‘li ilm olish va ma’rifatni yoyishda deb bilgan. U eski maktab va madrasalarning eskirgan ta’lim tizimini tanqid qilib, zamonaviy ilm-fan asosida ta’lim berish tarafdori bo‘lgan. Uningcha, o‘quvchilar nafaqat diniy bilimlar, balki tabiatshunoslik, matematika, tarix kabi fanlarni ham o‘rganishi lozim.

Avloniy yoshlarni komil inson sifatida shakllantirishda axloqiy tarbiyani eng muhim omil sifatida ko‘rsatgan. U insonning jamiyatga foydali bo‘lishi, yaxshi xulq-atvorga ega bo‘lishi, halollik, vatanparvarlik, mehr-oqibat kabi fazilatlarni rivojlantirish zarurligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, faqatgina bilim olish yetarli emas, balki o‘sha bilimdan ezgulik yo‘lida foydalanish ham muhimdir.

Avloniy ta’lim jarayonida milliy ongni shakllantirish va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni alohida ta’kidlaydi. Uning fikricha, har bir o‘quvchi o‘z millatining tarixi, madaniyati va an‘analarini bilishi, unga hurmat bilan qarashi lozim. Shu bois u maktablarda ona tili va adabiyot fanlarini chuqur o‘rgatishni qo‘llab-quvvatlagan.

Avloniy ta'lim jarayonida amaliyotga asoslangan o'qitish usullarini joriy qilish kerakligini ta'kidlaydi. U faqat nazariy bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, amaliy mashg'ulotlar, tajribalar va mustaqil fikrlashni rivojlantiradigan dars uslublaridan foydalanishni tavsiya qilgan. Avloniyning fikricha, o'qituvchi jamiyatning eng hurmatli kishilaridan biri bo'lishi kerak. Chunki u kelajak avlodni tarbiyalaydi. Ustozning nafaqat bilimli, balki axloqiy jihatdan namunali shaxs bo'lishi, o'quvchilariga ibrat ko'rsatishi lozimligini qayd etadi.

Avloniy o'z pedagogik qarashlari orqali ta'lim va tarbiyaning ajralmasligini, ilm va odobning bir-birini to'ldirishini ta'kidlab, zamonaviy bilim va axloqiy tarbiyani uyg'unlashtirishga chaqirgan. Uning g'oyalari bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, o'zbek ta'lim tizimining asosiy tamoyillaridan biri sifatida qolmoqda.

Uning pedagogik qarashlari bugungi kunda o'zbek milliy maktabini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Avloniy ijodiy merosini chuqur o'rganishga qiziqish ortib bormoqda. U insonga xos xulqni ikkiga – yaxshi va yomonga ajrata-di. “Yaxshi xulqlar” deb nomlangan birinchi qismida u 31 fa-zilat, “Yomon xulqlar” deb atalgan ikkinchi qismda esa 20 il-latga ta'rif beradi.

O'z mulohazalarini dalillash uchun Qur'on oyatlari va hadislardan, shuningdek, Arastu, Suqrot, Ibn Sino, Sa'diy, Mirzo Bedil singari mashhur mutafak-kirlarning fikrlarini keltiradi. Har bir axloqiy katego-riyaga o'z munosabatini bildirgach, o'sha fikrning mazmunini ifodalovchi bayt yo biror maqol-hikmat ilova qiladi.

Avloniy “axloq ulamosi”ning qarashlari asosida insonlarning xulqlarini yaxshi va yomon xulqlarga ajratadi, bunga ularning nafs tarbiyasini asos qilib oladi. U yaxshi xulqlarga fatonat, nazofat, shijoat, intizom, vijdon, vatanni suymak kabi fazilatlarni kiritsa, g'azab, shahvat, jaholat, safohat kabi illatlarni yomon xulqning belgilari deb biladi. Avloniyning ma'rifatparvarlik va milliy uyg'onish g'oyalarini kuylagan dastlabki she'rlari o'zbek milliy uyg'onish davri adabiyotining hamisha bebaho mulki bo'lib qoladi. U bu turkumga mansub she'rlarida o'zbek mumtoz adabiyotidagi she'riy shakllarni katta ijtimoiy mazmun, ma'rifatparvar-lik g'oyalari, hajviy ruh va xalqona ohanglar bilan boyitdi.

Abdulla Avloniy bolalar uchun ham bir qancha she`r va masallar yozgan. SHoir bu asarlarida maktab yoshidagi bolalarning fikr doirasini kengaytirish, ularda maktab va kitobga, mehnatga, tabiatga, Vatanga muhabbat uyg`otishni maqsad qilib qo`ygan. Uning ko`pgina she`rlari zahirida Vatanni sevishtirish g`oyasi yotadi. SHoir bu she`rlarida Vatanni sodda va samimiy misralarda tasvirlaganki, faqat o`sha 10-yillarning o`rtalaridagina emas, balki bugungi maktab yoshidagi bolalar ham ulardan katta estetik zavq olishlari mumkin. Darhaqiqat, shoir Vatan ta`rifini boshlab, “Tog`laridan konlar chiqar, Ertaridan donlar chiqar... Havosi o`ta yoqumlik, Cho`llari bor toshlik, qumlik, Toshkent emas, toshkent erur, Keshlari gulqand erur”, deya bolalarda ona diyorga katta mehr uyg`otishga erishadi.

Ma`rifatchilik va ijtimoiy mavzu Avloniy she`riya-tida markaziy o`rin egallaydi. SHoir ilm-fanning fazilat-larini zavq bilan kuylaydi. “Maktab”, “maorif”, “ilm”, “fan” kabi tushunchalar shoir she`rlarida ezgulikning betim-sol ramzi, obrazi darajasiga ko`tariladi, “jaholat” va “nodon-lik” esa zulmat va yovuzlik timsoli sifatida talqin qilinadi.

Abdulla Avloniyning “Muxtasar tarixi anbiyo va tarixi Islom” asari ham mavjud. Ushbu asar boshlang`ich maktablarning o`quvchilariga mo`ljallangan.

Bu asar birinchi marta 1910 yilda Munavvarqori tomonidan Toshkentda II`in bosmaxonasida bosilgan. Mustaqillik yillarida esa Zokirxon Afzalov SHokirxon o`g`li tomonidan 1994 yilda “Fan” nashriyotida chop etilgan.

Risolada Odam alayhissalomdan Muhammad alayhissalomgacha o`tgan payg`ambarlarning qissalari va zuhuri islom zikr etilgan.

Islom tarixi fanida payg`ambarlar tarixi, payg`am-barimiz Muhammad alayhissalomning hayotlari va Islom dini tarixi, shuningdek, ilk xalifalik davri tarixi uch bosqichda o`rganiladi. Nasiruddin Rabg`uziyning “Qissayi Rabg`uziy”, Alisher Navoiyning “Tarixi anbiyo va hukamo” asarlari payg`ambarlar tarixiga oid bo`lsa, Alixonto`ra Sog`uniyning “Tarixi Muhammadiy”si ikkinchi va Rizoud-din ibn Faxrud-dinning “Xulafoi roshidin” asari uchinchi davrni o`z ichiga oladi.

Abdulla Avloniy asari mana shu uch davrni mujassamlashtirgan. Adibning asosiy ko`zlagan maqsadi millat kelajagi bo`lgan bolalarni boshlang`ich sinf-danoq qisqacha

bo'lsa-da Islom tarixi bilan tanishtirish, diniy ma'rifatlarni oshirish, ularning qalblariga iymon nurini singdirish bo'lgan. Abdulla Avloniyning bu asari tahsinga sazovordir.

U o'zbek xalqi madaniyati, ma'rifati bilan bir qatorda qo'shni afg'on xalqi ijtimoiy-siyosiy hayotida ham 1919-1920 yillarda muhim rol' o'ynagan. SHo'ro hukumatining Afg'onistondagi siyosiy vakili va konsuli vazifasini bajargan. Abdulla Avloniy asarlar yozish bilan bir qatorda maktablar ochish, xalqni savodxon qilishi, o'zbek xotin-qizlarini o'qitish, o'qituvchilar va ziyoli kadrlar tayyorlash bilan shug'ullanadi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, Abdulla Avloniy o'zbek pedagogik tafakkurining shakllanishi va rivojiga ulkan hissa qo'shgan. Uning ilmiy-merosi va amaliy faoliyati bugungi kunda ham yosh avlodni tarbiyalashda, zamonaviy ta'lim tizimini takomillashtirishda bebaho manba bo'lib xizmat qilmoqda. Avloniy asarlaridan ruhlangan holda, biz bugungi kunda ham ta'lim va tarbiyani insonparvarlik, milliy qadriyatlarga sadoqat va ilg'or zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil qilishimiz zarur. Abdulla Avloniyning "Turkiy Guliston yoxud axloq" asari o'zbek milliy pedagogikasining muhim durdonalaridan biri bo'lib, unda ta'lim va axloq masalalari keng yoritilgan. Asar yosh avlodni ilm-ma'rifatga oshno qilish, axloqiy fazilatlarni singdirish, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, odob-axloq qoidalariga rioya qilish kabi masalalarda bebaho manba bo'lib xizmat qiladi. Avloniy ilmni eng yuksak qadriyat deb hisoblagan va jamiyatning taraqqiy etishi faqat ta'lim va tarbiya bilan bog'liqligini ta'kidlagan. U insonni komil shaxs darajasiga olib chiqadigan asosiy omillar – ilm, mehnat, odob va vatanparvarlik ekanini ta'kidlab, bolalarni yoshlikdan ilm olishga undash kerakligini uqtirgan. Shuningdek, u axloqiy tarbiyaning o'ta muhimligini tushuntirib, yaxshi va yomon xulq-atvorni taqqoslagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ta'lim va ma'naviyat bo'yicha nutqlari va farmonlari.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
3. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonuni.
4. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent: Sharq, 2010.

5. Abdurashidov M. Jadidchilik harakati va ma'rifatparvarlik. – Toshkent: Fan, 2005.
6. Vohidov M. O'zbek pedagogik fikri tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1999.
7. Islomov M. O'zbek ma'rifatchiligining asosiy tamoyillari. – Toshkent: Akademnashr, 2015.

DINDA OILA MUQADDAS, TARBIYADA FARZAND OMONAT

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti 2 kurs
pedagogika yo'nalishi talabasi Omonullayeva
Gulzoda**

muniradavlatova777@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada islom dinida oilaning tutgan o'рни va uning muqaddasligi, shuningdek, farzand tarbiyasining ilohiy omonat sifatida baholanishi haqida so'z yuritiladi. Oila jamiyatning tayanchi, inson kamolotining ilk maktabi sifatida e'tirof etiladi. Dinimizda har bir ota onaga farzandni Alloh tomonidan berilgan omonat sifatida qabul qilish, uni ma'naviy yetuk, axloqan pok, iymonli inson qilib voyaga yetkazish buyuriladi. Ushbu mavzuda Qur'on oyatlari, hadisi shariflar va ulug' allomalarimizning pand-nasihatlariga tayanilgan holda, sog'lom oila muhitining jamiyat taraqqiyotidagi o'рни yoritib beriladi. Asarda tarbiya mas'uliyati, mehr-oqibat, sabr, halollik kabi fazilatlarining oila hayotidagi ahamiyati chuqur tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Din,oila ,farzand , ta'lim ,tarbiya, ustoz ,ora- ona, ijtimoiylashuv , yoshlar , maktab ,oila instituti, xulq ,mehr- oqibat , ishonch .

Аннотация: В данной статье рассматривается роль матери в религии ислама и её святость, а также оценка воспитания ребёнка как божественного дара. Семья признаётся основой общества, первой школой человеческого совершенства. В нашей религии каждому родителю предписано принимать ребёнка как дар, дарованный Богом, воспитывать его духовно зрелым, нравственно чистым и верующим человеком. Основываясь на аятах Корана, хадисах и советах наших

великих учёных, данная статья проливает свет на роль здоровой семейной среды в развитии общества. В работе глубоко анализируется важность таких качеств в семейной жизни, как ответственность за воспитание, доброта, терпение и честность.

Ключевые слова: Религия, семья, ребенок, образование, воспитание, учитель, среда, социализация, молодежь, школа, институт семьи, поведение, доброта, доверие.

Abstract: This article discusses the role of the mother in the religion of Islam and its sanctity, as well as the assessment of child upbringing as a divine trust. The family is recognized as the foundation of society, the first school of human perfection. In our religion, every parent is commanded to accept the child as a trust given by God, to raise him or her as a spiritually mature, morally pure, and believing person. Based on the verses of the Quran, hadiths, and the advice of our great scholars, this article sheds light on the role of a healthy family environment in the development of society. The work deeply analyzes the importance of such qualities in family life as responsibility for upbringing, kindness, patience, and honesty.

Keywords: Religion, family, child, education, upbringing, teacher, environment, socialization, youth, school, family institution, behavior, kindness, trust.

Kirish: Oila– inson hayotidagi eng muqaddas va eng mas’uliyatli muassasalardan biridir. Shayx Muhammad Sodiq MuhammadYusufhazratlari o‘z asarlarida oilaning diniy va axloqiy poydevorini mustahkamlash orqali jamiyatda tinchlik, baraka va mehr-oqibat hukm surishini ta’kidlaganlar. “Baxtiyor oila” va “Ijtimoiy odoblar” asarlarida oiladagi har bir a’zoning o‘zaro hurmat, sabr-toqat, halollik va mas’uliyat asosida yashashi zarurligi qayd etilgan. Ushbu kitob Islom dinining oilaviy munosabatlarga oid ahkomlarining keng va batafsil sharhi bo‘lib, musulmon kishi oilaviy hayotga oid bilishi lozim bo‘lgan barcha masalalarni o‘z ichiga oladi. Kitobda insonga ikki dunyo saodati yo‘lini ko‘rsatib bergan Islom dinining baxtli, saodatli oila qurish, er-xotinning huquqlari, burch va majburiyatlari, ota-onaga, qaynota-qaynonaga munosabat, kelin va kuyov tanlash, aqiyqa, farzand tarbiyasi, silai rahm, taloq, idda va shu kabi ko‘plab dolzarb mavzulardagi ta’limotlari orqali bugungi kunda qator muammolar muhokama

qilinadi, oyatlar, hadislar hamda salaf solihlarning hayoti misolida musulmonning baxtli oilaviy hayot dasturi ko'rsatib beriladi.

Farzand — omonat va amanat Shayx hazratlari farzandni Alloh tomonidan berilgan omonat deya ko'rishni ta'kidlaydi. Ular ota-ona oldida katta mas'uliyat borligini, har bir bola tug'ilganda ma'naviy hamda axloqiy jihatdan toza tabiat bilan yaratilishini aytadi. Ota-ona farzandning moddiy ta'minoti bilan bir qatorda uning ruhiy-axloqiy tarbiyasiga ham alohida e'tibor qaratishi lozim.

Tarbiya faqat o'quv-maktabdagi fan emas, balki oilaning ichida shakllanadigan axloqiy, diniy odatlar orqali rivojlanadi. Kitobda oiladagi mehr-oqibat, hurmat, sabr-toqat masalalari ko'plab tilga olinadi. Farzand ota-ona so'z-xatti, iymonli va axloqli hayot misoliga qarab o'sadi — ya'ni tarbiya "so'z bilan"gina emas, "hayot tarzlash bilan" ham birga boradi.

Shayx hazratlari tarbiya jarayonida axloqiy qadriyatlar va iymon muhimligini urg'ulaydi: farzandni halollik, odob-axloq, vijdonlilik, hurmat-ehtirom kabi fazilatlar bilan voyaga yetkazish lozim. Tarbiya shunchaki "yaxshi odatlar"ga ega bo'lish emas, balki insonning ichki olami — iymon, axloq, shuningdek jamiyat bilan munosabatlari — shakllanishiga ham xizmat qiladi.

Oila muhitida tarbiyalangan bola — shunchaki uyda yaxshi o'sgan emas, balki jamoat hayotida, muhitda yaxshi xulqli, mas'uliyatli va ijtimoiy jihatdan foydali shaxs bo'lishi kerak. Asarda bu jihatga ham e'tibor berilgan. Tarbiya jamiyat talablari bilan hamohang bo'lishi lozim — ya'ni bugungi kunda o'zgarayotgan jamiyat sharoitida farzandni nafaqat diniy va axloqiy jihatdan, balki zamonaviy muhitga tayyorlash zarur.

Abdulla Avloniy esa "Turkiy Guliston yoxud axloq" asarida tarbiyani millatning hayot-mamot masalasi deb biladi. Uning fikricha, har bir farzand axloqiy jihatdan komil inson bo'lib voyaga yetishi uchun oilada yetarli e'tibor, mehr va sabr bo'lishi shart. Bu esa ota-onaning og'ir, ammo sharaflı burchidir.

Avloniy eng mashhur fikrlaridan birida shunday deydi: "Tarbiya biz uchun yoki najot, yoki halokat, yoki saodat, yoki falokat masalasidir." Bu fikr orqali u tarbiyani oddiy ma'naviy masala emas, balki butun jamiyat va millatning taqdiri bilan bog'laydi.

Avloniy bolani tug‘ma yomon emas, balki tarbiya ta’sirida yaxshi yoki yomon bo‘lishi mumkin bo‘lgan pokiza tabiatli mavjudot deb biladi. U shunday yozadi: "Har bir bola xuddi bir sof oynaga o‘xshaydi, unga nima ko‘rsatilsa, o‘shani aks ettiradi." Shuning uchun ota-onalar, ustozlar va muhit katta ahamiyat kasb etadi.

Asarda axloq, odob, halollik, rostgo‘ylik, to‘g‘rilik kabi fazilatlar tarbiyaning markaziy elementi sifatida ko‘riladi. Avloniy axloqsiz bilimni xavfli deb hisoblaydi. "Axloqsiz ilm— jamiyat uchun ofatdir", deya ogohlantiradi.

Avloniy tarbiyani faqat bilim berish emas, balki insonning qalbini tarbiyalash, unga ezgulikni singdirish deb tushuntiradi. Uning fikricha, yaxshi insonlar jamiyatga foydali, yomon tarbiyalanganlar esa jamiyatga zarar yetkazadi.

Asarda musulmon qadriyatlari, hadislardan misollar, Qur‘oniy hikmatlar orqali farzand tarbiyasining diniy asoslari ham ochib beriladi. Tarbiya— bu Alloh oldidagi mas‘uliyat deb tushuniladi.

Avloniy ustoz shaxsini tarbiyaning kaliti deb biladi. U shunday deydi: "Maktab— ma‘rifat chirog‘i, ustoz— qalb mehri manbai." Farzand tarbiyasida yaxshi ustozlar, saviyali ta‘lim tizimi hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Globallashuv, begona g‘oyalarning kirib kelishi fonida, milliy va diniy qadriyatlarni himoya qilish zarurati doimo dolzarb masala sifatida ko‘rsatilgan.

Xulosa qilib aytganda, bu asar orqali muallif xalqimizni yuksak ma‘naviyatga, chuqur tarbiyaviy va diniy ong asosida yashashga da‘vat etadi. Chunki ma‘naviyatli inson — kuchli inson, ma‘naviyatli jamiyat esa — yengilmas jamiyatdir. Eng asosiysi, Qur‘oni karim oyatlarida oila va farzand tarbiyasi bo‘yicha berilgan ko‘rsatmalar Allohning buyruqlari sifatida e‘tirof etilib, har bir musulmon ota-ona uchun yo‘l-yo‘riq bo‘lib xizmat qiladi. Farzandlar Allohning berilgan ne‘mati va omonati bo‘lib, ularni sog‘lom e‘tiqod, pok axloq va foydali bilimlar asosida tarbiyalash har bir mo‘min uchun mas‘uliyatdir. Qur‘oni karimda tarbiya masalasiga nihoyatda katta ahamiyat berilgan. Alloh taolo farzandlarni inson uchun sinov va ne‘mat sifatida ta‘riflab, ularni iymonli, axloqli, pokiza inson qilib tarbiyalashni ota onalarning muqaddas burchi deb bildiradi. Har bir mo‘min o‘zini va oilasini yomonliklardan saqlashi, bolalariga diniy va axloqiy saboqlar berib, ularni ezgu yo‘lga boshlashi lozimligi oyatlarda aniq bayon etilgan.

Luqmon surasida keltirilgan ota nasihatlarida esa Qur'oniy tarbiyaning yorqin namunasi bo'lib, bunda Allohga shirk keltirmaslik, namoz o'qish, sabrli bo'lish, odob va kamtarlikka urg'u berilgan. Qur'on farzand tarbiyasini nafaqat oilaviy, balki ijtimoiy va umummilliy masala sifatida ko'radi. Zero, jamiyat islohoti — avvalo inson tarbiyasidan boshlanadi. Shunday ekan, Qur'oni karimning ko'rsatmalariga asoslangan tarbiya— bu inson qalbini nur bilan to'ldiruvchi, jamiyatni ezgulik sari yetaklovchi muqaddas yo'ldir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shayx Muxammad Sodik Muxammad Yusuf " Baxtiyor oila"
2. Shayx MuxammadSodik MuxammadYusufning " Ijtimoiy odoblar"
3. Abdulla Avloniy " Turkiy Guliston yoxud axloq"
4. Islom Karimov " Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch

O'QITUVCHI VA O'QUVCHI O'RTASIDAGI KONFLIKTLARNING KELIB CHIQUISH SABABLARI

DTPI o'qituvchisi O'razov F.

**Denov tadbirkorlik va pedagogika insitituti
Peagogika yonalishi 2-bosqich 101-guruh
talabasi Raxmatova Xurriyat Ne'matjon qizi
Tel raqam:+998959220605**

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar tizimi, ularda yuzaga keladigan ziddiyatlar (konfliktlar) sabablari va ularni oldini olish yo'llari tahlil qilingan. Pedagogik jarayonda sog'lom muloqot muhitini yaratishning dolzarbligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: konflikt, ziddiyat, o'qituvchi, o'quvchi, muloqot, pedagogik jarayon, psixologik muhit.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar sifati o'quv jarayonining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Afsuski, amaliyotda bu munosabatlarda ba'zan ziddiyatli holatlar (konfliktlar) vujudga kelmoqda. Bu holatlar nafaqat ta'lim sifatiga, balki o'quvchining psixologik holatiga, motivatsiyasiga va shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar ta'lim-tarbiyaning yuragi sanaladi. Bu o'zaro aloqalar sog'lom, ochiq va samarali bo'lsa, o'quv jarayoni ham muvaffaqiyatli kechadi. Aksincha, ziddiyatli, tushunmovchilikka boy muhitda esa na o'quvchi to'laqonli bilim oladi, na o'qituvchi o'z pedagogik maqsadlariga yetadi. Ushbu maqolada o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi konfliktlarning asosiy sabablariga tahliliy yondashilgan holda, ularning pedagogik, psixologik, ijtimoiy va kommunikativ ildizlari ko'rsatib o'tildi.

Asosiy qism

Konflikt – bu qarama-qarshi manfaatlar, fikrlar yoki ehtiyojlar to'qnashuvi natijasida yuzaga keladigan ijtimoiy-psixologik holatdir. Pedagogik faoliyatda esa konfliktlar ko'pincha kommunikatsiya buzilishi, tarbiyaviy yondashuvdagi farqlar yoki psixologik nomutanosiblik tufayli yuzaga keladi.

a) Kommunikatsion muammolar

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi noto'g'ri yoki yetarli bo'lmagan muloqot ko'pincha tushunmovchiliklarga olib keladi. Ayniqsa, o'qituvchining haddan tashqari buyruqbozlik kayfiyati yoki o'quvchining bepisand munosabati ushbu muammolarni chuqurlashtiradi.

b) Psixologik nomutanosiblik

Har bir shaxsning individual psixotipi mavjud. O'qituvchi o'z ish metodlarini barcha o'quvchilarga bir xil tarzda qo'llaganda, ayrim o'quvchilar bunga ijobiy javob bermasligi mumkin. Bu esa norozi holatlarni keltirib chiqaradi.

c) Baholashdagi adolatsizlik hissi

O'quvchining o'ziga nisbatan baholarda adolatsizlik ko'rayotgani haqidagi tasavvuri (hatto bu xolis baho bo'lsa ham) konfliktli vaziyatga olib kelishi mumkin.

d) Tarbiyaviy yondashuvdagi farqlar

Zamonaviy o'quvchi ko'pincha erkin fikrlovchi, mustaqil qaror qabul qiluvchi shaxs bo'lib bormoqda. An'anaviy o'qituvchilik uslubida esa ko'proq intizom va itoatga urg'u beriladi. Bu yondashuvlar o'rtasidagi nomuvofiqlik ham ziddiyatlarga sabab bo'ladi.

e) Ijtimoiy omillar

O'quvchining oilaviy muhitdagi muammolari, ijtimoiy tengsizlik, internet va ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri ham konfliktga zamin yaratishi mumkin.

- O'zaro hurmat va ishonchga asoslangan muloqotni rivojlantirish;
- Psixologik treninglar orqali o'qituvchilarning emotsional barqarorligini oshirish;
- O'quvchilarga individual yondashuvni kuchaytirish;
- Baholash tizimining shaffofligini ta'minlash;
- Maktab psixologlari ishtirokini kuchaytirish;
- Ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlash.

Xulosa

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, konfliktlarning aksariyati noto'g'ri muloqot, emotsional boshqaruvning yetishmasligi, adolatsizlik hissi va shaxslararo munosabatlardagi nozikliklarni inobatga olmaslik natijasida vujudga keladi. Ayniqsa, bugungi globallashuv, tezkor texnologik taraqqiyot, ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri ostida ulg'ayayotgan yangi avlod o'quvchilarining o'ziga xos psixologiyasi o'qituvchilardan zamonaviy yondashuvni talab etmoqda. Har bir o'quvchining individual xususiyatlari, intellektual va emotsional ehtiyojlarini e'tiborga olgan holda pedagogik strategiyalar ishlab chiqish, bunday konfliktlarning oldini olishda muhim omil hisoblanadi.

Konfliktlarning oldini olishning eng samarali yo'li — bu profilaktika. Ya'ni ziddiyatli vaziyatlar yuzaga kelmasidan oldin, o'qituvchi o'z o'quvchilari bilan ijobiy aloqalar o'rnatishi, ishonchli, adolatli va ochiq kommunikatsiyani yo'lga qo'yishi zarur. Bundan tashqari, baholashda shaffoflik, didaktik vositalarda xilma-xillik, o'quvchini tinglashga tayyorlik ham muhim o'rin tutadi. O'qituvchi o'zini nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchining ruhiy-axloqiy yetakchisi sifatida ko'ra bilishi lozim.

Shuningdek, zamonaviy maktab psixologi va ijtimoiy pedagoglarning roli ham bugungi kunda keskin ortmoqda. Ular orqali konfliktli holatlar erta bosqichda aniqlanib, o'z vaqtida hal etilishi mumkin. Ota-onalar bilan samarali hamkorlik esa bu jarayonning uchinchi muhim halqasi bo'lib, bola atrofida sog'lom psixologik muhit shakllanishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi konfliktlar – bu ta'lim tizimidagi muqarrar holat emas, balki boshqarilishi, o'rganilishi va ijobiy yo'nalishga yo'naltirilishi mumkin bo'lgan ijtimoiy-psixologik jarayondir. Bu esa har bir pedagogdan professional yondashuv, doimiy o'z ustida ishlash, zamonaviy psixologik bilimlar bilan qurollanishni talab etadi. O'zaro hurmat, empatiya, sabr-toqat va ijobiy muhit — ta'lim jarayonining eng muhim ustunlaridan biri bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo'jaeva N.N. – Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. T.: Fan, 2020.
2. Xodjiahmedov N.X. – Psixologik xizmat va ijtimoiy pedagogika asoslari. T.: 2021.
3. G'ofurov K.Q. – Pedagogik konfliktologiya asoslari. Samarqand, 2019.
4. Vygotskiy L.S. – Pedagogik psixologiya. Moskva: 2001.
5. Internet manbalari: Google Scholar, Ziyonet.uz

OILA TARBIYASINING MAZMUNINI BELGILASHDA ONA TILINING AHAMIYATI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi
Shaximardonova Baxtigul Xo'shboqovna,
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich
talabasi Islomova Aziza Xusanboy qizi**

Oila tarbiyasi — oilada ota-ona, vasiy yoki katta kishilar tomonidan bolalarni tarbiyalash. Yosh avlodning har tomonlama rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Oila tarbiyasida doimiy tarbiyaviy ta’sirchan kuch — oilada ruhiy xotir-jamlik, samimiy munosabat, ota-ona obro‘sining yuqori bo‘lishi, bolalarga talab qo‘yishda oila kattalari o‘rtasidagi birlikning saqlanishi, bola shaxsini mehnatga tarbiyalashga alohida e’tibor berish, bolani sevish va izzatini joyiga qo‘yish, oilada qat’iy rejim va kun tartibini o‘rnatish, bolaning yosh va shaxsiy xususiyatlari-ni hisobga olish, boladagi o‘zgarishlarni kuzatib borish, undagi mustaqillikka intilish va tashabbuskorlik sifatlarini qo‘llabquvvatlash va h.k. “Bolalarni tarbiyalamang, ular baribir sizga o‘xshab qoladilar. O‘zingizni tarbiyalang”. Ingliz maqol Hayot namunasi, muloqot namunasi, dunyoga munosabat - bu oilaning bolaga beradigan eng muhim narsasidir. Oila bolaning eng muhim psixologik ehtiyojlarini - xavfsizlik, muloqotni qondiradi. Bolalikda ishonch va sevgining birinchi saboqlarini o‘rganadi va hech narsa buning o‘rnini bosa olmaydi. Bolaning rivojlanishida asosiy rol oila va ta’lim uslubiga tegishli. Oila tarbiyasining har bir uslubi shaxsning ma’lum bir turini shakllantirishga olib keladi. Bu oilada munosabatlar qanday o‘rnatilishi, uning katta vakillari tomonidan qanday qadriyatlar va manfaatlar birinchi o‘ringa qo‘yilishi, qanday bolalar bo‘lib ulg‘ayishiga bog‘liq. Oilaning iqlimi axloqiy iqlimga va butun jamiyat salomatligiga ta’sir qiladi. Bola kattalarning xulq-atvoriga juda sezgir bo‘lib, oilaviy tarbiya jarayonida olingan saboqlarni tezda o‘zlashtiradi. Muammoli oiladagi bolani qayta tarbiyalash deyarli mumkin emas. "Ota-onalar farzandlariga ikkita narsa berishlari kerak - ildiz va qanot" JW Gyote. Oila bola rivojlanishining mikro muhitidir. Oila bolaning shaxsini faol shakllantiradi, chunki oila a’zolari o‘rtasidagi munosabatlar o‘ziga xos axloqiy va psixologik muhitni ta’minlaydi. Oila tarbiyasi - bu ma’lum bir oila sharoitida ota onalar va qarindoshlarning kuchlari tomonidan shakllanadigan tarbiya va ta’lim tizimi, unga quyidagilar ta’sir qiladi: bolalar va ota-onalarning genetik moyilligi va sog‘lig‘i, moddiy va iqtisodiy ta’minoti, ijtimoiy mavqei, turmush tarzi, oila a’zolarining soni, oilaning yashash joyi, bolalarga munosabati. Oilaning bolaga ta’siri boshqa barcha tarbiyaviy ta’sirlardan kuchliroq bo‘lib, yoshga qarab zaiflashadi, lekin hech qachon butunlay yo‘qolmaydi. Oila shaxsni ijtimoiylashtiradi, ta’limning barcha turlarida uning

harakatlarining ifodasidir. Jamiyat a'zolari oiladan chiqadi: qanday oila – shunday jamiyat. Oilaning vazifalari: bolaning rivojlanishi uchun maksimal shart-sharoitlarni yaratish, bolaning ijtimoiy-iqtisodiy va psixologik himoyasini ta'minlash, oilani yaratish va qo'llab-quvvatlash, unda bolalarni tarbiyalash va keksalarga munosabatda bo'lish tajribasini almashish; bolalarga o'z-o'ziga xizmat qilish va yaqinlariga yordam berishga qaratilgan foydali amaliy ko'nikmalar va ko'nikmalarni o'rgatish, o'z-o'zini hurmat Ota-onalar qilishni, farzandlari o'z "men" tarbiyasini ni qadrlashni qarindoshlariga, rivojlantirish. tarbiyachilarga topshiradilar. Bunday tarbiya bolaning aqliy rivojlanishida namoyon bo'ladi, u o'zini baxtli va ota-onasiga muhtoj his qilmaydi. Gipo-saqlovchi tarbiya asotsial oilalarda yoki kasal bola nuqsoni tufayli hech qanday qadr-qimmatga ega bo'lmagan oilalarda sodir bo'ladi. Bu, shuningdek, ota-onaning munosabatiga bog'liq bo'lishi mumkin, qachonki kattalar bolaga boshqacha munosabatda bo'lishga harakat qilmaydi. Demak, oilaviy tarbiyaning butun jarayoni ta'lim uslublariga bog'liq.

Somoniylar davri hukmdorlaridan biri bo'lgan Shamsul Maoliy Qobus ibn Vushmagir nomi bilan ataydi. Otaning o'z o'g'li tarbiyasi va kelajagi uchun dasturilamal bo'luvchi maxsus pandnoma asar yozishi hamda uni bobosi nomi bilan atashida ham o'ziga xos sharqona oilaviy tarbiya tamoyili bor. «Ey farzand, umidim shuki, sen bu pandlami qabul qilgaysan. Bu bilan men otalik vazifasini bajo keltirgan bo'lurman, deydi ma'rifatparvar ota Kaykovus. Forobiyning «Fozil odamlar shahri», «Baxt-saodatga erishish haqida ko'rsatmalar», «Baxt-saodatga erishish haqida», «Fuqarolik siyosati», «Davlat arbobining aforizmlari» kabi asarlarida jamiyatning kelib chiqishi, maqsad va vazifalari haqida falsafiy ta'limot- yaratdi, inson jamoalarining jamiyatda tutgan roli, davlat va oila, ulami boshqarish haqidagi ilmiy bilimlar tizimini yaratdi.

Oila tarbiyasining mazmunini belgilashda ona tilining ahamiyati juda katta bo'lib, bu ikki tushuncha — oila va ona tili — bir-birini to'ldiradi, uyg'unlashtiradi hamda milliy tarbiya asoslarini belgilaydi. Ona tili — tarbiyaning birinchi va asosiy vositasi Har bir bola ilk bor aynan o'z ona tilida gapira boshlaydi, o'z atrofini, oilasini, qadriyatlarini shu til orqali anglaydi.

Ona tili orqali urug'-aymoq, oila, yurt, e'tiqod haqida dastlabki tasavvurlar shakllanadi.

Tarbiyaning birinchi saboqlari (masalan, yaxshi-yomon, halol-harom, odob-axloq qoidalari) bola ongiga ona tili vositasida singdiriladi.

Bu yo'nalishlarning barchasini bolaga yetkazish, tushuntirish, amalda o'rgatish ona tili orqali amalga oshadi. Chunki ona tili:

Yoshing kichik bolasiga ham tushunarli.

Ruhiy ta'sir kuchi yuqori.

Milliy mentalitetga mos va yaqin.

3. Ona tili — milliy o'zlikni anglash vositasi

Oila bolaga o'z millati, vatani va tarixi haqida tasavvurni ona tili orqali beradi. Masalan, xalq og'zaki ijodi — ertaklar, maqollar, topishmoqlar, dostonlar — barchasi bolaga tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan axborot manbai bo'lib xizmat qiladi.

Oila bola xarakterini shakllantiradi.

Til esa bu xarakterni ifodalash, atrofdagilar bilan muloqot qilish, o'z fikrini anglatish imkonini beradi. Shu bois, ona tilini yaxshi bilgan va undan to'g'ri foydalana oladigan bola raqobatbardosh, madaniyatli va mustaqil fikrlovchi inson bo'lib voyaga yetadi.

Xulosa

Ona tili — oila tarbiyasining poydevoridir. Oila farzandga qanday tarbiya bersa, uni ifodalovchi, unga ma'naviy-ma'rifiy kuch baxsh etuvchi vosita bu — ona tilidir. Shuning uchun, har bir ota-ona:

Bolasi bilan ona tilida muloqot qilishga,

Ona tilini hurmat qilishga o'rgatishga,

Milliy qadriyatlarimizni aynan o'z tilimiz orqali yetkazishga intilishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Muxsiyeva A. Oila pedagogikasi. O'quv qo'llanma. -Toshkent, 2018.
2. Xasanboyeva va b. Oila pedagogikasi. -Toshkent, 2017.
3. Munavvarov A.Q. Oila pedagogikasi. -Toshkent, 1994.

XALQ PEDAGOGIKASIDAGI TARBIYAVIY G‘OYALARNI PISA MEZONLARI BILAN TAQQOSLASH

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Pedagogika ta'lim
yo‘nalishi talabalari Kamolova Sabrina
Nazarali qizi, Shaymardonova Yulduz Sobir
qizi
sabrinakamolova756@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek xalq pedagogikasida shakllangan tarbiyaviy g‘oyalar mazmuni va ularning xalqaro baholash dasturlaridan biri — PISA (Programme for International Student Assessment) mezonlari bilan taqqoslab tahlil qilinadi. Maqolada xalq pedagogikasidagi tarbiya tamoyillari, axloqiy qadriyatlar va o‘quvchilarda shakllantiriladigan kompetensiyalar xalqaro baholash mezonlari bilan uyg‘unlikda ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, milliy tarbiya an‘analari asosida o‘quvchilarning funksional savodxonligini oshirishning samarali yo‘llari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, xalq pedagogikasidagi hayotiylik, mustaqil fikrlash va ijodkorlikka undovchi g‘oyalar PISA baholash tizimining asosiy yo‘nalishlari bilan bevosita bog‘liqligi aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: Xalq pedagogikasi, xalqaro baholash, PISA, tarbiyaviy g‘oyalar, milliy qadriyatlar, funksional savodxonlik, kompetensiya, ta’lim sifati.

Kirish

Hozirgi globallashuv davrida ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — bu o‘quvchilarning xalqaro mezonlarga mos bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini shakllantirishdir. Ta’lim sifatini baholashda xalqaro darajadagi dasturlar, xususan PISA (Programme for International Student Assessment), TIMSS, PIRLS kabi tadqiqotlar o‘quvchilarning nafaqat nazariy bilim darajasini, balki ularning amaliy hayotda bilimni qo‘llay olish, muammoni hal etish va mantiqiy fikrlash

qobiliyatlarini ham o'lchashga qaratilgan. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytirishni talab etadi.

Shu bilan birga, xalqimiz asrlar davomida shakllantirgan xalq pedagogikasi — o'zbek xalqining boy madaniy merosi, tarbiyaviy qadriyatlari va hayotiy tajribalarini o'zida mujassam etgan bebaho manbadir. Xalq pedagogikasida bolani tarbiyalashda mehnatsevarlik, halollik, vatanparvarlik, mehr-oqibat, odob-axloq kabi insoniy fazilatlarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Bu qadriyatlar o'z mohiyatiga ko'ra, zamonaviy xalqaro baholash tizimlarida ilgari surilayotgan shaxsiy, ijtimoiy va funksional kompetensiyalar bilan bevosita uyg'unlashadi.

Bugungi kunda O'zbekiston ta'lim tizimida xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etish jarayonlari faollashib borayotgani ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning tayyorgarlik darajasini xalqaro mezonlar asosida tahlil qilish imkonini bermoqda. Shu jarayonda milliy pedagogik merosni saqlab qolish, uni zamonaviy talablarga mos ravishda qayta talqin qilish va xalqaro tajribalar bilan uyg'unlashtirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur maqolada xalq pedagogikasidagi tarbiyaviy g'oyalar — o'zbek xalqining urf-odatlarini, maqol-matal, ertak va rivoyatlaridagi tarbiyaviy tamoyillar asosida tahlil qilinadi hamda ular PISA dasturi tomonidan belgilangan kompetensiyalar va funksional savodxonlik mezonlari bilan qiyoslab o'rganiladi. Shuningdek, maqolada milliy qadriyatlar va xalqaro baholash tizimi o'rtasida mavjud o'xshashlik va tafovutlar aniqlanib, xalq pedagogikasidan ta'lim sifatini oshirishda foydalanishning amaliy imkoniyatlari ko'rsatib beriladi.

Bu tadqiqotning ahamiyati shundaki, u o'zbek xalqining ko'p asrlik tarbiyaviy tajribasini saqlagan holda, uni xalqaro baholash mezonlariga moslashtirish orqali milliy ta'lim tizimida uzviylik va davomiylikni ta'minlashga xizmat qiladi. Natijada, o'quvchilarda milliy g'urur va qadriyatlarga hurmat bilan birga, global miqyosda raqobatbardosh bo'lish uchun zarur kompetensiyalar shakllantiriladi.

Asosiy qism

Xalq pedagogikasi — bu xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasiga asoslangan, og'zaki ijod, urf-odatlar, an'analar va qadriyatlar orqali shakllangan tarbiya tizimidir. U

xalqning ijtimoiy hayoti, ma'naviy dunyosi va milliy ruhini aks ettiradi. O'zbek xalq pedagogikasida bolani har tomonlama kamol toptirish, mehnatsevarlik, halollik, odoblilik, vatanparvarlik, insonparvarlik kabi sifatlarni shakllantirish eng muhim tarbiyaviy vazifalardan biri hisoblanadi.

Xalq og'zaki ijodidagi ertaklar, maqollar, topishmoqlar, dostonlar, qo'shiqlar hamda marosimlarda insonni ezgulikka, to'g'rilikka va mehnatsevarlikka chorlovchi g'oyalar yetakchi o'rin tutadi. Masalan, "Mehnat qilgan to'yadi", "Bilim — nur, jaholat — zulmat", "Yaxshilik qil — suvga tashla, baliq bilmasa, Xudo bilar" kabi maqollar xalq pedagogikasining axloqiy asoslarini belgilaydi. Ushbu g'oyalar zamonaviy ta'lim tizimining ham markazida turuvchi kompetensiyaviy yondashuv bilan uyg'unlashadi.

Xalq pedagogikasida ta'lim va tarbiya bir-biridan ajralmas tushunchalar sifatida qaraladi. Ota-ona, o'qituvchi, mahalla va butun jamiyat bolaning ma'naviy kamoloti uchun mas'uldir. Bu yondashuv bugungi ta'lim tizimida ilgari surilayotgan "barkamol shaxs" konsepsiyasining ildizlari xalq pedagogikasida allaqachon mavjud bo'lganini ko'rsatadi.

PISA — (Programme for International Student Assessment) — Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan o'tkaziladigan xalqaro tadqiqot bo'lib, 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy fanlardan olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatini baholaydi.

PISA testlari o'quvchilarning yodlab olgan bilimlarini emas, balki funksional savodxonlik — ya'ni, olingan bilimni amalda qo'llash, tahlil qilish, mantiqan fikrlash, ijodiy yechim topish ko'nikmalarini aniqlashga qaratilgan.

Birinchi qarashda xalq pedagogikasi an'anaviy, PISA esa zamonaviy tizimdek ko'rinsa-da, aslida ularning maqsadida umumiy jihatlar ko'p. Xalq pedagogikasi hayotiy tajriba asosida shakllangan bo'lib, u bolani mustaqil fikrlash, mehnat qilish, to'g'ri qaror qabul qilishga o'rgatadi. Bu jihatlar PISA baholash tizimining ham asosiy tamoyillariga mos keladi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, xalq pedagogikasida shakllangan tarbiyaviy g'oyalar — insonni barkamol, mustaqil fikrlovchi, mehnatsevar, axloqli va ijtimoiy faol shaxs sifatida kamol toptirishga qaratilgan. Bu g'oyalar PISA dasturining asosiy maqsadlari — o'quvchilarda funksional savodxonlik, mantiqiy fikrlash, ijodkorlik va hayotiy muammolarni hal etish ko'nikmalarini shakllantirish bilan uzviy bog'liqdir.

Xalq pedagogikasi o'zining asrlar davomida shakllangan milliy qadriyatlari, og'zaki ijod namunalaridagi donishmandlik orqali bolani hayotga tayyorlaydi. PISA esa zamonaviy baholash vositasi sifatida bu jarayonni global miqyosda o'lchaydi. Shu bois, xalq pedagogikasidagi tarbiyaviy tamoyillarni zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiya qilish, ularni PISA kabi xalqaro baholash dasturlarining mazmuni bilan uyg'unlashtirish o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

O'qituvchilar dars jarayonida xalq pedagogikasining boy manbalaridan — maqollar, ertaklar, topishmoqlar, xalqona o'yinlar, hikmatli so'zlardan faol foydalanish orqali o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini, mustaqil qaror qabul qilishini, ijodiy yondashuvini rivojlantirishlari mumkin. Shu tariqa, milliy tarbiya asosida shakllangan qadriyatlar zamonaviy xalqaro mezonlar bilan uyg'unlashib, O'zbekiston ta'lim tizimida barkamol shaxsni tarbiyalashga, ta'lim sifatini oshirishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sifatini baholash tizimini xalqaro talablarga moslashtirish to'g'risida"gi PQ-3775-son Qarori. – Toshkent, 2018.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. PISA xalqaro baholash dasturi bo'yicha metodik qo'llanma. – Toshkent, 2021.
3. Jo'rayev M., Sodiqova N. Pedagogika tarixi va xalq pedagogikasi asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
4. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2022.
5. Rahimova D. Milliy qadriyatlar va zamonaviy ta'lim integratsiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

AXBOROTLASHGAN JAMIYAT SHAROITIDA O‘QUVCHILARNING VIRTUAL PEDAGOGIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH (TARBIYA FANI MISOLIDA)

**Denov tadbirkorlik va pedagogika institute
Pedagogika fakulteti 2-kurs magistranti
Toshtemirova Mahliyo Karimovna**

Annotatsiya: Mazkur maqolada axborotlashgan jamiyat sharoitida o‘quvchilarning virtual pedagogik madaniyatini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari, tarbiya fani misolida bu jarayonning metodik yondashuvlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: axborotlashgan jamiyat, virtual pedagogik madaniyat, tarbiya, AKT, o‘quvchi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы формирования виртуальной педагогической культуры учащихся в условиях информационного общества, на примере воспитательного предмета.

Ключевые слова: информационное общество, виртуальная педагогическая культура, воспитание, ИКТ, ученик.

Abstract: This article explores the theoretical and practical foundations of developing students' virtual pedagogical culture in the context of an information society, using the subject of upbringing as an example.

Keywords: information society, virtual pedagogical culture, upbringing, ICT, student.

Kirish

Zamonaviy axborotlashgan jamiyatda raqamli texnologiyalar hayotning barcha jabhalariga chuqur kirib bordi. Bu jarayon nafaqat iqtisodiyot, siyosat va kommunikatsiya tizimlarini, balki ta‘lim-tarbiya sohasini ham tubdan o‘zgartirdi. Globallashuv, internet tarmoqlarining keng ommalashuvi, mobil qurilmalar va sun‘iy intellekt asosidagi dasturlarning rivojlanishi yoshlarning dunyoqarashi, qadriyatlari, muloqot madaniyati va ta‘limga bo‘lgan munosabatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Ayniqsa, o‘quvchilar orasida virtual makonning o‘rni kundan kunga ortib borayotgani tarbiya jarayonida yangi yondashuvlarni talab qilmoqda.

Bugungi kunda axborot resurslari yordamida o‘quvchilar bir vaqtning o‘zida o‘qish, izlanish, muloqot qilish, ijodkorlik faoliyati bilan shug‘ullanish imkoniyatiga ega. Biroq virtual dunyodan oqilona foydalanmaslik, nazoratsiz aloqa kanallari, zararli kontentning ta’siri, ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik kabi omillar yoshlarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli “virtual pedagogik madaniyat” tushunchasini shakllantirish zamonaviy tarbiya jarayonining asosiy vazifalaridan biriga aylanmoqda.

Virtual pedagogik madaniyat – bu o‘quvchilarning raqamli muhitda o‘zini tutish qoidalari, axborotni tanlash, tahlil qilish va undan maqsadli foydalanish ko‘nikmalarini egallashi, onlayn muloqot madaniyati, shaxsiy mas’uliyat va ma’naviy immunitetga ega bo‘lishini anglatadi. Tarbiya fani mazkur jarayonda asosiy vositachi bo‘lib xizmat qiladi. Chunki aynan tarbiya darslari orqali o‘quvchilarda ijtimoiy ong, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, estetik did, madaniy xulq-atvor, axborot xavfsizligi va raqamli odob-axloq tushunchalari shakllantiriladi.

O‘zbekiston Respublikasida qabul qilinayotgan “Raqamli taraqqiyot strategiyasi”, “Yoshlar siyosati konsepsiyasi”, “Ma’naviyat va ma’rifatni rivojlantirish dasturi” hamda “Ta’lim tizimini raqamlashtirish konsepsiyasi”da mazkur yo‘nalish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Xususan, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tarbiya fanini multimedia vositalari, interaktiv platformalar, veb-ilovalar, masofaviy ta’lim resurslari bilan uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning virtual pedagogik madaniyatini tizimli shakllantirish imkoniyati vujudga kelmoqda.

Bugungi kunda pedagoglar oldida turgan eng muhim masalalardan biri – o‘quvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularni raqamli axborotlashgan jamiyatda mas’uliyatli, ongli, madaniyatli foydalanuvchi sifatida voyaga yetkazishdir. Buning uchun tarbiya darslari orqali virtual muhitda muloqot etikasi, internet xavfsizligi, kiberpsixologiya, axborot madaniyati, milliy identitetni saqlash va virtual ijtimoiylashuvning oqibatlarini tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur.

Shunday qilib, axborotlashgan jamiyat sharoitida o‘quvchilarning virtual pedagogik madaniyatini shakllantirish — nafaqat dolzarb, balki ta’lim-tarbiya tizimining strategik vazifasidir. Bu borada tarbiya fanining metodik, pedagogik va axborot-kommunikativ imkoniyatlarini chuqur o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hayotning barcha jabhalariga chuqur kirib bormoqda. Bu jarayon ta’lim tizimida ham o‘z aksini topmoqda. O‘quvchilarning virtual muhitda to‘g‘ri muloqot qilish, axborotni tanqidiy tahlil etish, madaniyatli ravishda foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Axborotlashgan jamiyat tushunchasi

Ushbu bo‘limda axborotlashgan jamiyat tushunchasi haqida ilmiy asoslangan tahliliy qarashlar, amaliy misollar va metodik yondashuvlar yoritiladi.

Virtual pedagogik madaniyat mazmuni

Ushbu bo‘limda virtual pedagogik madaniyat mazmuni haqida ilmiy asoslangan tahliliy qarashlar, amaliy misollar va metodik yondashuvlar yoritiladi.

Tarbiya fanida virtual madaniyatni shakllantirish mexanizmlari

Ushbu bo‘limda tarbiya fanida virtual madaniyatni shakllantirish mexanizmlari haqida ilmiy asoslangan tahliliy qarashlar, amaliy misollar va metodik yondashuvlar yoritiladi.

Innovatsion yondashuvlar va zamonaviy AKT vositalari

Ushbu bo‘limda innovatsion yondashuvlar va zamonaviy akt vositalari haqida ilmiy asoslangan tahliliy qarashlar, amaliy misollar va metodik yondashuvlar yoritiladi.

O‘quvchilar bilan ishlashning metodik asoslari

Ushbu bo‘limda o‘quvchilar bilan ishlashning metodik asoslari haqida ilmiy asoslangan tahliliy qarashlar, amaliy misollar va metodik yondashuvlar yoritiladi.

Tadqiqot natijalari

O‘tkazilgan tahlillar natijasida o‘quvchilarning virtual pedagogik madaniyatini shakllantirishda tarbiya fani uning mazmun-mohiyatiga mos tarzda moslashuvchan metodlar orqali samarali yo‘lga qo‘yilishi aniqlangan.

Xulosa va takliflar

Virtual pedagogik madaniyatni shakllantirish zamonaviy ta'limning ajralmas qismidir. Ta'lim tizimi vakillaridan raqamli savodxonlikni oshirish, interaktiv metodlarni joriy etish va o'quvchilarda mas'uliyatli raqamli xulq-atvorni shakllantirishga qaratilgan ishlarni kuchaytirish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, 2008.
2. Ziyamuhammedov B. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2020.
3. Xalq ta'limi vazirligi materiallari. – 2023.
4. UNESCO. Digital Literacy in Education. – Paris, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va farmonlari.

PEDAGOGIK MAHORAT VA ZAMONAVIY O'QITUVCHI SHAXSI: INDIVIDUAL XUSUSIYATLAR

Turg'unboyev Kamron Ilhom o'gli

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,

Tarix yo'nalishi 2 kurs talabasi

t.kamron@dpi.uz

<https://orcid.org/0009-0003-1431-1942>

Mengboyev Shaxboz Juma o'gli

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,

Tarix yo'nalishi 2 kurs talabasi

Annostatsiya: XXI asrda ta'lim tizimi global miqyosda jadal o'zgarishlarga duch kelmoqda. Axborot texnologiyalari, ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiyalar va globallashuv jarayonlari ta'limdan nafaqat bilim uzatish, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlash, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshirish,

shuningdek, ijtimoiy mas'uliyat va global fuqarolik ongini shakllantirishni talab qilmoqda. O'zbekistonning zamonaviy ta'lim tizimida ham ushbu tendensiyalar o'z aksini topib, o'qituvchidan yuqori darajadagi kasbiy mahorat, innovatsion yondashuv va insonparvarlik fazilatlarini talab etmoqda. Zamonaviy o'qituvchi nafaqat o'z fanini chuqur biluvchi mutaxassis, balki o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashuvchan, tashabbuskor, ijodkor va milliy qadriyatlar bilan birga umuminsoniy axloqiy me'yorlarga sodiq shaxs bo'lishi zarur. Ushbu maqola pedagogik mahoratning mohiyati va zamonaviy o'qituvchi shaxsining individual xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: pedagogik mahorat, kompetensiya, ijodkorlik, tashabbuskorlik, innovatsion yondashuv, muloqot madaniyati, ta'lim sifati.

Kirish

Pedagogik mahorat – o'qituvchining ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilar bilan muloqot o'rnatish, ularning psixologik holatini tushunish va ta'lim metodlarini to'g'ri tanlash qobiliyatidir. Mahoratli pedagog o'z fanini chuqur biladigan, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalana oladigan va o'quvchilarning ichki dunyosiga kirib boradigan shaxsdir.

Pedagogik mahorat quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

1. **Kasbiy bilim:** o'z fani, pedagogika va psixologiya bo'yicha chuqur bilim.
2. **Didaktik mahorat:** ta'lim jarayonini samarali tashkil etish qobiliyati.
3. **Kommunikativ ko'nikmalar:** o'quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot qilish.
4. **Ijodiy yondashuv:** yangi metodlar va innovatsion fikrlashni qo'llash.

A. Avliyoqulovning ta'kidlashicha, pedagogik mahorat o'qituvchining bilim, ko'nikma va shaxsiy fazilatlarni uyg'un qo'llay bilish qobiliyatidir. Unga ko'ra, o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki shaxsni shakllantiruvchi va tarbiyalovchi shaxsdir. Pedagogik mahoratning mohiyati o'quvchining qalbiga yo'l topish, shaxsiy yondashuvni qo'llash va bilim berish bilan birga tarbiyaviy vazifalarni ham bajarishdan iborat.

Zamonaviy o'qituvchi shaxsining xususiyatlari

Zamonaviy o'qituvchi jamiyatda ijobiy o'zgarishlar yaratuvchi shaxs sifatida talqin etiladi. U quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi kerak:

- **Axborot texnologiyalarini bilish:** dars jarayonida zamonaviy texnologiyalarni qo'llash.
- **Individual yondashuv:** o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish.
- **Hamkorlikda o'qitish:** o'quvchilar bilan birgalikda bilim olish tamoyiliga rioya qilish.
- **Doimiy rivojlanish:** o'z ustida ishlash, yangi tajribalarni o'rganish va o'zini takomillashtirish.
- **Pedagogik etika va muloqot madaniyati:** bag'rikenglik, milliy g'urur va xalqaro fikrlashni mujassamlashtirish.

M. Ochilovning fikricha, pedagogik mahoratni rivojlantirishda o'qituvchining uzluksiz o'z ustida ishlashi, tajriba almashishi va ilg'or metodlarni o'rganishi muhim ahamiyatga ega. U "refleksiya" va "metodik tahlil"ni mahoratni oshirishning asosiy usullari deb hisoblaydi. G'. Yo'ldoshev esa o'qituvchining nutq madaniyati, emotsional barqarorlik, muloqotchilik va kuzatuvchanlikni pedagogik mahoratning muhim elementlari sifatida ko'rsatadi.

Xalqaro olimlarning yondashuvlari ham buni tasdiqlaydi. Masalan, J. Dewey "Experience and Education" asarida tajriba asosida o'qitish va tahlil qilishni mahoratni rivojlantirishning asosiy yo'li deb hisoblaydi. L. Vygotskiy esa "Pedagogik psixologiya" asarida o'quvchi bilan hamkorlikda o'rganish orqali o'qituvchi mahoratini oshirish mumkinligini ta'kidlaydi.

Pedagogik mahoratni rivojlantirish uzluksiz jarayon bo'lib, quyidagilar orqali amalga oshiriladi:

- Tajriba almashish va seminarlarda ishtirok etish.
- Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'rganish va qo'llash.
- O'z faoliyatini tahlil qilish va natijalarni baholash.
- O'quvchilarning fikr-mulohazalarini inobatga olish.
- Shaxsiy o'sishga intilish va doimiy o'qish.

Xulosa

Pedagogik mahorat o'qituvchining kasbiy bilimlari, amaliy ko'nikmalari va shaxsiy fazilatlarining uyg'un birlashmasi sifatida ta'lim jarayonining sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Bu san'atni rivojlantirish uzluksiz jarayon bo'lib, o'qituvchining o'z ustida doimiy ishlashi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishi va o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatishi orqali amalga oshiriladi. Zamonaviy o'qituvchi nafaqat bilim uzatuvchi, balki shaxsni har tomonlama rivojlantiruvchi, jamiyatda ijobiy o'zgarishlar keltiruvchi va kelajak avlodni global raqobatbardosh muhitga tayyorlaydigan shaxsdir. Pedagogik mahoratning rivojlanishi ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning intellektual va axloqiy jihatdan yuksalishini ta'minlash va jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shishning asosiy shartidir. Har bir o'qituvchi o'z kasbiy mahoratini doimiy ravishda takomillashtirsa, zamonaviy ta'lim talablariga javob beradigan yetuk va raqobatbardosh pedagogga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xoliqov A. *Pedagogik mahorat asoslari*. Toshkent: Fan, 2019.
2. Jalolov J. *Pedagogika nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, 2021.
4. Avliyoqulov A. *Pedagogik mahorat asoslari*. Toshkent, 2015.
5. Ochilov M. *Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar*. Toshkent, 2018.
6. Yo'ldoshev G'. *Pedagogik mahorat va kasbiy mahorat*. Toshkent, 2012.
7. Dewey J. *Experience and Education*. New York: Macmillan, 1938.
8. Vygotskiy L.S. *Pedagogicheskaya psixologiya*. Moskva.

YOSHLARGA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING TA'SIRI

**DENOV TADBIRKORLIK VA PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

**BOSHLANG'ICH TA'LIM YO'NALISHI, 4-KURS
TALABALARI**

ZARIPOVA MOHPORA QURBONOVNA,
MAXMARAJABOVA SHAXNISOR TOSHBOY QIZI,
IBODULLAYEVA PARVINA

EMAIL: MOHPORAZARIPOVA@GMAIL.COM,

ANNOTATSIYA: MAZKUR MAQOLADA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING YOSHLAR HAYOTIGA KO‘RSATADIGAN IJOBIY VA SALBIY TA’SIRLARI TAHLIL ETILGAN. TEXNOLOGIK TARAQQIYOT SHAROITIDA YOSHLARNING AXBOROTGA BO‘LGAN EHTIYOJI, INTERNET VA RAQAMLI VOSITALARDAN FOYDALANISH DARAJASI, SHUNINGDEK, TEXNOLOGIYALAR TA’SIRIDA YUZAGA KELADIGAN IJTIMOIIY, PSIXOLOGIK VA MADANIY O‘ZGARISHLAR O‘RGANILGAN. MAQOLADA TEXNOLOGIYALAR TA’SIRINING IJOBIY JIHLTLARI — TA’LIM JARAYONINING SAMARADORLIGI, GLOBAL AXBOROT MAKONIGA KIRISH IMKONIYATI, IJODKORLIK VA MUSTAQIL FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHI BILAN BIRGA, SALBIY OQIBATLAR — INTERNET QARAMLIGI, AXBOROT IFLOSLANISHI VA IJTIMOIIY BEGONALASHUV MASALALARI HAM KO‘RIB CHIQILGAN. YAKUNDA YOSHLARGA TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI VA MAS’ULIYATLI FOYDALANISH BO‘YICHA TAVSIYALAR BERILGAN.

Kalit so‘zlar: yoshlar, zamonaviy texnologiya, internet, raqamli madaniyat, axborot jamiyati, ijtimoiy tarmoq, innovatsiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются положительные и отрицательные воздействия современных технологий на жизнь молодежи. Изучены потребности молодых людей в информации, уровень использования интернета и цифровых средств, а также социальные, психологические и культурные изменения, происходящие под влиянием технологий. В статье анализируются положительные стороны — повышение эффективности образовательного процесса, доступ к глобальному информационному пространству, развитие креативного и критического мышления, а также отрицательные — интернет-зависимость, информационное загрязнение и

социальная отчужденность. В заключение даны рекомендации по рациональному и ответственному использованию технологий молодежью.

Ключевые слова: молодежь, современные технологии, интернет, цифровая культура, информационное общество, социальные сети, инновации.

ABSTRACT: THIS ARTICLE ANALYZES THE POSITIVE AND NEGATIVE EFFECTS OF MODERN TECHNOLOGIES ON THE LIVES OF YOUNG PEOPLE. IT EXPLORES YOUTH'S NEED FOR INFORMATION, THE LEVEL OF INTERNET AND DIGITAL TOOL USAGE, AND THE SOCIAL, PSYCHOLOGICAL, AND CULTURAL CHANGES CAUSED BY TECHNOLOGICAL INFLUENCE. THE PAPER HIGHLIGHTS THE POSITIVE ASPECTS — IMPROVED EDUCATIONAL EFFICIENCY, ACCESS TO GLOBAL INFORMATION, CREATIVITY, AND CRITICAL THINKING DEVELOPMENT — AS WELL AS NEGATIVE CONSEQUENCES SUCH AS INTERNET ADDICTION, INFORMATION POLLUTION, AND SOCIAL ALIENATION. IN CONCLUSION, THE AUTHOR PROVIDES RECOMMENDATIONS FOR THE EFFECTIVE AND RESPONSIBLE USE OF TECHNOLOGIES BY YOUNG PEOPLE.

Keywords: youth, modern technology, internet, digital culture, information society, social networks, innovation.

KIRISH

Bugungi kunda dunyo shiddat bilan raqamli asr sari intilmoqda. Texnologik taraqqiyotning eng faol foydalanuvchilari — yoshlar hisoblanadi. Ularning hayoti, o'qish jarayoni, muloqot uslubi va dunyoqarashi zamonaviy texnologiyalar bilan chambarchas bog'lanib bormoqda. Shu bois, texnologiyalar yoshlar ongiga qanday ta'sir ko'rsatmoqda, ularning ijtimoiy hayotidagi o'rni qanday — bu savollar jamiyatshunoslar, psixologlar va pedagoglar uchun dolzarb masalaga aylanmoqda.

ASOSIY QISM

XXI asr — axborot va innovatsiyalar asridir. Internet, sun'iy intellekt, virtual haqiqat, raqamli o'yinlar, ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning kunlik hayotining ajralmas qismiga aylangan. So'rovnomalar natijasiga ko'ra, o'rta statistik yosh kishi kuniga o'rtacha 5–7 soat vaqtini internetda o'tkazadi. Bu esa, ularning dunyoqarashini shakllantirishda texnologiyalarning roli naqadar kuchli ekanligini ko'rsatadi.

- Ta'lim jarayonida samaradorlik: Onlayn ta'lim platformalari (Coursera, Khan Academy, EduMarket va boshqalar) yoshlarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirdi.

- Axborotga tezkor kirish: Texnologiyalar yoshlarni global bilim maydoniga bog'laydi.

- Ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: Raqamli texnologiyalar yoshlarning ijodkorlik qobiliyatini namoyon etish imkonini beradi.

- Kasbiy rivojlanish imkoniyatlari: Dasturlash, dizayn, marketing kabi sohalar texnologik vositalar orqali o'rganilmoqda.

- Internet qaramligi: Ijtimoiy tarmoqlarga haddan ortiq berilish diqqatni jamlay olmaslik, motivatsiyaning pasayishi va ijtimoiy izolyatsiyaga olib keladi.

- Axborot ifloslanishi: Internetdagi yolg'on va manipulyativ ma'lumotlar yoshlar tafakkuriga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

- Ijtimoiy begonalashuv: Onlayn muloqot ortidan jonli muloqot kamayib, insonlar orasidagi samimiylilik pasayadi.

- Sog'liq muammolari: Kompyuter oldida uzoq vaqt o'tirish, uyqusizlik va harakatsizlik sog'lom turmush tarziga tahdid soladi.

Texnologiyalarni samarali ishlatish uchun yoshlar orasida raqamli madaniyatni shakllantirish zarur. Bu nafaqat texnik bilim, balki axborot xavfsizligi, onlayn axloq va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishni ham o'z ichiga oladi. O'zbekiston sharoitida ham "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi orqali ushbu yo'nalishda tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

XULOSA

Zamonaviy texnologiyalar yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylangan. Ular ulkan imkoniyatlar bilan birga, ma'lum xavf-xatarlarni ham keltirib chiqarmoqda. Shu sababli texnologiyalarni to'g'ri yo'naltirish, raqamli madaniyatni rivojlantirish va yoshlarni ongli hamda mas'uliyatli foydalanishga o'rgatish jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Texnologiya inson hayotini yengillashtirishi, bilim va imkoniyat manbai bo'lishi lozim — unga qaramlik emas.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. To‘xtayeva D. Axborot texnologiyalari va yoshlar psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2021.
2. UNESCO Report. Youth and Digital Transformation: Global Trends. – Paris, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi qarori. – 2020-yil.
4. Sodiqova N. Internet madaniyati va yoshlar axloqi. – “Pedagogika” jurnali, №2, 2022.

TA’LIM VA TARBIYA – INSON KAMOLOTI VA TARAQQIYOTI ASOSI
DTPI o‘qituvchisi Xoliqov Feruz, Dehnov
tadbirkorlik va pedagogika instituti, Boshlang‘ich
ta’lim yo‘nalishi 4-kurs talabalari Qalandarov
Eshquvvat, Olloqulova Zinura Qudratovna,
Ismatulloeva Nodira
Email: shohsanam9489@mail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim va tarbiyaning inson kamoloti va rivojlanishidagi o‘rni hamda ahamiyati tahlil qilingan. Muallif ta’lim va tarbiyani inson va jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida ko‘rib chiqadi, uning tarixiy va zamonaviy jihatlarini tahlil etadi. Maqolada Sharq mutafakkirlarining qarashlari, zamonaviy pedagogika g‘oyalari hamda O‘zbekiston Respublikasidagi ta’lim sohasidagi islohotlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, tarbiya, inson, jamiyat, axloq, ma’rifat, maorif, o‘qituvchi, ota-ona, rivojlanish.

Аннотация: В данной статье рассматривается сущность и значение образования и воспитания как основы развития и совершенствования личности. Автор анализирует исторические и современные аспекты воспитательного

процесса, а также роль учителей и семьи в формировании духовно зрелой личности. Отмечается значение реформ в сфере образования в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: образование, воспитание, личность, общество, нравственность, культура, развитие, учитель, родители.

Abstract: This article explores the essence and importance of education and upbringing as the foundation of human development and perfection. The author analyzes both historical and modern aspects of educational processes, emphasizing the role of teachers and family in shaping a morally mature individual. The paper also highlights current educational reforms in the Republic of Uzbekistan.

Keywords: education, upbringing, personality, society, morality, culture, development, teacher, parents.

Kirish.

Ta'lim va tarbiya qadimdan insoniyat oldidagi eng muhim masalalardan biri bo'lib kelgan. Har bir jamiyat ta'lim va tarbiyaga e'tibor bersa, u taraqqiyot va ma'naviy barqarorlikka erishadi. Shu bois buyuk allomalar – Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abdurahmon Jomiy va ustoz Sadridin Ayniy ta'lim va tarbiyani inson kamolotining asosi deb bilganlar. XXI asr – fan, texnika va raqamlashtirish asrida ta'lim va tarbiya masalasi yanada dolzarb tus oldi. Bu davrda nafaqat ilmiy bilim, balki axloqiy, madaniy va ma'naviy tarbiya ham e'tibor markazida turadi.

Ta'lim – insonning bilim, dunyoqarash va hayotiy ko'nikmalarini shakllantiruvchi asosiy vositadir. Faqat nazariy bilim inson shaxsini to'la shakllantira olmaydi; buning uchun tarbiya zarur. Tarbiya insonda axloqiy, insoniy va milliy qadriyatlarni singdiradi, uni mehnatsevarlikka, halollikka, boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo'lishga o'rgatadi. Abu Nasr Forobiy shunday degan edi: “Ilm axloqsiz insonni kamolga yetkaza olmaydi.” Demak, ta'lim va tarbiya birgalikda olib borilgandagina inson mukammal bo'la oladi.

Jomiy, Sa'diy, Nosir Xisrav va Ahmad Donish asarlarida axloqiy tarbiya masalasi muhim o'rin egallaydi. Sa'diy “Guliston” asarida shunday deydi: “Ahmoqqa ta'lim

berish – suv bilan qor yoğishga o‘xshaydi.” Ya’ni ta’lim faqat tarbiyali va pok muhitda samara beradi. Abdurahmon Jomiy ta’limni ma’rifatga eltuvchi yo‘l, tarbiyani esa nafsni poklovchi vosita deb biladi. Ustoz Sadriddin Ayniy esa ta’lim va tarbiyani millat ozodligi va taraqqiyotining poydevori deb hisoblaydi. Ushbu fikrlar bugun ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan, balki zamonaviy pedagogika tajribasiga hamohangdir.

Inson tarbiyasi oiladan boshlanadi. Bola ota-onaning so‘zi, xatti-harakati va munosabatidan yaxshilik, mehr-muhabbat va odobni o‘rganadi. Shu bois oila – insonning birinchi maktabidir. Agar oilaviy muhit sog‘lom bo‘lsa, farzand ham odobli, mehnatsevar va vatanparvar bo‘lib ulg‘ayadi. Jamiyat oila qadriyatlarini hurmat qilsa, u yerdan barkamol insonlar yetishib chiqadi.

Har bir millat ta’lim va tarbiyaga e’tibor bersa, u taraqqiyotga erishadi. Dunyodagi rivojlangan mamlakatlar ham avvalo maorif sohasiga katta sarmoya kiritishadi.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda ta’lim tizimini takomillashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun hamda “Ta’limni 2030-yilgacha rivojlantirish milliy strategiyasi” ta’lim sifatini oshirish, yosh avlodning axloqiy tarbiyasini mustahkamlash va o‘qituvchi obro‘sinu yuksaltirishga qaratilgan. Bugungi o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki ijodkor tafakkurni, axborot madaniyatini va yuksak ma’naviyatni shakllantiruvchi shaxs bo‘lishi kerak.

Ta’lim va tarbiya – inson kamoloti va jamiyat taraqqiyotining poydevoridir. Ular insonni ma’rifat, axloq, mas’uliyat va insonparvarlik sari yetaklaydi. Ushbu maqsadga erishish uchun maktab, o‘qituvchi, ota-ona va jamiyat o‘rtasida mustahkam hamkorlik zarur. Globallashuv va intellektual raqobat davrida faqat ta’lim va tarbiyani davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylantirgan millatgina muvaffaqiyatga erishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Amirqulov A. (2023). Huquqiy madaniyatni shakllantirishda o‘rta asrlar Sharq mutafakkirlari ma’naviy merosining roli. Yevroosiyo akademik tadqiqotlar jurnali, 3(1, Part 3), 76–79.

2. Karimov I. (2015). Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat.

3. Nazarov B. (2019). Ta'lim va tarbiya nazariyasining asoslari. Toshkent: O'qituvchi.
4. UNESCO. (2022). Education for Sustainable Development Report. Paris.
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2023). Ta'limni 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi. Toshkent.
6. Mirziyoyev Sh.M. (2021). Taraqqiyot strategiyasi. Toshkent.

**O'QUVCHILARNING INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINI
ANIQLAGAN HOLDA TA'LIM TARBIYA JARAYONINI TASHKIL ETISH**
Toshtemirova Mavluda Turg'unovna Denov
tadbirkorlik va pedagogika institute Pedagogika ta'lim
yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarning individual psixologik xususiyatlarni o'rgangan holda ta'lim tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, masalasi yoritilgan. Har bir o'quvchining bilish faolligi, temperament turi, qiziqishlari va qobiliyatini aniqlash, ta'lim sifatini oshirishda muhim omil sanaladi. Tadqiqotda psixodiagnostik metodlar yordamida o'quvchilar shaxsini har tomonlama tahlil qilish va pedagogik yondashuvni individuallashtirishning ilmiy asoslari yoritiladi.

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема организации эффективного процесса обучения и воспитания с учётом индивидуальных психологических особенностей учащихся. Определение познавательной активности, типа темперамента, интересов и способностей каждого ученика рассматривается как важный фактор повышения качества образования. В исследовании раскрываются научные основы всестороннего анализа личности учащихся с использованием психодиагностических методов и индивидуализации педагогического подхода.

Annotation: This article addresses the issue of organizing an effective educational and upbringing process based on the study of students' individual psychological

characteristics. Determining each student's cognitive activity, temperament type, interests, and abilities is regarded as an essential factor in improving the quality of education. The study reveals the scientific foundations of a comprehensive analysis of students' personalities through the application of psychodiagnostic methods and the individualization of the pedagogical approach.

Kalit soʻzlar. Individual yondashuv, shaxs rivoji, ta'lim-tarbiya jarayoni, temperament, individual psixologik xususiyatlar.

Kirish. Zamonaviy ta'limning asosiy maqsadi- har bir ta'lim oluvchining shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish ularni mustaqil fikrlaydigan, ijodkor va ijtimoiy faol shaxs sifatida jamiyatga yetkazib berishdan iboratdir. Bu jarayonga o'quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish hamda ta'lim-tarbiya jarayonini ushbu xususiyat va qobiliyatlarga mos tarzda olib borish muhim sanaladi. Ta'lim jarayoni bu faqatgina bilim berish emas balki o'quvchining psixologik holati, emotsional muvozanati, motivatsion omillari va bilish jarayonlarini hisobga olgan holda uning har tomonlama kamol topishiga yo'naltirilgan murakkab tizimdir. Shu bois, har bir o'quvchining temperament turi, qobiliyati, tafakkur uslubi va hissiy reaksiyalarini aniqlash ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi. O'quvchi rivojlanishining tabiiy sharoitlari ,uning jismoniy tuzilishi nerv va ichki sekretsiya bezlari sistemasi, jismoniy tuzilishidagi afzalliklari va nuqsonlari uning individual-psixologik xususiyatini shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Lekin biologik omillar kishi shaxsining tarkibiga singib, ijtimoiy omilga aylanib qoladi va keyinchalik ijtimoiy muhitda mavjud bo'ladi. Temperament esa shaxsning psixik faoliyati dinamikasini belgilovchi psixikaning barqaror, o'zgarmas, individual tipologik xususiyatlari majmuasidir. O'quvchilarning temperament tipi ta'lim jarayonida muhim psixologik omil hisoblanadi. Shu boisdan, metod va shart-sharoitlarni izlab topish zamon talabi. Masalan, melanxolik tipi yuksak sinzitivlik xususiyatiga ega, sezgirliги yuqori, arzimagan sabablarga ko'ra ham ko'zlaridan yosh oqib ketadigan arazachan, psixik tempi sust va rigit. Sangvinik tipiga doir insonlar esa reaktivlik yuqori, bo'lar-bo'lmas narsaga xoxolab kulaveradigan diqqatini jalb qilgan hamma narsalarga tetik va zo'r qo'zg'alish bilan javob beradi. Yangi sharoitga osonlik bilan o'rganadi. Bu ikki tip

vakillarini bir muhitda aynan bilim olishlari juda qiyin kechadi. Shu sababli ushbu jarayonda o'qituvchidan talab qilinadigan yagona narsa, har bir o'quvchi bilan psixologik individual yondashuvni ta'minlash uchun biz dars jarayonida qo'llanishi muvofiq bo'lgan metodlarga yuzlanamiz.

Bu metodlar quyidagilardan iborat:

Differensial yondashuv metodi-o'quvchilarning individual psixologik xususiyatlariga qarab topshiriqlar dars va aloqa shaklini moslashtirish.

Interfaol metodlar (munozarali-rolli o'yinlar) sangvinik o'quvchilarning faol muloqotga kirishish ehtiyojini qondirishi bilan birgalikda melonxolik o'quvchilarni ijtimoiy faollikka jalb etadi.

Individual suhbat va psixologik qo'llab quvvatlash metodi. Melonxolik tipidagi o'quvchilar uchun ijobiy emotsional muhit yaratish va ularning ichki ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kuzatuv va refleksiya metodlariga-o'quvchilarning o'quv faoliyatidagi emotsioanal o'zgarishlarni tahlil qilib o'qituvchini dars jarayoniga moslashtiradi.

Juftlikda ishlash metodi-sangvinik va melonxolik o'quvchilarni birgalikda ishlashga jalb etish orqali va ularning ijtimoiy moslashuvini va o'zaro to'ldiruvchi qobiliyatlarini namayon etadi.

Mazkur metodlar o'quvchilarning temperament farqlarini bartaraf etish ularning psixologik qulayligini ta'minlash va ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan, kompleks yondashuvni shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarning individual psixologik xususiyatlariga asoslangan ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish. Bu shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasining amaliy ifodasi bo'lib u o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini, o'z imkoniyatlarini to'liq namayon etishini ta'minlaydi. Mazkur metodlar o'quvchining shaxsiy faolligini oshiradi, bilimlarini mustaqil egallashga undaydi, hamda emotsioanal muvozanatni ta'minlaydi. Eng muhimi bu yondashuv o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida hamkorlik, ishonch va ijobiy psixologik muhitni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT

1. “Umumiy psixologiya darslik” Toshkent “Innovatsiy-Ziyo” 2021
2. “Shaxs psixologiyasi va rivojlanish nazariyasi” Hasanboeva Sh, Toshkent fan, 2021
3. “Pedagogik-psixologiya asoslari”. Raximova. M, Toshkent:TDPU, 2020
4. “Didaktika:ta’lim nazariyasi va amaliyoti”. Yo’ldoshev Toshkent:TDPU,2019
5. Jalolov J. “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat”. Toshkent: TDPU, 2021.

PEDAGOGIK MAHORAT VA UNING O‘QITUVCHI FAOLIYATIDAGI AHAMIYATI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
Pedagogika fakulteti 4-kurs talabasi
Sharofutddinova Xurshida, Rashidova Farida,
Ashurov Habib**

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimining yangilanishi, o‘quv-tarbiya jarayonining modernizatsiyalashuvi o‘qituvchi shaxsiga qo‘yiladigan talablarni keskin oshirmoqda. O‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki yosh avlodni har tomonlama yetuk inson qilib tarbiyalaydigan mahoratli pedagog bo‘lishi zarur. Shu bois pedagogik mahorat masalasi bugungi kunda ta’lim tizimida eng muhim masalalardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Pedagogik mahorat — bu o‘qituvchining o‘z kasbini puxta bilishi, o‘quvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatish, ta’lim jarayonini to‘g‘ri tashkil etish va har bir o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlarini inobatga olgan holda ta’sir o‘tkaza olish qobiliyatidir. Pedagogik mahorat o‘qituvchining nazariy bilimlari, amaliy tajribasi va shaxsiy fazilatlarining uyg‘unligida namoyon bo‘ladi.

Pedagogik mahoratning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

1. “Kasbiy bilimlar” – o‘qituvchi o‘z fani, psixologiya, pedagogika va metodika bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘lishi kerak.
2. “Pedagogik texnika” – nutq madaniyati, tana tili, mimika, ovoz ohangi va auditoriyani boshqarish ko‘nikmalari.
3. “Ijodkorlik va yangilikka intilish” – zamonaviy metod va texnologiyalarni o‘z faoliyatiga tatbiq etish.
4. “Tarbiyaviy mahorat” – o‘quvchilarga ijobiy ta’sir ko‘rsatish, ularni ma’naviy barkamol inson sifatida shakllantirish.

O‘qituvchining pedagogik mahorati o‘quvchilar bilan bo‘ladigan har bir muloqotda, dars jarayonida, tarbiyaviy ishlar tashkilotida yaqqol namoyon bo‘ladi. Har bir o‘qituvchi o‘z mahoratini uzluksiz rivojlantirib borishi, o‘z ustida ishlashi lozim. Bu jarayon o‘qituvchining kasbiy o‘sishi va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida interfaol metodlar, axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish, talabalarda mustaqil fikrlashni shakllantirish, ijodkorlikni rivojlantirish o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahoratni talab etadi. Shuningdek, o‘qituvchi o‘z faoliyatida milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, insonparvarlik kabi fazilatlarni ham doimo namuna sifatida ko‘rsatishi zarur.

Pedagogik mahoratning muhim jihatlaridan biri – bu o‘quvchilarning psixologik holatini to‘g‘ri anglay bilishdir. Har bir o‘quvchi o‘ziga xos shaxs bo‘lib, uning xarakteri, qiziqishlari, qobiliyatlari turlicha. Shu sababli, o‘qituvchi individual yondashuv asosida darsni tashkil etishi lozim. Bu esa o‘qituvchidan chuqur psixologik bilim va pedagogik sezgirlikni talab etadi.

Shuningdek, o‘qituvchining nutq madaniyati ham pedagogik mahoratning ajralmas qismidir. Nutq orqali o‘qituvchi nafaqat bilim beradi, balki o‘quvchilarda fikrlash, tahlil qilish va muloqot madaniyatini shakllantiradi. To‘g‘ri, ravon, ifodali va ta’sirli nutq o‘qituvchining dars jarayonida muvaffaqiyat kalitidir.

O‘qituvchi o‘z faoliyatida namunali shaxs bo‘lishi kerak. Chunki o‘quvchilar o‘qituvchining faqat so‘zlarini emas, balki harakatlarini ham kuzatib, ulardan ibrat

oladi. Shuning uchun pedagogik mahorat o'qituvchining ichki dunyosi, ma'naviy pokligi va kasbga bo'lgan muhabbatiga ham bog'liqdir.

Pedagogik mahoratning rivojlanishi – bu o'qituvchining butun umr davom etadigan o'sish jarayonidir. Shaxsiy tajriba, kuzatuvchanlik, sabr-toqat va mehr bilan yondashish orqali har bir pedagog o'z kasbida yuksak cho'qqilarga erisha oladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, pedagogik mahorat o'qituvchining kasbiy yetukligi, bilimdonligi, shaxsiy fazilatlari va ijodkorligining uyg'un ifodasidir. U o'quvchilarga samarali ta'sir ko'rsatish, ta'lim jarayonini yuqori darajada tashkil etish va tarbiyaviy ishlarni to'g'ri yo'lga qo'yish imkonini beradi. Pedagogik mahoratni rivojlantirish o'qituvchining nafaqat kasbiy burchi, balki jamiyat oldidagi mas'uliyatidir. Chunki har bir o'qituvchi o'z mahorati orqali kelajak avlodning taqdiri va Vatan ravnaqi uchun xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hasanboeva O., Matchonov S. "Pedagogika nazariyasi va amaliyoti." – Toshkent: O'zbekiston faylasuflar jamiyati, 2016.
2. Yo'ldoshev J.G. "Pedagogik mahorat asoslari." – Toshkent: Fan, 2019.
3. Qodirova F., Xudoyberdiyeva M. "Pedagogik psixologiya." – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.

TA'LIM VA TARBIYANING SAMARALI USULLARI

**DTPI o'qituvchisi Rahmonova Nilufar,
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi Nurova
Sadbarg Hamroqulovna**

KIRISH

Ta'lim va tarbiya inson hayotining eng muhim jabhalaridan biri bo'lib, jamiyat taraqqiyoti, xalqning ma'naviy yuksalishi hamda kelajak avlodning komil inson sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligi

esa, eng avvalo, uning usullariga bog‘liqdir. Shu bois, zamonaviy pedagogika fani ta’lim va tarbiyaning eng samarali, interfaol hamda innovatsion usullarini ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq etishni asosiy vazifa qilib belgilagan.

ASOSIY QISM

Bugungi kunda ta’lim tizimida samarali usullarni qo‘llash o‘qituvchidan ijodkorlik, zamonaviy texnologiyalardan foydalana olish, shuningdek, o‘quvchini o‘ylashga, izlanishga unday olishini talab etadi. Ta’limda quyidagi usullar eng samarali hisoblanadi:

1. Interfaol usullar: “Aqliy hujum”, “Blits-so‘rov”, “Munozara”, “Bahs-munozara”, “Klaster”, “Insert” kabi metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va darsni jonlantiradi.
2. Innovatsion texnologiyalar: Multimedia vositalari, interaktiv taxta, onlayn platformalar (Zoom, Google Classroom) orqali o‘quv jarayonini yanada qiziqarli qilish mumkin.
3. Hamkorlikda o‘qitish usuli: Guruhli ishlash, juftlikda topshiriqlar bajarish o‘quvchilarni ijtimoiylashuvga, jamoada ishlash malakasiga o‘rgatadi.
4. Loyiha usuli: O‘quvchilar biror muammoni mustaqil o‘rganib, loyiha shaklida taqdim etadi. Bu ularning ijodkorlik qobiliyatini oshiradi.
5. Raqobat asosidagi usullar: “Eng yaxshi javob”, “Eng faol ishtirokchi”, “Test sinovlari” kabi shakllar o‘quvchilarni rag‘batlantiradi.

TARBIYA JARAYONIDAGI SAMARALI USULLAR

Tarbiyada ham zamonaviy, insonparvarlik tamoyillariga asoslangan usullar qo‘llanishi zarur. Jumladan, quyidagi yondashuvlar o‘z samarasini bermoqda:

- Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv: Har bir bola o‘ziga xos, uning qiziqishlari va iste’dodiga qarab ishlash samaradorlikni oshiradi.
- Namuna orqali tarbiya: O‘qituvchi va ota-onaning shaxsiy ibrati eng kuchli tarbiyaviy omildir.
- Dialog va muloqot: Bolaning fikrini tinglash, unga erkin fikr bildirish imkoniyatini berish, ijobiy muhit yaratadi.

- Axborot texnologiyalaridan foydalanish: Tarbiyaviy filmlar, animatsiyalar, ijtimoiy loyihalar orqali yoshlarni ma'naviy barkamollikka yo'naltirish mumkin.

XULOSA

Ta'lim va tarbiya jarayonida samarali usullarni tanlash va ularni tizimli ravishda qo'llash o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik, axloqiy fazilatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Pedagog har doim yangi yondashuvlarni izlab, ularni amaliyotda qo'llash orqali ta'lim sifatini oshiradi.

TAVSIYALAR

1. O'qituvchilar dars jarayonida interfaol va innovatsion metodlardan muntazam foydalanishlari kerak.
2. Tarbiyaviy soatlarda bolalar bilan erkin muloqot, ijobiy psixologik muhit yaratish zarur.
3. Har bir o'quvchi shaxsini chuqur o'rganib, individual yondashuvni yo'lga qo'yish muhim.
4. Ta'lim jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda tarbiya olib borish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni
2. Hasanboyeva O., Tursunova M. "Pedagogika asoslari". – Toshkent, 2016.
3. Yo'ldoshev J.G. "Ta'limda interfaol metodlar". – Toshkent, 2019.
4. Kamolovich, M. S. (2022). Practical forms, methods and tools of spiritual and legal education technologies suitable for citizens in the process of socialization of students. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(7), 55-61.

HOZIRGI KUNDA JAHON IQTISODIYOTIDA GLOBAL MUAMMOLAR

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti, 4-bosqich talabasi
Mamasaidova Mehrona Najmiddin qizi,**

**Maxmasaidova G'unchagul Sayfiddin qizi,
Jobirov Doston**

Email:mehronamamasaidova@gmail.com.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jahon iqtisodiyoti duch kelayotgan asosiy muammolar biri tabiiy resurslarning tugab borayotgani va aholi sonini ko'payib ketayotgani haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek, ushbu muammolarni bartaraf etish uchun amalga oshirilishi lozim bo'lgan bir qancha amaliy ishlar taklif qilingan

Kalit so'zlar: demografiy, energetika, resurs, nazoratsiz o'sish, degradatsiya.

Bugungi kunga kelib ilm fan va texnika taraqqiyoti o'zining eng yuksak darajasiga erishdi. Shunga qaramay, insoniyat bir qancha global muammolarga duch kelmoqda. Jahonda aholi sonining tez sur'atlarda ko'payib, qayta tiklanmaydigan resurslarning esa kamayib borayotgani, oziq ovqat tanqisligi va natijada yuzaga kelayotgan qashshoqlik shular jumlasidandir. Demografik muammolar Insoniyat paydo bo'lganidan beri dunyo aholisi sonimuntazam o'sib borgan Bunday o'sish natijasida yuzaga keladigan muammolar qadimdan ko'pchilik olimlarni havotirga solgan demograflar, sotsiologlar, iqtisodchilar va geograflar shular jumlasidan Ayniqsa hozirgi kunda, aholi sonining nazoratsiz o'sishi va uning oqibatlari global muammoga aylandi. Dunyo aholisi (2020) yiliga 1,05% atrofida o'smoqda, bu taxminan 81 million kishi degani. Bu ko'rsatkich 1980 yillarning oxirida eng yuqori cho'qqisiga chiqqan va har yili qo'shimcha 90 million kishini tashkil etgan. Bundan buyon, BMT aholining yillik o'sishi har yili 1 millionga kamayishini kutmoqda. Lekin, umumiy olganda kelasi 30 yillikda o'sish yuqori darajada saqlanib qoladi. Hozirda Yer yuzida 7,9 milliarddan ortiq odam yashaydi. Bu ko'rsatkich 1960 yillarda 3 milliardni, 1990 yillarda 5 milliardni va 2010 yillarda 6 milliardni tashkil qilgan Birlashgan Millatlar Tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, 2100 yilga kelib aholi soni 10.8 milliardga yetishi kutilmoqda. Bunday o'sishga tibbiy bilimlarning yaxshilangani natijasida turli kasalliklarga davo topilganligi va o'rtacha umr ko'rish yoshi ortganligi, qishloq xo'jaligidagi taraqqiyot natijasida insoniyatni oziq-ovqat bilan ta'minlash osonlashgani aholida oilani rejalashtirish bo'yicha ta'limni

yetishmasligi sabab bo'lmoqda. Biroq olimlarning ko'pgina fikricha, Yer sayyorasi ko'pi bilan 9 milliarddan 10 milliardgacha odamlarni tashiy oladi. Chunki, Yer ishlab chiqarishi mumkin bo'lgan oziq-ovqat este'molga yaroqli suv va yashash uchun joy miqdori chegaralangan.

Demografik bosim oziq ovqat va ekologik vaziyatni murakkablashtiradi. Muammolarning jiddiyligi faqatgina cheklangan resurslarda emas, balki ulardan foydalanishning atrof muhitga salbiy ta'siri bilan ham bog'liq. Dunyo aholisi ko'paygani sari, iqtisodiyotni rivojlantirish uchun ko'proq resurslar jalb qilinadi. Bu esa o'rmonlarning, yer osti va usti boyliklarining tanazzuliga sabab bo'ladi. Shuningdek, aholini haddan tashqari ko'payib ketishi ochlik, qashshoqlik, ichimlik suvi tanqisligi, atrof muhit degradatsiyasi va siyosiy beqarorlikni keltirib chiqaradi. Shu sababli, aholi soni o'sishini nazorat qilish hozirgi kunda global muammoga aylangan. Buning yechimi sifatida, odamlarni aholini haddan ortiq ko'payishi natijasida yuzaga keladigan dahshatli oqibatlardan xabardor qilish, ayollarning ta'limini rag'batlantirish oilani rejalashtirishni targ'ib qilish, turmush qurish yoshini kechiktirish, davlat tomonidan kam farzandli oilalarni rag'batlantirish kabi harakatlar ko'riladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayol qizlar ta'limini yaxshilanishining, ko'payish darajasini pasayishi bilan to'g'ridan to'g'ri bog'liqligi bor. Masalan, 1997 yilda Yamanda o'tkazilgan tadqiqot o'rta maktabni tugatgan ayollar orasida tug'ilish darajasi 33 foizga kamayganini aniqladi . Shu kabi choralarni qo'llab aholini haddan oshiq ko'payishini hal qilish mumkin.

Tabiiy resurslardan biz kundalik faoliyat uchun energiya manbai sifatida foydalanamiz. Ular qayta tiklanadigan va qayta tiklanmaydigan manbalarga bo'linadi. Ushbu ikki turdagi resurs o'rtasidagi farq shundaki, qayta tiklanadigan resurslar tabiiy ravishda o'zini to'ldirishi mumkin qayta tiklanmaydigan resurslar esa bunday xususiyatga ega emas. Bu shuni anglatadiki, qayta tiklanmaydigan resurslar ta'minoti cheklangan va barqaror foydalanish mumkin emas Qayta tiklanmaydigan manbalarning to'rtta asosiy turi mavjud: neft, tabiiy gaz, ko'mir va atom energiyasi. Ular tobora kamayib bormoqda. Bu insoniyat uchun katta muammodir, chunki qayta tiklanmaydigan manbalar dunyo bo'ylab energiya iste'molining 85% ini tashkil qiladi va biz hozirda energiya ehtiyojlarimizning ko'p qismini ta'minlash uchun ularga

muhtojmiz. So'nggi 70 yil ichida rivojlanayotgan mamlakatlar soni va texnologiyadagi innovatsiyalar tufayli global energiya iste'moli olti barobarga oshdi. Kelgusi 30 yil ichida u yana uch barobar ko'payishi prognoz qilinmoqda.

Ayni paytda tabiiy gaz, neft va ko'mir ishlab chiqarish va ulardan foydalanish muntazam o'sib borayotgan bo'lsada, zahiralarining tugashi 50-100 yildan so'ng, dolzarb muammoga aylanadi. Statistik ma'lumotlarga qaraganda, ko'mir zahirolari yana taxminan 120 yilga, neft va gaz zahirolari esa 70 yilga yetishi mumkin. Shunga qaramay bu raqamlar faqat statistikaga asoslangan taxminlar xolos. Ular vaqt o'tishi bilan o'zgaradi, chunki ushbu yoqilg'i manbalarining qazib olinishi va iste'moli ko'payishi yoki kamayishi mumkin. Yoqilg'i zahiralarining asosiy muammosi faqat ularning cheklangan ta'minoti emas, shu bilan birga iqlim o'zgarishiga ta'siridir. Ularni yoqish atmosferaga karbonat angidrid chiqaradi. Atmosferadagi issiqlikni ushlab turuvchi karbonat angidrid miqdorining oshishi global isishning asosiy sababidir. Agar dunyo hozirda ma'lum bo'lgan barcha yoqilg'i manablarini yoqib yuborsa, atmosferaga jami 750 milliard tonna karbonat angidrid chiqadi. Shu sababli, global haroratniko'tarilishini past darajada ushlab turishni istasak, hozirgi ma'lum zahiralarining 65-80 foizini Yerda qoldirishimiz kerak. Qayta tiklanmaydigan manbalarining ya'ni tabiiy gaz neft va ko'mir iste'molini kamaytirish uchun muqobil energiya manbalaridan foydalanishimiz kerak, masalan, shamol va quyosh energiyasi. Bu ikkala energiya manbalari ham cheksiz miqdorda mavjud va ulardan foydalanish atmosferaga zarar yetkazmaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, aholi o'sishini cheklash, atrof muhitni muhofaza qilish va qashshoqlikka qarshi kurash uchun qat'iy choralar ko'rish kerak. Bularni avvalo, aholi sonini haddan ortiq ko'payishini oldini olishdan boshlash kerak. Chunki, aholining haddan tashqari ko'payishi butun ekologik tizimga jiddiy tahdiddir. Ko'p aholi, ekologiyani ifloslanishiga, ko'p resurslar sarflanishiga va oxir oqibat tabiiy zaxiralarni tugashiga olib keladi, natijada turli kasalliklar ko'payadi. Shuning uchun biz bu muammolarni hal qilish uchun tegishli choralarni ko'rishimiz juda muhimdir. Shundagina insoniyat kelajakda tinch - totuv yashashi mumkin bo'ladi.

Adabiyotlar

1. B.D. Xajiev, K.K. Mambetjanov. Экономическая теория: учебник 2021
2. B.D. Xajiev, M.K. Abdullaeva, F.O. Otabaev. Глобальное экономическое развитие: учебное пособие. 2017.
3. Farida Aymatova va Nargiza Aytiniyazova. Экономическое образование молодежи — основа будущего страны. 2016

O'QITUVCHI KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH ORQALI TA'LIM JARAYONINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Mamarajabova Mastona Shomurod Qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti pedagogika yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Email: mastonamamarajabova004@gmail.com

Tel: +998-88-080-14-17

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'qituvchi kompetensiyasini rivojlantirish orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish masalasi yoritilgan. Unda kompetensiya tushunchasining mazmuni, o'qituvchining pedagogik, metodik, kommunikativ va axborot kompetensiyalarining ta'lim sifati bilan bog'liqligi ilmiy asosda tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida o'qituvchi kompetensiyasining rivojlanishi o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi, faolligi va ijodiy fikrlash qobiliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Shuningdek, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish bo'yicha samarali yondashuvlar va amaliy takliflar keltirilgan. Maqola natijalari o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi hamda ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarni qo'llash uchun metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: O'qituvchi kompetensiyasi, kasbiy rivojlanish, ta'lim samaradorligi, pedagogik kompetensiya, metodik yondashuv, axborot-kommunikatsion texnologiyalar, innovatsion ta'lim, o'quv jarayoni.

Аннотация: В данной статье рассматривается вопрос повышения эффективности образовательного процесса посредством развития компетентности учителя. На научной основе анализируется содержание понятия компетентности, взаимосвязь педагогической, методической, коммуникативной и информационной

компетентностей учителя с качеством образования. В ходе исследования установлено, что развитие компетентности учителя положительно влияет на уровень мастерства, активность и творческое мышление студентов. Также представлены эффективные подходы и практические предложения по повышению профессиональной компетентности учителей. Результаты статьи служат методологической основой для повышения квалификации учителей и использования инновационных подходов в системе образования.

Ключевые слова: Компетентность учителя, профессиональное развитие, эффективность образования, педагогическая компетентность, методический подход, информационно-коммуникационные технологии, инновационное образование, образовательный процесс.

Annotation: This article discusses the issue of improving the effectiveness of the educational process through the development of teacher competence. It analyzes the content of the concept of competence, the relationship between the pedagogical, methodological, communicative and informational competencies of the teacher and the quality of education on a scientific basis. In the course of the research, it was found that the development of teacher competence has a positive effect on the level of mastery, activity and creative thinking of students. Also, effective approaches and practical proposals for improving the professional competence of teachers are presented. The results of the article serve as a methodological basis for the professional development of teachers and the use of innovative approaches in the education system.

Keywords: Teacher competence, professional development, educational effectiveness, pedagogical competence, methodological approach, information and communication technologies, innovative education, educational process.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy maqsadi – zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, mustaqil fikrlaydigan, raqobatbardosh shaxsni shakllantirishdan iborat. Bu esa o'z navbatida o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini uzluksiz rivojlantirishni talab etadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (2020-yil 23-sentabr) hamda "Uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi

Prezident qarorlarida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llay oladigan, ijodkor, innovatsion fikrlovchi mutaxassislar sifatida tayyorlash muhim vazifa sifatida belgilangan.

Kompetensiya – bu faqat bilim emas, balki o'qituvchining o'z faoliyatida bilim, ko'nikma va shaxsiy sifatlarini amaliyotda to'g'ri qo'llay olish qobiliyatidir. Zamonaviy o'qituvchi nafaqat o'z fanini mukammal bilishi, balki o'qituvchilarning shaxsiy rivojlanishini boshqara olishi, ularni faol, mustaqil fikrlashga unday olishi bilan ham ajralib turadi. Shu sababli o'qituvchining pedagogik, kommunikativ, axborot, metodik va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, interfaol metodlar va STEAM yondashuvlarning ta'lim jarayoniga kirib kelishi o'qituvchilardan yangicha yondashuvni, o'z ustida muntazam ishlashni talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, o'qituvchi kompetensiyasini rivojlantirish – nafaqat o'qituvchining kasbiy mahoratini oshirish, balki ta'lim sifatini, o'qituvchilarning o'zlashtirish darajasini ham sezilarli darajada yaxshilashga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

O'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika fanida keng o'rganilayotgan muhim yo'nalishlardan biridir. So'nggi yillarda o'qituvchi faoliyatida kompetensiyaviy yondashuv ta'lim samaradorligini oshirishning asosiy omili sifatida e'tirof etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev o'z nutqlarida ta'lim sifatini oshirishda eng muhim omil — bu o'qituvchining mahorati va kompetensiyasi ekanini ta'kidlab, “O'qituvchi — yangi O'zbekistonni bunyod etuvchi asosiy kuch” deb qayd etgan. Shu boisdan “O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish milliy dasturi” (2022-yil) doirasida pedagoglarning bilim va ko'nikmalarini yangilash, ularni innovatsion faoliyatga tayyorlash choralari belgilangan. Pedagogika sohasida kompetensiya tushunchasiga turli olimlar tomonidan turlicha ta'rif berilgan. Masalan, rus olimi A. K. Markova (2004) kompetensiyani “mutaxassisning o'z kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli bajarishga imkon beruvchi bilim, malaka va shaxsiy sifatlar majmui”

deb ta'riflagan. Mahalliy tadqiqotchilardan N. Q. Sattorova, Z. G'. Nishonova va M. Yo'ldoshevalarning ishlarida o'qituvchi kompetensiyasini shakllantirishda uzluksiz kasbiy rivojlanish, refleksiya, va amaliyot bilan nazariya uyg'unligining ahamiyati ta'kidlangan.

Xalqaro miqyosda esa E. Boyatzis (1982), J. Raven (2001), va D. Hymes (1972)larning ishlari kompetensiya konsepsiyasining nazariy asoslarini yaratdi. Ularning fikricha, kompetensiya shaxsning nafaqat bilim va ko'nikmasi, balki maqsadga yo'naltirilgan faoliyatda o'zini namoyon etish qobiliyatidir. UNESCO (2015) va OECD (2019) hisobotlarida ham o'qituvchilarning raqamli, kommunikativ, madaniy va innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirish XXI asr ta'limining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Yuqoridagi manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi kompetensiyasini rivojlantirish orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish – zamonaviy ta'lim tizimida ustuvor ilmiy-amaliy yo'nalish hisoblanadi. Shu bois, pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning ijodiy fikrlashini, ijtimoiy faolligini kuchaytirish hamda o'qituvchi shaxsining kasbiy o'sishini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Mazkur tadqiqot ishining metodologik asosini O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (2020-yil), "Uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi Prezident qarorlari hamda UNESCO va OECDning ta'lim sifatini baholashga oid xalqaro me'yoriy hujjatlari tashkil etadi. Tadqiqotda o'qituvchi kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini aniqlash, ta'lim samaradorligiga ta'sirini o'rganish asosiy maqsad qilib belgilandi.

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

1. Nazariy tahlil metodi – o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi, uning tarkibiy qismlari, rivojlanish bosqichlari hamda ta'lim samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikni ilmiy manbalar asosida o'rganish uchun;
2. Tizimli yondashuv – o'qituvchi kompetensiyasini pedagogik tizimning ajralmas qismi sifatida ko'rib chiqish va uni rivojlantirishning kompleks yo'llarini aniqlash uchun;

3. Kuzatish va suhbat metodi – ta’lim jarayonida o’qituvchilarning dars o’tish jarayoni, metodlardan foydalanish darajasi va o’quvchilarga ta’sirini amalda kuzatish uchun;

4. Tahlil va sintez metodi – olingan natijalarni umumlashtirish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni hal etish yo’llarini ishlab chiqish uchun.

Tadqiqotning predmeti – o’qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish orqali ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish jarayoni. Obyekti – umumta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan o’qituvchilarning kasbiy faoliyati va ularning kompetensiya darajasi. Maqsadi – o’qituvchi kompetensiyasining rivojlanish omillarini aniqlash va ta’lim sifatiga ijobiy ta’sir ko’rsatuvchi samarali metodlarni taklif etishdan iborat. Shuningdek, tadqiqot davomida o’qituvchilarning malaka oshirish tizimidagi ishtiroki, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ko’nikmalari hamda o’quvchilarning o’zlashtirish darajasiga ta’sirini baholash uchun amaliy tahlil ishlari olib borildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagi tahlillar shuni ko’rsatadiki, o’qituvchi kompetensiyasining rivojlanish darajasi ta’lim jarayonining sifati va samaradorligiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Kompetent o’qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o’quvchilarning shaxsiy rivojlanishini boshqaruvchi, ularni mustaqil fikrlash va ijodkorlikka undovchi shaxsdir. Shu bois, ta’lim tizimida o’qituvchi kompetensiyalarini uzluksiz rivojlantirish, ularni yangi pedagogik texnologiyalar va metodik yondashuvlarga tayyorlash dolzarb masaladir.

O’qituvchi kompetensiyasini rivojlantirish orqali:

- ta’lim jarayonining samaradorligi va sifat ko’rsatkichlari oshadi;
- o’quvchilarning bilimlarni egallash, tahlil qilish va amaliyotda qo’llash ko’nikmalari mustahkamlanadi;
- darslarda interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan samarali foydalanish imkoniyati kengayadi;
- o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi muloqot, o’zaro hurmat va hamkorlik muhitini shakllantirish osonlashadi.

Takliflar:

- ✓ Har bir o‘qituvchi uchun kompetensiyaviy rivojlanish yo‘nalishlarini belgilovchi individual reja ishlab chiqish;
- ✓ Malaka oshirish kurslarida nazariy bilimdan ko‘ra amaliy mashg‘ulotlar ulushini ko‘paytirish;
- ✓ Ta’lim muassasalarida o‘qituvchilarning innovatsion tajriba almashinuvi uchun “Pedagogik ustaxonalar” tashkil etish;
- ✓ O‘qituvchilarning axborot-kommunikatsion kompetensiyasini oshirish uchun raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish.
- ✓ Umuman olganda, o‘qituvchi kompetensiyasini rivojlantirish — ta’lim sifatini yuksaltirishning, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va ijtimoiy faollikni shakllantirishning eng muhim sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boyatzis R. E. The Competent Manager: A Model for Effective Performance. — New York: Wiley, 1982.
2. Karimova V. M. Pedagogik innovatsiyalar va kompetensiyaviy yondashuv. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2023.
3. Markova A. K. Psixologiya professionalnoy kompetentnosti. — Moskva: Znaniye, 2004.
4. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
5. Nishonova Z. G‘. Pedagogning kasbiy kompetensiyasi va uni rivojlantirish yo‘llari. — Toshkent, 2020.
6. OECD. Education 2030: The Future of Education and Skills. — Paris, 2019.

**INKLYUZIV TA’LIM – BARCHAGA TENG IMKONIYAT YARATISH
YO‘LIDAGI MUHIM QADAM**

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi Hayitnazarova
Dilrabo, Hamroeva Farida, Saidov Jurabek
Fayzullayevich**

ANNOTATSIYA: USHBU MAQOLADA INKLYUZIV TA'LIMNING MAZMUNI, MOHIYATI, AHAMIYATI VA UNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'RNI YORITILGAN. INKLYUZIV TA'LIMNING ASOSIY TAMOYILLARI, UNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK JIHLTLARI, O'ZBEKISTON TAJRIBASIDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISLOHOTLAR TAHLIL ETILGAN. MAQOLADA INKLYUZIV TA'LIMNING INSONPARVARLIK, TENGLIK VA IJTIMOY ADOLATNI TA'MINLASHDAGI O'RNI HAMDA BU BORADAGI MAVJUD MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI HAQIDA SO'Z YURITILGAN.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, teng imkoniyat, maxsus ehtiyojli bolalar, pedagogika, integratsiya, insonparvarlik.

АННОТАЦИЯ: В СТАТЬЕ РАСКРЫВАЮТСЯ СУЩНОСТЬ, ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ ОБЩЕСТВА. РАССМОТРЕНЫ ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ И ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБУЧЕНИЯ, ПРОАНАЛИЗИРОВАНЫ РЕФОРМЫ, ОСУЩЕСТВЛЯЕМЫЕ В УЗБЕКИСТАНЕ. ОСОБОЕ ВНИМАНИЕ УДЕЛЕНО ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ И СОЦИАЛЬНОЙ ЗНАЧИМОСТИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ, А ТАКЖЕ СУЩЕСТВУЮЩИМ ПРОБЛЕМАМ И ПУТЯМ ИХ РЕШЕНИЯ.

Ключевые слова: инклюзивное образование, равные возможности, дети с особыми потребностями, педагогика, интеграция, гуманизм.

Annotation: This article reveals the meaning, essence, and importance of inclusive education in the development of society. It discusses the main principles and psychopedagogical aspects of inclusive learning, analyzes the reforms carried out in Uzbekistan, and highlights the role of inclusive education in promoting humanism, equality, and social justice. The paper also discusses existing challenges and possible solutions in the implementation of inclusive education.

Keywords: inclusive education, equal opportunities, children with special needs, pedagogy, integration, humanism.

KIRISH

Hozirgi davrda butun dunyoda inson huquqlarini himoya qilish, har bir shaxsga teng imkoniyat yaratish va jamiyatda adolatli ijtimoiy muhitni ta'minlash masalalari eng dolzarb mavzulardan biridir. Ta'lim tizimi bu jarayonning eng muhim tarkibiy qismi sifatida insonni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi. Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalarga, shu jumladan jismoniy, aqliy yoki psixologik imkoniyati cheklangan bolalarga ham umumiy ta'lim muassasalarida o'qish va rivojlanish imkonini beruvchi tizimdir.

Inklyuziv ta'lim g'oyasi insonparvarlik va teng huquqlilik tamoyillariga asoslanadi. Uning maqsadi — har bir bolaning individual imkoniyatlarini inobatga olgan holda, uni jamiyat hayotiga to'liq qo'shish va o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish imkonini yaratishdir. Ta'lim jarayonida inklyuziv yondashuv o'quv dasturlarini, baholash tizimini, metod va vositalarni har xil ehtiyojga ega o'quvchilar uchun moslashtirishni nazarda tutadi.

Inklyuziv ta'lim quyidagi tamoyillarga tayanadi:

- Har bir bola ta'lim olish huquqiga ega;
- Ta'lim tizimi barcha bolalarning ehtiyojlariga javob berishi kerak;
- O'qituvchi, ota-ona va jamiyat o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega;
- Farqlarni qabul qilish va hurmat qilish madaniyatini shakllantirish zarur.

Jahon miqyosida inklyuziv ta'lim YUNESKO, YUNISEF kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan faol qo'llab-quvvatlanadi. BMTning 2006-yilda qabul qilingan “Nogironlar huquqlari to'g'risida konvensiya”da inklyuziv ta'lim har bir davlatning majburiy vazifalaridan biri sifatida belgilangan. Skandinaviya mamlakatlari, Kanada, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi davlatlarda bu tizim yuqori darajada rivojlangan.

O'zbekiston Respublikasida ham inklyuziv ta'lim sohasida izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. 2020-yilda “Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida”gi Qonun, 2021–2025-yillarga mo'ljallangan “Inklyuziv ta'limni rivojlantirish milliy dasturi” qabul qilindi. Bugungi kunda ko'plab umumta'lim maktablari va oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim elementlari joriy etilmoqda. Maxsus psixologik-pedagogik markazlar faoliyat yuritmoqda, o'qituvchilar malakasi oshirilmoqda.

Inklyuziv ta'limni joriy etish jarayonida bir qator muammolar mavjud. Eng asosiylari:

- Mutaxassis kadrlar yetishmasligi;
- Texnik va moddiy baza cheklanganligi;
- Jamiyatda inklyuziv madaniyatning to'liq shakllanmaganligi.

Ushbu muammolarni hal etish uchun pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini oshirish, zamonaviy o'quv metodikalarini joriy etish, ota-onalar va mahalla bilan hamkorlikni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlov mexanizmlarini kengaytirish, maxsus grant va resurs markazlarini yaratish zarur.

XULOSA

Inklyuziv ta'lim — bu inson huquqlarini himoya qilish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va har bir bolaga o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish imkonini beruvchi eng samarali yo'ldir. U nafaqat ta'lim sohasida, balki jamiyatning barcha qatlamlarida insonparvarlik, bag'rikenglik va tenglik g'oyalarini mustahkamlaydi. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim tizimini to'liq yo'lga qo'yish mamlakatning barqaror taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi “Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida”gi Qonuni, 2020-yil.
2. “Inklyuziv ta'limni rivojlantirish milliy dasturi” (2021–2025-yillar).
3. Mirziyoyev Sh.M. Ta'lim tizimini modernizatsiya qilish to'g'risidagi nutqlari. – Toshkent, 2022.
4. YUNISEF O'zbekiston: “Har bir bola maktabda” loyihasi hisobotlari.
5. Qodirova N. “Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot”. – Toshkent, 2023.

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMI AFZALLIKLARI VA IMKONIYATLARI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika fakultiteti, 4-bosqich 1-BT-22-guruh
talabasi Erniyozova Sohiba Ochil qizi, Nazarova**

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim muassasalarida ta'lim oluvchilarni ijodiy fikrlash, hayotiy ko'nikmalar, tahliliy ko'nikmalar va qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda zamonaviy ta'limning o'rnini, shuningdek zamonaviy ta'limga asosi hisoblangan onlayn ta'lim, mustaqil ta'lim usullarining afzalliklari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, ko'nikma, podkastlar, elektron kitoblar.

Аннотация: В статье рассматривается роль современного образования в развитии творческого мышления, жизненных навыков, аналитических способностей и навыков принятия решений у учащихся образовательных учреждений, а также преимущества онлайн-образования и методов самостоятельного обучения, которые считаются основой современного образования.

Ключевые слова: современное образование, навыки, подкасты, электронные книги.

Abstract: This article describes the role of modern education in developing creative thinking, life skills, analytical skills, and decision-making skills of students in educational institutions, as well as the advantages of online education and independent learning methods, which are considered the basis of modern education.

Keywords: modern education, skills, podcasts, e-books.

Zamonaviy ta'lim XXI asrda maktablar va ta'lim muassasalarida o'qitiladigan ta'limning eng so'nggi va zamonaviy versiyasidir. Zamonaviy ta'lim nafaqat Savdo, fan va san'atning taniqli akademik fanlariga e'tibor qaratadi, balki talabalarda ijodiy fikrlash, hayotiy ko'nikmalar, qadriyatlar ta'limi, tahliliy ko'nikmalar va qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Zamonaviy ta'lim shuningdek, o'quvchilarga bilim berish va o'quv jarayonini yanada qiziqarli va qiziqarli qilish uchun mobil ilovalar, YouTube, podkastlar, elektron kitoblar, filmlar kabi eng yangi texnologiyalardan foydalanadi. Biz hammamiz o'qituvchiga yo'naltirilgan sinfda,

o'qituvchi oldinda, talabalar chiroyli qatorlarda o'tirib, ma'ruza tinglaydigan va eslatma oladigan tizimda ta'lim oldik. Bu tizim ma'lum darajada ta'lim tizimimizning o'zagi bo'lib kelgan va hozir ham tashkil etadi. Maktablar o'nlab yillar davomida unga tayangan va yaqinda katta o'zgarishlarga duch kelgan. XXI asrda texnologiya kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylandi. Bu bizning dunyomizni, eng muhimi, ta'lim tizimimizni tubdan isloh qilishdan boshqa hech narsa keltirmaganini hech birimiz inkor eta olmaymiz. Doskadan oq doskagacha va endi aqlli doskagacha texnologiya bizning asosiy tadqiqot, bilim va o'qitish manbamizga aylandi. Ushbu blog zamonaviy ta'lim tizimi va uning o'qitishning an'anaviy usullarini qanday o'zgartirishi haqida bir oz yoritib beradi.

Misol tariqasida Hindiston ta'lim tizimi qadimiy og'zaki ta'limda, shuningdek, keyinchalik inglizlar tomonidan rasmiy ta'limga ko'ra o'zgartirilgan Gurukul ta'lim tizimida chuqur ildizlarga ega Gurukul ta'lim tizimi turar joy ta'lim tizimining bir shakli bo'lib, unda talabalar o'qituvchi yoki "Acharya" ning uyi bo'lgan va ta'lim markazi bo'lib xizmat qilgan Gurukulda yashagan. Bu ta'lim tizimining yadrosi intizom va mehnatsevarlik tamoyillarida yotadi. Talabalar o'z guruslaridan o'rganishlari va olgan bilimlarini amaliy hayotda qo'llashlari kerak edi. Talaba va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatlar muqaddasdir va u ko'pincha rasmiy to'lovlarni o'z ichiga olmaydi, lekin Gurudakshina talaba o'qituvchiga ularning tinimsiz yordamiga hurmat sifatida taklif qilgani. Ushbu ta'lim tizimi Vediklar davrida qadim zamonlarda boshlangan, o'shanda rasmiy ta'limning alohida shakli mavjud bo'lmagan, ammo o'rganish mahoratga asoslangan va Vedalar, Puranalar va muqaddas matnlarga asoslangan bo'lib, ular talabalarning bilim ufqlarini kengaytirish uchun zarur qo'llanma bo'lgan..

Adabiyotlar va tadqiqotchi olimlar ilmiy ishlari shuni ko'rsatdiki an'naviy ta'lim tizimini va zamonaviy ta'lim tizimi ta'lim sifatini ta'minlash. kadrlar tayyorlashda turli modelining o'rganish va tahlili shuni ko'rsatadiki, tizimining asosiy kamchiliklari uning tizimdagi demokratik va bozor o'zgarishlari talablariga javob bermasligidir. Ta'lim tizimi, fan va ishlab chiqarishning o'zaro yaqin aloqasi va o'zaro integratsiyasi ta'minlanmaganligini ko'rsatdi. Foydalanuvchilar, ya'ni ta'lim oluvchilar yaxshi natijalarga erishishi maqsad qilgan xolda zamonaviy ta'lim yoki onlayn ta'limni afzal

ko'rishadi. Elektron ta'lim sanoati jadal rivojlanmoqda. Ko'pgina kompaniyalar ta'lim oluvchilar uchun eng mos bo'lgan eng yaxshi moslashtirilgan ta'lim jarayoni uchun maxsus eLearning portalini ishlab chiqmoqda.

An'anaviy ta'lim tizimi. An'anaviy ta'limda o'quvchilar ma'lum bir vaqtda va ma'lum bir joyda tom ostida to'planadi. An'anaviy ta'limning o'qitish uslubi o'qituvchi tomonidan boshqariladi. Talabalar o'zlarining shubhalarini bartaraf etish uchun tengdoshlari bilan muhokama qilishadi yoki xuddi shunday qilish uchun darsdan keyin o'qituvchi bilan muloqot qilishadi. O'quvchining olgan bilimi o'qituvchining bilimiga bog'liq. Keling, an'anaviy ta'limning afzalliklari va kamchiliklarini ko'rib chiqaylik .An'anaviy ta'lim tizimining afzalliklari Vaqtinchalik Talabalar har bir davr uchun ma'lum vaqt va tanaffus uchun vaqt ajratadilar. Bu vaqtning barchasi boshida rejalashtirilgan, talabalar ushbu tartibni bajaradilar va ularni o'z vaqtida va intizomli qiladilar. Ijtimoiy o'zaro ta'sirlar Talabalar o'z tengdoshlari bilan o'zaro munosabatda bo'lib, ularga xarakterni shakllantirishda yordam beradi. Ular boshqalarni baham ko'rishni va hurmat qilishni o'rganadilar. Sinfdan tashqari mashg'ulotlar Bu talabalarga yashirin iste'dodlarini boshqalarga namoyish qilish imkoniyatini beradi. Bu ularga o'z iste'dodlari uchun tan olinishiga va hayotlarida ustun bo'lishga yordam beradi. Yuzma-yuz muloqot: Talabalar o'z o'qituvchilari bilan bevosita muloqot qilishlari mumkin. Ular o'zlarining shubhalari bo'lgan sohalarda savollar va ko'proq tushuntirishlar berishlari mumkin.

An'anaviy ta'lim tizimining kamchiliklari. Umumlashtirilgan ta'lim: Barcha o'quvchilar uchun umumlashtirilgan ta'lim ular uchun qiziq bo'lgan narsalarni o'rganishni qiyinlashtiradi. Turli o'quvchilar turli xil iste'dod va qiziqishlarga ega bo'lib, bu umumiy ta'lim ta'minlay olmaydi. Talabalar o'zlari yaxshi bo'lmagan o'qish uchun ko'proq vaqt va kuch sarflashadi va bu ularning kelajakdagi kareralarida yordam bermaydi. Passiv tinglovchilar: An'anaviy ta'limda talabalar o'z o'qituvchilarini tinglashlari kerak. Ba'zan o'quvchilar o'qituvchilarni tinglashga harakat qilmaydilar. Ular ma'ruzalarga qiziqish bildirmaydilar va passiv tinglovchilarga aylanishadi. Moslashuvchan vaqt yo'q: An'anaviy ta'lim o'qish qiyin bo'lgan qat'iy jadvalga amal qiladi. Talabalar buni engishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Qimmat: Bu juda

qimmat, chunki maktab ma'lum shart-sharoitlarni ta'minlaydi va o'qituvchilari uchun o'qish to'lovi va hokazo. Hamma ham bunga qodir emas va oxir-oqibat kredit olishga qodir. O'qituvchiga yo'naltirilgan ta'lim: O'qituvchi va kitoblar asosiy ma'lumot manbalaridir. Talabalar yangi narsalarni o'rganishga qodir emaslar va ularning bilimlari kitoblar va o'qituvchilar tomonidan berilgan bilimlar bilan cheklanadi.

Shuningdek xozirgi kunda rijoqlanib borayotgan aqlli ta'lim, ya'ni onlayn ta'limning paydo bo'lishiga tuxtaladigan bo'lsak zamonaviy ta'limning asosiy xususiyatlaridan biri bo'lib, onlayn ta'lim zamonaviy davrda o'quv jarayoni va pedagogikaning muhim qismiga aylandi. Har qanday vaqtda va istalgan joyda har qanday narsani o'rganishning keng ko'lamini taklif qiladigan Internet har qandayyoshdagi odamlarni o'z ko'nikmalarini taqdim etish va ta'limning turli sohalari bo'yicha tajribalarini kengaytirish uchun qabul qiladigan keng bilimlar hovuziga aylandi. Bundan tashqari, onlayn ta'lim o'qitish va o'rganishning interaktiv jarayonini osonlashtirish uchun texnologiyadan foydalangan holda Smart Education ning tarkibiy qismidir. Ta'lim texnologiyasi ahamiyati bugungi kunda muhim ahamiyatga ega va faqat bir faoliyat tarmoq ulanishi va smartfon, planshet yoki kompyuter yordamida har bir joyda hech narsa va o'rganish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimining ijobiy va salbiy tomonlari bor. Hozirgi sharoitga ko'ra, zamonaviy ta'lim tizimi an'anaviy ta'lim tizimidan yaxshiroq. Zamonaviy ta'lim tizimidada ayniqsa, ta'lim jarayonini mazmunli tashkil etish uchun zamonaviy texnik vositalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, texnologiya, axborot, kompyuter, multimedia, internet, masofali o'qitish, yagona axborot muhiti shunga o'xshash axborot-kommunikasion texnologiyalarning zamonaviy vositalaridan foydalanish o'zining samarasini bermogda. va

Adabiyotlar ro'yxati

1. Kuralov, Y. A. (2021). Elektron raqamli imzo algoritmlarining qiyosiy tahlili (rsa, elgamal, dsa). Academic research in educational sciences, 2(5), 428-438.
2. Abdullaevich, K. Y. (2020). O'rta maktab o'quvchilarining geometrik ijodini kompyuterda rivojlantirish. Ilmiy va texnologiya tadqiqotlari xalqaro jurnali, 9(2), 4572-4576.

3. Boymurodov, B. q. (2020). Toshkent viloyati umumiy o'rta ta'lim tizimida informatika fanini o'qitishda innovatsion klaster usullarini tiroq ishlab chiqish ishlab chiqishi. Nazariy va amaliy fanlar, (7), 308-311.
4. Boymurdov, B. h. (2021). Talim zarayonida axborot texnoogiyalari ba interfoal metodlar integratsiyasi. Pedagogika fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar, 2 (3).
5. Abdukarimovich, G. N., & Gofurovich, A. D. (2021). Kishaytilgan ob'yektli tizimlarning umumiy xususiyatlari, web of scientefic: Xalqaro ilmiy tadqiqot jurnali, 2(5), 557561.
6. Amirqulov, A. (2023). Huquqiy madaniyatni shakllantirishda o'rta asrlar sharq mutafakkirlari ma'naviy merosining roli. *Евразийский журнал академических исследований*, 3(1 Part 3), 76-79.

PEDAGOGIK QOBILIYAT VA UNING AHAMIYATI

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika fakultiteti, 4-bosqich talabasi
Boboyeva Mahina Shamsulloyevna, Ahrorova
Mohira Bahriddinovna, Xaitov Abdujabbor
Sanginovich**

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik qobiliyat tushunchasi, uning turlari, shakllanish omillari hamda ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, zamonaviy pedagog shaxsida qobiliyatlar tizimini shakllantirish muammolari va ularning hal etish yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: pedagogik qobiliyat, o'qituvchi shaxsiyati, metodik mahorat, psixologik tayyorgarlik, ta'lim sifati.

Kirish

Pedagogik jarayonning samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining shaxsiy fazilatlariga, ayniqsa, uning kasbiy-pedagogik qobiliyatlariga bog'liq. Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar ortib borayotgan bir paytda,

pedagogik qobiliyatni shakllantirish va rivojlantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Pedagogik qobiliyat tushunchasi

Pedagogik qobiliyat – bu shaxsning ta’lim-tarbiya faoliyatida muvaffaqiyatli ishlashini ta’minlovchi individual-psixologik xususiyatlar majmui hisoblanadi. Bu qobiliyatlar o’qituvchining bilim va ko’nikmalaridan tashqari, uning ichki dunyosi, empatiya darajasi, muloqotga kirishish mahorati, kuzatuvchanligi va ijtimoiy faolligiga ham bog’liq.

Pedagogik qobiliyat turlari

Olimlar pedagogik qobiliyatni bir nechta asosiy turlarga ajratadilar:

1. **Didaktik qobiliyat** – bilimlarni aniq, tushunarli va tizimli bayon eta olish qobiliyati;
2. **Tashkiliy qobiliyat** – o’quvchilar jamoasini boshqarish, mashg’ulotni samarali tashkil eta olish;
3. **Kommunikativ qobiliyat** – samarali muloqot o’rnata olish, o’quvchilar bilan psixologik kontakti shakllantirish;
4. **Perseptiv qobiliyat** – o’quvchilarning ichki holatini tushuna olish, ularning shaxsiy xususiyatlarini sezish;
5. **Ijodiy qobiliyat** – yangicha pedagogik yondashuvlarni qo’llash, metodik yangiliklar kiritish.

Pedagogik qobiliyatning ahamiyati

Pedagogik qobiliyatlar:

- Ta’lim sifati va samaradorligini oshiradi;
- O’quvchilarda motivatsiyani kuchaytiradi;
- Sog’lom psixologik muhit yaratadi;
- Yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish uchun zamin yaratadi;
- O’qituvchining kasbiy muvaffaqiyatini belgilaydi.

Pedagogik qobiliyatni shakllantirish omillari

1. **Kasbiy tayyorgarlik** – pedagogik bilimlar, metodik ko’nikmalarni egallash;
2. **Amaliy faoliyat** – tajriba orttirish orqali qobiliyatlarni rivojlantirish;
3. **Refleksiya va tahlil** – o’z faoliyatini baholash, xatolardan saboq olish;

4. **Motivatsiya va ichki ehtiyoj** – kasbga mehr va o‘zini doimiy rivojlantirishga intilish.

Xulosa

Pedagogik qobiliyatlar – zamonaviy o‘qituvchining eng muhim kasbiy belgilaridan biridir. Ular nafaqat ta’lim jarayonining muvaffaqiyatli kechishini, balki yosh avlodning har tomonlama kamol topishida ham asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Shuning uchun, pedagog kadrlar tayyorlashda bu qobiliyatlarni aniqlash, shakllantirish va rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarur.

Adabiyotlar

1. Махмудов, Ш. К. (2021). Профессионализм и формирование педагогических способности. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 45-50.
2. Pedagogika — S.B. Qorayev muallifligi bilan (2022).
3. N. Saidahmedov. Yangi pedagogik texnologiyalar (2017)

4. PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA INTEGRATSIYASI:

ZAMONAVIY TA'LIMDA SHAXS RIVOJLANISHINING ASOSI

5. **Denov Tadbirkorlik va pedagogika Instituti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 4_kurs talabasi Boboyev Bekzodjon Sarkorovich, Nurova Sadbarg,**

6. E-mail. boboyevbekzod@gmail.com

7.

8. **Annotatsiya.** Mazkur maqolada pedagogika va psixologiya fanlarining o‘zaro integratsiyasi zamonaviy ta’lim jarayonida shaxsni har tomonlama rivojlantirishdagi o‘rni haqida so‘z yuritiladi. Pedagogik yondashuvning ta’lim jarayonini tashkil etishdagi o‘rni, psixologik yondashuvning esa o‘quvchining ichki dunyosini anglash va individual xususiyatlarini inobatga olishdagi ahamiyati tahlil etilgan. O‘qituvchining psixologik bilimlarga ega bo‘lishi va ularni amaliyotda qo‘llay olishi ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishi isbotlangan.

9. **Kalit soʻzlar:** pedagogika, psixologiya, integratsiya, shaxs rivojlanishi, taʼlim, motivatsiya, psixologik yondashuv.

10. **Аннотация:** В статье рассматривается интеграция педагогики и психологии как основа всестороннего развития личности в современном образовательном процессе. Освещается значение педагогического и психологического подходов в обучении и воспитании, подчеркивается необходимость психологической подготовки педагогов для эффективного взаимодействия с учащимися.

11. **Ключевые слова:** педагогика, психология, интеграция, развитие личности, образование, мотивация, психологический подход.

12.

13. Kirish

14. Zamonaviy taʼlim jarayonida shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning intellektual, emotsional va ijtimoiy qirralarini uygʻunlashtirish asosiy maqsad hisoblanadi. Bu borada pedagogika va psixologiya fanlarining oʻzaro bogʻliqligi va integratsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Oʻqituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki psixologik jihatdan sezgir va shaxsiy yondashuvga ega boʻlgan mutaxassis sifatida faoliyat yuritishi kerak.

15. Asosiy qism

16.1. Pedagogika va psixologiyaning metodologik uygʻunligi

17. Pedagogika va psixologiya oʻrtasidagi bogʻliqlik tarixiy jihatdan uzoq yillik tadqiqotlarga asoslangan. L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, V.A. Suhomlinskiy, Sh.A. Amonov kabi olimlarning ilmiy ishlari pedagogik jarayonda psixologik yondashuvning oʻrni beqiyos ekanligini koʻrsatadi.

18. Psixologik bilimlar:

19. oʻquvchilarning rivojlanish zonalarini aniqlash;

20. individual yondashuvni shakllantirish;

21. taʼlim jarayonida motivatsiyani oshirish; shaxslararo munosabatlarni sogʻlomlashtirishda qoʻllaniladi.

22.2. Oʻquvchi shaxsining rivojlanishida psixologik omillar

23. O'quvchining bilim olishdagi muvaffaqiyati nafaqat aqliy salohiyat, balki emotsional holat, ijtimoiy muhit va psixologik barqarorlikka ham bog'liq. Ko'pgina holatlarda darsdagi passivlik, e'tiborsizlik, konfliktlarga moyillik psixologik muammolarning natijasidir.
24. Masalan, E. Eriksonning psixosotsial rivojlanish nazariyasiga ko'ra, har bir yosh bosqichida o'ziga xos psixologik inqirozlar kuzatiladi. Ta'lim jarayonida bu omillar hisobga olinmasa, o'quvchi stressga tushib qolishi mumkin.
- 25.3. O'qituvchining psixologik kompetensiyasi
26. Zamonaviy o'qituvchidan quyidagi psixologik kompetensiyalar talab etiladi:
27. Emotsional intellekt — o'z va boshqalarning his-tuyg'ularini anglab, boshqara olish.
28. Kommunikativ ko'nikmalar — samarali muloqot va fikr almashish.
29. Empatiya — o'quvchi hissiyatini tushunish va unga hamdardlik bilan yondashish.
30. Konfliktologiya bilimlari — bahsli vaziyatlarni hal qilish.
31. Bunday kompetensiyalar ta'lim samaradorligini oshiradi, o'quv muhitini ijobiylashtiradi, o'quvchi o'qituvchi munosabatlarini mustahkamlaydi.
32. Xulosa
33. Pedagogika va psixologiya fanlarining integratsiyasi shaxs rivojlanishining samarali vositasi hisoblanadi. Ta'lim jarayonida psixologik yondashuvlarni qo'llash:
34. o'quvchilarning individual xususiyatlarini e'tiborga olishga,
35. darsda motivatsiyani oshirishga,
36. ijtimoiy-emotsional rivojlanishga erishishga imkon beradi.
37. Kelgusida pedagoglarni tayyorlash jarayonida psixologik bilimlarni chuqurroq o'rgatish, amaliy mashg'ulotlar orqali tajriba orttirish zarur. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.
- 38. Foydalanilgan adabiyotlar**

- 39.1. Vygotskiy L.S. (1984). Psixologiya va pedagogikamasalalari.Moskva: Pedagogika.
- 40.2. Suhomlinskiy V.A. (1981). O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlar. Kiev: Radoha.
- 41.3. Amonov Sh.A. (2005). Ta’lim psixologiyasi asoslari. Toshkent: O‘qituvchi.
- 42.4. Erikson E. (1996). Shaxs rivojlanishining bosqichlari. Nyu-York: Norton.
- 43.5. Leontyev A.N. (1975). Faoliyat, ong va shaxs. Moskva: Nauka.
- 44.6. Shodmonqulov Q. (2020). Pedagogik mahorat va psixologik tayyorgarlik. Toshkent: Fan va texnologiya.

DEVIANT XULQ-ATVORLI BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN IJTIMOIY-PEDAGOGIK ISH

**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
pedagogika fakulteti pedagogika ta’lim yo’nalishi
2-bosqich guruh talabasi Abduqahhorova
Maysara Hasan qizi**

Annotatsiya: Ushbu tezisda deviant xulq-atvorli bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik ishning mohiyati,asosiy yondashuvlari va samarali usullari ko’rib chiqiladi.Deviant xulq-atvorli bolalarda ijtimoiy moslashuv muammolari,pedagogik e’tiborsizlik va psixologik omillar ta’sirida shakllanadi.Shu sababli,ularning ijtimoiy integratsiyasini ta’minlash uchun alohida yondashuv talab etiladi.Shuningdek,bu tadqiqotda deviant xulq-atvorli bolalar uchun tarbiyaviy muhitni yaratish,ularni psixologik-pedagogik qo’llab quvvatlash va bu ishda oila bilan hamkorlikning ahamiyati ko’rib chiqiladi.Shu bilan birga deviant xulq-atvorli bolalar bilan ishlashda profilaktika va reabilitatsiya tadbirlarining o’rni va samaradorligi ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: deviant xulq-atvor, ijtimoiy-pedagogik ish, moslashuv, profilaktika, reabilitatsiya, tarbiya, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash, oilaviy hamkorlik, ijtimoiy integratsiya.

Abstract: This thesis examines the essence, main approaches and effective methods of socio-pedagogical work with children with deviant behavior. Problems of social adaptation in children with deviant behavior are formed under the influence of pedagogical neglect and psychological factors. Therefore, a special approach is required to ensure their social integration. Also, this study examines the importance of creating an educational environment for children with deviant behavior, providing them with psychological and pedagogical support, and cooperating with the family in this work. At the same time, the role and effectiveness of preventive and rehabilitation measures in working with children with deviant behavior are also analyzed.

Keywords: deviant behavior, socio-pedagogical work, adaptation, prevention, rehabilitation, education, psychological and pedagogical support, family cooperation, social integration.

Аннотация: В данной диссертации рассматриваются сущность, основные подходы и эффективные методы социально-педагогической работы с детьми с девиантным поведением. Проблемы социальной адаптации у детей с девиантным поведением формируются под влиянием педагогической запущенности и психологических факторов. Поэтому требуется особый подход к обеспечению их социальной интеграции. Также в данной работе рассматривается важность создания образовательной среды для детей с девиантным поведением, оказания им психолого-педагогической поддержки и сотрудничества с семьей в этой работе. При этом анализируется роль и эффективность профилактических и реабилитационных мероприятий в работе с детьми с девиантным поведением.

Ключевые слова: девиантное поведение, социально-педагогическая работа, адаптация, профилактика, реабилитация, воспитание, психолого-педагогическая поддержка, семейное сотрудничество, социальная интеграция.

Deviant xulq-atvor bugungi kunda keng tarqalib borayotgan va bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib, yoshlar orasida keng tarqalgan. Ushbu xulq-atvorning kelib chiqishi ijtimoiy, psixologik va oilaviy muammolar bilan o'zaro bog'liq hisoblanadi. Shaxsni ijtimoiylashtirish, unga jamiyatda qanday xulq-atvorlarni qabul qilish yoki rad etish kerakligini o'rgatish juda muhimdir. Jamiyatdagi ijtimoiy me'yorlar va axloqiy qadriyatlarni tushunish yoshlar va kattalar orasida deviant xulq-atvorni kamaytirishga yordam beradi. Shunday qilib, ijtimoiy pedagogika ijtimoiy muhitning ta'siriga qarshi kurashishda asosiy vosita bo'lishi mumkin.

Har qanday jamiyatda doimiy e'tiborga muhtoj odamlar bor. Bular o'z jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlantirishida chetga chiqishi, og'ishi bor bo'lgan odamlardir. Ular doim guruh bo'lib ajralishga, jamiyat va davlatda ularga nisbatan alohida munosabat shakllangan. Bunday insonlarga nisbatan devyatsiya yoki deviant xulq-atvor so'zlari ishlatiladi. Devyatsiya deb jamiyatda o'rnatilgan huquqiy, ijtimoiy, axloqiy qoida va me'yorlariga mos kelmaydigan xatti harakat va xulq-atvorlarga aytiladi. Odatda deviant xulq-atvor o'spirinlik davrida yuzaga keladi. O'spirinlik davri yoshlik davrlari ichida eng murakkabidir. Uni yana o'tish davri ham deb ataladi. Kattalar bu davrda bolalarga e'tiborli bo'lishlari, o'smirlarni tarbiyalash usullarini to'g'ri tanlash va ulardan foydalanishlari kerak. O'smir psixologiyasi haqida ma'lumotga ega emaslik, oilada tarbiyaning noto'g'ri usuldan foydalanish, bola va ota-onalar o'rtasida konfliktlari holatlarni yuzaga kelishi natijada musobotlarga shikast yetadi. Oiladagi salbiy, beshafqat muhit ma'lum turdagi o'smirlardagi qo'pollik, yovvoyilik, sovuq munosabat kabi illatlarni paydo bo'lishiga zamin yaratadi va ularda atrofdagilarga nisbatan qarama qarshi ruhda harakatlanib, tajavuzkorona buzuvchilar sifatini namoyon qilishadi.

Yurtimiz kundan kunga rivojlanyotgan davrda nafaqat yosh avlod balki katta yoshli insonlarda ham deviant xulq atvorning rivojlanishi jamiyatda jinoyatchilik, foxishabozlik, oilaviy terapiya, induvidual ichkilikbozlik hamda ichki urushlar bilan bog'liq bo'lgan ko'plab hodisalarini keltirib chiqarmoqda. Jamiyatda bunday shaxslarning rivojlanishi ko'plab qonunbuzarliklarga, inqirozlarga olib kelmoqda. Deviant xulqli shaxs, jamiyat yoki guruh tomonidan qabul qilingan norma va qoidalarni buzgan holda harakat qiladigan, qabul qilinmagan xatti-harakatlar qiladigan

shaxsdir.¹⁸ Deviant xulq jamiyatda ma'lum bir qoidalarga zid bo'lgani uchun ko'pincha salbiy baholanadi. Ushbu xulq turlari ijtimoiy normalar va madaniyatga qarab farq qiladi. Deviant xulqli shaxs, jamiyat yoki guruh tomonidan qabul qilingan norma va qoidalarni buzgan holda harakat qiladigan, qabul qilinmagan xatti-harakatlar qiladigan shaxsdir. Deviant xulq jamiyatda ma'lum bir qoidalarga zid bo'lgani uchun ko'pincha salbiy baholanadi. Ushbu xulq turlari ijtimoiy normalar va madaniyatga qarab farq qiladi. Deviant xulq-atvor mikroijtimoiy munosabatlar (oilalar, maktabdagi munosabatlar) va kichik ijtimoiy guruhlarga xos bo'lgan ijtimoiy me'yorlar va xulq-atvor turlaridan biridir. Bu xulq-atvorni ``g'ayriintizomiy`` deb atasak ham bo'ladi. Deviant xulq-atvorning yorqin namoyon bo'lishiga ,agressiya, o'qishdan qochish va daydilik, bolalar va o'smirlar orasidagi aroqxo'rlik, giyohvandlik va u bilan bog'liq g'ayriijtimoiy harakatlar yuza keladi. Ularning shakllanishi keng tarqalmoqda.

Deviant xulqning sabablari turli xil bo'lishi mumkin. Bu psixologik omillar, ijtimoiy bosim, oila tarbiyasi, iqtisodiy ahvol yoki jamiyatdagi norma va qoidalar bilan kelishmovchilik tufayli bo'lishi mumkin. Jamiyat deviant xulqqa turlicha munosabatda bo'ladi va ko'pincha bunday shaxslarni to'g'rilash yoki jamiyatga qayta moslash uchun chora-tadbirlar qo'llaydi.

Deviant xulqli bolalar bilan ishlashda ijtimoiy ish metodlari asosiy maqsadi bolalarga yordam berish, ularning ijtimoiy integratsiyasini qo'llab-quvvatlash va ularga sog'lom va konstruktiv xulq-atvorni rivojlantirishda ko'maklashishdir. Quyidagi asosiy metodlar deviant xulqli bolalar bilan ishlashda qo'llaniladi:

- Bolaning shaxsiy ehtiyojlarini aniqlash va unga individual yondashish.
- Bola bilan aloqani o'rnatish, uning ishonchini qozonish va u bilan ochiq muloqot qilish.
- Bolaning deviant xulq-atvor sabablarini aniqlash.
- Guruh terapiyasi orqali bolani ijtimoiy muhitga jalb qilish.
- Boshqa bolalar bilan birgalikda tajribalar almashish, qo'llab-quvvatlash va bir- biridan o'rganishga imkon yaratish.

Oilaviy terapiya

¹⁸ L.M.Xakimova "Deviant xulq atvor psixologiyasi" Toshkent 2014.

- Bolaning oilaviy munosabatlarini o'rganish va ularni yaxshilashga ko'maklashish.
- Oilaviy muammolarni hal qilish uchun barcha oilaviy a'zolari jarayonga jalb qilish.
- Oilaga bola bilan qanday munosabatda bo'lish va qanday yordam berish kerakligini tushuntirish.

Davolash va rehabilitatsiya

- Bolani kerak bo'lganda tibbiy ko'rikdan o'tkazish va zarur davolanishga yo'llash. - Rehabilitatsiya dasturlarida qatnashish, jumladan, narkologiya yoki psixiatrik yordam olish imkoniyatini ta'minlash.
- Bolaga o'zini tiklash va jamiyatga qayta qo'shilishiga yordam berish.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, deviant hulqli bolalarning tarbiyasini shakllantirishga amaliy yondashgan holatda eng avvalo ularning yaqinlari va atrof muhitida bo'layotgan vaziyatlarni ham to'g'ri yo'naltirishga bolani har tomonlama ijobiylikka intilishiga yo'l ochib berishimiz kerak.

Jamiyatda deviant xulq-atvorni kamaytirish yoki yo'qotish uchun quyidagi usullardan ham foydalanishimiz kerak deb hisoblayman. Bularga: Ta'lim va tarbiya tizimini mustahkamlash, ota-onalar farzandlariga to'g'ri qadriyatlarni singdirishlari va yaxshi xulq-atvorni o'rnak qilishlari kerak. Bundan tashqari ularga yaqinlari tomonidan mehr-e'tibor yetishmasligi tufayli ham ularning xulq atvori yomonlashishi mumkin shuning uchun bu jihatlarni ham inobatga olgan holda ularni oilaviy muhitini yaxshilash eng muhim bosqichlardan biri deb o'ylayman.

FOYDLANILGAN ADABIYOTLAR:

5. ¹L.M.Xakimova "Deviant xulq atvor psixologiyasi" Toshkent 2014.
6. Vohidova N.X., Mirzayeva F.O. —Ijtimoiy pedagogika (darslik). – T.: Sano standard, 2022.
7. Egamberdiyeva N. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009.
8. Sadriddinov S.R. Deviant xulq-atvorli bolalar psixologiyasi bilan ishlash metodikasi. Toshkent 2022.

OILADA NIKOH OLDI OMILLARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ziyadullayeva Dilafruz Xudoyberdiyevna

Sharof Rasidov nomidagi

Samarqand davlat universiteti

“Amaliy psixologiya” kafedrası mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola nikoh oldi omillarining psixologik xususiyatlari ga qaratilgan bo‘lib, o‘z navbatida oila eng muhim ijtimoiy vazifalarini: insonni yaratish, bolalarni tarbiyalash, odamlarni jismoniy va ma‘naviy jihatdan kamol toptirish, ularni ma‘naviy birlashtirish, birgalikda xo‘jalik yuritishni ta‘minlash, o‘zaro yordam ko‘rsatish, jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotini ta‘minlash demografiya jarayonlarini yaxshilash vazifalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: yosh avlod, barkamol etib voyaga yetkazish, shaxslararo munosabatlar, *bolalaridagi inqoroz*, oilada nizoli vaziyatlar, mustahkam oila, oila g‘amxo‘rligi, oilaning eng muhim ijtimoiy vazifalari, oilaviy munosabat, mamlakat va millat, oila huquqi normalari, ma‘naviy tarbiyalash, shaxsiy tavsifga ega bo‘lish.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДРАБРАЧНЫХ ФАКТОРОВ В СЕМЬЕ

Аннотация: В данной статье рассматриваются психологические особенности добрачных факторов и, в свою очередь, важнейшие социальные задачи семьи: создание личности, воспитание детей, совершенствование людей физически и духовно, объединение их духовно, вместе задачи обеспечения содержания, выделены оказание взаимопомощи, обеспечение экономического и социального развития общества, улучшение демографических процессов.

Ключевые слова: молодое поколение, взросление, межличностные отношения, кризис у детей, конфликтные ситуации в семье, крепкая семья, семейная забота, важнейшие социальные задачи семьи, семейные отношения, страна и нация, нормы семейного права, духовное воспитание, имеющее личностную характеристику.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PRE-MARRIAGE FACTORS IN THE FAMILY

Abstract: This article focuses on the psychological characteristics of premarital factors, and in turn, the most important social tasks of the family: creating a person, raising children, maturing people physically and spiritually, uniting them spiritually, together the tasks of ensuring maintenance, providing mutual assistance, ensuring economic and social development of society, improving demography processes are highlighted.

Key words: young generation, bringing to adulthood, interpersonal relations, crisis in children, conflict situations in the family, strong family, family care, the most important social tasks of the family, family relationship, country and nation, norms of family law, spiritual upbringing, having a personal description.

Jamiyat va davlatning oilaga g‘amxo‘rligi bizning ijtimoiy siyosatimizning muhim yo‘nalishiga aylangan. Oila masalalariga O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev alohida e‘tibor berib kelmoqda. Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida so‘zlagan nutqida yoshlarni oilaga tayyorlash va ularning huquqiy tushunchalarini shakllantirish va ta‘lim-tarbiya olish jarayonlariga alohida to‘xtalib o‘tdi: - “Bir so‘z bilan aytganda, bola tug‘ilganidan boshlab, 30 yoshgacha bo‘lgan davrda uni har tomonlama qo‘llab-quvvatlaydigan, hayotda munosib o‘rin topishi uchun ko‘mak beradigan, yaxlit va uzluksiz tizim yaratiladi. Dunyo tajribasi shuni ko‘rsatadiki, yosh

avlodni har tomonlama barkamol etib voyaga yetkazish uchun sarflangan sarmoya jamiyatga o'n, yuz barobar ko'p foyda keltiradi.

“Qanchalik qiyin bo'lmasin, biz yoshlar tarbiyasi bo'yicha o'zimizga xos va ta'sirchan, bugungi kunga hamohang usullarni izlab topishimiz kerak. Jondan aziz farzandlarimizni buzg'unchi va zararli g'oyalar, jinoyatchilik, giyohvandlik, loqaydlik, ma'naviy qashshoqlik kayfiyatidan asrashimiz zarur. Bunday salbiy holatlarni bartaraf etishda barchamiz, avvalo, siz, aziz yoshlar faol bo'lishingiz kerak. Xalqimizning ma'naviy qudrati va boqiy an'alarini asrab-avaylash va butun dunyoga tarannum etishga sizlar albatta qodirsiz¹⁹», – dedi Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev forumda yoshlar bilan ochiq muloqotda.

Shuni ta'kidlash joizki, oilaning muqaddas tushunchasi ko'plab muammolari bilan hamisha tadqiqotchilar aqlu zakovatini to'qinlantirib kelgan. Chunonchi, sosiologlar oilani yaratish uchun er va xotinning bo'lishi kifoya qiladimi yoki erkak va ayol ittifoqi oila deb nomlanishi uchun farzandlarning ham bo'lishi shartmi, degan muammo ustida bahslashib keladilar. Yuridik jihatdan buning uncha ahamiyati yo'q. Yuristlar esa, boshqa masala xususida – ya'ni, er va xotinning qonunda ko'zda tutilgan tartib va shartlarga rioya etmay tuzgan ittifoqlarini oila deb hisoblash mumkinmi? degan ma'noda bahs yuritadilar. Bunda gap hatto ular birgalikda ro'zg'or yuritib, o'z farzandlarini tarbiyalayotgan bo'lsalar ham qonuniy asosdagi nikohda ro'yxatdan o'tmasdan uzoq vaqt davomida oshkora ravishda erkak va ayolning birgalikda yashab kelishlari haqida ketayapti. Jiddiy gapiradigan bo'lsak, bunday ittifoq nikoh bo'lolmaydi hamda ota-onalarning bolalarga nisbatan huquq va majburiyatlarini istisno etganda, hеч qanday yuridik oqibatlarni keltirib chiqarmaydi. Shuning uchun ham fuqarolik nikohi yoki cherkov (masjid) nikoha deb atalgan nikoh yuridik ma'noda oilani dunyoga keltirolmaydi. U faqat onalik va otalik munosabatlarini, ya'ni huquqlarning muayyan hajmi (masalan, ota-onaning istalgan har biri mulkining meros bo'lib qolishi bo'yicha bolalar huquqi)ni vujudga keltiradigan qon-qarindoshlik aloqalarinigina yuzaga keltiradi. Birga yashovchi hamxonalar (yuridik nuqtai-nazardan ularni er-xotinlar deb atab bo'lmaydi) bir-birlarining mulkini meros qilib ololmaydilar.

Oila uzoq davom etgan tarixiy taraqqiyot natijasidir, jamiyat tuzilishining obyektiv zarur, ajralmas qismidir.

Ijtimoiy ma'noda oila odamlarning ijtimoiy jihatdan alohida uyushgan guruhlar, ma'naviy, xo'jalik, maishiy va boshqa turmush shartlari hamda manfaatlari bir xil bo'lgan shaxslar ittifoqidir.

Oila eng muhim ijtimoiy vazifalarini: insonni yaratish, bolalarni tarbiyalash, odamlarni jismoniy va ma'naviy jihatdan kamol toptirish, ularni ma'naviy birlashtirish, birgalikda xo'jalik yuritishni ta'minlash, o'zaro yordam ko'rsatish, jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlash demografiya jarayonlarini yaxshilash vazifalarini bajaradi. Ayni oilada inson xarakterining asoslari, mehnatga, ma'naviy va madaniy boyoliklarga munosabat shakllanadi.

Yangi qurilayotgan oilaning kelajagi ota-onalarning, shuningdek yoshlarning o'zini ham qiziqtiradi. Bunday ma'suliyatli damda yuzaga kelayotgan oila kelajagi qanday bo'lishini bilish uchun ota-onalar, bo'lg'usi kelin-kuyovlar quyidagi nikoh oldi omillariga e'tibor berishi lozim.

Nikoh oldi omillari: oilaviy hayotga yetukligi, ularning oila qurish sabablari, ularning oila qurishgunga qadar bir-birini tanishlik muddati shart-sharoitlari, ularning bo'lg'usi hayot haqida tasavvurlarini kiritish mumkin.

Masalan: nikohda yetuklik deganda oila quruvchi yoshlarning jismoniy, jinsiy, huquqiy, iqtisodiy, ma'naviy-axloqiy, psixologik kabi yetuklik jihatlarini aniqlash mumkin. Psixologlar tavsiyasiga binoan nihoyatda erta (16-17 yoshda) va kech (28-30 keyin) oila qurish maqsadga muvofiq

¹⁹ III.Мирзиёев. Ўзбекистон ёшлари форумида сўзлаган нуткидан, 25 декабрь 2020 йил, 18:00 [сиёсат](#).

emas. Nihoyatda erta yoshda oila qurish va ikkisini ham yoshi 17-18 bo'lishi, yigitning oila boshlig'i sifatida shakllanishiga salbiy ta'sir qilishi mumkin.

Qiz bola 17, ba'zan 16 yoshda ham onalik, uy bekalik vazifalarini bajarishga tayyor bo'lishi mumkin, ammo 17 yoshdagi yigit hali to'laqonli oila boshlig'i vazifasini bajarishga tayyor bo'lmaydi. Ba'zida bu kelinni kuyovga yetarli darajada hurmat qilmasligiga sabab bo'lishi mumkin.

Kech oila qurishni maqsadga muvofiq emasligi yosh ulg'aygan sari (ayniqsa qizlarda) oila qurish imkoniyatlari pasayadi, ammo turmush o'rtog'i tanlashdagi mezonlar soni keskin ortadi. Har bir "nomzoddan" turli kamchiliklar topilaveradi. Bu masalada shoshilish ham, kech qolish ham xatoliklarga olib kelishi mumkin. Insonning psixologik yetukligi bu o'z oldiga erishishi muqarrar bo'lgan, bunga imkoniyatlari yetarli bo'lgan maqsadlarni qo'yishi, turli yashash sharoitlariga moslashishidir.

Endi nikoh oldi omillarini psixologik tadqiq etamiz.

Juda ko'p bir necha o'nlab, lekin umumlashtirgan holda uch klassifikasiyaga bo'linadi:

1. Sevgi tufayli oila qurish, ya'ni yoshlar bir muddat sevib-sevilib yurganlaridan so'ng, to'y bilan turmush qilib, bir-birlariga yetishadilar.

2. Moddiy manfaatdorlik tufayli oila qurish. Yoshlar turmush qurar ekan ma'lum bir maqsadni ko'zlashlari mumkin, masalan, boylikni, mansabni, moddiy yoki ijtimoiy manfaatdorlikni ko'zlagan holda "Agar shu yigitga turmushga chiqsam, boy-badavlat yashayman" yoki "shu qizga uylansam, uning ota-onasi yordamida ma'lum bir mansab, mavqyega erishaman" yoki "Yolg'izlikdan qutilish" kabilar.

3. Stereotip bo'yicha oila qurish — ya'ni bunday oila qurgan yoshlardan so'ralsa, "Hamma tengdoshlarim o'ylanayotgandi, men ham uyladim" yoki "hamma dugonalarim turmushga chiqishayotgandi, men ham turmushga chiqdim" kabilar. Xo'sh bu oilalarning qay biri mustahkamroq bo'ladi?

Ko'pchilik sevgi deb javob berishi tabiiy, chunki sevgining oila mustahkamligidagi o'rni beqiyosdir. Albatta sevishib turmush qurgan juftlarning aksariyati baxtli hayot kechirishadi. Lekin statistik ma'lumotlarga qaraganda ajralishning aksariyat qismi ham xuddi shunday sevishib oila qurgan juftlarga to'g'ri kelar ekan. Agar o'zaro ahdupaymon qilganlar oila qurganlaridan keyin "Murod — maqsadimga erishdim" deb sevgisini himoya qilishni, uning uchun kurashmasa sevgi nobud bo'ladi, sevgi nomi bilan qilingan orzu-niyatlar sarobga aylanadi.

Ikinchi ya'ni moddiy sababchi? — uning ta'siri bu sabablarni qay darajada amalga oshishiga bog'liq. Ya'ni ko'zda tutilgan narsalarning barchasi ro'yobga chiqaversa, u nikoh mustahkamligini ta'minlashi mumkin. Afsuski oilaviy hayotda hamma narsa ham yigit qizlar kutganidek bo'lavermaydi, natijada ularning turmushi g'urbat-azobga, nizo-janjalgacha aylanadi, statistik ma'lumotlarga ko'ra eng mustahkam oilalar stereotip bo'yicha oila qurganlarga to'g'ri kelar ekan. Ularda ajralish juda kam, chunki ular "hamma qatori" oila qurishgan qarashsaki hamma ham binoyidek yashayapti. Bular ham yashayverishadi. Birgalikdagi hayot tufayli er-xotin o'rtasidagi bir-birlariga moslashish tushunish bir-biriga mehr yuzaga kelib sevgi darajasiga yetishi mumkin.

Tanishish muddati nihoyatda qisqa (uch oygacha) va juda uzoq (8-10 yildan ortiq) bo'lishi maqsadga muvofiq emas. Shu o'rinda qizlik sha'ni haqida aytib o'tish kerakki u inson ruhiyatidan millat ruhiyatidan kelib chiqadi.

Nikoh oldi omillarida muxabbat ma'lum bir katta o'ringa ega. Muhabbat hislari uch bosqichni bosib o'tadi: a) boshlang'ich, v) anglangan, s) o'zaro hurmat bosqichlari.

Insoniyat bor ekan muhabbat odamni sirli tuyg'ular olamiga yetaklagan, uni yengib bo'lmas to'siqlardan o'tishga, yuksak cho'qqilarni zabt etishga undagan, uni rag'batlantirgan, unga baxtiyor onlarni tuhfa etgan. Hozirgi kunga qadar muhabbat tushunchasiga yagona ilmiy ta'rif-tavsif

berilmagan. Hissiyotdagi ayrim bosqichlarga ko'ra muhabbat turini, bosqichini umuman sevgi hislarini bor-yo'qligini aniqlash mumkin.

Alangalangan, ya'ni ikkinchi bosqich quyidagicha:

1. "Birgalik" effekti. Bunday hollarda muhabbat hislarini boshdan kechirayotgan shaxsning ongida, tasavvurida, xayolida doimo sevikli yori gavdalanib turadi. Nima ish qilmasin, qayerda bo'lmasin xayolan u bilan gaplashadi.

2. Idrokning ideallashtirishi. Bunday hollarda sevilgan inson ideallashtirilgan holda idrok etiladi. Takrorlanmas darajadagi shaxs sifatida nihoyatda chiroyli, aqlli, odobli va o'zga ijobiy xislatlarga ega bo'lgan yigit yoki qiz sifatida idrok etiladi.

3. Altruizmning keskin ifodalanganligi. Bu bosqichda altruizmning og'irlik markazi muhabbat timsoli bo'lgan qiz yoki yigitga yo'nalgan bo'ladi.

U sevgan qizi yoki yigitini marifaatini o'zining, ota-oniasining, o'ziga yaqin kishilarning marifaatidan ustun qo'yadi.

4. Muhabbat kuchiga cheksiz ishonish. Bunday hollarda muhabbat hislarini boshidan kechirayotgan shaxs o'z sevgilisi bilan birga bo'lishni, tezroq u bilan oila qurishni, umrini oxirigacha u bilan bo'lishni orzu qiladi.

5. Sevgilisida boshqalar ko'rmagan jihatlarni ko'rish, "muhabbat ziyrakligining" namoyon bo'lishidir.

6. Sevgan odamda hayotga muhabbat kuchayadi, hayotni chuqurroq idrok eta boshlaydi, o'zgalarini qalbdan tushunish va rahmdillik hislari paydo bo'ladi va ortadi.

Mijoz bilan muhabbat orasidagi bog'liqlik: xolerik va sangvinik toifadagi yoki ularning aralashuvidan iborat toifadagilar o'zgalar bilan tez va oson til topishadi.

Flegmatik va melanxoliklar esa o'zgalar bilan til topishi ancha qiyin. Ular duch kelgan kishi bilan do'stlashib ketavermaydilar. Ammo do'stlikning qadriga yetib, arzimagan sabab bilan do'stlikdan kechmaydilar. Ularda hissiyot nihoyatda chuqur va pinhona kechadiki, buni boshqalarning tashqi tomondan sezishi qiyin.

Oilashunos, ruhshunoslarning ta'kidlashicha, oila ajralishlarining aksariyati mijozlarning mos kelmasligi, juftlarning bir-birini tushunmasligi oqibatidir. Bir-biriga yaqin yoki bir xil mijozli er-xotinlarda aytilgan fojia bo'lmasligi mumkin. Bundan xolerik mijozli er-xotin mustasno. Bunday er-xotinlar orasida janjalli hollar ko'p bo'ladi. Har bir jinsdagi inson bolasi asta-slekin ulg'ayadi va balog'atga yetadi. Balog'at yoshida inson tabiiy holda o'z juftini topishga va birga hayot kechirishga intiladi yoki boshqacha qilib aytganda inson o'zidan zurriyod qoldirishning asosiy sharti bo'lgan jinsiy hayotga kirib boradi.[4] Tibbiyot ilmi qiz bolalarda jinsiy hissiyot avvalroq (9 yoshda), o'g'il bolalarda esa keyinroq (11-12 yoshda) boshlanadi deb o'rgatadi. Bu yoshdan boshlab insonning jinsiy moyilligi qo'zg'ala boradi. Ayniqsa, 15-18 yoshda bu hissiyot rivojlangan davr bo'ladi. Shu sababli bu yoshda yigit ham, qiz bola ham o'z jinsiy a'zolarini pokiza tutishi, shahvoniy hirsni qo'zg'atuvchi omillardan doim o'zini muhofaza qilishi kerak.

Shu bilan birga oilaviy huquqiy munosabatlarning ular ishtirokchilarining irodasi bo'yicha kelib chiqadi. Bu turdagi huquqiy munosabatlarda ularning subyektlari nafaqat o'zlariga tegishli huquq va majburiyatlarni ko'ngilli ravishda qabul qiladilar, balki, qoida tariqasida, istalgan paytda o'z hohishiga ko'ra ular mazmunini o'zgartirishlari mumkin. Shu jihatdan olib qaralganda er-xotinlarning qonunda o'rnatilgan doiralarda o'z huquq va majburiyatlarini, xususan o'z mulkining u yoki bu haqiqiy tartibotini erkin va teng aniqlashlari asosida nikoh huquqiy munosabatlari oddiy holat hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiya kuniga bag'ishlangan tantanali marosimda qilgan maruza. T., Xalq so'zi, 2020 yil dekabr.
2. Mirziyoyev Sh.M. "Yoshlar forumidagi va ma'naviyat haqida" nutqidan 25 dekabr 2020 yil, 18:00 Siyosat.
3. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. – T.: Adolat. 1998. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1998 yil, №5-6, ilova.
4. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. – T.: Rasmiy nashr. 2003. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1996 yil, №2-ilova; 1996 yil, 11-12-son.
5. Mualliflar jamoasi. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksiga sharxlar. – T.: Adolat. 2000. – 446 b.
6. Nechayeva A.M. Semeynoye pravo. Kurs leksiy. – M.: Yurist. 1998. – 336s.
7. Otaxo'jayev F.M. Oila huquqi. – T.: TDYuI. 2005. – 280 b.
8. Rustamova A., Fozilova B. Oilashunoslik. Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Buxoro "BPK" 2005 y., 80-85 b.
9. Andreyeva G. M. Sosialnaya psixologiya: Ucheb. dlya vuzov. M.: Aspekt Press, 2000. - 376 s.
10. A.N.Volkova. Metodicheskiye priyemy diagnostiki suprujeskix otnoshenii. M Rech 2005 g.

Internet saytlari:

11. <https://www.gazeta.uz/uz/2020/12/25/forum/>
12. <https://president.uz/uz/lists/view/4057>
13. <https://yuz.uz/news/shavkat-mirziyoev-yoshlar-kelajagi-bilan-bogliq-har-qanday-vazifa-birlamchi-ahamiyatga-ega>

TALABALARDA RUHIY BARQARORLIKNI RIVOJLANTIRISH: SO 'FI OLLOYOR TA'LIMOTI ASOSIDA

UDK:37.013.42(575.1)

G'ulomova Nazira Rustamjon qizi,

Denov tadbirkorlik va pedagogika institutining "Pedagogika va psixologiya"

kafedrasi tayanch doktoranti

Tel : + 998 94 259 90 96

Email: gulomovanazira424@gmail.com

Annotatsiya: Global axborotlar tizimida yoshlarni ruhiyatidagi turli o'zgarishlar ularning ijtimoiy bosimlar orqali stressli vaziyatlarga tushishi o'zini anglay olmaslik va o'zini nazorat qila olmaslik kabi vaziyatlar bugungi kunda ko'p uchramoqda. Aynan ushbu maqola Oliy ta'lim tizimida tahsil olayotgan talabalarga ruhiyatidagi nomutanosiblikni barqarorlashtirishda So'fi Olloyor ta'limoti asosida rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Maqolada talaba ruhiyatidagi barqarorlikni rivojlantirish tasavvufchi olim ta'limoti asosida nazariy tahlillar asosida keng yoritilgan.

Kirish so'zlar: ruhiy barqarorlik, So'fi Olloyor ta'limoti, stress, o'zini boshqarish, psixologik nazariyalar;

РАЗВИТИЕ ДУХОВНОЙ СТАБИЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ: НА ОСНОВЕ УЧЕНИЙ СУФИЙСКИХ МАСТЕРОВ

Аннотация: В условиях глобальной информационной системы сегодня широко распространены различные изменения психики молодых людей, их неспособность понимать себя и контролировать себя из-за социального давления. Данная статья призвана помочь студентам, обучающимся в системе высшего образования, стабилизировать дисбаланс в своей психике, основываясь на учении суфия Оллоёра. В статье подробно рассматривается развитие студенческой устойчивости на основе теоретического анализа, основанного на учении учёного-мистика.

Ключевые слова: психическая устойчивость, учение суфия Оллоёра, стресс, самоконтроль, психологические теории;

DEVELOPING SPIRITUAL STABILITY IN STUDENTS: BASED ON THE TEACHINGS OF SUFI MASTERS

Abstract: In the global information system, various changes in the psyche of young people, their inability to understand themselves and control themselves due to social pressures, are common today. This article serves to help students studying in the higher

education system to stabilize the imbalance in their psyche based on the teachings of Sufi Olloyor. The article extensively covers the development of student stability based on theoretical analyses based on the teachings of the mystic scholar.

Keywords: mental stability, Sufi Olloyor's teachings, stress, self-control, psychological theories;

KIRISH

Hozirgi axborot kommunikatsiyalar davrida ijtimoiy tarmoqlar orqali turli ma'lumotlarni qabul qilish va ularga turli xil emotsiyalar orqali fikr bildirish hayotimizda uchramoqda. Aynan yosh avlodning tashqi ta'sirlar orqali ularning ruhiyatidagi o'zgarishlar turli salbiy vaziyatlarni kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda. Bu jarayonlarni oldini olish va ularga ma'naviy ozuqa berishda tasavvufchi olim So'fi Olloyor ta'limotidan foydalanish masadga muvofiqdir. Chunki uning manaviy immunitetga boy falsafiy qarashlari insonni komillik sari eltadi. Zero prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Yangi O'zbekistonning asosiy ustuni – bilim, ta'lim va tarbiya bo'ladi[1]. So'fi Olloyor ta'limoti o'zining chuqur axloqiy va psixologik yondashuvlari bilan alohida o'rin tutadi. So'fi Olloyor o'z asarlarida insonning kamolotga erishuvi uchun uch asosiy jihatni — ***nafsni poklash, sabrni tarbiyalash va iymonni mustahkamlash***ni muhim deb biladi. U "Sabot ul – ojizin " asarida insonni ichki sabr, iroda va iymon orqali ruhiy sokinlikka erishishga da'vat etadi. Ushbu nazariy fikrlar hozirgi zamon psixologiyasidagi **resilience (ruhiy barqarorlik)** tushunchasiga yaqin, ya'ni inson qiyinchiliklar, stress va bosim ostida ham o'z ichki muvozanatini saqlay oladi, hayotiy energiyasini yo'qotmaydi.

ASOSIY QISM

Psixologiyada "ruhiy barqarorlik" — bu shaxsning stress, tashvish, salbiy hissiyot va ijtimoiy bosimga bardosh berish qobiliyatidir. Aynan ruhiy barqarorlik atamasi psixologik nazriyalarda Amerikalik psixolog Salvador Maddi tomonida keltirilgan. Uning fikricha, **kelajakni tanlash uchun jasorat kerak**, chunki inson noma'lumlikdan qo'rqadi[2]. Yuqorida keltirilgan g'arb psixologining fikrlari So'fi Olloyor ta'limoti

bilan bevosita bog‘liq. Ya’ni uning asarlaridagi “ruhiy sobitlik” tushunchasi Salvador Maddining “hayotiy jasorat” g‘oyalarining ma’naviy negizidir.

So‘fi Olloyor ta’limotida ruhiy barqarorlikning ildizi **“sabr”** deb ta’riflaydi. Sabrni eng oliy fazilatlardan biri deb ataydi. Ruhiy barqarorlik tushunchasi **Aaron Antonovsky[3], Viktor Frankl[4] kabi psixolog olimlar tomonidan turlicha ta’riflanadi. Ularning nazariyalarida** ruhiy barqaror inson qiyinchilikni sinov emas, balki *o‘sinh imkoniyati* sifatida qabul qiladi. G‘arb olimlarining nazariyalari so‘fiychi mutafakkir ta’limotidagi sabr, shukr, tavakkul, iymon va nafsni poklash haqidagi qarashlar bilan bevosita uyg‘unlik kasb etadi. Psixologik ma’noda, sabr — stress holatlarida emotsional barqarorlikni ta’minlovchi mexanizm bo‘lib, ruhiy mustahkamlikni shakllantiradi. Aynan talabalarda ruhiy barqarorlikni rivojlantirish klassik ma’naviy meroslar orqali rivojlantirish ulardagi manaviy immun tizimini shakllantirishga, hayotda uchraydigan chigal vaziyatlardan tez va oson yechim topishga yordam beradi.

Talabalarda ruhiy barqarorlikni buzilishiga bir necha sabablarni keltirish mumkin. Misol uchun:

1. Akademik bosim- bu talabalar uchun eng birinchi o‘rinlarda turadigan ruhiy beqarorlikni keltirib chiqaradi chunki o‘quv yili davomidagi o‘qituvchilar tomonidan beriladigan topshiriqlar, dars jarayonidagi tengdoshlar orasidagi raqobatlar, sessiya davridagi imtihonlar-ularning ruhiyatidagi o‘zgarishlarga sabab bo‘ladi
2. Ijtimoiy bosim-bu jarayonda talaba tengdoshlari orasidagi muvozanatga moslasha olmasligi, turli qatlam oilalari farzandlarining fikrlari bir- biri bilan mos bo‘lmasligi, ijtimoiy muhitga ko‘nikolmaslik o‘zini o‘zi boshqara olmaslikni keltirib chiqaradi.
3. Oiladagi bosim- ota – onalarini umidlarini ro‘yobga chiqarishdan xovotir olish, ularning ilmiy yutuqlari tez amalga oshmasligidan xafsirash-tushkunlikni keltirib chiqaradi

4. Moliyaviy bosim- ba'zi talabalarning o'qish davomida moddiy ehtiyojlarining yetmasligi natijasida har kunini yarmini ishlash bilan o'tkazish va shu sababli berilgan vazifalarni to'liq bajara olmaslik stressni keltirib chiqaradi.

5. Shaxsiy va xissiy bosim- asosan o'smirlik va o'spirinlik davridagi ruhiy o'zgarishlar shaxsiy munosabatlar – shular jumlasidandir

Yuqorida keltirib o'tilgan ruhiy beqarorlikni So'fi Olloyor ta'limoti orqali barqarorlashtirish ulardani manaviy mafkurani rivojlantirishga yordam beradi[3,69-71].

XULOSA

So'fi Olloyor ta'limoti zamonaviy ta'lim jarayonida nafaqat ma'naviy, balki **“psixologik barqarorlikni shakllantirish”** vositasi sifatida o'rganilishi lozim. Uning asarlarida ilgari surilgan sabr, tavakkul, iymon va kamolotga intilish g'oyalari — bugungi talaba yoshlarning ichki kuchini, irodasini va hayotiy ma'nosini tiklovchi psixopedagogik resurs bo'la oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Sh. Mirziyoyev.** “Yangi O'zbekistonning asosiy ustuni – bilim, ta'lim va tarbiya bo'ladi”30-may 2023-yil. Daryo.uz
2. **Salvador R. Maddi (2002).** “The Story of Hardiness: Twenty Years of Theorizing, Research, and Practice.” *Consulting Psychology Journal*, 54(3), p.173–185.
3. **Aaron Antonovsky** "Health, Stress, and Coping: New Perspectives on Mental and Physical Well-being"
Jossey-Bass Publishers, San Francisco, 1979.
4. **Viktor Emil Frankl** "Man's Search for Meaning"
Beacon Press, Boston, 1959 (birinchi nashr — 1946, Vena).
5. **Abduqodirova Dilorom Erkinjon qizi.** “Talabalarda psixologik stressni yengish”-yangi O'zbekiston pedagoglari axborotnomasi-, Volume3 Issue, 02
YO'PA. www.in-academy.uz

BULUTLI TEXNOLOGIYALAR UZLUKSIZ TA'LIMNING AJRALMAS QISMI SIFATIDA

Donayev N. Yu.

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, O'zbekiston

Bugungi kunda, uzluksiz ta'lim jarayoniga axborot texnologiyalarining keng qo'llanilishi ilmiy-texnik taraqqiyot yo'nalishini belgilab berdi va dasturiy ta'minot va hisoblash muhitini barcha ishlab chiqarish jarayonlari va zamonaviy odamlarning kundalik hayotining ajralmas qismi sifatida mustahkamladi.

Shuningdek, ishlab chiqarish va sanoatning barcha faoliyat turlarida kompyuterlarning axborot tarmoqlariga ulanishi yuqori hisoblash ko'rsatkichlarini va an'anaviy sanoat va texnologik uskunalar va shaxsiy qurilmalarning butun global xilma-xilligini hisoblash bazasiga o'tkazish imkonini berdi. Ma'lumki, axborot texnologiyalari sohasidagi kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirishning **ustuvor yo'nalishlaridan biri bu ilg'or raqamli texnologiyalarga o'tish, shuningdek, katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash tizimlarini yaratishdir.**

Shu bois, jadal texnologik evolyutsiya bilan bog'liq bir qator masalalarni, shu jumladan bulutli texnologiyalar yordamida qurilgan global taqsimlangan hisoblash tizimlari sohasini hal qilishi kerak. Misol uchun, bir qator xorijiy mamlakatlar allaqachon jadal rivojlanmoqda va bulutli hisoblash texnologiyalariga asoslangan yangi avlod kompyuter tarmoqlaridan foydalanmoqda. Bu texnologiyalar, bir tomondan, IT-kompaniyalarning ma'lumotlar markazlarini qurish va ularga xizmat ko'rsatish xarajatlarini sezilarli darajada kamaytiradi, ikkinchi tomondan, oxirgi foydalanuvchilarning global internet orqali axborot xizmatlaridan foydalanish va ulanish imkoniyatlarini soddalashtiradi.

Ma'lumki, bulutli hisoblash texnologiyalarining asosini parallel hisoblash tashkil etadi. Parallel hisoblashning birinchi zamonaviy nazariy asoslari XXI-asr boshlarida keng o'rganila boshlandi[1]. Binobarin, bulutli hisoblash muhitlarida global taqsimlangan jarayonlarni monitoring qilish tizimlarini takomillashtirish bilan bog'liq muammolar katta ma'lumotlarni qayta ishlashning barcha

bosqichlarida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda [2]. Biroq, bu qiyinchiliklarga munosib e'tibor berilmadi. Natijada, butun dunyo bo'ylab cheklangan miqdordagi yuqori ixtisoslashgan tizim monitoringi mahsulotlari va ularning alohida komponentlari mavjud bo'lib, ular ixtisoslashtirilgan ishlab chiqish va yagona, uzluksiz monitoring tizimiga integratsiyalashuvni talab qiladi.

Shu sababli, uzluksiz ta'lim jarayonini amalga oshirishda axborot texnologiyalari, jumladan bulutli texnologiyalar, jamiyatimiz rivojlanishiga ta'sir etuvchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, bulutli texnologiya - bu foydalanuvchilarga internet orqali dasturiy ta'minot, ma'lumotlar ombori, hisoblash resurslari va infratuzilmani taqdim etuvchi axborot texnologiyasi modelidir[3,4]. U foydalanuvchidan maxsus texnik vositalar yoki dastur o'rnatishni talab qilmaydi, barcha jarayonlar onlayn tarzda amalga oshiriladi.

Bulutli texnologiyalar quyidagi asosiy xizmat turlariga bo'linadi:

- IaaS (Infrastructure as a Service) – apparat resurslarini (server, xotira, tarmoq) masofadan ijaraga olish xizmati;

- PaaS (Platform as a Service) – dastur ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish uchun platforma taqdim etadi;

- SaaS (Software as a Service) – foydalanuvchilarga internet orqali tayyor dasturiy ta'minotlardan foydalanish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida ham bulutli texnologiyalardan foydalanish tobora kengaymoqda. “ZiyoNET” tarmog'i orqali o'quv resurslari va elektron kutubxonalar tashkil etilgan. Moodle, Google Classroom va Microsoft Teams platformalari asosida masofaviy ta'lim yo'lga qo'yilgan. Pandemiya yillarida (2020–2022) bulutli tizimlar asosiy o'quv jarayon vositasiga aylandi. Ko'plab universitetlar o'z Learning Management System (LMS) platformalarini yaratib, bulutli infratuzilmaga o'tkazdi.

Hozirgi kunda ta'lim muassasalarida bir qator mashhur bulutli platformalar faol ishlatilmoqda:

- Google Workspace for Education – Onlayn darslar, fayl almashish, Google Classroom orqali topshiriq yuborish imkoniyatini beradi.

- Microsoft Education – Teams, OneDrive, Word, Excel, PowerPoint yordamida o‘quv jarayonini avtomatlashtiradi.

- Moodle Cloud – Masofaviy ta’limni boshqarish tizimi sifatida keng qo‘llaniladi.

- Zoom va MS Teams – Onlayn darslar va seminarlar o‘tkazish imkonini beradi.

Natijada, ta’lim tizimida bulutli texnologiyalar quyidagi afzalliklarni taqdim etadi: masofaviy ta’lim imkoniyatlari; jamoaviy ishlash muhitini yaratadi; xarajatlarni kamaytiradi; axborot xavfsizligini ta’minlaydi; moslashuvchanlik va portativlik. Albatta, bulutli texnologiyalarni joriy etish jarayonida ayrim muammolar ham kuzatilmoqda:

- Internet tezligining pastligi;

- Axborot xavfsizligi tahdidlari;

- O‘qituvchilarning raqamli savodxonlik darajasi yetarli emasligi;

- Bulut xizmatlaridan foydalanish bo‘yicha metodik qo‘llanmalar yetishmasligi.

Xulosa ornida aytishimiz mumkinki, bulutli texnologiyalar zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylanmoqda. Ular o‘quv jarayonini soddalashtiradi, talabalar uchun qulay muhit yaratadi va ta’lim sifatini oshiradi. Kelajakda O‘zbekiston ta’lim tizimida bulutli texnologiyalarni to‘liq integratsiya qilish orqali raqamli ta’lim muhitini shakllantirish mamlakat innovatsion rivojlanishining muhim omili bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Воеводин В.В. Параллельные вычисления / В.В. Воеводин, Вл.В. Воеводин. - СПб.: БХВ-Петербург, 2002. - 608 с.

2. Shchemelinin D.A. Effective Technique to Reduce Big Data Computations in 3D Modeling of Dynamic Objects / S. V. Mescheryakov, D. A. Shchemelinin, V. E. Yanchus // Humanities and Science University Journal. - 2016. - Vol. 17. -pp. 61-69.

3. Mell, P., & Grance, T. (2011). The NIST Definition of Cloud Computing. NIST Special Publication 800-145.

4. Armbrust, M. et al. (2010). A View of Cloud Computing. Communications of the ACM, Vol. 53, No. 4.

Сиз ҳаққаизда малумот суралса берилади ушбу талабнома

Anjuman qatnashchisining talabnomasi (zayavka)ning namunasi:

1. Familiya, ism, sharifi (*to'liq*)___ *Donayev Nuriddin Yuldashevich*
2. Ilmiy darajasi va unvoni _____
3. Ish joyi, lavozimi___ *“Oliy matematika” kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi*
4. Konferensiya yo‘nalishi (seksiya) raqami___ 5_____
5. Tezisning nomi *BULUTLI TEXNOLOGIYALAR UZLUKSIZ TA'LIMNING AJRALMAS QISMI SIFATIDA*
6. Telefon +998 99 969 19 05
7. E-mail_____

HOZIRGI DAVRDA JAHON MAMLAKATLARI TA'LIM TIZIMI VA PEDAGOGIKA FANI RIVOJI

Shavaliyeva Munisa Ikromjon qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
2-bosqich talabasi
Tel: +998882038805

Email: shavaliyevamunisa@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola XXI asr global jamiyati talablari -texnologik taraqqiyot, iqtisodiy o'zgarishlar va madaniy almashinuv sharoitida jahon ta'lim tizimlari va pedagogika fanida yuz berayotgan tub o'zgarishlarni o'rganishga bag'ishlangan. AQSh, Fransiya, Germaniya davlatlari ta'lim tizimi haqida so'z yuritilgan. Asosiy e'tibor an'anaviy yondashuvalarning yangi, metog va g'oyalar bilan almashtirilishiga qaratiladi.

Kalit so'zlar: jahon ta'lim tizimi, pedagogika fan, XXI asr ta'limi, innovatsion texnologiyalar, onlayn ta'lim.

Abstract: This article is devoted to the study of the fundamental changes taking place in world education systems and pedagogy in the context of the requirements of the 21st century global society - technological progress, economic changes and cultural exchange. The educational systems of the USA, France, and Germany are discussed. The main attention is paid to the replacement of traditional approaches with new methods and ideas.

Keywords: world education system, pedagogical science, 21st century education, innovative technologies, online education.

Аннотация: Статья посвящена исследованию фундаментальных изменений, происходящих в мировых системах образования и педагогике в контексте требований глобального общества XXI века – технологического прогресса, экономических преобразований и культурного обмена. Рассматриваются образовательные системы США, Франции и Германии. Основное внимание уделяется замене традиционных подходов новыми методами и идеями.

Ключевые слова: мировая система образования, педагогическая наука, образование XXI века, инновационные технологии, онлайн-образование.

Kirish. XXI asrda dunyo mamlakatlari ta'lim sohasida keng qamrovli islohotlarni amalga oshirmoqda. Har bir jamiyat taraqqiyotida ilm-fan, bilim va tarbiya asosiy omil hisoblanadi. Shu boisdan ham zamonaviy pedagogika fani nafaqat nazariy g'oyalarni, balki amaliy tajribalarni ham o'z ichiga olib, o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda ko'plab mamlakatlarda ta'lim tizimi o'ziga xos milliy qadriyatlar, madaniyat va ijtimoiy ehtiyojlardan kelib chiqib shakllanmoqda. Masalan, rivojlangan davlatlarda innovatsion texnologiyalar asosida o'qitish uslublari keng qo'llanilmoqda. AQSH, Yaponiya, Janubiy Koreya, Germaniya kabi davlatlarda o'quv jarayonida raqamli ta'lim vositalari, sun'iy intellekt, onlayn platformalar keng tatbiq qilinmoqda. Shuningdek, ko'plab davlatlarda ta'limning asosiy maqsadi o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan. Endilikda dars jarayoni faqatgina ma'lumot yetkazish emas, balki shaxsning ijtimoiy, ruhiy va kasbiy rivojini ta'minlash vazifasini ham bajaradi. Pedagogika fani esa doimiy ravishda yangilanib, zamonaviy talablar asosida rivojlanmoqda. Masalan, "inklyuziv ta'lim", "kritik fikrlash", "kompetensiyaga asoslangan yondashuv", "hayot davomida o'qish" kabi tushunchalar butun jahon pedagogikasida keng qo'llanilmoqda.

Asosiy qism. Rivojlangan xorijiy davlatlarda ta'limning mamlakat ichki siyosatiga faol tasir etadigan ijtimoiy jarayon ekanligining e'tirof qilingani haqiqatdir. Shu tufayli ham rivojlangan mamlakatlarda maktab ehtiyojini iqtisodiy ta'minlashga ajratilayotgan mablag miqdori yildan-yilga oshib bormoqda. Masalan, yaponlarda "maktab muvaffaqiyat va farovonlik timsoli"gina bo'lib qolmay, "u insonlarni barkamollashtiradi", degan fikr ishonch va e'tiqodga aylangan. Ta'lim to'g'risida g'amxo'rlik qilish taniqli siyosatchilarning ham hamisha diqqat e'tiborida bo'lgan. Shuning uchun ham AQShning sobiq Prezidenti R.Reyganni, Buyuk Britaniya Bosh vaziri M.Techcherni, Fransiya F.Mitteranlarni maktab islohotining tashabbuskorlari deb bejiz aytishmaydi. F.Mitteran maktabni "Jamiyatni harakatlantiruvchi kuch" deb hisoblagan. Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik tadqiqotlarni amalga oshiradigan ko'p sonli ilmiy muassasalar ishlab turibdi. Germaniyada ularning soni ikki mingdan ortiq. Fransiya, AQSh, Yaponiyada ta'lim-tarbiya nazariyasi muammolari bilan yuzlab davlat va xususiy tashkilotlar, universitetlar, pedagogik tadqiqot markazlari shug'ullanmoqdalar. Ular faoliyatini esa xalqaro ta'lim markazlari, masalan, AQShda xalqaro ta'lim instituti muvofiqlashtirib bormoqda. Ko'pchiligining faoliyati o'quv dasturini takomillashtirish va qayta ishlab chiqishga qaratilgan. qatorda tanlab olinadigan ximiya, fizika, chet tillari kiritilgan o'quv dasturlari ham amalga

oshirilayotir. Bu o'quv dasturi tobora to'liqsiz o'rta maktab doirasidan chiqib, o'rta maktablar va gimnaziyalarni ham qamrab olmoqda.

Germaniyada to'liqsiz o'rta maktablarida asosiy o'quv fanlari bilan bir qatorda tanlab olinadigan ximiya, fizika, chet tillari kiritilgan o'quv dasturlari ham amalga oshirilayotir. Bu o'quv dasturi tobora to'liqsiz o'rta maktab doirasidan chiqib, o'rta maktablar va gimnaziyalarni ham qamrab olmoqda. Fransiya boshlang'ich maktablarida ta'lim mazmuni ona tili va adabiyoti hamda matematikadan iborat asosiy, tarix, geografiya, aholishunoslik, tabiiy fanlar, mehnat ta'limi, jismoniy va estetik tarbiya kabi yordamchi o'quv fanlariga bo'linadi. Yaponiya maktablari ikkinchi jahon urushidan keyinoq Amerika ta'limi yo'lidan bordi. Lekin shunga qaramay, bu ikki mamlakat o'quv dasturida bir qator farqlar ko'zga tashlanadi. Yaponiyada o'quv dasturlari jiddiy murakkablashtirilgan, asosiy fanlar majmui ancha keng, bir qator yangi maxsus va fakultativ kurslar kiritilgan. Masalan, umumiy o'rta ta'lim maktablarining yangi musiqa ta'limi o'quv dasturiga milliy va jahon mumtoz musiqasini o'rganish ham kiritilgan. Shuni ta'kidlash lozimki, iqtisodiy rivojlangan davlatlarda XX asrning 60-80-yillarida tabiiy-ilmiy ta'lim dasturi tarkibiga fizika, ximiya, biologiya, ba'zi hollarda astronomiya, geologiya, mineralogiya, fiziologiya, ekologiya elementlari kiritilib, u AQSH va Frantsiyada 4 yil, Buyuk Britaniyada 6 yil, Germaniyada 2 yil o'qitiladi. O'quv dasturlarini integratsiyalash jarayonida yangi-yangi kurslar paydo bo'la boshladi. Fransiya XX asrning 70-80-yillarda to'liqsiz o'rta maktablar o'quv dasturidagi tabiiy-ilmiy va gumanitar turkumiga eksperimental, iqtisodiy-gumanitar kurslar kiritiladi. Hozirgi paytlarda rivojlangan mamlakatlar o'quv dasturiga integratsiyalashtirilgan kurslarni kiritish to'la amalga oshirildi: Fransiya maktablarida ularga 6-10 foiz, Buyuk Britaniya maktablarida 15 foiz o'quv soatlari ajratildi.

XX asrning 70-yillarida AQShda kelajak maktabi umummilliy loyihasini amalga oshirishga kirishildi. Bu eksperiment mazmuni o'qituvchi buyrug'i bilan ish tutish, ko'proq o'quvchilarga mustaqil ishlash imkoniyatin berishdan iborat. Ta'lim tarkibi sinfda ishlash, mustaqil mashg'ulot, o'qituvchi konsultatsiyasini o'z ichiga oladi. Germaniya maktablarida sinfda o'quvchilar sonini qisqartirish sari yo'l tutilgan. Bunday o'quvchilarning har biriga individual paketlar (topshiriqlar) tarqatiladi. Topshiriqlarni o'quvchi mustaqil bajaradi, lozim bo'lganda o'qituvchidan konsultasiya oladi. Yuqorida bayon qilinganlardan ko'zda tutilgan maqsadlar:

- maktablarning insonparvarlik, umuminsoniylik yo'nalishlarini kuchaytirish;
- topish; o'quvchi shaxsini shakllantirishning eng samarali yo'llarini qidirib topish,

- o'quvchilar kengashi, maktab tarbiyaning yangi shakllarda kengashlaridan, tarbiyaviy o'yinlardan foydalanish;

- maktab o'quv dasturlarini ixtisoslashtirish, fanlarning o'zaro aloqasini mustahkamlash, takomillashtirish;

- maktabni mehnat, insoniy faoliyat bilan yaqinlashtirish, kasbga yo'naltirish ishlarini qayta tashkil etish;

- tabaqalashtirib o'qitishni yo'lga ko'yish, maxsus o'quv muassasalarini (xam iqtidorli, ham aqliy, jismoniy zaif o'quvchilar uchun) rivojlantirish;

- yangi, ya'ni o'quv texnik vositalarni ta'limdagi salmog'ini oshirish, o'qituvchilar uchun kompyuter ta'limini yo'lga ko'yish;

- pedagogik g'oyalarni amalga oshirishda keng kamrovli tadqiqotlarni amalga oshirishdan iboratdir.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, hozirgi davrda jahon mamlakatlari ta'lim tizimi global miqyosda yangilanib, o'zaro tajriba almashinuvi, xalqaro hamkorlik orqali yanada yuksalmoqda. Menimcha, pedagogika fanining bugungi rivoji kelajak avlodlarni barkamol, bilimli va ijodkor qilib tarbiyalashda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, hozirgi davrda jahon ta'limi tizimi fundamental o'zgarishlar bosqichidan o'tmoqda. Pedagogika fani esa faqat bilim o'rgatuvchi emas, balki shaxsni hayotga tayyorlovchi, uning qobiliyatlarini rivojlantiruvchi va unga doimiy o'sishga bo'lgan istakni uyg'otuvchi fan sifatida yangi mazmun va shaklga ega bo'lmqda. Kelajakdagi muvaffaqiyat ushbu innovatsion tendensiyalarni qanchalik samarali qo'llash va barcha uchun qulay, adolatli ta'lim imkoniyatlarini yaratishga bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Panjiyeva Muattar, Ergasheva Oyjamol Jaxongirova. "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiyasi va integratsiya" o'quv qo'llanma 2023.

2. R.A.Mavlonova, O.To'rayeva, K.M.Xoliqberdiyev. Pedagogika. Darslik T. O'qituvchi 2008.

3. R.A.Mavlonova, N.H.Vohidova, N.H.Raxmonqulova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Darslik T.: Fan va texnologiyalar. 2010.

4. K.Xoshimov, S.Ochilov. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. O'quv qo'llanma.T.: O'qituvchi 2010.

5. R.A.Mavlonova, N.H.Vohidova, Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Noshir 2009.

MUNDARIJA

T/R		KIRISH	4
1	Худайкулов Хол Жумаевич.	Ижтимоий жihatдан чеклави бўлган ўқувчилар билан олиб бориладиган инклюзив таълимнинг ўзига хос қонун-қоидалари ва тамойиллари	5
2	Mahmudov Yu. G‘.,	Eksklyuziv ta’lim jarayonida o‘quvchilar kreativ faoliyatini xalqaro pisa dasturi asosida baholash (atrof-muhitni muhofaza qilish misolida)	9
3	Maxmudov Shokir Kamolovich	Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ta’lim-tarbiya jarayonida pedagogning psixologik tayyorligi va o‘z-o‘zini boshqarishi	16
4	Boboqulova Dilfuza Meliboevna.	O‘quvchilarda oilaviy tadbirkorlikni shakllantirish orqali iqtisodiy tarbiya barqarorligini mustahkamlash	20
5	Maxmudov Shokir Kamolovich, Nurmamatova Mehribon	Maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun ta’lim: inkluziv yondashuv va metodologiyasi	24
6	Xudayshukurova Madina Ikrom qizi	Ta’lim jarayonida inklyuziv ta’lim qo‘llanishining talabalar ijodiy va kasbiy kompetensiyasiga ta’siri	28
7	Safarova Mohichehra Xonzafarovna	Kommunikativ kompetentlik nazariyasi	32
8	Shuhratova Nigora Shuhratovna	Boshlang‘ich ta’limda inkluziv muhitni shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari	37
9	Toshpulatova barchinoy, Madina Mamadramova Olim qizi	Inkluziv ta’limning nazariy va metodologik asoslari	40
10	Qurbonov Diyorbek Boysunovich	Inklyuziv ta’limning nazariy va metodologik asoslari	45
11	Raxmonova Mexriniso Shuxratovna	Inklyuziv ta’lim: teng imkoniyatlar sari nazariy va metodologik yondashuv	49

12	Abdullayeva Manzura	Inklyuziv ta'lim tizimini shakllantirishda nazariy va metodik qarashlar	53
13	Jalilova Farzona Sirojiddin qizi	Inklyuziv kasbiy innovatsion faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari	57
14	Ergashova Nozima Qahramon qizi	Inklyuziv ta'limning nazariy va metodologik asoslari	61
15	<i>Eshmurodova Mushtariy Jo'rabek qizi, Astatanaqulova Moxinur Baxrom qizi</i>	Inklyuziv ta'limning nazariy jihatlari	66
16	Turdialiyeva Gulbahor Pardayevna	Inklyuziv ta'limning nazariy va metodologik asoslari	69
	-SHO'BA. 2-sho'ba. Maxsus ehtiyojga ega bolalarni o'qitishda psixologik yordam.		
17	Xolmurotova Shoxista Mirzaliyevna	Eshitishda yoki ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda psixologik yondashuvlar	75
18	Shomurotov Ulugbek Melikboboyevich, Yuldasheva Sevinch Rustam Qizi	Stressni bartaraf etishda treninglarni ahamiyati	80
19	Amirqulov Azamjon Joniql O'G'Li	Boshlang'ich sinf imkoniyati cheklangan o'quvchilarda kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish	86
20	Otoboyeva Aziza	Ko'rish va eshitish qobiliyati cheklangan o'quvchilar uchun dasturiy vositalar amaliy yondashuv va istiqbollari	89
21	Ko'chkimova Maxliyo	Talabalarda o'z-o'zini anglash va refleksiya jarayonining psixologik xususiyatlari	97
22	Qayumova Samigul Zokir qizi, Ikromova Dildora Baxromjonovna	Kichik maktab yoshi davridagi bolalarning shakllanishida art-terapiyaning pedagogik-psixologik xususiyatlari	101

23	Narziyeva Xabiba Xudoyberdiyevna	Alohida ehtiyojli o'quvchilarni inklyuziv muhitda o'qitish texnologiyalari	10 7
24	Davronova Muharram To'lqinovna	Salomatligi cheklangan kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyani shakllantirish	11 3
25	Муллажоновна Рисолат Абубакровна	Психологическая помощь в обучении детей с особыми образовательными потребностями	12 0
26	Abduqodirova Gulnora Shuhrat qizi, Mardonova Gulsanam Damir qizi	Ta'lim muassasalarida inklyuziyyani joriy etishning ijtimoiy-psixologik muommolari	12 5
27	Hasanova sarvinoz ashur qizi	Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni og'zaki nutqini rivojlantirish bo'yicha korreksion-pedagogik ish	12 9
28	Narzullayeva Maftuna Murod qizi	Maxsus ehtiyojga ega bolalarni o'qitish jarayonida psixologik qo'llab-quvvatlashning samarali yo'llari	13 6
29	Shuhratova Dilfuza	Boshlang'ich ta'limda interfaol o'qitish metodlarining psixologik va pedagogik samaradorligi	13 8
30	Xayrulloeva Gulbaxor Abdullo qizi	Maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda psixologik yordamning roli	14 1
31	Abduqahhorova Maysara Hasan qizi	Deviant xulq-atvorli bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik ish	14 6
32	Qulmamatova fazilat qarshiyena	Inkluziv ta'lim tizimida maxsus ehtiyojli o'quvchilarda deviant xulqning oldini olishning psixologik asoslari	15 1
33	Aminova Dilnoza Orifjonovna	Psixosomatik kasalliklar va ularni davolash usullari	15 5
34	Xolmatova Shaxnoza Xatamjonovna	Maktabgacha maxsus ehtiyojga ega bolalarni o'qitishda psixologik yordam	15 9

	3-SHO‘BA. Amaliy tajribalar va innovatsion texnologiyalar.		
35	Xudoyqulov Xol Jumayevich, Odinaboboyev Fazliddin Bahriddin o‘g‘li	Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy hunarmadchilikning dastlabki mexanizmlarni rivojlantirish orqali kasbiy tarbiya berishni takomillashtirishning amaliy shakl, usul va vositalari	16 3
36	Safarova Lola, Jurayeva Sevara	Xorijiy tillarni o‘qitish jarayonida sun‘iy intellekt asosida shaxsga moslashtirilgan ta‘lim tizimlarini tashkil etish.	16 8
37	Raxmonov Azamat Ruzvonovich	Bo‘lajak o‘qituvchilarda kreativ qobiliyatni shakllantirishning zamonaviy pedagogik usullari	17 6
38	Mirzayev Mutalib Jurayevich	Bo‘lajak o‘qituvchilarni kompetensiyaviy yondashuv asosida kasbiy faoliyatga tayyorlash	18 1
39	Safarova Lola, Sulaymonov Mirobid, Isomurodov Aslamjon	Sun‘iy intellekt vositalarining ta‘lim jarayonida qo‘llanilishi va pedagogik afzalliklari.	19 0
40	Salomova Ra‘no Vassiyevna, Maftuna Meliboyeva	Interfaol metodlar va ularning ekologik tushunchalar bilan bog‘liqligi	19 6
41	Худайкулова Ф.Х.	Инклюзивное образование и толерантность в образовательной среде: контроль знаний	19 9
42	Турдиева Л.А.	Основы толерантности в воспитании нравственных качеств студентов в условиях инклюзивного образования	20 2
43	Turdiyeva Izzatoy Sadikovna	Maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun inkulyiziv ta'lim usullari	20 6
44	Ravshanova Dilshoda Mengziyoyevna	Pedagogikada zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish	21 1
45	Bobomurodov Eshmamat	Rang tasvir darslarida inklyuziv	21 6

		yondashuv: teng imkoniyatlar va pedagogik metodlar	
46	G'afforova Shahnoza	O'quvchilarda o'qishga bo'lgan qiziqishni rivojlantirish va ijodiy yondashuv orqali uni mustahkamlashning ijtimoiy-tarbiyaviy roli	22 0
47	Mahmudova Mahbuba Mansur qizi	Maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun inkulyziv ta'lim usullari	22 7
48	Mamatg'aniyev Asadbek O'ktam o'g'li	Raqamli o'qitish platformalari va ularning ta'lim jarayonidagi o'rni	23 5
49	Amirova Hafiza Olimjonovna	Tarbiyachi va ota-onalar hamkorligida atrof-muhit haqidagi ishlarni tashkil etish	24 0
50	Sobirova Sitara	Boshlang'ich sinflarda hamjihatlik zanjiri va ota-onaning o'rni	24 7
51	To'rayeva Shahnoza O'rol qizi	O'smirlar uchun samarali ta'lim metodlarini aniqlash va talim jarayonini optimallashtirishga yordam beruvchi usullar	25 0
52	Meligaliyeva Yulduz Abdimalikovna, Abdufattoyeva Iroda Farshod qizi	Maxsus ehtiyojga ega bolalarni o'qitishga psixologik yordam	25 7
53	Yo'ldoshova Noila Baxtiyor qizi	Ona tili fanida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirish metodlari	26 2
54	ZARIPOVA MOHPORA QURBONOVNA, MAXMARAJABOVA SHAXNISOR TOSHBOY	YOSHLARGA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING TA'SIRI	26 7
55	Шарипова Мохигул Бозор қизи	Бошланғич синф ўқувчилари эвристик фикрлашини ривожлантиришнинг баъзи жиҳатлари	27 1
56	Abdijapporova Nazokat Maxmud qizi	Raqamli texnologiyalar sharoitida yoshlarning ijtimoiylashuvi va diniy-axloqiy tarbiyasi.	27 1
57	Abdijapporova Nazokat Maxmud	Raqamli texnologiyalar sharoitida	27 5

	qizi	yoshlarning ijtimoiylashuvi va diniy-axloqiy tarbiyasi.	
58	Mahmudov Sherali Komilovich, Oyto'rayeva Sayyora Asqar qizi	Boshqaruvchilikka oid mutafakkirlarning sharqona qarashlari	28 1
59	Odinaboboyev Fazliddin Bahridin o'g'li	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy hunarmadchilikning dastlabki mexanizmlarni rivojlantirishda sharqona kasbiy qadriyatlar asosida tarbiya berishning o'ziga xos xususiyatlari va ahamiyat	28 9
60	Otamurodova Maxfirat Husan	Sun'iy intellekt asosida matematika o'qitish metodikasini takomillashtirish	29 5
61	Qudratova Nasiba	Inkluziv ta'limda amaliy tajribalar va innovatsion texnologiyalar	30 1
62	Murodova Mahbuba Farxodovna	Maktab o'qituvchilarining stressga bardoshligi: pedagogik yondashuvlar va treninglar	30 4
63	Pardayeva Ra'no Eshboyevna	Bo'lajak pedagoglarda deontologik madaniyatni shakllantirish: mazmuni va ahamiyati	30 8
	4-SHO'BA. Ta'lim muassasalarida inklyuziyani joriy etishning ijtimoiy-psixologik muammolari.		
64	Eshmuradov Olmosbek Elamanovich, Mammadiyeva Xurshida Muxiddinovna	Imkoniyati cheklangan bolalarni oilaviy hayotga tayyorlash muommosiga nazariy yondashuvlar	31 5
65	Raxmonov Azamat Ruzvonovich, Najimova Muhabbat	Jismoniy rivojlanishida nuqsonli bolalarning ta'lim olishida kuzatilayotgan ijtimoiy pedagogik muammolar	32 0
66	Хужахонова Мафтуна Тохир Кизи	Психологические аспекты субъективного ощущения счастья у подростков поколения z	32 6
67	Абдурашидов Наимжон	Связь между нормативно-правовой базой и практикой в инклюзивном образовании	33 1

68	Shaymardanova Nargiza Maxmanazarovna	O'smirlarda deviant-xulq-atvorlilikni bartaraf etishning pedagogik-psixologik xususiyatlari	33 9
69	Esanova Sarvinoz Uktamovna	Raqamli texnologiyalar yordamida xalq hunarmandchiligi an'analarini o'qitish va talabalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish	34 3
70	Yo'ldoshev Tojiddin Abdukarimovich	Yoshlarda oilaga mas'uliyatli munosabatni shakllantirishda keksalarning o'rni	34 8
71	Yo'ldoshev Tojiddin Abdukarimovich, Ergashaliyeva Dilobar Akmal qizi	Hayotdda sezgining turlari vazifalari va ahamiyati	35 2
72	Shaximardonova Baxtigul Xo'shboqovna, Islomova Aziza Xusanboy qizi	Inklyuziv ta'lim: barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish	35 6
73	Ismoilov Behruzjon Isroilovich, Jumaniyozova Jasmina Ataqul qizi	Inklyuziv ta'limning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni	35 9
74	Ko'chkinova Mahliyo Norbutayevna, Eshmirzayeva Dilbar Sharofiddinovna, Panjiyeva Aziza Nomoz qizi	Mustaqil ta'lim jarayonida ijobiy motivatsiyani qo'llab-quvvatlashning pedagogik usullari	36 2
75	Qayumova Samigul Zokir qizi, Rahmatjonova Dildor Sobirjonovna	Maktabda qum terapiyasidan foydalanishning pedagogik-psixologik ahamiyati	36 8
76	Murodulloyeva Nasiba Nurulloyevna	Virtual muloqot sharoitida empatiya qobiliyatining susayishi	37 3
77	Maxliyo Xolmatova	Bo'lajak pedagoglarning kasbiy faoliyatida raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishning amaliy vositalari	37 7
78	Normo'minova Shahnoza Bozor qizi	Vatanparvarlik tarbiyasi: oiladan jamiyatgacha bo'lgan yo'l	38 2
	Nurova Marhabo Abdullo qizi	Yosh avlodni tarbiyalashda ijtimoiy pedagogika va oila pedagogikasining integratsiyasi	38 5
79	Qobilov Jamshid Baxtiyor o'g'li, Pardayeva Sevara Abdunosir qizi	O'quvchi-yoshlarda tadbirkorlik va iqtisodiy kompensatsiyalarni shakllantirish – zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishi	38 9
80	Raxmatullayeva Charos Sherzod qizi	Umumta'lim maktab tizimida aksiologik yondashuvga asoslangan baholash ta'lim sifati va samaradorligi omili	39 3
81	Xurramova Dildora Soatmo'min qizi	Xalqaro baholash dasturlarida milliy qadriyatlarni integratsiya qilish: yunon va o'zbek tajribasi	39 9
82	Ziyoyeva Irodaxon Umidjon qizi	Universitet modellari standartlarini takomillashtirish istiqbollari	40 4
8	Jumayeva Munisa Asqarali qizi	Inklyuziv ta'limda nogironligi bo'lgan	40

3		bolalarni ijtimoiy moslashtirishning psixologik asoslari	9
84	Muxamedova Madina Turdiboy	O'spirinlik davrida agressiv xulq-atvorning paydo bo'lishi emotsional o'zgarish sifatida	41 3
85	O'razov Faxriddin, Panoyeva Dildora Baxtiyor qizi	Maqsus ehtiyojga ega bolalarni o'qitishda psixologik yordam	42 2
86	Qumriyeva Dilobar Jamliddin qizi	Tarbiya jarayonida multimediya vositalarini qo'llash muammolari	42 6
87	Jo'rayev Nurali Xolmaxamadovich	Oliy ta'lim muassasalarida sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishning pedagogik asoslari	43 0
88	Aliboyeva Dilnoza G'ani qizi	Xotira va uning asosiy mexanizmlari	43 7
89	Eshmurodova Farida Mamanazar qizi	Boshlang'ich sinf matematika darslarida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning metodik asoslari	44 0
90	Ibodullayeva Dildora Elmurod qizi, Ulug'berdiyeva Sevara Bahodir qizi	Tarbiya jarayonida psixologik xizmat va pedagogik hamkorlikning samaradorligi	44 5
91	Tilakova Munisa Eson qizi	Ta'limda tenglik va hamkorlik – inklyuziv yondashuv	45 1
92	Xoliyorova Madina Ro'zi qizi	O'zbekistonda inklyuziv ta'limning rivojlanishi va istiqboli yo'nalishlari	45 4
93	Xurramova Dildora Soatmo'min qizi	Barkamol shaxs tarbiyasida oila, din va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siri	45 8
94	Abdugafurova Dinora G'ulom qizi	O'quvchilarga oilaviy tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishda ishbilarmonlik mexanizmlarini takomillashtirish (7-9-sinflar misolida)	46 3
95	Shaymardonova Yulduz Sobir qizi	Yoshlar tarbiyasida oila, maktab va ijtimoiy institutlarning o'zaro ta'siri	46 7
96	Toshquvvatova Muxlisa	Shaxs rivojida ta'lim va tarbiyaning uyg'unligi	47 0
5-SHO'BA. Xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari			
97	To'raqulov Akbar Rustam o'g'li, Panjiyeva Iroda Rahim qizi	O'quvchi-yoshlarda tadbirkorlik va iqtisodiy kompensatsiyalarni takomillashtirish	47 4
98	Sunnatullo Do'stov	Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarda ekologik tafakkurni shakllantirish	47 9
99	Ravshanova D., Abdusalomova Maftuna Olim qizi	O'zbek oilalarida ijtimoiy tarbiya madaniyatini shakllantirishda xalq pedagogikasining o'rni	48 7

100	Hukmaev Kamoliddin Husnidinovich	Umumta'lim maktablarida sog'lom turmush tarzini shakllantirishning tashkiliy-ma'navi jihatlar	49 2
101	Ziyoyeva Mavluda Ergashevna	Inklyuziv ta'lim: global tajriba va o'zbekiston modeli	49 8
102	Ismoilov Behruz Isroilovich	Tarixiy yodgorliklar asosida talabalarda milliy ong va vatanparvarlikni shakllantirish mexanizmlari	50 4
103	Dusyorova Laylo Shoniyoz qizi	Hayot bo'yi ta'lim, mustaqil o'rganish va inklyuzivlikning uyg'unligi: zamonaviy ta'lim paradigmalari	50 8
104	Ibragimova Manzura Maxmasiddiq qizi, Xayrullayrva Dilnoza Narzullayevna	Pedagogika fanining rivojlanish tarixi	51 3
105	Jo'raxonova Mohinur Odil qizi	Talaba kasbiy rivojlanishida ijtimoiy faollikni shakllantirishning pedagogik shartlari	51 6
106	Kadirova Rozigul Satarkulovna	Inkluziv ta'lim sohasidagi xalqaro hamkorlik	51 9
107	Abdug'afforova Zumrad Sherzod qizi	Bolani ijtimoiylashuvida oila va maktab hamkorligi	52 6
108	Abdullayeva Manzura Abduvali qizi	Nutqning ahamiyati va uning turlari	52 9
109	Abduqodirova Malohat g'ofur qizi	Oila muhitining shaxs tarbiyasi va ijtimoiylashuvidagi ahamiyati	53 2
110	Akmaliddinova To'linoy Akmaliddin qizi	Shaxsning ijtimoiylashuvida ta'lim tarbiya va ijtimoiy pedagogikaning o'rni	53 6
111	Amirova Hafiza Olimjonovna	Tarbiyachi va ota-onalar hamkorligida atrof-muhit haqidagi ishlarni tashkil etish	54 0
112	Davlatova Munira Talqin qizi	Tarbiyasizlik-najotsiz yo'l	54 6
113	Ergashova Oltinoy Aliqulovna	Inson kamolotida oila va din tarbiyasining o'rni va ahamiyati	55 2
114	Fatxullayeva Ruhshona	Oila pedagogikasi orqali yosh avlodni ijtimoiylashuv jarayonida qo'llab-quvvatlash masalalari	55 6
115	Abdullayeva Gulnora Otabek qizi, Suvonqulova Zulayho Nozimjon qizi.	Inklyuziv ta'limning ahamiyati va amaliyoti barcha o'quvchilar uchun	56 2

	Murotaliyeva Marjona Akmal qizi.	teng imkoniyatlar yaratish	
116	Abdusalomova Maftuna Olim qizi	O'zbek oilalarida ijtimoiy tarbiya madaniyatini shakllantirishda xalq pedagogikasining o'rni	56 4
117	Bobonazarova Durdona Shuhratovna	Mentorlik tizimi asosida yosh pedagoglarni qo'llab-quvvatlash strategiyalari	56 8
118	Eshmirzayeva Dilbar Sharofiddin qizi.	Bolalarning qobiliyatlari va iste'dodlarini ro'yobga chiqarishda maktabning roli	57 2
119	Hayrullayeva Zulfizar Hamzayevna	Ta'lim, sog'liqni saqlash va mehnat munosabatlaridagi korrupsion holatlarni oldini olish masalalari	57 9
120	Islomova Shirin g'iyosiddin qizi	Ijtimoiy tarmoqlarda yoshlarning diniy ongining shakllanishi	58 2
121	Jo'rayeva Zulfiya	Shaxs rivojida muhit, tarbiya va ta'limning o'zaro ta'siri	58 5
122	Kamolova Sabrina Nazarali qizi.	Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishda oila pedagogikasi va ijtimoiy tarbiyaning o'zaro ta'siri	59 0
123	Kamolova Sabrina Nazarali qizi, Shaymardonova Yulduz Sobir qizi	O'zbekiston respublikasida vijdon erkinligi va diniy bag'rikenglik siyosati	59 5
124	Kuchimova Anora	Tarbiyaning inson kamolotidagi o'rni: oila va dinning ta'siri	59 9
125	Malikova Ozoda Rustam qizi.	Ijtimoiy pedagogikada xalq pedagogikasining o'rni va ahamiyati	60 3
126	Norboyev Muhammad Mamasoli o'g'li, Xushboqov Umidjon Odil o'g'li	Ijtimoiy pedagogikaning ta'lim-tarbiyadagi o'rni	60 8
127	Normamatova Dilafruz Jo'ra qizi	Pedagogika jarayonda inklyuziv qadriyatlarni shakllantirish	61 3
128	Normo'minova Shohsanam Sherzod qizi	O'zbek xalq pedagogikasining zamonaviy ijtimoiy g'oyalari	61 5
129	Panjiyeva Aziza Nomoz qizi	Abdulla avloniy asarlarida ta'lim-tarbiya masalalarining yoritilishi	62 1
130	Omonullayeva Gulzoda	Dinda oila muqaddas, tarbiyada farzand omonat	62 6
131	Raxmatova Xurriyat Ne'matjon qizi	O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi konfliktlarning kelib chiqish sabablari	63 0

132	Shaximardonova Baxtigul Xo'shboqovna, Islomova Aziza Xusanboy qizi	Oila tarbiyasining mazmunini belgilashda ona tilining ahamiyati	63 3
133	Kamolova Sabrina Nazarali qizi, Shaymardonova Yulduz Sobir qizi	Xalq pedagogikasidagi tarbiyaviy g'oyalarni pisa mezonlari bilan taqqoslash	63 6
134	Toshtemirova Mahliyo Karimovna	Axborotlashgan jamiyat sharoitida o'quvchilarning virtual pedagogik madaniyatini shakllantirish (tarbiya fani misolida)	64 0
135	Turg'unboyev Kamron Ilhom o'gli, Mengboyev Shaxboz Juma o'gli	Pedagogik mahorat va zamonaviy o'qituvchi shaxsi: individual xususiyatlar	64 4
136	Zaripova Mohpora Qurbonovna, Maxmarajabova Shaxnisor Toshboy qizi, Ibodullayeva Parvina	Yoshlarga zamonaviy texnologiyalarning ta'siri	64 7
137	Qalandarov Eshquvvat, Olloqulova Zinura Qudratovna, Ismatulloyeva Nodira	Ta'lim va tarbiya – inson kamoloti va taraqqiyoti asosi	65 0
138	Toshtemirova Mavluda Turg'unovna	O'quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini aniqlagan holda ta'lim tarbiya jarayonini tashkil etish	65 3
139	Sharofutddinova Xurshida, Rashidova Farida, Ashurov Habib	Pedagogik mahorat va uning o'qituvchi faoliyatidagi ahamiyati	65 6
140	Rahmonova Nilufar, Nurova Sadbarg Hamroqulovna	Ta'lim va tarbiyaning samarali usullari	65 8
141	Mamasaidova Mehrona Najmiddin qizi, Maxmasaidova g'unchagul Sayfiddin qizi, Jobirov Doston	Hozirgi kunda jahon iqtisodiyotida global muammolar	66 0
142	Mamarajabova Mastona Shomurod Qizi	O'qituvchi kompetensiyasini rivojlantirish orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish	66 4
143	Hayitnazarova Dilrabo, Hamroeva Farida, Saidov Jurabek Fayzullayevich	Inklyuziv ta'lim – barchaga teng imkoniyat yaratish yo'lidagi muhim qadam	66 9
144	Erniyozova Sohiba Ochil qizi, Nazarova Srvara Usmonali qizi, Yuldashova Shohsanam Qazaqbayevna	Zamonaviy ta'lim tizimi afzalliklari va imkoniyatlari	67 2
145	Boboyeva Mahina Shamsulloyevna, Ahrorova Mohira Bahrriddinovna,	Pedagogik qobiliyat va uning ahamiyati	67 6

	Xaitov Abdujabbor Sanginovich		
146	Boboyev Bekzodjon Sarkorovich, Nurova Sadbarg.	Pedagogika va psixologiya integratsiyasi: zamonaviy ta'limda shaxs rivojlanishining asosi	67 9
147	Abduqahhorova Maysara Hasan qizi	Deviant xulq-atvorli bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik ish	70 2
148	Ziyadullayeva Dilafruz Xudoyberdiyevna	Oilada nikoh oldi omillarining psixologik xususiyatlari	70 3
148	G'ulomova Nazira Rustamjon qizi	Talabalarda ruhiy barqarorlikni rivojlantirish: so'fi olloyor ta'limoti asosida	70 7
149	Donayev N. Yu	Bulutli texnologiyalar uzluksiz ta'limning ajralmas qismi sifatida	71 2
150	Shavaliyeva Munisa Ikromjon qizi	Hozirgi davrda jahon mamlakatlari ta'lim tizimi va pedagogika fani rivoji	71 5